

12

A. xxx. b

42X.E.3

25734

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30524921>

H. BOERHAAVE
over de
Kragten der medicijnen,
door B. B. M. D.

Contra vim Mortis,
Nullum Medicamen in Mortis.

Jacob Folkema inv. et sculp.

VERHANDELING
OVER DE KRAGTEN DER
GENEESMIDDELEN;

Behelzende derzelve Namen, Soorten, Natuur,
Kragten, Werkingen, Giften, Tyd en Wyze
van Gebruik in allerlei Ziekten,

VAN DEN HEERE
HERMAN BOERHAAVE,

*Phil. & Med. Doct. Wyd-beroemd Hoog-leeraar in de
Genees-, Kruid- en Schei-kunde op 's Lands Hooge-
School te Leiden; Lid van de Koninglyke Aca-
demie der Wetenschappen te Parys en van
het Koninglyk Genootschap te Londen.*

Uitgegeven, Vermeerdert en met Aan-
tekeningen Verrykt,

DOOR DEN HEERE

B. BOUDON, MED. DOCTOR.

Nu na den laatsten Druk uit 't Latyn Vertaalt

DOOR

J. H. K. Med. Doctor.

Te ROTTERDAM,

By { **PAULUS TOPYN,**
HERMANNUS KENTLINK,
HENDRIK VAN PELT, en } 1756.
ADRIANUS DOUCI, p.z. }

Boekverkoopers.

HIPPOCRATES in het Eerste Boek van de Doorgaans
in Zwang-gaande Zieken, vs. 92.

Ἄσκειν περὶ τὰ Νοσήματα δύο, ὠφελῆειν, ἢ μὴ βλάπτειν.

Dat is:

In Ziekten zyn twee dingen te doen, te helpen, of ten
minsten niet te benadeelen.

VOORBERIGT

VAN DEN

VERTAALDER

AAN DEN.

LEZEE R.

DAt den Grooten BOERHAAVE onder de Phoenixen van Geleertheid, wier Doorlugtige Namen der Eeuwigheid zyn toegewyd, eene aanzienelyke plaats beklede, ja uitblinke, en de Geneeskunde tot een zekeren trap van volmaaktheid gebragt hebbe zal niemant in twyffel trekken. Dit dog getuigen overvloedig genoeg geheele Keurbenden van uitgelezene Leerlingen, 's Jaarlyks uit alle Oorden van Europa tot 's Lands vermaarde Hooge Schoole te Leiden opgekomen, met welke hy van den tyd dat hy heeft beginnen te leeren, zoo *in openbare als byzondere Gehoorzalen*, bestuwt en omheind is geweest, en die van daar wedergekeert zynde zyne gadeloze geleertheid en alleszins volmaakte ervarentheid in de Geneeskunde overal verbreed hebben, en als nog verbreiden: Ja maar dit getuigen ook onwraakbaar BOERHAAVES eeuwigduurende Schriften, door welken hy als een helderbrandende fakkel niet alleen Europa heeft verligt; maar zelfs zyne Straalen tot in de Oosterste Gewesten doorgedrongen, en het Ottomannische Ryk met verwonderinge doen opzien na zynen naam, zynde, onder het Hoogwaardig gezag van den *Mufti* zelfs, twee van zyne voortreffelyke Werken in de Arabi-

* 2

sche

V O O R B E R I G T

fche tale overgezet , en ter Constantinopolitaanfche Drukperffe vervaardigt.

Waarlyk dien het gegeven is met fneedige , en door oeffening gefcherpte zinnen 's Mans Schriften te gebruiken, verwonderen zig over de verhevene Kragt van zynen over fyn geflepen Geest, waar door hy de Geneeskunde, eene zoo wyd uitgestrekte wetenfchap; zoo geregelt en verheldert heeft, dat 'er mogelyk nooit iets befchaafder en volmaakter zal uitkomen: Zy verwonderen zig over de beknoptheid, zoo vol van kragt en merg zoo bondig aangedrongen, dat 'er niets buiten zyne plaats, of buiten zonderlinge nadruk gebruikt zy: zy verwonderen zig over deszelfs nagezette trouwe, waar door hy over al gewaakt heeft, dat hy niets voor waarheid ter nederftelde, het welk niet door ondervindinge van zaken of door onwrikbare bewyzen baarblykelyk was.

Immers heeft hy zig in zyne Guldene Werken met de alleroplettenfte zorg niet alleen gewagt voor de fchadelyke Onderftellingen en gevaarlyke Grondbeginzelen, welke veele, ten deele uit *Bovennatuurkundige* Scherpzinnigheid, ten deele uit *Scheikundige* ydelheid, op het fpoor van PARACELsus, HELMONT, TACHEN, en andere hadden ingevoert, waar door de *Geneeskunst* zelve, de Verdryfster der qualen, door een woedenden drom van qualen was overvallen, en verkeert in een Verderf van het menfchelyk geflagt; maar dezelve ook verziert met dat gene, 't welk geheel over het hoofd wierde gezien, en nogtans niet alleen van een oncindige nuttigheid, maar zelfs van een volftrekte nootzakelykheid is, zoo om het konflige geftel van 's menfchen Lighaam, na deszelfs regelen opgeboud, als van wegen den omloop des bloeds, na die zelve wetten in het ronde vloeiende, ik meen de *Werktuigkunde*, welke de eigenfchappen der Lighamen, uit derzelve zwaarte, gedaante, fnelheid, enz. als met ARCHIMEDES meetroede afpaff, door
wel-

welke hy tegen de buitensporigheden der Scheikundige zonneklaar voor ogen stelt de eenvoudigheid der *Werktuigen*, en de evenmatige regels der vaste en vloeiende deelen des Lighaams: Ja maar dat alle verwonderinge te boven gaat, even aan die Scheikunde, tot dien tyd toe, door verhaaste en onvaste Proeven nog omzwervende, heeft hy het ligt en de wetten eener wel geordende Wetenschap gegeven, en den Nakomelingen eene heldere Fakkelt ontstoken, by welke ze de wondergeheimen der Natuure uit hare ingewandeu zouden kunnen opdelven; zoo dat deszelfs Oeffening, enkel door zyn vernuft en naarstigheit, thans zoo behoorlyk, ja zelfs nootzakelyk tot lof van grondige geleertheit geworden, zoo fraai is opgelooen, dat'er langer geen twyffel overblyft, of men moet, ter doorgrondinge van de geheimen der *Genees- en Natuur-kunde* by de *Werktuigen* van *ARCHIMEES*, met vereiste voorzigtigheit ook de *Smisse* van *Vulcaan* stookten; en dat nu de *Geneeskunst*, de trouwe wagt van 's Menschen gezondheid, bevryd van der *Alchemisten* windrig gesnork en gesnor, de *Scheikunst* de regterhand durft bieden en zig geluk wenschen met deszelfs kragtige hulp en bystand: Daarenboven heeft hy'er ingevlyt, al wat de Oude, zoo *Grieksche* als *Latynsche*, en de Uitnemenste der Nieuwe Schryvers, vast, zeker, en aanneemlyk geboekt hebben; en dezelve ook voorzien met overheerlyke *Uitvindingen*, waar door groote *Verstanden* de grenzen van *Kunsten* en *Wetenschappen*, wyd en zyd uitgezet hebben.

Zie daar *Lezer!* eenigzins met flauwe trekken in 't gemeen afgemaalt de *Uitsteckenheit* van *BOERHAAVES* *Werken*, in welken onze *Eeuw* het merg van *Natuur-*, *Genees-*, *Kruid-*, *Sny-*, en *Scheikunde*, te gelyk met een onvergelykelyke *Zedigheit*, met verwonderinge gelieft heeft: Want, indien ik derzelve uitnementheit van stuk tot stuk wou gaan ontfou-

V O O R B E R I G T

wen, zou ik niet alleen myne onbequaamheid moeten belyden om zulks na waarde te verrigten, maar ook ras door eene lastige, en verdrietige langwyligheid verveelen; behalven dat zulks ook hier tegen het Oogmerk zoude aanlopen.

Geen wonder derhalven, dat onder andere vrugten van BOERHAAVES onvermoeide naarstigheit zyne *Verhandeling over de Kragten der Geneesmiddelen*, welke door den Geleerden Geneesheer B. BOUDON met alle naukeurigheid is uitgegeven, vermeerdert, en met keurige Aantekeningen verrykt, een Werkje is zonder wederga, en wel te regt de Tytel aan het zelve gegeven beantwoord. Want, Schoon 'er meer Schriften, die dezelve Stoffe waar van onzen Heer Schryver handelt, tot hun onderwerp hebben, zyn aan 't ligt gebragt, met verscheidene Oogmerken, en verscheidene Schikkingen, die wy alle haar verdiende lof en eere gaarn laten, twyffel ik egter met rede, of'er wel een is voor den dag gekomen, in welke de *Kragten der Geneesmiddelen* op zoo een natuurlyke en gemakkelyke Order, met zulken beknoptheid, en teffens duidelykheid en klaarheid, zyn verhandelt; en daar dezelve met zoo veel kragt, met de uitgelezenste uitgezogtste en allergepaste redenen op *Natuur-, Wis-, Werktuig-, Schei-, en Ontleed-kundige* grondslagen steunende, bevestigt zyn; ja daar dit alles opgehoopt word, door die allerbeste Leidsvrouw en Meesteresse, de Ondervindinge, aan dewelke gelyk den AUTHEUR zig alleen verpand hadde; zoo word'er ook niets den Artzenyminnaren opgedragen, dan het geen hy als een alleromzigtigste navorscher, en teffens zeer naukeurige wikker en weger der Natuur, ondervonden hadde met dit Kenmerk bezegelt te zyn. En om de waarheid daar van te bevestigen, beroep ik my op de algemene Goetkeuringe, welke dit Werkje gevonden heeft van zulken, die een onzydig Oordeel over deze zaken stryken kun-

kunnen (†), en het viermaal herdrukken van het zelve in de Latynsche Taale. Derhalven kan een Leerling in de Genees-kunde hier als in een kort Tafereel niet alleen zaken vinden, over welke geheele Boeken geschreven zyn, maar ook die nauylks elders te vinden zyn; en dus in weinig tyds een volkomen begrip hebben *van de Kragten der Geneesmiddelen* met alle de omstandigheden van derzelve gebruik, welker grondige kennisse zoo nootzakelyk is, dat zonder dezelve de kunst mank is: en een Geoeffende zig te binnen brengen al het gene hy in het breede vorens geleert heeft, en gelegenheid en aanleidinge vinden om daar aan te denken.

Om deze reden mogen wy dit voortreffelyke stuk, in vergelykinge van meer nuttige werken van dien aart, boven dezelve noemen en den verdienden lof geven, en vooral in tegenoverstellinge van veele gemeender en minder Schriften, welke over deze Stoffe zyn uitgekomen, die zyn af te raden en te veragten, als gevende onnodige tyd-verquistinge; daar wy in tegendeel onze opregte meninge ten nutte der Kunstgenoten uitdrukken, en dit Werkje, als een nootzakelyk Hand-boek, tot het leren van de Kragten der Geneesmiddelen aanpryzen, ten einde niet alleen de weetgierige Leerling zyne voordeelen daar uit bekomme, maar teffens de reets kundige hier door zig moge errinneren, wat door het oeffenen van veele andere bezigheden, het geheugen mogt ontsnapt zyn.

Hierom meinde ik ook onze Nederlanders geen ondiensst te zullen doen, indien ik hun het zelve in hunne Moedertale ook te lezen gaf. En nam daar op,
daar

(†) Zie onder anderen de *Voorrede over de regte Verhandeling van de Geneeskunde, en deszelfs beste Schryvers*, welke den Heer FRED. HOFFMANN, zeer vermaart Hoog-leeraar te Halle, gevoegt heeft voor de laatste Latynsche uitgave (te weten, van den Jare 1617.) *van de Inleidinge tot de geheele Geneeskunde van HERRN. CONRINGIUS*, pag. 13.

daar toe ook van anderen aangespoort, den moeilijken arbeid van het zelve uit het Latyn in onze Moedertaal over te zetten, waar in ik my aan den zin van den Autheur hebbe zoeken te houden, zoo naukeurig, als de eigenschap van beide Talen, die van een zeer verschillenden aart zyn, kon toelaten.

Nu zou nog overig zyn hier ter plaats met korte woorden te spreken zoo over den t'Zamenhang, als Schikkinge van het tegenwoordige Boek: maar zulks zou waarlyk overtollig zyn; nadien in de *Bladwyzer der Hoofdstukken* teffens een *Kort Begrip* van het geheele Werk gegeven word. Alleen is dit nog te melden, dat doorgaans 't geheele Werk door is zorg gedragen, dat by de Duitsche namen gevoegt zyn de Latynsche onder aan de bladzyden door onderscheide letteren aangewezen; op eenige plaatzen evenwel is zulks nagelaten, alwaar een en het zelve woord dikwyls kort op een te passe quam, of waar, door nootzakelyke omschryvinge, de eige benaminge duister zou zyn geworden.

Dit was het Gunstige Lezer! dat Ik U kortelyk hadde te berigten; wenschende ondertusschen dat gy dit Werkje moogt gebruiken tot Uwe leringe, en uwes Naastens nut en voordeel.

Rotterdam den

1. November

1755.

B L A D W Y Z E R

D E R

H O O F D S T U K K E N

MET DERZELVER VOORNAMEN INHOUD:
WAAR INTE GELYK EEN KORT-BEGRIP
VAN 'T WERK VERTOONT WORD.

V O O R B E R E I D Z E L E N.

HOOFDST. I. §. I. *Van de Hoofdstoffen der Lighamen,
of van de Natuur der vaste Lighamen in 't Gemeen.*

Bladz. 1

Derzelver Beschryvinge : *Artik. 1. Onderzoek en
en aart der Ondeelbare deeltjes: Art. 2-7. Denk-
beeld van een volmaakt vast Lighaam, en des-
zelfs maat, Art. 4. 5. Denkbeeld van een Poreus
Lighaam, en deszelfs maat, Art. 6, 7. Hoofdza-
kelyke herhalinge van het voorgaande, Art. 9.*

§. II. *Van de Byzondere Zwaarte der Lighamen.* 7

Wyze om te weten de Grootheid van de ware on-
doordringbare stoffe in een zekere plaats bevat,
Art 2.

§. III. *Van de Verscheidenheid der Lighamen.* 9

GEVOLG uit 't voorgaande, *Art. 5*

§. IV. *Van de Natuur der Vloeistoffen in 't Gemeen.* 11

Beschryvinge eener Vloeistoffe, *Art. 1. Verschei-
denheid van de deelen der Vloeistoffen in drie
stukken, Art. 3. Het geheele onderscheid der
Vloeistoffen, Art 4. Hoedanigheden, welke de
Water-weegkundige aan de Vloeistoffen toeschry-
ven, Art. 5.*

HOOFDST. II. *Van t'Zamenstel van een gezond Lighaam* 13

Middelyke of onmiddelyke t'Zamenhegtinge van de
vaste deelen onzes Lighaams met malkanderen,
*Art. 2-5. Optellinge van de voornaamste ontlast
Vaten, Art. 5. Gemeenschap onzer Vogten met
malkanderen, Art. 6. Staat van Gezonthed, 9*

* *

H O O F D S T.

- HOOFDST. III.** *Van den staat van een beledigt of ziek Lig-
baam.* 15
 Natuur en Werkinge der Geneesmiddelen in 't Gemeen, *Art. 3-10.* Driederlei wyze, op welke de gelykformige vloeijinge der Vogten in de Vaste deelen verbroken word, *Art. 11.*
- HOOFDST. IV.** *Van de Vaste en Vloeibare deelen van ons
Ligbaam in 't Gemeen.* 17
 Drie Beginzelen, volgens HIPPOCRATES, 's Menschen geheele Ligbaam uitmakende, *Art. 1.* Algemene eigenschappen van de Vaste deelen onzes Lighaams, *Art. 3.* Aart van de Vloeibare deelen in 't Gemeen, *Art. 4.* Driederlei wyze, op welke alle veranderinge in de Vaten geschiet, *Art. 5.*
- HOOFDST. V.** §. I. *Van de Natuur der Vaten van 's Menschen
Ligbaam.* 24
 Beschryvinge van een Vat in 't Gemeen, *Art. 1.* Maakzel der Vaste deelen, *Art. 2-10.* Onderzoek der kleinste Vaatjes, *Art. 10-13.* Algemeene en Byzondere verdeelinge van onze Vaten, *Art. 13, 14.* Onderzoek der Water-vaten, *Art. 15-22.* Wyze op welke de toegroeiinge der Vaten geschiet, *pag. 41-43.* Stukken uit het voorgaande afgeleid, *Art. 22.* enz. Twee Gevolgen, *pag. 48.*
- § II. *Van de Eigenschappen der Zenuen.* 48
 BETOOGBARE BESPIEGELEND E VOORSTELLEN, *pag. 48.* GEVOLG. 53.
- HOOFDST. VI.** *Van de Scherpe Lighamen.* 53
 Derzelve Natuur en Kragten, *Art. 2.* Uitwerkinge van een scherp deeltje vastgehegt in de zyde van eenig Vaatje, *Art. 3.* Twaalf GEVOLGEN over de Uitwerkinge der scherpe Lighamen, *pag. 55.* enz.
- HOOFDST. VII.** *Van de Lymige Lighamen.* 60
 Beschryvinge van een Lymig Ligbaam, *Art. 1.* Tweederlei wyze van deszelfs vasthegtinge, en uitwerkinge in beide gevallen, *Art. 2.* Deszelfs uitwerkinge ten aanzien van de zydlingsche Vaten, *Art. 3.* GEVOLG. *Art. 4.*
- HOOFDST. VIII.** *Van den aard onzer Vogten, en byzonder
des Bloeds.* 62
 Natuur des Bloeds in 't Gemeen, *Art. 1-2.* Onderzoek van de Stoffe en eigenschappen des Bloeds, *Art. 3-7.* Gebreken welke in onze Vogten kunnen zyn,

zyn, 2. Ten aanzien van de Groote, 3. Van de Figuur, 7. Van de Vastheid; en te gelyk de Middelen om die te verbeteren, *Art. 7-9*

HOOFDST. IX. *Van de Gebreken zittende in den geheel en Klomp der Vogten teffens beschout.* 76

Tweederlei wyze, op welke onze Vogten kunnen zondigen, *Art. 1.* Oorsprong van al te groote taaiheid, en deszelfs verscheide uitwerkingen in verscheidene onzer Vaten, *Art. 1.* Veelerlei Oorzaken van taaiheid, *Art. 2.* Middelen welke het Bloed vloeibaar kunnen maken, *Art. 3.*

HOOFDST. X. *Van de zwaarte des Bloeds.* 83

Zwaarte des Bloeds, en van deszelfs Wei ten aanzien van zout water, *pag. 83.* Deeltjes, welke 't bloed zwaarder maken, *pag. 84.*

HOOFDST. XI. *Van de voortwerpemde of voortdryvende Beweginge.* 84

Dezelve word vermeerdert van de vermeerderde beweginge van 't Lighaam zelve, *Art. 2.* Het harte is de voornaamste Oorzaak van deze Beweginge, *Art. 3.* 'Er is ook een andere Oorzaak, te weten, de veeragtigheid der Vaten, *Art. 4.* Den uitgang des Bloeds uit 't harte moet toegeschreven worden aan de beweginge van 't harte zelfs, maar niet aan de Inwendige beweginge des bloeds, *Art. 5.* Driederlei wyze, op welke den omloop des Bloeds in 't gemeen versnelt word, *Art. 6.* Driederlei wys, op welke dezelve vertraagt word, *Art. 7.* Oorzaken, door welke de snelheid des Bloeds vermeerdert word, als ook die door welke dezelve vermindert word, *Art. 8.*

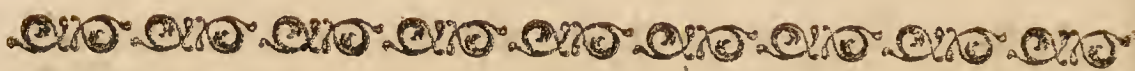
HOOFDST. XII. *Van de Geneesmiddelen.* 85

Derzelve verdeelinge en werkinge volgens het gevoelen van GALERUS, *Art. 1.* Beschryvinge van een Geneesmiddel in 't gemeen, *Art. 2.* Natuurlyke verdeelinge der Geneesmiddelen in drie Classen, en wyze van werken in elke Classe, *Art. 2.*

AGT BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN over de werkingen der Geneesmiddelen, *pag. 93. enz.*

HOOFDST. XIII. *Classen der Geneesmiddelen.* 101

EERSTE CLASSE, *pag. 101.* TWEEDE CLASSE, *pag. 102.* DERDE CLASSE, en deszelfs Onderdeeling in V. Classen, *pag. 104-111.*

HET EERSTE DEEL

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VASTE
DEELEN WERKENDE. 112

HOOFDST. I. *Van de Prikkelende Middelen.* 112

Beschryvinge van een Prikkelend Middel, *Art. 1.*
Vereiste hoedanigheden in alle Prikkelende Mid-
delen, *Art. 2.* Prikkeling verwekkende Oorza-
ken, *Art. 3.*

HOOFDST. II. *Van de t'Zamentrekkende Middelen.* 114

Derzelve Beschryvinge, *Art. 1.* VIER BETOOGB.
BESP. VOORSTELLEN, en drie GEVOLGEN over
de t'Zamentrekking verwekkende Oorzaken,
Art. 2.

HOOFDST. III. *Van de Slapmakende Middelen.* 118

Beschryvinge van Slapmakinge, *Art. 1.* Slapmakende
Middelen, en derzelve Uitwerkinge, *Art. 4.* GE-
VOLG. pag. 119.

HOOFDST. IV. *Van de Toestoppende Middelen.* 120

Derzelve Beschryvinge en Werkinge, *Art. 1.* Der-
zelve twee soorten, te weten, de *Besmerende*, en
de *Zweetgaten stoppende*; en dezer twee Classen elk
in 't byzonder, *Art. 2.* De Uitwerkinge van alle
deze middelen in ons Lighaam, *Art. 3.*

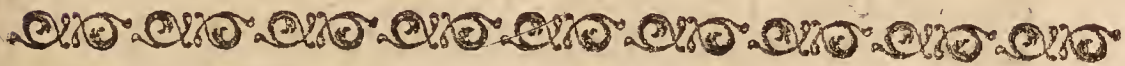
HOOFDST. V. *Van de Byzondere Heel-middelen.* 123

Derzelve onderscheidinge in *Vleesch-, Vel-, en Eelt-*
makende, en de Beschryvinge van deze elk in 't by-
zonder, *Art. 1.* Vereiste hoedanigheden tot der-
zelve werkinge, *Art. 2.* Derzelve Uitwerkinge,
Art. 3. Derzelve Classen, *Art. 4.*

HOOFDST. VI. *Van de Scheidende, of Pyn-verwekkende
Middelen.* 129

Beschryvinge van Pyn in 't gemeen, *Art. 1.* Drie
Trappen van Uitrekkinge van een Zenuagtig deel,
en van gevoel van de daar door veroorzaakte
pyn, *Art. 2.* Tweederlei oorzaak van pyn in eene
al te groote Uitrekkinge, *Art. 3.* Dingen, welke
pyn kunnen verwekken, *Art. 4.* Eerste Trap van
Pyn (dat is Jeukte) verwekkende Middelen, te
weten, de *Roodmakende.* *Art. 5.* Oorzaken en din-
gen,

gen, welke roodmaken, pag. 131-133. De tweede Trap van Pyn-verwekkende Middelen, te weten, de *Aantrekkende Blaartrekkende*, art. 6. Dezer vier Classen, pag. 134. Twee GEVOLGEN, pag. 135. Derde trap van Pyn-verwekkende Middelen, te weten, de *Korstmakende*, art. 7. Dezer Werkinge en Classen, pag. 135-137. VIER GEVOLGEN over de Werkinge der Pyn-verwekkende Middelen, pag. 137.

HET TWEEDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VLOEIBARE DEELEN WERKENDE. 138

HOOFDST. I. *Van de Verdeelende, of Ontbindende Middelen.*

138

Derzelver Beschryvinge, art. 1-3. Tweederlei wys van Verdeelinge in 't gemeen, art. 2. Twee Oorzaken van poginge om t'Zamentehangen, art. 4. Drie Classen van verdeelende Middelen, art. 5. Vier Oorzaken vermeerderende de *inwendige beweging* der Vogten, art. 6. Tweederlei Oorzaak vermeerderende de *Kragt* der vaste deelen, art. 7. Twee GEVOLGEN uit't voorgaande, pag. 142. 143.

HOOFDST. II. *Van de Dikmakende of Verdikkende Middelen.*

143

Derzelver Beschryvinge, en werkinge, art. 1. Ses Classen, art. 2. Twee GEVOLGEN, pag. 145, 146.

HOOFDST. III. *Van de Scherpheid voortbrengende Middelen.*

146

Beschryvinge van Scherpheid, art. 1. Tweederlei soort van scherpe Lighamen, te weten, de in het Lighaam voortgebragte, of van buiten ingebragte, art. 2. Driederlei soort van de Eerste, te weten, het *Zuure*, *Olyagtige*, en *Alcalische*, art. 3. Verscheidene van de tweede, art. 4.

- HOOFDST. IV. Van de verzagende Middelen.** 151
 Derzelver Beschryvinge en Werklinge, *art. 1.* Verdeeling in *Algemene* en *Byzondere*, *art. 2.* Vyf Classen van de Eerste, *pag. 151-154.* Vier Classen van de Tweede, *pag. 154-159.* **GEVOLG,** *pag. 159.*
- HOOFDST. V. Van de Veranderende Middelen.** 159
 Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Driederlei Uitwerkinge voortkomende van de schuuringe der vaste op de daar in bevatte Vloeibare deelen, *art. 2.* Rede van veranderinge dezer schuuringe, *art. 3.* Drie Gevolgtrekkingen uit 't voorgaande, *art. 4.*
- HOOFDST. VI. Van de Verdunnende Middelen.** 161
 Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Tweederlei wyze op welke de Deelen der Vogten vloeibaarder kunnen gemaakt worden, *art. 2.* Drie Hoedanigheden van een verdunnend Lighaam, *art. 2.* 'Er is maar een Lighaam, met deze drie hoedanigheden voorzien, te weten, 't Water, *art. 3.* Drie **BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN,** *pag. 162.*
- HOOFDST. VII. Van de Stremmende Middelen.** 163
 Derzelver Beschryvinge, en tweederlei wyze, op welke 't stremzel in 't omlopende vogt voortgebragt word, *art. 1.* Twee Classen van de op de eerste wyze Stremmende Middelen, te weten de *Uitdryvende* en *Inzuigende*, *art. 2.* Middelen tot de eerste Classe behorende, *art. 3.* Middelen tot de laatste Classe behorende, *art. 4.*
- HOOFDST. VIII. Van de Beweging-makende Middelen.** 167
 Aanmerkinge eener tweederlei beweginge in onze Vogten, te weten. eene *Inwendige*, en *Omlopende*, *art. 1.* Vier hoedanigheden tot den omloop der Vogten noorzakelyk, *art. 2.* Drie Classen van de Beweging-makende Middelen, *art. 3.*
- HOOFDST. IX. Van de Beweging stillende Middelen.** 169
 Derzelver Beschryvinge, en Optellinge, *pag. 169, 170.*

HET DERDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN. 170

EERSTE CLASSE

DER GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN; ALWAAR GEHANDELT WORD VAN DIE MIDDELEN, WELKE DE BYZONDERE AFSCHIEDINGEN BEVORDEREN. 171

HOOFDST I. *Van de Melk-makende Middelen.* 172
Makinge, en aart van de Melk, *art* 1, 2. Beschryvinge der Melk-makende Middelen, *art*. 2. Derzelve drie Classen, *art*. 3. GEVOLG, pag. 175.

HOOFDST. II. *Van de Zaad-makende Middelen.* 175
Derzelve Beschryvinge, en 't drierlei vogt, tot de Zaad-makinge nootzakelyk, 175. Derzelve vier Classen, 176, 177.

TWEDE CLASSE.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE DE ONTLASTINGEN BEVORDEREN. 178

HOOFDST. I. *Van de Slym-zuiverende Middelen.* 178
Beschryvinge en aart van 't Slym van 't Slym vlies, *art*. 1. De, tot de Classe der Slym-zuiverende, behorende Middelen, en verdeeling in twee Classen, te weten, in *Nies-*, en *Quyl-middelen*, *art*. 2. Beschryvinge, en werkinge der *Nies-middelen*, *art*. 3. De wyze op welke de Niezinge gedaan word, en deszelve nuttigheid in verscheidene ziekten, *art*. 3.

Twee Classen der Nies-middelen, *art. 4.* Beschryvinge der Quyl-middelen, *art. 5.* Optellinge der Quyl-klieren, *pag. 181.* Drie Classen der Quyl-middelen, *pag. 181-183.* GEVOLG over de Werkinge en Uitwerkingen van Quik in ons Lighaam, *pag. 183-185.*

HOOFDST. II. *Van de Borst-ontlastende Middelen.* 186
Derzelver Beschryvinge, en vier hoedanigheden tot de Borst-ontlastinge nootzakelyk, *art. 1.* Derzelver vier Classen, *art. 2.*

HOOFDST. III. *Van de Buik-zuiverende Middelen.* 188
Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Uitwerkinge der Buik-zuivering in 't gemeen, en overweginge van vier dingen in de Buik-zuivering, *art. 2.* Seven Classen dier Stoffen, welke in de darmen bevat, en daar uit ontlast kunnen worden, *art. 3. pag. 188-195.* Ses GEVOLGEN uit het voorgaande, *pag. 195-198.* Ses vereistens ter Uitdryvinge, *art. 4. pag. 198-201.* Vyf zoorten van Buik-zuiverende Middelen, met derzelver Beschryvinge en Werkinge elk in 't byzonder, *art. 5. pag. 201-204.* Agt AANMERKINGEN over de Werkinge der Buik-zuiverende Middelen, *art. 6. pag. 205-207.* Vier GEVOLGEN, *pag. 207.*

HOOFDST. IV. *Van de Zagte Buik-zuiverende Middelen.* 208

Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Drie algemene Classen, en Geneesmiddelen onder elke Classe vervat, *art. 2. pag. 208-225.* Eerste Classe der zagte Buik-zuiverende Middelen, insluitende de Gladmakende, *pag. 208-211.* Vyf GEVOLGEN over het gebruik dezer Middelen, *pag. 212-215.* Tweede Classe vervattende die Middelen, welke door den harden drek te verdunnen stoelgang maken, *pag. 215, 216.* Twee GEVOLGEN over het gebruik dezer Middelen, *pag. 216.* Derde Classe vervattende de Zagte-prikkelende, *pag. 216-225.* Twee GEVOLGEN over 't gebruik dezer Middelen, *pag. 225.* ALGEMEEN GEVOLG over 't gebruik der zagte Buik-zuiverende Middelen, tot derzelver drie Classen teffens behorende, *pag. 225-226.*

HOOFDST. V. *Van de Slym-dryvende Middelen.* 226
Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Aart en tweederlei Oor-

DER HOOFDSTUKKEN, enz.

- Oorsprong van Slym, *art.* 1, 2, 3. Twee soorten van Slym-dryvende Middelen, en derzelver Werkinge, *art.* 4. Derzelver twee Clasfen, en Middelen daar onder bevat, *pag.* 228-237. Seven Beschouwende GEVOLGEN ziende op de Ontbindinge der Slym-dryvende Middelen, *pag.* 237, 238, Ses Beoeffenende GEVOLGEN, *pag.* 238-241.
- HOOFDST. VI. *Van de Gal-dryvende Middelen.* 242
Onderzoek van het gevoelen der Oude over dezelve, *art.* 1. Derzelver twee Clasfen, en Middelen tot dezelve behorende, *art.* 2. Twee beoeffende GEVOLGEN, *pag.* 245.
- HOOFDST. VII. *Van de Water-dryvende Middelen.* 246
Derzelver Beschryvinge, benevens den aart en twee soorten van Wei, *art.* 1. Derzelver verdeeling in drie Classen, en Uitwerkingen van elke Classe, *art.* 2. EERSTE CLASSE, en deszelfs wyze van Werken *pag.* 247, 248. Twee hoedanigheden, welke de Middelen dezer Classe moeten hebben, *pag.* 248. Twee soorten dezer Middelen, te weten, uit het Groeijende, *pag.* 248-252, en uit het Gegravene, 252-253. GEVOLG. 253. TWEEDE CLASSE, deszelfs wyze van Werken, en het eenige Middel daar onder bevat, *pag.* 254, 255. DERDE CLASSE, en Middelen daar toebehorende, *pag.* 255. Zeven Beoeffenende GEVOLGEN over de de Water-dryvende Middelen in 't gemeen, *pag.* 255-257.
- HOOFDST. VIII. *Van de Zwarte Gal-dryvende Middelen.* 258
Onderzoek van het gevoelen der Oude over dezelve, *art.* 1, 2. Waaren aart van een zwarte Gal-dryvend Middel, *pag.* 259
- HOOFDST. IX. *Vier Gevolgen over de Buik-zuiverende Middelen in 't Gemeen.* 259
- HOOFDST. X. *Van de Braak middelen.* 261
Derzelver Beschryvinge; eerste en onmiddelyke Oorzaak van Braakinge, en drierlei oorzaak van deze Braakinge, *art.* 1. Eerste soort van Braakinge, deszelfs wyze van Werken, en drie hoedanigheden, *art.* 2. Middelen, welke op deze wyze doen braaken, *art.* 3. Tweede soort, en deszelfs Uitwerkinge, *art.* 4. Derde soort, en wyze op welke het geschiet, *art.* 5. GEVOLG. *pag.* 264. Se-

ven gemene Oorzaken van de drie soorten van Braakinge, *art. 6.* Vyf Classen van Braak-middelen, en de Geneesmiddelen onder elke Classe bevat, *art. 7. pag. 265-270.* Drie Beschouwende GEVOLGEN, *pag. 270.* Tien Beoeffenende, *pag. 270-273.*

HOOFDST. XI. Van de Pis-dryvende Middelen. 274

De wyze van de Pis-loozinge, *art. 1.* Den aart van de Pis-dryvende Middelen, en derzelver vyf soorten, *art. 2.* Beschouwinge van de Pis, en de verschillende deelen, waar uit zy bestaat, *art. 3.* Vyf Classen der Pis-dryvende Middelen, en Geneesmiddelen tot elke Classe behorende, *art. 4. pag. 276-281.* Vyf beoeffenende GEVOLGEN, *pag. 281, 282.*

HOOFDST. XII. Van de Zweet-middelen. 282

Beschryvinge van een Zweet-middel, *art. 1.* Stoffe en aart van 't Zweet in 't gemeen, *art. 2, 3.* Vyf wyzen, op welke het zweet kan voortgebragt worden, *art. 4.* de verscheidene stoffe en aart van zweet, *art. 5.* Vier Classen van Zweet-middelen, en de Geneesmiddelen van elke Classe, *art. 6. pag. 285-290.* Het gebruik der Zweet-middelen van de eerste Classe, *pag. 286.* Het gebruik van die der tweede Classe, *pag. 287.* Aart van de genaamde byzondere Zweet-middelen, *pag. 289, 290.* Ses BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN over de Zweet-middelen in 't gemeen, *pag. 290, 291.* Seven beoeffenende GEVOLGEN, *pag. 291-295.* Voorschriften van Zweet-middelen, *pag. 287, 288, 292, 294.*

HOOFDST. XIII. Van de Uitwaassemende Middelen. 295

Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Vier Oorzaken van vermeerderde Uitwaasseming, *art. 2.* Drie Classen van Uitwaassemende Middelen, en de Geneesmiddelen tot elke Classe behorende, *art. 3. pag. 296-298.*

HOOFDST. XIV. Van de Moeder middelen. 298

Derzelver verdeeling in *Vloed-verwekkende, Kraam-uitdryvende, en Vrugt-uitdryvende of Miskraam Veroorzakende, art. 1.* Beschryvinge der Vloed-verwekkende Middelen, *art. 2.* Beschouwinge van de Stonde vloed, *art. 2-7. pag. 298-303.* Drie soorten van Oorzaken, aan welke de ontlastinge der

DER HOOFDSTUKKEN, enz.

der Maandstonden, in een gezonde Vrouw, moet toegeschreven worden, *art. 8.* Drie Classen van Vloed-verwekkende Middelen, als ook de Geneesmiddelen tot elke Classe behorende, *art. 8-11. pag. 303 314;* te weten, *α.* Welke Bloed-rykheid voortbrengen, *art. 9.* *β.* Welke het overvloedige na de Baarmoeder afleiden, *art. 10.* *γ.* Welke de Baarmoederlyke Vaten tot de ontlastinge schikken, *art. 11.* Voorschriften van Vloed-verwekkende Middelen der Eerste Classe, *pag. 306-309.* Vier GEVOLGEN over de andere soorten van Vloed-verwekkende Middelen, *pag. 314.*

DERDE CLASSE.

VAN SOMMIGE ANDERE GENEESMIDDELEN, OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKENDE. 315

- HOOFDST. I. *Van de Openende Middelen.* 315
Derzelver Beschryvinge, en drie Clasfen, *art. 1.*
Vereiste hoedanigheden om eenig veritopt Vat te openen, *art. 2.* GEVOLG. *pag. 315.*
- HOOFDST. II. *Van de Verdryvende Middelen.* 316
Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Verscheidene Oorzaken van 't stilstaan der Vogten, en van de daar uit voortgekome Gezwellen; en te gelyk de Verdryvende Middelen in elk geval dienstig, *art. 2.*
Driederlei wyze, op welke de buitengevaatte Vogten verdreven worden, *art. 3.*
- HOOFDST. III. *Van de Week en Los-makende Middelen.* 317
Beschryvinge van een Week- en Los-makend Middel, art. 1.
1. Drie voornamelyke wyzen, op welke de verhardinge in ons Lighaam geschiet, *art. 1.* De Inwendige Week- en Los-makende Middelen, *art. 2.* De Uitwendige, *art. 3.*
- HOOFDST. IV. *Van de i'Zamentrekkende, en Verhardende Middelen.* 321
Derzelver Werkinge, *art. 1.*
- HOOFDST. V. *Van de Afvagende, Zuiverende, en Wegwretende Middelen.* 321
Beschryvinge der Afvagende, het Voorwerp en Werk

Werk van een Afvagend Middel, *art. 1.* Afvagende Geneesmiddelen, *pag. 322.* Beschryvinge van de Zuiverende, en Middelen welke daar toe gebracht worden. *art. 2.* Beschryvinge van de Wegvretende, en derzelver Classen, *art. 3.*

HOOFDST. VI. Van de Verwarmende Middelen. 324

Beschryvinge van een verwarmend Middel, *art. 1.* Tweederlei wyze, op welke een Lighaam warm word; en drie hoedanigheden, welke om warmte, door wryvinge, voortbrengen te gelyk vereist worden, *art. 2.* Vier ZETREGELS over de Verscheide trappen van warmte door Wryvinge voortgebracht, *art. 3.* Verscheide wyzen, op welke'er warmte, zoo uit-, als inwendig in ons Lighaam kan verwekt worden, *art. 4.* Drie BET. BESP. VOORSTELLEN over de voortbrenginge van warmte in ons Lighaam; en te gelyk zoo veel Classen van verwarmende Middelen, *pag. 326, 327.* Vyf GEVOLGEN, *pag. 327, 328.*

HOOFDST. VII. Van de Verkoelende Middelen 328

Tweederlei wyze, op welke de Uitwendige koude voortgebracht word, *art. 1.* Wyze, op welke de Inwendige veroorzaakt word, *art. 2.* Vier BET. BESP. VOORSTELLEN over den Oorsprong der koude in ons Lighaam; en te gelyk zoo veel Classen van Verkoelende Middelen, *pag. 329-331.*

HOOFDST. VIII. Van de Aantrekkende Middelen. 331

Derzelver Beschryvinge; en vereiste hoedanigheden in alle, *art. 1.* Derzelver drie Classen, en Middelen tot elke Classe behorende, *art. 2. pag. 331-334.*

HOOFDST. IX. Van de te Rugdryvende Middelen. 334

Derzelver Beschryvinge en Werkinge, *art. 1.* Derzelver drie Classen, en Middelen tot elke Classe behorende, *art. 2.*

HOOFDST. X. Van de Etter- en Ryp-makende Middelen 335

Beschryvinge van de Etter-makinge, en van den Etter, *art. 1.* Aart en makinge van Etter, *art. 1, 2.* Aart van een Etter-makend Middel, *art. 3.* Dingen, welke de Etter-makinge aanwyzen, en verbieden, *art. 4.* Drie Classen van Etter-makende Middelen, en de Geneesmiddelen onder elke Classe vervat, *art. 5 pag. 336-338.* Twee GEVOLGEN,

- *pag.*

DER HOOFDSTUKKEN, enz.

pag. 338. Voorschriften van Etter-makende Middelen voor de drie verscheide Clasfen, *art. 6. pag. 338-340.* Beschryvinge en aart van de Ryp-makende, *art. 7.* Eenige dingen in 't gebruik dezer Middelen in agttenemen, *art. 8.*

VIERDE CLASSE.

VAN DE PLAATS-MIDDELEN. 34E

HOOFDST. I. *Van de Plaats-middelen in 't Gemeen.* 34I

Tien BETOOGB. BESP. VOORSTELLEN, *pag. 34I-343.* Beschryvinge van Plaats-middel, *Voorst. 1.* Dersel's Werkinge of Kragt, *Voorst. 2.* Tweederlei soort, *Voorst. 3.* Tweederlei bepalinge na eenig deel, *Voorst. 4.* Eenige mechanische hoedanigheden worden 'er vereist, zal een Plaats-middel door de wet van den algemenen omloop meer gaan na deze als na een andere plaats, *Voorst. 5.* Middelen, door welke de bepalinge na een plaats verkregen word, *Voorst. 6.* Werkinge der byzondere Plaats-middelen, *Voorst. 7.* De Kragt der Plaats-middelen bestaat in de bepalinge na een zekere plaats, *Voorst. 8.* De geheele Leere der Plaats-middelen word vervat in de Beschryvinge der bepalende Oorzaken, *Voorst. 9.* Verdeelinge der Plaats-middelen, van hare uitwerkinge, in Warme en Koude, *Voorst. 10.*

HOOFDST. II. *Van de Hoofd-middelen.* 343

Derzelver Beschryvinge, benevens de twee Werkingen der Herzenen, en de twee nootzakelyke vereistens daar toe, *art. 1.* Tweederlei soort van Hoofd-middelen; te weten, Warme en Koude, en derzelver Stoffe, *art. 2.*

HOOFDST. III. *Van de Oog-, Tandpyn-, Oorpyn-, en Mond-middelen.* 344

Beschouwinge der Oogziekten, en Geneesmiddelen, *art. 1.* Waaren aart der Tandpyn-, Oorpyn-, en Mond-middelen, *art. 2, 3, 4.*

HOOFDST. IV. *Van de Lugt-pypmiddelen.* 346

Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* De Middelen, zelve, *art. 2.*

HOOFDST.

HOOFDST. V. *Van de Borst- of Longe-middelen.* 347
 Tweederlei Werkinge der Longen, en waren aart
 der Borst- of Longe-middelen, *art. 1, 2.* Verschei-
 dene Aanwyzingen en Middelen in de *Borst of*
Longe-ziekten, *pag. 348.*

HOOFDST. VI. *Van de Hart-sterkende Middelen.* 349
 Waar denkbeeld en Beschryvinge van een Hart-
 sterkend-middel, *art. 1, 2.* Drie nootzakelyke ver-
 eifstens, in de Vaten en Vogten, tot deszelfs Wer-
 kinge, *art. 3.* Drie Clasfen van Hart-sterkende
 Middelen, en de Geneesmiddelen tot elke Clasfe
 behorende, *art. 4. pag. 350-352.*

HOOFDST. VII. *Van de Wind-dryvende Middelen.* 352
 Beschryvinge van een Wind dryvende Middel, *art.*
2. Wyze, op welke de winden en pyn te gelyk
 in de darmen komen, en waar van zy voortgebragt
 worden, *art. 3-5.* Driederlei soort van Winden,
 te weten, Oprispingen, Winden van onderen, en
 beslotene Winden, *art. 4.* Twee Oorzaken van
 beslotene Lugt in de darmen, en verscheide Uit-
 werkingen, *art. 5.* Wind-dryvende Middelen,
art. 6, 7. Twee algemene Oorzaken van Krampen
 in de eerste wegen, *art. 7.* Der warme Wind-
 dryvende wyze van Werken, *art. 8.*

HOOFDST. VIII. *Van de Worm-doodende en Afdryvende*
Middelen. 355
 Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Plaatzen in welke
 de Wormen nestelen en kruipen, *art. 2.* Twee
 Clasfen dezer Middelen, en de Geneesmiddelen
 daar toebehorende, *art. 3. pag. 356-360.* Het Ge-
 bruik, en wyze van Werken van de bittere Worm-
 middelen, *pag. 360.*

HOOFDST. IX. *Van de Pyn-stillende Middelen.* 360
 Derzelver Beschryvinge, *art. 1.* Vier soorten van Ge-
 neesmiddelen, onder den naam van Pyn-stillende
 Middelen vervat; te weten, de *Verzagtende*, *Slaap-*
makende, *Verdovende*, en *Nepentes*; en dezer beschry-
 vinge elk in't byzonder, *art. 1.* Vyftien BET. BESP.
 VOORSTELLEN over de Pyn in't Gemeen, *pag. 363-*
365. Oorsprong en wegneming van alle Pyn, *art.*
2. Vyfinwendige Oorzaken van de al te groote Pyn-
 verwekkende Uit-rekkinge der Vezelen; en zoo
 veel

DER HOOFDSTUKKEN, enz.

veel Classen van Pyn-stillende Middelen zoodanige oorzaken elk in 't byzonder wegnemende, *art. 3-8. pag. 366-369.* Middelen, welke de eerste Oorzaak wegnemen, *art. 4.* Welke de tweede Oorzaak wegnemen, *art. 5.* Welke de derde Oorzaak wegnemen, *art. 6.* Welke de vierde Oorzaak wegnemen, *art. 7.* Welke de vyfde Oorzaak wegnemen, *art. 8.* Den aart der Slaap-middelen, *art. 9.* Derzelve twee Classen, en Geneesmiddelen daar toe behorende; en te gelyk de drie onderscheide zoorten in de tweede Classe, *art. 10. pag. 370-372.*

VYFDE CLASSE.

DER GENEESMIDDELEN OP DE VASTE VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKENDE.

EENIGST HOOFDSTUK *Van de Tëgengiften.* 373
Verscheide namen en Beschryvinge van een Tëgengift, *art. 1.* SES BET. BESP. VOORSTELLEN over de Vergiften in 't Gemeen, *pag. 373-374.* Nootzakelyke vereiften in alle Tëgengiften, *art. 2.* Der Tëgengiften verscheide wyze van Werken, *art. 3.* Derzelve twee Classen, en Middelen daar toe behorende, *art. 4. pag. 375-378.* GEVOLG. *pag. 378.*

VERBETERINGEN.

Bladz. 54. reg. 12. punten zyn, welke botzen tegen de zyden der Vaten, *lees*, de punten, (te weten, de zyden der Vaten) tegen welke zy botzen.

Bladz. 63. reg. 16. agter Visschen, *voeg* Viervoetig.

Bladz. 106. reg. 29. zelfs *lees* alleen, *ib.* weg *lees* niet weg.

Bladz. 148. reg. 24. zout *lees* scherp *reg. 25.* scherp-zuur zout *lees* scherp zuur. *reg. 32.* scherp Olyagtig-zout *lees* Olyagtig-scherp.

Bladz. 149. reg. 8. scherp Alcalisch zout *lees* Alcalisch scherp.

Bladz. 197. reg. 4. Bloed *lees* Vogt.

Bladz. 203. reg. 18. agter Nieswortel, *voeg* Euphorbium.

Bladz. 207. reg. 8. bevinge *lees* beweginge.

Bladz. 362. reg. 31. Inlandsche *lees* Indische.

Bladz. 371. reg. 9. Slaap-middelen *lees* Verdoovende middelen.

In Fig. 21. van de Plaat op de tegen overgestelde plaats van A. zet B.

B E R I C H T

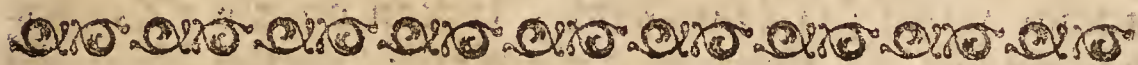
A A N D E N

B O E K B I N D E R.

De Tytelplaat afgesneden zynde, moet de andere, die daar nevens gedrukt is, gestelt worden tegen over pag. 378. in diervoegen, dat dezelve geheel buiten het Boek kan uitflaan.

VER-

VERHANDELING
VAN DE KRAGTEN DER
GENEESMIDDELEN.

VOORBEREIDZELEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

§ I.

*Van de (a) Hoofdstoffen der Lighamen, of
van de Natuur der Vaste Lighamen, in
't Gemeen.*

I. **D**E HOOFDSTOFFEN DER LIGHAMEN, worden van de Wysgeeren beschreven als, *aller-enkelste Lighaamtjes, uit welke de andere (Lighamen) gemaakt worden, en tot welke zy wederom kunnen ontbonden worden: en zoo verstaan wy daar door, het Vaste Beginzel, en de Eerste Deeltjes van elk Lighaam, welke door hare Opeenstapeling een Lighaam t'zamenstellen.* (†)

2. Indien de t'Zamenhanginge of Hardheid zoo groot is in elk Lighaam, dat het van gene kragten der Natuur kan gebroken worden, dan word dat genoemd een (b) *Ondeelbaar Deeltje, of Lighamelyke Hoofdstoffe.* (‡) De

(a) *Elementa Corporum, seu Natura Solidorum in genere.* (b) *Atomus seu Elementum Corporeum.*

(†) Zie BOERHAVE, *de Methodo discendi Artem Medicam.* § 6. pag. 248. *Londin.* 1734. (‡) DENZELVEN in 't geneemde Werk, Part. I. pag. 30. Cap. III. ad pag. 45. Cap. VI.

De Natuurkundige leeren, dat elk Lighaam is Uitgebreid, Ondoordringbaar, Vormbaar, Beweegbaar; en dat alle t'zamengestelde Lighamen t'zamenhangen met een zekere poginge, die zig tegen derzelver scheidinge meer of min aankant, welke poginge genoemd word (a) Hardheid. Indien nu die t'Zamenhanginge, die Poginge, die Kragt, welke NEWTON een (b) *Aantrekkingskragt* noemt, zoo groot is in die *eerste Deeltjes*, uit welke de Lighamen t'zamengesteld worden, dat 'er in de Natuur der zaken geen beweging is, welke niet overwonnen word, van den tegenstant der t'Zamenhanginge van deze *Eerste Deeltjes*; dan, zegge ik, worden die Deeltjes genoemd *Atomi*, uit α . een berovinge te kennen gevende, en $\tau\omicron\mu\eta$ *Deelinge*: hier van noemt men *Atomus* eigentlijk een Deel, dat niet meer kan gedeelt worden, of dat Ondeelbaar is. En deze *Atomi* zyn het, uit welke DEMOCRITUS voortyds beweerde, dat alle Lighamen bestaan; die wel wist, dat 'er geen Deeltje in de Natuur is, of het zoude nog bekwaam zyn tot een Wiskundige verdeelinge; maar wilde, dat zoo de kragt, welke de Deelen eenes Lighaams verëenigt, groter is als de kragt, welke tot scheidinge op dat Lighaam kan geoeffent worden, daar uit volgt, dat deze t'Zamenhanginge of Verëeniginge onoverwinnelyk is, nadien ze van geen Kragt kan gebroken worden: hierom gaf hy aan zulk een Deeltje de naam van *Atomus*, dat is, een *Ondeelbaar Deeltje*.

3. Men vraagt, of 'er zoodanige Lighaamtjes in de Natuur zyn? Om dit te onderzoeken, moet men eerst agtgeven, dat, schoon zeer vele Lighamen in gedaante verandert worden, egter geene ooit in haar Wezen veranderen; derhalven moeten die Lighaamtjes, welke het Wezen der zaken t'zamenstellen, zoo t'zamenhangen, dat 'er geen Kragt in de Natuur zoo groot is, welke, geoeffent op de Deeltjes het Wezen

der

(a) *Durities*. (b) *Vis Attractrix*.

der Lighamen t'zamenstellende, derzelve t'zamenhanginge kan verbreken; waar uit klaar volgt, dat dit Deeltje of *Atomus* op generlei wyze kan verandert worden: want zoo deze Lighaamtjes begonden verandert, en in Deelen van malkanderen gescheiden te worden, zoude de geheele Natuur der zaken te gronde gaan, en geheel vernielt worden; want indien 't Water, *by voorbeeld*, deelen hadde, zoo veranderlyk, datze tot Vuurdeelen konden worden, wie ziet niet, dat de geheele Natuur der zaken zoude verandert worden, indien dit geschiede, en dat alle dingen door het als dan toenemende Vuur zouden vernielt worden? Derhalven roept de gantsche Natuur, dat de *Beginzelen*, uit welke de Lighamen gemaakt zyn, Onveranderlyk zyn: zeker indien zulks niet waar was, zouden zy zoo veele Eeuwen lang niet dezelve kunnen gebleven zyn; maar wy zien in geen zaken het Wezen der Lighamen verandert, nadien derzelve *Eerste Deelen*, of *Beginzelen* Onveranderlyk zyn, gelyk wy reets gezegt hebben; niet dat zy niet Wiskundig of Denkbeeldig kunnen gedeelt worden, want dat kan tot in 't Oneindige geschieden, maar dat 'er geen Kragt is, die derzelve Deelen van malkander scheiden kan; en dat maakt de bestendigheid der Natuur. Die Oorzaak nu, waar door dit geschiet, is de Order van de Natuur zelfs, van God zoo ingestelt, dat de Oorzaak van de t'zamenhanging altyd dezelve is.

4. Indien een *Ondeelbaar Deeltje*, of een Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* bestaande, zyne t'Zamenhangende Deelen zoo verëenigt heeft, dat 'er geen ledige ruimte of ydel tusfchen beiden gelaten word; dan zal dat *Ondeelbaar Deeltje*, of dat Lighaam, genoemd worden, een *Volmaakt vast Lighaam*. Een *Vast deel* nu is een Lighaam, *welkers Deelen aan malkander zoo verknogt zyn, dat het eene Deel bewogen zynde, de overige ook noodzakelyk moeten bewogen worden.*

Over dit Vraagstuk is onder de Geleerde heftig gewist, wat voor een Denkbeeld 'er van (a) een *Vast Lighaam* moet gegeven worden? Alle de (b) *WANDELLENDE WYZE* en *CARTESIANEN* zeggen, dat de *Uitgebreidheid* is 't Denkbeeld van een *Vast lighaam*; dog 't kan ligt aangetoont worden, dat men dat zoo niet verstaan moet. Schoon wy gezegt hebben, dat een *Ondeelbaar Deeltje*, uit zoo vast aan malkander gehegte *Deelen* bestaat, dat zy niet kunnen gescheiden worden; zal egter dat *Ondeelbaar Deeltje* nog niet volkomen *Vast* zyn, ten zy 'er boven dien nog iets by deze beschryvinge gevoegt worde: Want indien God twee *Vaste* deeltjes verëenigt hadde op de manier van *Fig. 1.* zouden wel deze beide *Deeltjes* zoo t'zamengevoegt zyn, dat daar *EEN Ondeelbaar Deeltje* van gemaakt wiert, welkers *Deelen* in de raking zoo vast aan malkander zouden zyn gehegt, dat het eene *Deel* van 't andere, door alle aangewende moeite, geenzints zoude kunnen gescheiden worden; egter zoude het nog geen *Volmaakt vast Ondeelbaar deeltje* zyn, nademaal tusschen beide deszelfs *Deelen*, een ruimte zoude zyn: Dog indien zy zoo verëenigt waren, dat zy geen ruimte of holligheid tusschen beiden overlieten, te weten op de wyze van *Fig. 2.* dan zoude dat *Ondeelbaar Deeltje* volmaakt *Vast* zyn, dewyl het geen ruimte tusschen beide deszelfs *Deelen* hebben zoude, daar in een ander *Lighaam* zoude kunnen ontfangen en bevat worden. Hierom derhalven, is dat een *Volmaakt Vast Lighaam*, het welk uit *Atomi* of *Ondeelbare Deeltjes* bestaat, zoo t'zamengevoegt, dat 'er geen ledige plaats tusschen beiden over is. Men noemt nog een *Ander* een *Volmaakt vast Lighaam*, het welk uit de voorgaande *Volmaakte vaste Deeltjes* t'zamengesteld is, ook zonder eenige overgeblevene holligheid of ruimte tusschen de *Deelen* het geheel uitmakende: Indien wy nu by deze twee soorten van *Volmaakt vaste*

Lig-

(a) *Solidum.* (b) *Peripatetici.*

Lighamen 't *Ondeelbaar Deeltje* voegen, het welk bestaat uit Deelen onderling met malkander verëenigt, zonder eenige tusfchenholen, dan zullen wy drie foorten van Volmaakt *vasfe* Lighamen hebben.

5. Indien nu iemand vraagt, hoe wy een Volmaakt vast Lighaam meten kunnen? Zoo antwoorden wy, door de maat van de (a) tusfchenruimte of Uitgebreidheid. Want laten wy *by voorbeeld* onderstellen; dat wy een tusfchenruimte hebben, welke net een taarling voet is, en dat deze ruimte daarna van ons vervult word met een Lighaam, in allen deelen van dezelve groote en figuur, dat is, van een taarling voet, en in 't welk gantsch geen (b) *ydel* is, en dat bygevolg een Volmaakt *vasfe* Lighaam is: nu dan, nadien dat dat Lighaam die tusfchenruimte naukeurig vervult, zal deszelfs maat, ook de maat van de tusfchenruimte zyn, in welke het bevat word, want daar zal zoo veel ondoordringbare stoffe zyn, als de groote van de tusfchenruimte is.

6. Indien een *Ondeelbaar Deeltje*, of een Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* bestaande, zyne ondoordringbare Deelen zoo t'zamengehegt heeft, dat 'er tusfchen de verëenigde Deelen kleine holligheden gelaten worden, die of ydel of met een andere niet verëenigde stoffe vervult zyn, dan word 't een *Poreus* Lighaam genoemd.

7. Dog laat ons, om de maat van een *Poreus* Lighaam te hebben, onderstellen, *by voorbeeld*, dat een stuk Volmaakt vast Goud, eene ruimte of plaats beflaat van een taarling voet, en dat men nu dit Goud daar uit wegneemt, welkers maat, volgens onderstelling, is de groote van die taarling voet, en dat men Water in deszelfs plaats brengt, die plaats of tusfchenruimte net vervullende; dan, indien *twee derde deelen* van dit Water *poren* zyn, zal derhalven *een derde deel* van een taarling voet, de maat der lighame-

A 3

lyke

(a) *Spatium.* (b) *Vacuum.*

lyke stoffe van dat Water zyn: want de overige houden alleen maar voor Ydele, of Uitgebreide holligheden zonder Lighaam, in tegenstellinge van de Volmaakt *vast* stoffe. Dit is zeer dienstig in 't onderzoek van de Kragten der Lighamen: want derzelver Kragten worden ontdekt uit de grootheid of meenigte van de stoffe, maar deze grootheid kend men uit de gekende groote en getal van de *poren*; om dat die dan van den overigen lighamelyken (a) hoop afgetrokken worden; dewyl zy tot de Kragten der Lighamen niets doen, nadien zy alleen maar Ydele ruimtens zyn: maar dat gene, 't welk behalven de *poren* de tusfchenruimte vervult, dat geeft alleen de grootheid aan de daarin bevatte stoffe; derhalven is dit de maat van de (b) *Lighamelykheid*.

8. Waar uit wy zien, dat, zoo het gevoelen van ARISTOTELES en CARTESIUS waar was, als zy stellen, dat de Uitgebreidheid het denkbeeld van een *vast* Deel is, als dan daar uit volgen zoude, dat 'er overal dezelve lighamelyke zelfstandigheid is: het geen wel waar zoude zyn, zoo 'er geen *Ydel* in de wereld was; want dan zouden Water en Goud even zwaar zyn en gelyke Kragten hebben, als welke Volmaakt even *vast* zouden zyn; dog dat dit valsch is, toont den grooten NEWTON door zeer klare Wiskundige bewyzen, in de proeven van de (c) *Slingers*.

9. Zoo hebben wy dan gezien dat een *Ondeelbaar Deeltje*, kan zyn Volmaakt *vast*, en Onvolmaakt *vast* of *poreus*, en dat by gevolg de Lighamen daar uit t'zamengestelt, en Volmaakt *vast* en *poreus* kunnen zyn; en dat de Lighamen in een tweederlei zin *poreus* genoemd worden, te weten, enkel *poreus*, als 'er niets in de *poren* bevat word; en *poreus* met stoffe, binnen in de *poren* huisvestende, wanneer zy namentlyk, gelyk wy gezegt hebben, alleen maar holligheden of

(a) *Moles*. (b) *Corporeitas*. (c) *Pendula*.

doordringbare ruimten hebben, derhalven niet vervult, dat is (a) *Wysgerige Ydels*. Hier uit is ook gebleeken, dat, als wy natuurkundig, niet meetkundig, de Lighamen na hare Kragten willen afmeten, men dan den (b) *hoop* van de Lighamelyke stoffe moet onderscheiden: want den *hoop* is de geheele Uitgebreidheid des Lighaams, welke in zommige plaatzen Volmaakt *vast*, maar in andere *ydel* zyn kan. Ook hebben wy daar uit gezien, nootwendig te moeten volgen, dat, als een Lighaam Volmaakt *vast* is, dan de maat van den *hoop*, en van de tusfschenruimte, daar 't in bevat word, de maat van de zelfstandigheid is; dog dat, indien in den *hoop* Ydele plaatzen zyn, men dan de maat moet opmaken, als 'er de *Ydele* plaatzen zyn afgetrokken: het welk in 't vervolg nog wel klaarder blyken zal.

§. II.

Van de (c) Byzondere zwaarte der Lighamen.

I. Twee zeer vermaarde Mannen, IZAAK NEWTON en CHR. HUIGENS, hebben beide door verscheide redeneeringen ontdekt, dat de Lighamelyke stoffe, van wat uitgebreidheid die ook zy, die evenredigheid hadde, als de Zwaarte van deszelfs gewogen *hoop* of *klomp* was. Welk voorstel voorwaar, gelyk het zeer fraay is, zoo word het ook zeer nuttig in de (d) Werktuigkunde om de Kragten der Lighamen te ontdekken. Wy hebben nu verklaart, wat dat 'er verstaan moet worden door den (e) *Klomp* of *Hoop* des Lighaams, en wat door de (f) *Grootheid* of Lighamelyke stoffe. Ook heeft NEWTON ontdekt, dat dat gene 't welk in de *poren* besloten word, en niet t'zamenhangt, niets doet

(a) *Vacua Philosophica*. (b) *Moles*. (c) *Pondus Specificum Corporum*. (d) *Mechanica*. (e) *Moles seu Massa*. (f) *Quantitas*, Grootheid of de menigte van Stoffe besloten in de Uitgebreidheid des Lighaams.

doet tot de Lighaams Kragt, maar dat het volkomen is als of het een Ydel was, ten aanzien van de Werkende Kragten; het welk hy wel duidelyk door proeven bewyst, als hy handelt van de (a) *Slingers*: Ziet derhalven dezen Auteur in zyne zeer Geleerde verhandeling, *over de Wiskundige Beginzelen van de Natuurlyke Wysbegeerte*, eerst in 't begin, maar dan in 't derde Deel, alwaar hy proeven heeft van een *doos*, nu *vol*, dan *ledig* gewogen: men zie ook over dit voorstel HUIGENS, in eene verhandeling, welkers tytel is: *De la Lumiere, & de la Pesanteur*. Dog nu nemen wy voor een Beginzel aan dat gene, 't welk die twee groote Mannen door hare proeven bevestigt hebben; te weten, dat gelyk de *Zwaartens der Lighamen zyn*, *daarna ook derzelve Kragten zyn*: Want zoo wy in een Lighaam tweemaal meer Kragten hebben als in een ander, gestelt zynde dat de overige dezelve zyn, is 'er ook tweemaal meer ondoordringbare stoffe in het zelve, als in het andere.

2. Dit gestelt zynde; kunnen wy de Grootheid van de ware ondoordringbare stoffe in een zekere plaats bevat, kennen, zoo wy, namentlyk, den Klomp wegen, gelyk boven reets gezegt is; edog gemerkt, wy geen *Volmaakt vast Lighaam* kennen, zoo weten wy nog niet zeker de ware Grootheid van 't Lighamelyke: want, indien wy zoodanig een *Vast Lighaam* hadden, zouden wy de Kragten der Lighamen zeker kunnen weten, voor zoo verre zy daarvan af hangen: derhalven is (b) de *Zwaarte* eene wetenschap tot ons alleen betrekkelijk. Maar zoo wy net konden weten, dat een klomp Goud een taarling voet groot, net zoo veel *Volmaakt vaste stoffe* inhield, en dat wy ook wogen een taarling voet Water; zoo zouden wy daar uit terstont weten, dat, dewyl 't Water zoo veel minder gewigt heeft als 't Goud, derhalven ook zoo veel meer Ydel in het zelve

(a) *Pendula.* (b) *Pondus.*

ve is, en zoo is het ook met de andere natuurlyke Lighamen gelegen: En dus zoude de ware en egte Wetenschap, zoo van de (c) Waterweegkunde als werktuigkunde in het gemeen, geleert kunnen worden.

§ III.

Van de (d) Verscheidenheid der Lighamen.

1. Wy hebben nu voor natuurkundige Beginzels aangenomen, dat de stoffe is Uitgebreid, Ondoordringbaar, Vormbaar en Deelbaar tot in het Oneindige, voor zoo veel zy bestaat als uit oneindige (e) *nieten*, welke door een zekere Kragt t'zamenhangen, en *Ondeelbare Deeltjes* genoemd worden; en dat alle deze gedeelde Deeltjes eenige Zwaarte hebben, welke net met den geheelen Klomp of 't Opeengestapelde der *Ondeelbare Deeltjes* overeenkomt: hier uit volgt dan nu, dat eenige dezer Eigenschappen in de Lighamen verschillende kunnen zyn. Derhalven zeggen wy, dat uit het Denkbeeld van de Natuur des Lighaams, volgt deszelfs *Verscheidenheid*, welke drierlei is.

2. Het eerste Onderscheid word voortgebracht uit het verschil van het *Ondeelbaar Deeltje* zelfs: Want 1. Het eene *Ondeelbaar Deeltje* is altyd niet van dezelfde groote als het andere, dewyl dat niet noodzakelyk is, om een Lighaam t'zamentestellen: 2. Het eene *Ondeelbaar Deeltje* kan meerder of minder *vast* zyn als het ander; dewyl het eene *Volmaakt vast* kan zyn, dog het andere, schoon 't zamengesteld uit *Ondeelbare Deeltjes*, egter in zig kan hebben *Ydele* plaatsen, gelyk boven getoont is: 3. Laatstelyk kan het eene *Ondeelbaar Deeltje*, zoo in groote, als figuur, van het andere verschillen.

3. Het tweede onderscheid bestaat hier in, dat het eene *Ondeelbare Deeltje*, met een ander, en het

A 5

eene

(c) *Hydrostatica.* (d) *Diversitas.* (e) *Nibilis.*

eene Lighaam, uit opeengestapelde *Ondeelbare Deeltjes* gemaakt, met een ander Lighaam, op dezelve wys aan het zelve gelyk, verscheidentlyk, te weten door een vaster of losser t'Zamenhanginge, met malkander kunnen verëenigt zyn: En wy kunnen die t'Zamenhanging niet wel afleiden, uit de *Hoofdstoffen*; want deze hebben die Eigenschap wezentlyk, maar niet afhangeende van uiterlyke Oorzaken.

4. Het derde Onderscheid ontstaat uit de verscheidene wys van verëeniging van het eene *Ondeelbaar Deeltje* met een ander, en van 't eene Lighaam uit *Ondeelbare Deeltjes* t'zamengesteld met een ander, aan het zelve ook gelyk; *by voorbeeld*, twee *Ondeelbare Deeltjes* kunnen op de wyze van *Fig. 3.* en op de manier van *Fig. 4.* met malkander verëenigt worden, en dus meer of min holligheid tusfchen beiden laten, enz. Waar van de Verscheidenheid van *Poreusheid* en *Digtheid* haren Oorsprong heeft, gelyk wy reets gezien hebben.

5. Uit het voorgaande is dan nu gebleken, dat een Natuurkundige, en dus een Geneesheer, in 't beschouwen van de Natuur der *Lighamelyke Hoofdstoffen*, negen Hoofdzaken zeer wel begrypen moet, dewyl zy fundamenteel en noodzakelyk zyn om te weten; welke wel zyn, 1. *De Uitgebreidheid des Lighaams*; 2. *de Deelbaarheid*; 3. *de Ondoordringbaarheid*; 4. *de Hardheid* of de meerdere of mindere t'Zamenhanging der *Deelen* het geheel uitmakende; 5. *de Natuur van 't Ondeelbaar Deeltje*, of van het ten eenemaal *Ondeelbaar Stofje*; 6. *de Volstreckte* (a) *Vastheid* en (b) *Digtheid*; 7. *de Poreusheid* en (c) *Yltheid*; 8. *de Meting van een Volmaakt vast of Onvolmaakt vast Lighaam*; 9. *het Onderscheid der Lighamen*, dat drierlei is, en uit de *Leere der Hoofdstoffen* van zelfs afgeleid word.

Deze nu zyn de ware Natuurkundige Beginzelen, en uit de Natuur der zaken zelfs genomen. Dog de

vaste

(a) *Soliditas.* (b) *Densitas.* (c) *Raritas.*

vaste Lighamen in 't gemeen beschout zynde, is nog overig, dat wy 'er iets van de Natuur der *Vloeistoffen* byvoegen..

§ IV.

Van de (a) Natuur der Vloeistoffen in het Gemeen. (†)

1. Een *Vloeistoffe* word genoemd die verzameling van zeer kleine *Lighaamtjes*, waar van een ieder in het byzonder beschout en genomen, zoo klein is, dat het voor onze uiterlyke zinnen Onkenbaar is, en wegens zyne kleinheid en losse t'Zamenhang van den anderen wykt, voor een zeer geringe en aan ons onbezefbare Kragt; en in dit wyken gemakkelyk over de andere *Lighamen* benen rolt en bewogen word. Nadien een *Vast*, of (gelyk het *CELSUS* noemt) een (b) *Standhoudent Lighaam* beschreven word, zulk een te zyn, dat zyne t'Zamenstellende Deelen niet ligt van malkander laat scheiden; zoo dat de Kragt die op het zelve geoeffent word, eerder den geheelen Klomp doet bewegen, als dat zy een Deel, daar zy op geoeffent is, daar van scheiden zoude, hierom is de beschryving van een *Vloeistoffe* net tegenstellig, namentlyk door dat gene te ontkennen, dat in het voorgaande gestelt word.

2. Dog elk Deel van de *Vloeistoffe* is een *Lighaam*, want dat Deel, het welk of weinig of geheel niet aan een ander vastgehegt is, is een Deel: Derhalven zyn die dingen, welke van het eene *Lighaam* vorens gezegt zyn, ten aanzien van de *Vaste* Deelen, ook waar in die *Lighamen*, welke de *Vloeistoffen* t'zamenstellen; en zoo hebben de vorige algemeene regels hier weder plaats.

3. Maar

(a) *Natura Fluidorum in Genere.* (b) *Consistens.*

(†) *BOERHAVE* in 't genoemde werk, § 29. *De Hydrostatica* § 20. & seqq. pag. 132. ad 134.

3. Maar daarenboven merken wy in deze Stofjes, voor zoo verre zy de *Vloeistoffe* 't zamenstellen, nog drie dingen aan: 1. De verscheide Groote der Deelen; want de eene *Vloeistoffe* heeft grooter of kleinder Deelen als de andere: 2. Derzelve verschillende Figuur, dewyl de eene *Vloeistof* Deelen heeft anders van Figuur, als de andere: 3. Eindelyk derzelve ongelykē t'Zamenhangen of Kragt; dewyl de eene *Vloeistoffe* hare Deelen door een meerdere of mindere Kragt met malkander verknogt heeft, als de andere.

4. Van deze drie verscheide Hooftzaken hangt het gantsche onderscheid van de *Vloeistoffe* af: hier van namentlyk is een *Dunne Vloeistof* zulk eene, welkers Deelen zeer klein zyn, en nauwelyks aan malkander hangen; en een *Lymige Vloeistof* noemt men zoo eene, welkers Deelen door een grooter Kragt aan malkander verknogt zyn, als in een andere *Vloeistoffe*; en zoo is 't ook met de andere gestelt.

5. Dit gestelt zynde zien wy, dat de Eigenschappen, die de Wiskunstenaars aan de *Vloeistoffen* toegeschreven hebben, niet anders zyn als Hoedanigheden, gemeen in alle de *Vloeistoffen*, niet gelyk zy zyn in Water, of gelyk zy zyn in Oly, maar alleen gemeene. Om nu den aart der *Vloeistoffen* na behoren te ontvouwen, hebben de Waterweegkundige voor grondbeginzelen aangenomen: 1. Dat de *Vloeistoffen* uit eenige zeer kleine Deeltjes bestaan; 2. Dat deze Deeltjes zoo glibberig of glad zyn, dat zy over malkanderen Vloeijen kunnen; 3. Dat zy Zwaar zyn: en uit deze drie Hoedanigheden hebben zy afgeleid, hoe het met den lighamelyke Klomp, uit die byeenverzamelde kleine Stofjes bestaande, gelegen was. Dit is de *Waterweegkunde*, welke een Natuurkundige niet alleen, maar ook een Geneesheer nootzakelyk verstaan moet; nadien genoegzaam alle Natuurlyke veranderingen geschieden door middel van de *Vloeistoffen*: Zoo dog geschiet de voedinge en aanwas van Dieren, Planten en Mineralen, door Lugt, Water, en ontbondene Zouten, die alle vloeibaar zyn: De-

Deze dingen zyn het, die wy van de *Natuur der Vaste en Vloeibare Lighamen in het gemeen*, voor af te zeggen hadden; welke ons voorwaar van zelfs leiden tot de *Verhandeling van 's Menschen Lighaam zelve*; van waar wy eindelyk komen tot de *Kragten die de Geneesmiddelen op het zelve doen*.

T W E E D E H O O F D S T U K .

Van het (a) Maakzel of 't Zamenstel van een Gezont Lighaam.

1. **O**NS Lighaam bestaat uit twee Deelen, te weten, uit *Vaste en Vloeibare*.

2. De Vaste deelen, bevatten de Vloeibare in zig, en zyn met malkander zoo verëenigt, dat 'er geen Deel kan aangetoont worden, welkers middelyke of onmiddelyke t'Zamenhegting met andere niet zoude kunnen bewezen worden; nadien een Ader en een Watervat, door middel van een Klier, met een Slagader verëenigt zyn, welke van een Slagader haren oorsprong heeft; alle de Slagaders zyn aan de Groote Slagader vastgegroeit, die ook zelfs in het hart word vastgehegt; het Hart word door middel van de Zenuen, en de opklimmende Slagaders met de Voorherzenen verëenigt; de Voorherzenen zyn vast aan de Agterherzens, en die wederom aan 't Rugmerg, enz.

3. Alle de Buizen des Lighaams, worden op de een of andere wys verëenigt, met beide de Holligheden van 't Hart.

4. De 's linker Holligheid van 't Hart word t'zamengehegt met de Groote Slagader; maar deze word in zoo vele takken verdeelt, en verspreid, dat 'er geen stipje in het Lighaam kan worden aangetoont,

tot

tot het welk zig niet eenig gedeelte van deze Slagader uitstrekt: waar door veroorzaakt word, dat de Holligheid onafgebroken doorgaat, zig uitstrekken- de van 't Harte tot alle de byzondere stippen van het Lighaam.

5. Elke holle Punt of Stip van 't Lighaam, kan de in zig bevatte Vloeistoffe na de regter Holligheid van het Harte brengen, zoo men maar de (a) de *Afscheid*, of laat ik liever zeggen (b) *Ontlast vaatjes* uitzondert; als daar zyn, (c) de *Zweetvaten*; (d) de *Vaten van de Sanctoriaansche doorwazeming*; Doorwazemende genaemt; (e) de *Vaten die de Oogen gedurig met vogt nat houden*; (f) de *Snot of Slymvaten*; (g) de *Kwylvaten*; (h) de *Vaten van de Slokdarm, Maag, en Darmen*; (i) de *Pisvaten*; (k) de *Zaatvaten*; enz.

6. Alle de *Buizen*, en (l) *Ontfangzakken des Lighaams*, houden eenige *Vloeistoffen* in zig, zoo het Lighaam maar wel gestelt is. Dewyl dan de *Buizen* met malkander verëenigt worden, moeten ook de *Vloeistoffen* nootwendig met malkander gemeenschap hebben: Hier van daan kan de *Beweging*, welke in het eene *Deel der Vloeistoffen* verwekt word, ook aan alle de andere medegedeelt worden.

7. Alle de *Vloeibare Deelen*, uitgenomen de *Uitwerpzels*, keeren weder tot het Harte.

8. Zoo lang deze *Vloeistoffen* in de *Buizen* welge- regelt bewogen worden, zoo lang is een *Mensch gezont*; dog zoo dikwils als die *Beweging* ongeregelt is, of in het een of ander *Deel* ophoud, dan is een *Mensch ziek*: dog indien deze *Beweging* geheel en in alle *Deelen* ophoud, zoo volgt 'er de *Dood* op.

9. Der-

(a) *Secretoria*. (b) *Excretoria*. (c) *Vasa Sudorifera*. (d) *Vasa Perspirabilis Sanctoriani*. (e) *Vasa Oculos continuo humore Humectantia*. (f) *Vasa Mucosa*. (g) *Vasa Salivalia*. (h) *Vasa Æsopha- gi, Ventriculi, Intestinorum*. (i) *Vasa Urinifera*. (k) *Vasa Se- minifera*. (l) *Receptacula*.

9. Derhalven bestaat de Gezondheid in de gelykformige Beweging van de Vloeibare, te gelyk ook in den gelykformigen Wederstant van de vaste Deelen in yder Deel. De Vloeibare Deelen worden gezegt gelykformig bewogen te worden, als zy geen grooter Kragt oeffenen op het eene als op het andere Deel. De wederstant der Vaste Deelen word gelykformig geheeten, als zy de Vloeibare Deelen overal eenparig drukken, zoo dat daar door geen gevoel van pyn veroorzaakt word.

DERDE HOOFSTUK.

Van den (a) Staat van een Beledigt, of Ziek Ligbaam.

1. **U**YT het gezegde blykt, dat die Staat, het zy der Vaste, het zy der Vloeibare Deelen, Ziekelyk is, waarin, van wat Oorzaak ook, die gelykformige Beweginge hier of daar ontstelt, belet, of gestelpt word; dog dat de Dood voorvalt, als die Beweginge overal ophoud.

2. Genezen is dan, de Ziekte van 't Ligbaam wegnemen, dat is de Oorzaken wegdoen en uitdryven, de gelykformige beweginge, of doorvloed belettende.

3. Geneesmiddelen worden genaamt, die Werktuigkundige of Mechanische Werktuigen, door welke hulp een Geneesheer de Oorzaken van 't belette evenwigt wegnemen, en het zelve herstellen kan.

4. Derhalven onderstelt een Geneesmiddel den (b) Omloop der Vogten, of Vloeistoffen, en zoo kan het alleen maar op een Levendig Ligbaam werken.

5. Dewyl dat een Geneesmiddel het Leven des Ligbaams ondersteld, het welk afhangt van de door-

(a) Status Corporis Laesi sive Morbosi. (b) Fluxus.

doorstralinge der Vogten door de Vaste Deelen, blykt daar uit, dat het zelve werkt op de nog in-beweging zynde Vloëibare en Vaste Deelen.

6. Derhalven werkt een Geneesmiddel niet op *een Doodt Lighaam*.

7. Elk Geneesmiddel brengt zyne uitwerkingen voort op eene Mechanische wyze, te weten door de Kragt der vastheid, groote, figuur, en beweging van zyne Deeltjes.

8. De Uitwerkinge van de Werktuigkundige of Mechanische werkinge, is de veranderinge van figuur, beweging, en groote des Lighaams.

9. Hier van daan werken die Werktuigen, te weten, de Geneesmiddelen, in het genezen der Ziekten, niet onmiddelyk, maar middelyk.

10. Maar nadien de goede of kwade Uitwerking van de werkinge geheel en al van de groote, beweging, en figuur der werkende Deeltjes afhangt, daarom moet men de verbreeking van 't meergemeldē evenwigt alleen van de Vaste Deelen afleiden.

11. De gelykformigheid van den Omloop der Vogten door de Vaste Deelen, word op drierlei wys verbroken: 1. Door wegneminge der Vogten, welke in de Vaste Deelen zyn; 2. Door te veel drift en drukkinge van de Vogten op de inwendige oppervlakte der Vaste Deelen, van een uitwendige drukkende (of inwendige verstoppende) oorzaak; 3. Door eene al te groote t'zamentrekkende Kragt van 't Vaste Deel zelfs.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Vaste en Vloeibare Deelen van ons Lighaam in het gemeen.

I. **H**IPPOCRATES stelt wel drie verscheidene, 's Menschen geheele Lighaam uitmakende, Beginzelen, *Lib. 6. Epidem. Sect. 8.* (†) te weten, τὰ Ἰσχυρὰ, dat is, (a) Inhoudende en Bedwingende; maar wy noemen deze Deelen (b) *Hegte*, of t'Zamenhangende, of (met een door het gebruik aangenomen woord) *Vaste Deelen*: 2. τὰ Ἐνιχόμενα, dat is (c) Ingehoudene; welke thans (hoewel met een slegt Latyns woord) genoemd worden *Fluida*, of *Liquida*, dat is, *Vloei* of *Vlietende Deelen*, en by de Latynen, *Humores* of *Liquores*, dat is, *Vogten*: 3. τὰ ὀρμῶντα, dat is, (d) *Beweging makende*, waar door wy meenen, dat den AUTEUR verstaan heeft die (beweging) welke door 's Menschen geest veroorzaakt word, als hy eenig Deel des Lighaams wil bewegen; maar hoe deze *Beweging* geschiet, weten wy niet. En wy denken niet, gelyk zyne (e) *Verklaringschryvers*, dat HIPPOCRATES door dit woord de (f) *Dierelyke Geesten* heeft verstaan; maar dat hy daarmede alleen heeft willen aanduiden, dat onze *Ziel* niet *Mechanisch*, maar op eene ons onbekende wyze werkt op onze *Vaste en Vloeibare Deelen*, of op de Ἰσχυρὰ en Ἐνιχόμενα, dat is, op de *Inhoudende*, en *Ingehoudene*. Maar nadien die Deelen, welke HIPPOCRATES τὰ ὀρμῶντα, (*Beweging makende*) noemt, niet zoo zeer tot ons oogmerk dienen, zoo zullen wy daarom alleen maar

de

(a) *Continentia* & *Coërcentia*. (b) *Firma* seu *Cobærentes*. (c) *Inertus Contenta*. (d) *Impetum facientia*. (e) *Scholiasta*. (f) *Spiritus Animales*.

(†) Boerbave, aldaar. *Part. 5. Cap. 1. § 3. pag. 244.*

de Natuur der Vaste en Vloeibare Deelen van ons Lighaam in het Gemeen nu overwegen.

2. In het eerste Hoofdstuk hebben wy een genoegzaam duidelyk algemeen denkbeeld van de Vaste en Vloeibare Deelen gegeven; dog welke (a) *Vaste Deelen* genoemd worden, ten aanzien van alle Lighamen, die worden, voor zoo verre zy tot ons Lighaam behoren, in een eigentlyken zin (b) *Hegte Deelen* geheten, gelyk wy zoo gezien hebben. Maar wy hebben in het begin gezegt, dat alle Lighamen bestaan uit zekere vaste en onveranderlyke Beginzelen, welke door hare opeenstapeling een Lighaam t'zamenstellen, en wel deze hebben wy genoemd (c) *Hoofdstoffen* der Lighamen. Het zyn derhalvén zekere *eerste*, en *aller-kleinste* Deeltjes, welke de *Vaste Deelen* van 's menschen Lighaam t'zamenstellen: want een Deeltje, hoe klein ook in ons Lighaam, kenbaar voor onze uiterlyke zinnen, is geen enkelt Deel, maar bestaat uit veele by malkander verzamelde Deelen; daarom moeten wy die (d) *Stofjes* kennen, indien wy de Natuur van onze Vaste Deelen willen kennen.

3. (†) Deze Deeltjes nu, zyn *kleine*, *malkander genoegzaam gelyke*, *aller-enkelste*, *aardagtige Lighaamtjes*, *aangebragt uit de Vloeiende vogten*, *afgescheiden op byzondere plaatzen*, en *gevoegt aan alle de vaste Deelen*. Dit zyn de ware *Hoofdstoffen*, uit welke 's menschen Lighaam bestaat.

Wy zeggen (1) Dat het *kleine Lighaamtjes* zyn, en dat word duidelyk bewezen uit de *Ontleedkunde*: want het grootste gedeelte, welk het ook zy in ons Lighaam, word uit *Vaten* gemaakt, de *Vaten* worden uit *Vliezen* gemaakt, welke opgerolt een *Holligheid* maken, dog deze *Vliezen* bestaan wederom uit *Vaten*,

(a) *Solida*. (b) *Firma*. (c) *Elementa*. (d) *Molecula*.

(†) BOERHAVE in het genoemde Werk, § 7. *De Natura Solidorum*.

ten, welke Vaten de Vliezen formerende, wederom uit Vliezen worden t'zamengesteld, en die al wederom uit Vaten, tot dat wy komen tot *het laatste* Vat, het welk een Vlies heeft uit de aller-enkelste Vezels t'zamengesteld; dog nu niet meer Hol of Vaatagtig, want anders zoude dit *het laatste* Vat niet zyn: maar deze Vezelen zyn zuivere *vaste* draden, dewelke eeniglyk bestaan uit *zuivere zeer kleine vaste* Deelen, en met malkander zoo verëenigt en t'zamengevoegt, dat zy een *enkel* Vlies uitmaken: maar hier van meer in het volgende Hoofdstuk. Derhalven zyn *de Hoofdstoffen* van onze *vaste* Deelen zeer klein; maar daarenboven zeggen wy,

(2.) Dat zy *malkander genoegzaam gelyk* zyn; want wy hebben in der daad de *vaste* Deelen van zeer vele Dieren, door het vuur der scheikunde onderzocht; en door deze proeven is ons gebleeken, dat indien, *by voorbeeld*, een *Been*, van alle zyne Vliezen en Vogten berooft, zoo lang in water gekookt wiert, tot dat ten laatsten 't afgegoten water even helder en smake-loos daar van weder af kwam, als het was doe het 'er opgegoten wiert, dat (zegge ik) dan de *vaste* Vezelen in dit *Been*, zig zelfs overal gelyk, overbleven: Dezelve proeve is ook van de andere Deelen waar geweest, *by voorbeeld*, ten aanzien van een *Spier*, enz. En dat niet alleen; maar in de grootste verandering die 'er in de Natuur kan voorvallen, zal dat zelve altyd geschieden: Want zoo een *Been* of *Spier* verbrand word, zullen evenwel deze Vezelen niet vernield worden; maar, even als geheel onbeschadigde, regt en uitgestrekt blyven, en over al, zoo in het eene *Deel*, als in alle de *Deelen*, dezelve zyn; want en uit een *Been*, en uit een *Slagader*, *Ader*, *Spier*, *Hoofdhair*, enz. zyn zy dezelve, en toonen in het aanzien dezelve *Stoffe*, zoo dat dat gene, 't welk de *vastheid* van ons Lighaam maakt, byna over al het zelve is; het welk aan die gene wel wonder schynen

zal, die meenen, dat in ieder Deel een byzondere Vastheid, of byzondere Stoffe is, na de byzondere Vastheid, die in ieder Deel gemaakt moet worden: dog indien wy een (a) Onvolwasfe Vrugt beschouwen, heeft zy niet, in dien zin, dezelve Slagader, als wy hebben? Ja zeker: want indien men die verbrand zal zy gelyke Vezelèn uitleveren; en een Vlies in een Onvolwasfe Vrugt zal na de koking of verbranding het zelve geven, als een Vlies in een volwasfen mensch, en uit elk verscheiden Deel zal men altyd dezelve Stoffe hebben in beide de Onderwerpen.

GEVOLG (b) I. Derhalven word dat gene, het welk het grootste of aller-vaste in het Lighaam is, uit dezelve Stoffe gemaakt, als de Stoffe is van dat gene, dat het aller-dunste, of geenzints vast is; want een Vlies uit Water-vaten, dat is, aller-dunste Vaten, gemaakt, is uit dezelve Stoffe, als het aller-grootst en hartst Been.

GEVOLG II. Derhalven verschillen de *vaste* Deelen van ons Lighaam alleen door eene meerdere of mindere opstapeling en verëeniging van de aller-kleinste Lighaamtjes, waar uit zy bestaan.

GEVOLG III. Hier uit besluiten wy nu, dat de laatste Vezeltjes, uit welke alle onze grotere of kleinere Deelen t'zamengesteld worden, niet alleen *zeer klein*, maar ook malkander genoegzaam gelyk zyn.

Maar wy zeggen ten (3) Dat het nog *aller-enkelste* zyn; want dat gene, het welk in ieder punt of stip van zyn Klomp, dezelve Stoffe geeft, word het *aller-enkelst*, of zoo iets genoemd, welkers eene Deel het zelve is als de geheele overige Klomp: dog zoodanig zyn alle de Deelen, welke het menschelyk Lighaam t'zamenstellen, gelyk wy zoo gezien hebben.

Dan zeggen wy ten (4) Dat het (c) *Aardagtige* zyn, en wy gebruiken dit woord, om dat wy geen bekwaamer weten, waar door de Natuur van deze Stoffe

kan

(a) *Embryo.* (b) *Corollarium.* (c) *Terrestria.*

kan uitgedrukt worden. Want de (a) Stoffscheiders noemen *Aardagtige* lighamen, die Deelen, welke nog door Vuur, nog door Water kunnen ontbonden worden, maar daar in altyd onveranderlyk blyven: *Zoute* noemen zy die Lighamen, welke en door Vuur, en door Water ontbonden worden, en wederom stollen als tot een *Steenagtige* stoffe: (b) *Oly* of *Zwavelige* Deelen noemen zy, Lighamen, welke wel door Vuur ontbonden en verbrand worden, maar van zelfs niet met Water vermengt worden: (c) *Gees-*ten noemen zy, Lighamen, die met Water vermengt en door Vuur verbrand kunnen worden: *Water* hieten zy, een Lighaam, dat, als 't gestolt of geyft is, op het minste Vuur smelt, en op het zelve altoos vervliegt zonder reuk en smaak, enz. Dog deze kenteekens komen met gene uit de Deelen van ons Lighaam overeen, zoo wy het kenteeken van de *Aardagtige* Deelen uitzonderen; dewyl deze nog door Vuur nog door Water kunnen ontbonden worden: Maar zoodanige zyn de *laatste* of de *uiterste* Deeltjes van onze *Vezelen*; deze dan moeten wy nootzakelyk *Aardagtige* noemen, dewyl zy aller-enkelst zyn, en om dat wy ze in allen Deelen, overal dezelve, gelyke en onveranderlyke, vinden. Dog de nieuwe *Ontleeders* hebben gezegt, dat 't *Been* het *aller-enkelst* Deel van 's menschen Lighaam is: Maar zeker, in 't *Been* zyn nog *Vliezen*, *Merg*, *Bloed*, *Water*, enz. Zoo het van die alle berooft word, zal 'er voor de *laatste* of *uiterste* Deeltjes, gewis alleen overblyven een *Vezelig* of *Aardagtig* Deel. Niemand zegge dan, zoo 't *Been* door de *Scheikunde* ontbonden word, geeft het *Water*, *Zout*, *Oly*, *Aarde*, en deze is de *Stoffe* van 't *Been*; hy zou in der daad zeer dwalen, die dit zoo begreep: want wy zien dat de *Beenderen* op de

Kerk-

(a) *Chemici.* (b) *Oleosa sive Sulphurea.* (c) *Spiritus.*

Kerkhoven eerst door de Zon gedroogt, daarna door dauw en regen bevoigt, en dan door Wind en Zon weer gedroogt, egter nog Beenderen zyn; maar zoo 'er een Stoffscheider dan Zouten en Oly van afhalen wilde, zoude hy dat door zyn Kunst voorwaar niet kunnen doen; maar 't zoude een vaste Stoffe blyven, van alle Zout en Oly berooft; egter zouden de Beenderen voor deze Scheikundige Operatie nog geheel gebleven zyn. Derhalven blykt hier uit, wat de Stoffe des Beens is, te weten, alleenlyk *aarde*, en zoo is 't ook met de overige Deelen des Lighaams. Dog zoo wy nu aan de Ontleeders vragen, Wat dat een *Vat* is? Zullen zy antwoorden: een *Vat* is een *Vlies*, zoo opgerolt, dat het (a) een Kegelwyze Buis maakt, en zoo word een Slag-aderlyk *Vat* gemaakt, enz. Indien wy haar vragen, wat dat (b) een *Vlies* is? Moeten zy volgens hare Beginzelen antwoorden, het is een *Weefzel* van zeer vele Slag-aderlyke, Aderlyke en andere *Vaten*, welke *Vogten* voeren en uitwazemen: Maar om wel te weten, wat een *Vlies* is, moeten wy uit de beschryvinge al het *Vloëibare* neemen; en hier uit blykt, dat de Stoffe van een *Vlies* wederom alleenlyk *Aarde* is, niet anders als in een *Been*. Maar ook zoo wy een *Haïr* verbranden aan de vlam van (c) alderzuiverste overgehaalde *Brandewyn*, (op dat het namentlyk niet besmet worde) zullen in dien tyd de vloëibaarste Deelen verteert worden; dog indien wy daarna dit *Haïr* met een tangetje voorzigtig ophouden en het zelve beschouwen, als dan zullen wy zien, dat het van buiten nog t'zamenhangt, en zyn vorige figuur volstandig behoud. Hier uit blykt, dat de *laatste* of *uiterste* *Deeltjes* van ons Lighaam t'zamengesteld worden uit Deelen, welke nog door *Vuur*, nog door *Water* kunnen ontbonden worden, en die by gevolg bestaan uit

(a) *Conicus*. (b) *Membrana*. (c) *Alcohol Vini*.

uit zuivere *Aarde*, t'zamengehegt door een *Olyagtige Lym*, die door een open *Vuur* in der daad alleen vernield word, terwyl ondertusfchen de *Vaste Deelen* onaangeraakt, en altyd en overal dezelve blyven.

Eindelyk zeggen wy ten (5) *Dat deze aller-enkelste, en Aardagtige Lighaamtjes, zyn aangebragt uit de Vloeien- de vogten, en gevoegt aan de vaste Deelen.* Want wy weten, dat ons *Lighaam*, van welk een groote het nu ook zy, egter in 't begin van zyne formering zeer klein geweest is; en meer dan duizendmaal kleinder als een zandkorreltje, en uit zoo een aller-kleinst *Stofje* tot zulk een groote opgegroeit is; en dat dit alles gefchiet is door byvoeginge van zeer kleine *Stofjes*, aan de overige reets verëenigde *Deelen*: want zoo 'er by een zekere *Vezel* geen andere *Deelen* gevoegt wierden, zou die in der waarheid nog langer kunnen worden, nog in hare *Deelen* kunnen t'zamenhangen. Derhalven is ons (a) *Konststuk* door zulk eene (b) byvoeging of byzetting van *Deeltjes* aangegroeit, dewyl alle die *Vaten* verlengt, vermeerdert, en verwyd zyn; waar van daan ook insgelyks de overige *Deelen*. Dewyl dan alle de *Vaten* zoo gelykformig hebben moeten aangroeijen, hierom was het nodig, dat aan alle en elk byzonder *Vat* byzondere of onderscheide *Deeltjes* gevoegt wierden; 't welk niet wel zoude hebben kunnen gefchieden, zoo die *Deelen* met het door de *Vaten* omgevoerde vogt niet derwaarts waren gebragt geweest.

4. Den algemeenen aart der *Hegte*, of (gelyk men ze noemt) der *Vaste Deelen* van ons *Lighaam* befchout zynde, zou 'er nog overig zyn, dat wy 'er van de *Vogten* iets byvoegden; dog, om dat de eigenschappen der *Vloeistoffen* in het gemeen in het eerste *Hoofdstuk* reets verklaart zyn, kunnen die dingen, welke van onze *Vogten* of *Vloeistoffen* in de-

(a) *Macbina.* (b) *Appositio.*

dezen opzigt kunnen gezegt worden, daar uit weer genomen worden: op deze wyze dog hebben wy in derzelve beschryving aldaar gezegt, dat de *Vloeistoffen bestaan uit aller-kleinste by een verzamelde Deeltjes*, voor onze uiterlyke zinnen onkenbare, en malkander rakende zonder t'Zamenhang, welke voor een zeer geringe Kragt wyken, en onder en over malkander rollen, enz. Deze algemeene Eigenschappen komen ook met alle de Vogten van ons Lighaam volkomen overeen, dewyl zy aan alle de Vloeistoffen gemeen zyn.

5. Maar dewyl 'er geen buiten-gevaat Vogt natuurlyk in ons Lighaam gevonden word; is het nootzakelyk, dat alle verandering der Vogten in de Vaten, of Vaste holligheden geschied, en dat op drierlei wys; 1. Door de inwendige beweginge der Vogten; 2. Door de beweging uitwendig, of medegedeelt van de zyden der Vaten; 3. Door de nieuwe innenging van Vogt.

V Y F D E H O O F D S T U K.

§ I.

Van de (a) Natuur der Vaten van 's menschen Lighaam.

1. **D**E Vaste Deelen zyn tweederlei, of hol, of niet hol; de holle worden genoemt *Vaten*. Een *Vat* in het gemeen nu is zulk een Lighaam, dat een hol maakt, in 't welk een ander Lighaam kan bevat worden, en waar in doorgaans Vogt is.

2. (†) In het voorgaande hebben wy gezien, dat de laatste Onveranderlyke en vaste Steffe, van welke de geduurzaamheid der Vaste Deelen afhangt, en-

(a) *Natura Vasorum Corporis humani.*

(†) BOERHAVE, aldaar, Part. 5. Cap. 1. a § 10. ad § 15.

enkel van aarde is; dan ook dat deze Stoffe verëenigt en t'zamengevoegt, de Vezelen maakt: want wy hebben gezien dat een Vast Deel, indien het verbrand word, ten laatsten vaste Vezels geeft, welke tot de zoo beschrevene *Aardagtige* Deelen wederom ontdaan worden, waar uit duidelyk blykt, dat de Vezelen uit deze Deelen bestaan.

3. Vervolgens hebben wy ook gezien, dat deze Vezels vaste en langagtige Draden zyn, zonder holte, welke aan malkanderen gevoegt, met andere Vezels verëenigt en onder een gevlogten worden, en op deze wys een Vlies maken; maar daarna maakt dit Vlies, opgerolt, een Holte, en op deze wys nu hebben wy een *aller-kleinste* Vat: Om dan onze vaste Deelen te kennen, na voor af gekent te hebben de Stoffe, waar uit zy bestaan, moet men weten wat deze Vezelen zyn, uit welke de Vaten t'zamengeftelt worden, gelyk uit de verbranding der vaste Deelen blykt. Dog wy hebben een genoegzaam klaar denkbeeld van deze Vezelen gegeven, en in het gemeen gezegt, dat de Vezelen op een zekere wys verëenigt, een enkel Vlies maken: dit nu geschiet op dezelve wys, als wy zien dat Linnedraden onderëen geweeven, Lynwaten maken; dit moet derhalven nu in het byzonder onderzocht worden.

4. De Vezelen en opgerolde Vliezen uit Vezelen, of *aller-kleinste* Buisjes, als ook de *grootere* daar uit t'zamengeftelde Vaten, welke ook Vliezen maken, worden op een drierley verscheide wyze onderëen gevlogten, en nemen haren loop 1. (a) evenwydig; 2. (b) gevlogten of door malkander, 3. (c) rond gekrult.

Nadien dat de laatste *Aardagtige* Stoffe, (gelyk wy gezien hebben) eerst de Vezelen t'zamenftelt; maar dat

(a) *Parallelus*. (b) *Intertextus*. (c) *Spiralis*.

dat deze aan malkanderen gevoegt worden, en een enkel Vlies maken, dog dat uit dit enkel opgerold Vlies een Vat gemaakt word, 't welk het eerste en kleinste is; zullen, indien wy nu meer diergelyke Vaatjes nemen, deze door haren onderëen gevlogten loop een Vlies t'zamenstellen, het welk nu niet alleen uit Vezelen, maar uit Vaten bestaat; dit Vlies opgerolt zynde, zal ook een Vat maken: voorts indien wy nemen en onderëen vlegten vele zulke Vaten, t'zamengesteld uit Vliezen niet enkel vezelig, maar vaatagtig, zullen 'er wederom Vliezen voortgebracht worden, waar van wederom Vaten, en zoo vervolgens. Wy zeggen nu dat deze Vaten in malkander geweven worden, niet anders als Lynwaten en Lakens, te weten op drierlei wyze, dewyl 1. zommige Vaatjes door eene evenwydige plaatsing lopen, en t'zamenhangen; 2. andere wederom tusfchen deze (a) evenwytens door een tegengestelde plaatsing over de eerste heen loopen, en verscheide hoeken maken maken; 3. eindelyk zyn 'er andere, welke (b) rondgekrukt in een gedraait worden, en zoo tusfchen de voornoemde loopen. Zekerlyk door zulk eenen t'zamengeweeften loop, worden de grootere Vliezen gemaakt, waar van de grootere Vaten, uit welke de Ingewanden en de overige Deelen des Lighaams gemaakt worden.

5. Maar als de Vezelen door (c) evenwyte alleen aan malkander gevoegt worden, dan is het een *aller-enkelst* Vlies, zoo ten aanzien van de Vezelen als van 't Weeffel; maar zoo de Vezelen door een onderëen gevlogten loop op malkander gepropt worden, dan is het Vlies, ten aanzien van zyn weeffel, zoo *enkel* niet als het voorgaande, dog zoo de Vezelen zig rond gekrukt in malkander draayen, dan is het in allen opzigt een *zeer t'zamengesteld* Vlies. Wy heb

(a) *Parallela.* (b) *Spiraliter.* (c) *Parallelismus.*

hebben vervolgens gezien, wat een aller-enkelst Vat was, te weten zulk een, dat uit een aller-kleinst en aller-enkelst Vlies t'zamengesteld word, en zoo opgerolt, dat het een holte maakt; derhalven zyn de Stoffen van dit Vat aller-enkelste, en niet meer holle Vezelen. Maar hier is het einde der Vaten; want wy kunnen dat tot in het oneindige niet vervolgen; om dat 'er anders in ons Lighaam geen eindpaal zyn zou, bygevolg ook geen figuur.

6. Den aart van een Enkelst Vlies verklaart zynde, moeten wy nu overwegen, wat dat de andere Vliezen zyn: Wy zeggen dan dat die t'zamengeweven zyn uit enkele Vezelen; maar, by voorb. zoo het een Vlies is op een na het laatst, dan zal dat t'zamengesteld zyn uit Vaten, welkers Vliezen aller-enkelst zyn, dat is uit Vezelen bestaande; derhalven zal men dit, op een na het laatst, dan moeten noemen *het kleinste Vaatagtige vlies*: edog deszelfs Vaatjes worden wederom en volgens de evenwyte, en dwers, en volgens hare bogtige plaatsing met malkander verëenigt.

7. Maar het voor het op een na laatste Vlies, het welk nu volgen zal, zal bestaan uit Vaten, welkers Vliezen niet uit Vezelen, maar uit de kleinste Vaatjes t'zamengesteld worden: de *Vaatagtige* vaten (indien ik 't zoo eens mag uitdrukken) dat is, welkers Vliezen uit vaatjes gemaakt zyn, die dit Vlies t'zamenstellen, zullen ook volgens de boven verklaarde drierlei wys t'zamengeweven zyn. En zoo gaan wy voort tot de *dikste* Vliezen toe, welke uit veel grooter vaten bestaan, en door haren insgelyks t'zamengeweeften loop, nog grooter Vaten, als ook de Ingewanden, en alle overige Deelen t'zamenstellen.

8. Dit is het allernaukeurigst denkbeeld, dat 'er van den aart van de *Vaste* deelen onzes Lighaams kan gegeven worden. Uit al het vorens gezegde dan, besluiten wy nu ligt, dat de Ontleeders nooit de kleinste vaten, of de kleinste vliezen, en nog veel

minder de kleinste vezelen, maar alleen de Deelen, welke daar uit t'zamengesteld worden, ons kunnen vertoonen.

9. Voorts word uit die dingen, welke tot dus verre verhandelt zyn, de Oorzaak van sterkte, en zwakheid in den Mensch onbetwistbaar afgeleid. Want de sterkte word in den zelve veroorzaakt, door de drukking en verëeniging van de naast by malkander gelegene kleine Vaatjes, dewelke aan malkander gegroeit zyn, als 'er het vogt uitgedreven is, en zoo een sterker Vezel maken; zoo dat zeer vele vezeltjes, als alle de vezeltjes van alle deze Buisjes zoo verëenigt zyn, tot eene Vezel t'zamengroeijen; welke derhalven zoo veel sterker zyn zal, als de Buisjes meerder zyn, en dus meerder Vezeltjes aan malkander gegroeit zyn; en zoo geschiet dit in ons Lighaam: dog indien de genoemde t'zamengroeijing in de kleinste Vaten geschiet, dan zal de sterkte der Vezelen alleen maar vermeedert zyn; maar indien die t'zamengroeijing in wat grooter Vaten voorvalt, dan zullen 'er (a) Eelten voortkomen. De Oorzaak nu van zwakheid is ten eenemaal srydig met de voorgaande (sterkte), gelyk van zelfs blykt.

10. Maar, dewyl de kleinste vaatjes des Lighaams nog voor de bloote oogen, nog ook door middel van de beste (b) vergrootglazen zigbaar kunnen gemaakt worden, overzulks kunnen zy alleen door een naukeurige redenering, uit de bekende grootere Vaten gehaalt, nagespeurt worden. Om nu zulks te berogen, moeten wy op de volgende zaken letten.

Laat A (zie Fig. 5.) EEN duim lang zyn; deze kan verdeelt worden in 100 gelyke deelen, die tot nog toe zigbaar zyn: laten wy dan nemen deszelfs $\frac{1}{100}$ deel, en laat dit B zyn; laten wy, dit gestelt zynde, hebben een taarlings Lighaamtje, welkers lengte alleen $\frac{1}{100}$ deel van een duim zy; laten wy

daarna

(a) Calli. (b) Microscopia.

daarna, (gelyk zommige Natuurkundige gedaan hebben) zulk een taarling door een vergrootglas beschouwen, en deszelfs beschoude groote dan onthouden: indien wy nu willen weten, hoe veel Vaten in dit kleine plaatsje bevat kunnen worden, laat ons nu ook rode Bloedbolletjes voor 't vergrootglas stellen; op deze wyze dan, zoo wy de groote van een Bloedbolletje, met de groote van den gezegden taarling vergelyken, zullen wy bevinden, (gelyk alle, welke deze proeven namen, bevonden hebben) dat (a) de middelyn van EEN rood bolletje, zigbaar in 't bloed, hondertmaal kleinder is, als de middelyn van zulk een kleine taarling; maar dewyl onderstelt word, dat die taarling, alleen maar de groote van $\frac{1}{100}$ deel van een duim voor zyn middelyn heeft, hierom is de middelyn van EEN rood bolletje alleen $\frac{1}{100}$ deel van $\frac{1}{100}$ deel van een duim, dat is, indien 'er 10000 zulke bolletjes nevens malkander geplaatst wierden, zouden zy een duim lang zyn. Voorts toont EUCLIDES, dat de Vierkanten van de Oppervlaktens zyn gelyk de vierkanten der Middellynen; derhalven kunnen 'er duizendmaal hondertduizent van deze bolletjes bevat worden, in den omtrek van EEN duims vierkant: want (op dat de zaak door een voorbeeld des te gemakkelyker begrepen worde) volgens onderstelling is de Middelyn van een rood bolletje $\frac{1}{100}$ deel van een $\frac{1}{100}$ deel van een duim; nu gaan 'er in een duims lengte 10000 bolletjes; waar uit dan klaar volgt, dat 'er in den omtrek van een duims vierkant, gelyk de 6de Figuur is, 100000000 van deze bolletjes zullen kunnen bevat worden.

Hier uit zal derhalven een ieder het getal der Vaatjes ligtelyk opmaken (die alle ieder in het byzonder een Middelyn hebben, alleen ter groote van een rood bolletje), welke in diergelyk een omtrek zouden kunnen besloten worden.

II. De-

(a) Diameter.

II. Deze nu zyn het, welke het oog door hulp van een alderbest vergrootglas in EEN duims vierkant zien kan, en daarom alleen ziet, om dat zy (a) niet doorschynende zyn: Dog schoon het oog in dezen omtrek duizentmaal hondertduizent Vaten zien kan, egter zou zulk een geen kleinen misflag hebben, die zig verbeeldde, dat zulke Vaatjes de kleinste en *allerlaatste* zyn. Want die Buisjes, welke roode Bloedbolletjes voeren, indien zy Slag-aderlyk zyn, geven wederom andere vaatjes, die in der daat veel kleinder, als zy zelfs zyn, te weten, Water-vaten, welke haar vogt van de wytte na de naauwte voeren, en bygevolg ook Slag-aderlyk zyn. Want dewyl dat de Ontleeders Water-aders ontdekt en getoont hebben, moeten die zekerlyk hare Slag-adertjes hebben, daar zy haar Water van ontfangen, ja het is ook nootzakelyk, dat zy het daarvan halen, gelyk zoo getoont zal worden. Nu heeft LEEUWENHOEK aangetoont, dat de Middelyn van EEN doorschynend Wei-, of Water-bolletje van de eerste soort of orden, zesmaal kleinder is, als de Middelyn van een rood bloedbolletje, dewyl dat dit bolletje volgens de proefneming van denzelve AUTEUR in zes andere kleindere bolletjes, die niet meer rood, maar doorschynend zyn, van zelfs ontbonden worden.

GEVOLG. Derhalven zyn de Wei-, of Water-vaten van de eerste soort, zoo veel *kleinder*, als de laatste Bloedvaten.

Maar het (b) Sanctoriaansche Uitwazemend vogt is nog veel kleinder, zoo dat, volgens den zoogenoemden AUTEUR, in den 43. *Natuurkundigen Brief aan het Koninklyke Engelsche Genootschap*, in den omtrek van een gemeen Zandkorreltje, ten minsten, volgens zyn rekening, 125000 mondjes van vaatjes, dit Vogt in een gezont mensch gedurig en overal uit-

(a) *Opaca.* (b) *Perspirabile Sanctorianum.*

uitwazemende, kunnen bevat worden. En bygevolg zou 'er een ongeloofelyk groot getal van die Vaatjes, kunnen befloten worden in den omtrek van een plaats, waarin (gelyk wy getoont hebben) hondertmaal hondertduizend Bloedvaten kunnen bevat worden. Maar wat zullen wy zeggen van de fynheid der Herzenvezelen, welke alle geloof te boven gaat? Men zie daarover wederom denzelfen *LEEUWENHOEK in het 1ste Deel zyner Brieven aan het Kon. Gr. Britt. Genootschap.*

12. Maar zoo ons iemant vroeg, of deze Vaten eindelyk de *aller-kleinste* zyn? Zouden wy hem waarlyk moeten verklaren, dat zy 'er nog zeer veel en zeer verre van daan zyn. Want laten wy onderstellen, gelyk het ook zeer waarfchynelyk is, dat een uit de Diertjes, die 'er in het mannelyk zaat gevonden worden, het Beginzel en Grond van een toekomst Menschelyk Lighaam is (over de onbedenke-lyke en onmetelyke kleinte van deze Diertjes, kan met den aangehaalden *AUTEUR* weer geraatpleegt worden); zoo wy dan nu overwegen, dat in dit Diertje misfchien oogen, neus, ooren, en de overige Deelen zyn, die, als 's Menschen lighaam geformeert is, zigbaar zyn; indien iemant zulks niet wil toestaan, en zegt, uit *MALPIGIUS*, dat deze Deelen zoo voortgebracht, daar in nog niet zyn, maar dat zy alle door aanwas daarna gemaakt worden, zullen wy met hem daar over niet twisten; maar dit zullen ten minsten alle toestaan, dat in dit Diertje dat gene, het welk een Oog worden zal, onderscheiden is van dat, het welk een Vinger worden zal, en zoo vervolgens: waar uit ontegenzeggelyk volgt, dat alle verscheidenheden der Deelen, welke in dit Diertje zyn, en met 'er tyd alleen zichtbaar worden, uit verschillende en onderscheide Vaten bestaan, die in vervolg van tyd altyd uitgezet worden, op dat zy zouden toenemen en grooter worden. Men denke dan eens,
hoe

hoe klein dat die Vaatjes zyn moeten, en welk een oneindig getal derzelve in een duims vierkant zoude kunnen befloten worden!

GEVOLG. Hier uit blykt dan, dat de Ontleedkundige Inspuitingen, hoe subtiel ook, nooit de kleinste Vaten aan ons vertonen; want schoon dat onder de nieuwe SWAMMERDAM, en naderhand RUYSCH, en andere, begonnen hebben Vloeistoffen te spuiten in de grootere Vaten des Lighaams, met zulk een kragt, dat zy dezelve boven haren natuurlyken stand uitspanden, hebben egter deze Mannen door hare kunst en naarstigheid, dit alleenlyk maar kunnen uitwerken, dat zy deze Vaten, en eenige takken derzelve beter voor het gezigt vertoonden: dog het blykt, dat die Vaten niet zeer klein zyn, nadien zy met zulk een dikke stof als Was is, of eenig ander niet doorschynent vogt, voor de Ontleedkundige Inspuitingen dienstig, gevult kunnen worden: Want het Was, dat tot dit werk 't meest gebruikt word, kan zelden tot de *aller-kleinste* Bloedvaatjes komen; gemerkt de Inspuiting door de Slag-aderen gedaan, van de duizent reizen nauwelyks eens tot in de Aders komt, hoe zou die dan tot de *aller-kleinste* Vaatjes komen? Ja zoo wy al Quik of andere dingen gebruikten, zal evenwel het werk niet veel gelukkiger uitvallen.

13. (†) Voorts worden de Vaten onzes Lighaams in het gemeen, eigentlyk genoemd (a) Buizen, 1. Welke de van het Hart ontfangene vogten voeren na ieder in en uitwendig Stipje des Lighaams, en deze worden geheten *Slag-aderen*; 2. Welke de vogten van deze Stipjes te rug voeren na 't Harte; deze nu worden genoemd *Aders*. Eindelyk ten 3: Welke de vogten aldaar en aangebragt en afgescheiden, eenigen

(a) *Canales*.

(†) BOERHAVE, in het genoemde Werk, Cap. IV. De Angiologia, § 52. pag. 387.

gen tyd stilltaande by en in zig houden, als daar zyn de (a) *Boezems, Blaasjes, Celletjes, Klieren, Voorijes*, of onder wat naam zy ook mogen voorkomen. Derhalven kunnen wy onder den naam van Vaten, eigentlyk begrypen, alle zoort zoo van Slag-aderen en Aderen, als ook van Blaasjes, Celletjes, Boezems, enz.

14. De Buizen nu, welke de vogten in ons Lighaam omvoeren, zyn van verscheide zoorten, en van verschillende afnemende (b) Ordens, en zoo veel, als 'er insgelyks afgaande Ordens of reekzen van Bolletjes zyn, welke onze Vogten uitmaken. Dus kunnen 'er dan eigentlyk vier zoorten van Vaten onderscheiden worden; te weten: 1. *Bloedvaten*; 2 (c) *Wei- of Water-vaten van de eerste zoort of Orden*; 3. *Water-vaten van de tweede Orden*; welke nog zeer vele tot nog toe onbekende en wel afnemende Ordens onder zig bevatten, tot dat zy ten 4. eindelyk gekomen zyn tot de het (d) *Zenuwvoegt voerende Vaten*, welke wel als de *laatste* vaatjes onzes Lighaams mogen worden aangemerkt.

Maar wy oordeelen, dat niet ondienstig zyn zal, hier een weinig stil te staan, by het onderzoek der Water-vaten, dewyl wy hier omtrent dingen zullen voortbrengen, waar van by de Schryvers, doorgaans of geheel geen of zeer weinig gewag gemaakt word.

15. (†) Wy zeggen dan eerst, dat alle Water-vaten, welke van de Ontleeders, tot nog toe beschreven en vertoont zyn, alleen maar zuivere Aders zyn; en dat bewyzen wy hier uit, 1. Om dat elke Buis in het Lighaam, welke de Vogten voert uit de engte na de ruimte, een Ader is: maar zoodanig zyn

(a) *Sinus, Vesiculæ, Folliculi, Glandulæ, Cryptæ.* (b) *Series.* (c) *Vasa Serosa, sive Lymphatica primi generis.* (d) *Liquidum Nerveum.*

(†) BOERHAVE in 't genoemde Werk, § 53. pag. 391.

zyn alle de tot nog toe beschrevene Water-vaten; want deze voeren hare Vogten uit kleindere in grootere takken. Maar daarenboven ten 2. is een Ader een Buis, waar in zig andere kleindere Buizen ontlasten: dog zoo wy de Water-vaten beschouwen, zullen wy zien, dat zy wel alle van onzichtbare Wortels voortkomen, dus zeer dun zyn, en allenskens grooter en grooter worden, te weten door bykoming, van de zydelings voortkomende Buisjes; maar dat uit dezelve uit een grootere Stam in de zydelings voortkomende Vaten niets kan ontlast worden. 3. Hebben alle zulke Water-vaten (a) Klap-vliezen; maar die (gelyk alle Ontleeders weten) zyn zeker alleen de Aders eigen; want de Klap vliezen, die men vind in het begin van de Groote- en Long-slag-ader, behoren niet tot deze Slag-aders, maar eigentlyk tot de zelfstandigheid van 't Harte. 4. Is een Ader een vat, het welk 't vogt weer na 't Harte brengt, dog een Slag-ader het tegendeel: Maar zoo wy beschouwen alle de Water-vaten, welke van LOUWER, VIEUSSENS, RIDLEY in het hoofd ontdekt zyn, zullen wy waarlyk bevinden, dat die haar Water in de (b) Krop-aderen voeren. De Water-vaten van de (c) Borst ontlasten zig ook alle en in de (d) Chylvoerder, en in de grootere Aderen van de Borst: zoo het ons vervolgens lust HEMSTERHUIS, GLISSONIUS, LOWER, MALPIGIUS, en NUCK intezien over de Water-vaten, zoo van de Onderbuik, als ook van de onderste Deelen, zullen wy alleszints bemerken, dat alle deze Schryvers (en ook latere Ontleeders) ons leeren, dat deze Vaten, of in verscheide grootere Aders, voornamentlyk in de Hol-ader, Poort-ader, enz. of in de (e) Chylzak, van daar (f) in de Chylvoerder zig op dezelve wys ontlasten. Op deze wyze zal het dan klaar blyken, dat de Water-vaten,

wel-
 (a) *Valvulae*. (b) *Venae Jugulares*. (c) *Thorax*. (d) *Ductus Pecquetianus*. (e) *Cysterna Lumbaris*. (f) *Ductus Chyliferus*.

welke van de Ontleeders tot nog toe beschreven zyn, haar vogt door middel van grootere Vaten, aan het Harte overgeven: hierom mag men ook en uit dit kenmerk en uit de drie voorgaande besluiten, dat die Vaten alleen maar enkele Aders zyn.

16. Edog gemerkt 'er geen Ader in ons Lighaam is, of zy moet hare Slag-ader hebben, dat is, dat 'er geen Vat zyn vogt na het Hart brengen kan, of het heeft zyn te rug te voerend vogt van een ander Vat-ontfangen, (indien men maar de inzuigende Ader-tjes, waar van in het vervolg zal gehandelt worden, uitzondert); volgt daar zeker uit, dat gelyk wy (a) Aderlyke Water-vaten in het Lighaam vinden, 'er ook zoo Slag-aderen van dezelve soort of orden zyn. Overmits de Aders, welke haar ontfangen Water na het Hart brengen, het zelve van de tot dus verre beschrevene Water-vaten ontfangen hebben (gelyk reëts gezegt is): daar beneven is bewezen, dat deze Vaten loutere Aders zyn; bygevolg moeten zy 't Water ontfangen van zommige Slag-aders, maar van dezelve soort; dat is, van de (b) Slag-aderlyke Water-vaten, dewyl deze Buisjes geen bloedvoerende Slag-aders zyn kunnen: want alwaar wy door ons gezigt het begin van EEN Water-vat ontdekken, moeten wy daarom ten eersten niet denken, dat daar ter plaats deszelfs oorsprong is; dewyl de vergrootglazen toonen, dat 'er nog oneindig kleinder zyn; en men kan de reden, (te weten de proportie) die 'er is tussen het laatste Aderlyk Water-vat, voor het bloote oog zichtbaar, en tussen het laatste, door behulp van het vergrootglas zichtbaar gemaakt, ligtelyk opmaken. Maar egter is dit nog het laatste niet; bygevolg moet een Aderlyk Watervat, uit een onzichtbaar Vat zynen oorsprong nemen: dat het nu

zy-

(a) *Venæ Lymphaticæ.* (b) *Arteriæ Lymphaticæ.*

zynen Oorsprong niet heeft, uit de stam van een bloedvoerende Slag-ader, word zelfs hier uit bewezen, nademaal, indien dit zoo was, dan de bloedbolletjes, die het vergrootglas leert, dat altyd rood zyn, in deze Ader zouden moeten overgevoert worden; maar dewyl zulks nooit geschiet, blykt hier uit wederom meer als middagklaar, dat derhalven dit Vaatje, (dewyl het Vat, waar van een Aderlyk Water-vat eerst voorkomt, uit een bloedvoerende Slag-ader zyn vogt ontfangt, dat veel fynder als bloed is) nootzakelyk veel kleinder is als een bloedvoerende Slag-ader, en by gevolg, dat het is een Slag-aderlyk Water-vat van *de eerste orden*. Maar, dewyl het eerstgenoemde zelfs niet zichtbaar is op die plaats, daar het eindigt, zoo veel te minder zal dit laatste zig daar ter plaats, aan het gezigt vertoonen, ja zelfs niet door hulp van de beste vergrootglazen, kunnen ontdekt worden, dewyl het doorschynende is, niet anders als in een Luis, waar in de Vaten doorschynende zyn, want alhoewel wy van agteren zeker weten, dat in dezelve tallooze Vaten zyn, is het ons egter belet, om derzelve helderheid, dezelve door het vergrootglas te ontdekken.

17. Het lust ons nu vervolgens ons gevoelen hier over een weinig duidelyker te ontvouwen. Overal waar rood bloed uit een Slag-ader in een Ader overgevoert word, daar komen ontelbare Buisjes voort, en ten minsten zesmaal kleinder, als de Middellyn der bloedvoerende Slag-adertjes, waar uit zy haren Oorsprong nemen: en dat het daarmede zoo gelegen is, zulks leeren de Bolletjes der vogten door vergrootglazen beschout; dewyl de roode bolletjes, welke niet komen in de zydelings voortkomende Vaatjes, zoo zy met de Water-bolletjes vergeleken worden, zig zesmaal grooter vertoonen zullen, gelyk wy boven aangetoont hebben. En zoo als het bloed, door een bloedvoerend Slag-adertje gevoert, aan de-

deze zydelings voortkomende Buisjes komt, als dan word deszelfs dunste en vloeibaarste Deel daarna toegeperst, de roode bolletjes hier van berooft zynde, (dewyl dit vogt in de zydelings voortkomende Vaatjes, ter zelve tyd invloeit en door dezelve voortgedreven word) gaan regt uit over in een Bloed-ader, welke als deszelfs vervolg, daaraan vast is. Voorts noemen wy deze zydelings voortkomende Buisjes, in welke het allerfynste en vloeibaarste Deel des bloeds overgaat, (a) *Slag-aderlyke Wei-vaten*, of *Slag-aderlyke Water-vaten van de eerste orden*; om dat zy namentlyk *de Wei- of 't Water van de eerste soort of orden*, door eene Slag-aderlyke beweging, dat is, uit de wytte na de engte voeren. Maar naderhand eindigen deze verlengde, en allengskens kleinder wordende Slag-adertjes ieder in een Ader van haar orden, welke in het begin zelfs niet kan gezien worden, gelyk van zelfs blykt, dewyl zy zoo fyn is; dog als meer diergelyke Vaatjes by een verzamelt zyn, en, als zy zoo t'zamenloopen en verëenigt worden, eenen veel grooteren stam maken, dan verтоont zig eerst aan het gezigt dat Vat, het welk wy betoogt hebben (b) een Aderlyk Water-vat te zyn.

18. Maar bovendien meenen wy, dat de Slag-aderlyke Water-vaten, alwaar zy tot Aders van haar orden overgaan, ook zydelings voortkomende Buisjes geven, welke zoo veel kleinder zyn, als de zogenoemde Slag-aderlyke Water-vaten van de eerste soort, kleinder waren dan de laatste bloedvoerende Slag-aders, waar van zy voortgekomen zyn, gelyk boven getoont is; die Vaten nu noemen wy *Slag-aderlyke Water-vaten van de tweede soort*, en zoo vervolgens. Maar wy weten niet, hoe veel afgaande Orders dezer Buisjes'er zyn; maar dat dit egter zig tot zoo verre

uit-

(a) *Arteriæ Serosæ, sive Lymphaticæ primi Generis.* (b) *Vena Lymphatica.*

uitstrekt, dat men de Vaten, welke *Zenuvogt voeren*, zonder twyffel voor de aller-kleinste houden mag. Gelyk nu het roode Bloed uit de bloedvoerende Slagader weerkeert in de bloedvoerende Aders, zoo keert ook het Water van de eerste soort weder in een Aderlyk Water-vat van de eerste soort, maar het Water van de tweede soort in een Aderlyk Water-vat van de tweede soort, en zoo vervolgens. Op dezewyze dan, en volgens deze Wet, worden alle de vogten van het Harte door de Slag-aderen in de Aderen afgevoert, en keeren daar van weder na 't Harte.

19. En het was ook zeer nootzakelyk, dat dit in ons Lighaam zoo geschiede, en dat 'er onnoemelyk veel zeer kleine Vaatjes waren; dewyl, zoo wy de Huid, Pezen, Vliezen, Beenderen, enz. beschouwen, wy waarlyk weinig, ja naauwelyks eenig rood bloed in deze deelen zullen vinden; zy worden egter gevoed, en groeijen op geen andere wys als de andere Deelen, alwaar overvloedig rood bloed is: dog zulks kan in die Deelen niet geschieden, ten zy derzelve Water-vaten vervult worden, en dat uit dat Waterig vogt, aan behoorlyke plaatzen, zoo veel gevoegt en met dezelve verëenigt word, als 'er verloren is; maar zal zulks geschieden, zoo moet dit vogt aan alle stippen des Lighaams gehegt worden. Waarom ook in het begin der formering van de Vrugt, in het geheel geen rood Bloed gevonden word; nogtans is 'er geen tyd, waar in een Mensch zoo schielyk aangroeit, als in die tyd. Ja waarlyk, zoo wy de zaak wel nagaan, de vergrootglazen zullen ons leeren, dat het grootste gedeelte van een volwasfen menschelyk Lighaam zonder Bloed is; en by gevolg dat het t'zamengesteld is uit Water- en Zenu-vaten. Eindelyk is aan te merken, dat een Lighaam zig niet zoude kunnen buigen, nog buigzaam blyven, ten zy het uit oneindig kleine Deeltjes bestont; dog diergelyke Deeltjes zyn de Bloedvaten niet, maar veel eer zulke,

ke, welke een veel dunder vogt als Bloed voeren: het welk zelfs duidelyk blykt in de Huid, welke de buigzaamste van alle de Deelen onzes Lighaams is; want daar worden (zoo als reets gezegt is) nauwe-lyk Bloed-vaten, maar kleindere, te weten Water-vaten gevonden: want, gelyk van zelfs blykt, hoe dunder de Vaten worden, hoe gemakkelyker wy een Deel uit dusdanige Vaten gemaakt buigen kunnen; maar uit deze bestaat byna 's menschen geheel Lighaam, overmits de grootere Vliezen daarom alleen buigzaam zyn, om dat zy uit de kleinste Buisjes t'zamengestelt worden, en zoo is het ook met de overige gelegen.

20. Dog alhoewel wy niet weten, hoe veel zooten of orders van Water-vaten 'er zyn, gelooven wy egter dat derzelve onderdeeling veel vervolgt, ja ook veel verder als gemeenelyk gedagt word, en dat derzelve verscheide Ordens, op dezelve wys, en op gelyke wet afnemen: En alzoo is het te denken, dat, *by voorbeeld*, als de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat van de eerste soort, zesmaal kleinder is als de Middellyn van de laatste bloedvoerende Slag-ader, zoo als boven, volgens de Proeven van LEEUWENHOEK aangeteekent is, dan ook de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat van de tweede soort of orden, zesmaal kleinder is als de Middellyn van een Slag-aderlyk Water-vat van de eerste soort, en diensvolgens dat het zes en dertigmaal kleinder is, als de Middellyn van de laatste Bloedvoerende Slag-ader. Ja wy zyn ook van gedagten, dat diergelyke onderdeeling voortgaat, tot dat alle de Vaatjes gelykformig klein, en de vogten ook op een gelyke wyze verdeelt zyn, zoo dat, gelyk reets gezegt is, alle deze ten laatsten eindigen in Vaten zoo klein, als de Oorsprongen der Zenuwen zyn; vermits wy niet denken, dat 'er Vogten en Vaten in ons Lighaam zyn, welke fynder zyn als dit Zenuvogt en de Buisjes, die dit voeren.

GEVOLG. Dus blykt het dan duidelyk, dat 'er in dezen zin overal Zenuen zyn; en deze waarlyk komen niet alleen uit de Herzenen en 't Rugmerg voort; maar ook overal uit de laatste Slag-aderlyke Water-vaatjes.

Voorts wanneer wy zeggen, dat 'er overal Zenuen zyn, en dieswegen, dat 's Menschen geheele Lighaam daar uit bestaat, zullen wy 'er een zekere bepaling moeten byvoegen; te weten, dat het hetzelfde is, of die Buisjes haar vogt nog omvoeren, of dat zy al t'zamen gegroeit en vast gemaakt zyn: en zulks moet men wel dus opvatten, dat namentlyk de onvolwasfe Vrucht, wanneer zy in de Baarmoeder begint geformeert te worden, dan nog maar alleen uit Zenuen, of zeer kleine vogt voerende Vaten t'zamen gestelt is; maar dat naderhand zeer veele van deze Buisjes, of kleine Vaatjes aan malkander groeijen, zig verëenigen en vast worden. Want in vervolg van tyd, (†) worden uit de Vaten 1. de vliezen, uit de Vliezen 2. de Krakebeenderen, uit deze eindelyk 3. de Beenderen gemaakt. Hoe nu vervolgens de kleinste, grootere, en allergrootste Vliezen uit de Vaten gemaakt worden, zulks is reets overvloedig verklaart; dewyl aldaar zeer duidelyk bewezen is, dat het kleinste Vlies allereerst uit geheel Aardagtige vaste en langagtige Vezelen gemaakt word. Maar hier doen wy by, dat een Vezel ook uit een Vat gemaakt word, (het zy dat dit Vat alleen maar uit Vezelen, het zy dat het uit vaatagtige Vliezen bestaan hebbe); en dat op drierlei wys, te weten, 1. Zoo het Vogt, het welk een afstand maakte tusfen de eene en andere zyde, uit een Vat geperst word; 2. Zoo de zyden van dit Vat tot malkander gedrukt worden; 3. Zoo deze Zyden zig verëenigen en aan malkander groeijen. Ter dezer Oorzaak dan, als deze drie hoedanigheden te gelyk daar zyn, kan 'er uit een Vat een Vezel

(†) BOERH. in het genoemde Werk, van § 277. ad § 290. Cap. de Osteogeneli.

zel gemaakt worden; welke wel des te veer-agtiger zyn zal, hoe meerder deszelfs dikte overtreft de eerste Vezel, welke dat vat met de andere t'zamen verëenigde Vezelen t'zamenstelde. Laten wy dus, *by voorb.* onderstellen, dat het *kleinste* Vat in (a) eene onvolwasfe Vrugt bestaat uit 1000 Vezel-draatjes; zoo 'er nu al het vogt uitgeperft word, de Zyden tot malkander gedrukt worden, en zoo gedrukt aan malkanderen groeijen, dan zal 'er uit dit Vat EEN Vezel voortgebragt worden; derhalven zal 'er uit duizent Vezelen alleenlyk EENE (Vezel) gemaakt worden: maar de Veer-kragt zit altyd in een iegelyk dezer Vezelen; diensvolgens moeten zy alle, ieder in het byzonder, door haar eigen kragt nog werken: hierom zal die Vezel duizentmaal veer-agtiger, en ten aanzien van haren stand ook zoo veel vaster zyn, dewyl zy uit duizent andere t'zamengestelt is; en zoo vervolgens. Derhalven zien wy hier uit, dat byaldien eenig Vlies uit diergelyk een Weefzel van Vaten bestaat, zoo dat veele vaten Vezels worden, het dan vaster, harder, witter, meer veer-agtig worden zal, en dus zal het nu een Kraakbeen zyn; want dit (Kraakbeen) word gemaakt, als 'er veele uit de vaatjes, welke door haar Weefzel het Vlies t'zamenstelden, niet meer Vaten blyven, maar aan malkander groeijen en vast worden: Waar over MALPIGIUS kan nagezien worden, die toont, op hoedanig een wys (b) *de Witte Ster*, in de nog vliezig zynde Beenderen gemaakt word. Vervolgens worden 'er in dit Kraakbeen, als het op deze wys uit een vlies voortgebragt is, eenige lagen gemaakt uit de toegedrukte Vaten, en te gelyk zyn 'er andere lagen van Vaten, die nog niet toegedrukt zyn, maar welke de overige reets gedrukte Vaten insgelyks drukken; want door deze vloeijen vogten, die in die Vaten kloppingen of polslagen verwekken: Diensvolgens word het Kraakbeen op

C 5

de-

(a) *Embryo.* (b) *Stella Alba.*

deze wyze plaatsche-wys gemaakt, dus dat 'er tusfchen de plaatjes altyd vogt voerende Vaatjes zyn. Maar als deze Kraakbeenige lagen, meer en meer tegen malkander gedrukt worden, worden zy eindelyk een zeer hard, vast, en droog Lighaam, het welk men een Been noemt. Wy hebben dan gezien, dat een Been waarlyk eerst verëenigt en t'zamengeftelt word uit vele Vliezen, welke plaatsche-wys op malkander lagen, en waar van zommige al vast gegroeit waren, en dus vaste plaatjes maakten, tusfchen welke egter nog holligheden waren, alwaar eenige vogt-voerende Vaten veilig verborgen wierden. Dewyl 'er dan tusfchen deze Plaatjes op de eene plaats kleinder, en op de andere plaats grooter Vaten loopen, hierom is het, dat zy op zommige plaatzen in het kort vast en hard worden, maar op andere niet. Want in die plaatzen, waardoor grootere Slag-aders loopen, (dewyl het vogt door dezelve, en snelder en in grooter meenigte voortgeperft word) aldaar ontftaat ook een grooter uitzettinge van Deelen, tusfchen welke zy haren loop vervolgen, als wel elders; waar door veroorzaakt word, dat deze lagen, tusfchen welke de grootere Slag-aderen doorgaan, meer van malkander wyken: zoo dat 'er op deze wyze zommige groeven uitgeholt worden, welke bygevolg in het begin niet in het Been waren, maar bevonden worden, dat zy lang na dat het Been geformeert is, daar in gemaakt zyn. Voorts zyn de Beenderen vaster in het midden, als aan de (a) Uitsteekzels. dewyl zy in het midden altyd eerst beginnen hart te worden: want CLOPTON HAVERS heeft aangetoont, dat daar ter plaats de grootste Slag-ader loopt; waar van aldaar, en de grootste Klopping, en ook de sterkste Drukking, der naaft gelegene lagen voortkoomt; dus dan begint 'er op de genoemde plaats aller-eerst uit een Vlies een Kraakbeen te worden.

Maar

(a) Apophyses.

Maar omdat dezelve Slag-ader in hare drukkinge voortgaat, daarom zyn de Beenderen in het midden ook zeer hart en gebonden; maar teffens zeer dun, dewyl zy daar ten eersten verhart worden, en in de Kinderen niet meer groeijen, terwyl nogtans de overige Deelen der Beenderen, middelerwyl nog uitgerekt worden. Zoo nu iemand hier van meer weten wil, die zie hier over na 1. (a) *De Beenderwording der Vruchten van THEOD. KERKRING*, als ook (b) *het Ontwerp der Menschwording* van denzelven Schryver: 2. MALPIGIUS zoo in zyne (c) *laatste Werken*, als in zynen *eersten Brief aan SPONIUS*, en eindelyk in deszelfs verhandeling (d) *over een gebroeit Ey en over de formering van een Kuiken*. 3. LE CLERCQ in een Boek welkers Opschrift is, *Ostéologie exacte & complete*, dat is, *Naukeurige en Volkome Beschryving der Beenderen*; alwaar eenige uitmuntende aanmerkingen over de formeringe der Beenderen, in een Vrucht gevonden worden, welke genomen zyn uit de Lesfen van dien onvergelykelyken Paryschen Ontleder en Koninglyken Hoogleeraar JOS. DU VERNEY. Laten dan de tot hier toe verhandelde zaken over deze stoffe genoeg zyn; op dat wy van dezen uitstap op den weg, en dus tot ons doelwit wederkeeren.

21. Eindelyk is aantemerken, dat de laatste Slag-aderlyke Water-vaatjes, op twederlei plaatzen in ons lighaam met opene Mondjes eindigen; te weten, 1. ten dele buiten het lighaam, in de huid; 2. ten dele in de holligheden binnen het Lighaam. Maar dit Water, het welk in de holligheden des Lighaams word uitgestort, wazemt ook ten dele door Mond, Neusgaten, enz. na buiten uit, en verdwynt in de Lugt; dog ten dele, nadat het zyn werk verrigt heeft, word
het

(a) *Osteogenia Fætuum*. (b) *Ichnographia Anthropogenia*.
(c) *Opera Postuma*. (d) *Traët. de Ovo incubato, & de formatione Pulli*.

het van de Inzuigende Adertjes (die niet alleen in de huid; maar ook in alle inwendige Holligheden overal te voorschyn komen, zoo als de Onderzoekers der Dierlyke Huishouding, Voornamentlyk BELLINUS en VIEUSSENS door hare Proeven bevestigt hebben) weer opgenomen, en keert in en door de Aders weder na het harte, ten einde wederom het Werk van Omloop en Affcheiding te verrigten: want dewyl volgens de Les van HIPPOCRATES en de Proeven van SANCTORIUS, 's Menschen gehele Lighaam (a) *Uitwaassemde, en Inzuigende is*, volgt dieswegen, dat zoo de huid zelfs, als alle de Vliezen, die holligheden in het Lighaam maken, overal en altyd, zoo lang een Mensch gezont is, zeer fyne Vogten en *Uitwazemen en weder Inzuigen*.

22. Vervolgens is, uit het gene boven aangehaalt is, overvloedig betoogt, dat 'er geen punt in het Lighaam is, het welk niet *Vaatagtig* is, zoo als ook door Proeven kan bewezen worden. 1. Want geen deel des Lighaams is 'er, uit welkers wonde, hoe klein ook, hoedanig van aller kleinste Spelden en Vliegen angels pleegt gestoken te worden, geen Vogt zal uitvloeijen. 2. Voorts leren de vergrootglazen, dat die blaren, welke door oplegging van Spaansche Vliegen overal in het Lighaam plegen verwekt te worden, niet anders zyn, als een verzameling van zeer vele kleine Vaatjes, die ter dier tyd in *een* eindigen; en zulks bewyzen ook genoeg de (b) Zuure, en Alcalische zouten, en brandinge des vuurs. 3. Ook blykt zulks uit de Sanctoriaansche Uitwazeming, welke hoewel zy zoo fyn is, dat zy door het vergrootglas niet kan gezien worden, egter door middel van een Spiegel, dewelke door het gedurig Uitwazemde Sanctoriaansche vogt nat geworden is, kan waargenomen worden.

23. Ja

(a) *Exspirabile & inspirabile.* (b) *Sales acidi & alcalini.*

23. Ja de Beenderen zelfs bestaan ten deele uit een verzameling van zeer veele met vogt gevulde Vaatjes, welk (vogt) uit de kleine Slag-aderen daar in ontlafst word: want zoo men Was spuit in (a) de Onderfleutelbeens Slag-ader, dan worden de Beenderen van den Arm ten eersten rood; dewyl het ingespuite Was het bloed in groote menigte voortdriyft in het Beenvlies, en van daar in de Oppervlakte der Beenderen, welke, als zy door het bloed opgezwollen is, nootwendig rood word: Desgelyks is bevonden, dat het wit van het Oog vaatagtig en bloedvoerenden is; ook is door middel van het vergrootglas het zelve maakzel ontdekt in de dunste Vliezen, en in de Worteltjes der Nagelen en Hoornen, en in alle de kleine deelen. Indien dit nu zoo gestelt is in de zeer dunne en verre van het hart gelegene deelen, hoe veel te meer mag men het zelve verwagten in die deelen, die naast aan het hart leggen.

24. Ider Vat heeft zyn holte en kanten, die t'zamen gestelt worden uit een Weefzel van *kleindere* vaten, welkers kanten wederom uit nog *kleindere* gemaakt worden, en zoo vervolgens, gelyk reets gezegt is; tot dat men kooft tot de *kleinste en laatste* Vaten, wier holligheden zoo klein zyn, dat zy den invloed aan geen andere als zeer fyne vogten toelaten, zoo dat zy bykans als niet aanwezig kunnen gehouden worden. Dit [te weeten, dat de kanten of zyden der *grootere* Vaten uit *kleindere* vaatjes gemaakt zyn] word ook bevestigd, 1. Met de Proeven van Ruysch; want zoo men rood Was met groote kragt in een Slag-ader Spuit, zullen deszelfs oppervlakten overal rood worden. 2. In de Dieren, die met een Strop gewurgt zyn, keert het bloed het welk door de (b) Hals-slag-aderen loopt, de doorstraling door de Aders belet zynde, weer te rug, en stilstaande in de *kleinste* vaten, blaast het dezelve op en maakt ze rood.

(a) *Arteria subclavia.* (b) *Carotides.*

rood. 3. Het zelve zal zig ontdekken in een sterk gebundene Slag-ader van een levendig Dier.

25. De *kleinste* Vaten hebben een bepaalde groote, anders zouden zy tot in het oneindige verdeelt kunnen worden; en dus bepalen zy zoo wel alle de deelen des Lighaams als ons zelfs, gelyk boven reets gezegt is.

26. De bepaling der Vaatjes word veroorzaakt door de gedurige drukkinge van de Lugt op ons Lighaam; want zoo de kragt van de Lugt overtreft de kragt van tegenstand, die het daar in (te weten in de vaatjes) bevatte vogt heeft, vallen de zyden der vaten terstont toe: waarop de *toegroeiing* volgt: zoo worden eenige grootere vaten, te weten, (a) de Navelvaten, (b) het Eironde gat, (c) het Pисvat, enz. binnen weinige dagen na de geboorte tot Banden: zoo worden de nagelen en hoornen voortgebracht uit de toe- en vast gegroeide uiteindens der Slag-adertjes: ook is (d) het Eelt zynen oorsprong schuldig aan de vaste verëeniging van zeer veele vaten. Indien dit nu in *grootere* Vaten pleegt te geschieden, hoe veel ligter kan het in de kleinste voorvallen.

27. Dog de *laatste* Zyden van alle vaatagtige Buisjes, het zy dat het Slag-aders, of Aders, of Watervaten, of (e) Vet-buisjes zyn, of onder wat naam zy voorkomen, zyn *Zenuagtig*, en de *Zenuën* gelyk, en in deze geschiet de ware Voeding der vaste Deelen.

28. Waarom ook de laatste Vezeltjes van alle vaste Deelen in ons Lighaam louter *Zenuagtig* zyn; want deze worden t'zamengesteld uit verëenigde en door toegroeiing vast gewordene *Zenuën*: (uitgenomen die Deelen, die uit gestremde vogten t'zamengesteld zyn, hoedanige zyn (f) de Slymproppen en versteende Stremzels, enz.) en dit kan genoeg bewezen worden. Want (gelyk MALPIGIUS ontdekt heeft, en daarna LEEUWENHOEK) het eerste beginzel onzes Lighaams

(a) *Vasa Umbilicalia.* (b) *Foramen Ovale.* (c) *Urachus.*
 (d) *Callus.* (e) *Ductus Adiposi.* (f) *Polypus.*

haams is maar een *Worm*, die in de Baarmoeder eerst het Rugmerg formeert; het welk daarna door aanwas van vyf doorschynende Waterbobbels vermeerdert word, welk (a) de Quabben van de groote Hersenen worden, waar aan de Oogballen groeijen; naderhand komt uit het midden van dit (b) *gevaarte* (gelyk HET MALPIGIUS noemt) een kromme pyp te voorschyn, welke vervolgens vier onëffenheden krygt, die met 'er tyd gebogen worden, en het Harte maken; naderhand worden de Bekleedzelen van de Borst en Beenderen allengskens voortgebracht; Hierna worden de Lever, Mild, enz. geformeert, en eindelyk komen de slymige Vezeltjes voort, die het geheele Lighaam bekleeden. Waar uit blykt, dat alle deze vaste vezeltjes uit het rugmerg voortkomen; en het is waarlyk verwonderenswaardig, dat zulke harde Lighamen uit zoo een zagt beginzel, als het rugmerg is, haren oorsprong hebben; zoo dog worden uit zachte zenuen harde hoornen en nagelen, enz. Maar zoo men den geheelen klomp van de groote Herzenen, en (c) het rugmerg vergelykt met den Klomp van alle de overige vaste Deelen, zal dezer klomp niet grooter voorkomen, als dat hy van de groote Herzenen en 't rugmerg kan voortgebracht worden. Voorts, dewyl alle de deelen *Vaat-agtig* zyn [het zy dat die vaatjes waar uit zy bestaan vogt in zig houden, of niet, dat is, dat zy al toe gegroeit zyn], dat alle Vaten haren oorsprong van de peezen des harts hebben, dat deze bestaan uit *Zenu* draden, en dat de bekleedzelen der Klieren, en Ingewanden ook t'zamen-gestelt worden uit de Bekleedzelen der Bloedvaten, dat de Beenderen uit de Vliezen voortgebracht worden, die allengskens verhardende eerst tot Kraakbeen en daarna tot been worden, dat de Vliezen ook gemaakt worden, uit de kleinste verëenigde Vaatjes, die uit *Zenuen* bestaan, gelyk boven in het by-

ZON-

(a) *Lobi Cerebri.* (b) *Carina.* (c) *Medulla Spinalis.*

zonder aangetoont is; blykt hier uit overvloedig, dat elk deel van ons geheele Lighaam *Zenuagtig* is: waar uit twee GEVOLGEN vloeijen.

I. GEVOLG. Ider Lighaam werkt op de vaste Deelen onzes Lighaams; derhalven botst het, of tegen de *Zenu pypjes*, of tegen deelen, die uit *Vastgegroeide Zenuen* t'zamengesteld zyn.

II. GEVOLG. Bygevolg werkt de geheele kragt der Geneesmiddelen, voor zoo verre zy werkt op de vaste Deelen, in zoo verre zy geoeffent word of op de *Zenuen*, of op die deelen, die uit toegegroeide *Zenuen* voortgekomen zyn.

§ II.

Van (a) de Eigenschappen der Zenuen.

(b) BETOOGBARE BESPIEGELLENDE VOORSTELLEN.

I. VOORSTEL. In de *kleinste* Vaten word de Evenredigheid van het vaste tot het daar in bevatte Vloeibare deel zoo veel grooter, als de Vaten *fynder* worden; waarom de buitenste Deelen vaster zyn, dewyl zy uit zeer veele en zeer fyne Vaten bestaan.

II. VOORSTEL. Hoe de Vaten in ons Lighaam *kleinder* zyn, hoe de punten van aanraking meerder worden tusschen de kanten der Vaten en de oppervlakke van de daar voorby vloeijende Vogten: want in de kleinste vaten botst de oppervlakte van een bolletje bykans overal tegen de kanten van de Vaten.

GEVOLG. Waarom 'er in de *grootste* Vaten minder botzing is, en in de kleinste meerder.

III. VOORSTEL. Hoe de Vaten *kleinder* worden, hoe de kragt van het vaste Deel op het vloeibare meer toeneemt; dog hoe zy *grooter* worden, hoe die kragt meer vermindert word; door de *Kragt* nu verstaan

wy

(a) *Proprietates Nervorum*, (b) *Theoremata*.

wy hier het vermogen om de beweginge mede te deelen: Dat dus betoogt word. Het blykt uit de Werktuigkundige proeven dat, het overige gelyk gestelt zynde, de kragt van elke vaste Klomp, is tot de kragt van eenen anderen *Vaste Klomp*, van wat aart die ook zy, gelyk de digtheid, of menigte der Stoffe is tot de digtheid; voorts gelyk de kragt, alzoo is ook de tegenstant van het eene Lighaam tot de tegenstant van een ander Lighaam in dezelfde rede (te weten, gelyk de digtheid van het eene tot de digtheid van het andere) het overige gelyk gestelt zynde. Derhalven, dewyl de evenredigheid van het vaste tot het daar in bevatte vloeibare Deel des te meer aangroeit, hoe de Vaten kleinder worden, (gelyk in dit **BESPIEGELEND VOORSTEL** gestelt word) blykt de waarheid van dit **BESPIEGELEND VOORSTEL** duidelyk.

IV. VOORSTEL. De kragt van het laatste *Vaste Deel* op het daar in bevatte Vloeibare is niet anders, als die poginge, waar door het zig tragt te vernauwen; want door die poginge word de beweginge der Vogten bevordert: want hoe meer de Vaten verlengt worden, hoe meer zy haar kragt oeffenen op de vogten, en dat om deze reden, om dat, hoe zy meer verlengt worden, hoe ook der zelve middelyn kleinder word: het welk op deze wys (*volgens Fig. 7.*) betoogt word. Laten A. G., en C. H. twee evenwydige lynen zyn tot in het oneindige uitgestrekt, en laten A. C. B. D malkander evenwydig zyn; van desgelyken ook C. E. D. F.; laat dan uit het punt C. tot B. een Lyn C. B. getrokken worden, en uit het punt D. tot E. een Lyn D. E; zoo blykt het uit **EUCLIDES** (*1 Boeks 35 Voorstel*) dat de Raam A. B. C. D. gelyk is aan de Raam C. E. D. F.; desgelyks dat den driehoek B. C. D. gelyk is aan den driehoek C. D. E; maar dat de Zyden van de Raam A. B. C. D. en de Zyden van den driehoek B. C. D. kleinder zyn als de Zyden van den Raam C. E. D. F., en van den driehoek C. D. E;

en zoo vervolgens. Het zelve kan ook (a) van de Rolrondten en (b) Kegels, die gemaakt worden door omwindinge dier effene Oppervlaktens rondfom hare eendaantige Zyden, betoogt worden. Dewyl dan alle Vaten des Lighaams of (c) Rolrond of Kegelwys zyn, blykt het overvloedig, dat die Vaten des te meer vernauwt worden, hoe zy langer worden. Zoo dat al de Kragt der kleinste vaste Deelen, op het daarin bevatte vloeibare, afhangt van de Kragt, welke deze vaste Deelen of Vaten vernauwt.

V. VOORSTEL. De Kragt van alle de grootere Vaten spruit uit de verëenigde Kragt der kleinste Vaatjes; want elke Slag-ader heeft hare Kragt van haar Zyden, die uit de kleinste Vaten t'zamengesteld zyn.

VI. VOORSTEL. Alle voeding, of herstellinge van het verlorene, alle aanwas, of vermeerdering van een vaste Vezel, geschiet alleen in de kleinste Vaten, te weten in de Zenu-vaten; dog niet in de grootere, als in Slag-aders, Aders, Klieren, Water-vaten en Vetbuizen; nadien de vermeerdering en aangroeiing der grootere vaten geheel en al afhangt van de uitzetting der kleindere Zydelings voortkomende Vaten, welke zyn Zenu-pypjes. Derhalven geschiet de voeding, die door hegting van een zeker Deel, op de plaats van het verlorene Deel geschiet, in die kleinste Buisjes, uit welke de grootere bestaan. Waar uit volgt, dat alle Geneesmiddelen, hoedanig zy ook zyn, het zy Vervullende, het zy Ontledigende, het zy Bloedzuiverende, alleenlyk werken op die kleinste Deelen.

VII. VOORSTEL. Alle verandering der vogten, geschiet in de kleinste Vaten, en is aan het vermogen der kleinste vaatjes toe te schryven; zy hangt ook eenigermate af, van den aart der vogten zelf, die door die Vaatjes loopen.

VIII. VOORSTEL. Alle de Zyden der buigzame Buizen, zyn met een vermogen voorzien, waar door de

(a) *Cylindri.* (b) *Coni.* (c) *Cylindrica.* (d) *Conica.*

de Deelen, tot malkanderen tragten te komen, om korter te worden, door de directie of rigtings-lyn, welke aan een Vezel toegekent word; en die Kragt word gevonden in elk punt van een Vezel.

IX. VOORSTEL. Die Kragt, waar door de Deelen zig tragten *t'zamen te trekken*, word bedwongen en tegengestaan van de punten, aan en tegen welke de Vezel gevoegt word, te weten van het uitzettend Vogt.

X. VOORSTEL. Deze Kragt werkt waarlyk en natuurkundig, op die tyd als de Vezel schynt te rusten. *By voorb. (in Fig 8.)* Laat A een zeker vast punt zyn, waar aan een snaar A. B. hangt, aan welkers eind een gewigt D vast is, het welk die snaar zeer uitrekt. Laat eenig ander ligt gewigt vast gemaakt worden, aan het punt E. van een andere snaar, die vastgehegt is aan het punt C. van de eerste snaar, en loopt over een vast gemaakte Katrol, die dit gewigt dus ophoud, onder dit beding, dat de Kragt van de eerste snaar overwind de Kragt van het gewigt E, zoo dat die daar van in het geheel niet, of ten minsten zeer weinig gebogen word: Laat, dit dus gestelt zynde, die eerste Snaar met een zeer scherp mes doorgesneden worden, tusschen de punten C. B, en dus even onder het punt C, zoo dat men door het snyden geen beweging aan de Snaar maakt: Dan zal het bovenste Deel A. C. zig terstont *t'zamentrekken*, en het gewigt E. over de Katrol een weinig doen ryzen. Het blykt dan, dat de Snaar voor het doorsnyden hare *t'zamentrekkende Kragt* oeffent, schoon zy, wegens het aangehangt gewigt, zig zelfs werkelyk niet heeft kunnen *t'zamentrekken*. In *Fig. 9.* laten A. B. twee vastgemaakte punten zyn, tusschen welke een zekere Snaar zeer sterk gespannen is. Laten aan die Snaar op de punten C. D. twee draden C. F. en D. E. vast gemaakt worden, aan welker eindens de gewigten F. en E. moeten vastge-

D 2

hege

hegt worden, welke dat van de tafel G. ondersteunt worden; en laten H. I. twee Katrollen zyn, welke dat de Snaar A. B. zeer ligt vastmaakt: Laat, dit dus gestelt zynde, de Snaar op dezelve wys als boven (in Fig. 8.) doorgesneden worden, en dat in het punt K, te weten in het midden tusfchen die daar aan vast gemaakte draden: Als dan zullen beide de Deelen K. A. en K. B. van de doorgesnedenene Snaar, zig t'zamen en te rugtrekkende na hare vaste punten A. en B., de gewigten E. en F. over de Katrollen H. en I. een weinig opligten. Dezelve t'zamentrekkende Kragt der Vezelen is 'er in ons Lighaam, gelyk in een overdwars doorgesnedenene Vezel te zien is, want zy trekt zig t'zamen na hare vaste punten: dat ook de oorzaak is, waarom de aan ons Lighaam toegebragte Wonden plegen te gapen.

XI. VOORSTEL. Die Kragt, waar door elk Deel des Lighaams zig tragt t'zamentetrekken, word in evenwigt gehouden, van die tegenwerkende Kragt: want alle Deelen hebben die t'zamentrekkende Kragt; en dewyl zy na tegengestelde punten trekken, zyn zy zig zelve wederzyds tegenstanders.

XII. VOORSTEL. Het evenwigt van die t'zamentrekkende Kragt, in ons Lighaam, hangt af van den evenredigen invloed van Vogt en deszelfs Aandrang, in en op alle de Deelen, zoo dat 't die Deelen gelykformig uitzet.

XIII. VOORSTEL. Al wat derhalven op de een of andere plaats, de (a) *Bewegings-kragt* van den invloed van 't Vogt verandert; zoo dat het niet eenparig vloeit in alle de Buizen; en al wat het evenwigt van tegenstant in de Buizen wegneemt, zulks neemt het ook in het geheele Lighaam weg: En dit is de rede, dat 'er twee oorzaken van dit evenwigt zyn, te weten, de *wederstand der Buizen*, en den *invloed van Vogt*.

XIV.

(a) *Momentum*.

XIV. VOORSTEL. Terstont als in eenig Deel des Lighaams het evenwigt word weggenomen, zoo ondergaan de (a) open- en toegaande Bewegingen ook verandering, eerst in die plaats, daarna door het geheele Lighaam, of die bewegingen welke geschieden, als eenige Buizen, meer als na gewoonte uitgezet zynde, zig t'zamentrekken; en dit hangt af van de Overmagt der tegenstant, boven de Kragt van den invloed der Vogten; en word verbroken, zoo dikwils de kragt van den invloed overwint de kragt van tegenstant.

GEVOLG. Derhalven kan het voornaamste van alle de Kragten afgeleid worden na een Deel; en dus blykt het, dat 'er een zekere nieuwe Beweginge in dat Deel ontstaan kan.

Z E S D E H O O F D S T U K.

Van de (b) Scherpe Lighamen.

I. **N**Ooit word het (c) Evenwigt van (d) de open- en toegaande Beweginge; in ons Lighaam, meer weggenomen, dan wanneer eenig Scherp Lighaam, in de Holligheid van een aller-kleinst Vaatje dringt, en zig aan deszelfs Binne-zyden hegt, en en daar in vast blyft steeken.

2. De Scherpe Lighamen, gelyk de vergrootglazen leeren, bestaan uit zeer Spits-eindigende Priempjes, of op een Scherp-eindigende wyze zoo gevoegt als een Mes, of Zwaard; waarom zy in de kleine tegenstands punten, gelyk een Beitel, kunnen knagen, steeken, en snyden.

3. Zoo'er een Scherp Lighaam aan de binnezyde van eenig vaatje gehegt is, word die geheele kragt van het invloeiende Vogt, het welk op verscheidene

puna

(a) *Motus Oscillatorii.* (b) *Acria.* (c) *Æquilibrium.* (d) *Motus Oscillatorius.*

punten van de zyde pleegde te werken, bepaalt op dat eene punt, daar het *Scherp Lighaam* ingedreven is; en hier uit word de stuiptrekking van dit buisje veroorzaakt. Dat dus bewezen word volgens *Fig. 10.* Laat A. B. C. een gedeelte van een zeker vaatje zyn, waar in de onderscheide lynen den loop van 't Vogt door de Buis bepalen. De Lyn uit D getrokken stoot of botst tegen E; welke uit F getrokken word botst tegen G, en zoo vervolgens: Maar alle deze lynen worden hier geplaatst, even als of het vogten waren, die met een gelyke kragt invloeijen, en voordryvende punten zyn, welke botzen tegen de zyden der vaten, en dezelve gelykformig uitzetten: En dewyl een buis met een t'zamen trekkende kragt voorzien is, trekken die punten zig gelykformig toe, en wederstaan de uitzettinge; en zoo word de open- en toegaande beweging bewaart. Maar zoo wy onderstellen, dat eenig scherp Lighaam, gelyk H. I., gedreven is in het punt J. van de binnenzijde van het vaatje, zal het geenzins van het invloeiende vogt uit dit punt kunnen weggenomen worden; nadien het zooveel geperst word van de kant B. H., als het te rug geperst word van de kant H. C.: Ter dezer oorzaak zal al het vogt, dat tusschen B. H. bevat word, botzen tegen de Oppervlakte H. I., en deze zal uitstaan alle die kragt, welke van de geheele lengte van I. tot K. en van alle deszelfs punten heeft moeten gedragen worden; maar de geheele kragt, die geöeffent word op de Oppervlakte H. I., word medege-deelt aan het punt I., het welk, dewyl de buis buigzaam is, moet wyken, nadien het meer gedrukt is, als de overige punten van dezelve zyde: En dewyl de Buis veeragtig is, herstelt zy zig, hoe meerder zy gedrukt word, met des te meerder kragt; waar door te weeggebracht word, dat *het evenwigt* van de Open- en toegaande beweging verbroken word, en het vaatje *Stuiptrekkige* bewegingen krygt. De lighaamen

hamen die deze uitwerking kunnen voortbrengen, zyn voornamentlyk de vlugge en vaste *Scherpe* zouten, en de doorvreetende *Deeltjes* der Metalen, welke kwetzen om de figuur, die zy hebben, gelyk dusdanig een wigge of beitel H. I., dog niet voor zoo verre zy de vloeibare, maar voor zoo verre zy de vaste Deelen aandoen.

Uit dit betoog vloeijen deze WAARHEDEN, of GEVOLGEN, te weten,

I. GEVOLG. Hoe het vastzittende Deeltje styver of min buigzaam is, en hoe het dieper ingedreven word, hoe de uitwerkinge erger en heviger zyn zal: Dit is ook de reden dat de Metaal-deeltjes tot een scherpe figuur gebragt, by Voorb., (a) Opgehevene bytende, en (b) Roode Neergeplofte Quik, enz. in onze Lighamen veel geweldiger uitwerkingen hebben, als allerhande deeltjes, die uit planten, of dieren genomen zyn; want de eerst genoemde zyn veel styver als deze laatste, en worden om de meerder zwaarte in de zyden der vaten dieper ingedreeven.

II. GEVOLG. Hoe een deeltje zwaarder is, hoe geweldiger deszelfs uitwerkinge zyn zal, en langer duren zal, om de zoo bygebragte reden.

III. GEVOLG. Hoe de kragt van het vogt in het deel B. H., het overige gelyk gestelt zynde, grooter is, hoe de uitwerkinge van het vastzittende Deeltje heviger is, en hoe het dieper ingedreven word: hier uit volgt, dat de kragt van het harte zeer veel doet om dit *scherpe Lighaam* H. I. aantezetten tot een prikkelende beweginge.

IV. GEVOLG. Alwaar den *Invloed* der vogten in de Vaten ophoud, daar gaat ook alle kragt zoo der Geneesmiddelen, als der Vergiften te niete: Dat is de reden, waarom een (c) *Brandmiddel* aan Zieken, die tot

(a) *Mercurius sublimatus Corrosivus.* (b) *Præcipitatus ruber.*
(c) *Cauticum.*

tot het uiterste gebragt zyn , en nu zoo zullen moeten sterven (in welke namentlyk den Omloop der Vogten niet als in de naaft aan het harte gelegene Deelen aanhoud) toegedient, weinig of niets werkt: daar het zelve aan een gezont en welgestelt Lighaam gebruikt, binnen korte tyd zyn werkinge doet.

V. GEVOLG. Derhalven heeft dat ingedreeven deeltje in een doot Lighaam, daar alles stilstaat, geene uitwerkinge.

VI. GEVOLG. De Vogten worden in de (a) *Rolronde*, op dezelfde wys als in de (b) *Kegelwyze Vaten*, door (c) evenwydige Lynen omgevoert; en, daarom heeft het scherpe ingedreevene Deeltje dezelve uitwerkinge in de *Rolronde*, als in de *Kegelwyze*, dog zagter in gene, als in deze. Want de kragt van het Vogt boven het in het punt F ingedreevene Deeltje, gelyk in *Fig. 11.*, het zelve een weinig na F gedrukt zynde, (het geen ligt geschieden kan, dewyl de vogten van de andere kant niet tegenhouden, gelyk in de *Kegelwyze vaten*) zal doorgaan na B. D., alwaar het een ruimte vinden zal gelyk aan de eerste A. C. Dog in de *Kegelwyze* is, dat zoo niet; want het vogt, in *Fig. 12.*, dat uit het deel A. D. C. botst tegen het Deeltje E. F. ingedreven in het punt F, vint na zynen doorgang tusschen G. E. dezelfde ruimte niet, als die waar uit het gevloeit is; en zoo is hier een sterker werking en perzinge der Vogten onder het lopen na B, als 'er was in het *Rolronde Vat*. Men stelle, in *Fig. 13.*, dat de Vogten in het *Kegelwyze Vat* A. B. C. D., dat hier als een Ader zal worden aangemerkt, met een tegenstrydige en verkeerde beweginge lopen. Het Vogt lopende uit A. B., zal niet als met weinige deeltjes botzen tegen het in het punt F ingedreevene deeltje E. F., het welk het zelfs eenigzins na D zal voortdryven, dewyl het Vogt van die kant geen tegenstant doet, en het zal 'er gemakkelyk genoeg door

(a) *Cylindrica.* (b) *Conica.* (c) *Parallela.*

doorlopen; nadien de ruimte H. E. al zoo groot, ja grooter is als A. B. Derhalven is de kragt aan dit deeltje van het daar tegen aanlopende Vogt medege-deelt, in dit geval van weinig belang: Waarom de *Scherpe Lighamen* op de vaste Deelen nergens minder werken, als wanneer zy gehegt worden aan *de holte* van een Vat, dat van de naute tot de wytte uitloopt; dog de zoodanige zyn alle onze Aderlyke Vaten.

VII. GEVOLG. Indien zig een *Scherp Ligbaam* aan de zyde van een Vat uitwendig vasthegt, zal'er dezelfde uitwerkinge op volgen, als of het'er inwendig aan vast sat. Want het punt C, in *Fig. 14.* moet, nootwendig van het invloeiende en de Buis A. B. gelijkformig drukkende Vogt uitgezet worden; en daarom zal't zelve het daar aan vastzittende *Scherpe Deeltje D* drukken, en tegen het zelve aanpersten. Dog dewyl dit deeltje, om de drukkinge of van de Lugt, of van een andere oorzaak, niet kan *wyken*, moet het nootzakelyk dieper in de zyde van het vat dringen, en den gelijkformigen loop der Vogten beletten. Op deze wys werken de Pleysters, en alle prikkelende middelen, die uitwendig gebruikt worden. Voorts besluiten wy hier uit, dat de werkinge der Geneesmiddelen bestaat in het wegnemen van dat gene, het welk de evenwigtige beweginge der Vogten belemmert.

VIII. GEVOLG. Door de Voornoemde plaatsinge alleen van eenig deeltje (alle de overige in haren natuurlyken staat blyvende) kunnen de Afscheidingen der vogten verandert en gestoort, de Buizen verwytt, de botzende kragt der zyden vermeerdert, en de Openen toegaande beweginge verbroken worden.

IX. GEVOLG. *De Afscheidinge is een Afleidinge en Scheidinge van het eene Vogt van het andere.* Elk Vogt bestaat uit kleine vaste Deeltjes; en den Klomp der vogten is zeer vermengt, gelyk in de Scheikunde blykt; want men kan verscheide soorten van Vaste Lighamen onder malkanderen smelten, welke ver-

mengt zynde een vloeibare Stoffe voortbrengen, en uit die vermengde kunnen wederom vaste Lighamen gemaakt worden. Tot de Afscheidinge zyn drie dingen nodig; 1. de Voeging van Vogt aan de monden der Buizen; 2. een bepaalde groote van die monden; 3. een genoegzame kragt om het Vogt in de Buizen te dryven. Dog, zoo nu een vastgehegt Scherp deeltje te weegbragt, dat de Buizen, by Voorb. de Buizen der Nieren, meer als na gewoonte naauwer, of wyder wierden, dan zouden 'er tegen de gewoone wys grooter of kleinder Deeltjes door dezelve gaan: dat de Oorzaak is der verscheidenheid van de geloosde pis; want op de eene tyd komt zy klaar, en op de andere tyd troebel en dik te voorschyn. Maar zoo het Scherpe deeltje zoo lang gedrukt wierd, tot dat het de zyde van de Buis doorboorde, dan zou 'er een wonde in de Buis gemaakt worden na de groote van het Scherpe deeltje, die door de t'zamen trekking der Vezelen wel zoo groot zoude kunnen worden, dat 'er het vogt, het geen in de Buis bevat is, zoude uitvloeijen: Hier uit ontstaan ook in ons Lighaam lekkingen, kwylingen, en zeer veele andere tegen-natuurlyke ontlastingen, te weten, als de wonde gemaakt word in Vaten, die groot genoeg zyn. Maar 'er zoo een opening in sommige zeer kleine Vaten (geelyk 'er sommige in de Long zyn) gemaakt is, zal 'er uit zoodanig een wonde maar een zeer dun Vogt lopen, dat geenzins rood zyn zal; dewyl de scheur of opening zelden zoo wyt is, dat zy de daar-tegen aanschuurende bloedbolletjes zoude kunnen doorlaten; en wy onderstellen, dat 'er zoodanige Scherpe Lighamen zyn, welke die bolletjes in geenen deele kunnen ontbinden.

X. GEVOLG. Hier uit kunnen gezwollen en ontstekingen voortkomen, zoo in het beleedigde als in de naast by gelegene deelen; want het Vogt van het harte geperst en voortgedreven tegen de zyde van het

Vat,

Vat, zal alle zyne deeltjes, welke de Openinge evenaren, door dezelve dringen, en deze deelen zullen, de naast bygelegene drukkende, in dezelve tegelyk een gezwel en ontstekinge verwekken. Zoo merken wy in zeer veele Ziekten, dat de pyn eerst voortkomt van de steekinge der Scherpe deeltjes. De Pyn is dog niets anders, als *eene Scheidinge der Deelen van het Zenu-vezeltje, gedaan door de Kragt van het Scherpe Deeltje*, en op deze scheidung volgt terstont een gezwel, het welk als 't voortgebracht is, of, dat het zelfde is, als 'er het vogt uitgelopen is, houd de pyn op; gelyk men bemerken kan in de (a) Voet-jigt, (b) Tand-pyn enz.

XI. GEVOLG. De Vogten, welke daar vastzitten en stilstaan, volgen haar natuur, dat is, zy bederven onder het stilstaan, worden Scherp, en geven een (c) Vlug-loog zout, en deze scherphheid der Vogten maakt dezelve bequaam om onze Vaten te kunnen verbreeken. Dog deze wet heeft plaats in de Pis, het Bloed, de Wey des Bloeds, maar niet in het (d) Water; want wy zien dat Waterzugtige Menschen den buik met Vogt, dat uit de Water-vaten gelekt is, opgevult hebben, zonder dat egter eenig (e) *Vuur* in de Onderbuiks ingewanden, daar door veroorzaakt is.

XII. GEVOLG. Eindelyk blykt uit het gezegde, dat de Scherpe Lighamen hare uitwerkingen in onze Lighamen voortbrengen, ten deele door de kragt van haar eigen Scherpen aart en Figuur, en ten deele door de kragt der beweginge van de Vogten, die tegen dat Scherpe Lighaam botzen: Want als het Vogt stilstaat, volgt 'er geen uitwerkinge, hoe bequaam ook het Geneesmiddel zyn mag in zyne uitwerkinge voortbrengen; zoo dog werkt een Pennemes, dat op een vinger gezet is, hoewel het bequaam genoeg is

(a) *Podagra*. (b) *Odontalgia*. (c) *Alcalinum Volatile*. (d) *Lympha*. (e) *Gangraena*.

is om te snyden, egter niets, ten zy het aangedreven, en tot werking aangezet worde: En dus word het *Scherp Lighaam* van de schuddende Beweginge der Vogten aan het werken gebragt. Dit is dan de reede, dat de Geneesmiddelen werken, en door de Kragt van haren eigenen aart, en door de Uitwerkinge van het (a) *Levensvogt*; welke Uitwerkinge egter van zommige Geneesmiddelen eerst afhangt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Lymige Lighamen.

1. **E**en (b) *Lymig Lighaam* is, dat zeer vast aan de Zyden van een Vat blyft hangen, zoo nogtans, dat het 'er, om zyn breede Oppervlakte, niet doordringen kan; want indien het zoo een kleine Oppervlakte hadde, dat het de Zyde van een Vat doorboren konde, zoude men dat onder de *Scherpe Lighamen* tellen moeten.

2. *Een Lymig Lighaam* kan op tweederlei wys vast kleeven; 1. Of het raakt de Zyden maar van eene kant aan, gelyk op A. (in *Fig. 15.*); 2. Of het strekt zig van weerskanten tot de Zyden toe uit, gelyk het Deeltje H. De uitwerking van dit *Lymige Lighaam*, in beide gevallen, word in de genoemde 15de *Fig.* betoogt. 1. Laat A. D. een zeker *Lymig Deeltje* zyn, het welk zig aan de Zyde van het Vat op A. zoo vastgehegt heeft, dat het van het na agteren perzende, en volgens de Lynen E. I., en G. F. daar tegen aanbottende Vogt, daar van niet kan verzet worden; zoo zal dit Deeltje de geheele Kragt van het invloeiende Vogt uitstaan, welke van het Deel der Zyde, tusfchen H. A. bevat, hadde moeten gedragen worden; en zoo zal het Deel van de zyde, daar het Deeltje aan vast kleeft, naar buiten wyken, de-

(a) *Liquidum Vitale.* (b) *Viscidum.*

dewyl het meer gedrukt is, als de overige Deelen van dezelve Zyde, en 't zal, hoe meer het wyken zal, zig met des te grooter Kragt herstellen; waar door de Overeenstemming of het Evenwigt van de openen toegaande Beweging in dat Vat, zal worden weggenomen: Hier uit ontstaat een doffe pyn, die in meest alle de Ziekten, welke van een Lymige stoffe voortkomen, gevoelt word, namentlyk haren Oorsprong hebbende van de drukkinge. Laten wy nu ten 2. onderstellen, dat het *Lymig* Deeltje H. zoo vastkleeft, dat het van weerskanten reikt tot de Zyden der Vaten toe; zoo kunnen deszelfs Uitwerkingen aangemerkt worden, of ten aanzien van het Vat zelve, daar het aan vast zit, of ten aanzien van de Zydelings voortkomende Vaten. Belangende het eerste, deszelfs Uitwerkinge, zal zyn de geheele verstoppinge van dat Vaatje, teffens ook de uitzetting van deszelfs Zyden; dewyl het Deeltje door het van agteren aanperzende Vogt, tot zoo verre voortgedreven word, dat 'er een Evenwigt gemaakt word tuschen de Kragt van het vogt, en de Kragt van wederstant, welke de Zyden van het Vaatje hebben; als dit eens te weeg gebragt is, zal het Deeltje onbeweeggelyk vast blyven zitten, de holte van het Vaatje geheel toefluitende, en deszelfs Zyden uitzetende. Dat 'er nu met 'er tyd eens een Evenwigt zyn zal tuschen de Kragt van het vogt, en de Wederstant der Zyden, blykt om deze reden, dat de Kragt van het vogt gedurig afneemt, daar deze tegenstant aanwast, en dat de Kragt van het vogt vermindert, blykt hier uit, om dat hoe het verder van het Harte wykt, hoe het trager bewogen word; dat nu de tegenstant der Zyden vermeerderd word, maakt de holte van het Vaatje, of den afstand der Zyden allengskens kleinder geworden zynde, openbaar; want het nauwer Deel van een *Kegelwys* Vaatje kan tot dezelve wytte niet uitgezet worden, als deszelfs

groot-

grooter Deel, ten zy 'er grooter Kragt op geoeffent word.

3. Tot dus verre van de Uitwerkinge, welke een *Lymig* Deeltje heeft op het Vat zelve, daar het aan vast gekleeft is; Laten wy nu zien, wat het *Uitwerken* zal, ten aanzien van de *Zydelings* voortkomende Vaatjes. Het *Lymige* Deeltje A. B. (zie *Fig. 16.*) dat zig aan het Vat vastgehegt heeft, en het zelve verstoppt, belet den loop der vogten door dat Vaatje; waarom het vogt loopt na de *Zydelynsche* Buis C. D.; dog het kan 'er niet inloopen, of moet die te gelyk verwyden; maar door deszelfs verwydinge, word de toetrekkende Kragt der *Zyden* vermeerdert, en gevolgelyk word de open- en toegaande *Beweginge* sterker, en daarom den loop van het vogt snelder: Dit is ook de reede, dat 'er, in *Koortzen*, op koude terstont warmte volgt.

4. Uit het gezegde blykt, dat 'er van de *Vogten* zeer groote veranderingen in ons *Lighaam* kunnen voortgebracht worden, voor zoo verre zy tegen de vaste Deelen botzen en die verbreken; maar niet van de vaste Deelen, als eerste Oorzaken, die de vogten aandoen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van den Aard onzer Vogten, en byzonder des Bloeds.

1. **A**lle onze *Vogten* hebben haren Oorsprong uit het *Bloed*; wy moeten derhalven, zullen wy derzelve *Natuur* kennen, den aard des *Bloeds* eerst onderzoeken.

2. Alle vogten, die in ons *Lighaam* omgevoert worden, loopen op deze wyze om, dat zy, van het eene na het andere Deel bewogen zynde, eindelyk
weer

weer na het Harte keeren. Dat vogt nu, het welk voor een oogenblik in het Harte blyft, word *Bloed* genaamt, het welk van daar na alle Deelen des Lighaams verspreid word, die dit Ontfangen om verscheidene afscheidingen te doen; want het Bloed bestaat uit verscheidene veelzoortige Deeltjes, als vet, gal, water, enz., die 'er maar van afgescheiden, en verandert worden: Dus dan moet al dat gene, dat 'er in de Vaten onzes Lighaams te scheiden is, uit het Bloed afgescheiden worden; voorts kan men op verscheidene wyzen den aard des Bloeds onderzoeken; maar dewyl de enkele dingen gemakkelyker begrepen worden, zullen wy daarvan moeten beginnen.

3. Door onze uiterlyke zinnen bevinden wy, dat alle Dieren, Menschen, Viscchen, Gevleugeld en Kruipend gedierte, het zelve Bloed hebben, en dat 't uit deze drie Deelen bestaat; te weten, 1. Uit een genoegzaam smakeloos, en een weinig riekend Water, het welk op vuur gezet zynde, tot Wazem word, die een stinkende reuk van zig geeft, verft, en alle t'zamengestelde, en enkele, als ook de zuure Pekelzouten, ontbind: hier uit volgt, dat dit Water niet (a) Geest-zoutig is, gelyk zommige Stofscheiders willen; dewyl de geesten alleen de Olyën ontbinden, maar geenzins de Zouten; daarenboven worden alle de Geesten voortgebragt, of door (b) Gistinge, gelyk de (c) Vlamvattende, of door Verrottinge, gelyk de schrale of Zoute; Eindelyk, bevriest dit *Water des Bloeds*, door de Kragt der koude, gelyk als allerlei gemeen Water, en word, als 'er warmte by komt, wederom onttaan tot zeer zuiver Water, daar de Geesten de felste Koude zonder eenige schade doorstaan, gelyk wy zien in de Geestrykste vogten. 2. Uit dat gedeelte, het welk de Wei des Bloeds genaamt word: dog dit gedeelte is een Vogt, het

(a) *Spirituoso-Salina.* (b) *Fermentatio.* (c) *Inflammabiles.*

het welk in zynen Natuurlyken staat niet rood, maar doorschynende is, en geroert zynde Geel word, en dat door de Kragt der koude niet ligt bevroest, maar op vuur gezet, gelyk als Ey-wit, hard word, als het Wateriger deel vervlogen is. 3 Uit dat gedeelte, het welk het geheel rood maakt, en dat door de Kragt der hitte, niet minder als door de Kragt der koude gebragt word tot een rooden, vasten, kleevendenden klomp, die men het (a) *Eiland* noemt. Maar als men het afgetapte Bloed, in een zeker Vat eenigen tyd staan laat; dan vervliegt eerst het Waterig Deel, als het fynste zynde, daarna scheid zig de Wei, en hoe dit langer gedaan word, hoe het *Eiland* kleinder word, ja het roode Deel verdwynt zelfs na verloop van drie of vier dagen geheel en al, dewyl het in Wei verandert is. Dog deze Wei heeft, als het Bloed uit ziekelyke Lighamen genomen is, zomtyds een Zwarte, Geele, of andere tegennatuurlyke Verf. Deze dingen worden met het bloote oog waargenomen: Maar door middel van vergrootglazen is verder ontdekt, (†) dat het Bloed bestaat uit *klootsche* in helder vogt dryvende Deeltjes, die in grootere Vaten hare klootsche figuur behouden, en zig rood vertonen, maar na de engten der Vaten Ey-rond worden, en van rood na den geelen hellen: Daarenboven is bevonden, dat elk *Bolletje* bestaat uit andere zes kleindere, en zoo vervolgens; welke, (Bloedbolletjes) van elkander gescheiden zynde, terstont haar roode Verf verliezen. Deze afscheidinge geschiet alleen in de kleinste Vaten, en schynt ten dien einde geschikt, te weten, op dat daar uit het Zenuw-vogt en een zeer fyn Water zouden gemaakt worden: Maar deze scheiding der Bolletjes, waar op het verlies van hare roode Verf volgt, kan door sterke Geneesmiddelen zeer aangezet worden. 4. Uit

(a) *Insula*.

(†) *Vergel. de Proeven van LEEUWENHOEK over het Bloed, in zyne Brieven aan het Kon. Groot Britt. Genootschap.*

4. Uit het gezegde volgt, dat de Warmte de oorzaak niet is, die den gelykformigen vloed des Bloeds bewaart: want de Warmte verdikt het buiten-gevaatte Bloed; daarenboven blyft het in de Vifchen vloeibaar, welkers Lighamen koud zyn; dog als dit buiten-gevaat is, word het tot een klomp; even als Menfchen Bloed. Waarom de Oorzaak, die het Bloed vloeibaar houd, geen eigenschap des Bloeds is; want zoo die uit den aart des Bloeds haar Oorſprong hadde, dan zou dezelfs vloeibaarheid daar het grootſt zyn, alwaar den grootſten overvloed van Bloed gevonden word, te weten in de grootere Vaten: Dog daar in is en de vloeibaarheid en de beweging minder; want in deze plegen de grootſte ſtremmingen te geſchieden, gelyk blykt in de Aders der Lyken. Overmits door gebrek van Warmte de Vogten in ons Lighaam ſtremmen, dog dit gebrek van Warmte geſchiet, om dat teffens de beweging der Vogten ontbreekt. Derhalven is de werkinge der vaſte deelen, door welke het Bloed vloed, de oorzaak van dezelfs Vloed; want als de werkinge der vaſte deelen ophoud, houd ook de beweginge des Bloeds op: En dit word met de volgende Proeve bevestiget. Indien in de wintertyd de Slag-adertjes van een verkleumden Kikvorch of Vledermuis, door behulp van een vergrootglas beſchout worden, zal zig in dezelve het Bloed geheel en al tot brokjes geſtremt ontdekken; ja alhoewel het Dier tegen 't vuur gehouden word, zoo, dat 't warm word, zal egter dat geſtremde Bloed geenzints ontbonden worden, en het zal niet bewogen worden, voor dat het harte zig zal hebben beginnen t'zamen te trekken; Maar als dit bewogen is, zal ook het Bloed bewogen worden, en na verſcheidene ſlagen van het Harte, eindelyk zyn vorige vloeibaarheid wederkrygen: Dit is een Proef van LEEUWENHOEK. Waar uit men beſluiten moet, dat de Warmte een bykomende oorzaak van de be-

weging des Bloeds is, maar geen eerste en voorna-
me; om dat, als de werkinge der vaste Deelen op-
houd, dan ook en beweging en warmte ophouden.
Nu wy deze dingen onderzocht hebben, eist de or-
der, om onderzoek te doen na de Eigenschappen of
Hoedanigheden des Bloeds.

5. De Eigenschappen des Bloeds, zyn of *gemeene*,
die namentlyk met andere Vogten overeenkomen; of
byzondere, die maar met zommige overeenkomst heb-
ben, en daarom uit de natuur van elk byzonder vogt
gehaalt moeten worden. Alle de hoedanigheden,
welke aan een algemeen Vogt eigen zyn, zyn ook
in het byzonder te vinden: dog deze twee hangen
van Wiskundige regels af. De *gemeene* hoedanighe-
den zyn, 1. Dat het Bloed (gelyk alle andere vogten)
eer lyd, dat 'er eenige Deelen van afgescheiden worden,
als dat den geheelen Klomp bewogen word. 2. Dat 'er
die Hoedanigheden by zyn, die tot *den Vloed* noot-
zakelyk zyn, te weten, *α*. Een zeer groote fynte der
Deelen, betrekkelyk tot onze zinnen, dat is, dat zy
zeer *klein* zyn, zoo dat daar van een op zig zelfs
beschout, niet onder ons gevoel of gezigt valt.
β. Eenen zoo *ligten* t'zamenhang onder de Deelen,
dat zy gemakkelyk kunnen gescheiden worden. *γ*. Eene
gelyke zwaarte van alle de Deelen. Dog uit die zwaar-
te der byzondere Deelen ontstaat de gemeene Zwaar-
te van de geheele stoffe. Ter dezer Oorzaak, om
dat alle de Deeltjes zwaar zyn, houden zy zig een-
parig op; want de Drukking en de Zwaarte van de
geheele stoffe, ontstaat zoo wel uit de hellinge, om
nederwaarts te vallen, als van de evenmatige
Zwaarte der Deeltjes. *δ*. Eene (*α*) *voortwerpente*, of
voortstuwende Beweginge, waar door het vogt van de
perzende zyde der Vaten na eenig punt gevoert word.
Deze nu zyn de gemeene Eigenschappen der Vog-
ten.

6. Alle

(*α*) *Motus Projectilis.*

6. Alle de Vogten, die in ons Lighaam omlopen, komen uit het Harte voort; waar in zy egter veel meer Geest- en Water-ryk zyn, als in alle de overige Vaten; want uit tien oncen Bloed, dat onmiddelyk uit het Harte genomen is; kan men meer als vyf oncen Water scheiden; waar uit blykt, dat het Bloed voor een groot gedeelte, uit Water t'zamengesteld word. Dit Waterig Deel ondergaat eene veranderinge, die van drie Oorzaken voortkomt; te weten, van de tweederlei Zouten, der Dieren namentlyk, en der Planten; van het Wei- en Geest-agtig Deel; van het roode Deel, het welk by Warmte vermeerdert. De Groote van de laatste en kleinste Water-deeltjes kan niet bepaalt worden; want zy zyn al zoo doorschynende als de Lugt, en vallen daarom onder ons gezigt niet, schoon geholpen door de beste vergrootglazen; ook zyn zy zoo klein, dat zy gaan door de ten eenemaal onzichtbare gaatjes der Planten; ja de (a) Lugtpomp leert, dat zy door gaatjes gaan kunnen, die de Lugt zelfs niet doorlaten: waar uit wy besluiten, dat het grootste deel des Bloeds, om de vloeibaarheid en kleinte, tot de Beweging zeer bekwaam is. De Zwaarte van het Water, ten aanzien van de Lugt, is ten naasten by gelyk 1000 tot 1. Maar, eer wy ter verklaring van deszelfs byzondere Hoedanigheden overgaan, zullen wy ontvouwen moeten de *byzondere* eigenschappen onzer Vogten; deze nu zyn in de vier volgende Voor-bewyzen begrepen, of liever zy hangen van dezelve af, en worden'er uit besloten. 1. Ieder Deeltje van ons Vogt heeft zyne *byzondere en bepaalde* groote, figuur, en vastheid. 2. Ieder Deeltje heeft zyn *bepaalde Kragt of Vermogen*, waar door het zig stelt tegen deszelfs scheidinge van andere Lighamen, en altyd tragt na verëeniging. 3. Elk Deeltje heeft zyn *byzondere Zwaarte*. 4. In onze Vogten zyn verscheidene trappen van de voort-

stuwende Beweginge, waar door zy nootwendig Lyn-regt moeten vloeijen. Wat nu vervolgens de eigenschappen van het Water betreft, daar omtrent is aan te merken, dat de vlugge Zouten der Dieren die in het Water dryven, ligter als het zelve zyn; want als 'er die uitgehaalt zyn, word het Water ten aanzien van zynen hoop zwaarder; maar daar en tegen word het, als 'er andere Zouten mede vermengt worden, zwaarder: Ook zal deszelfs vloeibaarheid verminderen, na mate dat men 'er veel Zout by doet, ja het zal eindelyk daar mede tot eenen vasten Klomp worden. Hier uit blykt dan, dat het Water, dat wel het grootste deel van ons Bloed is, ten aanzien van zyne zwaarte, zeer verandert word, door de daar in dryvende Zout-deelen; want hoe die Deelen styver en vaster zyn, hoe het Water zwaarder, en tot de Beweging bekwaamer word: dit is ook de reden, dat van de Zouten, die met het Water van ons Bloed vermengt zyn, daar ter plaats verscheidene veranderingen voortkomen.

7. Ten aanzien van de zoo verhandelde vier voorbewyzen, kunnen onze vloeibare Deelen verscheidentlyk zondigen. Te weten, (betreffende het eerste voor-bewys) 1. Ten aanzien van derzelve *grootte*, en dat *tweezints*; want zy kunnen of al te *dik*, of al te *dun* zyn: diensvolgens moeten de Geneesmiddelen, die in die twederlei staat des Bloeds dienstig zyn, verdunnende, en verdikkende zyn. Zoo eenig gezond Lichaam ziekelyk word, uit hoofde dat de Deeltjes van het Bloed al te *dik* zyn, dan zal de Oorzaak, die de Ziekte voortbrengt, nootzakelyk inwendig, maar niet uitwendig zyn; want al wat in het Harte kooft, word daar in uit de Aders ontlast; al wat 'er uit gaat, gaat 'er uit door de Slag-aderen; al wat in de Aderen kooft, loopt in dezelve, of uit de Melk-vaten, of uit de Water-vaten, of uit de Inzuigende Vaten: maar de Mondjes van die Vaten zyn zoo open niet, als de einden van een Slag-ader en een Ader, of als

de (a) Net-wyze vlegting, door welke het Bloed loopt uit de Slag aderen in de Aderen, gelyk het vergröotglas leert; en daarom zyn de Deeltjes, welke door de mondjes der Melk-, en In-zuigende Vaten in de Aderen, en van daar in het Harte gebragt zyn, zoo klein, dat zy door hare groote de vloeibaarheid van het Bloed niet kunnen beletten: vermits LEEUWENHOEK waargenomen heeft, dat de Chyl en Water-deeltjes veel kleinder zyn als de roode Bloed-deeltjes. Derhalven kan, in dit opzigt, bykans gene spys aan een gezont Lighaam schadelyk zyn, (te weten door de groote harer Deelen), dewyl de Deelen, die al te dik zyn, op generlei wys in de Melk-, en In-zuigende Vaten komen kunnen: en daarom, zoo 'er een gebrek is, ontstaat het geheel uit een inwendige Oorzaak. Eindelyk, als de groote der Deeltjes, wanneer 'er een gebrek in ons Lighaam is, te zeer vermeerderd is, dan zullen die, komende tot aan de laatste Vaten, geenzins door dezelve kunnen loopen; dit nu zoude gedurig voorvallen, zoo de Longen door hare gedurige drukkinge, welke door de Lugt veroorzaakt word, die aanhangende Deeltjes niet verminderden, tot dat zy derzelve kleinste Vaatjes doorgegaan zyn. Maar de uitwerkingen van deze te veel vermeerderde Deeltjes zyn twee, te weten 1. Een belette Omloop der Vogten. 2. Eene afgebrokene Scheidinge der Vogten, die nootzakelyk moesten afgescheiden worden: derhalven heeft alle genezinge van de Vermeerderde Groote, haar opzigt tot de Afscheidinge, en den Omloop zelfs. Daarom, dewyl de Vaten op tweederlei wys uit de Slag-aders voortkomen, te weten, en regelregt, gelyk de Aderen, en schuins of van ter zyden, gelyk de Klieren, of afscheidende Vaten, die kleinder zyn als Slag-aderen en Aderen, om die reden, (zegge ik) zoo de Bloed-deeltjes dikker als na gewoonte worden, kunnen die Deelen,

E 3

wel-

(a) *Plexus Reticularis.*

welke moeten afgescheiden worden, geenzins in de mondjes der Klieren gaan, maar gaan door eenen regten weg over in de Aders; en zoo gaat de afscheidinge te niete, en de afscheidende Vaten vallen t'zamen uit gebrek van uitzettend Vogt: dog zoo de dikte der Deeltjes, zoo groot is, dat zy zelfs in de Aders niet kunnen loopen, dan word den Omloop belet, waar uit verscheidene Ziekten kunnen ontstaan, en eindelyk de Dood zelfs. Derhalven moet elk Geneesmiddel, dat ter genezing van de vermeerderde groote der Deeltjes gebruikt word, zoodanig zyn, dat het de Bloed-klompjes in de Slag-adertjes digt by de Afscheidende Vaten kan verdeelen: Overzulks zyn de Quikmiddelen, en Zouten, die de Bloed-bolletjes verdeelen en verkleinen, de kragtigste. De voornaamste Ziekten, die uit dit gebrek voortkomen, zyn (a) Waterzugt, en alle (b) Ontstekende Ziekten.

De Bloed-deeltjes worden gezegt te veel *vermindert* te worden, als zy tot zulk een kleinte gebragt worden, dat zy geheel onbekwaam zyn om het Leven en de Gezondheid te bewaren. De Oorzaken van dit gebrek zyn twee; te weten, eene uitwendige; en eene inwendige, die ook zyn kan een zeker te veel ontbindend Vogt. Deszelfs Uitwerkingen zyn twee; te weten, de Vermeerdering van den Omloop, en de Verdroginge van de Afscheidende Vaten. Want 1. Het Bloed, ten opzigt van de groote zyner Deeltjes, te veel *vermindert* zynde, kan veel gemakkeliker uit de Slag-adertjes in de Aders, als in de Zydlingsche Vaten loopen; en diensvolgens begeeft het zig nu, in grooter overvloed, derwaarts heenen in dezelve (te weten in de Aderen): dog hier door worden de Aders meer verwydt; en hoe zy wyder worden, hoe zy zig sterker toetrekken; waar uit volgen, versnelling van den Omloop,

groot-

(a) *Hydrops.* (b) *Morbi Inflammatorii.*

grooter Schuring der Deelen en Hitte, verdunninge des Bloeds, en deszelfs Uitberftinge uit zyne Vaten.

2. Dewyl in deze gesteldheid des Bloeds, gene of ten minsten zeer weinige deeltjes in de zydlingsche Vaten gaan, worden die (vaten) niet meer uitgezet, maar verdrogen, groeijen t'zamen, en worden eindelyk (a) Vezelyke draden; waarop (b) Tering, (c) geheele Vermagering, en verscheidene andere langdurige Ziekten volgen: Derhalven zyn de Verdikkende middelen, hoedanige zyn de (d) aardagtige, (e) Zuurbrekende enz., de bekwaamste om dit gebrek van het Bloed te verbeteren.

8. Het gebrek kan ten 2. in onze Vogten zyn ten aanzien van haar *Figuur*; en ten dezen opzigt worden de bloed deeltjes gezegt tweezins te zondigen; want zy zyn, of al te scherp, of al te lymig en te stomp; schoon der zelve stompe *Figuur* inderdaat geen quade uitwerkingen voortbrengt, en diensvolgens voor geen gebrek te houden zy. De *Figuur* zeker bepaalt alleen het *Lighaam*; en dit word gezegt meer en meer bewogen te worden, naar het in een punt zyne uitwerkingen doen kan. Voorts moet men de *figuur* beschouwen ten aanzien van hare vastheid; derhalven werkt een *Lighaam*, belangende zyne *figuur*, alleen op de vaste deelen; nu valt de stompe *figuur* op deze vaste deelen, zoo, als wy reets aangetoont hebben; waar van de bovengenoemde, uitwerkingen hier voortkomen. Maar van eene *Stompe* *figuur* zyn; 1. de ingenomene *Lighamen*; 2. in ons zoo bewerkt, gelyk langwerpig was, als het met de vingers gerolt word, rond word: Deze stompe *Lighamen* dog zyn in ons niet zeer hard, maar eer zagt. De *Scherpe* deeltjes, die in ons bloed zyn, komen uit twee bronwellen voort; want zy worden of van
bui-

(a) *Stamina fibrosa.* (b) *Pbtbifis.* (c) *Marasmus.* (d) *Terrestria.* (e) *Abforbentia.*

buiten in ons bloed gebragt, of in het bloed geteelt. Die 'er van buiten inkomen, komen in of door de Longen, of worden 'er ingebragt en door de Maagpyp en door de uitwendige huid, of door de Inzuigende Varen, gelyk Spaansche Vliegen, Quikmiddelen, enz. Die 'er door de Longen inkomen, zyn zeer quaat, dewyl zy zeer vast, zeer fyn, en genoegzaam onveranderlyk zyn, wegens het maakzel der Longen. Die 'er door de Maagpyp ingaan, deze zyn of onder de spyzen vermengt, of zyn ingenome minerale vergiften, welke altyd des te erger zyn, hoe zy harder zyn; want dan kunnen zy in het Lighaam niet verandert worden: Maar alle deelen welke door de huid ingaan zyn zeer schadelyk, ja ook met eene zeer groote fynte voorzien, gelyk de Spaansche Vliegen en de Quik leren. De *Scherpe* deeltjes die in het bloed zelfs voortgebragt worden, zyn zulke, welke om de al te sterke *Schuuring*, van Stomp en Lymig *Scherp* worden: dog die schuuring word van een tweederlei Oorzaak voortgebragt; te weten, 1. Van de stilstaande, en vervolgens bedervende Vogten; 2. Van de al te sterk omgevoerde Vogten, zonder vermenging van eenig ander streelend of zagt vogt. De eerste Oorzaak blykt uit verscheidene Proeven. Want zoo het bloed van een gezond Mensch eenige dagen lang, *by voorbeeld*, Vyf, in een Vat bewaart word, zal het stinkende, zeer *Scherp*, en gantsch *Risagtig* worden; waar uit blykt, dat het Bloed even als het Water door stillaan bederft en verrot. Deze verrotting word ook door bygebragte Warmte of Laute bevordert. Want op deze wys worden de deeltjes in beweging gebragt; waardoor te weeggebragt word, dat zy door op malkander te werken, *Scherp* worden: maar zoo de beweging al te heftig is, dan zullen, nadat de Wateriger deeltjes zyn uitgewaassent, de overblyvende zig verëenigen, als of zy door koude verdikt zyn. Waarom 'er zoo wel

(a) Knoest-

(a) Knoest-gezwollen uit al te grooten hitte, als uit koude ontstaan; dog uit eene al te groote beweginge komen in ons Lighaam verrottingen voort. Dat nu de Bloed-deeltjes door eenen al te sterken omloop *Scherp* worden, blykt zelfs hier uit, dat, zoo een gezont Mensch en alleen zachte en streelende spyzen gebruikende, (wiens stoffen, zoo (b) die Uitgeworpen als behouden moeten worden, niet de minste *Scherpte* hebben, maar zeer zouteloos zyn) van een brandende Koorts aangetast word, deszelfs bloed ter oorzaak van de versnelde Harts beweginge, en bellette doorstralinge door de kleinste Vaten, zeer geperst en geschuurt zynde, meer en meer zal *Scherp* worden; voornamentlyk zoo 'er geen (c) Verdunnende middelen gebruikt worden; tot dat het eindelyk tot die trap van *Scherpte* zal gekomen zyn, dat het de Vaten doorknaagt, de Sprouw en andere inwendige ontstekingen voortbrengt, die niet als door gebruik van zeer veele verdunnende middelen kunnen genezen worden. Dit is de reden, dat 'er uit eenen al te versnelden omloop dezelfde kwalen spruiten, die 'er uit ingenomene scherpe vergiften plegen te ontstaan. Maar de Oude Geneesheeren, wien den omloop des Bloeds onbekend was, en hierom deze oorzaak der Ziekten niet konden ontvouwen, hebben dit genoemd τὸ Θείον, dat is, iets *Goddelyks*.

9. Het gebrek kan ten 3. ontstaan in onze Vogten ten aanzien van de *Vastheid*; en in dit opzigt zondigen de Bloeddeeltjes op tweederlei wys, of in *Overvloet*, of in *Gebrek*. Edog, eer wy hier over handelen, moeten wy eenige dingen zeggen van de *Vastheid* in het gemeen. Door de *Vastheid* verstaan wy die eigenschap van een Lighaam; die eigentlyk tegen over de *Ylheid* gestelt word; en elk Lighaam word des te zwaarder gerekent, hoe het minder en kleiner

(a) *Scirrhi*. (b) *Excreta & Retenta*. (c) *Diluentia*.

der poren tusschen zyne deeltjes overlaat. Door de ondervinding is bevestigd, dat en de *Zwaarte* en de *Vastheid* of *Digtheid* der Lighamen in dezelve reden zyn, zoo dat 'er, indien 'er twee Lighamen zyn in uitgebreidheid even groot, maar in zwaarte verschillende, nootwendig meer yle holligheden in het eene, als het andere zyn. Voorts moet men aanmerken, dat 'er geen Lighaam gevonden word, het welk meetkundig vast is. De *Vastere* Lighamen behouden langer hare beweginge als die welke zoo vast niet zyn; uit dien hoofde, namentlyk, dat derzelve kragt de beweginge, die van de haar omringende Vloeistoffe veroorzaakt word, wederstaande, het overige gelyk gestelt zynde, der zelve oppervlaktens altyd evenaart. Weshalven, aangezien 'er in een vaster Lighaam onder dezelve uitgebreidheid eene grooter menigte van stoffe besloten is, als in een min vaster Lighaam, hier uit ontegenzeggelyk volgt, dat de vaster Lighamen moeilijker in haren loop opgehouden en gestuit worden, als die, welke minder vast zyn. Dog laten deze dingen over de Vastheid in het gemeen voor tegenwoordig genoeg zyn; dewyl wy hier over breeder gesproken hebben in het EERSTE HOOFDSTUK, het welk men hier ook over kan nazien.

De uitwerkingen nu van de al te *Vaste* deeltjes in het Bloed zyn twee, te weten, eene al te groote verdunninge des Bloeds, en eene *Verstoringe* van de Open toegaande Beweginge. Vermits, 1. De al te vaste deeltjes uit het harte gedreven een grooter beweging vatten als de overige, (want de hoe groothed der beweginge van elk Lighaam, hangt af van de snelheid, die aan alle de deelen van een Lighaam toegebracht word); weshalven zy die deeltjes waarmede zy te gelyk uit het Harte gedreven waren, verlatende, geweldig tegen andere botzen, en dezelve door dit geweld van een scheiden, en al te fyn maken. 2. Ons
Bloed

Bloed uit het harte gedreven botst by lynen tegens de zyden der Vaten, met zeer spitse hoeken: Byaldien zulks overal gelykformig geschiet, worden de Vaten gelykformig uitgezet; maar zoo de eene Lyn met grooter kragt daar tegen aanbotst als de andere, word de Open- en toegaande beweginge gestoort: (zie de laatste **BESPIEGELEND E VOORSTELLEN** van het *V. Hoofdst.*) Dog dit zal nootwendig geschieden, zoo'er in eenige lyn al te *Vaste* deeltjes zyn; want hier van zullen de Vaten uitgezet en verwydt, en den loop van het Vogt gestoort worden: waar van veelyds Slymproppen, en andere verstoppingen ligtelyk plegen voortekomen. Maar den oorsprong van deze al te vaste Deelen is uitwendig. De Middelen, nu, die men tegen deze deeltjes gebruiken moet, moeten bestaan uit Klompjes, die van dezelfde zwaarte als de Klompjes onzer vogten zyn. Maar nadien de laatst onbondene deeltjes van Dieren en Planten, genoegzaam met onze Vloeistoffen van dezelve zwaarte zyn, of gelyk 5 tot 6, daarom zal het Lichaam door der zelve gebruik in een gezonden toestand blyven, en den zelve toestand, zoo die verloren is, wedergekregen worden. Dog die deeltjes, welke *zwaarder* zyn, gelyk de (a) Ligt-brenger, en de dikke Olien uit de Dieren gehaalt, de vaste Zouten uit de Planten getrokken, de zuure Metaal-, en allerlei *Zwaardere* zwavel-deeltjes, brengen de bovengenoemde uitwerkingen voort, te weten, knaginge, en buitenvatinge der Vogten, waaruit ontstekende ziekten ontstaan: en daarom in die Ziekelyke toestand moeten vermyd worden. Het ander gebrek der Bloeddeeltjes, ten aanzien van de *Vastheid*, is, dat zy zoo *vast* niet zyn, als zy zyn moeten: Dog dit hangt af van de verkleininge, welke een vermeerdering van de Oppervlakte is, en een op een stapeling van zeer kleine deelen, waar door de raak

pun-

(a) *Phosphorus.*

punten vermeerdert worden. De uitwerkinge van dit gebrek is *traagheid*, dat is, onbequaamheid tot beweginge, of een onvermogen om andere deeltjes, die zwaarder als zy zyn, te bewegen: waar uit slymagtige en taaije Vogten voortkomen. Nadien de trage Lighamen een kleinder beweginge, en een grooter tegenstant hebben, en daarom onbequaam zyn om andere Lighamen, die vaster zyn, te bewegen. De uitwerkinge nu van traagheid in ons Lighaam, is een minder werkinge van het Vloeibare op het Vaste, en van het Vaste op het Vloeibare. Dog onze Vogten bewaren haare Vloeibaarheid op tweederlei Wys; 1. Door eenig Vogt verdunnend Lighaam; 2. Door eene uitwendige, deszelfs deelen van een scheidende, Oorzaak. Voor het overige zyn de Oorzaken, die deze *traagheid*, of onvermogen en onbekwaamheid tot beweginge, voortbrengen (waar van de slymige en taaije Vogten) zoo menigvuldig niet als doorgaans gelooft word; want ons Lighaam is zoo gestelt, en deszelfs Vaten zoo klein, dat zy niet als zeer kleine klompjes doorlaten, maar de kleinste Lighamen zyn altyd de vastste, en kunnen niet als met zeer veel moeite verder verdeelt worden; waarom zy haar aangenome groote lang behouden, en zig om de naaute van haar Oppervlakte niet ligt verëenigen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de Gebreken zittende in den geheelen Klomp der Vogten teffens beschout.

1. **D**Ewyl wy de beschryving der deeltjes van onze Vogten nu afgedaan hebben, laat ons overgaan ter beschouwing van den geheelen Klomp. Zal een Lighaam den naam van eene Vloeistoffe verdienen, moet het deze verëisten hebben, 1. dat het in
zeer

zeer kleine deeltjes verdeelt is; 2. dat die deeltjes zeer ligt van malkanderen kunnen gescheiden worden, en dat'er gene t'zamenhanginge overig is. Voorts kan ons Vogt tweezins zondigen, te weten, 1. door eene al te groote t'zamenhanginge van zyne deelen; 2. door der zelve al te groote ontbindinge. De al te groote t'zamenhanginge, anders (a) *Taaï- of Slymigheid* genoemd kan voortgebracht worden, of van de overvloedige groote der byzondere deeltjes, of van der zelve over-groote hellinge om met elkander te verëenigen. Zoo deze *Slymigheid* in de Grooter Vaten; *by voorbeeld*, in de Oren van het Hart, of in de holligheden der Herffenen, gebeurt, köomt daar haast (b) een *Slymprop* voort, welke een vasten Klomp is, verbeeldende een Varkens-huid; en wel des te vaster, hoe die ouder is: dikwyls vint men een Polipeuse stoffe in de hoofden der gener, die geworpt zyn: want in de zulke loopt het bloed, zynen te rugloop door de Krop-aderen belet zynde, in de zydlingsche takken: maar deze zyn al te naauw om den geheelen hoop door te laten; waar door veröorzaakt word, dat'er het dunner en fynder deel maar doorgaat, het dikkere te ruggedreven zynde, het welk, door het aankomend nieuw bloed, die Buizen eindelyk verstoppt. Indien'er *Slymigheid* in de kleindere Slag-aderlyke Vaten köomt, ontstaat'er ontstekinge, dewelke Kloppinge en pyn vergezellen: de Kloppinge nu köomt daar van, dat het slymig of taaiwordent Bloed, dat in de Slag-adertjes is, van het van agteren daar op aandringende Bloed voortgeperst word; maar de pyn ontstaat daar uit, dat de zyden der Vaatjes te veel uitgezet worden, waardoor gevoel van pyn verwekt word: in dit geval Wazemt het fynder deel van het Bloed, het welk in de Slag-adertjes zit, somtyds door de kleinste zydlingsche Vaten uit, zoo zy namentlyk niet verstoppt zyn; want anders verrot dit fynder deel des Bloeds, waar door *Puïsten*, het *Heete Vuur*,

(a) *Lentor.* (b) *Polypus.*

Vuur, enz. veroorzaakt worden. Maar zoo de *Slym* zit in het eerste of wyde gat van de Water-vaten, word daar een zekere kalkagtige of harde stoffe vergadert, om de zoo genoemde rede, te weten, om dat door de zydlingsche takken, die hier ter plaats menigvuldig zyn, het dunder deel wegvloeit; en daarom kooft hier een witte *Slymprop* voort: dog zoo het tot het uitëinde der Water-vaten voortgestuwt word, ontstaat 'er teffens *Water-zugt* en een (a) *Slymgezwell*; nadien de Vaten door haar doorschynend Vogt uitgezet zyn, welke zoo zy bersten, dan kooft 'er straks (b) *de Witte-*, of *Leden-zugt* te voorschyn: Ook worden 'er niet zelden door de Vogten, die, uit hoofde van haar plaats en stilstant, scherp worden, (c) *Etterbuilen* en het Heete Vuur veroorzaakt: Maar zoo die *Slym* zit in de uitëindens van de Vaten, word 'er een modderige en troebele Stoffe afgescheiden, die door verrottinge de Vaten ontbind, en de *Teering* met deszelfs gevolgen voortbrengt. Indien 'er *Slym* in de Zenuw Vaten voortkooft, ontstaan 'er Ziekten, die de Zenuen eigen zyn, misschien ook (d) *Geraaktheid*, of eene vernietiging van alle de Zinnen: maar dit valt Zelden voor, om dat het Zenuw Vogt of de Dierlyke Geest om zyne genoegzaam onveranderlyke vastheid, het zy door de kragt der hitte, het zy door de kragt der koude, nooit kan verdikken: dog de uitwendige Zenuen worden aangedaan, te weten, gedrukt zynde van te zeer uitgezette Slag-aderlyke Vaten; waar van al dikwyls *gevoeleloosheid* en *onbeweeggelykheid* voortkomen.

2. De Oorzaken van *Slymigheid* in onze Vogten zyn verscheiden. Belangende de eerste, die is eene uitwazeming van het *Vloeibaarder* deel; dit is de reden, dat het Bloed in de Aderen zoo lang *Vloeibaar* blyft, als zig de Water-vaten in dezelve ontlasten. Het Genees-

mid-

(a) *Oedema.* (b) *Leucophlegmatia seu Anasarca.* (c) *Apostemata.*
 (d) *Apoplexia.*

middel nu, is de Herstellinge van het vervlogene Vogt. De tweede Oorzaak is, allerlei trap van Warmte, de natuurlyke Warmte van ons Lighaam te boven gaande; welkers hoe grootheid men door middel van de Thermometer weten kan. Deze Warmte verdikt het Bloed, door dien zy de fynere geestryke Deelen in wazem doet vervliegen; en waarlyk, zoodanig een *Slymigheid* kan, als de Warmte blyft, door geen kunst weggenomen worden, nog door (a) Geest van Zee-zout, nog door Oleëuse, of diergelyke middelen; want zoodanig een Warmte trekt de fyndere Deelen op, zelfs als het Vat gesloten is, gelyk blykt in de digestie van het Bloed: hier uit zien wy, dat alle *Warme Oorzaken* in ons Bloed, binnen ons Lighaam, tot hare uitwerkingen hebben, eene *verdikkinge*. Dit is de reden, dat men in alle Ontstekende Ziekten, een al te groote hitte ten uitersten vermyden moet, gelyk in de (b) Kinderpokken, enz. te weten, uit vreeze van verdikkinge. Het zelve gevolg van de warmte, te weten, *verdikkinge*, heeft plaats in alle onze Vogten, uitgenomen die, welke moeten uitgeworpen worden, als Pis, Zweet, en eenige die afgescheiden zyn, als het Alvleesap, de Gal, Kwyl, Snot; welke zig wel eenigermate verëenigen, maar wederom ligt ontbonden worden. De derde Oorzaak is, onmatige *Koude*, waar door het Water tot Ys kan worden, zoo ook ons Vogt. Want als het Bloed van een gezond Mensch aan een zeer koude Lugt bloot gestelt word, zal het dikke Deel tot een (c) *Eiland* gescheiden worden, en het Waterig of Weiagtig Deel zal tot Ys worden, gelyk blykt in menschen die van koude gestorven zyn. Evenwel alle *afgescheidene* Vogten des Bloeds bevrozen niet ligt, gelyk het waterig Oog-vogt, dat nooit, de Gal en de Wei, die bezwaarlyk bevrozen kunnen, alhoewel het Speekzel ligt bevrozen kan; dog de Pis houd haar

(a) *Spiritus Salis.* (b) *Variolæ.* (c) *Insula.*

haar geest-zoutig Deel in het midden vloeibaar, terwyl het waterig Deel tot Ys word. Wonderlyke Ziekten hangen van deze koude af: zoo bevinden wy, dat bevroren Vleesch, als 'er warmte op volgt, rot word; want hier door word den natuurlyken band ontbonden, en ons Vogt word door deze verstoppinge (a) vlug loog-zoutig; ja de Menschen worden in Noorwegen, zomtyds zoo van de koude aangetaft, dat zy zig met snuiten de Neus aftrekken. Die Ziekte nu, door koude veroorzaakt, noemt men voornamentlyk (b) *Blaauw-schuit*. De vierde Oorzaak is *rust* of *stilstand* in de Vogten, die bykans in alle de Vogten, voornamentlyk in de Slag-aderlyke, eene *stremminge* voortbrengt: want zoo een zeer gezond Mensch schielyk door schrik bevangen word, zal hy aanstonds bleek en koud worden, en, zoo de gemoets beweginge heftig is, en lang duurt, zullen 'er gevoeleloosheid, gebrek van Vogt in de hersenen, als mede berovinge van beweginge door veroorzaakt worden; hier van zullen verstoppingen, of stremmingen van Vogten in zommige Ingewanden komen, welke zoo zy in het Harte geschieden, *Hart-kloppinge* voortbrengen; en dit pleegt Menschen te overkomen, die dikwils flauwten hebben; want deze, na dat zy eenigen tyd, by wylen een kwartier uurs, gevoel- en beweeg-loos gelegen hebben, gevoelen, als zy weer tot haar zelve beginnen te komen, doorgaans ongeloofelyke benaauwtheden, ter plaats daar het Harte legt, en voornamentlyk omtrent de Long-slag-ader; dewyl het Harte, op dien tyd, deszelfs Beweginge verwakkert, en als weder verdubbelt zynde, den grooten overvloed van Bloed, het welk in zyne holligheden, en in de daar op leggende Vaten stil staat, van daar tragt te verdryven; en hier van kooft deszelfs *Kloppinge*, wegens het overvloedige aankomende Bloed, en deszelfs belette

ont-

(a) *Alcalinum Volatile*. (b) *Scorbutus*.

ontlastinge, na dat het Harte zig toegetrokken heeft: maar zoo de menigte van Bloed van daar niet verplaatst kan worden, ontstaat 'er een Slymprop, en eindelyk de Dood zelfs. De vyfde Oorzaak is eene vermen- ginge van zeer veele Lighamen, die het Bloed ver- dikken: dit is de reden, dat alle zuure Geesten, die uit de Mynstoffen door een zeer sterk Vuur gestookt zyn, het Bloed schielyk verdikken en stremmen; langzamer de (a) Geest van Zee-zout, allerschielykst en sterkst (b) de Geesten van Kopperood, van Sal- peter, en van Aluin, die, zoo zy in de Aderen ge- spuit worden, het Bloed ten eersten stremmen; en zoodanige Geesten, die wegens de slapte en wytte der Aderen, tot in het Harte en de Long-slag aderen gekomen zyn, verfstikken een Dier in korten tyd (†). Edog men moet aanmerken, dat alle zuure Lighamen het Bloed niet verdikken; want Salpeter en Zee-zout verdunnen dat, als ook Azyn (‡), en andere zuure Geesten der Planten; maar de (c) Loog-zouten verdik- ken het zelve zomtyds, en zomtyds verdunnen zy dat: Dog uit deze Geesten zyn eenige die het verdikken; gelyk Brandewyn, het zoo genaamde (d) *Water des Levens*, het welk, hoewel het van zommige voor een zeer fyn verdunnent middel gehouden word, egter in de Aderen gespuit, alle Levensvogten stremt en verdikt. De zesde en laatste Oorzaak is eene al te sterke beweginge, en insgelyks eene verstoppinge in de kleinste Vaten: want in alle verstoppinge van een

Slag-

(a) *Sp. Salis.* (b) *Sp. Vitrioli, Nitri, & Aluminis.* (c) *Salia Alcalina.* (d) *Aqua Vitæ.*

(†) Hier over verdienen nagezien te worden, de Proeven van den zeer vermaarden FRIEND, in deszelfs *Emmenologia* Cap. 14.

(‡) Versta zulks alleen van een matige gift, met de mond ingenomen, en van diergelyke Geesten, die niet geconcentreert of t'zamengepunt, maar dun, slap, en enkeld zyn; want anders verdikken zy het Bloed, ja stremmen het ook; zoo als de Proeven van denzelven FRIEND bevestigen, van Azyn gespuit in de Krop-adet van een Hond enz. ziet *Emmenelog.* Cap. 14. aan het einde.

Slag-ader, word het Vat uitgezet, en eindelyk, de verstoppinge standhoudende, verbroken; waar op de buiten-vatinge van het dunder Deel des Bloeds volgt. Deze geschiktheid, of geneigtheid om te stremmen of te verdikken, is niet iets ziekelyks, maar een eigenschap des Bloeds in een Gezonde staat zynde: want de ondervinding leert, dat, hoe iemand gezonder is, hoe schielyker en ligter deszelfs buiten-gevaatte Bloed taai en dik word; daar in tegendeel zeer veele Zieken zeer dun Bloed hebben, voornamentlyk de (a) Slymzugtige: ja het Bloed van zommige menschen, die met de dood worstelen, stremt in geen en deele. Alle oorzaak bevordert die verëeniging, welke zeer sterk op het Bloed werkt: want de menschen, die zeer sterken arbeid moeten doen, en dus hare Spieren veel bewegen, krygen dik Bloed. Voorts al te groote afscheidingen en ontlastingen verdikken het Bloed in de grootere Vaten, waar van de kleindere toevallen, en hier op volgt (b) Voedeloosheid of Vermagering; nadien 'er geen vogt loopt in de Zydlyngsche Water-vaten: dewyl dan zoodanig iets in alle onmatige ontlastingen voorvalt, is het geen wonder, dat 'er die kwalen opvolgen.

3. Tot dus verre van de al te groote (c) Vastheid of Dikte van het Bloed; het naast dat nu in overweging komt, is deszelfs al te groote vloeibaarheid: Edog dewyl deze afhangt van de bovenmatige kleinthe, waar over te voren gehandelt is, is het niet nodig, dat wy met die te ontvouwen, ons tyd verflyten: Het zy genoeg aan te merken, dat ons Bloed, zoo het noodig is, vloeibaar kan gemaakt worden, door de kragt van vlugge Zouten, die uit de klauwen, hoornen, merg, en andere Deelen der Dieren gehaalt zyn; insgelyks, als men overvloedig genoeg Water drinkt, ontbind, verdunt, en spoelt het zeer wel af; als ook de scherpe houten, by voorb. (d) Pokhout,

(a) *Leucopbegmatici*. (b) *Atrophia*. (c) *Tenacitas*. (d) *Lign. Guajac.*

hout, Sasfafras, enz., daarenboven de vaste Zouten uit de Dieren en Mynstoffen, en voornamentlyk uit de Metalen, welke hoe zy zwaarder zyn, hoe zy beter zyn: Ter dezer oorzaak zou het Goud, zoo het vloeibaar gemaakt konde worden, zonder vermindering van Zwaarte, of zonder vermeerdering van deszelfs Uitgebreidheid, het beste ontbindende middel zyn; gelyk ook daarom dien (†) Oly van THEOPHRASTUS PARACELSUS, zoo geroemt word.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de Zwaarte des Bloeds.

DE Zwaarte der Lighamen is niet anders, dan derzelver *poginge*, om na het middelpunt der aarde neer te vallen, en is altyd evenredig aan de vastheid der Lighamen. Zoo lang als het Bloed in het Lighaam omloopt, is het warm en dun; maar buiten het Lighaam word het koud, en dik: en daarom kan men deszelfs Zwaarte, ten aanzien van zynen klomp of groote, niet nauwkeurig uitvorschen. Maar in verscheide, zoo koude als warme gewesten, het Bloed, zoo als het uit een Lighaam gevloeit was, gewogen zynde, was deszelfs Zwaarte tot die van Zoutwater als 26. tot 25: Maar de Zwaarte van de Wei is tot die van het zelve Zoute-water, gelyk 300 tot 253; zoo dat de Wei ten naaften by een zesde zwaarder als het Bloed is; het welk zelfs tegen de ondervinding schynt te stryden, dewyl de Wei boven over het *Eiland* dryft: dog dit koomt hier van daan, dat de Deelen, die het *Eiland* t'zamenstellen, door de kragt der koude, teffens ook door derzelver onderlinge aantrekkingskragt, zig verëenigen tot eenen vasteren en meer gebonden Klomp; zoo als dit hier uit blykt, dat dit

Ei-

(†) Zie JOAN. ERNEST. *Tract. de Oleis Chymice destillatis*, by Hartmann. *Prax. Chymiatric.* pag. 528.

Eiland en de Wei t'zamengenomen, zoo veel plaats niet beslaan, als zy besloegen voor derzelver scheidinge. Zoo is dan de Ligtheid in het Bloed, ten aanzien van Zout-water, tot nu toe niet waargenomen; want het gewogene Bloed was overal een twintigste zwaarder als het Zoute-water: maar zoo het 'er zyn zou, zou het kunnen voortgebracht worden door alle Waterige, Oleüse en Geeftryke middelen; dewyl die ligter zyn als Zout-water. Edog het Bloed word zwaarder door de vastgemaakte Deeltjes der planten, en mynstoffen: het geen best gezien word in de slymige Blaauschuit; want het Bloed is in dit geval gebonden en zeer Zout, maar de Pis alderzwaarst, ten aanzien van de Pis van een gezond mensch: dit nu ontstaat van het overvloedige Pekelzout, het welke in een behoorlyke mate zeer goet; en tot het leven ten uitersten nootzakelyk is; maar zoo het de maat te bovengaat, brengt het zeer kwade uitwerkingen voort: daarom worden de Lighamen die zwaarder als het Bloed zyn, gelyk de vaste Zouten, geheel geloost door middel van de Pis; zoo koomt het Zee-zout onverandert in de Pis te voorschyn; des niet tegenstaande heeft het zyn gebruik om het Bloed te verdunnen. Ten laatsten de zware middelen worden vergiftig, voor zoo verre zy de Vaten verbreken, en de afscheidingen te zeer vermeerderen.

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de Voortwerpende, of Voortdryvende Beweginge.

I. **D**OOR (a) de *Voortwerpende* of *Voortdryvende Beweginge*, verstaan wy de omloopende Beweginge van de Vogten door de Vaten: En dewyl hier

(a) *Motus Projectilis.*

hier zeer veele Ziekten, Leven, Gezondheid, en Ouderdom van afhangen, zal het de moeite waardig zyn te onderzoeken, wat die Beweginge *vermeerdert*, of wat dezelve *vermindert*, of *bederft*.

2. Die Beweginge word *vermeerdert* 1. door de *vermeerderde* Beweginge van het Lighaam zelfs: want op deze wys, als een mensch loopt, neemt zy zeer toe, dewyl'er ter dier tyd ontstaan rasfe polsflagen, zweet, dorst, (a) hyginge, en alle toevallen van Koorts; die wel schieelyk verdwynen, als een mensch rust: maar zoo hy in zynen loop, boven vermogen volhard; zullen alle de genoemde toevallen heviger worden, waar by ook teffens een soort van ontsteking komen zal, die het geheele Lighaam bezet; ja een Geneesheer, die deszelfs Pis beziet, zal meenen dat hy een brandende Koorts heeft: Eindelyk, zoo deze oeffening nog langer vervolgt word, zal'er in der daad een ziekte uit voortkomen. Derhalven kan een ziekte ontstaan uit de *vermeerderde voortdryvende Beweginge* alleen, zonder eenige inwendige veranderinge der Vogten. Zoo komen'er ook uit die zelve Beweginge, als zy *vermindert* is, dikwils ziekten voort; dog de Oorzaak van die *vermindering* is doorgaans droefheid: zoo, *by voorbeeld*, indien een vry vrolyk mensch, onder het goede cier maken, tydinge krygt van eenig groot ongeluk, zal hy, door schieelyke droefheid verlagen en verschrikt, zyne Vogten tot stilstant brengen; waar van ten eersten een ziekte zal voortkomen, zoo die door een grooter overvloed van eenig verdunnend Vogt niet belet word. Op gelyke wys ondervinden wy, dat of de *vermeerdering*, of de *verminderinge* van de voortdryvende Beweginge der Vogten, oorzaak is van zeer veele Ziekten.

3. De voornaamste Oorzaak van deze voortdryvende Beweginge is het *Harte*. Zoo onze Vogten van

de Buizen, door welke zy loopen, niet tegengehouden wierden, en den schakel der Buizen niet afgebroken was, dan zouden zy eens bewogen zynde, in hare Beweginge gedurig blyven voortgaan; maar zy vinden tegenstant in de Buizen, wier schakel niet onafgebroken is; want na by het Harte loopen de Vogten in den Aderlyken zak en de ooren van het Harte, alwaar de kragt en vervolginge van haren loop voor eenen korten tyd ophouden: maar nadien geen Lighaam zig van zig zelfs alleen bewegen kan, moeten nootzakelyk onze Vogten op nieuw de Beweginge ontfangen, van een zekere uitwendige Oorzaak, daar ter plaats hare kragt oeffenende, alwaar zy de Beweginge verloren hebben. Die oorzaak nu is het Harte, het welk een zeer vaste Spier is, hebbende de gedaante van een (a) slang- of draai-lyn, door welkers behulp, (gelyk de Werktuigkundige leeren) een geringe kragt, een ongelooffelyken tegenstant, kan overwinnen; derhalven is het Harte de eenige en genoegzame Oorzaak van alle Beweginge.

4. Behalven deze voorname Oorzaak, is'er ook nog een andere; te weten de *Veeragtigheid* der Vaten, of die Kragt, waar door hare zyden van het daar in loopende Vogt uitgezet, zig ten eersten herstellen, en wel in haar vorige stant; want het Vogt, van het Harte met groote kragt in de Slag-aderen gedreven, zet dezelve ten eersten uit, en deze, dewyl zy *Veeragtig* zyn, herstellen zig ten eersten, als de kragt van het Harte ophoud, en wel met des te sterker poginge, hoe zy meer zyn uitgezet geweest.

5. Het Bloed is zynen uitgang uit het Harte; of deszelfs voortdryvende Beweginge, verschuldigt, aan de werkinge van het Harte zelf, maar niet aan de inwendige Beweginge van het Bloed, gelyk het zommige zoo toegeschenen heeft: het welk

wel

(a) *Helix*.

wel op deze wys bewezen word. De Vogten, welke, in een enge plaats bevat en bedwongen zynde, wegens de Kragt van de inwendige Beweginge harer deelen, door een open gat met geweld daar uitspringen, en tot de voortdryvende Beweginge aangezet worden, bekomen hare uitwerkinge op eene dierderlei wyze; te weten, 1. Zoo de Deelen door de kragt der *Warmte* tot eene vry hevige Beweginge aangeprikkelt worden: maar in ons Lighaam is gantsch geene genoegzame Warmte om die Beweginge voort te brengen; want alhoewel het afgetapte Bloed, tot die trap van Warmte gebragt word, die het hebben moet, als het in onze Vaten bevat word, zoude eger hier uit niets volgen, behalven deszelfs verrottingen. Daar en boven hebben de Visfchen koud bloed, het welk nogtans omloopt; en als dit warm gemaakt is, sterven zy zelfs. 2. Kan een Vogt, in de bovengenoemde Omftandigheden zynde, tot de voortdryvende Beweginge aangezet worden, door de Veerkragt zyner Deelen; te weten, zoo eenig Veeragtig Vogt in een van alle kanten gefloten Vat verdikt wierd, zou'er, ftraks na de opening van het gat, een gedeelte van dat Vogt te voorschyn komen; maar dit heeft geenzins plaats in het Bloed; nadien de Veeragtigheid belet word door de zwaarte van den dampkring, die het Lighaam overal omringt, zoo dat het (Bloed) zig geenzins kan uitzetten om de voortdryvende Beweginge voort te brengen: Daar en boven kan het Bloed onze Vaten, daar het in bevat is, niet uitzetten door de kragt van zyne Veeragtigheid, wegens de drukkinge van de uitwendige lugt; derhalven, dewyl het Veeragtig is, oeffent het volgens den aart van alle Veeragtige Lighamen, zyne kragt op die plaatzen, daar de minfte tegenftant is, dat is, het perft naar het Harte: dog hier in is een gedeelte van dat zelve Vogt, dat op gelyke wyze en door dezelve kragt werkt, en dieswegen kan hier

van geen uitwerkinge voortkomen. 3. Kan de voortdryvende Beweginge van een Vogt voortgebracht worden, door de kragt van *gistinge*: maar de Opziedinge van het Bloed, die men eene *gistinge* noemt, word nooit in het Harte vernomen.

6. Den omloop nu van het Bloed in het gemeen word driezins versnelt; 1. Door de meenigte der hartsflagen; 2. Door de vermeerderde kragt van het Harte; 3. Door den vermeerderden Bloed-klomp, de slagen van het Harte dezelve blyvende; om dat dan den gantschen klomp in den zelventyd denzelven omloop volbrengt, die een minder gedeelte afleggen moet: want de snelheid hangt af van de perzinge van het eene Deeltje op het andere.

7. Maar dezen omloop word vertraagt, 1. Door de *verminderde* kragt van het Harte; 2. Door de *slappere* en min *Veeragtige* Vaten; 3. Door de *onbekwaamheid* der Vogten zelve tot de Beweginge.

8. Derhalven zyn de Oorzaken, die de snelheid des Bloeds vermeerderen, 1. Alle de zulke welke de kragt van het Harte vermeerderen; het geen geschiet, *a.* Door aan het zelve kragt by te zetten, *β.* reffens door de Vogten tot de Beweginge bekwaam te maken. Voorts vermeerdert geen oorzaak de snelheid van het Bloed, ten zy zy de toetrekkinge van het Harte vermeerdert: dog alle dingen, welke het Zenu-gestel sterk aandoen, verwekken en vermeerderen die toetrekkinge, hoedanige zyn de (a) welriekende Olien, van gelyken de Metaalagtige (b) brandende Loog-zoutige en zoute Lighamen, als ook de Cristallen, enz., welke den Omloop bevorderen, niet om dat zy het Bloed aan het giften brengen, maar om dat zy de Zenu-vaten prikkelen, en de open- en toegaande Bewegingen vermeerderen. 2. Heftige en verhittende gemoeds beweginge, gelyk toorn, woede, enz. 3. *Langdurige* beweginge der

Spier

(a) *Olea Aromatica.* (b) *Alcalina Caustica.*

Spiereu; want door de menigvuldige werkinge der Spiereu, word de beweginge des Bloeds in de Vaten, tusfchen de Spiereu zeer bevordert. 4. *Vermeerderde* ademhaling, welke zoo zy dikwils herhaalt word, zeer veel doet om de beweginge des Bloeds te vernellen. Maar de Oorzaken, welke den Omloop *vertragen*, zyn ftrydig tegen die gene, welke wy zoo voorgestelt hebben.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Van de Geneesmiddelen.

I. **D**Ewyl'er na den aart en Ziekten van verscheidene deelen, verscheidene Geneesmiddelen vereist worden, daarom moeten wy dezer *Namen, Zoorten, Natuur, Kragten* en *Werkingen* Onderzoeken; in welker verhandeling men een tweederlei order in agt kan nemen: te weten, of 1. door op eene Alphabetische order alle byzondere enkele Geneesmiddelen op te tellen, te gelyk met der zelve kragten, gebruik, enz.; maar dewyl deze Leerwys van weinig nut is, is zy af te keuren. 2. Door teffens op te stellen alle die Geneesmiddelen, waar van men uit de Natuurlyke Historie verzekert is, dat zy dezelve eigenschappen en dezelve uitwerkingen hebben. De eerste nu, die deze Leerwys gebruikt heeft, is geweest GALENUS, (en na hem veele andere als ORIBASIUS, ÆGINETA, en vervolgens alle de (a) Kruidkenners) welke alle Geneesmiddelen onder zekere Classen of zoorten bragt; en dus heeft hy gestelt, dat de kragten van alle de Geneesmiddelen vierderlei zyn; te weten, 1. *Elementele* genezende kragten, 2. (b) *Stoffelyke*, 3. (c) *Eigene* of *byzondere*, 4. (d) *Onbeken-*

(a) *Botanicus.* (b) *Materiales.* (c) *Singulares sive Speciales.*
(d) *Substantiales incognitæ.*

bekende wezentlyke, die door de ondervinding alleen te kennen zyn. Wat hy nu (1) door de *Elementele* kragten verstaan heeft, zulk zal datelyk blyken, als men zyn gevoelen begrepen heeft: Want hy zegt, dat dat gene, het welk in de Natuur der zaken het eene lighaam van het andere onderscheid, eene (a) *Hoedanigheid* genaamt word; bygevolg zouden 'er zoo veel *Hoedanigheden* zyn, als 'er verschillende Lighamen zyn: Edog deze zyn, volgens GALENUS, vier; te weten, Vogtig, Droog, Warm, en Kout; waarom hy alle Lighamen tot vier Classen gebragt heeft. Maar dewyl die *Hoedanigheden* zelden alleen en afzonderlyk gevonden worden, daarom heeft hy daar bygevoegt derzelve vier t'zamenvoegingen, de *Temperamenten* genoemt; te weten, Warm en Vogtig, Warm en Droog, Koud en Vogtig, Koud en Droog. De Lighamen, die van een uit de Enkelde voorzien waren, noemde hy *Elementen* of *Hoofdstoffen*; welke hem vervolgens na die wyze toefchenen Vier in getal te zyn, te weten, de Lugt, om dat zy droog; Het Water, om dat het Vogtig; Het Vuur, om dat het Warm; de Aarde, om dat zy Koud is. En uit deze boven genoemde oordeelde hy, dat alle Lighamen worden t'zamengesteld, en dat zy na de mate dier *Hoedanigheden* werken: Het zelve hield hy staande van de Geneesmiddelen. Hier van daan zyn der zelve kragten in vier Classen verdeelt geweest. De dingen, welke uit deze Vier in een gelyke hoeveelheid onder elkander vermengt t'zamengesteld zyn, heeft hy genoemt *Elementele*, zoo ook ons Lighaam een *Geëlementeert Lighaam*, dat is een Lighaam, dat uit een gelyke hoeveelheid van de vier genoemde Hoofdstoffen t'zamengesteld is, en hy heeft beweert, dat van het overwigt en overheersching van elk uit de Elementen de Ziekten voortkomen. Hy heeft ook gewilt, dat 'er vier *Graden* of *Trappen* zyn, volgens welke

(a) *Qualitas.*

welke deze of gene Hoofdstoffe of Element de overhand hebben zoude. De Geneesmiddelen, welke in een gezond Lighaam gebruikt daar in gene veranderinge voortbragten, zeide hy te zyn Geneesmiddelen van den *eersten* Graad of trap, by voorbeeld, de Violen en Rosen zyn genoemt Koud en Vogtig in den *eersten* Graad; egter kunnen deze in een koude Ziekte geen schade doen. De *tweede* Graad is, als de Geneesmiddelen een gezond Lighaam eenigermate aandoen of veranderen, maar geenzins beledigen kunnen. De *derde* Graad is, zoo der zelve kragt zig zoo verre uitstrekt, dat zy een gezond Lighaam niet vernielt, maar beledigt, en dat ziekelyk maakt: en hy Oordeelde, dat men deze Geneesmiddelen gebruiken moet, als iemant aangetast is van een Ziekte in den zelve Graad. De *vierde* Graad is (a) *Verderffelyk* en *doodelyk*; by voorbeeld, in de *Euphorbium*, en de overige vergiften, welke zoo zy in een Lighaam gebruikt worden, het zelve zoo aandoen, dat'er de dood op volgt.

De *Stoffelyke* kragten ten (2) heeft GALENUS genoemt de zoodanige, welke afhangen van een zekere eventredigheid, die'er tusschen haar en de Stoffe is: hier van daan onderscheide hy ook de *Stoffelyke* kragten van de *Elementele*, als aan een Lighaam byzonder eigen; en gene (te weten de *Stoffelyke*) heeft by genoemt (b) *Bekende*, om dat zy t'zamengesteld zyn, en de t'zamengestelde meer zichtbaar en kenbaar zyn als de enkele: want de Stoffe word t'zamengesteld ten minsten uit twee *Elementen* of *Hoofdstoffen*; en daarom is zy meer zichtbaar, als de *Elementen* zelfs. Volgens deze verklaringe word een Slap- of Week-makend Kruid gezegt teffens (c) *Slap- en Week te maken*, door zyne *Stoffelyke* Kragten; maar te verwarmen door zyne *Elementele* Kragt, of warmte.

Hy

(a) *Deleterius*. (b) *Manifestæ*. (c) *Lexare & emollire*.

Hy heeft ten (3) gewilt, dat (a) de *Specifike* of *byzondere* Kragt afhangt van deze twee voorgaande, op verscheide wyzen met malkanderen verëenigt; en gestelt, dat die Geneesmiddelen deze Kragt bezitten, welke eenig byzonder deel eigen zyn, of tot eene byzondere werkinge geschikt worden; de zoodanige zyn (b) de Buikzuiverende middelen, welke een byzonder Vogt, als de Wei, de Gal, de Stonde-vloed, enz. uitdryven; en welke vel maken, welke het vlees doen groeijen, enz. Dat alle deze middelen volgens zyn gevoelen werken uit hoofde van hare *Specifike* of *byzondere* Kragten.

Ten (4) Door de *Wezentlyke Onbekende* Kragten heeft hy verstaan de zulke, welke niet als door de ondervindinge kunnen onderzocht en gekent worden; zoodanig is de *Slaap-verwekkende* Kragt van het (c) Heulsap, welke nog uit deszelfs Vogtigheid, nog Warmte, nog Droogte, nog Koude, maar alleen uit de *Ondervindinge* gekent en bewezen word. Het blykt derhalven uit het gezegde, dat GALENUS hierin gedwaalt heeft, dat hy getragt heeft de uitwerkingen van alle Geneesmiddelen te verklaren door die hoedanigheden alleen; dog dewyl hy zulks niet konde doen in de (d) Teggengiften, (e) Vergift-stuitende middelen, (f) Plaatsmiddelen, enz. heeft hy die genoemd *Goddelyke* en *Onbekende*: Daarenboven is hy hier in het spoor byster, dat hy alleen vier *Hoedanigheden* toegelaten heeft, schoon 'er zeer veel andere kunnen opgetelt worden.

2. Een Geneesmiddel is een Lighaam, het welk, aan ons Levend Lighaam gebruikt, deszelfs ziekelyken staat wegneemt. Maar elk Geneesmiddel kan aangemerkt worden; of 1. Voor zoo verre het werkt op de *Vaste Deelen*; of 2. Voor zoo verre het werkt op de Vogten alleen; of 3. voor zoo verre het zyne Kragt oeffent op beide te gelyk: Dieswegen kunnen alle de Geneesmiddelen

(a) *Vis specifica.* (b) *Purgantia.* (c) *Opium.* (d) *Antidota.*
(e) *Alexipharmaca.* (f) *Topica.*

delen tot deze drie algemene Classen gebragt worden.

Voorts werken die middelen, welke op de Vaste deelen werken, of 1. door der zelve weefzel en t'zamenhang te ontbinden en te verbreken, of ten 2. door de Buizen te verstoppen en te verwyden, en de figuur van der zelve zyden te veranderen.

Maar welke werken op de *Vloeibare Deelen* alleen, die werken, of 1. door der zelve eigenschappen te veranderen, of ten 2. door dezelve uit het Lighaam te dryven. Dog genoegzaam alle de Geneesmiddelen oeffenen hare Kragten zoo op de *Vaste*, als *Vloeibare Deelen*; want nauwelyks kunnen de *Vloeibare Deelen* verandert worden, of de vaste worden teffens eenigermate aangedaan; en integendeel de vaste *Deelen* aangedaan zynde, worden ook de *Vogten* op de een of andere wys aangedaan: niet te min kunnen de werkingen der Geneesmiddelen, in zoo verre zy op de *Vloeibare Deelen* hare betrekkinge hebben, beschouwen zonder die aan te merken voor zoo verre zy hare betrekkinge hebben op de vaste *Deelen*, en integendeel; even op dezelve wys als de *Wiskonstenaars* in het afgetrokken de lengte van een Lighaam alleen begrypen, zonder daar eenigzins onder te rekenen of deszelfs oppervlakke, of deszelfs vastheid; alhoewel zy 'er afzonderlyk niet zyn. Ten einde nu de volgende dingen klaarder begrepen worden, zullen wy eenige **BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN** Vooraf laten gaan.

I. **VOORSTEL.** Eene zeer zagte *uitwendige*, en geheel *Werktuigkundige beweginge* alleen, kan allerlei soort van veranderingen in ons Lighaam voortbrengen, welke tot nogtoe eenig Geneesmiddel voortgebragt heeft. Want laten wy onderstellen dat 'er een zeker volmaakt gezond Mensch is, en dat 'er een veer in zyne Neusgaten gestoken word, die op een zagte wys bewogen word; zal hy zig voor geen ogenblik kunnen houden zonder een stuiptrekkige be-

we-

weginge des Lighaams, als buiginge, niezinge, enz. Maar zoo wy overwēgen, met wat voor een aantal, kragt, en poginge der Spieren de *Niezinge* geschiet, zullen wy verwondert staan over de Ligtheid van de Oorzaak; want deze werkinge word verrigt door eene zeer sterke beweginge der Spieren van het Schouderblad, van den Onderbuik, van het Middelfrif, van de Borst, van de Longen, enz. daarenboven zal 'er, zoo de werkinge blyft duren, eene algemene uitdryvinge van vogten op volgen; te weten, eene uitperzinge van tranen, snot, kwyl, zoo van de mond als van het gehemelte en van de Lugtpyp; desgelyks eene ontlasting van Pis, Zweet, enz. Hiervan, te weten, alleen van binnen in de neusgaten op een zagte wys een *Veer* te steken, zonder eenige Vogtige, Drooge, Warme, Koude, Zwavelagtige, Zoute, en diergelyke Lighamen, kan derhalven eene beweginge van alle de Vaste en Vloeibare Deelen in ons Lighaam voortgebracht worden: maar zoo nu zoodanige niezinge lang duurt, gelyk zulks pleegt te geschieden door het opsnuiven van $\frac{1}{10}$ deel van een grein *Euphorbium*, zullen 'er uit voortkomen zware en langdurige Stuiptrekkingen, als ook Hoofdpynen, tegenwillige Pis- en Buiks-ontlastingen, Koortzige hitten, en andere zware toevallen, en eindelyk de dood zelve.

II. VOORSTEL. Indien 'er nu eene zoo groote veranderinge in ons Lighaam voortgebracht word van eene *Ligte* en *uitwendige beweginge*; wat kan 'er niet voorvallen, zoo de Zenuen inwendig aangedaan worden? Hier uit blykt dan, dat de ligste Lighamen ons Lighaam zeer kunnen *veranderen*. Dog schoon een Lighaam op de Vaste Deelen niet kan werken zonder de Vloeibare teffens aan te doen, en integendeel ook niet op de Vloeibare Deelen, zonder de vaste aan te doen, kunnen egter de Geneesmiddelen onderscheiden worden in die welke *Onmiddelyk* of *Voornamentlyk* de Vaste Deelen, maar de Vloeibare *Middelyk*

en min voornamentlyk aandoen, en in tegendeel.

III. VOORSTEL. Dat door deze werktuigkundige beweginge, alle onze Vogten, schoon haar niets inwendig overkoomt, *verandert kunnen worden* is klaar; gelyk uit het zoo even genoemde geval blykt.

IV. VOORSTEL. *Van de Veranderde beweginge der Dierlyke Geesten alleen* (zonder eenige Kragt van een lighaam of uit- of in-wendig, door middel van aanraking, medegedeelt) kunnen alle uitwerkingen voortkomen, welke elk Geneeskundige aan een Geneesmiddel kan toeschryven. Want laten wy onderstellen, dat een Mensch, anderzins gezont, een beweeggelyk Zenuwgestel, of de (a) Miltzugt heeft; zal'er in hem, in de beste gezondheid zoo hy gelegentheid krygt tot toorn, vrees, droefheid, aanstonts een zeer groote veranderinge van staat ontstaan: want dat gene het welk te voren ten naasten by ter zwaarte van vyf ponden binnen den tyd van 24 uren, door de porren van de huid pleegde uit te waassenen, zoekt zig nu, deszelfs loop verandert zynde, eenen weg door de nieren; ja dat meer is hier door worden de (b) overvoerende, (c) afscheidende, en (d) Ontlastende Vaten ontstelt. Wie kent nu eenig Pisdryvend middel, het welk zoo groote kragten heeft? Daarenboven is dat vogt door deze weg ontlast, geen Pis, maar enkel Water, dewyl schier al het Zout, de Geest, de reuk en verf van de Pis in het Lighaam gelaten zyn. Op gelyke wys krygen de Menschen zomtyds van schrik de *Buikloop*. Door Gramschap word'er ook zomtyds een groot gedeelte *Gal* uitgeworpen. Van Vrees koomt ook dikwyls *Zweet* voort. Het gezigt van een Walgagtig Voorwerp, of Walgagtige vertellingen, kunnen in zommige Menschen een *Brakinge* verwekken; want deze krygen eerst oprispingen, waarop walginge, uitwerpinge van speek-

zel,
 (a) *Passio Hypochondriaca.* (b) *Transjectoria.* (c) *Secresoria.*
 (d) *Excretoria.*

zel, maagtrekkinge, brakinge, en zomtyds ontlastinge van den buik en van zweet volgen. Allerlei soort van ontlastingen pleegt ook enkel door eene ongewone beweginge van het Lighaam verwekt te worden. Zoo worden die gene, die voor de eerste reis ter Zee varen, het zy zy nugteren zyn, of wel gegeten hebben, eerst bleek en benaauwt, waggelen kort daarna, krygen draaijingen in het hoofd, en braken ten laatsten. Hier uit blykt, dat ons konststuk zoo toegestelt is, dat het, alhoewel het van geen Lighaam hoe genaamt aangedaan word, egter door de verkeerde werktuigkundige beweginge der Geesten, met alle die uitwerkingen kan aangetast worden, welke de Geneesmiddelen plegen voorttebrengen.

V. VOORSTEL. Deze zoo wonderlyke beweginge kan in ons verwekt worden van *Deeltjes*, die zonder dat het van ons gemerkt kan worden, in ons Lighaam gebragt worden: zoo worden zommige Menschen, zoo als zy in een Slaapkamer komen, waarin een kat, muis, of kaas geweest is, hoewel zy niet in het gezicht komen, tot zweten gebragt, en krygen zomtyds zwymelinge, dog andere valle ter neer; en de Vrouwen die met de opstyginge gequelt zyn, worden van de reuk van Muskus ten eersten ongestelt.

VI. VOORSTEL. De Geneesmiddelen kunnen in zoo *kleine* deeltjes verdeelt worden, dat zy de verbeeldingskragt genoegzaam te boven gaan, welke elk in het byzonder de Kragten behouden zullen, die zelfs te voren aan den geheelen hoop eigen waren: Wy zullen hier van drie voorbeelden geven, uit het drierlei ryk genomen, te weten, uit het (a) Gegravene, Dierlyke, en Groeijende.

(1) Het blykt uit de dikwils herhaalde Proeven van de Metaal-onderzoekers, dat zoo zy een grein *Goud* door smelting naauwkeurig vermengen met een pond *Zilver*, alle byzondere *Zilver* deeltjes iets van het

(a) *Minerale, Animale, Vegetabile.*

het Goud deelagtig worden; en het zelve zal ook geschieden zoo 'er een duizentste deel van een grein Goud, met het voornoemde gewigt van Zilver vermengt word: nochtans behoud het Goud, tot zulke kleine deeltjes gebragt; de byzondere kragten en eigenschappen van Goud; en zulks blykt vervolgens, om dat die kleine deeltjes wederom kunnen by een gebragt worden tot een wezentlyk *Gouden Lighaam*: Dit word ook op een andere wys bewezen. Want zoo 'er een grein *Goud* in tien oncen (a) *Koningswater* ontbonden word, zal 'er geen druppel *Vogts* zyn, of hy heeft een *Deeltje* van het *Goud* in zig, gelyk uit de smaak blyken zal: en daarom, dewyl 'er in dit geval geen evenredigheid is, tusfchen het *Vogt* en het *Metaal*, moet het *Metaal* nootwendig in zeer fyne *Deeltjes* gedeelt worden, maar het blyft ondertusfchen onverandert, gelyk blykt uit deszelfs nederstoting en wederbrenginge tot de form van *Goud*. Maar zoo men in plaats van *Goud* *Koper* neemt, zal de zaak nog klaarder worden; want het *Koper* zal het geheele *scheivogt* groen van *Verf* maken. Uit het gezegde blykt derhalven, waarom de *Metalen* die ontbonden, en tot de form van *Vogten* gebragt zyn, zulke hevige uitwerkinge voortbrengen, te weten, om dat alle de *Deeltjes*, elk in het byzonder haar figuur houden, blyvende styf en onveranderlyk, het welke in de *Planten* zoo geen plaats heeft.

(2.) Maar om te weten in hoe *kleine* *Deeltjes* die dingen, welke uit het *Dierlyke Ryk* genomen zyn, gedeelt kunnen worden, zullen wy een *Proeve* opgeven, ten dien einde van *Boyle* in het werk gestelt. Hy ontwond den draad of het *Zyden Omflag* van een *Zyworm*, en dit heeft hy bevonden zoo ellen lang te zyn, maar *LEEUWENHOEK* heeft ontdekt, dat het zelve uit een dubbelden draad bestaat: het was derhalven 600 ellen lang, en woeg maar twee greinen; en was zoo

G

sterk,

(a) *Aqua Regalis sive Regia.*

sterk, dat het twee greinen, die'er aan vast hingen, konde ophouden. Uit deze en diergelyke voorbeelden kan nu zeer gemakkellyk opgemaakt worden, de groote deelbaarheid van de Dierlyke deelen. Deze (deelbaarheid) toonen ook alle de riekende Lighamen, voornamentlyk het (a) *Bevergeil*, want als het vier dagen lang in een weegschaal gelegd is, heeft het niets van zyne zwaarte verloren, egter verspreide het middelerwyl zyne gedurige uitwazemingen drie voeten in het rond, en gaf een zware reuk van zig, en bezette, als het op nieuw aan een versche Lugt bloot gesteld wierd, dezelve binnen twee minuten, met zynen reuk, zonder merkelyk verlies van gewigt.

(3.) Uit de Planten, zoo men een grein *Extract van Safferaan* neemt, en dat werpt in tien oncen Brandewyn, zal het de geheele geest verven, en ieder druppel zal de reuk en smaak van Safferaan hebben. Uit het gezegde blykt dan, dat de Deelen der Geneesmiddelen zoodanig *verkleint* kunnen worden, dat zy ons begrip te boven gaan; en wel, schoon deze Deelen doorschynende, en buiten het bereik onzer zinnen zyn, des niet tegenstaande, aanmerkelyke uitwerkingen in ons Lighaam kunnen voortbrengen: want (b) Glas van Spiesglas kan ten voorbeeld zyn, indien men hier van een schrupel in viii ponden Wyn doet, en dat t'zamen laat trekken, zal deszelfs Wyn zoo hevig *braak-verwekkende* worden, dat daar van vier oncen ingenomen, in de Maag zulke stuiptrekkingen zullen voortbrengen, welke haar genoegzaam omkeeren; daar egter van het Glas van Spiesglas, het welk op den Bodem van het Vat onontbonden blyft leggen, niet het minste vermindert is, gelyk by onderzoek blykt. Het zelve heeft ook plaats in de (c) *Safferaan van Spiesglas*, enz. (†)

VII. VOOR-

(a) *Castoreum*. (b) *Vitrum Antimonii*. (c) *Crocus Antimonii*.

(†) Het blykt derhalven, dat in elk Geneesmiddel een zekere Geest is, die van de Alchemisten *Filius Solis*, de Zone van de Zon-

VII. VOORSTEL. De Deeltjes der Geneesmiddelen hebben, naar zy aan *verscheidene* Zenuen gehegt worden, *verscheidene* uitwerkingen. Ten voorbeeld zy het *Turbith Minerale*, het welk uit Vitriool Oly en Quik gemaakt word; want zoo hier van een half grein in de Neusgaten gestoken word, veroorzaakt het veel sterke ontlastingen; zoo het inwendig gegeven word, zal het flaute en benauthheid verwekken; maar indien het in een grooter quantiteit, als tot viii greinen, ingenomen word, zal het stoelgang, brakinge en zweet veroorzaken, en het Zenugestel zeer prikkelen: Waar van BOYLE verhaalt, dat een zeker Krygs-overste die de (a) Staar hadde, door het gebruik van dezen *Turbith*, onder de form van een Niesmiddel, tot een grein voorgeschreven, genezen is, na voorafgaande zwellinge van het hoofd, stoelgang,

(a) Cataracta.

Zonne, *Proles ignis*, Het kind des Vuurs, *Ignis Internus Rerum*, het inwendige Vuur der dingen, genoemd is, maar nu doorgaans *Spiritus Reclor*, den Heerschenden Geest, gebeten word; en wel van deze Geest alleen, hangt de geheele kragt en werkinge van een Geneesmiddel af. Dog deze Geest, (wiens zitplaats is den Oly van een Ding) is 'er in zoo een geringe quantiteit, ten aanzien van den geheelen Klomp, dat het alle geloof te boven gaat. Ziet over dezen Geest na, de *Elementa Chemicæ* van ONZEN AUTEUR, Tom. I. pag. 41. 42. 43. 174. 258. en Tom. II. pag. 10. 11. Parysche druk, en op andere plaatzen meer. Ja dat gene schynt hier ter plaats ook aantekenswaardig te zyn, het welk den zeer beroemden AUTEUR in zyne *Academische Leszen* gezegt heeft van de Kragten der Geneesmiddelen, als by handelde van den *Spiritus Reclor*, (schoon dit in de eerste uitgaaf van dit Boek niet gevonden word) dat SENDIVOGIUS zelfs, die doorgaans *COSMOPOLITA* genoemd word, deze waarheid al aangetekend heeft, te weten als by beweerde: „ dat in elk Ligbaam een middelpunt en zekere plaats is, waar „ in het Zaat, en altyd, als een zeker punt of stip is, dat is, ge- „ lyk omtrent een agt duizent en twee hondertste deel van het Lig- „ baam, hoe klein het ook zy, ja ook in eene Korl graan; en zulks „ kan niet anders zyn, enz. Ziet *COSMOPOLITA*, in zyn *Novum Lumen Chymicum*, Tract. III. De Vera & Prima materie Metallorum, Fransche druk, pag. 15.

gang, zweet, enz. Ziet het werk van BOYLE *de Utilitate Philosophiæ*.

VIII. VOORSTEL. Derhalven volgen op het *verscheiden* gebruik van een Geneesmiddel, *verscheidene* uitwerkingen, die wy allen van agteren weten: dog zoo men gissen mag, mogelyk zullen deze aanmerkingen niet te verwerpen zyn. (1) De meerdere of mindere blootlegginge van een Zenu, doet veel om meerdere of mindere, en ook *verscheidene*, zoo hevigte uitwerkingen voorttebrengen: want den Rok welke de Neusgaten bekleed, is een Zenu-agtig Vlies, en word genoegzaam met gene bekleedzels gedekt; en elke Zenu als zy gevoelig worden zal, word tot eene zagte en papagtige stoffe; het welk hier ter plaats wel allervoornamentlykst geschiet. (2) Hoe de Zenuen nader by haren oorsprong zyn, hoe zy gevoeliger zyn, en hier van daan worden zy van uitwendige oorzaken ligter geprikkelt: zoo, *by voorb.* worden de Reuk-zenuen van *Turbith* op de wys van een Niesmiddel gebruikt, zeer geprikkelt; daar het zelve op een andere plaats aan de Zenuen geappliqueert, zomtyds nauwelyks gevoelt word. (3) De Gemeenschap van de eene Zenu met de andere, kan de uitwerkingen van een Geneesmiddel *veranderen*. Want, zommige Zenuen, uit verschillende plaatzen oorspronkelyk, looplen dikwils t'zamen, en worden in een gemeenen knoop verzamelt; maar dewyl alle menschen geen een en denzelven t'zamenloop van Zenuen hebben, hierom werkt een en het zelve Geneesmiddel in *verscheide* menschen op eene *verscheidene* wys. (4) Naar dat eene Zenu, waar aan een Geneesmiddel geappliqueert word, loopt na de Klieren, ontlast- en ontfang-buizen, zyn ook de uitwerkingen van een Geneesmiddel *verschillende*.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

De (a) Classen of Verdeelingen der Geneesmiddelen.

Volgens de zoo even verhandelde zaken, worden alle de Geneesmiddelen na derzelver eerste verdeeling, in drie Classen verdeelt.

I. De eerste Classe is van die Geneesmiddelen, welke op de *vasste Deelen* werken; (wy verstaan nu door de *vasste Deelen*, die laatste deelen van ons Lichaam in het IV. Hoofdst. verhandelt.) voorts werken deze Geneesmiddelen, door die Deelen zeer te bewegen, zonder egter derzelver verëeniging te verbreken. *By voorbeeld*, (in fig. 17.) laten A. B. twee laatste Deelen zyn, t'zamenhangende op C. D.; deze kunnen bewogen worden, zonder scheidinge, of ontbindinge. De Geneesmiddelen van deze Classe zyn, 1. De (b) *Prikketende*. 2. De (c) *t'Zamentrekkende*, dat is, welke maken dat de vasste Deelen een minder lengte, en een grooter dikte hebben; zoo nogtans dat derzelver t'zamenhanginge niet verbroken worde: zoo dat de t'zamentrekkende Geneesmiddelen de Deelen verdikken, en die vaster verëenigt maken. 3. De (d) *Slapmakende*, welke de Deelen slapmaken, zoo dat zy beweeggelyker, buigzamer, wyder en dunner worden. 4. De (e) *Toestoppende*, welke de ruimte der Buizen verminderen. Hier toe kan men nu brengen, α De (f) *Zweetgaten stoppende*, of alle die Geneesmiddelen, welke als Lym aan de Buizen blyven hangen; β . De (g) *Besmerende*, welke vloeibaarder zyn als die, welke de zweetgaten stoppen; γ . De (h)

Ver-

(a) *Clasfes Medicamentorum*. (b) *Stimulantia*. (c) *Contrabentia*. (d) *Laxantia*. (e) *Constipantia*. (f) *Emplastica*. (g) *Illimentia*. (h) *Obstruentia*.

Verstoppende, welke niet alleen de Buizen nauwer maken, maar ook vervullen 5. De (a) *byzondere Heelmiddelen*, gelyk (b) de *Vleesmakende*, welke het vlees doen groeijen, de (c) *Velmakende*, en diergelyke. 6. De (d) *Scheidende*, die een scheidung des geheels veroorzaken, welke in zes soorten kunnen verdeelt worden; (α.) De (e) *Rootmakende*, welke een ligte ontstekinge voortbrengen; (β) De (f) *Blaartrekkende* welke door hare werkinge de Water-vaten verbrekken; (γ.) De (g) *Korstmakende*, welke niet alleen de kleinste Vaten, maar ook de huid zelfs verteeren. (δ.) De (h) *Corrosyven* of *knagende middelen*, welke alle Deelen, die zy aanraken, wegnemen; (ε.) De (i) *Brandende*, welke door branden de Deelen vernielen; (ζ.) De (k) *Verrottinge* veroorzakende, welke onze Deelen in een stinkend Vogt veranderen.

II. De tweede Classe behelst de Geneesmiddelen, welke op de *Vloeibare* Deelen werken; te weten, 't zy door aantedoën den geheelen Klomp der *Vloeistoffen*, 't zy door te veranderen den hoop of de Figuur van zommige *Deeltjes* der *Vloeistoffen*. De zoodanige zyn, 1. De (l) *Verdeelende*, welke de groote der *Deeltjes* verminderen. 2. De (m) *verdikkende* of *dikmakende*, welke de groote der *Deeltjes* vermeerderen. Egter kunnen deze onderscheiden worden, naar de wys van Werken: want de verdikkinge word voortgebracht van een Lighaam, het welk de Deelen die te voren vry waren, drukt, maar die zig hier door verëenigen, en tot grooter klompjes worden; dog zulks koopt van een uitwendige verdikkende en drukkende Oorzaak voort, gelyk van de uitwendige drukkinge van een Koude Lugt, en zoo bevriest het water in de Winter-tyd. Maar de *Dikmakinge* geschiet, als deze Deelen zig verëenigen, om dat zy

van
 (a) *Chirurgica Specifica*. (b) *Sarcotica*. (c) *Cicatrifiantia*. (d) *Solventia*. (e) *Rubefacientia*. (f) *Vesicatoria*. (g) *Escharotica*. (h) *Corrodentia*. (i) *Caustica*. (k) *Putrefacientia*. (l) *Attenuantia*. (m) *Condensantia* sive *Incrassantia*.

van haar vloeibaarder Deeltjes, door de hitte vervlogen berooft zyn. 3. De (a) *Scherpmakerde* te weeten, door de figuur der Deeltjes te veranderen. Voorts zyn de *Scherpe* middelen dezulke, welke hare beweginge door weinige punten mededeelen; en derhalven *zeer Scherpe*, welke hare beweginge door een punt alleen mededeelen; dog derzelve natuur is te voren beschout; ja ook is'er aangemerkt, dat alle onze vloeibare Deeltjes een stompe figuur hebben. Hier toe behooren die middelen, welke onze *Vogten doen verrotten*. Maar nu geschiet de verrottinge der *Vogten*, als dezelve door de onderlinge schuringe harer Deelen, scherp en al te driftig gemaakt worden, en uit zoete stinkende, welke stank doorgaans voortgebracht word van een vluggen Oly, door zout scherp gemaakt: op deze wys verwekt alle, met het zout opklimmende waassem of rook, een onaangenaamen reuk. 4. De (b) *Verzagende*, welke strydig zyn tegen de voorgaande, en die matigen en bedwingen, door namentlyk derzelve spitse punten stomp te maken. 5. De (c) *Veranderende*, welke dus inderdaat de *Vogten* veranderen, dat ons egter de wys van veranderinge onbekent is: dit is een twyfelagtig geslagt, waar toe men brengen moet alle die Geneesmiddelen, wier wys van werken ons verborgen is. 6. De (d) *Verdunnende*: maar deze betreffen den *geheelen Klomp* onzer *Vogten*, daar de voorgaande op deszelfs Deeltjes *in het byzonder* werken, en het zyn die middelen, welke onder onze *Vogten* vermengt, derzelve t'zamenhangende Deeltjes van een scheiden, en andere Deeltjes, die de t'zamenhanginge beletten, tusfchen beiden plaatzen. 7. De (e) *Stremmende*, welke de vloeibare Deelen doen stollen, door, namentlyk, of door het vloeibaarmaken

(a) *Acrimoniam Inducentia.* (b) *Demulcentia.* (c) *Immutantia.*
 (d) *Diluentia.* (e) *Coagulantia.*

kende Vogt te doen vervliegen, of door 'er een Ly-
mige stoffe by te doen, of door de Deelen in mal-
kander te pakken, en dezelve onder elkanderen dig-
ter te verëenigen. 8. De (a) *Beweging-makende*,
welke de Deeltjes in beweginge brengen. 9. De (b)
Stillende of de *Beweginge tegenstaande*, welke derzel-
ver beweginge verminderen, en den geheelen Klomp
tot rust brengen.

III. De derde Classe vervat die Geneesmiddelen,
welke te gelyk werken op de *Vaste*, en *Vloerbare*
Deelen. Deze nu worden weder in vyf Classen ver-
deelt; dog hier onder zyn begrepen alle de Genees-
middelen, waar van de Oude, van agteren redene-
rende, gewag gemaakt hebben.

De 1ste Classe behelst de voorgaande Classen,
voor zoo verre de Geneesmiddelen daar onder be-
vat, met t'zamengevoegde kragten werken, en
den omloop des Bloeds, als ook de afscheidingen,
of ontlastingen in het gemeen, of bevorderen, of
verzwakken en vertragen. Wy tellen ook on-
der deze Classe, die Geneesmiddelen, welke by-
zondere afscheidingen veroorzaken; hoedanige zyn
de (c) *Melk-*, en (d) *Zaat-makende* middelen.

De 2de Classe sluit alle die middelen in, die de
ontlastingen uit allerlei Deelen onzes Lighaams, wel-
ke die ook zyn mogen, bevorderen. Maar dewyl
'er verscheidene Vogten, op verscheidene plaatzen,
ontlast worden, zyn ook derzelve Classen, welke
die ontlastingen verwekken, verscheiden, te weten,
1. De (e) *Tranen verwekkende*. 2. De (f) *Slymzui-
verende*, welke het Slym of Snot uit de Neusgaten
voeren: hier toe worden ook de (g) *Nies-middelen* ge-
bragt, welke eigentlyk de Wei uit de Neusgaten-
voort doen komen. 3. De (h) *Kwyl-makende*, welke
het

(a) *Moventia*. (b) *Sistentia*. (c) *Galactopœa* (d) *Spermatopœa*.
(e) *Lacrymas Moventia*. (f) *Apoplegmatizantia*. (g) *Sternutatoria*.
(h) *Sialagoga*.

het speekzel ontlasten: dog de zoodanige zyn of uitwendige, gelyk de Kauw-middelen, of inwendige gelyk de Quik- en Braak-middelen. 4. De (a) *Borsf-ontlastende-middelen*, die de ontlastinge van Slym uit de Longe bevorderen. 5. De (b) *Buik-zuiverende*: maar welke onder zig hebben. a. De (c) *zachte Purgeer-middelen*, welke door op een zachte wys de beweginge der Darmen te vermeerderen, den drek doen lozen, en nauwelyks iets anders, of ten minsten heel weinig; en deze worden in drie Clasfen verdeelt, te weten, *. De (d) *Glad-makende*, welke de wanden der Darmen glibberig maken; **. De *Verdunnende*, welke door den den drek te verdunnen, stoelgang verwekken; ***. De (e) *zagt prikkelende*, welke door zagtelyk de Darmen te prikkelen, den drek daar uit dryven, egter zonder ontroeringe van de overige Deelen des Lighaams. β. De (f) *Slym-dryvende*, welke de Slym uitdryven. γ. De (g) *Gal-afdryvende*, welke de Gal uitwerpen. δ. De (h) *Water afdryvende*, welke het Bloed tot Wei maken, en tot Wei gemaakt zynde, sterker bewegen na de Klieren van de Darmen, om het daar door in grooter overvloed na buiten te verzenden. ε. De (i) *Zwarte Gal afdryvende*, welke de zwarte Gal uitwerpen.

Deze nu zynde Vyf soorten van *Purgeermiddelen*. Daarenboven behooren nog tot deze 2de Classe ten 6. de (k) *Braakmiddelen*, door welkers Kragt al, dat in de Maag is, boven door de Keel en Mond, uitgeworpen word. 7. De (l) *Pis-dryvende*, welke de Pis doen lozen. 8. De (m) *Zweet-dryvende*, welke de Vogten door de Zweetgaten zichtbaar uitdryven. 9. De (n) *Uitwasemende*, welke de Sanctoriaansche doorwazeming bevorderen. 10. De (o) *Moedermid-*
de-

(a) *Expectorantia*. (b) *Purgantia per alvum*. (c) *Eccoprotica*.
(d) *Lubricantia*. (e) *Laxantia seu Lenitiva*. (f) *Phlegmagoga*.
(g) *Cholaloga*. (h) *Hydragoga*. (i) *Melanagoga*. (k) *Vomitoria*.
(l) *Diuretica*. (m) *Sudorifera*. (n) *Diaphoretica*. (o) *Uterina*.

deelen, of de Geneesmiddelen aan de Baarmoeder toegeëigent: Deze nu worden in drie zoorten verdeelt, te weten, *α*. De (a) Vloedverwekkende, welke de Stonden voortzetten. *β*. De (b) Kraam-uitdryvende, welke de Kraam zuivering doen loozen; *γ*. De (c) Vrugt-uitdryvende, welke een Mis-kraam veroorzaken, en de Baringe gemakkelyk maken.

De 3de Classe begrypt, zeer veele middelen, welke van de Oude verwart beschreven waren; gelyk

1. De (d) Openende, welke de verstopte wegen openen.
2. De (e) Ontbindende, en Verdryvende, welke het Vogt, of in de Vaten, of buiten de Vaten stilstaande, of geronnen, ontbinden, en Vloeibaar maken, en de vaste Deelen ter voortdryvinge van de Vogten prikkelen.
3. De (f) Week- en los-makende, welke de styve Deelen meer buigzaam maken, dat is, welke de vaste Deelen slap maken.
4. De (g) t'Zamentrek-kende, of (h) Stoppende, en (i) Verhardende, welke de Zyden der Vaten nader by malkanderen doen komen, de Openingen der Vaten fluiten, de sterkte en styfte der Vezelen vermeerderen, en de flappe Deelen vaster maken.
5. De (k) Afvagende, welke de verharde vuiligheden verdunnen en uitdryven, en de doode Vezelen zonder pyn wegnemen.
- 6 De (l) Zuiverende, welke met meer Kragt afvagen, meer doordringen tot de inwendige Deelen, en het gezonde vlees ook afvagen.
7. De (m) Wegvretende, welke ook afvagende en zuiverende zyn, maar zeer sterke; want zy nemen zelfs het levende en gezonde weg.
8. De (n) Verwarmende, welke de warmte des Lighaams vermeerderen.
9. De (o) Verkoelende, welke de tegennatuurlyke Warmte wegnemen.
10. De (a) Aan-

(a) Emmenagoga. (b) Aristolochica. (c) Echolica. (d) Aperientia. (e) Resolventiu & discutientia. (f) Emollientia. (g) Adstringentia. (h) Styptica. (i) Indurantia. (k) Detergentia. (l) Catharteria, seu Emundantia, vel mundificativa. (m) Erodentia. (n) Calefacientia. (o) Refrigerantia.

(a) *Aantrekkende*, welke de Vogten uit de eene plaats na de andere afleiden. 11. De (b) *te Rugdryvende*, welk de Vogten in eenig uitwendig Deel zittende na binnen dryven. 12. De (c) *Ontbindende uitdryvende*, welke de in de Vaten gestremde Vogten ontbinden, en uitdryven. 13. De (d) *Etter-makende*, welke het gestolde Vogt ontbinden, en tot de ontlasting bekwaam maken. 14. De (e) *Rypmakende*, welke het ontbonden Vogt gelykformig en eendaantig maken, zoo dat het'er gemakkelyker kan uitgehaalt worden.

De 4de Classe vervat insgelyks verscheidene Geneesmiddelen; te weten, de (f) *Plaatsmiddelen*, welke hare Kragten laten blyken, voor zoo verre zy aan een byzonder deel van het Lighaam gebruikt worden, en voor het zelve byzonderlyk dienstig zyn. Dog deze worden naar de verscheidene deelen des Lighaams in de volgende soorten verdeelt. 1. De (g) *Hoofd-middelen*, welke aan de Ziekten van 't Hoofd toegeëigent zyn. Maar alle deszelfs pynelyke Ziekten hangen af van de naby zynde verbreking, wegens de uittrekkinge en opspanninge van de Hersenvliezen, welke ook zelfs, of van de uittrekkinge door den grooten overvloed van bloed of ander vogt veroorzaakt word, of van eene verstoppinge af hangt: en als dan zyn de slapmakende, temperende, verkoelende, en 't vogt verkleinende middelen dienstig; dewyl die in zulke gevallen Hoofd-middelen worden. 2. De (h) *Oogmiddelen*, die de Oogkwalen geneezen; En de zoodanige zyn of Warme of Koude. 3. De (i) *Tandpyn-stillende* middelen, welke de Tandpynen geneezen; hoedanige zyn de Brand, wegvretende, en andere diergelyke Middelen, aan de Zenuw zelfs geappliceert. 4. De (k) *Oorpyyn-stillende*, die de pynen van de Ooren stillen, en de zeer sterk gespannene Vezelen slapmaken; want
geen

(a) *Attrahentia*. (b) *Repercutientia*. (c) *Expurgantia*. (d) *Suppurantia*. (e) *Maturantia*. (f) *Topica*. (g) *Cephalica*. (h) *Opthalmica*. (i) *Odontalgica*. (k) *Otalgica*.

geen Vliezen plegen meer gespannen te worden, als het Trommelvlies, en dat gene, het welk het gehoorgat bekleed: Dog hier moeten Warme middelen gebruikt worden, gelyk Lauwwater of Zoetemelk, en zomtyds ook Koude, die dienstig zyn in de Gebreken, welke van het Oor-smeer voortgekomen zyn.

5. De (a) *Mond-middelen*, welke nuttig zyn in de ontstekingen van de Mond, Tand-vlees, Verhemelte, en 't Keelgat. Dog deze ontstekingen worden, op dezelve wys genezen, als de andere, maar zoo'er het hete vuur ingekomen is, word het door (b) *Wynsteen-oly* genezen; anderzins zyn de Alcalische middelen niet voordeelig, dewyl zy de Tandten doorvretten.

6. De (c) *Lugt-pyp-middelen*, welke de rauwigheid van de Lugt-pyp ten eersten te hulpe komen, door dezelve namentlyk te strelen en te verzagten: Dit nu word te weeggebragt door den Amandeloly, en de (d) *Likkingen*; zy helpen egter altyd niet, dewyl de genoemde (e) *Rauwigheid* dikwyls ontstaat uit verstoppinge van de inwendige Klieren, in welk geval zoo de Wazem van Warmwater door de mond ontfangen, als verscheidene verzagtende afkookzels, uit Gerst, Zoethout, Kaasjes-bladeren, en diergelyke middelen bereid, beter te pas komen.

7. De (f) *Borst of Longe middelen*, die de scharpe Stoffe, welke op de Longen gevallen is, stomp, en de wegen flap maken: En inderdaat deze middelen helpen, als de Vogten te dun zyn; maar zyn schadelyk in de (g) *Slymige Longe-zugt*, welke nog voor Zwavel, nog voor deszelfs Balssem wykt, maar eenigermate door den (h) *Geest van Zwavel* door de Klok gedestilleert te ondergebragt word.

8. De (i) *Hartsterkende middelen*, welke of Koude, of Warme zyn: want in te grooten brand en hitte worden, om te versterken

(a) *Stomatica*. (b) *Oleum Tartari*. (c) *Arteriaca*. (d) *Eclegmata*, sive *Linctus*. (e) *Asperitas*. (f) *Thoracica* seu *Pulmonica*. (g) *Peripneumonia Pituitosa*. (h) *Sp. Sulphuris per Campanam*. (i) *Cardiaca*.

ken en te verfrischen, gebruikt de Koude zuure middelen, uit Citroen-sap, Rynsche-wyn, enz.; maar in een kouden staat komen de Welriekende te pas, welke schielyk de plaats der vervlogene Deelen vervullen, en ook de vaste Deelen prikkelen. 9. De (a) *Maag-middelen*, welke ook of Koude, of Warme zyn; want in de heete Maag-ziekten, zyn de Citroenen, Limoensap, Azyn en diergelyke nuttig; dog in de Koude de Warme. 10. De (b) *Middelen tegens de Ziekten der ingewanden*, die derzelve verstoppen ontfluiten: onder welken de voornaamste zyn de Minerale Staalwateren, als ook alle die middelen, welke uit de Staal en Quik t'zamengesteld worden, mitsgaders de Ontbindende en Welriekende. 11. De (c) *Darm-middelen*; maar deze zyn tweederlei, te weten, a. De (d) *Wind-dryvende*, welke de winden uitdryven. De winden nu zyn Deelen van de Veeragtige lugt bezet tusfchen de twee einden, die door Kramp toegetrokken en gefloten zyn; dewyl de Lugt daar dun word en zig uitzet, en van deze uitzetting komt de pyn voort; om die wegnemen word voornamentlyk vereist, dat de Lugt uit hare gevankkenisse verlost worde om ontstekingen, Koud en Heetvuur, Breuken, enz. voor te komen, welke anders door de bovenmatige uitzettinge der Deelen zouden veroorzaakt worden. Daarom werkt elk *Wind-brekend* middel eeniglyk door die einden te ontfluiten, alhoewel de Oude gemeent hebben, dat de *Wind-brekende* middelen; uit zig zelfs, de winden verdryven, daar zy in waarheid de Krampige Werkinge alleen maar wegnemen: en diensvolgens zyn deze woedende toevallen niet toe te fchryven aan een vergiftige fcherpte, maar alleen aan de uitzettinge en Kramp; waarom 'er geen beter en gelukkiger *Wind-dryvend* middel gevonden word, als den Opium zelfs, en de Geneesmiddelen, welke de oorzaken van de Krampen verbreken, door de dierlyke Geesten te

be-

(a) *Stomachica.* (b) *Sp'anchnics.* (c) *Intestinalia.* (d) *Carminativa.*

bedwingen, of het zuur te omzwagtelen: Want zoo wy onderstellen, dat een Mensch Rattekruit ingenomen heeft, zal zynen Buik tot berstens toe zwellen; maar deze Zwellinge, word door het innemen van den een of anderen Oly, die het zuur het welk deze Kramp veroorzaakt, omzwagtelen kan, gelyk den (a) Oly van Wynsteen door ontbinding bereit, met veel water verdunt, ten eersten weggenomen: en zoo wanneer de Krampkolyken Vrouwen overvallen die met opstygingen gequelt zyn (aan welke die Kolykpynen zeer eigen zyn; en wien zelfs dikwyls den Aars dermaten gesloten word, dat'er geen Klisterpyp kan ingestoken worden; en ook de Mond van de Maag zomtyds toegesloten word) dan, zegge ik, is den Opium, de Castoreum, of de Galbanum met Warmwater ingenomen, het beste geneesmiddel. De Classe der Darmmiddelen vervat. β . De (b) *Wurm-doodende*, welke de Wurmen, die in de Maag en Darmen schuilen, dooden: De zoodanige zyn de braak en sterke purgeer-middelen; vervolgens de scherpe Lighamen, gelyk de gratige hoofden van de Alen, met boter vermengt, en nugteren ingenomen; daarenboven de grof gestotene schulpen, of Oester-schulpen, welke die Wormen steken, dooden, of uitdryven. 12. De (c) *Middelen tegens de Lever-ziekten*, welke niet anders zyn als de Openende: de zoodanige zyn alle de zoute middelen, die niet scherp, maar verdelende zyn, by voorbeeld, het Zout van Wynsteen, Sal. Polychrest, enz. 13. De (d) *Middelen, die de Ziekten van de Galblaas genezen*, welke de Galblaas zuiveren en ontlasten: hoedanige zyn de Purgeer- en Braak-middelen. 14. De (e) *Geneesmiddelen tegens de Mild-ziekten*, welke aan de Mild toegeëigent zyn: maar deze zyn de Openende. 15. De (f) *Middelen tegens de gebreken van het Darm-scheil*, die het Darm-scheil toegeëigent zyn; welke zyn of Zout-, of Zeepagtige, of Welriekende of Prikkelende. 16. De (g)

Gra-

(a) *Oleum Tartari per deliquium.* (b) *Anthelmintica.* (c) *Hepatica.*
 (d) *Cystica.* (e) *Splenica.* (f) *Mesenterica.* (g) *Nephritica.*

Graveel-middelen, die of den Steen breken (a) *Steenbrekende* genoemd, of den zelve uitdryven: of 'er nu zulke Geneesmiddelen gevonden worden, die het eerste te weeg kunnen brengen, daar aan word met rede getwyffelt 17. De (b) *Middelen tegens de Opstyinge*, welke tegens de Moederqualen voorgeschreven worden; en deze zyn, of Prikkelende, of Plaats-, of Kramp-middelen. 18. De (c) *Gewrigt- of Zenu-middelen*, welke gezegt worden *byzonderlyk* te werken op de Zenuen, en op de Vliezen der Beenderen, en op de banden der gewrigten. 19. De (d) *Pynstillende middelen*; deze vervatten de (e) *Verzagtende, de Slaapmakende, en Verdovende-middelen*: dog van deze Middelen kan breder, ieder op zyn plaats, nagezien worden.

De 5de Classe behelst de (f) *Tegengiften*, of 't *Vergift wederstaande-middelen*, die gezegt worden de vergiften *byzonderlyk* te wederstaan. Maar, dewyl de vergiften op drierlei wys werken; te weten, 1. Voor zoo verre zy in de vaste Deelen de Kramp verwekken; 2. Voor zoo verre zy de Vogten te veel verdunnen; of stremmen; 3. Voor zoo verre zy de Vaten verbreken, en de Vogten doen stil staan; hier van daan zyn ook de *Tegengiften* drie zoortig, te weten, die of op de Vaste, of op de Vloeibare, of op beide de Deelen teffens werken. Dog de meeste Vergiften werken door de Kragt van hare scherpte: want zoo men een hond twee oncen Vitriool ingeeft, zullen in deszelfs maag terstont hooggaande hitte, Knaginge en Kramp verwekt worden, en deze toevallen zullen weggenomen worden van de tegengiften, welke deze scherpte verbreken; hoedanige zyn Water, Oly, of eenig s' Jeuleyig Lighaam, enz. Want 'er zyn geen Tegengiften, die de Vergiften *byzonderlyk* (*specificke*) vernielen, of op eene andere, als werktuiggelyke wyze werken.

HET

(a) *Lithonriptica*. (b) *Histerica*. (c) *Arthritica* sive *Neurotica*. (d) *Anodyna*. (e) *Paregorica, Hypnotica, & Narcotica*. (f) *Antidota, sive Alexipharma*.

HET EERSTE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE
VASTE DEELEN WERKENDE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) Prikkelende Middelen.

1. **T**Ot dus verre is gehandelt van de verscheidene Clasfen der Geneesmiddelen. Laat ons dan nu komen tot de meer byzondere beschryvinge van ieder soort; En wel 1. zullen wy moeten handelen van die Geneesmiddelen, die op de *vaste Deelen* werken; onder welke de *Prikkelende* de eerste zyn. Een *Prikkelend middel* nu is zulk een Geneesmiddel, het welk de open en toegaande Beweginge, van een (b) *beweging-makende Vezel* vermeerdert. Maar ter vermeerdering der open en toegaande Beweginge van een Vezel word vereist; dat de vermeerdering van beweginge gemaakt worde, op dat punt van die Vezel, waarvan de vermeerdering van het open en toegaan begint: Edog de Oorzaak nu van die beweginge kan tweezins zyn; te weten, 1. Een vry Deeltje aan geen Vat vast gehegt, vallende door eene daaraan eigen zynde Kragt op dat punt: want dit Deeltje, zal dat punt van de Vezel uit zyn natuurlyke plaats dryven; dog als den aanval van het Deeltje ophoud, zal zig de Vezel terstont toetrekken, zoo dat het uit zyn plaats gedreven punt, ten eersten weer herstelt word; en zy zal zig wel des te meerder toetrekken, hoe het genoemde punt uit zyn plaats verder gestoten is: Dog de Uitwerkingen

van

(a) *Stimulantia.* (b) *Fibra Motrix.*

van zoodanige oorzaak duren niet lang, maar verdwynen schielyk. 2. De andere Oorzaak, en welker uitwerkingen langer duren, kan zyn een Deeltje in de zyden van een Vat vastgehegt, of inwendig van het voor by loopende Vogt, of uitwendig van uitwendige Oorzaken. Maar doe wy gehandelt hebben van de *Scherpe Lighamen*, hebben wy de wys aangetoont, op welke de Deeltjes in de *Vezelen* vastgehegt, dezelve prikkelen.

2. De Hoedanigheden in alle de *Prikkelende* middelen zyn, 1. Dat het prikkelende zoo fyn is, dat het in de kleinste Buizen komen, en zig in derzelver kleinste poren vast hegten kan. 2. Dat het met zulk een *scherpte* voorzien is, dat het zig een openinge maken kan in de Zyden der Buizen, waar in het zig dringen kan. 3. Dat dat *scherpe* en *fyne* Deel zoo lang is, dat het reets ingedreevene deel kan uitsteken boven de oppervlakte; want anders word het een voedend Deeltje. Hier uit word dan besloten, dat elk *Prikkelend* middel *scherp* is; maar egter volgt daar niet uit, dat alle Deeltjes, die *klein* en *scherp* zyn, voor *Prikkelende*, te houden zyn, om dat zy zoo klein kunnen zyn, dat gene derzelve uitsteekt, boven de *Oppervlakte* van dat Deel, daar het in vast gehegt is. 4. Dat het *Prikkelende* zoo *vasthoudende* is, dat het in de plaats, daar het in vastgehegt is, lang blyft zitten.

3. De *Prikkeling* verwekkende Oorzaken zyn, 1. Alle wondende Oorzaken: want *Wonden* is, te ontbinden, de *natuurlyke verëeniging* van de *Deelen* onzes *Lighaams*, door een *hard* en *scherp* werktuig, dat is, het welk zyne bewegingskracht op weinige punten oeffent. Dit is de reden ten 2. dat *Brand-netelen*, en andere zoo genoemde *Brandende Kruiden*, prikkeling verwekken. 3. Alle soorten van *Zouten*. 4. Alle *Olien*, die zelfs op eene tweederlei wys *prikkelen* kunnen; 5. Voor zoo verre zy zig vast heg-

ten in de mondjes der Vaten, en die verstoppen; waar door de Kragt der Vogten op de uiterste punten van de Vaatjes geoeffent word; zoo maakt Olyf-Oly, op het Lighaam gesmeert, dat het zwelt en rood word; ja ook veroorzaakt hy zomtyds de Koorts, uit hoofde van de belette doorwaasfeming; β . Voor zoo verre zy Scherp zyn, of door hare natuur; of door Kunst. 5. De Zeepen, het zy die Natuurlyk, of door Kunst gemaakt zyn; hoedanige zyn de zappen der Planten, voor zoo verre zy Oly en Zout onder elkander vermengt inhouden. 6. Alle Geesten. 7. Allerlei soorten van aarde, die hart en scherp zyn. 8. Alle langdurige hitte aan het Lighaam geappliceert; dog hier toe worden gebragt de Zwavelagtige middelen, en de Zouten der Metalen: nadien alle de Metalen, schoon zy op zig zelfs strelende en zagt genoeg zyn, (gelyk blykt uit onontbonden Goud en Zilver, welke ingenomen geenzins schaden) zoo zy in Zouten of sterke Wateren ontbonden worden, *Brandende*, en zeer sterk *prikkelende* middelen worden. 9. Alle uitwendige Bewegingen. 10. Sterke Koude, die wel eerst werkt door gevoel van Koude te veroorzaken, maar kort daar na zeer groote hitte verwekt: En dit zien wy voornamentlyk in de Koortzen, welke met koude, huivering, bevinge, plegen te beginnen; want op deze toevallen volgt terstont een groote hitte.

T W E E D E H O O F D S T U K.

Van (a) de t'zamentrekkende Middelen.

I. t' **Z** Amentrekkende Middelen zyn, welke de twee afstaande punten van de beweging-makende *Vezel*, nader by een drukken en sterker aan een hegten. Dog laat ons, om dit beter te begrypen, onderstellen,

(a) *Contrabentia*.

len, dat A. B. (in *Fig. 18.*) is het *kleinste* of *laatste* *vasse* Deeltje, en dat het op C. D. zig vasthoud aan E. F. het welk ook een *vasse* Deeltje is van dezelve natuur; zoo dat deze *vasse* Deeltjes regt tegen malkanderen overgesteld zyn; dit gestelt zynde, zegge ik, dat die Deeltjes niet kunnen t'zamen of ingetrokken worden; want het *vasse* en t'zamengepakte Deeltje A. B. kan niet dringen in het desgelyks *vasse* en t'zamengepakte Deeltje E. F., daar het aan vastgehegt word; en diensvolgens kan de Lyn A. E. niet korter gemaakt worden, dat is, deze twee *vasse* Deeltjes kunnen niet t'zamengetrokken worden. Maar zoo wy (in *Fig. 19.*) onderstellen, dat het Deeltje A. B. vast is aan het ander Deeltje C. D. door de punten tusfchen E. F. bevat, kunnen wy, dit gestelt zynde, ligt begrypen dat het deeltje zyn plaats veranderen kan, zoo dat het uit A. B. komt op E. H.; hier van is het, dat het nu vast is aan het Deeltje C. D. door de punten tusfchen E. G. bevat; en dus de lengte, welke deze twee Deeltjes hadden, kleinder word, dat is, 'er geschiet een t'zamentrekkinge van Deeltjes. Waar uit volgt, dat onze kleinste *vasse* Deeltjes niet van zelfs of afzonderlyk kunnen t'zamengetrokken worden; en gevolgelyk, dat de toe- of t'zamen-trekkinge alleenlyk geschiet, ten aanzien van twee of meer diergelyke, nevens malkanderen geplaatste *vasse* Deelen.

2. Dog men kan de Oorzaken, welke deze t'zamentrekkinge voortzetten, brengen tot deze IV. BETOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN.

I. VOOKSTEL. Al wat den schakel van eenige Vezel ontbint, dat bevordert deszelfs natuurlyke t'zamentrekkinge; gelyk boven aangetoont is, zoo trekken zig dan de Slag-aderen, de Aderen, en onze Vezelen als zy gewond en gesneden zyn, t'zamen; hier van daan zyn ook het Vuur, de Corrosive en Wondende middelen, Oorzaken van t'zamentrekkinge.

GEVOLG. Derhalven werken zeer veele t'zamen-trekkende Geneesmiddelen door te wonden en te kwetzen.

Voorts noemen wy hier *Kwetzen* (*Lædere*), de kleinste Vaatjes door een zekere Kragt te verbreken. Wans ons Lighaam bestaat uit oneindige zeer kleine Vaatjes; en deze Vaatjes strekken zig niet uit volgens de lengte van de grootere vaten, maar worden onder malkanderen gevlyt, en als touwen in een gedraait; (waar over men breeder het *Hoofdst. V. § 1.* na kan zien) zoo dat een groot Vat nauwelyks kan gekwest worden, of 'er worden zeer veele van de kleinste Vaatjes geheel van malkander gescheurt: Dewyl dan de verbrokene of doorgesnedene Slag-aderen en Aderen zig *t'zamentrekken*, dus ook die kleinste Vaatjes. Derhalven is de kwetzinge de Oorzaak van de *t'zamentrekkinge*, of *inkrimpinge* der Vaten; en de Geneesmiddelen, welke deze Vaatjes kwetzen, brengen de *t'zamentrekkinge* voort: maar de zoodanige zyn alle de soorten van Scherpe middelen. Dog de uitwerkinge van de op deze wys veroorzaakte *t'zamentrekkinge* der Vaten is een ontlasting of buitenvating der Vogten.

II. VOORSTEL. Alle die middelen bevorderen de *t'zamentrekkinge*, welke door hare sterke werkinge de Buizen zoo verwyden, dat de lengtens middellyn kleinder, en de breedtens middellyn grooter word: Maar deze zyn tweederlei, te weten, de (a) Vervullende, en de Prikkelende; (dog zulks moet men verstaan van de holle Vezelen) dit is ook de reden, dat in de Wonden de lippen droog worden.

III. VOORSTEL. Al wat wegneemt de Oorzaken, die de Vaten uitzetten, dat bevordert de *t'zamentrekkinge*; en dit word te weeggebracht door allerhande *Ontlastingen*. Zulks dog zien wy klaar in de Geneesmiddelen, welke op het *Zenu-gestel* werken: want deze veroorzaken kwyling, en andere ontlastingen, en naderhand (zoo die ontlastingen te veel en te langdurig geweest zyn) een (b) uitteerende ziekte; want de te veel gelegde Vaten trekken zig *t'zamen*, waar van het Lighaam vermageret: dit doen

ook

(a) *Replentia & Stimulantia.* (b) *Marasmus.*

ook alle de heete of warme middelen, welke de fynste Vogten te veel plegen te verspillen.

IV. VOORSTEL. De indryvinge van zeer kleine deeltjes, tusfchen de Oppervlakten der *kleinste* Vezeltjes, brengt de t'zamentrekkinge te weeg: Want dus, als zig eenig Vogt dringt, tusfchen twee aan malkanderen vast zynde Vezeltjes, dan zullen deze Vezeltjes t'zamengetrokken worden, na mate van de hoe veelheid van het ingedrongen Vogt; want dit ingedrongen Vogt deze Vezeltjes van malkanderen verplaatzende, en bygevolg haar uit regte in kromme lynen veranderende, moet nootwendig de geheele lengte van de Vezel verkorten. Hier van komen zulke wonderlyke uitwerkingen voort: want gedroogde touwen in het water gestoken zynde, trekken zig t'zamen en worden styf, gelyk snaren; zoo ook onze Zenuen, en het Harte zelfs, het welk in Brandewyn zeer t'zamengetrokken, en zeer styf word. Dog diergelyke t'zamentrekkinge veroorzaken de Brandewyn en den Terpentyn Oly, die, als zy zig in eenig Deeltje gedrongen hebben, daar blyven hangen en vastworden; hier van koomt het, dat'er zoo veele verscheidene toevallen op derzelve onmatig gebruik volgen: ja ook blykt hier uit, hoe gevaarlyk alle de t'zamentrekkende middelen zyn in de kleinste Vaten, om dat zy daar mede t'zamengroeijen.

I. GEVOLG. Hier van kan de *Vastheid* van elke Vezel vermeerderd worden; dewyl het ingedreven Deeltje zig hegt aan de zyden, en daar dik en styf wordende, een grooter vastheid geeft aan de Vezel.

II. GEVOLG. By gevolg, het overige gelyk gestelt zynde, vermeerderd de t'zamentrekkinge der Vezelen, derzelve Kragt op de binnen de Buizen bevatte Vogten.

III. GEVOLG. Derhalven word de *sterkte* des Lighaams vermeerderd door de t'zamentrekkinge der Vezelen; waarom ook alle menschen, wier vezelen op

een behoorlyke wys t'zamengetrokken zyn, sterker zyn als andere, welkers Vezelen de bekwame t'zamentrekkinge misfen.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Slapmakende Middelen.

1. **V***Erslapping* (Laxatio) noemt men, zoodanig eene *Veranderinge in de Vaste Deelen*, waar door zy zonder *verbrekinge* meer verlangt kunnen worden als zy te voren waren. Hier uit blykt, dat de *Buigzaamheid* en *verwydinge* of *uitzettinge* in deze *beschryvinge* begrepen is; want 'er geschiet geen *buiging*, geen *verwydinge*, of het *Lighaam* word eenigzins verlangt.

2. Dog deze *verlenging* kan aangemerkt worden, of ten aanzien van alle de kleinste *Vezeltjes*, of ten aanzien van de *Vaatjes*, welke uit die *Vezeltjes* t'zamen *gesteld* zyn. Verder kan deze *verlenging* in de kleinste *Vezeltjes* niet begrepen worden: Want, op dat deze *Vezeltjes* verder van *malkanderen* *verplaatst* kunnen worden, word 'er volstrekt vereist, dat zig eenige *gladmakende Deeltjes* voegen tusschen die *Deelen*; dog dit kan in die kleinste *Vezeltjes* niet geschieden zonder *scheidinge* van het t'zamen *gevoegde*.

3. Derhalven heeft de *Geneeskundige* en *eigentlyke Verflappinge* alleen plaats in onze *Laatste* *Buizen*, welke uit die *Vezeltjes* t'zamen *gesteld* worden: Maar zoo deze *styf* worden, en van hare *vogten* berooft worden, zoo dat derzelve *Zyden* aan *malkanderen* *blyven* hangen, dan gaat hare *Slapte* of *Buigzaamheid* te niet, die men door *gene kunstherstellen* kan, als door de *verlorene vogten* weder te verzorgen, waar van zy *gladgemaakt*, en tot de *beweging* van *buiging* *bekwaam* gemaakt worden.

4. Wes-

(a) *Laxantia.*

4. Weshalven de *Slapmakende Middelen* de zulke zyn, welke door in de Buizen te lopen derzelve Zyden van malkander scheiden, en die door glat te maken verzagten: De zoodanige zyn, 1. Lauwwater, of inwendig genomen, of uitwendig geappliceert, als door baden, stovingen, enz. 2. Alle Olien van Plantgewassen uit zachte rype, maar geenzins Scherpe, Zaaden geperst; gelyk den zoeten Amandel-oly, Olyf-oly, Lyn-oly, enz. 3. Het Merg der Beenderen, het welk, dewyl het door zeer kleine wegen gebragt word in de holligheden van de Beenderen, zeer fyn is; desgelyks het Smeer en Vet, voornamentlyk van het Net. 4. De (zoogenoemde) (a) Amandel-melken, en de Meelagtige-lymige afkookzels; welke plegen gemaakt te worden uit Gerst, Lynzaat, en andere onder het persen Oly te voorschyn bringende Zaaden; en uit Olyächtige, Melkächtige niet scherpe Kruiden; ook uit Kruiden *Verzagtende* (Emollientia) genaamt. 5. Alle Zeepächtige middelen, voornamentlyk de Gal der Dieren, die zeer Verzagt.

GEVOLG. Hier door word het Vraagstuk (Problema) ontknoopt, waarom Water eerst slap, daarna styf maakt? gelyk men zien kan in Leder, het welk in Water geweekt, zeer zagt en buigzaam word; maar gedroogt vaster en onbuigzamer gemaakt word, als het te voren was. Want dit kooft hier van daan, dat het Water, als het eerst doordringt, de kragt heeft van een Vogt of Vloeistoffe; en daarom de Deelen, door die te bevogtigen, zagt maakt; maar als 'er deszelfs fynste Deeltjes, door de kragt der hitte uitgedreven zyn, neemt het overblyvende de natuur van een vast Lighaam aan, verëenigt zig met de Vezelen, en vermeerdert haare Vastheid. Voorts zyn de Uitwerkingen der *Slapmakende Middelen* twee, te weten, 1. Eene Verwydinge of Uitzettinge der kleinste Buisjes; 2. Hier van een vryer omloop der Vogten.

H 4

VIER-

(a) *Emulsiones.*

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Toestoppende Middelen.

DE Toestoppende Geneesmiddelen zyn die, welke de openingen der Vaten zoo verstoppen, dat'er den't leven onderhoudenden loop der Vogten door verhindert word; en daarom werkt elk Toestoppend Geneesmiddel, of voor zoo verre het uitwendig aan een Buis blyft hangen, en die toedrukt, of voor zoo verre het zig inwendig hegt aan de Zyden der Buizen, en die verstoppt: Dog of'er nu in den laatsten zin *Verstoppende Middelen* zyn, is een zaak, waar aan wy twyffelen; en dat om deze redenen. 1. Om dat de (b) *Melk-vaten* zoo klein zyn, dat'er niets schynt in en door te kunnen gaan, het welk in andere Vaten de zoo even genoemde *Verstoppinge* kan veroorzaken. 2. Zoo'er zoodanig een *Verstoppend* Middel in de *Melk-vaten* kwam, zoude het de Longen eerst aantasten, en deszelfs uitwerkingen zouden daar gevoelt worden; dewyl het van zynen ingang in de *Melk-vaten*, tot den ingang in de Longen uit eene nauwere in een wyder Buis gedurig bewogen word, (gelyk uit de *Ontleedkunde* blykt); maar zoo haast als het in de *Long-flag-ader* gebragt word, begint het uit een ruimer na een enger plaats bewogente worden, en word eindelyk gebragt in de zeer enge *Vaatjes* van de Longen, en dewyl deze de kleinste *Vaatjes* van het geheele *Lighaam* zyn, zal het (*verstoppend middel*) of in dezelve *Verstoppinge* veroorzaken, of nergens. 3. Om dat het *Bloed* in de Longen, door de Kragt van de uitwendige drukkende lugt zeer tegens malkanderen gevreven, en verkleint word; en diensvolgens minder bekwaam gemaakt word om de bovengenoemde *Verstoppinge* voorttebrengen. Verders moet men aanmerken met de *Natuur* van ons *Bloed* over een te komen,

(a) *Conspicantia.* (b) *Vasa lactea.*

men, dat het dik word of stolt, zoo ras als het stilstaat; maar het staat niet stil, ten zy de Beweginge van het Harte en van de Slag-aderen vermindert worden, en zoo kunnen *inwendige verstoppende middelen* genoemd worden de zulke, welke de Kragten van het Harte en van de Slag-aderen verzwakken; dat wel doorgaans gelykformig geschiet door het geheele Lighaam, maar eerst in de Longen gevoelt word. Zoo dan word'er in een byzonder deeleene *Verstoppinge* gemaakt, dewyl het Vogt, door de een of andere Oorzaak, in dat deel stilstaat; zulks dat zoodanige *Verstoppende* middelen alleenlyk werken door onze Vogten te verdikken.

2. De *Toestoppende Middelen* zyn tweederlei; te weten, de (a) *Besmerende*, en de *Zweetgaten stoppende*. De *Besmerende* nu zyn. 1. Alle uitgeperste Olien, of uitwendig, of inwendig gebruikt, dewyl zy met water niet vermengt worden, en hierom deszelfs loop door de buizen beletten, gelyk blykt in papier met met *Oly* bestreken. 2. De melige slymige Zaden, gelyk (b) *Heul-zaat*, (c) *Latouw-zaat*, enz. met Water tot s'Jeulei gekookt; ook de (d) vier koude Zaden. 3. De t'zamengestelde Olien uit Plantgewasfen, die met *Oly* t'zamengekookt zyn. 4. De gedestilleerde Olien der Planten. 5. Alle natuurlyke dunne Balsems.

De *Zweetgaten stoppende* worden gezegt middelen, welke uitwendig de openingen, als lym t'zamen binden: dog dezer uitwerkingen zyn twee; 1. Want zy stoppen zeer veele Vaten teffens toe, en besmeren ze; 2. Zy doen het Vogt daar stilstaan en verrotten. De soorten nu der *Zweetgaten stoppende* middelen zyn vyf, 1. Alle uit *Oly* en Aarde bestaande meelen, met een weinig Waters tot deeg gemaakt. 2. Alle uit de Planten vloeienden Vogten, die vasthoudende en

lym-

(a) *Illinentia*, & *Emplastica*. (b) *Sem. Papaveris*. (c) *Semen Lactuca*. (d) *Quatuor semina frigida*.

lymagtig zyn. Maar de planten geven zoodanig een drierlei Vogt uit; het eerste dat in enkele Brandewyn kan ontdaan worden, en *Oly* genoemd word; het tweede, het welk dikker is, en in Water ontbonden word, en *Balssem* geheten word, bestaande uit *Oly*, en (a) *Slym*; dog zoo by deze twee Aarde kooft, dan word 'er een derde Lighaam voortgebracht *Gom* genoemd; maar zoo dit harder word, te weten, door 't vervliegen van het dunder deel, noemt men het *Harst*. 3. Alle *Harst*-agtige middelen. 4. Alle s'Jeuleien, of *Afkookzels* uit de vaste deelen der dieren door langdurig koken dik gemaakt; gelyk uit de *Vischen* de (b) *Vislym* gemaakt word, die de beste *lym* is: Dewyl den *Veroorzaker* der *Natuur* (*God*), op dat de *Vischen* geen gedurige ongemakken lyden zouden van het *Zoutewater*, 't welk haar geheel omringt, in derzelve huid onnoemelyke *Klieren* geplaatst heeft, die een *Oly* afscheiden, waar van de huid der *Vischen* zeer *Balzemagtig* gemaakt word, en uit die gekookte huid word de genoemde *Vislym* gemaakt. 5. De t'zamen-gestelde uit de bovengenoemde *Middelen*; gelyk de (c) *Pappen*, enz.

3. De *Uitwerkingen* nu van alle de *Besmerende*, *Verstoppende*, en *Toestoppende* *Geneesmiddelen* zyn, 1. Te beletten de *Doorstralinge* der *Vogten*, zoo dat ze in de *Vaten* stilstaan; Want dus pleegt men de *Lyken* te bewaren, door die te bestryken met het een of ander *zalfagtig* middel, het welk den *ingang* der *Vogten* belet. 2. Voorttebrengen alle die *uitwerkingen*, welke plegen voortgebracht te worden door de *Kragt* des *levens* op elk *Verstopt* vat. Want de *stilstaande* *Vogten*, worden, door de *Kragt* des *levens*, van agteren *geperst*, *verandert*, en in *quantiteit* *vermeerdert*: waar van *Gezwellen* komen, die, zoo zy omtrent de *Slag-aderlyke* *Vaten* zyn, *ontstekingen* worden: Zoo zy omtrent de *Water-vaten*

voort-

(a) *Mucago*. (b) *Ichtiocollo*. (c) *Cataplasmata*.

voortkomen, ontstaat'er een wit blaasagtig gezwel, of een (a) Slymgezwel: zoo zy omtrent de allerkleinste Vaten voortgebracht worden, kooft'er een windagtige Zwellinge voort; gelyk in (b) het Voeteuvel pleegt te geschieden, door het opleggen van een Pleister; want hier door word de doorstralinge der Vogten belet, en daarom verstoont zig dat deel als of het door winden uitgezet is. Daarenboven zoo de Verstoppinge, en ontstekinge blyven, en de Kragt des Levens daar is, zal'er een (c) Ettergezwel voortgebracht worden: Zoo de Levenskragt sterk, en de Verstoppinge groot is, zal'er het (d) Hetevuur uit voortkomen: zoo'er al het Vogt uitgeperst word, en de dikke stoffe zig verëenigt, zal'er een (e) Knoestgezwel voor den dag komen: zoo die stoffe bewogen word, zal het (Knoestgezwel) in een (f) Kreeftgezwel veranderen: zoo'er een groot getal van Vaten door de Levenskragt, en hartnekkige verstoppinge vernielt worden, zal het uitloopen op het (g) koude Vuur, of de Doot van dat deel. Maar zoo deze *Besmerende* en *Verstoppende* middelen aan een Lyk, waar in geen Levenskragt is, gebruikt worden, zullen zy, uitgezondert de bewaringe voor het bederf, niets voortbrengen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (h) Byzondere Heel-middelen.

I. **D**E *Byzondere Heel-middelen* worden onderscheiden in (i) *Vlees-makende* of *Vlees-voortbrengende*, in (k) *Velmakende*, en in (l) *Eelt-makende* of *Eelt-voortbrengende*. Dog alle deze Middelen werken op geen

(a) Oedema. (b) Podagra. (c) Apostema. (d) Gangraena.
 (e) Scirrbus. (f) Carcer. (g) Sphacelus. (h) Chirurgica Specifica.
 (i) Sarcotica sive Carnem generantia. (k) Epulotica seu Cicantisantia. (l) Porotica sive Callum producentia.

geen dood Lighaam, maar onderstellen den 't Leven onderhoudenden loop der Vogten. De *Vlees-makende* zyn middelen, die de natuur helpen in de voortbren- ginge van het verlorene *Vlees* der verzwoore of ge- wonde deelen. De *Velmakende* zyn Geneesmidde- len, die in wonden of verzweringen een goet *Litte- ken* maken, of de laatste genezinge en sluitinge der wonden of verzweringen te weegbrengen. De *Eelt- makende* of *Eelt-voortbrengende* zyn Geneesmiddelen, die de beletzelen van voedinge of aanwas in de klein- ste beenige of kraakbeenige Vaten wegnemen, en by- gevolg die de harde deelen der Beenderen, door een breuk verdeelt en van een gescheiden, door middel van een zekere (a) *Eelt-agtige* t'zaamwassing, met elkan- deren doen t'zamengroeijen en verëenigen.

2. Edog, ten einde deze Geneesmiddelen met vrugt werken, worden 'er zekere hoedanigheden zoo in on- ze vloeibare als vaste Deelen vereist. In onze vloeibare Deelen word vereist, 1. Dat ze zagt of strelen- de zyn. 2. Dat zy beweegbaar zyn door de kleinste Vaten. 3. Dat zy eenigzins lymig zyn: want de wer- kingen dezer Geneesmiddelen geschieden in de klein- ste en tederste Vaten, die nauwelyks van het vloeibare verschillen; en daarom moeten de vogten, die door deze Vaatjes lopen, van alle scherpte ontbloot zyn, op dat zy die niet verbreken; 'er word ook vereist dat het zoodanige zyn, die 'er gemakkelyk doorlopen, egter zoo dun niet zyn dat zy wegvloei- jen, maar van zoodanig een dikte, dat zy aan de vaat- jes blyven hangen. Dog in de vaste Deelen of Va- ten word vereist, 1. Dat zy bekwaam zyn om de Vloeistoffen te ontfangen. 2. Dat zy buigzaam en verwydbaar zyn, en diensvolgens dat zy ter be- kwamer tyd gemakkelyk kunnen uitgezet worden.

3. Dit gestelt zynde, komen 'er van die Genees- middelen de volgende Uitwerkingen voort; te we-
ten,

(a) *Callosus*.

ten, 1. De van een gefcheidene Buizen worden by wyze van (a) inmondig vereenigt. 2. De einden van de Buizen worden, door den aandrang van het Vogt, of tot zoo verre maar uitgezet, om alleenlyk opentegaan voor de ontzigtbare Doorwazeming, of tot zoo verre, om ook zweet door te laten: dog de laafte wys van genezen zonder litteken is de befte; maar gefchiet zelden, om dat een wonde op de gewone wys fchielyker en makkelyker geheelt word; dog dan is dat deel niet meer bekwaam tot de Doorwaazeming. 3. Gefchiet'er een t'zamengroeiing en verdrooginge van Vaten; wanneer, namentlyk deze zoo wederftant doen, dat'er geen Vogten kunnen inkomen; waar van een litteken, ftilftant van't Voedentzap in de laafte Vaten, en dezelfs t'zamengroeiing en aaneenlyming daar ter plaats: nadien alle Vogten in hare Vaten ftilftaande, zig met dezelve vereenigen; waar van het beledigde deel met een litteken overtrokken word, en andere Deelen in vaftheid, hartheid, ongevoeligheid, witheid, en ook in moeiljeker en weiniger doorwazeming te boven gaat. Hier van daan worden'er nu en dan, wegens de drukkinge van de Lugt, pynen gevoelt in die deelen die gewond geweest zyn: om zulks voor te komen moet men in de genezinge der Wonden de Vaten zoo zagt houden, om te kunnen worden uitgezet; maar de Heelmeesters (Chirurgi), om de genezinge fchielyker te vervaardigen, vermeerderen doorgaans de Kragten der Vaten zoodanig, dat zy meer tegenftaan, als de Vogten persfen, die'er bygevolg niet kunnen inkomen; zoo dat die Vaten gefloten worden, en eelt (Callus) voortgebragt word.

4. Het blykt dan uit het gezegde, dat de Geneesmiddelen waar van nu gehandelt word, haar Kragten moeten oeffenen zoo op de Vloeibare als Vafte Deelen; en daarom zyn zy of uitwendige, of inwendige.

(a) *Anastomosis.*

dige. De *Inwendige* zyn, die een zachte Chyl geven, ontbloot van alle zoute, van alle scherpe of Aromatische Olien, of aardagtige scherpe Deelen; als ook die een dunne egter een weinig klevende Chyl verzorgen, want zy moet zoo dun niet zyn, dat zy een Wonde lopende of al te vogtig maakt: De zoodanige zyn,

1. De Afkookzels van Vlees, en de Vleesfoppen:
2. De Afkookzels van zachte Meelen, als van Gerst, Haver, Tarw, Ryft.
3. Alle (a) Melken uit diergelyke Middelen bereid.
4. Die, welke de overheerschende *Scherpte* wegnemen.

Maar de *Scherpe Stoffen* zyn, of *Alcalisch*, of *Zuur*, of *Oliächtig*, of *Aardächtig*, of eindelyk uit deze vier genoemde t'zamen gestelt. Tegens deze byzondere *Scherpe Stoffen* nu, hebben wy byzondere 't scherpbrekende of temperende Middelen: nadien alle *Zuur* kan getemt worden, als het of met Oly omwonden, of met Water verdunt, of door slymige dingen stomp gemaakt, of door tegengestelde Zouten, te weten, de Alcalische, verbroken word. Voorts worden de *Alcalische* door Water, Oly, Slymige, en Zuure dingen getemt. De *Scherpe Oliächtige Stoffen* worden, of door Speceryen, of door Look, Uyen enz., of door geperste rans gewordene Olyen voortgebracht, en worden niet gemakkelyk weggenomen, nadien zig de Olyen sterker vasthegten; en zoo ligt niet luisteren na het verdunnen en afspoelend Water, ten zy'er by dat Water *Zuur*, *Zout*, en een weinig Slyms (*Mucaginis*) gedaan worde. De *Scherpe Aardächtige Stoffen*, zyn harde en snydende lighamen; gelyk gestoten Glas, Cristallen, Metalen, Halve-metalen, en alle vaste Lighamen op zulk een wys klein gemaakt, dat zy in de Buizen komen, en derzelver Zyden doorboren kunnen: dog deze kunnen ter nauwernoot overwonnen, of, zoo zy dieper vastgehegt zyn in de Zyden der Buizen, daar uit gehaalt worden; en zelfs blyft

(a) *Emulsiones.*

er om die weg tenemen niets anders overig, als dat de Vaten door veel Oly en Water flapgemaakt worden. 5. Die de dikke stoffen verdunnen; want als het Etter al te dik is kan de Wonde niet geheelt worden: Maar het beste van deze Geneesmiddelen, is schoon Warmwater, daar men vaste Alcalische Zouten by kan doen; dewyl de vlugge al te schielyk vervliegen, en, zoo zy in een groote quantiteit ingenomen worden, te veel prikkelen. 6. Die aan de Vogten een gelykformige beweginge geven: de zoodanige zyn welke de Vogten gelykformig flap houden; gelyk matig warm water. Deze nu zyn de *Inwendige Geneesmiddelen*, die'er ter genezinge van Wonden vereist worden.

De *Uitwendige* zyn, door welkers middel het evenwigt tusfchen de wederstant der Vaten, en tusfchen de Kragt der invloeiende Vogten bewaart word, zoo dat de Vaten nog meerder nog minder tegenstant bieden als nodig is: maar indien de Vaten zoo gestelt zyn; dat zy in evenwigt blyven met hare vogten, dan zal een Wond zonder eenig litteeken genezen worden. Maar hier toe zyn dienstig, 1. Die de Vaten flapmaken; en onder deze is Lauw-water het beste. 2. Die de verrottinge bedwingen, gelyk alle geestagtige middelen zyn, welke gezegt worden te zuiveren (*Mundificare*), en de Alcalische verrottinge tegen te staan; en alle zoute Middelen, uitgenomen de Alcalische; alle Olien, als ook Balzemen, *by voorb.*, de Terpentyn, de Wond-Balzem of (a) Witte Americanische Balzem, de (b) Peruviaansche Balzem, enz. Vervolgens alle Tincturen of uittreksels met Brandewyn en Balzemen gemaakt, als met Alzem, Scordium en andere Harst- en Oly-agtige middelen; dan ook de natuurlyke Balzemen, de Zalf uit (c) Speceryen bereid, en Balzem uit dezelve; nadien alle Speceryen een Balzem in zig hebben, die van derzelve Oly voortkoomt,

(a) *Balsamus de Copaiva.* (b) *Bals. Peruvianus.* (c) *Aromata.*

komt, en met Brandewyn kan uitgetrokken worden: Eindelyk alle (a) Waspleisters, Olyägtige maar zagte Zalven, en Pleisters; waar van *een* zoude kunnen genoeg zyn, te weten, uit Was, Terpentyn, en Oly gemaakt. 3. Die de alte vogtige Vaten droogmaken: want zoo het Vlees weelderig of uitwasfende en (b) Sponsgieus is, als dan geeft zulks duidelyk te kennen, dat de Vaten te veel uitgezet en verwyd zyn wegens het vogt, dat'er in al te grooten menigte invloeit, en daarom word de Droogmakinge vereist, en dit noemen de Heelmeesters *Verteeren*. Voorts zyn *Droogmakende*, de Beenderen der Vischen, door een zagt Vuur tot (c) Kalk gemaakt, en gepulverizeert; gelyk het (d) onderste Kakebeen met de Tandten van een Snoek, die het scherpe Zuur inzuigen; maar zoo zy al te lang gebruikt worden, droogen ze op en maken een litteeken: vervolgens alle steenen van Vischen en Kreeften, Paarlen, enz. Ook is gestoten (e) Spiegelharst zeer dienstig, het welk bereid word uit Terpentyn in Water gekookt, en opgedroogt tot dat 't kan gestoten worden, en 'tis het laatste middel om de fistels op te drogen: ook alle Aarden, als Kryt, Rode-aarden (*by voorbeeld*, de Armenische, de Toccaysche uit Zevenbergen, de Gezegelde), de (f) Ratelsteen, (g) Walsteen, of Beenlym: Eindelyk de Aarden der Metalen, als (h) Kalk van Vitriool ter dege afgezoet, de (i) Bloedsteen, de (k) Saffraan van Staal, zoo openende als t'zamen-trekkende, (l) Loodwit, (m) Menie, (n) Kalk van Tin, enz. die alle Vogten inzuigen. 4. Die, door de Vaten t'zamen te trekken, haar vastheid en sterkte byzetten: De zoodanige zyn (o) Allerzuiverste overgehaalde Brandewyn, Oly van Terpentyn byna kokendheet, enz.

SES-

(a) *Cerata*. (b) *Caro fungosa*. (c) *Calcinata*. (d) *Mandibulae Lucii piscis*. (e) *Colophonia*. (f) *Rubrica*. (g) *Osteocolla*. (h) *Calx Vitrioli*. (i) *Lapis Haematites*. (k) *Crocus Matis tam aperiens, quam adstringens*. (l) *Cerussa*. (m) *Minium*. (n) *Calx Stanni*. (o) *Alcohol vini*.

Z E S D E H O O F D S T U K.

Van (a) de Scheidende, of Pyn-verwekkende Middelen.

1. **D**E Pyn is een smertelyke gewaarwording, welke de uit-rekkinge van een Zenu-vezel verzelt: want daar geschiet geen uitrekkinge of spanninge in een Zenu-agtig deel, in wat plaats van ons Lighaam het ook zyn mag, of daar koomt Pyn uit voort, alhoewel 'er niets scherps, niets doorvreetents bygekomen is; gelyk blykt in de pynigingen der Scherpgegrers. Maar zoo eenig deel vast gebonden, te veel gedrukt, gekneust, doorknaagt, of afgesneden word, of door Vuur vernielt word, dan gaat het gevoel en pyn in dat deel te niere: Want zoo gy in een Hond de zenu, die zig tot de schenkel toe uitstrekt, affnyd, zal den hond, schoon gy dat lid op alderhande wys beledigt en quetst, egter geen pyn gevoelen. Bygevolg kan 'er in ons geen Lighamentlyke pyn verwekt worden, als door een gequetste of beledigde Zenuw, welke dewyl ze op verscheide wyzen kan gekwetst worden, hier van daan, na de verscheidene trappen van die kwetzinge; ook verscheidene pynen in ons verwekken kan.

2. Dog de trappen van uitrekkinge van een Zenu-agtig deel, teffens ook van het daar uit ontstaande gevoel van Pyn zyn drie. De eerste trap is de allertigste, te weten; wanneer een Zenuw zoo uitgerekt of gespannen word; dat de Ziel gewaar word, dat de kragt der Vezelen tot nogtoe te bovengaat de daar op gedane kragt; waar van de *Jeuk*, of *Kieteling* koomt, dat is, de middelstaat tuschen *Vernmaak* en Pyn. Bygevolg al wat te weegbrengt, dat een deel, door een ligte uitrekkinge geprikkelt, in

I

den

(a) *Solventia sive dolorem Cientiæ.*

denzelven staat blyft, dat zal Blydschap verwekken: want de Ziel bemerkt dan, dat de kragt der Vezelen tot nogtoe overwint de kragt, die de Zenuw aangedaan is. De tweede Trap is, als de Zenuägtige Vezelen zoo uitgerekt worden, dat'er nu al een ge- waar-wordinge van pyn (min- of meer, te weten, na de trap van uitrekkinge) hier van voortkoomt. De derde Trap eindelyk is, als het verëenigde van een gescheiden word: maar dan houd de *Kitteling*, en dus ook de *Pyn* op in de van een gescheidene Deelen.

3. De Spanninge nu of al te groote uitrekkinge brengt om twee Oorzaken *Pyn* aan: te weten, 1. Om die Oorzaken, welke de scheidinge van eenige Zenuw Vezeltjes voorafgingen; hoedanige zyn ontsteking, doorknaginge, enz., waar van de uitrekkinge voortkoomt. 2. Om die Oorzaken, welke op de uitrekkinge volgen, te weten, om de verbrokene t'zamenhanginge der Vezelen, zoo dat al dat te voren, *by voorbeeld*, door vyf Vezelen moeste opgehouden en gedragen worden, nu na de van een scheidinge van een alleen moet opgehouden en gedragen worden. *By voorbeeld*, laat A B C D. (zie *Fig. 20.*) een Zenuw zyn bestaande uit eenige Vezelen; zoo nu eenige Oorzaak de tusfchen C D. bevatte Vezelen, welke alle t'zamen den aandrang of de Kragt van de punten A B. moeten dragen en uitstaan, van een gescheiden heeft, zoo dat'er een ongeschonden blyft; zal deze eene Vezel nu uitstaan en dragen de geheele Kragt van die punten; en hier van zal de pyn voortkoomen: maar zoo die Vezel ook verbroken word, dan zal het gevoel, en pyn in dat Deel te niete gedaan worden.

4. *Pyn* kunnen verwekken, 1. Alle dingen, die inwendig de Vaten uitzetten; voor zoo verre namentlyk op die uitzettinge der aldertederste Vaatjes zomtyds een breuk volgt. 2. Desgelyks kan, al dat de

Vaten uitwendig drukt, pyn verwekken. 3. Alwat op de een of andere wys de Vezelen te veel spant of uitrekt; gelyk de (a) verdraaijinge of ontwrigtinge. 4. Alwat zommige Vezelen, de overige onaangeraakt en ongeschonden latende, van een scheid: maar nu worden t'zamenhang der Vezelen verbroken, of door een Mechanisch werktuig, gelyk een Degen, Zwaart, enz.; of door scherpe Geneesmiddelen; of door de Kragt van het vuur.

5. Maar *Jeukte* of *Kitteling*e verwekken, 1. De (b) *Roodmakende* Geneesmiddelen, zoo genoemd, om dat opgemerkt is, dat van Kitteling een rode koleur in het Lighaam ontstaat. 2. Alwat een zeer ligte ontstekinge veroorzaakt, brengt ook dezelve kitteling voort, dat is, het verwekt de eerste Graat van pyn; dus jeukt elk rood puisje, maar te ruw behandelt word het pynlyk; zoo worden ook de Teelleden van alle de dieren, in het Venusspel geprikkelt, rood, en de roede (Penis) word van de gedagte der Ziele alleen, waardoor deszelfs zenuwtjes geprikkelt worden, rood, en uitgezet: zoo dat alle *jeukte* een soort van ontstekinge is. Maar de ontsteking komt voort van de belette doorstralinge van het Bloed uit de laatste Slagaderen in de eerste aderen, waar van daan het dikker deel in dezelve tegengehouden word, en zoo stilstaat, terwyl het dunder door de zydelyke Vaten loopt: en dus word de roodheid veroorzaakt.

De *Roodheid* aanbrengeende Oorzaken zyn, 1. Alle Vryvingen, dat is, tusfschenposige drukkingen en aflatingen, zoo dat de Buizen nu gesloten, dan wederom uitgezet worden; en van deze tusfschenpozinge ontstaat een aangenaam gevoel. 2. Alle Stovingen, of lauwe applicatien van slapmakende en beddende middelen, of uitwendig, of inwendig: want de Stovinge vermindert door hare warmte de drukkinge van

(a) *Distorsio seu luxatio.* (b) *Rubefacientia.*

van de Lugt, en maakt door hare vogtigheid de Vaaten slap; en daarom vloeit'er het Vogt overvloedig in: en hiervan kooft roodheid voort. 3. Alle harde, en teffens niet fcherpe, maar vasthoudende en lymagtige Pleisters: want deze beletten de Doorwazeminge, door de poren te verstoppen; en daarvan worden de vogten op malkanderen gehooft. 4. Diergelyke (a) Pappen, dat is, Lighamen met Water vermengt, en tot de dikte van een Pap gekookt, en dus van een middelzoortige dikte tusfchen de Pleisters en 't Water; hierom werken ze ten aanzien van het Water, gelyk de Stovingen; maar ten aanzien van hare vasthoudentheid, gelyk de Pleisters. 5. Alle (b) Zuigingen, het zy van (c) Bloedzuigers, het zy van (d) Koppen, het zy van een andere Oorzaak, welke die ook zy, voortkomende; want dewyl zy de drukkinge van de Lugt wegnemen, trekken zy het Bloed na die deelen, daar zy gezet worden. 6. Alle Warmte de Warmte van ons Lighaam te bovengaan- de, want die vermeedert de beweginge der Vogten. 7. Alle fcherpe prikkelende dingen, die de Vezelen van de uitwendige deelen, dat is, van de (e) Opperhuid, doorboorende, en, in de naaft by gelegene wegen en openingen dringende, zig vasthegten in de Zyden der Vaatjes; en, door den levendigen loop der Vogten voortgeperft, zoo op de Vaatjes werken, dat dezelve daar van in den eerften graad van fcheidinge gestelt worden.

De zoodanige zyn, 1. Alle *Aromatike* Planten, waar in veel Oly en Zout is: gelyk (f) Wynruit, (g) Mostertzaat, (h) Water-, en Tuin-kerks, (i) Lel- pelblad, (k) Rammelats, (l) Barnnetelen, enz., die alle, door de Scheikunft onderzocht, bevonden worden, dat

(a) *Cataplasmata*. (b) *Suctiones*. (c) *Sanguisugæ*. (d) *Cucurbitulæ*. (e) *Epidermis*. (f) *Ruta*. (g) *Sem Sinapi*. (h) *Nasturtium aquaticum & hortense*. (i) *Cochlearia*. (k) *Rapbanus*. (l) *Urticæ*.

dat zy veel Zout en fynen Oly in hebben, daarenboven vertonen de Barnnetelen door het Verglootglas beschout in tweën gepliftte Pyltjes, die in ons Lighaam geworpen bevinge, en ontstekinge verwekken: waarom ze, zoo men ze gebruikt op lamme, trage en doffe leden, zeer voordeelich zyn. 2. De zoodanige vint men ook onder de Dieren: want de (a) Mieren, die veel Zout en Oly geven, hebben in ons Lighaam dezelve uitwerkinge; zoo ook, als het Vleesch en de huiden verrotten, geven ze een vlug Alcalifch Zout, het welk door te prikkelen een ligte ontstekinge voortbrengt; vers gedoodde Duiven, en zoo warm op het Lighaam gelegd, dan daar gelaten tot dat ze beginnen te stinken, verwekken ook een ligte ontstekinge of jeukte. 3. Alle natuurlyke voortbrengzels, waar in Alcalifch Zout is, hoedanig het ook zy, of vlug, of vast, of (b) pekelaagtig; desgelyks alle Zuure dingen die niet al te fcherp zyn; ook alle 't zy Olyächtige, 't zy Zoute middelen, of door (c) giftinge, of door destilleringe, of ook door uiterzinge bereid, zoo zy maar niet te fcherp zyn. Dog deze ontstekinge, of jeukte, of eerste trap van Pyn, heeft twee uitwerkingen, te weten, 1. Eene wryvinge of schuuringe der vaste deelen. 2. Eene afleidinge van een grooter overvloed van vogt na de zydlingsche en afscheidende Vaten.

6. De tweede trap van Pyn verwekken alle de (d) *Aantrekkende blaartrekkende* middelen, dat is, die Geneesmiddelen, welke de vogten afleiden na het deel, daar zy opgelegd worden, met zulk een Kragt, dat de tederste Vaatjes gebroken worden; dog het hier door ontlaste Vogt word van de ongeschondene Opperhuid, die tot blaasjes oploopt, ingehouden: En zoo moeten de *aantrekkende blaartrekkende* Middelen be-

(1) *Formicæ.* (b) *Muriticus.* (c) *Fermentatio.* (d) *Epispastica.*

bestaan uit scherpe en fyne deelen, die, door de ongeschondene Opperhuid doorgaande, zig vasthegten in de Zyden der Vaten het zweet, de onzichtbare doorwazeming, en 't Water (Lymphæ) toegeëigent, en dezelve breeken, maar geenzins de opperhuid; dewyl ze maar weinige (zoo maar eenige) Vaten heeft; en daarom is de levens Kragt daar in zeer zwak.

De Geneesmiddelen, die de genoemde uitwerking voortbrengen zyn, 1. Alle (a) *het vel roodmakende en blaartrekkende Middelen*; of roodmakende Geneesmiddelen lang op een deel gelegd; want zoo brengt Mostert-zaat op een deel gelegd, eerst roodheid aan; maar zoo het 'er twee uren op blyft leggen, verwekt het een blaar. 2. Alle dingen, die met een scherp vlug Zout en doordringenden Oly voorzien zyn; gelyk de (b) Hanen-voet, Thapsia-wortelen, (c) Peperwortelen, (d) Brand-wortelen, (e) Varkens-brood; als ook (f) Euyen, alle soorten van (g) look, de zappen uit de Euphorbium, (h) Wolfs-melk, (i) Doornappel, en diergelyke scherpe purgerende zappen; ook alle Zeepagtige Loogen lang op een deel gelegd, (k) scherpe giften, (l) drek van Duiven, voornamentlyk van die, welke veel Boonen eten; want hier van krygt de Duive-drek meer scherp zout: Eindelyk de Spaansche-vliegen, als ook zommige Vergiften; de steeken van Byen, Wespen, enz. 3. Het Vuur, 't welk als het slap is alleenlyk roodmaakt, maar vermeerdert een blaar verwekt; en dat wel aan lyken zelfs, nadien het zig zelfs kan bewegen; terwyl de andere Blaartrekkende Middelen in deze gelegentheid kragteloos zyn, en van een andere Oorzaak tot werken gebragt worden. 4. Alle Alcalische zouten zoo vlugge als vaste; alle scherpe Arom-

(a) *Phœnigmi.* (b) *Ranunculus.* (c) *Rad. raphani rusticani.*
 (d) *Rad. flammulae jovis.* (e) *Rad. Cyclaminis.* (f) *Cæpæ.* (g) *Al-*
lium. (h) *Tibhymalus.* (i) *Stramonium.* (k) *Fermenta acris.*
 (l) *Fimus Columbarum.*

matike Olien; ook verrotte pis, bedorven vleesch, enz. Derhalven moet men deze middelen gebruiken, als 'er een grootere beweginge vereist word, om de verstoppingen der Vaten te ontbinden, en de vastzittende Stoffen door prikkeling uit te dryven.

I. GEVOLG. Alle deze Geneesmiddelen, uitgenomen het *Vuur*, hebben de uitwerkingen van een *Werktuigelyke* (Instrumentalis) Oorzaak.

II. GEVOLG. Maar ze werken niet, als op de vaste Deelen.

7. De derde trap van Pyn verwekken de (a) *Korstmakende Geneesmiddelen*. By de Ouden wierd een *Korst* (*Eschara*) genoemd den *Haart der Gooden*; en hier van heeft dezen naam zyn oorsprong om te betekenen, een *Korst* door de kragt van den *Haart*, dat is, van het *Vuur* gemaakt. Dog deze verschillen van de *Blaartrekkende* middelen alleen in trap, voor zoo verre zy, namentlyk de opperhuid van een scheuren, en het *Vlees* doorvreten. Van dit soort zyn, 1. De eigentlyk genoemde *Korstmakende* Middelen, die de *Vaatjes* verbreeken, zoo dat 'er de *Vogten* uitvloeijen: als nu derzelve fynste deel vervlogen is, word het overige dik, en verdroogt vervolgens, waarop een *Korst* volgt, dog die belet de *Uitwazeminge* van *Vogt*, dat uit de gebrokene *Vaten* uitberst; waar van het *Vogt* door stillstaan scherp word, en door knagen verder doordringt, en alle deelen vernielt, niet anders als of het vuur was. 2. Alle (b) *Groeijende*, (c) *Dierlyke*, en (d) *Gegravene Lighamen*, daar die *Kragt* in is, dat ze de *Vaatjes* kunnen verbreken, de *Vogten* daar uit dryven, en, door het dunste *Deel* der *Vogten* te verdikken, een *Korst* maken: op deze wyze werken *Vitriool*, (e) *Rattekruid*, (f) *Sterkwater*, (g) *Brandsteen*, en dier-

(a) *Escharotica*. (b) *Vegetabilia*. (c) *Animalia*. (d) *Fossilia*.
(e) *Arsenicum*. (f) *Aqua fortis*. (g) *Lapis Infernalis*.

diergelyke. Dog hier toe hebben de Ouden gebragt de volgende. *α.* De (a) *Brandende Middelen*, wier voornaamste het Vuur is; waar van zelfs die dingen, die gelyk 't Vuur werken, *Brandende (Caustica)* genoemd worden: de zoodanige zyn (1) de zuure Geesten uit de gegravene Zouten, *by voorbeeld*, uit Zee-zout, uit Zalpeter, uit Vitriool, en ook uit Zwavel, door de Kragt van een allersterkst Vuur, gedestilleert. (2) De Metalen, in die Zuur-zoute Geesten ontbonden, en tot Kristallen gebragt; gelyk de Kristallen van Goud en Zilver; desgelyks de (b) *Quik-middelen*. (3) De Halve-metalen in dezelve Geesten ontbonden; gelyk Kobalt, Spiesglas, enz. (4) De Alcalische Geesten der Dieren, die uit alle de deelen der Dieren, uitgenomen uit de Chyl en Melk, gehaalt kunnen worden: want in de destilleringe klimt na het Water, dat 'er eerst uitgaat, het vlugge Zout op, daarna een stinkend vogt, dat de Geest is, en 't welk, aan 't Lighaam geappliceert, een schielyk *Brand-middel* is. (5) De zuure Geesten uit de Plant-gewassen op gelyke wys bereid. (6) De Sappen van zeer scherpe Planten, als van de Hanen-voet, van den Euphorbium, van de (c) kleine Lauwerboom, enz. Hiertoe zyn ook gebragt. *β.* De (d) *Verrotting Veroorzakende Middelen*, die zulk eene veranderinge in het Vlees van een levend Lighaam brengen, als in een Lyk pleegt te geschieden, wanneer het aan een vogtige en warme lugt blootgestelt is, dat is, eene Verrottinge. Want de vogten van een Lyk door de kragt der warmte beroert, worden bewogen, en haar word ter uitwaassening een weg geopent door een vogt het welk de Vezelen zagt maakt; waarom de Balzemagtige waterige deelen der vogten, als de fynste, ten eersten vervliegen; als die vervloogen zyn, breekt 'er een zeer stinkend vlug en scherp Zout uit; waar door te weeggebragt word, dat de overblyvende vaste en vloeibare Deelen, in eenen ontbondenen

(a) *Caustica.* (b) *Mercurialia.* (c) *Laureola.* (d) *Septica.*

denen en rotten Klomp veranderen, dat is, dat het Lyk verrot. Maar het Rattekruit gemengt onder gebradene Euyen, die de vogtigheid behouden, brengt gelijke verrottinge voort; als ook de (a) Opgehevene bytende Quik gemengt met vogtige meelagtige dingen en Pappen.

I. GEVOLG. Alle *Pyn-verwekkende* Geneesmiddelen, verschillen, van den eersten trap van Kittelinge, tot den hoogsten trap van Verbreekinge, alleen in trap; voor zoo verre, namentlyk zommige meer, andere min hevig werken.

II. GEVOLG. Deze Geneesmiddelen werken ook nooit door *eigen* Kragt, uitgenomen het Vuur; want zoo zy aan een drooge huid geappliceert worden, en daar onbewogen blyven, werken ze niets; maar zoo zy met vogten vermengt worden, te weten, met vogten in ons Lighaam, het welk in gedurige beweginge is, zullen zy geweldige uitwerkingen voortbrengen: zoo werkt den Sterksten gestremden Vitriool-Oly, aan een droog deel geappliceert, niets uit; maar in tegendeel, zoo hy met de vogten van een levend Lighaam is vermengt geweest.

III. GEVOLG. De *warmte* van alle deze Geneesmiddelen is eene aanzettende en prikkelende Oorzaak, voor zoo ver zy de *Snelheid* van derzelve beweginge vermeedert; want zoo de *verrotting veroorzakende* (Septica) Middelen warm geappliceert worden, plegen zy met meer vrugt te werken. Bygevolg zullen deze Geneesmiddelen, na de verscheide trappen van warmte, zyn of Prikkelende of Verdunnende, of Verrotting Veroorzakende.

IV. GEVOLG. De Oorzaken eindelyk, die deze Geneesmiddelen tot eene volkomene Werkinge aanzetten, zyn *Warmte* en *Vogtigheid* t'zamen; want het is niet genoeg, dat ze in Vogt ontbonden worden, tenzy 'er warmte bykoomt, voor een prikkel; waar door

(a) *Mercurius Sublimatus Corrosivus.*

door ze in ons Lighaam zeer wel werken, om deszelfs warmte en vogtigheid.

Dog laten deze gezegdens van de Geneesmiddelen op de vaste Deelen werkende genoeg zyn, en laat ons nu overgaan tot die (Geneesmiddelen) welke op de Vloeibare Deelen werken.

HET TWEEDE DEEL.

VAN DE GENEESMIDDELEN OP DE VLOEIBARE DEELEN WERKENDE.

WY hebben reets te voren gezegt, dat ons Vogen kan aangemerkt worden, of ten aanzien van zyne laatste Vaste Deeltjes afzonderlyk genomen, of voor zoo verre 't een zekere Klomp is uit die Deeltjes t'zamengesteld. In den *eersten* zin aangemerkt kan het vier veranderingen ondergaan; 1. Elk deeltje kan in zyne groote alleen vermeerdert of vermindert worden; 2. Kan het deze of gene Figuur aannemen. 3. Kan het vaster of min vast gemaakt worden; 4. Als ook op deze of gene wyze bewogen worden. Maar in den *laatst*en zin genomen, kan het omgevoert worden, of door een snelder, of trager voortdrijvende beweginge.

E E R S T E H O O F D S T U K.

Van de (a) Verdeelende, of Ontbindende Middelen.

I. **D**E *Verdeelende* (*Attenuantia*) zyn die Geneesmiddelen, welke het vermogen hebben om alle de Deeltjes onzer vogten, elk in het byzonder kleinder te maken;

(a) *Attenuantia*, sive *Resolventia*.

maken; dog dezelve worden Ontbindende (*Resolventia*) genoemd, voor zoo verre ze de tegennatuurlyk verëenigde deeltjes der vogten door te ontbinden in een natuurlyke ftant en goede order brengen: Bygevolg werken ze beide altyd door te verdeelen.

2. Dog de Verdeelinge kan alleen op een tweederlei wys gefchieden; te weten, 1. Wanneer een verdeelend Lighaam dringt in de Poren van dat verdeelt moet worden, en deszelfs deelen van malkander fcheid; 2. Door eene uitwendige fchuuringe van verfcheide Lighamen. Het eerste gefchiet niet als van de Vloeistoffen, of van die dingen, welke den aart der Vloeistoffen hebben; maar het laafte heeft plaats in alle die dingen, welke in onze vogten beweginge kunnen maken.

3. Daarenboven is aantemerken, dat de *Kragten* der Geneesmiddelen niet naar de rede alleen, maar ook naar het getuigenis van de ondervindinge moeten bepaalt worden, om in geen dwalingen te vallen, gelyk die gewoon zyn, welke uit de Vloeibaarheid van Brandewyn besluiten, dat hy met een verdeelende Kragt voorzien is; terwyl hy des niet tegenftaande het Bloed fchielyk doet ftollen, gelyk ons de ondervindinge leert. Deze Voorbehoedinge gefteft zynde, zyn derhalven de *Verdeelende* Geneesmiddelen alle die natuurlyke dingen, welke de *poginge* der deeltjes om t'zamen te hangen wegnemen.

4. Maar die *Poginge* of *Kragt* kan van een tweederlei Oorzaak voortgebracht worden, te weten, 1. Van de Aantrekkende Kragt der deeltjes, welke fchynt te zyn in alle de deeltjes van onze Vloeistoffe, maar tot nog toe niet genoeg gekent en verklaart is; 2. Van eene uitwendig persfende Oorzaak: zoo worden twee beft gepolyfte Spiegel, op malkanderen gelegt, zoo fterk van de drukkende lugt tot een geperft, dat ze niet als door eene vry groote Kragt kunnen van een gefcheiden worden. Maar hier ter
plaats

plaats zullen wy in overweginge nemen de *Poginge* of *Kragt* der deeltjes op en tot malkanderen, als uit de laatste Oorzaak alleen voortvloeiende; en daarom geschiet de scheidinge der deeltjes van malkanderen, welke genoemd word eene *Verdeeling*, alleen door wegneming van de drukkende *Zwaarte*; dog in ons *Lighaam* is die zwaarte niet anders als een verzameling van veel vogts in eenige enge plaats; waar door de *Deelen* op en tot malkanderen geperst worden.

5. Derhalven zyn in dit geval de beste *Verdeelende* Geneesmiddelen deze, 1. De (a) *Ontlastingen*, als zyn de leegmakinge der *Bloedvaten*, *Quylinge*, *Pisloofing*, *Stoelgang*, enz. Want, als'er een gedeelte der vogten weggenomen is, krygt het in 't *Lighaam* overgelaten deel meerder ruimte om zig vryer te bewegen, ja daar door word ook voor de overige *Verdeelende* middelen toegang gemaakt. Maar men moet aanmerken, dat, schoon een behoorlyke ontleding der *Bloedvaten* de verdeeling van het bloed bevordert, egter eene al te groote, dezelve belet; nadien de *Vaten* in dit geval zig tot zoo verre niet kunnen toetrekken, om het daar in bevatte *Bloed* voort te dryven; waar door stilstant en stolling van 't *Bloed* veroorzaakt word. 2. Alle (b) *Verdunnende* *Middelen*, die door tusfchen-plaatzing van deeltjes de *Lighamen* van malkanderen scheiden: De zoodanige zyn, α. *Water*, dat het best van allen verdunt; β. Alle zagte vlugge *Alcalische Zouten*; gelyk 't vlug zout van *Hertshoorn*, van *Bloed*, van *Pis*, en diergelyke uit de deelen der *Dieren* bereid. γ. Alle *Alcalische vaste Zouten* van de tot afch gebrande *Planten*, egter niet al te fcherp, op dat ze niet knagen. δ. Alle vlugge zouten van *Armoniak*, welke bestaan uit een vlug en zuur zout t'zamen verëenigt; zoo nogtans dat het *Alcalische* de overhand niet heeft over het zuure, want anders zouden ze dik-maken. ε. Alle
fcherpe

(a) *Evacuationes.* (b) *Diluentia.*

scherpe vlugge Olyächtige zouten, uit vlug Zout en Oly t'zamengesteld. ζ. Alle gegravene Zouten; als Zee-zout, Salpeter, Borax: maar geen Metaalächtige, dewyl ze verdikken, om dat ze bestaan uit aarde in zuure Geesten ontbonden. η. Alle Zeepen door kunst gemaakt, die, gene uitgenomen, altyd verdeelen en verdunnen: als ook alle natuurlyke Zeepen der Planten, dat is, hare Aromatike Sappen. θ. De hier uit gemaakte Extracten. ι. Eindelyk, alle Wynen, zoo ze maar niet te zeer na den zuuren overhellen. 3. Alle dingen, die door *Schuuring* de deelen der vogten klein maken: en dit kan op tweederlei wys geschieden; te weten, α. Door de vermeerderde inwendige bewegingen der Vogten, β. Door de vermeerderde Kragt der vaste Deelen

6. De *Inwendige beweginge* der Vloeibare deelen word word op vier wyzen vermeerdert. 1. Door *Warmte*: maar ze werkt inderdaat hier zeer weinig uit; om dat onze natuurlyke warmte geen oorzaak is, maar een gevolg van de schuuringe van het lopende vogt: dog zoo de door kunst gemaakte warmte groot is, droogt ze op; zoo ze klein is, is ze zonder uitwerkinge; en wel een warme vogtigheid alleen kan hier ter plaats nuttig zyn; als Stoovingen, Baaden, enz. in welkers gebruik het egter dikwyls gebeurt, dat ze, schoon ze wel getempert zyn, ten aanzien van de staat des zieken, verdikken, niet verdunnen. 2. Door (a) *Opbruizinge*: maar zoodanige eene Opbruizinge, zoo als ze van de Stoffscheiders beschreven word, te weten, dat ze is een stryd van tegengestelde Zouten tusschen malkanderen, met een groote warmte en beweginge, kan in ons niet geschieden; gelyk ook die niet, welke geschiet tusschen zuure Geesten en Olien, als tusschen Brandewyn en Geest van Salpeter; nog die, welke geschiet tusschen aardagtige en zuure Lighamen. 3. Door (b) *Gistinge*, maar nog die

(a) *Effervescentia.* (b) *Fermentatio.*

die kan in ons geschieden; want daar ontbreken de vereiften tot eene Giftinge; waar van daan ook nooit deszelfs gevolg, te weten, de voortbrenginge van brandende Geesten, in onze vogten bespeurt word.

4. Door (a) *Verrottinge*: maar dewyl deze niet als in bedorvene vogten, of ten minsten in die nu al beginnen te bederven, plaats heeft, zouden wy, zoo ze in ons Lighaam geschiede, in 't kort vernielt worden. En zoo doen alle deze vier Oorzaken, uitgenomen de *warme vogtigheid*, in onze Lighamen niets tot *Verdeeling* der Vogten.

7. De *Kragt* der vaste Deelen word op tweederlei wys in ons vermeerdert; te weten, 1. door die dingen, welke, door eene uitwendige Kragt, groote open en toegaande bewegingen verwekken; 2. door inwendige prikkelende Middelen: dog tot het eerste behoren de *Vryvingen*, die, door beurtelings de oppervlakten der Vaten te drukken en ruimte te geven, de beweginge en schuuringe vermeerderen.

I. GEVOLG. Derhalven blykt uit het gezegde, dat de *Werkinge* der *Verdeelende* en *Ontbindende* Geneesmiddelen zoo gemakkelyk niet kunnen begrepen en bepaalt worden, als zommige zig verbeelden: want wy verwonderen ons dikwyls, om wat reden een ligte ontfsteeking niet als met veel moeite verdreven word, als ook waarom het door eene *Kneusinge* ontlaste en gestolde Bloed zoo lang onder de huid blyft zitten; dewyl nogtans de rede daar van is, dat de Geneesmiddelen meer moeten werken op het beledigde deel, als op het geheele Lighaam. Maar waar van kunnen zy haare bepalinge tot en op dat deel ontfangen? Want laat ons onderstellen, dat iemand, om het verdikte bloed in een zeker deel des Lighaams te verdunnen in genomen heeft zes greinen van eenig vlug Zout; deze quantiteit zal met den geheelen Bloed-klomp vermengt worden, die ten minsten 30

pon-

(c) *Putredo*.

ponden zwaar is, hoe klein derhalven zal het gedeelte zyn, het welk door de Wet van Omloop tot het beledigde deel komen zal!

II. GEVOLG. Bygevolg is 't de pligt van een voorzigtig Geneesheer, liever te verhoeden, dan het Bloed niet dik word en stolt, als het reets verdikte en gestolde zoeken te verdeelen.

TWEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Dikmakende, of Verdikkende Middelen.

I. **E**EN Dikmakend of Verdikkend Geneesmiddel is dat, het welk de fyndere deeltjes uyt dryvende, de dikkere nauwer t'zamenbind. Uit de Proeven in Engeland genomen blykt het, dat de Lighamen, buiten hare vaste deelen, veele poren hebben, welke natuurkundig voor ydele plaatzen moeten gehouden worden, en die aan een inkomend Lighaam geen tegenstant bieden. Bygevolg werkt een Dikmakend Geneesmiddel door die poren te verkleinen; maar dit geschiet door t'zamendrukkinge der vaste Deelen, zoo dat ze nader by malkanderen komen: Dog zulks kan niet geschieden, of de dunste en vloeibaarste deeltjes worden 'er teffens uitgeperst.

2. Voorts zyn Dikmakende, 1. Alle warmte, die sterk genoeg is, of door Vuur, of door de Zon, of door Vryvinge veroorzaakt: maar hare uitwerkinge is, de vogten te bewegen, en diensvolgens de schuuringe tegens de Vaten te vermeerderen; waarop de uyt dryvinge der vloeibaarste Deeltjes volgt, terwyl de dikkere en min beweegbare in het Lighaam gelaten worden, die zig dan verëenigen: zoo dat 'er geen vogt in ons Lighaam is, het welk door hitte niet dik word.

(a) *Incrasantia seu Condensantia.*

word. De warmte of hitte derhalven maakt de vogten dik: dog zoo ze dezelve zomtyds ontbint of verdeelt, dat doet ze door op de vaste Deelen te werken en die te prikkelen; maar ze verdeelt de vloeibare Deelen nooit onmiddelyk door zig zelfs: ja, als de prikkeling gedaan is, komt 'er eindelyk een verdikking uitvoort. 2. Alle *beweginge der Spieren* die al te sterk is; want die vermeedert eerst de Sanctoriaansche doorwazeming, daarna dryft ze het Water uit onder de gedaante van Zweet, en dat niet kan uitgedreven worden, word verdikt: dog die zelve *beweginge* verdunt zomtyds, zoo ze maar niet te sterk is; het welk ze te weegbrengt, voor zoo verre ze de toetrekkende Kragt der vaste Deelen vermeedert, en der zelve werkinge op de vogten bevordert: maar zoo die *beweginge der Spieren* te sterk goeffent word, dan word, volgens de Les van HIPPOCRATES, het Bloed als *verbrand* (affatur), en brengt (a) een brandende Koorts voort, tenzy men die door het drinken van Water voorkoomt. 3. Al te sterken *omloop* van 't Bloed; want die vermeedert de voeginge der deeltjes aan het oppervlak der Vaten: want gelyk de snelheid van 't vogt is tot de snelheid, zoo ook de genoemde voeginge tot de voeginge; en daarom zoo de voortdryvende beweginge tweemaal snelder is, zal ook de afleidinge van vogt na de zylyngsche Vaten, het overige gelyk gestelt zynde, tweemaal grooter zyn; welke, dewyl ze kleinder zyn als de regte Vaten, de vloeibaarste vogten alleen zullen toelaten, en dat in een genoegzaam groote meenigte: waar door de deeltjes, die regt uit lopen, verdikt, en door de van agteren persfende levens kragt als vaste deelen gemaakt zullen worden. Edog deze beweginge verdunt ook zomtyds, maar niet als door ondertusfchen veel te drinken, om het verlorene vogt weer te herstellen. 4. Alle te veel vermeederde (b) *Ontlastende*

(a) *Causus*. (b) *Motus excretorius*.

beweginge; te weten, waar door de vloeibare Deelen te veel uit het lighaam gedreven worden, gelyk geschiet in te sterke Zweetingen, Buikzuiveringen, (a) Pischvloed, enz. 5. Alle Oorzaak, die de Vaten uitwendig toedrukt: want deze dryft de vloeibaarste Deelen uit, gelyk blykt in die Menschen, welke in de Mynen gaan, alwaar de drukkinge van de Lugt groot is: want deze zyn in 't begin wel kout, om dat de doorstralinge door de kleinste Vaten eenigzins belet word; maar zweeten kort daar na, niet van de wärme van de plaats, gelyk de Thermometer leert, maar om dat de Kragt van het harte blyft, terwyl ondertusfchen de ruimte der Vaten vermindert word: diensvolgens word dezelve veelheid van Vogt door de nu vernauwde Buizen gedreven; waar door de beweginge en schuuringe grooter word, en gevolgelyk zweet verwekt word. 6. Alle zoorten van Geneesmiddelen, die de voorgaande of verwekken, of vermeerderen kunnen. De zoodanige zyn alle Prikkelende, Zweetdryvende, Braak-middelen, enz., welkers ontydig gebruik de vogten dik maakt. Dit is de rede, dat in ziekten, die van de *dikte* der Vogten afhangen, op het gebruik van Zweetmiddelen ongelukkige uitwerkingen volgen, terwyl'er in tegendeel dan verdunnende Geneesmiddelen aangewezen worden.

I. GEVOLG. Alle middelen, die het Bloed tot een behoorlyke trap verdikken, versterken ons Lighaam, en schikken het tot eenen hoogen Ouderdom. Want zoo het Bloed zyne behoorlyke *dikte* niet heeft, dan worden de vogten in te grooten menigte in de zylyngsche Vaten afgeleid, en uit het Lighaam gedreven: waar door de sterkte weggaat; die zeekerlyk bestaat in de grootte der Aderen en Slag-aderen, en in de behoorlyke *dikte* en vastheid van het Bloed, dat 'er doorloopt, zoo als in 't Bloed van de Boeren, door aderlatinge afgetapt, klaar blykt.

K

II.

(a) *Diabetes.*

II. GEVOLG. Als het Bloed al te *dun* is, kan het door eene sterke beweginge der Spieren t'zamengebonden en *verdikt* worden, gelyk men in Menschen, die de Teering hebben, zien kan.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Scherpheid voortbrengende Middelen.

I. **D**OOR (b) *Scherpheid* verstaan wy die Figuur van een Lighaam, door welkers middel het zyne Mechanische *Kragt* volgens een klein opperflak op een ander Lighaam oeffenen kan. Maar nu kunnen 'er ten aanzien van de figuur zeer veele *scherpe* Lighamen zyn; want ze kunnen zyn of Keegelwys, of Pyramydaal, enz. dus een Degen, Mes, Diefel, Byl, enz. zyn *scherpe* Lighamen. Dog derzelve *Kragt*, of liever de (c) *Bewegings-kragt*, kan, gelyk ook van alle Lighamen, op tweederlei wys beschout worden, te weten, of volstrekt, of byzonder: De *volstrekke*, of *gemene* bewegings *Kragt* noemt men zulk eene die opgemaakt word uit de snelheid van een Lighaam gebragt tot deszelfs zwaarte. Maar de *Byzondere* word afgeleid uit de tegenstant, gebragt tot de gemene of volstrekke bewegings-kragt. *By voorbeeld*, zoo 'er twee Lighamen zyn, welkers eene heeft eene trap van zwaarte en eene trap van snelheid, maar het andere twee trappen van zwaarte, en even zoo veel van snelheid; dan zal de gemene of volstrekke bewegings-kragt van het eerste zyn tot de gemene of volstrekke bewegings-kragt van het tweede, gelyk de snelheid van het eerste tot zyne zwaarte gebragt tot de snelheid van het tweede tot zyne zwaarte gebragt, dat is, gelyk 1 tot 4. Zoo wy nu onderstellen, dat

deze

(a) *Acrimoniam inducentia.* (b) *Acrimonia.* (c) *Momentum.*

deze Lighamen tegens andere weerstand biedende Lighamen op deze wys gebotst worden, dat de tegenstant, die het tweede vint, viermaal grooter is als die het eerste vint, zullen derzelve byzondere bewegens Kragten gelyk zyn: maar zoo de tegenstant van het tweede bovendien nog grooter is als die van het eerste, dan zal de byzondere bewegings-kragt van het eerste te bovengaan de byzondere bewegings-kragt van het tweede. Dit is ook de rede, dat, hoe kleiner het tegenstant biedende punt is, waar tegen eenig scherp Deeltje botst, en hoe meerder zwaarte en snelheid dit Deeltje heeft, deszelfs uitwerkinge ook des te grooter zyn zal.

2. Voorts kan elk zagt Lighaam *scherp* worden, en in tegendeel elk *scherp* zagt worden: In ons nu kunnen tweederlei *scherpe* Lighamen zyn, of (a) *natuurlyke*, te weten, die in het Lighaam voortgebracht worden, of van buiten *ingebragte*. Dog de Lighamen die zagt zyn, worden op eene tweederlei wyze scherp; 1. te weten, door de Figuur te veranderen; 2. door wegneminge der bekleetzelen, waarmede de *scherpe* stoffen omwonden waren: maar in een gezonden staat zyn 'er in ons bykans gene *scherpe* Lighamen, want zoo 'er eenige zyn, worden ze aanstonts buiten het Lighaam verzonden, gelyk de Gal en de Pis. Bygevolg worden 'er in ons, uitgenomen deze twee, geene natuurlyke *scherpe* Lighamen gevonden: want het Wateragtige deel, dat het grootste gedeelte onzer vogten uitmaakt, word nooit Scherp; gelyk in de destillatie van Bloed blykt. Onze aardagtige deelen worden genoezaam nooit in *scherpe* verandert, ten minsten blykt het nog door proeven niet dat zulks geschiet; niet te min zyn 'er zomtyds *scherpe* deeltjes, *by voorb.*, in den (b) steen; maar deze zyn zoute deeltjes met aardagtige vermengt: en zoo moet men de *scherpe* Lighamen in andere deelen zoeken. Onzen Oly

K 2

is

(a) *Innata.* (b) *Calculus.*

is een zeer zachte stoffe, want in de wonden gedrupt verzagt hy; maar dezelve word ligt scherp; want zoo iemand veel Oly gebruikt heeft, zal hy in 't kort stinkende rispingen uitlaten, en deze Oly zal in een zeer scherpe stoffe verandert worden, die de beenderen zelfs doorknaagt, en afvreet. De zouten worden ook zeer scherp, als ze door eene al te groote beweginge en warmte tegen malkanderen geschuurt worden; en worden van een drierlei oorzaak scherp.

1. Alwat de snelheid van het Bloed, en bygevolg de schuuringe vermeerdert, brengt voornamentlyk in ons scherpe zouten voort. 2. Al wat de vogten verdunt, maakt doorgaans scherpe zouten; want daar van worden de hoeken vermenigvuldigt, van welke de scherpheid afhangt. 3. Alle wys van verdeelinge of ontbindinge doet het zelve; want de Deelen die verëenigt waren, verdeelt en van haar Klootsch t'zamenweefzel bevryd zynde, worden scherp: Ja de scherpheid word in ons door verrottinge ook voortgebracht, die op den stilstant volg; want door de warmte en de beweginge der naastgelegene Vaten word 'er eene schuuringe in het stilstaande vogt veroorzaakt, en hier uit ontstaat de veranderinge van Figuren.

3. Maar in ons kooft een drierlei Zout voort,

1. Een (a) scherp Zuur-zout: Dit nu word voortgebracht door het stilstaan van Spyzen uit Planten bereid, die, zoo ze lang in de Maag blyven, zeer scherp worden, tenzy 'er teffens iets uit de Dieren onder vermengt geweest is; dog de Melk, schoon ze een dierlyk vogt is, moet men niet uitzonderen, want ook die word in de Maag zeer dikwyls zuur. 2. (b) Een scherp Olyagtig zout: want alle de vogten van ons Lighaam, zoo ze maar aan eenige warmte blootgesteld worden, die de warmte van ons Lighaam evenaart, worden ontbonden, en zeer stinkende, dat is, zy verrotten; welke verrottinge van het vlugge Zout

(a) *Acre acidum.* (b) *Acre Oleosum.*

en den Oly voortkomt; want zoo men door destilleringe het Zout en Oly daar afhaalt, zal het overblyvende zonder smaak en reuk zyn: maar zoo den Oly van het Zout gescheiden word, zal hy niet meer stinken; waar uit blykt dat den Oly zyn stank van het zout heeft, die, zal hy stank verwekken, nootzakelyk moet ontbonden worden. 3. (a) Een *scherp Alcalisch Zout*.

4. Maar de *scherpe* Stoffen die van buiten in ons Lighaam gebragt worden, zyn verscheiden; te weten, 1. De (b) *Gegravene* en *Minerale*, die met onverdeelde kragten in het Lighaam komen, en niet ligt verandert worden; gelyk het (c) *Steen-zout*, de *Borax*, 't *Sal armoniak*, de *Vitriool*, *Salpeter*; te gelyk ook alle *Metaalägtige Zouten*. Hier toe behooren ook de *Aardägtige*, als den *Aluin*; en ook de *Olien* te onregt zoo genoemt, gelyk de (d) *Steen-oly*. 2. De (e) *scherpe Zuuren*, die of vlug zyn, of natuurlyk; gelyk alle *Zappen* van *Tuin-vrugten*, te weten, van *Kersfen*, *Pruimen*, enz. Of door kunst gemaakt, te weten, door *Giftinge*; want zoo word uit *Most*, *Wyn*, en hier uit *Azyn* gemaakt; die wel de lichtste *scherpe lighamen* zyn: maar de vaste zyn zwaarder, en hierom *scherper*; want hoe een zuur lighaam zwaarder is, hoe het zuurder is, gelyk blykt uit *Azyn* en *Vitriool-oly*; want de zwaarte van *Azyn* tot die van *Vitriool-oly* is gelyk 1 tot 3. De vaste *Zuuren* nu zyn alle *gegravene Zouten* in *Vogt* verandert, gelyk den *Vitriool-oly*, enz. 3. De (f) *Alcalische Scherpe*, die of *Vlug*, of *Vast* zyn; maar deze hebben *Aarde* by zig, waar van zy bevryd zynde, vlug worden; hierom zyn de vaste ook *scherper*, dewyl ze zwaarder zyn. 4. De (g) *Olyägtige scherpe*,
en

(a) *Acre Alcalinum*. (b) *Fossilia & Mineralia*. (c) *Sal. Gemme*.
(d) *Oleum Petrae*. (e) *Acria acida*. (f) *Alcalina Acria*. (g) *Acria Oleosa*.

en die zyn of uitgeperst, of gedestilleert: de eerste zyn in haar aart altyd zagt, maar worden door de tyd *scherp*: Maar de laatste zyn genoegzaam alle *scherp*, die, zoo ze in ons niet verteert worden, nog door de levens kragten overwonnen worden, *zeer scherp* worden, zoo dat ze als vuur branden: daarenboven zyn ze teffens *scherp* en vasthoudende. Hier toe behoren de (a) *Geeftägtige*; hoedanige zyn alle de gegifte (fermentati) Geesten, die zeer *scherp* zyn, gelyk uit de Brandewyn blykt. 5. De *Zouten* uit Plantgewassen, deze zyn of natuurlyk, gelyk den Honing, de Manna, de Zuiker; of door Kunst gemaakt, te weten, die uit de geperste zappen van rype zappige Planten gemaakt worden, door die door middel van warmte tot een behoorlyke dikte te laten uitwazemen en door de Kragt der koude tot Kristallen te doen schieten, welke in Water kunnen ontbonden worden; maar alle deze zyn *flapper*: Of door *Gistinge* voortgebracht; gelyk de Wynsteen, die na de zuivering van de Wyn van binnen aan de kanten van de Wyn-vaten aangezet is. 6. Alle (b) *scherpe Aromatike*, die van Oly- en *scherp* Zout t'zamen vereenigt overvloedig voorzien zyn: want deze zyn warm of heet, riekend, en van een *scherpe* smaak; gelyk de Peper, Gengber, Euyen, Look, Kaneel, (c) *Kassien-bast*, Kruid-nagelen, Moschaten-noot en Foelie, Kardamom, (d) *Galiga*; als ook onze *Speceryen* die in Europa groeijen. Dewyl deze alle door te prikkelen werken; maar zoo ze al te overvloedig gebruikt worden, verbranden ze de Maag, en overige ingewanden. 7. Alle *Pyn-verwekkende*: maar hier over kan men nazien het I. Deel. Hoofdst. VI. *Van de Scheidende Middelen*.

(a) *Spirituosa*. (b) *Acria Aromatica*. (c) *Cassia fistula*. (d) *Galanga*.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Verzagtende Middelen.

1. **D**E Verzagtende zyn die Middelen, welke de scherpe Deeltjes van onze ziekeleyke Vogten stomp maken; het geen ze doen, niet door derzelver Figuur te veranderen, maar alleenlyk door die te omwinden, en als in een doos te besluiten: en in dezen zin kan een scheede, die Messen, Naalden, of andere scherpe werktuigen inhoud, gezegt worden derzelver scherphed te verzagten.

2. Maar de Verzagtende Middelen zyn tweederlei; te weten, of algemene, die alle soorten van scherpe Lighamen, van wat voor een aart die ook zyn mogen, zonder onderscheid gelykformig omwinden; of byzondere, die alleenlyk een zeker soort van scherpe stoffen stomp maken.

De Clasfen nu van de algemene Verzagtende Middelen, zyn de volgende.

I. Alle Olyägtige middelen, in deze vier Hoofddeelen vervat; te weten, 1. De Olien uit meelagtige rype Zaa-den, *vers geperst*; als uit Amandelen, Hazelnoten, uit (b) de vier koude groote en kleine Zaa-den, (c) Heul-zaat, enz. 2. Alle (d) Waterägtige uittrekzels uit meelige Zaa-den tot een dikke slym gebragt; als uit het Zaat van (e) St. Jans-kruit, van witte Lelien, van (f) Nagt-scha-duw, van Violen, van (g) Zeven-gety, van (h) Wolle-kruit, (i) van Queen, enz. 3. Een eenigen niet scherpen gedestilleerden Oly, te weten, den Oly van Was. 4. De (k) Natuurlyke Olyen van Dieren, gelyk versche Boter, (l) Room van Melk, de afgescheidene en verzamelde Vettigheden, en voornamentlyk het Merg der Dieren;

des-
 (a) *Demulcentia.* (b) *Sem. 4. frigida majora & minora.* (c) *Sem. Papaveris.* (d) *Infusa aquosa.* (e) *Sem. Hyperici.* (f) *Solani.* (g) *Trifolii Odorati.* (h) *Verbasci.* (i) *Cydoniorum.* (k) *Olsa Nativa.* (l) *Cremor Lactis.*

desgelyks de Vettigheden, die omtrent de Beenderen, en voornamentlyk omtrent 't Darmscheil en de Nieren verzamelt zyn; als ook het Vet van Hoenderen, Gansen, Eenden, enz. Deze verzagende Middelen zyn zeer dienstig, als 'er tekenen van groote scherpte bespeurt worden; ja de scherpste vergiften kunnen hier door kragteloos gemaakt worden: Zy worden ook inwendig gebruikt, en doen veel voordeel, als het Bloed vol scherpe deeltjes is; dus in de ergste Blaauwschuit, zoo een zieke, schoon zeer zwak, een tyd lang op een nugtere Maag gebruikt Room van Melk, versche Booter, en, dat het allerbeste is, 't Merg der Dieren, zal hy by uitstek geneezen worden; zoo ook doet het ingenomen Merg zeer veel voordeel aan die Menschen, welke zulke dorre beenderen hebben, dat zy ze zonder kraaken niet bewegen kunnen; ja in de (a) Vliegende-jigt, of (b) Zinkingen helpt ook niets meer als Lyn-oly tot twee oncen alle morgen ingenomen.

II. Alle rype *Planten*, die zonder smaak en reuk zyn, daar men geen Oly uit halen kan, of by wyze van een (c) Melk, of van een (d) Uttrekzel, of van een Afkookzel, of van een (e) Deeg, ingenomen. Laten nu die gene, welke de raauwe Olien van de eerste Classe, in de eerste nummer vervat, niet kunnen verdragen, diergelyke *Planten* gebruiken; want in deze zyn de Olyächtige deelen door andere omwonden, en daar in verborgen. Voorts werken deze *Planten* ten deele door middel van haren lym, die de scherpe deelen in ons Lighaam bekleet, en ten deele door middel van haren verborgen Oly. Dog deze twee dingen doen, de (f) Afkookzels van Heemst; Bernagie,

(a) *Arthritis Vaga*. (b) *Rheumatismus*. (c) *Emulsio*. (d) *Infusio*. (e) *Pasta*. (f) *Decocta Althææ, Borriginis, Malvæ, Graminum omnium, Brancæ ursinæ, Mercurialis, Parietariæ, Violæ, Verbasci, Liliorum alborum, Cucumerum, Peponum, Melonum, Citrullorum, Lactucæ, Papaveris, Sympbyti, Nymphææ*.

nagie, Kaasjes-bladeren, alle soorten van Gras, Beren-klauw, Bingel-kruit, Glas-kruit, Violen, Wolle-kruit, witte Lelien, Komkommers, Pompoenen, Meloenen, Water-meloenen, Salade, Heul, Spek of Smeer-wortel, Plompen; als ook de (a) Queepitten; (b) Zap van Aardbezien, enz. Want alle de toebereidingen van deze middelen zyn *Verzagtende*, en derzelve onderscheid is zeer gering; zoo kan men zomtyds van de Teering geneezen worden door het langdurig nuttigen van Salade alleen. Maar men moet aanmerken, dat deze Middelen niet dienstig zyn, alwaar een scherpe taaje en verdikte stoffe is, maar zeer veel helpen in eene scherpe heete stoffe: waarom de Ouden tegen de Vergiften Saladen, Kaasjes-bladeren, Komkommers, enz. voorgeschreven hebben.

III. Alle *Zaaden*, waar uit men Oly persfen kan, en daar van kunnen Pappen, of Melken gemaakt worden: als zyn (c) de Amandelen, Pistassien, Gerst, Haver, Tarw, Rogge, Ryst, Geers, Okkernoten, Hazelnoten, de Zaden van Pompoenen, van Water-meloenen, van Lelien, van Plompen, Lynsaat, enz.

IV. De (d) *Lymige en smakeloze Gommen*, en voornamentlyk Gom Tragacanth, als ook de (e) Gommen van Kersfen, Appelen, Peeren, enz. in Water ontbonden: Want deze werken zeer wel, en genezen ook (f) 't Bloed-pisfen in de (g) Kinder-pokken op een zachte wys.

V. Alle (h) *Zappige en Stollende deelen* van gezonde Dieren (uitgenomen de Gal en de Pis); want die kunnen of in een Oog, of Wonde, zonder gevoel van pyn

(a) *Semina Cydoniorum.* (b) *Succus fragorum.* (c) *Anygdalæ, Pistaciæ, Hordeum, Avena, Triticum, Secale, Oryza, Miliun, Fuglandes, Avellanæ, Semina Peponum, Citrullorum, Liliorum, Nymphææ, Lini.* (d) *Gummi viscosa & insipida.* (e) *Gummi Cerasorum, Pomorum.* (f) *Mictus cruentus.* (g) *Variolæ.* (h) *Partes Succulentæ & Concrefcentes.*

pyn gebruikt worden: Derhalven zyn alle s'Jeuleyige deelen die uit Dieren gekookt worden, hier voordéellig; zoo kunnen Eieren, Vleesch, en alle onze vaste Deelen (uitgenomen het Vet) tot s'Jeulei gemaakt worden: dog de s'Jeuleijen zyn niet anders, als de voedende Zappen uit de vaste deelen door de Kragt van kookinge uitgeperst, gelyk uit (a) 't Hertshoorn blykt; want na de kookinge blyft daar van niets anders als een doode stoffe over; dus ook Vleesch zoo lang gebraden tot al het vogt verteert is, indien het aanstonts gedistilleert word, geeft niets anders als een (b) verbranden Oly: En zoo zyn de s'Jeuleijen en afkookzels van Peezen, Vliezen, Darmen, Ingewanden, *Verzagtende*: waarom 'er onnoemelyke Ziekten, die van schertheid alleen, haren oorsprong hebben, door een behoorlyke levenswys en gebruik van deze Soepen gemakkelyk geneezen worden.

Voorts zyn de Clasfen van de *byzondere Verzagtende Middelen*, de volgende

I. Alle (c) Zuurbreekende, (d) Aardagtige geheeten; waar van zommige, schoon ze om hare figuur voor kwetzende en wondende kunnen gehouden worden, egter Verzagten; want komende by een *scherp zuur*, maken ze dat kragteloos door het zelve in zig te trekken: dus maakt (e) Vylzel van Staal, schoon het scherpe punten heeft, des niet tegenstaande den Vitriool-oly kragteloos. *De zuurbreekende Middelen* nu zyn de volgende: (f) Kreefts-ogen, uitgebrande Eierschalen, Koraalen, alle Paarlen, alle Schulpen, Paarelmoer, alle Vis-beenderen, alle de Kalken uit de verbrande deelen der Dieren overblyvende: deze alle, zegge ik, breeken het *Zuur*, en brengen daarmede verëenigt, een derde *Zoet Lighaam* voort. Hiertoe beho-

(a) *Cornu Cervi*. (b) *Empyreumaticum*. (c) *Absorbentia*. (d) *Terebria*. (e) *Limatura martis*. (f) *Oculi Cancrorum*, *Testæ ovorum Calcinatae*, *Corallia*, *omnes Margaritæ*, *cuncta Ostracodermata*. *Mater Perlarum*, *omnes partes ex animalium partibus combustis restantes*.

behoren ook zommige Steenen; als de Bezoar, en de (+) Verken-steen, *Pedra del Porco* geheten: Maar deze

(+) *Lapis Hystricis*. Deze Steen word meest tot ons overgebracht uit Malakka, een Landschap in Oost-Indiën; en word van de Indianen genaamt *Mastica de Sobo*; van de Spanjaarden en Portugesen; *Pedra de Vassar*, en *Piedra del Puerco*; en van de Kooplieden doorgaans, *Pedra del Porco*; maar in de Winkels word hy genoemt *Lapis Porcinus*, *Lapis Malacensis*, *Bezoär Hystricum*, *Lapis Hystricis*: dog hy word verkeerdelyk en by misbruik van zommige de *Moeder-steen* (*Lapis Hystericus*) geheten; dewyl deze laatste van een heel anderen aart is, en alleen in America, te weten, in *Nieuw Spanjen*, gevonden word, en geen Bezoär is als de eerste. Maar de *Verken-steen* (*Lapis Porcinus*) groeit in het *Galblaasje* van een zeeke *Steekel-varken* (*Hystrix*) of *doornig Varken*, van grootte als een gemeen agtmaandig Varkentje, het welk voornamentlyk gevonden word in het Landschap *Caraga*, en in een ander, *Pam* geheten, van het Koningryk Malakka. Deze Steen nu is een Galagtig, rond, sponsagtig, en eenigzins gebonden Stremfel; van koleur Vleesch- of liever Lever-verwig, zeer bitter van smaak; glat als Zeep in 't aanraken, schoon hy als geschubt, of liever met eenige lidteekens voorzien is, niet ongelyk aan de Pok-putten: zyne grootte is doorgaans die van een Moschaat of Ockernoot. Deze steen is, als hy eerst uit Indiën gebragt word, met een zeker blaasje of uitwendig vlies overtrokken; dat niet anders is als een teder en dun blad, 't welk 'er rondom aan vast zit, even eens als of het daarom zeer kunstig gelymt is, dat als men den zelve weekt of trekt in warm Water zig daar van afscheid. Maar men moet aanmerken, dat de *Varken-steen* niet moet verwart worden met de *Bal van het Stekel-varken* (*Pila Hystricis*), die in de Maag, maar niet in de Galblaas van dit dier groeit; en diensvolgens geen Bezoär is als de eerste, maar de (*) *Verkens-bal* (*Ægagropilus*). Dezen mislag heeft met veele andere begaan, SAMUEL DALE (*Pharmacolog. pag. 407. edit. Londin. in 4.*), die uit deze verwarring te onregt besluit, dat de *Pedra del Porco* eerder de *Varkens-bal* (*ægagropilum*) als de Bezoär is; daar het egter zeeke is, dat dezen steen alleenlyk gevonden word in de Galblaas van de *Steekel-varkens*, waar in hy voortgeteelt word.

(*) De *Varkens-bal* (*Ægagropilus*) bier zoo genoemt word ook in de *Indiaansche Bokken* gevonden; desgelyks in de *wilde Geiten* en *Steenbokken van het Tyrolsche-Switzer gebergte*; waar van eigentlyk de naam van *BOKKEN-BAL*, of *BOKKEN-KLOOT* (*ÆGAGROPILUS*) zyn oorsprong heeft.

deze Steenen, voor zoo verre zy smakeloos zyn, hebben

word. Dog dezen Steen is zeer ongemeen, en zoo kostbaar, dat hy niet als in de handen van ryken en van Princen is. Men zegt dat hy eene uitnemende Zweet en Gift-dryvende kragt heeft; en de Indianen waarden hem boven alle de andere 't Vergift wederstaande Middelen. Hy bewaart, zoo men zegt, de ingeboorne of natuurlyke Warmte, versterkt de Ingewanden, verteert de rauwe vogten in het geheele Lighaam, belet de bovenmatige Vettigheid, verhoed de Beroerte en de Vallende-ziekte; men verzekert ook, dat hy den Steen zonder pyn breekt en de Jigt geneest; men zegt, dat hy byzonderlyk het Boort (cholera) geneest; en pryft hem in de Geelzugt, die uit Steen of Graveel ontstaat. Dezen Steen verwekt ook teffens dikwyls Stoelgang, en dat met gemak: waarom hy gemakkelyk en veilig kan gebruikt worden in plaats van die Middelen die teffens of zagt zweet-dryvende en laxerende, of zagt Braak-verwekkende en Zweet-dryvende zyn; en wel des te meer, om dat hy om zyne Olyächtige deeltjes te gelyk een streelende pynstillende Kragt heeft, waar door hy de zoo moeilijke als gevaarlyke benautheden in Koortzen, voornamentlyk in heete en quaadaardige, zoo wat anders, kan beteugelen. Mogelyk bevordert hy ook de Geboorte, zoo dat FREDERIK HOFMAN dezen Steen, uit vrees voor een Miskraam, aan Zwangere Vrouwen niet durft geëven, ziet hem hier over in *Clave Pharmaceut. Schroderiana*, Lib. V. Class. I. § 34. pag. 687. Vervolgens, belangende de wys van deszelfs gebruik, dezen Steen word zeer zelden in substantie, om zyne kostbaarheid, maar in een infusie alleenlyk gegeven; schoon hy, in Poeijer, ook groote kragten heeft om quaadaardige Koortzen te verdryven, zoo hy maar tot v. vi. of vii. greinen met eenig vergift wederstaande Water aan ryke Lieden voorgeschreven word. De Infusie word gemaakt, door hem intwee oncen Water, Wyn, of Bier, een uur lang of meer op te hangen; en zoo word het getrokken vogt gedronken, het welk, hoe bitterder, hoe kragtiger zyn zal; dog men moet die Steen, die in het Vogt opgehangen is, nu en dan roeren: op deze wyze zal hy, nauwelyks een grein in gewigt vermindert zynde, met zyne bitterheid en kragt het vogt vervullen, het welk den Zieken in eenmaal gebruiken moet: Maar na dat men 'er de Steen uitgenomen heeft, dewyl hy gelyk nat gemaakte Zeep zagt geworden is, moet men hem op een drooger plaats leggen, om zyn vorige vastigheid weer te krygen. Men kan over deze *Varken steen nazien*, BONTIUS, *De Medicina Indorum*, in *Not. ad GARC. ab ORT. Cap. 46*; FRAGOSUS, *Medic. Indor. Cap. 10.* TULPIUS, *Lib. IV. Observ.*

ben geen andere, als een Verzagtende, Kragt; maar zoo 'er smaak by is, dan kunnen ze op een andere wys werken; dus kan de Varken-steen, om dat hy van een Zeepagtigen aart is, door te prikkelen werken; maar hy heeft niets byzonders boven de overige prikkelende Middelen. Alle *natuurlyke* Aarden breken ook het *Zuur*; als (a) Pot-aarden, allerlei Kryt, Armenische roode Aarde, en andere, enz. desgelyks zommige (b) Kalken van Metaalen; alsook de (c) Marcasiten, Staal, Loot, Tin, tot Poeijer gebragt. Deze worden voornamentlyk tegen het *Zuur* gestelt, en kunnen de scherpste en grootste Vergiften *Verzagten*: zoo word (d) Gesublimeerde Quik met Vylzel van Staal lange gevreven onschadelyk; ja de Vitriool, die met Staal gesatureert is, word ook een onschadelyk Geneesmiddel; zoo ook kan de (e) Brand-steen van alle zyne brandende kragt, door Vylzel van Staal, of diergelyks, berooft worden, ja zoo hy met Kreeften-oogen sterk en lang gevreven word.

II. Alle *Zuuren*, welke ten aanzien van de Alkali-sche Stoffen *verzagtende* zyn, schoon zommige van dezelve op zig zelfs beschout zeer scherp zyn: Van de Classe der zuure Middelen zyn: 1. De versche Sappen van rype en zuure vrugten; als van (f) Kersfen, Mispelen, 52; en voornamentlyk MICHAEL BERNARDINUS VALENTINUS in zyn TRACTAAT *de Polychrestis Exoticis*, alwaar hy in het byzonder van dezen Steen handelt. Dog wat nu belangt de zoo Hemel hoog verhefte Kragten van dit Geneesmiddel, nadien het van een Zeepagtigen aart is, als zynde uit de verharde en gestolde Gal gesprooten, hierom mag men het in zeer veele gevallen voor een zeer goet Geneesmiddel houden; maar egter schynt 't, -dat men deze Steen zoo hoog niet waarden moet, als by de meeste geschiet; en mischien niet veel meer, als andere Steenen, die in de Galblaas van bykans alle Dieren gevonden zyn.

(a) *Argillæ, cretæ qualibet, Bolus armena.* (b) *Calces Metallorum.* (c) *Marcasitæ, Chalybs, Plumbum, Stannum.* (d) *Mercurius Corrosivus.* (e) *Lapis infernalis.* (f) *Succi Cerasorum, Mespilorum, Uvarum, Pyrorum, Malorum, Ribesiorum, Mororum.*

len, Druiven, Peeren, Appelen, Aalbezien, Moerbezien, enz., die zeer voortreffelyke middelen zyn in Ziekten, waar in het *Alcalifche* heerst; gelyk in de Pest, Kinderpokken, Mazelen, brandende Koortzen, enz. 2. De Zuuragtige Wei van Melk, Karnemelk, Zuuragtige Melk zelfs: want deze kunnen het Alcalifche, 't zy vast, 't zy vlug, stomp maken: Zoo heeft TULP waargenomen, dat een zeer kwaadaardige Buikloop voortgekomen van een prædominerende Alcalifche stoffe van de Gal, door het gebruik van Karnemelk alleen genezen is; ook is aangemerkt, dat door deszelfs menigvuldig drinken de derdendaagsche Koorts genezen is. 3. Alle gegifte Zuuren uit alle rype Tuin-vruchten, of uit meelige Zaden bereid, en (a) *Azynen* getheten; maar deze ontbinden eer, als ze doen stremmen: Dit is ook de reden, dat de Moezel en Rynsche Wynen, de allerbeste zyn (voornamentlyk als men 'er een weinig Geest van Sal Ammoniac by doet) in Ziekten, daar de dorst zeer groot, en de Gal zeer bedurven is. Hier toe behoren ook de Gedistilleerde en gegifte Vogten, als mede ongezuiverde Wynsteen, die een drooge Azyn is. Van deze Classe zyn ook de (b) Pappen of Bryen, die eenige dagen lang in een warmte gestaan hebben, en daar van Zuur worden. 4. Alle Zuuren uit zware gegravene Lighamen gehaalt; want deze breeken zeer het Alcalifche; maar voor dat ze 't breeken, zyn ze zeer doorvreetende; en zyn of Natuurlyk, gelyk de (c) *Steen-Oly*; of door Kunst gemaakt, te weten gedistilleert, gelyk de Geest van Zee-zout, van Zwavel, van Vitriool, van Salpeter; maar als deze met een Alcalifsch Zout gefatureert zyn, brengen ze een zagt Lighaam voort, gelyk uit de (d) gevitrioolde Wynsteen blykt.

III. Alle Alcalifche Zouten, ten aanzien van de zuure. Dog door de Alcalifche worden gemeenlyk drie-

(a) *Acetosa.* (b) *Pultes.* (c) *Petroleum.* (d) *Tartarus Vitriolatus.*

driederlei soorten van Zouten verstaan, 1. Alle vaste zouten uit verbrande Planten getrokken, deze nu zyn zeer scherp en vretende, maar tegen alle zuure gestelt, en brengen na de Opbruizinge met die zuure stoffen een zeer zagt Lighaam voort. 2. Alle Alcalische vlugge zouten, uit Planten, na derzelver verrottinge, door destillatie bereid. 3. De vlugge Alcalische Zouten uit de Dieren, door middel van destilleringe gehaalt, en *Pisagtige* (*Urinosi*) geheten: dog alle verrotte deelen der Dieren, geven zoodanig een Alcalisch stinkend zout.

IV. Alle (a) *Brandende Geesten*, ten aanzien van de zuure: zoo breek de (b) overgehaalde Brandewyn, met de een of andere zuure Geest, als van Salpeter, of van Vitriool, of van Zout, of met Sterkwater, getrokken of gedestilleert, derzelver al te groote zuurheid, en maakt die zoet.

GEVOLG. Deze dingen nu overwogen zynde, blykt het, welke zyn de Tegengiften van de *Mechanische Vergiften*? Want door deze verstaan wy alle die vergiften, welke ten aanzien van de figuur en beweginge hare uitwerkingen voortbrengen; als zyn gestoten Glas, Kristallen, Metalen, enz. welkers Tegengiften die zyn, welke zig bekwaam toonen om die Vergiften te omwinden. Daarenboven zyn 'er andere Vergiften, welke door te stremmen werken; maar hier van zal in 't vervolg gehandelt worden.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (c) Veranderende Middelen.

I. **D**E *Veranderende* zyn die Middelen, door welkers hulp de figuren der Deeltjes, die de *Vogten* t'zamenstellen, zoo verandert worden, dat zy daar door, meer of min, tot steeken bekwaam worden. Men

oor-

(a) *Spirituosa ardentia.* (b) *Spiritus vini rectificatus.* (c) *Immutantia.*

oordeelt, dat 'er waarlyk veele veranderende Midde-
len zyn, schoon 'er zeer weinige gevonden worden:
want de *Schuuringe* der vaste Deelen op de vloeibare,
die 'er in bevat worden, schynt in der daat de eeni-
ge en alleen uitwerkende oorzaak te zyn van de on-
middelyke *figuurs* verandering in de Deeltjes dezer
vogten; want de veranderingen, die in de vogten,
van de opbruizinge of gistinge plegen voorttekomen,
hebben geen plaats in ons Lighaam, gelyk te voren
getoont is.

2. Voorts komen van de bovengenoemde *Schuu-
ringe* de volgende uitwerkingen voort; te weten,
1. Worden de taaijere, stompere, en dikkere Deel-
tjes, door de punten van andere Deelen gestooten;
waar door veroorzaakt word, dat de styvere Deel-
tjes door de buigzamere omwonden worden: Hier
uit blykt, waarom de Zouten in ons zoo *verandert
worden*, dat ze na verloop van 24 uren, alle hare
Scherpheid afleggen. 2. Worden de Deelen die het
allerbuigzaamste zyn, ook het meest van allen *veran-
dert*: Want de zoodanige hebben een zeer groot op-
pervlak en zeer kleine vastheid; zoo dat ze een zeer
geringe tegenstant hebben. 3. Worden de hoekige
Deeltjes zeer *verandert*; nadien 'er de hoeken afge-
schuurt worden, waar door zy uit hoekige klootsche
en stompe worden.

3. Maar deze *Schuuringe* verandert na de verschei-
dene snelheid van den Omloop der vogten in ons
Lighaam: en daarom de vogten te *veranderen*, is te
veranderen den trap der snelheid van den Omloop.
Maar nu moet men onderzoeken, welken trap van
snelheid genoeg zy om deze of gene veranderinge te
weeg te brengen. Laat ons, om dit optelosfen,
onderstellen, dat iemant verscheidene soorten van
Spys en Drank gebruikt heeft, als gezouten Vleesch,
Zuure dingen, enz.; zoo de beweginge van den Om-
loop wel geregelt is, zal ze alle de gebruikte Spy-
zen

zen zagt en onschadelyk maken; maar zoo die beweging van de een of andere oorzaak, als van een Koorts, vermeerderd word, dan zal uit die zelve Spyzen een dikke, verdorvene, en tot verrottinge hellende stoffe voortgebragt worden.

4. Derhalven besluiten wy hier uit, 1. Dat eene zachte en gelykformige beweging alle de zachte Vogten voortbrengt. 2. Dat eene beweging, die kleinder als na gewoonte is, de Vogten, maar voornamentlyk de Chyl, verandert in eene zuure stoffe: zoo ontstaan 'er in Kinderen en Jongens, als mede in slymzugtige Vrouwen, en in die te veel rusten, dikwils Ziekten, die van 't zuur haar oorsprong hebben; en daarom worden de zoodanige geholpen door vlugge Zouten, als ook door Staal-middelen, Zuurbrekende Middelen, enz. 3. Dat alle deeltjes door eene te veel vermeerderde snelheid een scherphheid verkrygen, en wel zulkene, die men eene *Pluggs Alcalische* (*Alcalina Volatilis*) noemt.

Z E S D E H O O F D S T U K.

Van de (a) Verdunnende Middelen.

1. **D**E Verdunnende zyn die Middelen, welke met een Vogt vermengt, deszelfs deelen Vloeibaarder maken, zoo nochtans dat ze die niet veranderen. Een Vogt of Vloeistoffe word genoemd die Klomp, welkers kleinste deeltjes met malkanderen verëenigt zyn, maar egter ligt kunnen gescheiden worden (ziet de VOORBER. HOOFDST. I. § IV.) Derhalven Vloeibaarder te maken, is te maken, dat de Deelen door een minder Kragt van malkanderen kunnen gescheiden worden.

2. Dit nu kan op tweederlei wys geschieden, te weten, 1. Door alle deeltjes elk in 't byzonder in

L

klein-

(a) *Diluentia.*

kleindere te verdeelen; dog deze wys heeft hier geen plaats. 2. Door te *Verdunnen*, of door'er een ander Lighaam onder te vermengen, dat wel deze drie volgende hoedanigheden hebben moet, te weten, *a.* al wat *Verdunt*, moet een Vogt of Vloeistoffe zyn; *β.* moet het Vloeibaarder zyn als het vogt, dat verdunt moet worden; *γ.* moet het na de vermenginge zyne Vloeibaarheid behouden.

3. Buiten het Water is'er geen Lighaam, 't welk deze drie hoedanigheden heeft. De Wyn word wel gezegt te *Verdunnen*; maar deszelfs Verdunnende Kragt hang af van zyne wateragtigheid gepaart met een prikkelende Kragt; maar de Olien maken den klomp der vogten eerder ondoorgangbaar; de Geefte Geesten doen den klomp doorgaans stollen, maar verdunnen hem niet; de Zouten zyn vast, en hebben de hoedanigheden van Verdunnende Middelen niet, maar verdeelen alleenlyk door te prikkelen; de Aarde is ook vast en onbeweeggelyk. Bygevolg zoo men *Verdunnen* moet, moet men Water gebruiken.

I. BETOOGBAAR BESPIEGELENDE VOORSTEL. Als Water door warmte geholpen word, *verdunt* het meer; hierom is warm Water hier toe het beste.

II. VOORSTEL. De Zoute deeltjes bevorderen, door te prikkelen, veel de werkinge van het warme Water; derhalven zoo men Zee-zout, Sal Polychrest, Ammoniäk, of Borax neemt, met Water vermengt, dan zal men een zeer goede uitwerkinge van de *Verdunninge* hebben.

III. VOORSTEL. De vermeerde Ademhalinge, als mede de vrywillige beweginge zyn zeer groote hulpmiddelen om te *Verdunnen*: hierom alwaar een schiele *Verdunninge* nodig is, gelyk in de Pleuris, Long-onsteeking, enz. laten dan de Zieken zoo veel adem halen als zy kunnen: want

be-

behalven de eigene uitwerkinge van de bewogene Longe, te weten, de Verdunninge der Vogten, worden boven dien de Maag en Darmen op dezelfde wys gedrukt; en dus geschiet daar door een schielyker uitdryvinge van 't verdunnend Water, en deszelfs afleidinge na en in de Melk-vaten; dit is ook de reden, dat de Chylvoerder by beurten, meer gedrukt word, waardoor den loop van 't Water door den zelven versnelt word. Alzoo word ook door eene vrywillige beweginge der Spieren de doorstralinge der Vogten vermeerdert: Dit nu is van zeer veel nut in langdurige ziekten, wanneer men verzekert is dat de vogten verdikt zyn; laten derhalven die menschen, welke door zoodanige ziekten aange-tast zyn, gaan, wandelen, dansen en springen, en diergelyke matige beweginge doen, en ondertuschen by herhalinge Water drinken: want ze zullen zig daar door veel beter bevinden, gelyk uit het voorbeeld van zieken, die te paart of op een wagen ryden, en diergelyke lighaams bewegingen lang genoeg en na behoren oeffenen, duidelyk blykt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Stremmende Middelen.

1. **D**E Stremmende zyn die Middelen, welke de Deelen, die een Vogt uitmaken, in eenen vasten en verdikten Klomp veranderen, zoo dat veel deeltjes onder eene Oppervlakte bewogen worden. Dit nu kan op tweederlei wys geschieden, te weten, 1. door de Vloeibaarste deeltjes, die tuschen de overige leggen, uittedryven. 2. Door de deelen met malkanderen te verëenigen, te weten, door iets tuschen de deelen van een vogt te plaatzen, het welk haar t'zamenhegt, zoo

L 2

dat

(a) Coagulantia.

dat ze in grooter klompen veranderen en niet langer kunnen vloeien. Maar die op deze wys het Bloed doen *Stremmen*, zyn altyd *Verderffelyk*, en kunnen nauwelyks in het lighaam toegelaten worden, of verhaasten terstont de Dood.

2. De Classen der Geneesmiddelen, die ons Vogt op de eerste wys doen *Stremmen*, zyn twee; te weten, 1. De (a) *Uitpersfende*, of (b) *Uitdryvende* eigentlyk genoemt; 2. De (c) *Inzuigende*, of *Intrekkende*, die het tusfchen beiden zynde dunder vogt, binnen hare poren ontfangen, waar van het overige dikker word. De Eerste verminderen de hoeveelheid onzer vogten, maar de Laatste vermeederen die: maar dezen werken in ons zoo ligt niet als zig zommige verbeelden; want ingenomen zynde kunnen ze niet komen in de Melk-vaten.

3. De *Stremmende* Middelen nu van de Eerste Classe zyn, I. Onder de Planten, 1. Die alle, welke met (d) Vitriool van Staal vermengt, een zwarte en zeer straffe Tinctuur voortbrengen; by voorbeeld, de Galnoten, welke met onze vogten vermengt, als ook met Melk, Eiwit, Speekzel, dezelve doen *stremmen*; zoo ook het Zap van roode Roozen vers uitgeperst; als mede genoegzaam alle onrype Zappen; dan de Ockernoten, voornamentlyk derzelve buitenste Basten; als ook de Bast en Bloemen van Granaten; het onrype Zap van (e) *Sleepruimen*, van Mispelen, van onrype Druiven, van Aalbessen, van Katoen-kruit, en zeer veele diergelyke Zappen, welke in de mond gehouden zynde, het Speekzel doen *stremmen*: maar zoo de zoodanige, zoo als ze zyn, in het Bloed komen, (te weten, zoo ze in de aderen gespuit worden) *stremmen* ze het zelve, en brengen *Slym-proppen* in het harte en in de Long-slag-ader voort. Maar zommige van deze Zappen, zoo ze ryp zyn, verdunnen eenigzins.

2. De
 (a) *Exprimentia*. (b) *Expellentia*. (c) *Absorbentia*. (d) *Vitriolum Martis*. (e) *Succus Acaciae, Mespilorum, Ombacii, Rebesiorum, Cotoneorum*.

2. De *Zuure Gegifte Geesten*, voornamentlyk zoo ze zeer geconcertreerde of t'zamengepunte kragten hebben, dat is, zoo ze tot de hoogste trap van zuurheid gebragt zyn; want de enkele of flappe zuuren, gelyk den enkelen Azyn, doen niet stremmen, maar eer verdunnen. 3. Alle gegifte brandende Geesten, tot die fynre gebragt, dat ze de naam van *Alcohol* verdienen, of dat ze Buspoeijer kunnen aansteeken: dog deze kunnen uit alle Planten door middel van giftinge gemaakt worden, welke (giftinge) haar eerst brengt tot den aart van Wyn, daarna tot die van Azyn; want zoo de destillatie geschiet, eer dat ze zuur geworden zyn, dan verkrygt men een brandenden Geest, die het Speekzel zelfs doet *stremmen*: hierom doen de practizerende Geneesheeren zeer qualyk, die deze Geesten aanpryzen in al te groote taaigheid der Vogten.

II. Onder de gegravene stremmen, 1. De *Vitrioolzouten*: als zyn de Vitriolen van Staal, van Loot, van Zilver, van Koper, van Quik; desgelyks Aluin, en de (a) Gesublimeerde Quik, indien ze in zoo een kleine quantiteit gebruikt worden, dat ze alleenlyk prikkelen, maar niet verdeelen; zoo ook de Brandsteen (*Lapis Infernalis*) verdikt en stremt in een kleindere quantiteit, maar verdeelt in een grootere. 2. Alle *Zuure Geesten* uit de gegravene zouten, door een zeer sterk Vuur gestookt; als de Geest van Swavel; dog zoo hy opent, doet hy dat voor zoo verre hy prikkelt; maar hier word hy aangemerkt, voor zoo verre hy onmiddelyk op de Vogten werkt, en daarmede vermengt zynde die stremt: het zelve brengt ook te weeg de Geest van (b) Steen en Zee-zout, als ook van Aluin, van Vitriool, van Salpeter; teffens ook Sterk-water, 't zy het uit Vitriool en Salpeter alleen, 't zy het met byvoeginge van Aluin by deze twee, gemaakt zy: Dog onder deze doen de Geest van Salpeter en Sterk-water het meest stremmen.

Daar-

(a) *Mercurius Sublimatus Corrosivus.* (b) *Sal. Gemmae.*

Daarenboven oeffenen alle deze Middelen een dubbelde Kragt op ons Lighaam, te weten, 1. Werken ze op de vaste Deelen, en versterken die, dat is, zy prikkelen ter t'zamen-trekkinge der vaste Deelen; en bygevolg stellen ze zig meer tegens een verdere uitzettinge, en gevolgelyk ook tegen de werkinge van het Harte: hier door word derzelve onderlinge beweginge vermeerdert, en hare werkinge op de Vogten word grooter; waar van de Verdunninge der Vogten, de verspillinge der vloeibaarste Deelen, en hier van eindelijk de *Verdikkinge* of *Stremminge* voortkoomt. 2. Stremmen ze ten eersten onze vogten, als ze daar mede in een genoegzame quantiteit vermengt zyn. Hier uit zien wy dan, hoe een en het zelve Geneesmiddel tegelyk verdeelende en stremmende zyn kan.

4. Tot de tweede en laatste Classe van de Stremmende Middelen, te weten, van de *Inzuigende*, behoren de volgende. 1. Alle Aarde, zoo *gebrande*, als *ongebrende*, te weten, de natuurlyke en vette: als zyn allerhande soorten van Kryt, en roode Aarden, alle klei en Pottebakkers aarden; die hoe zy meer uitgebrant en fyn zyn, des te meer inzuigen en nazig trekken. 2. Alle Schulpen tot Asch gemaakt: als Zee-schulpen, waar van de Kalk gemaakt word; en voornamentlyk de (a) Kreeften-schaaren, Oesterschulpen, Koraalen, Parel-moer, enz. 3. Alle uitgebrande vaste en vloeibare deelen der Dieren, als Beenderen, Hoornen, Vleesch, Vliezen, enz., welke tot Asch verbrant, t'zamentrekken en verdikken; als gebrande Lever, verbrand Bloed, enz., en alles, dat tot zouteloze Aschen gebragt kan worden. 4. Alle *Kalken* der Metalen, door een zeer sterk Vuur uitgebrand: als de (b) Doode-kop van Vitriool, die in de mond genomen, het Speekzel zelfs stremt; zoo ook Vitriool van Staal zeer sterk gecalcineert, als hy

(a) *Chelæ Cancrorum*. *Conchæ ostreorum*, *Corallia*, *Mater Perlarum*. (b) *Sublimat Vitrioli*.

warm op het Bloed geappliceert word, maakt dat zoo hart als een steen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) Beweging-makende Middelen.

1. **E**En tweederlei *Beweginge* kan 'er in onze *Vog-*ten aangemerkt worden; De eene, namentlyk de *Inwendige* beweginge der *Deeltjes*, dog deze nemen wy hier geenzins in aanmerkinge; maar de andere, waar door onze vogten door de *Vaten*, zoo lang het leven duurt, omgevoert worden. Derhalven zyn de *Beweging-makende* (waar van wy hier spreekten) die *Middelen*, welke de beweginge der vogten door de *Vaten* vermeerderen.

2. Tot den omloop van onze *Vogten* worden, vier hoedanigheden vereist; te weten, 1. De *Kragt* van het harte op het daar in bevatte vogt, nademaal daar het beginzel van beweginge van afhangt: Dog dewyl deze niet geduurig, maar afgebrooken of tuschen-poozig is, word 'er, zal den omloop niet ophouden, vereist. 2. De *toetrekkinge* der *Slag aderen*: welke gestelt zynde, dan nog nootzakelyk is. 3. De *Vloeibaarheid* van de te door te latene stoffe; welke niet anders is, als eene ligtheid van scheidinge der *Deelen* van malkanderen, zonder merkelyke tegenstant. 4. De *Slapheid*, *Buigzaamheid*, of *Vryheid* der *Vaten*, dat is, de kleinste tegenstant na de uiteindens, zoo dat de *Vaten* zig vry kunnen verwyden en uitzetten. Al wat dan de kragten van het *Harte* en der *Slag-aderen*, of de *Vloeibaarheid* der *Vogten*, of de *Buigzaamheid* der *vaten* (te weten, dat ze zig gemakelyk kunnen verwyden en uitzetten) vermeerdert, het zelve is ook een *Beweging-makend* *Middel*; maar voornamentlyk dat, het welk de kragten van het

L 4

harte

(a) *Movementia.*

harte vermeerdert: want door de vermeerderde beweginge van het harte, word ook de afscheidinge van alle Vogten, en gevolgelyk van het Zenu-vogt vermeerdert; welke vogt zelfs overvloediger vloeiende in de spierige vezelen van het harte, het zelve nieuwe kragten byzet, waar door den Omloop der Vogten nog meer bevordert en versnelt word.

3. De Classen nu der *Beweging-makende* Middelen zyn de volgende drie.

I. De Eerste Clasfe vervat, 1. Alle Prikkelende Middelen, die door de Vezelen aan te doen de *Afscheidinge* en den *Loop* der Geesten vermeerderen; waar van het harte grooter kragt verkrygt: en dus zyn wy gewoon in de quynende ziekten, beroerte, enz. alwaar den omloop verflaut, de Zenuen te Prikkelen, of door eenig onaangenaam prikkelend Middel, of door de hairen uit te trekken. 2. Alle *Laxerende Prikkelende* Middelen, dat is, welke de Vaten verwydbaar maken, dat ze de vogten gemakkelyk kunnen toelaten. 3. Alle die dingen welke het Bloed *verdunnen*. 4. Alle die Middelen, welke *Scherpheid* in de Vogten brengen. 5. Alle *Verdunnende* Middelen. Dog van deze vyfsoorten hebben wy te voren reets op hare plaatzen gehandelt.

II. De Tweede Clasfe vervat alle die dingen, welke den *Omloop* van het Bloed door de Aderen versnellen, onder welke het voornaamste is de *Drukkinge* der Aderen; deze nu kan op tweederlei wys geschieden, te weten, 1. Door de deelen te *vryven* van de uiteindens na het Harte: Dog hier toe behoren de *Vryvingen*, *Baden*, en warme *Stovingen* (vergel. I. DEELS, VI. HOOFDST. Van de *Scheidende Middelen* ART. 5.) 2. Door de Spieren zeer veel te bewegen: het welk in de (a) *Water zugt*, *Milt-zugt*, *Opstyinge*, *Vryster-ziekte*, enz. zelfs veel meer helpt, als zeer veel

(a) *Hydrops*, *Hypochondriaca* & *Hysterica Passio*, *Pallor Virgineus* sive *Citorosis*.

le inwendige Geneesmiddelen; nademaal, de Ademhalinge vermeerdert zynde, de snelheid van het Bloed veel vermeerdert word, door dien de Long-flag-ader van de in de Longen beslotene lugt terstont gedrukt en ontlast word. Waarom ook 't niezen, zingen, hoesten, laggen aan de Slym-zugtige zeer voordeelig zyn.

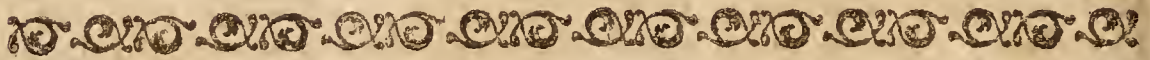
III. De derde Classe behelst die Middelen, welke de gebreken der vogten wegnemen. Een vogt nu kan of in gebrek, of in al te grooten dikte zondigen. Zoo het gebrek van vogt zoo groot is, dat deszelfs keeten in de Vaten weggenomen word, zal deszelfs beweginge nootwendig ophouden: want het voorafgaande deel moet altyd van het navolgende voortgedreven worden, maar wy onderstellen, dat deze keeten ontbreekt: Bygevolg moet in dit geval het verlorene vogt wederom herstelt worden: en zoo helpt de Wei van Melk Menschen, die een warm Temperament hebben, niet anders als die welke door veel zweetens uitgemergelt zyn, zeer veel; dewyl ze het gebrek van vogt weer vergoed. Maar zoo de vogten te dik zyn, dan moet men insnydende, verdeelende, en verdunnende Middelen gebruiken.

NEG ENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Beweging-stillende Middelen.

DE Beweging-stillende Middelen zyn die, welke de zoo genoemde Oorzaken van snelheid of wegnemen, of verminderen: de zoodanige zyn, welke den Prikkel van de Zenuën stillen, de laxiteit of buigzaamheid na de uitëindens der Vaten wegnemen, het Bloed dikker maken, en de fynste vogten in zig trekken; als ook die de beweginge der Spieren en van Ademhalinge

beletten: Daarenboven zyn 'er eenige, die den prikkel der Zennën byzonderlyk verbreken, als den *Opium* of *Heul-zap*, desgelyks in de (a) gaande en komende Koortzen, de (b) Kin-kina, enz.

H E T D E R D E D E E L.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN.

DE Geneesmiddelen, welke op de Vaste en Vloeibare deelen te gelyk werken, krygen dikwyls *verscheidene* namen, en *verscheidene* uitwerkingen, na dat ze op dit of dat deel des Lighaams gebruikt worden. Want zoo werkt, by voorbeeld, de *Wortel* van (c) *Nachtschoon*, op de huid gelegd, gelyk een (d) *Blaartrekkend Middel*, dezelve inwendig gebruikt en aan de Klieren van de Darmen geappliceert zynde, word een uitnemend (e) *Water-afdryvend Middel*: zoo ze met *Theriak* en *Opium* gegeven word, word ze (f) *Zweet-dryvende*; want ze word na de inwendige deelen gedreven: in dien ze met een *Dooijer* van een *Ey* vermengt uitwendig op een *Wond* gelegd word, werd ze *afvagende* en *pyn-verwekkende*. Dus ook, indien 'er eenig vat in de *Keel* te veel open is, zoo dat daar vogt uit druypt, geneest de (g) *Pokwortel* tot *Poeijer* gemaak dit vat.

Maar nu kunnen de Geneesmiddelen welke zoo op de *Vaste* als *Vloeibare* deelen te gelyk werken, gemakkelyk genoeg tot twee *Clasfen* gebragt worden.

De

(a) *Febri's Intermittens.* (b) *Cortex Peruvianus.* (c) *Falappa.*
(d) *Vesicatorium.* (e) *Hydragogum.* (f) *Sudoriferum.* (g) *Cina radix.*

De *Eerste* Clasfe behelst alle de Middelen, welke den Omloop des Bloeds en de Afscheidingen bevorderen; desgelyks die, welke het tegengestelde uitwerken, te weten, alle welke den omloop en de afscheidingen vertragen en verzwakken.

Dog de *Laatste* vervat alle die Middelen, welke de ontlastingen, uit wat voor deelen onzes lighaams het ook zy, bevorderen.

E E R S T E C L A S S E.

DER GENEESMIDDELEN, WELKE OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN TE GELYK WERKEN.

Alhoewel deze Geneesmiddelen alleenlyk in twee Clasfen (gelyk wy straks gezien hebben) in het gemeen kunnen verdeelt worden; zullen wy egter, door dien we te voren, te weten, in de VOORBEREIDZELEN, HOOFDST. XIII. dezelve in vyf Clasfen verdeelt hebben, (waar over het genoemde HOOFDSTUK *bladz.* 104. en vervolgens, kan nagezien worden) ook hier deze order volgen.

Edog, dewyl tot de *eerste* Clasfe (volgens de daar gemaakte verdeeling) alle de Middelen moeten gebragt worden, waar van wy in het EERSTE EN TWEEDE DEEL reets gesproken hebben, voor zoo verre zenantlyk met t'zamengevoegde kragten werken, daarom zullen wy die voor tegenwoordig niet herhalen. Maar nadien we tot deze Clasfe ook gebragt hebben de Clasfe dier Middelen, welke de *byzondere Afscheidingen* bevorderen, daarom zullen wy hier van nu beginnen; Onder deze nu worden voornamentlyk begreepen de *Melk-*, en *Zaat-makende* Middelen; Laat ons dan hier van nu handelen.

E E R S T E H O O F D S T U K .

Van de (a) Melk-makende, of Melk-voortbrengende Middelen.

I. **M**ELK (in 't Grieks Γάλα) is de de stoffe van de Chyl zelfs, in de maag bewerkt, in de darmen verder t'ondergebracht, van de Melk-vaten ingezoogen, door den Chylvoerder na de (b) Onderfleutelbeens Ader gevoert, en aldaar met het Bloed vermengt; maar hier van daan na de regter-holligheid van 't harte, en datelyk na de Longen gebracht, en daar in kleinder deeltjes gedeelt, en nauwkeuriger met het Bloed vermengt; daarna na de s'linkerholligheid van 't harte, en van daar door de groote Slag-ader en deszelfs Takken verspreit; welke vervolgens, na verloop van vier of vyf uren, of langer, na dat men wel gegeten heeft, op het Bloed, uit welke Ader of Slag-ader het ook zy ontlafst, in groote menigte te dryven bevonden word, volgens het getuigenis van (†) LOWER; en dan kooft ze, in alles met de Melk overeen: maar na die tyd word ze, door den voortdurenden Omloop in 't Lighaam, allengskens in het Bloed verandert. Dog een gedeelte van deze Melk-agtige Chyl, van het overige afgescheiden zynde, kooft in de Borsten, en word aldaar met den eigenen naam van *Melk* bestempelt; welke bygevolg van de overige Chyl niet verschilt, schoon dat ze, om geleedene dorst van de minne, zomtyds *takagtiger (ramosius)* word.

2. Maar nu worden de *Melk-makende* genoemd, die Geneesmiddelen, welke *Melk voortbrengen*. Dat nu deze van het Bloed (gelyk wy straks gezegt hebben) onmiddelyk afgescheiden word, blykt zelfs hier uit, dat zoo een Minne op een nugteren maag, eenig gekoleurt of riekend vogt drinkt, deszelfs *Melk* bin-

(a) *Galactopoea, sive Lac generantia.* (b) *Vena subclavia.*

(†) *Traâat. de Corde, Cap. V. pag. m. 238.*

binnen korten tyd eenigzins met dezelve koleur en reuk zal aangedaan worden (†): dog zoo de Minne zig, vier en twintig uren lang, van spys en drank onthoud, zal deszelfs Melk wegens gebrek van nieuwe Chyl zoo Wei- of Pis-agtig gemaakt worden, dat het Kind daar geheel een afkeer van heeft. Het zelve geschiet ook in de Koortzen van de Minnen.

3. Hier uit blykt, welke dingen in ons Lighaam melk voortbrengen; te weten, I. Alle die, welke over-
vlo-

(†) Waarom ook een *Geneesmiddel* aan een Minne gegeven (voornamentlyk zoo het wat sterk geweest is) ten eersten na deszelfs Borsten gevoert word, en zig met de Melk vermengt, gelyk uit voorbeelden openbaar is; ja het blykt ook, dat een Kind, indien het, zoo als een Minne een *Purgeermiddel* ingenomen heeft, ten eersten aan de Borsten gelegd word, en met zuigen voortgaat, tot dat 'er geen Melk meer overig is, zeckerlyk purgeren zal, en niet de Minne: het geen de ondervindinge ons zelfs leert, in overeenstemminge met HIPPOCRATES, *Libr. 6. Epidem. Sect. 5. Vers. 51. Edit. LINDEN*, die zoo spreekt: Γυνή, ζιζ, ἐλατήριον ἢ σικῶν ἀγρίων βεβρωμένοι, καὶ Παιδιοισι Καθαρσις, dat is, Een Vrouw, een Geit, die wilde Komkomers, *Elaterium*, aut *Cucumer Silvestris*, [anderen hebben hier de *Nies-wortel*, *Helleborus*, door verstaan] eten, zyn voor hare jongen een *Buik-zuivering*. De *Uitbreidinge* en *Verklaringe* van deze Spreuk kan men zien by den zeer voortreffelyken Uitlegger van HIPPOCRATES, ik meen PROSP. MARTIANUS in *Commentar. pag. 353. Edit. Rom.*, die vervolgens elders, te weten, *Comment. in Lib. de Natura Pucri. pag. 43.*, over deze zaak eene wel ter sneede bygevoegde geschiedenisse verhaalt, van een zekere Vrouw, die zoo iets gebeurt is: „Want als „ze, na een *Purgeermiddel* ingenomen te hebben, ter- „stont aan een jaarig Meisje de borst gegeven had, heeft „dit Kind zoo sterk gepurgeert, dat 'er voor eenen boven- „matigen doodelyken afgang gevreesd wierd; schoon dat „de Moeder zelfs niet eens ontlastinge gehad hadde: een „overtuigend en blykbaar teeken, dat 't *Geneesmiddel* „door de kragt der zuiginge ten eersten na de borst ge- „bragt geweest is, enz.

vloedig Chyl maken. Maar de Spyzen, welke dat te weeg brengen, zyn alle de zulke, welke de Chyl zeer gelyk zyn: de zoodanige zyn, versche en zoete Melk; voornamentlyk zoo 'er een weinig zout of zuiker bygedaan word, welke de allerbeste soort van Chyl maakt. Want het is dikwils, voornamentlyk de weelderig levende Moeders gebeurt, dat ze wegens gebrek van Melk, ontstaan uit het al te menigvuldig gebruik van Vleesch, hare Kinderen niet hebben kunnen zoogen; maar dat ze dit voorschrift gebruikende, gemaakt zyn blyde Voedsters van hare Kinderen. 2. Verschen en zoeten Room van Melk; voornamentlyk zoo de Melk der Minnen al te wateragtig is. 3. Alle (a) dikkere dranken uit geparelde gerst, of liever uit haver met Melk gekookt. 4. Alle (b) Brood-pappen, of met Melk, of met Wyn, of met Bier bereid. 5. Ryft-pappen met pistasien en diergelyke melige dingen; desgelyks de Melken (emulsiones) uit dezelve. 6. Vleeschoppen die niet al te dik zyn; maar welke terstont na de borsten gaan. 7. Versche eyeren op verscheidene wyzen bereid. 8. Dikke en zoete Bieren, die niet lang gegift zyn. Van alle deze, word in 't kort de Melk afgescheiden, die na een kwartier uurs van een Kind gemakkelyk kan gebruikt worden.

II. Alle die dingen, welke de gemaakte Chyl na de borsten leiden; welke zyn alle die middelen die de Chylmaking bevorderen; als 1. Alle Maag-middelen, welke de kragt van de Maag vermeerderen, zoo dat ze zig met vrugt toetrekt ter uitdryvinge van 't Vogt: hierom moet men onderzoeken, of een Minne een qualyk gestelde Maag heeft. 2. De (c) Geneesmiddelen, tegens de ziekten van de Ingewanden, welke den loop van de Gal, van 't Alvleesch-sap, en van het Darmvogt aanzetten en verwakkeren. 3. Alle bewegingen der Spieren; als

wan-

(a) *Ptisane*. (b) *Patanella*. (c) *Splanchnica*.

wandeling, huisfelyke bezigheden, enz. Alle deze dingen brengen door de Chylmakinge te bevorderen overvloedig Melk in de borsten.

III. Alle die dingen, welke de *uitvloeijinge* of *uitleidinge* van de Melk uit de borsten bevorderen: Want hoe meer 'er uitgetrokken of uitgehaalt word, hoe meer 'er na toe gebragt word. Daar zyn nu eenige dingen, door welkers middel de Melk door *uitleidinge* kan vermeerdt worden: de zoodanige zyn alle die middelen, welke de tegenstant der Melk-voerende Vaten verminderen; als 1. De (a) Koppen; 2. De verzagtende stoovingen, by herhalinge gebruikt; 3. De vryvingen; 4. De zuigingen. Zoo de Vrouwen alle deze middelen gebruikten, zouden die voor de teedere zuigelingen, die onmagtig zyn om zelfs de Melk uit de borsten te halen, dienstig zyn. Zoo ook kunnen ook eerst geworpene hondjes, met veel vrugt, aan de tepel met boter bestreken gelegd worden. Dog de heetere middelen, die doorgaans hier toe gebragt worden, werken alleen door te prikkelen, en zyn daarom onder de bovengenoemde aanwyzinge (*indicatio*) eigentlyk niet te rekenen.

GEVOLG. Uit het gezegde blykt nu, dat die Minnen die *slap* en *buigzaam* vleesch hebben, andere overtreffen; dewyl ze even zoo goede chyl voortbrengen, als die sterker zyn, en daarenboven een grooter overvloed van Melk geven.

T W E E D E H O O F D S T U K.

Van de (b) Zaad-makende Middelen.

DE Zaadmakende zyn die middelen, welke Zaad voortbrengen. Maar om Zaad te maken word 'er een drierlei vogt vereist, te weten, 1. Het Vogt van de (c) Voorstanders, 2. Van de (d) Zaad-
blaas-

(a) *Cucurbitulæ*. (b) *Spermatopæa*. (c) *Prostatae*. (d) *Vesiculae Seminales*.

blaasjes, 3. Van de (a) Ballen; dat maar alleen vrugbaar is, als uit de (b) Gesnedene blykt: waarom een *Zaad-voortbrengend* middel zulk een is, het welk de *bewerkinge* van dit vogt in de Ballen bevordert: dog de zoodanige zyn de volgende.

1. Al wat goede *Chyl* maakt, en bygevolg de Melk en het Bloed vermeerdert; hierom zyn de Dieren, die zeer veel Melk gebruiken, de geilste.

2. Alle *verwydende* (*Relaxantia*) Geneesmiddelen, of die middelen, welke de tegenstant in de Ballen wegnemen: De zoodanige zyn de warme Stovingen en Baden; als ook alle Olyächtige middelen, gelyk den Oly van Wyn-ruit, enz., en de hier uit-gemaakte toebereidzelen, by wyze van een Balzem, of Pap, op het (c) Bal-zakje gelegd. Dog byzonderlyk worden als *Zaad-makende* Middelen gepreezen, verscheidene bereidzelen uit (d) Averuit, Welriekend of Syrisch Amber-kruit, Hol-wortel, Berg-munt, Edele Raket-te, Zee-kruiswortel, Water- en Tuin-kers, opregte Dictam, Lavas, Kandische Orego, Katte-kruit, Peterfelie, Zeven-boom, Wilde Thym, Thym. Deze, uitwendig op het Bal-zakje gelegd zynde, brengen het Zaadagtige vogt daar na toe.

3. Alle middelen welke het *Zenu Vogt* zeer prikkelen, inwendig gebruikt, en de (e) Venus quellinge plegen voort te brengen, als allerhande soort van Look, Euyen, Parey, als mede alle die middelen, die onder de tweede Clasfe getelt worden; desgelyks alle riekende Gommen, als de Myrrhe, Aloë, Galbanum, Gom, (f) Zagapeen, Bdellium, Gom Ammoniak (g) Æthiopische Olyboom Gom, Tacahamaca; desgelyks de Peruviaansche, Tolutaansche,
(a) Witte

(a) Testiculi. (b) Eunuchi. (c) Scrotum. (d) Abrotanum, Marum odoratum, Aristolochia, Calamintba, Erysimum, Eryngium, Nasturtium aquaticum & hortense, Dictamnus, Levisticum, Origanum creticum, Nepeta, Petroselinum, Sabina, Serpyllum, Thymus. (e) Priapismus. (f) Sagapenum. (g) Elemni.

(a) Witte Americaansche en Canadafche Balzemen, de (b) Balzem van Mecha, of Gilead, als ook Kostelyke Spyzen, die in te grooten overvloed gebruikt (c) Schagts-stevigheid voortbrengen. De (d) Zaad-makende Kragt nu van alle deze middelen blykt hier uit, dat ze in Menschen, die van een (e) druiper herstelt worden, gebruikt, (f) Nagtbefmettingen verwekken.

Tot deze Classe moeten ook gebragt worden alle zouten (uitgenomen de Salpeter en de Vitriool) als Borax, Aluin, Zee-zout, alle Vluggen, en voornamentlyk Olyägtige zouten; ook alle Zeepen; desgelyks alle Pis-dryvende middelen (uitgenomen het Water alléén); teffens ook de Olien der Dieren, als de (g) Bevergeil, als mede de Aromatike Olien der Planten. Egter is aantemerken, dat die eigentlyk geen Zaad maken, maar dat ze door de Zenuën te prikkelen de afscheidinge van 't Zaat alleen bevorderen. Dit is derhalven de reede, dat men deze middelen aan bejaarden niet moet geven, dewyl deze menschen gebrek aan Zaad en Zenu vogt hebben. Eindelyk kan men by dit alles voegen de geile overdenkingen; waar door de nagt-befmettingen dikwyls veroorzaakt worden; enz.

4. De (h) *Byzondere* middelen van de Ouden gepreezen: hoedanige zyn, (i) Dil, Venkel, Edele Raketre, Cicers, Standel-kruit; welke alle op de bovengenoemde wyze werken: zoo ook worden de Ballen van Geile Dieren, als van een (k) Bok, Jakhals, Haan, als mede de hersenen van een Mos, van de Oude voorgeschreven; maar ze zyn onzeker, en mogelyk ydel.

(a) *Copaiba & Canadense.* (b) *Balsamum e. Mecha sive Opobalamum.* (c) *Satyriasis.* (d) *Vis Seminiſica.* (e) *Gonorrhœa.* (f) *Pollutiones nocturnæ.* (g) *Castoreum.* (h) *Specifica.* (i) *Anesium, Fœniculum, Eruca, Ciceres, Satyrion.* (k) *Hircus, Cabalus, Gallus Gallinaceus.*

T W E E D E C L A S S E.

VAN DE GENEESMIDDELEN, WELKE
DE ONTLASTINGEN BEVORDEREN.

E E R S T E H O O F D S T U K.

Van de (a) Slym-zuiverende Middelen.

I. **S**lym (*Pblegma*) word genoemd die taaije en witagtige *fluimige* Stoffe, welke afgescheiden word in een Vlies (b) 't *Slym- of Snot-vlies* genoemd; het welk de twee groote (c) *Boezemen* of *Holligheden* van het (d) Voor-hoofdsbeen, de (e) Wang-beenderen, het (f) Zeef-been, de (g) Hanekam, de (h) Paarde-zadel, alle de (i) Neusbeenderen; en de (k) Neusgaten zelfs bekleet; (waar over men SCHNEIDER in *Tractatu de Catarrhis* kan in zien.) Nu is aantemerken, dat de Bloedvaten in geen deel des Lighaams meerder bloot, of de Zenuën minder gedekt zyn, als in dit Vlies; ja het blykt ook duidelyk uit de plaatsinge van dit Vlies, dat de Kragt der *Slym-zuiverende* middelen zig overal uitstrekt tot de *Holligheden* van het Voorhoofdsbeen: hier van daan wierden ze van de Oude genoemd (l) *Herzenen-zuiverende* Middelen, als of ze zig tot de *Herzenen* zelf uitstrekten: Dog SCHNEIDER heeft aangetoont, dat 'er niets uit de *Herzenen* zelfs tot de *Klieren* van het genoemde Vlies vloeit; maar dat in dezelve een zekere stoffe afgescheiden word van het *Slag-aderlyk* bloed, voor dat dit tot de *Herzenen* gebragt word; waar door het meer gezuivert en schoon-gemaakt word: en waarlyk deze stoffe is, als ze

(a) *Apoplegmatizantia.* (b) *Membrana Pituitaria.* (c) *Sinus.*
(d) *Os Fontis.* (e) *Offa Genarum.* (f) *Os Cribriforme.* (g) *Cri-
sta Galli.* (h) *Sella Turcica.* (i) *Officula narium.* (k) *Nares.*
(l) *Cerebrum Purgantia.*

eerst afgescheiden word, dun en wateragtig; maar ze word in korten tyd, door de kragt der warmte, in eene dikke stoffe, (a) *Snot* genoemd, verandert.

2. Derhalven zyn de Geneesmiddelen, die tot de Clasfe der Slym-zuiverende behoren, alle de *Afva-gende*, *Prikkelende* en *Verdunnende*: hoedanige zyn de *Wateragtige*, *Zoute*, *Zeepagtige*, *Geestagtige*, en *Speceryagtige* middelen; gelyk de *Afkookzels* uit *Speceryen* bereid, 't zy met *Water*, 't zy met *Wyn*, 't zy met *Brandewyn*: En deze worden gebruikt, 1. Onder de form van een (b) *Nies-middel*, het welk de stoffe door de *Neusgaten* uitleid; en is meest dienftig, als 'er van een (c) *Kreeftgezwel* of van de *Spaanche pokken* iets ziekelyks in de *Neusgaten* zit; 2. Van een (d) *Gorgel-drank*, die de stoffe uit de *Keel* leid; welk middel altyd *Vloeibaar* is; 3. Van een (e) *Kau-middel*, 't welk 't *Slym* door de *Mond* uitleid, en doorgaans bestaat uit *Was* met *Speceryen* vermengt; 4. Van een (f) *Spoelwater*, het zy zulks geschiede door een (g) *Spuit*, het zy door *Linnen*, of anderszins; 5. Van een (h) *Likkinge*, welke, terwyl ze langzaam doorgeslikt word, de *Keel* prikkelt, en daarom nuttig is; 6. Van een (i) *Rooking*, welke uit alle *speceryagtige Kruiden*, door een *pyp*, *tregter*, of ander *Kunstuig*, ontfangen word. Maar dewyl de eerste soort alleen door de *Neusgaten* zuivert, dog de vyf volgende door de *Mond*, hierom kunnen alle de *Slym-zuiverende Middelen* gemakkelyk genoeg gebragt worden tot de (k) *Nies-middelen*, en de (l) *Quyl-middelen* of die *quylinge verwekken*.

3. De *Nies-middelen* zyn die, welke door *Niezinge* te veroorzaken de *Snot* uit de *Klieren* van het *Slym-*

(a) *Mucus*. (b) *Errhinum*. (c) *Cancer*. (d) *Gargarisma*.
 (e) *Masticatorium*. (f) *Collutorium*. (g) *Syringa*. (h) *Linctus*
 sive *Eclegma*. (i) *Fumus*. (k) *Ptarmica* sive *Errhina*. (l) *Stalagoga* seu *Salivam moventia*.

Slym-vlies leiden. De (a) *Niezinge* nu geschiet op de volgende wys: Eerst word de Borstholte zeer verwyd, waar door een groote menigte lugt in de Longen kooft; die na eenigen tyd, door de warmte uitgezet, met een groote kragt daar van daan gedreven word door de engtens der Neusgaten; en aldaar in de holligheden van de zes boezemen, (die zig tusfchen de ruimte van elk Neusgat opdoen) als ook in de Celletjes van de vier sponsagtige Beenderen verspreit word; en terwyl de lugt door die engten gedreven word, valt ze geweldig op het Vlies, en beweegt het in de Klieren bevatte Snot, en voert het met zig. Derhalven zyn de Uitwerkingen van de *Niezinge* deze: 1. Eene zuivering of ontlastinge van alle de gaten en holligheden der Neusgaten: 2. Ook eene zuivering van de Longen: 3. Eene zeer sterke schuddinge van het Lighaam. Dit is de reden, dat in ziekten, alwaar men in het Zenu-vogt beweginge moet maken, de *Niezinge* zeer nuttig is; als in Beroerte, taaje Blaaschuit, als ook in moeilijke baringe, daar de kragten van de Moeder ontbreeken. Dog de *Niezinge* die al te lang duurt vermoeit zeer, en kan zomtyds Stuiptrekkingen, ja de doot zelfs veroorzaken; hier uit is mogelyk de gewoonte ontstaan van den *Niezenden* zegen toe te wenschen.

4. De Classen der *Niesmiddelen* zyn twee. De *Eerste* vervat alle die middelen, welke op een werktuigkundige (mechanico) wyze het Slym-vlies kunnen prikkelen; als een Veder, Poeijer, Diertjes Bloed dat daar wegens verstoppinge, of ontsteeking op een gepakt is, enz. waar door 't zelfs gebeurt dat, in het begin van de (b) *Verkouthed*, een groote menigte snot uit de Neusgaten pleegt te druypen. Dog de *laatste* behelst alle die scherpe dunne en vlugge *Middelen*, waar van elk hoe het scherper is, hoe het geweldiger werkt; zoo verwekt Hyfop een ligt

te niezinge, (a) Keul een weinig zwaarder, Peper nog zwaarder, Euphorbium veel zwaarder, en Sublimaat de allerzwaarste, die een mensch veele uren lang niezende houd, alhoewel hy in een zeer geringe quantiteit gebruikt is.

5. De *Quyl-middelen* zyn die, welke *quylinge* verwekken. Voorts zyn de Klieren, welke speekzel geven, veelderlei, te weten, 1. De *STENONIAANSCHIE* speekzel klieren, de Oorklieren (*Parotides*) genoemd; 2. De *WARTONIAANSCHIE*, aan den grooten hoek van de Onderkaak gelegen; De *BARTHOLINIAANSCHIE* onder de tonge zelf geplaatst; 4. De *SCHNEIDERIAANSCHIE*, of de Klieren van 't Verhemelte; waartoe ook behorende (b) Amandelen, en 't (c) Lelletjen. 5. De Klieren onder de Tong, in de holligheid van de mond, en van de lippen. 6. De *NUCKIAANSCHIE* Oogklieren, by 't Oog geplaatst, die met een opene Buis in de mond uitkomen (†).

De *Quyl-middelen* nu worden tot drie Classen gebragt. De

(a) *Satureia*. (b) *Tonfilla*. (c) *Uvula*.

(†) Ziet een nauwkeuriger beschryvinge van alle deze Klieren in *Institut. Med.* van onzen beroemden AUTEUR *Cap. de Saliva* § 65. als ook by *NUCK, Sialograph.* pag. 8 ad 23. Voorts is hier aantemerkten, dat de *NUCKIAANSCHIE* Oogklieren uit die *Lyst* moeten weggedaan worden; dewyl ze wel in een hond gevonden worden, maar in een Mensch altyd ontbreken. Dog by deze gemelde Speekzel-klieren heeft, voor vyf en dertig Jaren, *ABRAHAM VATER*, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Wittemberg*, een *nieuw Klieragtig Uitspanzel* teffens met zyne Buis gevoegt; het welke hy na zyn voorgeven door middel van inspuitinge ontdekt heeft in de tong van een Meisje, en in een *Ge-schrift*, dat hy in den Jare 1720 uitgegeven heeft, heeft hy deze Buis genoemd de *Nieuwe Speekzel Buis*, en dat die in de tong de *voornaamste Ontlast-buis* is van eene groote Klier, welke ter zyden van de tong en onder dezelve geplaatst is, en zig van gelyken uitbreid over de wortel van de tong, de *strotlap* (*Epiglottis*) omtrent de spleet van de strot (*glottis*) over de *Spleet-spiere*n (*arytaenoiden*) tot binnen de *Maagpyp*. Dog het Gat of de *Openinge* van deze Klier is al ontdekt, en afgebeeld van *COLLINS* (*Anatom. Tab. 2.*), ook van *MORGAGNE* (*Adversar. Anat. I. Sect. 8. Tab. 1.*) en van *HEISTER* (*Compend. Anatom. Tab. 4. Fig. 20.*)

De eerste Clasfe vervat die Middelen, welke op de strax genoemde klieren *werken*; hoedanige zyn; 1. De Stovinge, Vryvinge en Zuiginge van deze deelen, 't zy in-, 't zy uitwendig: Dit is de reede, dat de Pappen op de Oor-klieren gelegd de mond vogtig maken, en dat door Tabak rooken de mond vogtig word. 2. Alle de reets genoemde Slym-zuiverende middelen. Dog men moet hier vooral aanmerken, dat deze middelen de ziekten door quylinge nooit geneezen, gelyk de meeste denken; want de quylinge geneest de (a) Spaansche-ziekte niet, maar ze is een gevolg van de aanvankelyke geneezinge dier ziekte.

De tweede Clasfe behelst alle die middelen, welke de vogten na de mond *brenghen*, door derzelver loop na de andere deelen van 't Lighaam te beletten: want men heeft opgemerkt, dat, zoo 'er eenige ingewanden verstopt zyn, als de Liever, Milt, 't Alvlees, desgelyks de Nieren, of de Darm-buizen, dan de mond altyd vogtig is; waar van de Milt-zugtige *Spouwers* (*Sputatores*) genoemt zyn: en bygevolg moet men alwat de afscheidinge van 't Water (*Lympha*) op die plaatzen belet, voor een *Quyl-middel* houden; maar of ten goeden, of ten quaaden, kooft hier in geen aanmerkinge.

De derde bevat die Middelen welke den Bloedklomp *ontbinden* of *verdeelen*, en een groote menigte van 't dus ontbondene bloed na de mond brengen; hoedanige zyn de Antimonie of 't Spijs-glas tot zoo verre door de Salpeter vastgemaakt, dat 't geen braakinge of afgang, maar alleenlyk walginge maken kan, waar door 't een menigte speekzel in de mond brengt: want 't is bekend, dat alle Braakmiddelen, voor dat zy doen braken, eerst walginge veroorzaken, en deze verzelt altyd eene ongewoone vogtigheid van de keel. 2. De Quik, die op verscheidene wyzen hier toe te pas kooft; te weten, a. De levende Quik, welke

(a) *Lues Venerea.*

welke quylinge verwekt, als hy gebruikt word, (1) Onder de gedaante van een strykel, gelyk in de Napelsche Zalf. (2) Onder de gedaante van een rook; want zoo men, *by voorbeeld*, twaalf greinen Quik op een kool vuurs legt, zal hy rook van zig geven, welke, indien hy van de Neusgaten ontfangen word, binnen twee of drie dagen quylinge verwekken zal. (3) Inwendig, als in de Pillen van BARBAROSSA, maar alleenlyk in een kleine quantiteit, anderzins zoekt hy zig een weg door den stoelgang. (4) Zoo hy veel en langdurig met de handen behandelt word, waar door quylinge kan veroorzaakt worden, gelyk ons de ondervindinge leert; want de Goudsmeeden, die veel Quik gebruiken, vallen dikwyls in een quylinge. β . Veroorzaakt de Quik door Sublimeringe met Zouten verëenigt quylinge; (1) Zoo hy in een kleine gift inwendig gebruikt word; (2) Zoo hy uitwendig in wonden of zweeren gestrooit word; (3) Zoo hy opgesnooven word.

Uit het gezegde blykt dan, dat de Quik, hoe ook aan ons Lighaam gebruikt, quylinge zal verwekken, en wel in ons dezelve uitwerkinge voortbrengen zal, op wat wyze ook bereid, 't welk deszelfs ontbindinge in de Maag en Darmen, en bygevolg den doorgang door de Melk-vaten belet: want dan zal hy geenzins quylinge maken, maar zig door den afgang ontlasten; gelyk men kan nagaan in de Cinnaber, en Æthiops Mineralis, die, uit Zwavel en Quik met malkan-kanderen verëenigt en vermengt, bestaan. De Quik nu is de zwaarste van alle de Vloeistoffen: ja ook zeer verdeelt en deelbaar, gelyk blykt uit deszelfs doordringende kragt, waar door hy door alle Lighamen, behalven door Glas, heen dringt: Ook behouden alle deszelfs deeltjes, hoe klein ook, hare byzondere zwaarte, die grooter is als de zwaarte van andere en evenredig is aan de zwaarte van den geheelen

hoop, gelyk van NEWTON betoogt is. Dit is de reden dat zoo Quik met andere vogten vermengt is, en beide van een en dezelve oorzaak bewogen worden, dat (zegge ik) de Quik veel snelder zal bewogen worden, en zyne beweginge veel langer behouden zal, als de overige vogten: waarom deszelfs deeltjes botzende tegen de minder bewogene deeltjes van de overige vogten, dezelve, door een zekere kragt, veroorzaakt door 't overwigt van haare snelheid, zullen doorbooren, verdeelen, en verkleinen, en haar ook snelder zullen doen bewegen. Dog deze werkinge van de Quik op andere Vloeistoffen, schoon ze van deszelfs vastheid of zwaarte, als de eenigste Oorzaak, afhangt, kan egter vermeerderd worden, te weten, zoo de Quik tot zeer kleine deeltjes gebragt worde: want dan zal elk deeltje nog een evenreedige kragt van werken verkrygen van de vermeerderde oppervlakte. De Quik nu in ons Lighaam ontvangen werkt op de vogten niet dan in de kleinste Vaten; want zoo lang hy in de grootere Vaten bewoogen word, verëenigt hy zig tot de druppels, en word daar niet inwendig met onze vogten vermengt; maar dezelve, tot in de kleinste Vaten gevoert zynde, word om de engtens der weegen in kleine deeltjes verdeelt, en met onze vogten naukeurig vermengt. Waar uit blykt, dat hy niet onmiddelyk op het Bloed werkt, maar op de Wei of 't Water (Lympha), dewyl 't in de kleinste Vaten bevat is. Hier uit kan ook de reede opgemaakt worden, waarom hy in verstopte Lighamen als in Menschen die Spaansche-pokken, Waterzugt, Scheurbuik, enz. hebben, met meerder vrugt werkt, als in die, welkers Vaten alle open zyn? Hier van hebben wy niet lang geleeden een opmerkelyk voorbeeld gezien in een zeker Man, die tweemaal de Spaansche-pokken hadde gehad, en daar van ook zoo veel maal geneezen was; maar als hy ten derden maale in dezelve ziekte gevallen was, is de Ge-

ne:

nezinge, om de Been-eters, ondernomen met openende afkookzels, en deze zonder vrugt gebruikt zynde, is men tot de Quik gekomen, die egter geenzins quylinge verwekt heeft: maar eindelyk, na verloop van een half jaar, heeft het Lighaam van den zieken door eene opgekome ne slym-zugt verstoppt, de kragt van de Quik, schoon in een geringe quantiteit gebruikt, ten eersten ondervonden; waar van hy zelfs in een zeer sterke quylinge gevallen is.

Eindelyk kan uit het gezegde beslooten worden, dat de kragt van de in onze Lighamen ontfangene Quik hier in bestaat, dat hy de klompjes onzer vogten, welke te veel op malkanderen gepakt en t'zamengevoegt zyn, ontbind en verdeelt, en gevolgelyk de verstoppinge wegneemt. Want op welk een Mechanische wyze ook onze vogten gevreeven, verkleint, en verbroken worden, zoo dat ze tot zeer kleine deeltjes gebragt worden, worden dezelve te gelyk bequaam gemaakt en geschikt om gemakkelyk en overvloedig te lopen in de zylyngsche Water-vaten, en gevolgelyk tot quylinge. Dat nu de Quik zoodanige uitwerkinge heeft, als wy beschreven hebben, blykt hier uit, dat zoo het Speekzel of de Pis, 't zy, door vryvinge, 't zy, door de hitte van de Zon, of van 't vuur, tot zeer kleine deelen gebragt word, dezelve stank geeft als speekzel met Quik gevreeven. Voorts word de Kragt van de Quik veel vermeerdert, indien 'er eenige prikkel bygedaan word, *by voorbeeld*, zoo hy verëenigt is met iets brandents of zuurs; want dan brengt hy verschrikkelyke quylingen en onverdraaggelyke ontlastingen voort. Eindelyk is aantemerken, dat zommige zottelyk beweren, dat de deelen van de Quik aan de kanten van de Vaten blyven hangen, dewyl hy een zeer beweeggelyk Lighaam is.

TWEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Borst-ontlastende-middelen.

1. **D**E *Borst-ontlastende-middelen* zyn die, welke de ziekeleyke stoffe die in de (b) *Longe-pypjes* vastzit, door het (c) *Strottenhoofst* uitwerpen. Hiertoe worden nu vier hoedanigheden vereist; te weten, 1. Dat de daar vastzittende stoffe beweegbaar en doorgangbaar gemaakt worde, en dienvolgens dat deszelfs vloeibaarste deelen niet verspilt worden, op dat de stoffe naderhand niet lymig, taay, en onscheidbaar gemaakt word: dit is dan de reede, dat al te heete en prikkelende Middelyk schadelyk zyn. 2. Dat de weegen geopent, afgevaagt, en gladgemaakt worden. 3. Dat men de Stoffe doet ontlasten; dat wel 't best door hoesten geschiet, om welke te verwekken een prikkel en genoegzame kragten vereist worden. 4. Dat aan de verstopte Vaten rust verzorgt worde, waar door zy verwyd kunnen worden; want zoo zy geduurig geprikkelt wierden, zou 'er zonder ophouden vogt uit de klieren van de (d) *Lugt-pyp* met pyn uitgeworpen worden.

2. Derhalven worden de *Borst-ontlastende-middelen*, voor zoo verre zy tot deze vier vereiste hoedanigheden behoren, ook in vier Classen verdeelt.

De eerste Classe houd in alle *Prikkelende Aromatike*, *bittere*, en teffens *zagte Oliägtige* *Middelen*; als zyn den (e) *Alzem*, de gezegende *Distel*, *Malrou*, *Hyfop*, *Majolein*, *Alant-wortel*, *Poley*, *Valeriane*, enz.; hier toe behoren ook de *Zwavelige* *middelen* met *Alcalische* vermengt; alle *vasse Zeepägtige* *middelen*, als de *Spaansche-zeep* in *Pillen*, of met *Melk* gebruikt; alle *vlugge Olyägtige Zeepen*; de *vlugge en vasse zouten*; en

(a) *Expectorantia.* (b) *Bronchia.* (c) *Larynx.* (d) *Aspera Arteria.* (e) *Absinthium, Carduus benedictus, Marrubium, Hyssopus, Majorana, Helenium, Pulegium, Valeriana.*

en in 't gemeen alle welke te gelyk prikkelen en verdunnen.

De tweede Clasfe behelst de *Openende* en *Afvagende* middelen ; als de zachte Olien van (a) Heul-zaat, Amandelen, Olyven, enz., van gelyken den Honig; die wel opent, verdunt, insnyd, afvaagt, en verzagt. Hier toe behoren ook de Melken (Emulsiões), de Zeepen, de Eyer-dooijers met Oliagtige middelen; en de Zuiker, ten minsten zoo hy spaarzaam gebruikt word: want schoon die van sommige afgekeurt word, is hy egter een gerectificeert Zout, en onzen natuurlyken Balzem zoo schadelyk niet, als eenige denken. Hier toe behoort ook de Manna, die uitnemende verzagt. Van dit soort zyn ook de Balzemen; als de Terpentyn, de Mechafche, Peruviaansche, en Tolutaansche Balzemen, enz. De Æthiopische Olyboom-gom (Gummi Elemi) enz., welke werken door haren Speceryagtigen prikkel en verzagtenden Oly. Hier toe behoren eindelyk de Afkookzels, die teffens verwyden en verzagten.

De derde Clasfe vervat die Middelen, welke Hoest verwekken; als Wyn, Azyn, scherpe Geesten, en Nies-middelen. Hier uit blykt, waarom HIPPOCRATES in 't (b) Longe-zweer, als den (c) Oordeel dag naby is, of Wyn, of Azyn, of beide t'zamen, of Azyn-honing, met Peper vermengt, gegeven heeft.

De vierde Clasfe eindelyk sluit in de *Verzagtende*, *Pyn-stillende*, en *Verdoovende* Middelen; welkers voornaamste is den Opium: want als de Lugt-pyp eens ontvelt is, word ze ligt tot een zeer sterken Hoest, en Krampen aangezet, die niet als door den Opium kunnen bedwongen worden.

(a) *Olea Papaveris, Amygdalarum, Olivarum.*
(c) *Dies Criticus.*

(b) *Vomica.*

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Buik-zuiverende Middelen.

1. **B**uik-zuiverende Middelen zyn die Geneesmiddelen, welke in een Levend Lighaam, of uitwendig, of inwendig gebruikt, de ziekelyke Stoffe, door den (b) Endeldarm ontlasten. De Geneesheeren van alle tyden hebben die Middelen *Zuiverende* (*Purgantia*) genoemd, welke door den Endeldarm de onreine stoffe uitdryven: Door 't (c) *Onreine* nu verstonden zy al wat de Natuur vyandig is; en door de *Natuur*, al wat tot leven en gezondheid noodzakelyk is, dat is, de welgestelde 't (d) *Leven* onderhoudende, natuurlyke, en dierlyke werkingen: bygevolg was een *Onreine* stoffe by Haar, al wat deze Werkingen beledigt.

2. De *Zuivering* (*Purgatio*) is een *Ontlastinge* door den *Buik* van alle die *Stoffen*, die uit eenig deel des *Lighaams* door de *Darmen* kunnen *Vloeijen*. Derhalven moet men beschouwen, 1. Welke en hoeveelderlei de stoffe is, die in de *Darmen* gevonden word? 2. Van welke plaatsen zy daar in kooft? 3. Hoeveelderlei deszelfs natuur is. 4. In hoe grooten menigte zy uit de overige deelen des *Lighaams* na en in de *darmen* vloeijen kan? waar uit wy zelfs zien zullen, dat genoegzaam ons geheele *Lighaam* door de *Darmen* kan *ontlast* worden.

3. De *Clasfen* dier *Stoffen* die in de *Darmen* bevat, en daar uit *ontlast*, of *uitgezuivert* (*expurgari*) kunnen worden, zyn de zeven volgende.

I. De **EERSTE** *Classe* sluit in alle die dingen welke *doorgezwolgen* worden; hoedanige zyn, 1. De *Lugt*, welke zig vermengt met 't *Speekzel*, met het vogt van de *Maag-pyp*, en voornamentlyk met 't *Slym*

(a) *Purgantia per Alvum.* (b) *Intestinum rectum.* (c) *Impurum.* (d) *Functiones vitales, naturales, & animales.*

't Slym van 't verhemelte, 't welk haar omzwagtelt: Dat ze (te weten de Lugt) nu met deze stoffen vermengt word, leert derzelve schuim, en 't zelve toont de Lugt-pomp; en dat ze doorgezwolgen wordt, blykt volkomen uit de pynen, die van deze uitgezette lugt in de Darmen dikwyls verwekt worden. 2. Alle Speekzel, Snot, en andere Vogten afgescheiden en ontlast uit de Neusgaten, uit 't Keel-gat, uit 't Verhemelte, uit het Slym- of Snot-vlies, enz., welkers quantiteit zoo groot is, dat ze zomtyds, loslyvigheid veroorzaken, gelyk in den (a) Buik-loop uit zinkingen ontstaande geschiet, in welk geval ze binnen vierentwintig uren, somtyds tot eenige ponden door de darmen ontlast worden. 3. Alle soorten van spys en drank.

II. De TWEEDE houd in alle *Overblyfzelen* uit de spys en den drank; want 'er word geen drank doorgezwolgen, ('t Alderzuiverst Water mischien uitgenomen) of hy laat eenige vuiligheden na, als blykt in Kinderen die enkel melk gebruiken, en in zieken die by Zoepen alleen leven; want de laatste vaste deelen van alle dingen zyn nauwelyks verdeelbaar, gelyk uit de Scheykunde blykt; hierom kunnen ze van de Ingewanden tot die kleinte niet gebragt worden, dat ze in de Melk-vaten kunnen komen; derhalven brengen deze deeltjes, in de Darmen op een gepakt, den drek voort. Daarenboven word den (b) Drek of Vuiligheid gemaakt uit de Vloeibare deelen van 't gebruikte voetzels, voor zoo verre namentlyk de Kragt der ingewanden het gebruikte voetzels zoo niet kan t'onderbrengen, dat de vaste deelen genootzaakt worden al haar vogt afteleggen, of dat het vogt zoo wel bereid en verdeelt is, dat het geheel in de Melk-vaten kan ontvangen worden. Hier door word ook 't Vraagstuk opgelost, waarom twee menschen, die dezelve spys gebruiken, ten aanzien van de Buik-ontlastinge, zomtyds zoo veel van malkanderen verschil-

(a) *Diarrhæa Catarrhalis.*

(b) *Fæces, seu Stercus.*

schillen, dat den eenen alle dag, maar den anderen mogelyk niet als om den anderen dag Stoel-gang heeft, schoon ze beide gezont genoeg schynen en zyn?

III. De DERDE fluit in de tweederlei Gal, te weten, (a) *Van de Lever*, en *van 't Galblaasje*. Dat nu deze gedurig in de Darmen vloeien, voornamentlyk de Gal van de Lever (want die van de Galblaas kan'er elk ogenblyk, niet in lopen, om de plaatsinge en de werkeloosheid van 't Ontfangzakje, tenzy het door de vervulde Maag, of sterker beweginge der Ingewanden gedrukt worde) zal elk een ligt begrypen, zoo hy maar overweegt, dat de uitdygzels (Excrementa) altyd geel zyn, uitgenomen in de Geelzugt; want dan zyn ze witagtig, om dat de Galbuizen verstoppt zyn. Maar hoe, binnen vierentwintig uren, daar van zoo groot een menigte kan ontlast worden, dat ze zomtyds opklimt tot drie ponden gewigts, kan niet als door de overweeginge van de volgende dingen begrepen worden; te weten, 1. Hoe de snelheid van het na een Klier voortgedreven vogt grooter is, hoe ook de Afscheidinge. 2. Gelyk de groote van de eene Klier tot de groote van de andere, zoo ook, het overige gelyk gestelt zynde, is de Afscheidinge. Dog hoe groot de Klier is, alwaar de Gal afgescheiden word, te weten, de Lever, kan gezien worden, by GLISSONIUS *Tract. de Hepate*, en by WARTHON *Adenograph.*, en voornamentlyk by BIANCHIUS in *Historia Hepatica*. Waar uit wy wel kunnen opmaken, dat de afscheidinge van de Lever is tot de afscheidinge van de Oor-klier, als drie tot een. 3. De Buis van de Lever, die groot en open is. 4. Is'er niets dat deze Buis tegenstaat.

IV. De VIERDE vervat het (b) *Alvleeszap*, 't welk in dikte, smaak, reuk, enz. zeer veel overeenkomst heeft met 't Speekzel; de Klier, die het zelve afscheid,

(a) *Bilis hepatica & Cystica.* (b) *Succus Pancreaticus.*

scheid, te weten, 't *Alvlees* (*Pancreas*) verschilt ook niet van de Speekzel-klieren als in groote: want deze Klier heeft een Buis, die groot genoeg is, waar door ze een groote menigte van haar vogt in de Darmen brengt: en dus, deze Klier met de Speekzel-klieren vergeleken zynde, welke in haren natuurlyken staat tot twaalf onzen Speekzel, binnen den tyd van vierentwintig uren, dog door Quik geprikkelt tot twee ponden in quantiteit afscheiden: desgelyks de (a) Hals-slag-aderen vergeleken met de (b) *Maag- of Buik-slag-ader*, waar van deze is tot gene, gelyk twee tot een, en de (c) *Alvlees-buis* met de Speekzel-buizen, tot welke de *Alvlees-buis* is, als twee tot een; kan daar uit opgemaakt worden, dat 't *Alvlees*, in zyn natuurlyken staat in de tyd van vierentwintig uren, tot zevenentwintig oncen Zap, maar geprikkelt tot de quantiteit van vier Ponden ontlast. De Afscheidinge nu van een Klier word op drierlei wys vermeerdert: 1. Als de groote van een Klier vermeerdert, waar over men *WARTHON* kan nazien. 2. Als de geneigtheid van een vogt ter afscheidinge grooter word. 3. Als van de gedurige uitperzinge van het vogt de tegenstand in de holligheid van een Klier vermindert word, waar uit volgt een overvloediger invloed van vogt in dezelve, gelyk in de borsten van zuigende Vrouwen blykt. Hier uit kan men ligt reede geeven, waarom zomtyds zulk een menigte van vogten van de Darmen in den (d) *Buik-loop* ontlast word? Om dat namentlyk, onder anderen, 't *Alvlees-zap*, 'twelk in den gezonden staat door de Melk-vaten, en de (e) *Darm-scheil-aderen* weer te rug keert en zig met 't Bloed vermengt, als deze buizen verstoppt zyn, nootwendig door den *Stoelgang* uitgeworpen word.

V. De VYFDE behelst 't *Zap der Darm-klieren*; welkers

(a) *Carotides*. (b) *Arteria Celiaca*. (c) *Ductus Pancreaticus*.
 (d) *Diarrhœa*. (e) *Venæ Meseraicæ*.

kers vervolg door den geheelen schakel der Darmen PEIJERUS aangetoont heeft. Hoe groot nu de menigte dier Klieren is, kan ligt begreepen worden uit de lengte der Darmen, die de hoogte van een Mensch ten minsten zesmaal overtreft.

VI. De ZESDE fluit in alle die dingen, welke *Tegen-natuurlyk* in de Darmen huisvesten, welke of *Vloeibare*, of *Vaste* Lighamen zyn. De *Tegen-natuurlyke Vloeibare* in de Darmen zyn de volgende. 1. *Alte Etter*; die altyd een gevolg is van ontsteeking: en deze (te weten de ontsteeking) is een stillant van 't Slag-aderlyk bloed in de kleinste hair-fyne Vaten, gepaart met eene perzing van Bloed van agteren tegen de verstopte vogten; welkers uitwerkinge is eene *Schuuringe* der kleinste Vaten, en eene veranderinge van de roode stoffe, als ook van de Vaten zelfs, in een witte stoffe, die men *Etter* noemt. Maar nu kan deze *Etter*, waar van wy nu spreken, voortgebracht worden, in de Milt, Lever, Alvlees, de Darmen zelfs, en in andere deelen. Hierom kunnen wy op deze Vraag antwoorden, waarom 'er zomtyds zoo veel *Etter* uitgeworpen word? En waar van daan? Te weten, die kan voortkomen uit de Milt, doorde Netvaten, na de Lever lopende, en daar van daan door de doorknaagde Lever-buis in de Darmen gebragt worden; (van zoodanig een *Etter* heeft HIPPOCRATES geschreven) of uit de Lever, of uit 't Alvlees, door eigene buizen; of eindelyk uit de Darmen zelfs. Hier door word ook opgelost dat zeer bekende Vraagstuk, hoe een (a) *Etter*-borst door Stoel-gang kan ontlast worden? te weten, om dat de op 't Middelfrifte leggende *Etter* de nabygelegene plaatzen aandoet, 't Middelfrifte doorvreet en doorboort, daarna de Lever, of de (b) *Kronkel-darm* doorknaagt en daar in loopt. 2. Het *Bloed*, 't welk zomtyds in groote meenigte, afloopt, en dat dikwyls na qualyk gebruikte Buik-

(a) *Empyema.* (b) *Intestinum Colon.*

zuiverende Middelen, of in de (a) Roode-loop. Dit nu kan voortkomen uit verscheidene Ontlast-buizen, waar van'er twee voornamentlyk aanmerkenswaardig zyn; te weten, α. De gemene Buis van de Lever, die vyf takken ontfangt van de Lever, en een van't Gal-blaasje: zoo derhalven t'zamenstel van de Lever inwendig zoo gequetst word, dat'er een Waare wond gemaakt word, en zig dezelve in een uit de Gal-buizen opdoet, dan zal'er een groote menigte Bloed in de Darmen loopen, en daar van zal zomtyds de Roode-loop voortkomen. β. De Alvlees-buis, door welke, als't zamenweefzel van't Alvlees gewond is, 't Bloed kan ontlast worden: dog dit geschiet dikwyls, als men een mensch, die een Scirrheus Alvlees heeft, een Buik-zuiverend Mittel laat gebruiken; nadien den Omloop door het Buik-zuiverend Mittel vermeerderd word, waar door de Varen die by't Knoestgezwel leggen zeer gedrukt, en eindelyk verbrooken worden; waar van zwaare bloedstortingen, gelyk den Heelmeefters genoegzaam bekend is. Behalven deze twee Buizen, die aan de holligheid van de Darmen Bloed geven, zyn'er zomtyds ook nog andere, waar uit Bloed in de Darmen vloeien kan; als α. De Maag-pyp en de Maag, als die gewond zyn. β. De Milt zelve; waar van, zoo die maar Scirrheus of ontstooken word, na 2 of 3 dagen Bloed overgegeven, of door den Stoelgang ontlast word. Dit is om de waarheid te zeggen het gevoelen der Oude geweest, maar 't Bloed gaat uit de Milt door de Lever. Het geronnen Bloed nu, dat uit de Maag te voorschyn koomt, duid aan dat'er een veroudert zweer is, voornamentlyk zoo die geronnen brokken een verheven oppervlak hebben, door de figuur van de Maag veroorzaakt: want de Maag kan de vloeibare en vaste Deelen lang in zig houden, als blykt wanneer men te veel spyzen gebruikt heeft, die na verloop van twaalf uren

N

rot

(a) *Dysenteria.*

rot en stinkende gemaakt worden. 3. (a) *Waterig Bloed*, dat uit de gebrokene Water-vaten voortkoomt: want het is uit de Ontleedkunde bekend, dat deze Vaten hare takken Kegel-wys verspreiden; waar van daan ook in dezelve ontsteekingen kunnen voortkomen, schoon niet rood, egter met pyn; maar het dunder deel van 't water (Lympha) kan 'er ligt doorgaan, terwyl het dikkere door stilstaan scherp word, en den naam van *Waterig Bloed* gegeven word, 't welk de Oorzaak van puisten, en van (b) Schurft is. Hier uit blykt dan, dat uit de Water-vaten, die by menigte in den Onder-buik gevonden worden, een genoegzaam groote quantiteit van Bloedig-water kan ontlafst worden. 4. Het *Water* zelfs, dat door de wonden die de Water-vaten toegebracht zyn (c) buiten gevaat is.

Dog de *Tegen-natuurlyke vaste Deelen*, in de Darmen bevat, zyn de volgende. 1. *Vettigheden* als gesneden Spek, die van de op een gepakte, en door een zekere lymige stoffe gestremde spyzen voortkomen. 2. (d) *Draaden, vleesige heuveltjes*, en als *kleine Kliertjes* van den inwendigen rok der Darmen: En zoodanige ontbondene Vezelen komen voort van den inwendigen rok der Darmen, door scherpe en vergiftige Deeltjes verteert, ontbonden en afgeknaagt. 3. Nadien alle onze Vaten, die nog niet Kraakbecnig geworden zyn, een onbepaalde wytte hebben, gelyk wy zien in een (e) Ader-breuk, (f) Slag-ader-breuk, enz., daarom, zoo de tegenwoordig zynde Oorzaak genoegzaam is, kunnen de Buizen van de Lever, 't Alvlees, enz., zeer verwyd worden. Hier van daan, zoo 'er iets is in de ingewanden, waar uit die Buizen voortkomen, dat daar na 't heete Vuur, of een zweer overgebleven is, kan het door die buizen na de Darmen overgebracht worden: by voor-
beeld,

(a) *Ichor*. (b) *Scabies*. (c) *Extravasata*. (d) *Filamenta, Carunculae, & quasi parvae glandulae*. (e) *Varix*. (f) *Aneurisma*.

beeld, zoo de Lever door 't heete Vuur aangetast word, kunnen deszelfs *ontbondene* deelen gaan door de verwyde Lever-buis; dat nu de Lever zomtyds ontstookten word, dat daarna deze ontsteeking in een Etter-gezwel of 't heete Vuur verandert, getuigen FORESTUS en TULP. 4. Ook kunnen de Darmen zelfs, als ze zeer ontstookten zyn door 't heete Vuur aangetast, en by stukken en brokken uitgeworpen worden. 5. De (a) Sprouw word ook dikwyls door den Stoel-gang ontlafst. 6. De (b) Wormen, en andere Dieren worden daar door zomwylen geloofst.

VII. De ZEVENDE Clasfe eindelyk vervat 't Water (Lympha) en andere Vogten, die, buiten gevaat, zig zakken formeren, of elders tegen-natuurlyk verzamelt worden: want deze worden, door de Kragt der Buik-zuiverende Middelen, zomwylen door den Stoel-gang uitgeworpen: maar hoe zulks geschiet, kan nauwelyks gezegt worden; dat 't egter geschiet is zeker: Want in de Water-zugt word, door een ingenomen Buik-zuiverend Mittel zomtyds een groote menigte Water uitgeworpen, waarna de zwellinge van den Buik vermindert.

Voorts Vloeien uit 't te voren gezegde de volgende GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Door de Darmen kunnen zeer *verschillende* Lighamen uitgeworpen worden, uit wat voor een deel van ons Lighaam 't ook zy: nadien alle Buik-zuiverende Middelen de tegenstant verminderen in de Vaten welke naast aan de Darmen leggen; waar van daan, door de Kragt van den Damp-kring, meer vogt daar na toe gebragt word; 't welk ook geschiet door de toetrekking of de Veeragtigheid van de Vaten: Maar zoo, door herhaalde zeer sterke purgation, de tegenstant in de Darmen zeer vermindert word, zal al 't water na derzelve geleegde vaten gebragt worden; en daar van daan door den afgang
uit-

(a) *Aphta*, (b) *Lumbrici seu Vermes*.

uitgeworpen worden. Derhalven kan het Water uit alle de deelen des Lighaams, door Buik-zuiverende Middelen, uitgedreeven worden.

II. GEVOLG. De quantiteit van dit Water kan zomtyds zoo groot zyn, dat 't genoegzaam alle geloof te bovengaat.

III. GEVOLG. De Vogten, die natuurlykerwys gewoonelyk zig ontlasteden in de Darmen, en daar van daan door de Melk-vaten of Darmscheil-aderen in de Aderen liepen, kunnen, zoo zy maar regelregt na den Endel-darm en den Aars gevoert worden, tot de quantiteit van vier ponden, of meer, in de tyd van twaalf uren, *ontlast* worden. Laten wy, *by voorbeeld*, in twaalf uren, al ons Speekzel, Snot, en Maag-pyp vogt doorzwelgen, en laten deze binnen in de Maag komen, zullen ze daar ten naaften by tien oncen in quantiteit uitmaken; maar de Maag zal bykans elf oncen van haar vogt verschaffen; dan de Darm-klieren een pond, 't Alvlees elf oncen, de Lever zal ook 't hare geven; uit alle deze t'zamengenomen, zullen wy ten naaften by vier ponden hebben. Waar uit wy zien, dat den geheelen Mensch in korten tyd door den Stoel-gang kan *uitgezuivert* (*expurgari*) of uitgedreven worden.

IV. GEVOLG. De bovengenoemde zeven soorten van de *Afgescheidene* en *ontlaste* Stoffen, kunnen door stilstand of vermenginge zoo verandert worden, dat ze van den anderen op geenerlei wys zyn te onderscheiden: want dus is het snot van de Neusgaten, als het eerst ontlast word, een dun Vogt; maar word kort daar na zoo verdikt, dat het een harde en genoegzaam Kraak-beenige korst word.

V. GEVOLG. Zommige dezer Stoffen worden door een veel kleinder Kragt uit 't Lighaam gedreeven, als andere: want den drek, die van de Spys overgelaten is, word door de (a) Worm-wyze beweginge

(a) *Motus Peristalticus*.

der Darmen ligt nederwaarts gedrukt; en dus door de natuurlyke Kragt der Ingewanden, zonder hulp van een prikkel, uitgeworpen. Maar om 'er het buitengevaate Bloed uittedryven, is meer nodig als de Worm-wyze beweginge; te weten, 1. Dat het in de Darmen gebragt worde: dog hier toe word vereist, ten 2. Dat de naast gelegene vaten dat ontfangen: maar hier toe is wederom nodig, ten 3. Dat de tegenstant dier Vaten minder worde, als de Kragt die het vogt daar in dryft. Al wat dan de tegenstant der Vaten genoeg kan verminderen, zal te weeg brengen dat de Vaten de Vogten weer ontfangen zullen; maar de tegenstant word genoegzaam vermindert door eenige Oorzaak, welke de Vaten zuivert, en ledig maakt: Edog de Kragt van deze Oorzaak moet grooter zyn als de natuurlyke Kragt der Ingewanden; om namentlyk de Vaten sterk te prikkelen, en tot afscheidinge te brengen. Derhalven hangt de meerdere of mindere gemakkelykheid van ontlastinge ten eenen maal af van den verschillenden afftant tusfchen de stoffe die ontlast moet worden, en de Darmen: dus word den drek gemakkelyker geloost, als 't Alvlees-zap; en dit gemakkelyker, als 't buitengevaate Water.

VI. GEVOLG. De (a) Uitdryvende Kragten, welke (gelyk in 't voorgaande Gevolg blykt) verscheiden zyn na den verscheidenen afftant van de te ontlastene Stoffe, hangen ten eenenmale af van zommige prikkels. Deze prikkels nu zyn zoodanig, dat ze door hare figuur en vastheid eenig ongemak baaren: dus verwekt een zant-korreltje in 't Oog ten eersten een Stuiptrekkige beweginge, door welke beweginge de Klieren t'zamengedrukt, en door die t'zamendrukinge leedig gemaakt worden; waar door ook den ingang van 't nieuwe vogt gemakkelyker gemaakt word. Dusdanig is 't ook met de Buik-zuivering gelegen:

N 3

(a) *Vires Expultrices.*

legen: *by voorbeeld*, zoo iemand enkel zeer wit Brood gebruikende, en gewonelyk eens 's daags ontlastinge hebbende, zeemelig Brood at, zou hy zekerlyk twee of driemaal des daags, en wel zomtyds met pyn, stoelgang hebben, om dat de zeemelige deeltjes, die ten aanzien van hare groote en figuur ondeelbaar zyn, de ingewanden zouden prikkelen, en doen t'zamentrekken. Op dezelve wys werken ook andere, als Druiven, enz.

4. Die dingen welke *natuurlyk* en *tegenatuurlyk* in de darmen gebragt worden, nu beschout zynde, moeten wy thans zien wat 'er in 't gemeen vereist word, om dezelve *uit te dryven*.

De vereifchtens nu ter *uitdryvinge* van de Stoffe zyn de zes volgende.

Te weten. I. Wort 'er vereifcht, dat de weg open zy: door den weg nu verstaan wy de holligheid, van de mond tot aan den aars, onafgebroken vervolgende. Dog deze kan tweezins geslooten worden, te weten, 1. Door deszelfs veranderde figuur: dat geschieden kan, zoo 't eene deel in 't andere gaat, gelyk in de (a) Darmkronkeling; of zoo 't Darmscheil van eenig deel der Darmen door ontsteeking gescheiden word; of eindelyk door de Krampige beweginge van de Darmen. 2. Door de een of andere stoffe in de darmen huisvestende: *by voorb.* wanneer den Drek verhard word door middel van een lymige stoffe, tot eenen harden er genoegzaam steenigen Klomp, als zomtyds in Vrouwen, voornamentlyk in die zwanger zyn, pleegt te geschieden; of als 'er iets zit in den (b) blinden darm, 't welk het daar geplaatste (c) Klapvlies fluit; of als 'er een Knoest-gezwel in de Darmen voortkoomt.

II. Wort 'er vereifcht eene (d) *gladheid* of *slibberigheid* van den weg: Want God heeft in den geheelen streek

(a) *Passio Iliaca.* (b) *Intestinum Cæcum.* (c) *Valvula.* (d) *Lubricitas vis.*

streek der Darmen geplaatst een zekere (a) *Zeep*, op dat den drek, door de uitperzinge van 't dunder deel droog-gemaakt, daar gemakkelyk zou kunnen doorgaan, nog elders onbeweeggelyk zou blyven hangen. Dog zoo die *Zeep* ontbreekt, dan word den buik geslooten; waar door 'er een veel grooter Kragt vereischt word om den drek voort te stuwen; Derhalven moeten in dit geval gebruikt worden, Honing, Manna, Oly, Zuiker, enz. Dit is de rede, dat in de Sprouw den buik, die dan zeer geslooten is, los gemaakt word door Lymige, gehoonigde, gezuikerde, en diergelyke Darm-spuitingen.

III. Wort 'er vereischt de *toetrekkinge* van de (b) *rond-gekrulde* Spier-vezelen, die de Darmen omringen van haar begin tot derzelve einde, en als zy werken, de zyden der Vaten na het middelpunt persfen; desgelyks de *toetrekkinge* der (c) *Vezelen na de lengte der Darmen uitgestrekt*: Want geen purgerend middel kan werken, of het vermeedert, versnelt en versterkt, door prikkelen deze bewegingen; dat zelfs uit de pynen blykt, die door de Buik-zuiverende Middelen veroorzaakt worden.

IV. Is 'er nodig, dat de beweginge van alle de Deelen, die tot de ademhalinge geschikt zyn, *vermeedert* zy: ik zegge nu dat *die beweginge vermeedert* zy, om dat nog den drek nog de pis natuurlyk uitgedreven worden, zonder eenige ademhalinge; want dat blykt uit de Kinderen, die nog in de Baarmoeder zitten, welke, zoo ze, na dat de Vliezen in eene niet al te voorspoedige Baringe gebroken zyn, lugt inademmen, den buik ontlasten, en de Moeders bevullen. Voor 't overige zien wy, dat, als iemand den buik ontlast, hy zeer veel lugt inademt, en ten eersten de strotspleet sluit; dog dan zet de uitgezette lugt de Longen uit, en deeze drukken het Mid-

delrift nederwaarts; ondertusfchen trekken zig de tien onderbuiks-fpieren toe, en de Darmen daar door gedrukt en geperft zynde, dryven den drek uit: Maar zoo ras als de Longen niet meer uitgezet worden, houd ook de perzinge van den onderbuik, en de ontlastinge van den Drek op. Hier uit kunnen wy volkomentlyk begrypen, waarom in ftervende Zieken een purgeermiddel geen uitwerkinge heeft; dewyl de Ademhalinge dan ontbreekt.

V. Wort 'er vereifcht de *Tegenwoordigheit* van een zekere ftoffe, in de Darmen zelfs.

VI. Is nodig dat deze *Stoffe doorgangbaar* zy, dat is, dat ze gemakkelyk kan *voortgedreven* worden.

Zal de *Buik-zuivering* wel uitvallen zyn deze dingen altyd nodig: maar zoo de *Buik-zuivering*, om dat 'er een ontbreekt, niet gelukt, moet dat gebrek weggenomen worden door bekwame Geneesmiddelen. Derhalven *α.* zoo de *weg* of door een *Knoeftgezwel*, of door een *Ontfteeking* *verftopt* is, moet men *Aderlaten*. *β.* Zoo de *Gladheid* of *Slibberigheid* ontbreekt, moet men die, of door *Honing*, of door *Oly*, of door *Lymige* (a) *darmspoelingen* verzorgen. *γ.* Zoo de *Toetrekkinge* der *Spieren* *ontbreekt*; moet die herstelt worden door den zagten prikkel van *Tuin-vrugten*; dog zoo dit gebrek zyn oorsprong heeft van *flauwte*, dan helpen *hartsterkende* middelen. *δ.* Zoo den *Doorgang* belet word om dat 'er *Korften* aan de Darmen gegroeit zyn, laat 'er een *Bad* van *Koud water* gebruikt worden: en dus zal al dat door de poren van de huid gewonelyk ontlast wierd na de Darmen geleid worden; hier door zullen de *Korften* losgemaakt worden, en de *Buik-zuivering* zal wel gelukken. *ε.* Zoo 'er niets in de Darmen is, kan 'er ook niets uit *gelaost* worden: hierom moet men aan *Menschen*, die twee of drie dagen lang *gevaft* hebben, geen *purgeer-middelen* geven; om dat

(a) *Clysmata.*

ze in dit geval geen uitwerkinge zullen hebben, te weten om de zwakke ademhalinge, en gebrek van stoffe. ζ. Zoo de stoffe zoo hard is, dat ze niet kan bewogen worden, moet ze door 't lang herhaalt gebruik van Water en Oly ontbonden worden.

5. Wy hebben nu gezien wat stoffe *natuurlyk* en *tegenatuurlyk* in de Darmen zelf pleegt te zyn, en wat daar na toe geleid kan worden; en dewyl die veelderlei is, blykt daar uit ligtelyk, dat de namen der Geneesmiddelen, geschikt om die uit te dryven, nootwendig verscheiden zyn.

En zoo, I. worden de (a) zagte Purgeer-middelen genoemd de zulke, welke alleenlyk den *Drek* of de *Uitdygzels* (*Fæces Alvi*,) dat is, de natuurlyke overblyfzelen der ingenomene spyzen van Maag en Darmen uitdryven, en niets anders uit andere deelen des Lighaams na de Darmen afleiden: de zoodanige zyn die, welke de *wegen* openen. Derhalven behooren hier toe de Oliagtige en Verdunnende of Vloeibaarmakende middelen, ook zulke Klisteren: maar 't is noodig dat men 'er iets, dat zagt prikkelt, by doet; hoedanig de prikkel is van zagte Zout-agtige en Aromatike middelen.

II. De (b) *Slymdryvende* Middelen worden genoemd die purgeer-middelen, die de *Slym* door de stoelgangen uitwerpen. Voorts noemden de Ouden de *Slym* (*Phegma*) of de *glazige Slym* (*Pituita Vitrea*) al dat Vogt, 't welk dikker als de Wei is, gelyk 't snot der Neusgaten; en dus zoo 't na deszelfs vertooninge beschreven wierd, zal alle stoffe die wit-agtig, helder, en zoo taay en dik als 't wit van een Ey is, (welke de Oude meer bepaalt *glazig Slym* genoemd hebben) *Slym* zyn: die wel uit een drierlei stoffe bestaat, te weten, 1. Uit eene ziekelyke stoffe die in de Maag huisvest. Dog deze is een stoffe voortgekomen uit eenige in de Maag zittende lymige stoffen,

N 5

of

(a) *Eccoprotica*. (b) *Plegmagoga*.

of uit eenige uitpuilende donfige Vezels, die van dat flymig Maag-vogt, door de fcherpte en fterken prikkel, afgefchrapt zyn. 2. Uit een Doorgezwolgen flym, welkers tegenwoordigheid in de Darmen elk een bekennt is. 3. Uit zoodanig een ftoffe, die door ftilftand of vermenginge voortgebracht is: want door ftilftand en vermenginge kunnen verwonderlyke ftoffen voortgebracht worden; als te zien is in BONETI *Sepulchreto Anatomico, Cap. de Morbis Intestinatorum*. Hierom heeft men, om de Slym te ontlaften, verfcheidenerlei prikkel nodig: want zoo de Natuurlyke flym alleenlyk moet ontlaft worden, zal hy gemakkelyk door middel van (a) zagte purgeer-middelen kunnen uitgeworpen worden. Maar zoo een mensch zwakker ingewanden heeft, hebben wy een grooter prikkel nodig, hoedanig de Slym-zuiverende Middelen verfchaffen.

III. De (b) *Gal-afdryvende* Middelen zyn die purgeer-middelen, welke met zoo groot een Kracht prikkelen, dat ze niet alleen het Slym uitdryven; maar ook, van de darmscheil vaten ontfangen, de ontbindinge en omloop van 't Bloed in de *Lever* vermeerderen, of, door de Vaten te prikkelen, meerder Bloed na de *Lever* brengen: de zoodanige zyn de (c) *Halve Brand-middelen*; als de *Scammoni*, de *Jalappe*, de *Quik*, enz. welke de *Gal* uit de *Lever* na de *Darmen* brengen, en van daar uitdryven.

IV. De (d) *Water-afdryvende* zyn die middelen, welke niet alleenlyk de *Gal*, maar ook de *Darm flym* en 't *Alvees-zap* zelve uitdryven, en dat 1. Door te belletten, dat alle de *Vogten*, die gewonelyk in de *Melk-vaten* liepen, daar niet in komen; en dit koomt zomtyds van een zeer geringe Oorzaak; want laat iemand in een Koude lugt wandelen, en daar door koude voeten krygen; dan zullen terftont zyn geheele

(a) *Eccoprotica*. (b) *Cholagoga*. (c) *Semi-Cauftica*. (d) *Hydragoga*.

le Lighaam, en de Darm-klieren en den Onderbuik, door de koude toegetrokken, de Ontlast-buizen uitgezuivert, dog de Buizen, die de Vogten in 't Bloed brengen, gesloten worden; bygevolg zal hier door de wederkeeringe of den terug loop belet worden, ook zullen 'er buik-pynen, dat is, Kramp-trekkingen door veroorzaakt worden: maar dan zal de voortpersing van Vogt door de Darmen bevordert worden; waar op eindelyk *Weiagtige* ontlastingen zullen volgen. 2. Door de afscheidingen der Vogten, en voornamentlyk van 't Alvleeschap en van de Darmklieren te vermeerderen: Dog dit geschiet door de tegenstand der Afscheid-vaten te verminderen, teffens ook door de beweginge van 't zoo byzondere als algemeene Vogt, door 't geheele Lighaam te vermeerderen. De Middelen nu, welke dit te weeg brengen, zyn de (a) Brand-middelen en de Vergiften; als de (b) zwarte en witte Nieswortel, de (c) Brand-steen, (d) 't Purgerent Zilver van BOYLE of van ANGELUS SALA, enz.

V. De (e) *Zwarte Gal-afdryvende* Middelen eindelyk, zyn die Purgeer-middelen, welke de *Zwarte stoffe*, uitdryven en na buiten verzenden. Voor 't overige is deze *Zwarte stoffe* verschillende in reuk, smaak, scherpte, en taayte, die na lym gelykt; en de Oude hebben dezelve de *Zwarte Gal* genoemd: want dewyl ze merkten, dat deze stoffe van Melancholike en Milt-zugtige menschen, na het gebruik van een sterk Purgeer-middel ontlast wierd; beslootten ze daar uit, dat die stoffe uit 't *verbrande (adusto)* Bloed verzamelt is, en zig in de Milt, als in een *riool*, ontlast; en dat volgens haar gevoelen, deze stoffe hier van daan wel door onbekende, egter tot dit werk byzonder geschikte Vaten in de Darmen gebragt word: Dog 't is bekend, dat de Milt, al wat

ze

(a) *Caustica*. (b) *Helleborus albus & niger*. (c) *Lapis Infernalis*. (d) *Luna Purgans BOILEI* vel *ANGELI SALAE*. (e) *Melanalgoga*.

ze ontfangt, dat zelve wederom door de (a) Maag-
 net-vaten in de Poort-ader en de Lever brengt; maar
 zoo de ontlastinge van 't Bloed uit de Milt, door de
 een of andere Oorzaak verftopt, belet word, word
 't dik, en zwart; dog indien het dan door sterke Pur-
 geer-middelen geroert word, word 't na de Lever ge-
 dreven, en daar aandrang makende, door dien 't door
 de sterke schuddinge van 't geheele Lighaam en van
 de Onder-buiks Spieren geholpen word, (welke schud-
 dinge door den sterken prikkel van 't Purgeer middel
 veroorzaakt word) verwyd, of breekt het de (b) Gal-
 Vaten; en op deze wyze opent 't zig een weg na en
 in de Darmen. Om dan zulk eene stoffe te roeren,
 heeft men een zeer groote en sterk prikkelende Kragt
 van nooden, die zoo de Vaste als Vloeibare deelen
 van 't geheele Lighaam beroert en beweegt, en Kram-
 pige bewegingen verwekt. Deze Zwarte stoffe nu
 kan en pleegt niet alleen uit de Milt, maar ook uit
 andere deelen van 't Lighaam voort te komen: want
 in de Lever zelfs kan op dezelve wys uit de gebrokene
 Vaten zoodanig een stoffe verzamelt worden; en ook
 in 't Alvleesch; ja ook kan zulk een Klomp t'zamen-
 stelt worden uit Bloed, 't welk in de Darmen, waar 't
 ook zy, buiten gevaat is, en met het aldaar zynde Slym
 zig verëenigt: dog deze laatste soort kan zomtyds, of
 door de natuurlyke beweginge der Darmen alleen,
 of eenigzints vermeerderd door een zagt Purgeer-
 middel, uitgeworpen worden: ook kan de Zwarte
 Gal in de Lever vergadert, door de schuddinge van
 't Lighaam alleen, veroorzaakt door deszelfs buiging,
 of door 't ryden op een wagen, uitgedreven worden.
 Hier uit kunnen wy nu besluiten, dat de Zwarte
 Gal, zomtyds door een zagt, en zomtyds niet als
 door een sterk Buik-zuiverend middel, na dat zy
 meer of min afgelegen is, uitgeworpen word.

6. Maar

(a) *Vasa Gastro-Epiploica.* (b) *Vasa Biliaria.*

6. Maar voor dat wy de Beschryvinge der *Buik-zuiverende Middelen* beginnen, zullen wy eenige **AANMERKINGEN**, welke hier toe voornamentlyk behoren, voorafzenden.

I. **AANM.** Zommige *Buik-zuiverende Middelen* werken alleen door de *Vezelen* en de *Spieragtige deelen* der *Darmen* te prikkelen; dog andere werken niet voor dat ze in de *Bloed-vaten* komen, en met den *Bloedklomp* vermengt worden.

II. **AANM.** Eenige brengen *verscheidene* geweldige uitwerkingen voort, als *walginge*, *flauwte*, enz. voor dat ze *stoelgang* verwekken; en deze zyn 't, die, na 't schynt, zig door 't geheele *Lighaam* verspreiden; dog andere brengen die uitwerkingen niet voort, en schynen daarom zoo algemeen niet verspreit te worden als de genoemde: de zoodanige zyn de *Kristallen van Wynsteen*. Waar uit blykt, dat niet alle de *Purgeer-middelen* *walginge* veroorzaken, voor dat de *Buik-zuivering* geschiet.

III. **AANM.** Alle de *Buik-zuiverende Middelen* zyn in zig zelve *Braakmiddelen*, en worden nootwendig de zoodanige, zoo ze in wat grooter gift ingegeven worden, ja elk allerzagst *Buik-zuiverend* *Middel* word een *Braakmiddel* als 't, in een al te groote *quantiteit* gebruikt word: en dus zal den vers *gepersten Oly*, die 't allerzagste van alle de *Buik-zuiverende Middelen* is, te veel ingenomen *brakinge* verwekken.

IV. **AANM.** De (a) *Gemoeds-bewegingen* alleen, kunnen niet min *Kragtig* als de *Geneesmiddelen* zelfs, *stoelgangen* en *brakinge* verwekken; 't welk men wel gewaar word, in *Menschen*, die door *toorn* vervoert, of door *vreeze* zeer ontstelt zyn: dog dit hangt af van de *beweginge* der *Vogten* en *Geesten*, welke door de *Gemoeds-beweginge* beroert is.

V. **AANM.**

(a) *Animi Patbemata.*

V. AANM. Zeer veele Menschen kunnen enkel door de reuk van een Geneesmiddel ontlastinge krygen: maar zoo deze in ziekten vallen, die den Reuk vernielen, worden ze naderhand niet tot stoelgang gebragt, schoon die zelve Geneesmiddelen digt onder hare Neusgaten gehouden worden. En zeker, men vind geen weinige voorbeelden van Buik-zuivering enkel door den reuk veroorzaakt; als in *Histor. Acad. Reg. Paris. anno primo* (†), en by BOYLE in eene VERHANDELINGE de Effluviis. Ja ook word enkel door 't gezigt van Geneesmiddelen in zommige Menschen Stoelgang verwekt, zoo als men zien kan by BARTHOLINUS, *Histor. Anat. & Med. Centur. 5. Observ. 64.* (‡); als ook by PECHLINUS *Exercitat. de Purg. Cap. 30. pag. 409.*

VI. AANM. Eenige worden tot ontlastinge gebragt enkel door 't uitwendig gebruik van Purgeermiddelen; gelyk men zien kan in *Ephemeridibus Germaniae, Decur. 2. Ann. 10. N. 43.* en waar van men de proef kan nemen door die genoeg bekende Zalf t'zamen gestelt uit Osse-gal, Coloquint, enz., en welke *Unguentum de Arthanita Majus* genoemd word.

VII. AANM. Zommige krygen zeer sterke stoelgangen, alleen om dat de Sanctoriaansche doorwazeminge

(†) Te weten pag. 69. *Amsterd. druk.* Alwaar een aanmerkelijk voorbeeld verhaalt word van eene zeer geweldige Buikzuivering van boven en beneden (*ἀνω & κάτω*) enkel veroorzaakt door de reuk van bleeke roozen. Over diergelyke Buik-zuivering kan men PECHLINUS ook nazien in *Exercitat. de Purgantibus, Cap. 10. pag. 115.* alwaar Voorbeelden te vinden zyn, uit CARDANUS, FALLOPIUS, en SALMUTHUS gehaalt. Ziet ook TH. ERASTUS *Disputat. de Propr. Medic. Cap. 60.*

(‡) Alwaar ook een voorbeelt aangetekent is van eene zeer sterke Buik-zuivering, door 't zien van de Antimonie veroorzaakt. Voegt'er dit ook by, 't welk den zelve Auteur in *Actis Hafniens. Vol. 5. Observ. 49. pag. 136,* volgens de waarneming van OLAUS BORRICHIVS, verhaalt van eene overvloedige Buik-zuivering enkel door 't gezigt van Purgeerpillen. Doet'er nog by MARCELLUS DONATUS, de *Histor. Med. Mirab. Libr. 2. Cap. 1. pag. 91.*

minge belet, of vermindert is : dog dit kooft dikwyls van een vogtige, en voornamentlyk van een mistige Lugt; waarom HIPPOCRATES *Aphorism. Sect. 3. Aph. 17*, zegt; dat de Zuidewind (a) Loslyvigheid, Buik-loopen, Smeltingen voortbrengt; dog de Noorderwind (b) een geslooten lyf, en droogte.

VIII. AANM. Het gebeurt ook zomwylen, dat 'er enkel door uitwendige bevinge alleen Stoelgang verwekt word; 't welk die gene genoeg bekent is, welke voor de eerste reis t'Scheep varen, niet anders als zommige, die op een wagen ryden.

I. GEVOLG. Een zeer klein Deeltje van een Lighaam is dikwyls genoeg om zeer groote uitwerkingen voortbrengen.

II. GEVOLG. Het Lighaam, dat werkt is doorgaans zeer dun en fyn; gelyk uit de Buik-zuiverende Pleisters blykt: want haren Klomp, word, na gedane werkinge, nauwelyks vermindert.

III. GEVOLG. Het werkende Lighaam is doorgaans zeer vlug; als blykt uit de Aloë, welkers rokinge purgeert; maar als deszelfs fyne deelen vervlogen zyn, is 't overblyfzel geheel zonder Kragt.

IV. GEVOLG. Het Buik-zuiverende deel is 't minste ten aanzien van den geheelen hoop (c), als blykt uit de Euphorbium en Coloquint, die in Water ontbonden, en zagt uitgewaasfemt, werkeloze en onnutte Klompen worden, terwyl 'er egter maar een zeer gering deel, en dat nauwelyks onder de zinnen valt, uitgewaasfemt is.

(a) *Alvi laxitas*. (b) *Constrictio Alvi*. (c) Zie de bygevoegde Aantekeninge op pag. 99.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a)zagte Buik-zuiverende Middelen.

1. **Z**agte Purgeer-middelen (*Eccoprotica*), zoo als te voren gezegt is, zyn die *Buikzuiverende Geneesmiddelen*, welke het *Lighaam* onder 't werken niet veel beroeren, en die, behalven de in de *Maag* en *Darmen* bevatte stoffen, nauwelyks iets, of ten minsten zeer weinig, uit ons *Lighaam* dryven: dewyl 't onmogelyk is zulk een *zagt Purgeer-middel*, in een bepaalden en volstrekten zin genomen, te vinden, 't welk niets uit de *Darm-klieren* leid; want gelyk zeer zuiver *Water*, te weten, *Regen-water* in 't *Oog* gespeuit, om 'er 't zant uittedoen, door 't zelve zeer ligt te prikkelen, de tranen uit de *Ogen* trekt, zoo dryft ook een *zagt Buik-zuiverend Middel*, hoe streelend en zagt 't ook zy, egter altyd iets uit te gelyk met den drek uittewerpen, te weten, door de *Darm-klieren* te prikkelen.

2. Alle *zagte Buik-zuiverende Middelen* kunnen tot drie algemene *Clasfen* gebragt worden.

I. De **EERSTE** *Classe* vervat alle die *Middelen* welke werken door de *Vliezen* der *Darmen*, mitsgaders de daar in bevatte stoffen *glad* en *slibberig* te maken: dog de zoodanige zyn, 1. De *versche Olien* van *Dieren*; de *versche* zegge ik; want indien ze de zoodanige niet zyn, maar in tegendeel lang bewaart, dan worden ze *scherp*, en moeten tot de *Classe* van de *scherpere Purgeer-middelen* gebragt worden; maar ze maken door hare *Olyächtigheid* zoo lang *glad* en *glibberig* als ze vers zyn. Hier toe behoren dan, α . *Boter*, dat is, de *Vette* en *Olyächtige* deelen van de *Chyl*, welke door een zeer sterke beweginge van de *waterige* en *zoute* deelen afgescheiden zyn; β . *Room* van
Melk,

(a) *Eccoprotica*.

Melk, maar vers, als reets gezegt is: γ . Alle vette Zoupen, uit Dieren bereid, voornamentlyk de Zoupen van die deelen welke omtrent 't Darmscheil gelegen zyn; waarom ook de Afkookzels van de Darmen en 't Darmscheil, by de Italianen, gehouden worden voor 't beste Geneesmiddel tegen den verhardenden drek. δ . Merg en Mergägrige deelen van Dieren. ϵ . Al haar vers vet: ζ . Derzelver Gal, die schoon ze door hare Zeepächtige prikkelende Kragt werkt, egter voor zoo verre zy Olyächtig is, ook onder de *slubberige of gladmakende* Middelen moet gerekent worden. 2. Alle Olien uit *Plantgewassen* geperst, als uit Olyven, Amandelen, Pistassien, enz. Maar daar op moet men agt geven, α . Dat de Vruchten en Zaaden, waar uit zy geperst worden, ryp zyn; want anders trekken ze t'zamen en stoppen: β . Dat ze ook vers zyn; want anders worden ze scherp en sterk Purgerende: γ . Dat ze zagt en strekende zyn; door welk kenteken zy onderscheiden worden van de Olien van (a) Wolfs-melk, Euphorbium, (b) Wratten-kruit, (c) Tabak, en diergelyke scherpe Planten. Zommige redetwisten, of die zachte Olien stoppen, dan of ze laxeren? om dat zy, zoo ze in de (d) Roode-loop ingenomen worden, stoppen; maar in de (e) Milt-zugt loslyvigheid veroorzaken. Dog zoo wy overwegen, dat de Oorzaak van de Roode-loop is een zekere scherpe stoffe de Vezele der Darmen prikkelende, en dat de eigenschap van de zachte Lighamen hier in bestaat, dat ze door de scherpe stoffen te omwinden, dezelve stomp maken, zullen wy waarlyk ligt begrypen, waarom ze in de Roode-loop dienstig zyn. Maar in de Milt-zugt zyn de wegen zeer droog en gekronkelt, en derzelver Oppervlaktens zyn ongelyk en scherp; dit is de rede, dat de zachte Olien daar aan geappliceert, de

(a) *Esula*. (b) *Titbymalus*. (c) *Nicotiana*. (d) *Dysenteria*.
 (e) *Affectus Hypochondriacus*.

de kronkelinge zelfs, en de rimpelingen, door glad en glibberig te maken, wegnemen, en vervolgens een zachte Stoelgang maken. 3. Alle zachte, rype en vette Vruchten; als zoete Amandelen, Hazel noten, Ockernoten, Kokus-noten, Vygen, Lyn-zaat, enz. en alle meelige Vruchten, die lymig zyn: Alle deze Vruchten worden *Verzagtende* (*Lenitivi*) genoemd; en 't doorgezwolgen Zap van deze des morgens gekauwde Vruchten, het overblyfzel uitgespouwt zynde, maakt een zachten Stoelgang. Hier toe moeten ook gebragt worden de zoogenoemde *Verzagtende* (*emollientia*) Afkookzels, dat is, welke een Vet, dun en zagt Zap uit de Plantgewassen halen: Hoedanige zyn de (a) Afkookzels van Kaasjes-bladeren, Heemst, Glas-kruit, Gerst, Haver, Parel-zaat, Boek-weit, enz. Want als deze gekookt zyn, maken ze een soort van een gladmakende Melk. 4. De *Zeepagtige deelen* der Plantgewassen: Zeep nu is een Lichaam bestaande uit Oly en Zout zoo t'zamen vereenigt, dat ze in Water gelykformig kan ontbonden worden, dat is, dat den Oly niet boven op 't Water dryft, maar daar mede vermengt word. Dog de Zeepen zyn van een tweederlei soort, te weten, of *Natuurlyke*, of *door Kunst gemaakte*. De *Natuurlyke Zeepen* zyn de Zappen der Plantgewassen, waar van men wel zes soorten heeft, die zagt slibberig en glad maken: *α*. De Manna; die niet anders is, als 't gestolde Zap, dat uit een soort van een (b) Eschenboom gevloeit is, zynde afvagende van smaak en Zeepagtig; waarom deszelfs Zeepagtig deel slibberig en glad maakt, maar 't andere prikkelt: *β*. De (c) Pyp-Kassie; die een Vrucht is met een genoegzaam Honingagtige lymigheid voorzien, waar door ze zagtjes glad maakt: *γ*. Den Honing, die niet anders is, als 't Zoute en Olyagtige Zap, door de Kragt der

Zonne

(a) *Decocta Malvæ, Athææ, Parietariæ, Hordei, Avenæ, Milii Solis, Fagopyri.* (b) *Fraxinus.* (c) *Cassia.*

Zonne uit de Bloemen der Planten getrokken, en gekookt, dan door de koude gestolt en tot kleine druppeltjes gemaakt, welke de Byen zoo gemaakt verzamelen: δ . De zuiker, die door zyne lymagtigheid glad maakt. ε . De Syroopen uit deze vier voorgaande, en andere Zappen der Plantgewassen gemaakt. ζ . De (a) Meede; die ook (b) Honing-water genoemd word, en niet anders is als een uit Honing en Water door Kokinge en Fermentatie gemaakte drank. 5. De door kunst gemaakte Zeepen; welke bestaan uit Zouten en Olyen door Kunst onder malkanderen vermengt; waar van men twee soorten heeft. De Eerste soort vervat α . De Zeep uit vast Alcalisch Zout en uitgepersten Oly gemaakt; zoo word uit't Zout van Wynsteen (Sal tartari) en den Olyf-oly de Veneetsche Zeep gemaakt: β . De Zeep uit vast Alcalisch Zout en gedistilleerden Oly gemaakt, die Chemische Zeep genoemd word: γ . De Zeep uit't vlugge Alcalische Zout der Dieren met gedestilleerden Oly gemaakt, welke gewoonelyk *vlug Olyagtig Zout* (*Sal Volatile Oleosum*) genaamt word. De Laatste soort sluit in de Zeepen die uit zuure en Olyagtige dingen gemaakt zyn; als uit Azyn en Oly t'zamen lang gekookt, desgelyks uit Vitriool-oly met drie of viermaal zoo veel gemeenen Oly. Tot deze Classe van de zachte Buik-zuiverende Middelen moeten ook gebragt worden, ten 6. Alle de voornoemde uitwendig gebruikt, 't zy in de form van een Balzem, 't zy van een Vryvinge, 't zy van een Stovinge. 7. Alle die zelve Middelen by wyze van een *Klisteer*, geappliceert; welke in der daat dikwyls meer voordeelig is, als dat al zulke Middelen ingenomen zyn, voornamentlyk zoo't gebrek in de dikke Darmen is.

Voorts, op dat wy zien, voor wien deze Middelen schadelyk zyn, en voor wien ze dienstig zyn, of op dat 't gebruik van de genoemde zachte Buik-zuiverende

(a) *Mulsium*. (b) *Hydromel & Melicratum*.

rende Middelen bepaalt worde, moet men op de volgende AANHANGZELS of GEVOLGEN letten.

I. GEVOLG. Het gebruik dier glad of glibberig makende Middelen is nuttig voor Lighamen die droog, warm, zwarte Galagtig, en met Aambeijen gequelt zyn, voor die zeer sterk doorwaasfemen, en zeer sterke Ingewanden hebben, door welke bygevolg al het vogt, dat in de Darmen is, in de Melk-aderen gedreven en ingezoogen word, als SANCTORIUS aantoot. Deze droogte ondergaan de Inwoonderen van warme Landstreeken zeer dikwyls; want door de uitwendige warmte word altyd, al wat in 't uitwendiger deel des Lighaams is, weggenomen en afgevaagt: maar nu is 't bekent, dat, hoe meerder de (a) Afscheidende vaten uitgezoogen worden, hoe den invloed van vogt in dezelve ook meerder word; waar door de Inwendige deelen droog worden, en daarom worden de Inwoonders van zoodanige gewesten zoo dikwyls met de Zwarte Gal en met Aanbeijen gequelt. De (b) Zwarte Galagtige zyn zulke Menschen, die om de zoo genoemde reden een droog en schraal Lighaams gestel hebben: nadien 't Bloed van zyn Vloeibaarste deel berooft word; zoo dat derzelve Bloed, op wat wyze 't ook uit het Lighaam gelaten zy, zig enigzins zwart vertoont; dog den drek van deze menschen word, wegens gebrek van Vogt, zoo hart als een steen. Die met de Aambeijen gequelt zyn, worden genoemd de zulke, welkers drek wegens gebrek van Darm-vogt, verhart word, die dan in dien spitzen hoek blyft zitten, welke van den Kronkel en den Endel-darm geformeert word; waar door veroorzaakt word, dat de daar, te weten, nevens die zwaarte, gelegene Darm-aderen, zeer gedrukt en vernaut worden: Waarom 't Bloed niet kunnende opklimmen deze Vaten zoo opblaast en uitzet, dat ze bersten op die plaatzen, daar de minste tegenstand is, te weten,

(a) *Vasa Secretoria.* (b) *Aerabilayii.*

ten, omtrent den Aars; zomtyds nu zyn ze inwendig, en dan worden ze (a) *Blinde Speenen* of *Aambeijen* genoemd; maar zomtyds uitwendig, en dan worden ze *Opene* geheten. De *Glad-makende* dingen nu doen deze *Menschen* veel voordeel.

II. GEVOLG. De bovengenoemde *Glad- of Slibberigmakende* Middelen brengen dikwyls ter bevordering van de *Buik-zuivering* meer toe, als allerhande zeer sterke *Purgeer-middelen*; en voornamentlyk in *Menschen*, in 't voorgaande *Gevolg* beschreven: want de *Geneesheeren*, en voornamentlyk de *Italiaansche* en *Spaansche*, weten, dat zoo dusdanige *Menschen* moeten gepurgeert worden, en haar scherpe *Buik-zuiverende Middelen* ingegeven worden, dan *Benauheden*, *Zweet*, *Brakingen*, en andere zwaare toevallen daar door zullen veroorzaakt worden, zonder dat'er eenige *Buik-zuivering* opvolgt; dog zoo die *Menschen* 't een of ander *Glad-makend middel* Ingegeven word, als *Oly*, enz., dan is haar niet onbewust, dat daar op terstont een zagten *Stoelgang* volgen zal. Dog 't blykt van zelfs, waarom scherpe en sterke middelen deze *Menschen* schadelyk zyn; te weten, om dat de *Kragt* der scherpe *Buik-zuiverende Middelen* in haar fynste en vlugste *Deel* bestaat: maar die *Menschen*, welke sterke ingewanden hebben, dryven alle deze purgerende deeltjes na de inwendige deelen, en zuigen die in, waar door 't geheele *Lighaam* geprikkelt en beroert word; ja zelfs worden middelen op deze wys *Doorwaasfemende* en *Zweetdryvende*, welke het werk der *Purgeer-middelen* alleenlyk hadden moeten verrigten. Maar in koude *Gewesten* heeft 't tegengestelde plaats: Daarom komen in deze *Landstreeken* de sterke *Purgeer-middelen* te pas, als, de (b) *Water-dryvende*, en de (c) *Gai-afdryvende*.

III. GE-

(a) *Hæmorrhoides Cæcæ.* (b) *Hydragoga.* (c) *Cholagoga.*

III. GEVOLG. Het Lighaam door Middel dezer Geneesmiddelen geopent, word naderhand niet *geslooten*, gelyk als van de Werkinge van andere Buik-zuiverende Middelen pleegt te geschieden: de reden is om dat zoo de Vaten als de Klieren der Darmen zoo veel niet geledigt en uitgeput worden van deze, als van de sterkere Buik-zuiverende Middelen; over zulks, derzelve Werkinge geëindigt zynde, is'er een genoegzame quantiteit van Vogt in de Klieren by de hand, om de Darmen glad te maken: dog in menschen, die sterker ingewanden hebben, is dit heel anders gestelt.

IV. GEVOLG. Deze *Gladmakende* Middelen komen best te pas, als den drek in de Darmen op een gehoopt en verhart is, dat dikwils menschen overkooft, die in het *Eerste Gevolg* beschreven zyn, en Kinderen, die zoo eerst ter weereld gekomen zyn, welkers Dreks ontlafst moet worden door middel van een zetpil uit Zeep gemaakt; want zoo men den Dreks door een met de mond ingenomen Buik-zuiverend middel zoekt uit te dryven, sterven ze stuip-trekkig.

V. GEVOLG. Deze Geneesmiddelen zyn schadelyk voor menschen, die of *Galagtig*, of (a) *Slap*, of *Wateragtig* zyn. De *Galagtige* zyn eigentlyk die menschen, in welke de Gal in al te grooten menigte door de Darmen gevoert word, deszelfs te rug loop na de Lever belet zynde; daarom, dewyl de door de Darmen vloeiende Gal dezelve genoeg, ja te veel glad maakt, moet men die menschen gene andere gladmakende middelen ingeven. De *Slappe* noemen wy dezulke, welkers wegen van de Maag en Darmen al te glad en slibberig zyn, waar van ze ook slap worden. De *Wateragtige* zyn de zoodanige, welkers Lighamen overal met een waterig deel Bloeds opgehooft worden: en dezulke zyn 't, de welke 't aan

uit-

(a) *Laxi.*

uitdryvende warmte, en aan doorwazeming ontbreekt; en by gevolg, welkers deelen alle slap en hangende zyn: En daarom moet men in diergelyke menschen geen stoelgang verwekken, door Glad-makende, maar door zeer scherpe Buik-zuiverende middelen.

II. De TWEEDE CLASSE der (a) zagte Buik-zuiverende Middelen vervat die, welke den al te veel gebonden en taaijen drek, door den zelve te verdeelen en te verdunnen, uitwerpen: Als zyn 1. Gemeen water, 't welk, zoo 't op deze wys gedronken word, dat 't na de Darmen gaat en niet na den omtrek des Lighaams te weten na de huid, word het een verdunnt Purgatief. Maar het zal na de Darmen gaan, zoo deze vier volgende dingen maar in agt genomen worden; (welke ook zelfs in 't gebruik van alle Buik-zuiverende Middelen moeten in agt genomen worden) te weten, α . Dat 't s'morgens vroeg, als de Maag ledig is, ingenomen word; β . Dat 't gedronken word in een koude Lugt; γ . Dat men zig voor 't zweeten wagt. δ . Dat 't Water, door een zagte wandeling in de koude Lugt, na de Darmen geleid worde. 2. De Minerale wateren; 't zy dat ze zuur zyn, als 't Spa-water; 't zy dat ze Zwavel-agtig zyn, als de (b) Akenfche wateren; 't zy dat ze yzer-agtig, of vitriool-agtig zyn; 't zy dat ze (c) Aard-agtig-zeepig zyn: 3. De Wateren der Dieren: hoedanige zyn, α . De Melk; welke zoo ze vers gedronken word, de bovengenoemde omstandigheden in agt genomen zynde, den Drek verdunt, en stoelgang verwekt: β . De Wei van Melk op dezelve wys gebruikt; dog zoo 't Lighaam bewogen word, dan word ze of Zweet-, of Pis-dryvende: γ . (d) Kaarnek-melk. 4. De Zoupen uit de deelen der Dieren bereid. 5. Alle

(a) *Eccoprotica*. (b) *Aquæ Aquisgranenses*. (c) *Terreæ Saponaceæ*. (d) *Lac Ebutyratum*.

5. Alle t'zamengestelde middelen uit de voorgaande.
6. De Stovingen, Klystere, enz., uit dezelve bereid.

I. GEVOLG. Alle deze middelen zyn dienstig voor menschen, welke in 't *Eerste Gevolg* van de Clasfe der Gladmakende middelen beschreven zyn; by gevolg zyn ze schadelijk voor menschen, die *Galagtig slap* en *Water-agtig* zyn, dog wel meest voor die *slap* zyn; en voor de *Galagtige* zyn ze zoo nadeelig niet, als de gladmakende middelen, dewyl ze wateragtiger zyn als de Gladmakende middelen: Derhalven, zoo men de Minerale Wateren laat gebruiken in de Waterzugt, door de Slapheid der Vaten veroorzaakt, zullen ze zonder twyffel de Doodt verhaasten.

II. GEVOLG. Deze zyn de allerbeste hulpmiddelen in Brandende Koortzen, en alle ontfteekende Ziekten; 't zy dat ze ingenomen worden, 't zy dat ze by wyze van een Klister; of onder de gedaante van eene Stovinge, of anderzints gebruikt worden.

III. De DERDE Clasfe der *Zagte Buik-zuiverende Middelen*, sluit die in, welke door de Darmen zagt te prikkelen, den *Drek* daar *uitdryven*, eger zonder ontroeringe van 't overige deel des Lighaams: men noemt ze thans *Lenitiva* (*zagt prikkelende Purgeer-middelen*); dog de Oude hebben ze genoemd *Minorativa* (*zagt verminderende*), dat is, welke de menigte van den te ontlastenen *Drek*, niet in eens en te gelyk, maar allengskens en by beurten uitdryven. Derhalven behooren hier toe alle Geneesmiddelen, welke de Vezelen van de Maag en Darmen tot ontlastende bewegingen kunnen aanzetten: dog dit moet geschieden, zonder dat 't overige deel des Lighaams geroert word; en daarom zyn deze twee volgende hoedanigheden ten uitersten nootzakelyk; te weten, 1. Dat deze Geneesmiddelen eenigzints scherp zyn; 2. En dat ze zoo dik zyn, dat ze niet in de Melk-vaten kunnen komen, en diensvolgens dat ze na de Darmen geleid worden, en niet

in den Bloed-klomp komen: want 't is bekend, dat zommige Buik-zuiverende Middelen, zoo derzelver vermenginge met 't Bloed belet word, Stoelgang verwekken; zoo niet, dat ze dan op een andere wys door andere wegen werken, als blykt in 't gebruik van de Wei van Melk.

Zommige nu dier Geneesmiddelen worden genomen A. uit de Dieren, en zyn (1) De *scherpe Zappen* der Dieren, als, *a. Pis*, die zelfs gedronken, en door een koele Lugt na beneden gedreeven, Stoelgang kan verwekken; maar dezelve word somtyds uitgewaasemt tot een (a) *Zeep*, waar van pillen gemaakt worden die een zagte Stoelgang verwekken, mids dat de doorwaaseming belet worde. *β. Gal*; die door haarscherpte werkt: en die moet wat dikgemaakt worden; op dat ze als *Zeep* worde, waarmede ze een groot overeenkomst heeft; en van deze dus verdikte gal worden Prikkelende en Buik-zuiverende pillen gemaakt, die men kan vergulden, zoo iemand dit soort van Geneesmiddel wil verbergen. *γ. Melk*; die somtyds als ze in de Maag zuur word, op dezelve wys door hare scherpte buik-zuiverende word: waarom wy zien dat de beste practiserende Geneesheeren, Schape, Geite of Ezelinne-melk aan menschen, die de teering hebben, voorschryven, waar door 't Lighaam open gehouden word. *δ. Wei van Melk*; die een *Zeep-agtige* smaak heeft, maar zoo ze zuur word, word ze scherp, en dan verwekt ze na ligte Buikpynen, door te prikkelen stoelgang; deze pynen worden daarom veroorzaakt, om dat de *Vezelen* van dusdanige scherpte geprikkelt worden; maar deze eens geprikkelt zynde, trekken zig toe, en op deze wyze worden als dan de Lugt en andere stoffen tusfchen de togetrokkene deelen ingesloten; dog deze zoo ingeslotene Lugt word door hare *Veerkracht* uitgezet, en perst de *Vezelen*, en zet die zeer

uit: derhalven hebben deze pynen hier van haren oorsprong, dewyl ze terstont ophouden, als de toetrekkinge ontbonden is; en dan gevoelen wy strax dat doorgaans den Drek, uit de plaats daar de Kramp was, nederwaarts na den aars gaat, dog welke kort daar na uitgeworpen word. ε. Zuure Melk. ζ. Versche Kaas, want deze word in Lighamen, waar in ze niet wel verteert, nog behoorlyk van de Gal te ondergebracht word, terwyl ze in de Maag is, daar scherp, gelyk zulks in de Kinderen dikwyls gebeurt: η. Stremzel van Melk dat in de Maagen der Kalven gevonden word; want ook dit, zoo 't doorgezwoegen word, verwekt zomtyds Stoelgang met huivering. θ. Stinkende Eieren, die zomtyds alleenlyk door haren reuk te gelyk doen braken en purgeren; maar zoo ze inwendig in een zeer kleine quantiteit gebruikt worden, purgeren ze zeer sterk.

(2) Men heeft ook zommige zagte Buik-zuiverende Middelen, die uit de vaste Deelen der Dieren genomen zyn: hoedanige zyn, α. De Zouten die in alle deze vaste deelen der Dieren gevonden worden, te weten, in de Beenderen, Klauwen, Vleesch, enz., want deze deelen, als ze vers zyn en in zuiver vogt gekookt worden, worden Zoutagtig: dog diergelyken Zout is niet geheel vlug, maar als 't Sal Ammoniak, half vlug en half vast; welke eigenschappen waarlyk hier vereist worden. β. De half-rotte of stinkende deelen van alle Dieren: want zoo laxeert half verrot Vlees; zoo 't meer verrot is, veroorzaakt 't Buikloop; zoo 't boven dien nog meer verrot is, dan verwekt 't zelfs de Roode-loop: zoo als zulks dikwyls zwaarlyvige Menschen overkoomt, in wier Lighaam te veel Oly is: 't zelve ten laafsten moet men zeggen van half bedorven Spek, Vet, en Merg. γ. Zommige Dieren geheel en rauw doorgezwoegen; gelyk de Oesters, die een Alcalischen aart hebben, als blykt uit dat zeer aangename en Zoutagtige vogt in der
zelve

zelve schulpen beslooten: als ook eenige Visjes, die met steekels gewapent zyn; dog derzelve laxerende Kragt moet men niet toeschryven aan iets byzonders, maar alleenlyk aan die prikkelende steekels. *δ.* De Zappen, Vlees, Vet, Eieren, en alle de andere deelen van de Dieren, zoo ze met Peekel of Zee-zout bereid zyn; want uit derzelve Olyägrig Zap en 't Zout, word als 't ware een zeker derde t'zamen gestelt Zeepägrig Lighaam voortgebragt: hier toe behoort ook allerlei gezouten Vlees en Vifch, door welkers langduurig gebruik in de Scheeps-vlooten onder 't volk dikwyls Buikloop veroorzaakt word. *ε.* Den Drek der Dieren, daar een Zout in is, 't welk de eigenschap van *Salpeter* heeft; en daarom gebruiken de Italianen zulken drek (als den drek van Paauwen, Duiven, enz.) om Stoelgang te maken. Maar den besten drek van alle is, die genomen word van Dieren, die alleenlyk Kruyden eten, dewyl ze zuur word. Dat nu deze Zouten, die uit den drek getrokken zyn, *Salpeteragtig* zyn, blykt hier uit, dat zoo men die drek tot hoopen gemaakt, en met de asch van verbrande planten bestrooit, laat rotten, zal 't Zout, dat door ontbindinge, uitwaasfeminge, Kryftallizinge, daar uit verzamelt word, tot Kryftallen schieten, die ten eene maal *Salpeterig* zyn; dog dit heeft voornamentlyk plaats in Dieren, die geen Zee-zout gebruiken. Hier toe moeten ook gebragt worden de Zappen, die uit den drek der Dieren geperst zyn: Dit is de rede, dat in de Koortzen, en andere heete Ziekten, als in de Kinder-pokken, Mazelen, enz., in welke men op een zachte wys en zonder veel ontroeringe Stoelgang moet verwekken, de Zappen van Geite-drek, Schape-drek, Paarde-drek, of van andere diergelyke (†) zeer geprezen worden.

B. Men

(†) Zie ERTMULLER, *Schroder. Dilucidat. P. I. Sect. 3. p. m. 223*, die de *Schape-drek* in de Pokjes wel boven alle andere schat;

B. Men heeft insgelyks zeer veele zagt prikkelende Buik-zuiverende Middelen uit de Plantgewassen; en zyn, (1) Alle rauwe, rype, scherpe, wrange, zuure, zoete vrugten; als Appelen, Peeren, Pruimen, enz.

al-
schat; dog de Geite-drek in de *Mazelen*, en de *Paarde-drek* in beide aanpryft, enz. Voorts word over dusdanige Middelen, en voornamentlyk over de *Paarde-drek* (welkers Zap 't meest van alle gebruikt word) van JUNCKER het volgende Oordeel gevelt in *Conspect. Therap. General. pag. 345 & 346.* „1. Men geloofte „ dat ze, (te weten, de *Paarde-drek*) uit 't Havervoeder een „ verdryvende Kragt haalt, en ze word zeer geroemt in 't „ Kramp-kolyk, de Opstyinge, de Geel-zugt, de *Mazelen* „ en Kinder-pokjes (die zoo men voorgeeft door deszelfs „ Zap uitgedreven worden) de Keel-ontsteekingen, en voornamentlyk in 't Zyde-wee of *Pleuris*; waarom'er zyn die „ verzekeren, dat den in 't Kolyk en de Opstyinge zeer „ vermaarden Syroop van B. LUTHER uit dezen drek bereid is: „ (Zie ERTMULLER) Dog men Kookt gemeenelyk dezen drek „ met Bier, en dit *Afkookzel* word van zommige in Zinkingen, die op de Borst vallen met veel vermaak gedronken, „ men noemt 't gewoonlyk *das Pherde-Bier* (*Das Paarde Bier*) „ 2. Men pryft ze ook uitwendig in de Keel-ontsteeking en de „ koude Pis. Edog dit Middel voldoet niet alleen niet aan „ zyne Loftuitingen, maar is ook veele walgelyk; en daarom „ moet men 't aan zulke overlaten, die uit deszelfs gebruik „ vermaak scheppen.” Tot dus verre JUNCKER. Ook hadde DAN. LUDOUICI, een Allerbest Schryver over de Artzeny-bereidinge, al voor dien tyd van deze Geneesmiddelen geoordeelt, „ Dat ze vuil en morsig waren, en geschikter of om'er dronk- „ aarts meede te quellen, of voor de Kramenyen der Quakzal- „ vers en Bygelovige, als voor de zeer schoone en beschaaf- „ de Praktyk der Geneesheeren.” Zie *Pharmac. Mod. Sac. applic. Dissert. I. Cap. de Purgantibus Vomit. pag. m. 85.* En den zelve schryver in 't zelve geval *Cap. de Aperientibus, &c. pag. 227.* Zegt, „ dat 't waarlyk eene eere geweest is voor de Neder- „ landsche Soldaten, de Indianen, welke in Java vielen, door „ drek of st. . . . daar uitgedreven te hebben, voor een bevallig „ Geneesheer niet alzoo.” Waarom hy een weinig verder zegt, dat hy dien geheelen drek overlaat aan de *Ægyptenaars*, om die te verzamelen en te droogen voor haren baart. Eindelyk, zoo iemand van deze vuiligheden, voor zoo verre ze tot Geneeskundige gebruiken kunnen dienen, meer wil weten, die leeze 't *Traactaat* (zoo ik my niet bedriege) van CHRIST. FRANC. PAULINUS, in 't Hoogduits uitgegeven, welkers Tytel is, *Medicina Stercoratoria.*

alzo ook de *Beziën*, gene uitgenomen, dog welke alle, zommige meer, andere minder, winden plegen te verwekken: voorts hangt derzelve zagt *Purgerende Kragt* af van een fcherp Zout, 't welk zagt en fucceffief de *Darmen* prikkelt. (2) De uitgeperfte *Zappen* dier *Vrugten*, 't zy ze rauw, 't zy zetot een Syroop gekookt zyn. (3) De niet ontbindbare deelen dezer *Vrugten*; gelyk de *Schillen*, *Korrels*, enz. dewelke alle, terwyl ze in de *Maag* zyn, een merkelyke fcherpte aannemen; waar door ze als 't ware *Aantrekkende*, of *Prikkelende* middelen worden, en met pynen *Stoelgang* verwekken: en om die reede word daar door in teedere *Kinderen*, welkers *Maag* die dingen zoo wel niet kan t'onderbrengen en verteeren, een quaadaardige *Buik-loop* veroorzaakt, als ook zomtyds door *Corinthen*, *Pruimen*, en diergelyke; dewyl deze druiven in de *Maag* niet ontbonden worden, maar geheel met den overigen drek uitgeworpen worden; derhalven, zoo ze niet fchielyk genoeg uitgeworpen worden, nemen ze een groote fcherpte aan, en prikkelen de *Darmen* geweldig; waar uit de *Buik-loop* onstaat. (4) De *Bloemen* van zommige *Planten*; als *Violen*, bleeke of roodagtige *Roozen*, *Persiek-bloemen*, of in *Poeijer*, of in een *Conferf* gebruikt, enz. (5) De *Natuurlyke Zee- pen*, als, *a.* Den *Honig*; welkers fcherpheid zelfs daar uit blykt, dat hy de zweeren en wonden afvaagt: hier toe behoort ook de *Meede*. *β.* De *Zuiker*; want die is een zeeker Zout uit 't *Zuiker-riet* verzamelt, en moet daarom uit zyn aart prikkelen. *γ.* De *Manna*; welke, gelyk elders gezegt is, het *Zap* is van een zeker zoort van een *Esfchenboom*, uit dezen boom loopende op die tyd als 't Zout en de *Oly* inwendig met malkanderen verëenigt zyn. *δ.* Alle s'*Jeuleyen*, dat is, de rype *Zappen* door *Kookinge* dik gemaakt: hier toe worden ook gebragt de vers uitgeperfte *Zappen* van rype *Vrugten*, als van de *Pypkassie*, van de *tamarinde*: dan ook die uitmuntende

Zeep

Zeep *Aloë* genoemd: Hier by moeten ook gevoegt worden de scherpe welriekende Gommen, als de Gom Ammoniak, want deszelfs prikkelende Kragt ontdekt zig niet alleen door haren scherpen smaak, maar ook hier door dat, ze aan de huid geapliceert door te prikkelen, de doorwaasfeming bevordert, vervolgens de *Bdellium*, *Sagapenum*, *Opopanax*, *Myrrhe*, en al zulke soorten, welke door hare lymige deelen de Darmen glad maken, maar door hare scherpe prikkelen.

C. Ook zyn'er zommige zachte *Buik-zuiverende* Middelen, die enkel uit Zouten bestaan: hoedanige zyn, (1) De *Natuurlyke vaste Zouten* der Planten, en deze zyn tweederlei, te weten, α . Die welke uit de rauwe Zappen der Planten getrokken worden door middel van KrySTALLIZERINGE: dog deze worden gehaalt of * uit de Zappen der Planten, die in 't minst niet zuur zyn; en die Zouten zyn zomtyds Alcalifch, maar zomtyds Salpeteragtig, en pleegen alle in de Lugt tot vogt ontbonden te worden, en te smelten: of **. ze worden gehaalt uit de Zappen van zuure Planten, en de zoodanige zyn meer aardagtig, en genoegzaam van eenen Wynsteenigen aart: De Dosis of Gift nu van deze middelen is van vier Dragma tot zes in de een of andere Zoupe. Dog men moet aanmerken, dat de grootste Kragt der Planten in deze Zouten bestaat; waar van ze zelfs *wezentlyke* (*Essentiales*) genaamt worden. β . Het Zout dat gewonelyk aan de kanten der Vaten, waar in de Zappen der Planten giften, blyft hangen, en *Wynsteen* (*Tartarus*) genoemd word. Dit nu is een zuur Zout, dat in de Lugt geenzins smelt; en deszelfs KrySTALLen worden genoemd *Cremor Tartari*, waar van de Gift is van een half once tot een once of tien dragma in 't een of andere vogt. Dit *Wezentlyke* Zout van de Wyn werkt door de Kragt zyner scherpte, door namentlyk de Darmen te prikkelen; maar 't komt nooit in de Melkvaten, om dat 't niet kan ontbonden worden, als door

een zeer sterk *Alcalum*, door eene zeer sterke Kookinge, en dooreene groote menigte Water, gelyk de ondervindinge leert: daarom kan 't nog door ons Water (*Lympha*), nog door onze warmte zoo ontbonden worden, dat 't in de Melk-vaten kooft; ja zelfs blykt de moeijelyke ontbindinge van dit Zout hier uit, dat, zoo men het Water, als 't gekookt heeft, een weinig laat kout worden en uitwaasfemen, de *Cremor* 'er gewiffelyk zal opdryven, en 't overige deel, dat vaster is, allengskens na de grond zal zinken, tot dat al het Zout 't Water zal verlaten hebben.

(2) De *Vaste Zouten* der Planten, die door *Konst* gemaakt zyn, te weten, welke getrokken worden uit de Afch van verbrande Planten: dog deze zyn tweederlei; te weten, *a.* Welke gehaalt worden uit Planten, die door een zagt Vuur verbrand zyn: en deze zyn niet zeer fcherp en brandende, om dat 'er een weinig Oly mede vermengt is: dezelve worden ook ligt ontbonden; en daarom kunnen ze in de Melk-vaten koomen, of ze moesten daar in door 't bovengenoemde (a) bestuur belet worden. De Gift nu van deze Zouten is van een dragma tot anderhalf dragma. *b.* Welke uit Planten, die door een zeer sterk Vuur verbrand zyn, gehaalt worden: dog deze zyn alle bytende; en diensvolgens moeten ze met een goet deel Water ingenomen worden. Derzelve Gift is van een fchrupel tot een half dragma,

(3) Alle *Natuurlyke gegravene Zouten*: Want dus heeft Zee-zout, tot drie dragma of een half once ingenomen, de uitwerkinge van een zagt Buik-zuiverend Middel, mits dat men 't bovengenoemde bestuur, of Levenswet in agtneme; want anderszins, zoo 't ingenomen word, *by voorbeeld*, in een warm bed, of in een Lugt, die dezelve warmte met 't bed heeft, word 't Pis-dryvende, en, in een nog grooter warmte, Zweet-dryvende; want 't word ligt van onze votten

(a) *Regimen.*

ten ontbonden, en loopt in de Melk vaten: Het zelve vervolgens moet men zeggen van de Borax, 't Steenzout (*Sal Gemmæ*), en 't Sal Ammoniak, welke van een half schrupel tot een half dragma ingenomen worden; ook 't zelve van de Salpeter en den Aluin, welkers gift is een dragma; als ook van de Witte Vitriool, die tot een half dragma, of tot twee schrupels ingenomen, doet braken; maar tot twaalf greinen, of daar omtrent, Buik-zuiverende is, voornamentlyk zoo de Vitriool tot wit wordens toe gecalcineert is.

D. Voor *zagte Buik-zuiverende Geneesmiddelen*, welke door te prikkelen werken, moet men ook houden alle *harde, scherpe en styve Lighamen*, die niet verteert kunnen worden: gelyk vylzel van Staal of Yzer, enz. als mede de Antimonie; want deze bestaat uit prikkelende en styve deelen, welke prikkelende kragt en styfte door geen Scheivogt (*Menstruum*) kunnen ingetoomt worden; en daarom trekken die deelen door hare zwaarte en figuur het vogt uit de Darm-klieren: hier toe behoren ook al *ruwe Lighamen*, als de Beendertjes en de Graat der Dieren; en op deze wys worden de Aalen met hare graaten gekookt van zommige Gulzigaarts doorgezwolgen, om Stoelgang te verwekken: ja ook alle Korrels der Plantgewassen, als van Druyven, Vlierbeziën, enz. maken stoelgang, door te prikkelen: en de doode overblyfzels (zoo als men ze noemt) van gekookte Planten; hoedanige zyn alle gekookte Moeskruiden, te weten, Spinassie, Endivie, Latouw, enz., welkers laatste vaste deelen, dewyl ze niet kunnen ontbonden worden, uit dien hoofde prikkelende worden.

E. Eindelyk moeten ook tot deze Classe der *zagte Buik-zuiverende Middelen* gebragt worden alle *Zeepen*, zoo natuurlyke, als door *konst gemaakte*; voor zoo verre ze namentlyk door te prikkelen werken, 't zy ze met de mond ingenomen worden, 't zy ze van onderen, by wyze van een Zetpil, Klysteer, of rook

gebruikt worden ; en onder deze rooken is wel de beste die , welke gemaakt word , of uit Tabak , of uit Koloquint , of ook uit beide t'zamen : *by voorbeeld* ,

<p>℞. <i>Fol. Tabaci Brasil</i> ʒj, <i>vel</i> 3jß.</p> <p><i>Colocynth. gr.</i> iv.</p> <p><i>Comburantur simul, & fumus per idoneam fistulam, in Intestinum rectum injiciatur</i> (†).</p>	<p>Neemt Brasilsche Tabaksbladeren een of anderhalf dragma.</p> <p>Koloquint iv. greinen.</p> <p>Laten ze t'zamen Verbrand worden, en laat den rook door een bequame Pyp in den Endel-darm gespuit worden.</p>
--	--

I. GEVOLG. De Geneesmiddelen van deze derde Clasfe , te weten , de *Prikkelende* , *zyn voordeelig* , of *schadelyk* voor alle die Lighamen , voor welke de Middelen van de Eerste en Tweede Clasfe *voordeelig* of *schadelyk* zyn.

II. GEVOLG. De meeste Geneesmiddelen welke in de *eerste* , *tweede* en *derde Nummer* van deze Derde Clasfe beschreven worden , zyn dienstig in alle ontsteekende Ziekten.

Algemeen GEVOLG tot de Drie Clasfen teffens behoorende.

Alle deze *zachte Buik-zuiverende Middelen* komen alleenlyk te pas in de *verproppinge* en *verstoppinge* van de dikke Darmen , voornamentlyk , van *den kronkel-darm*. Voorts moet men hier aanmerken , dat de Vrouwen van een *schraal* en *mager Lighaams gestel* , welke een *gesloten Lyf* hebben , voornamentlyk na de

(†) Zie TH. BARTHOLIN. *Histor. Anatom. & Med. Centur. 6. Histor. 66.* Alwaar ook een *Afbeeldzel* van eene tot dit werk bequame Pyp gevonden word. Zie ook TH. SYDENHAM, *Sched. Monitor. de Novæ Febris ingressu. pag. m. 533. ut & Process. integr. pag. 606.*

de Baringe, daar van *traag*, *slap* en *droefgeestig* worden; om dat zy aangetast worden van een hartnekkige en elendige verstoppinge, veroorzaakt door de verharde stoffe in de Kronkeldarm: en die *hardheid* ontdekt zig by 't gevoel duidelyk genoeg, en word van onkundige gehouden, nu voor de Moederkoek, dan voor de Milt; schoon ze egter waarlyk niets anders is, als de verpakte en verharde stoffe, die in de dikke Darmen zit: waar van daan ze door gene andere, als door *zachte Buik-zuiverende Middelen* kan weggenomen worden; want zoo men deze Vrouwen sterker Purgeer-middelen ingeeft, zullen 'er terstont zwaare toevallen verwekt worden, als de Brakinge, Kolyk, en Opstyinge: waarom men op dien tyd *zachte Buik-zuiverende* middelen, by wyze van een Klister, in de Darmen moet spuiten, om deze *verpakte* stoffe wegtenemen en uittedryven. Deze Geneesmiddelen zyn ook dienstig voor zommige *Droefgeestige* Kunstenaars, als mede voor alle Geleerde Mannen, welke den onderbuik veel en gedurig plegen te drukken. (†)

Eindelyk zyn de *zachte Buik-zuiverende Middelen* zeer dienstig om alle Zieken van de Lever, van de Milt, enz., die door *verstoppinge* zyn veroorzaakt, weg te nemen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Slym-dryvende Middelen.

1. **D**E *Slym-dryvende* zyn die Middelen, welke 't *Slymige Water* door den stoelgang uit 't Ligbaam dry-

(a) *Plegmagoga.*

(†) Om dat ze namentlyk, terwyl ze Boek-blokken, met een voor over gebogen Ligbaam, hare Onderbuiks ingewanden drukken. Zie RAMAZZIN. *Tractat. de Morbis Artificum*, Cap. de *Literat. Morbis*. Desgelyks ook CHYNAEUS, *Tractat. de Infirm. Sanit. Tuenda*, pag. 221.

dryven. Slym nu is een zekere taaye en lymige stof, gelykende naar die snot, welke 's morgens uit de neusgaten van een gezond Mensch vloeit.

2. Dog den Oorsprong van dit Slym is tweederlei: 1. Word het dikwils voortgebracht in de *Eerste wegen*, te weten, uit slymig voedsel, in die menschen, welkers ingewanden zoo zwak zyn, dat ze zig niet sterk genoeg kunnen toetrekken, of in welke de Gal en 't Alvleesch-zap bedorven zyn, zoo dat ze haar werk, te weten, van de Chyl te verdunnen, en die voor 't stremmen te bewaren, niet kunnen ver-rigten. 2. Word het *Slym* menigwerf gemaakt uit een niet Slymig Vogt; als uit 't Speekzel, uit 't Vogt van 't verhemelte, van de Maagpyp, van de Maag en Darmen, welke alle wateragtige Vogten zyn, maar middelerwyl eenige deelen hebben, die ligt stremmen. Dog het Slym komt op tweederlei wys uit die Vogten voort. 1. Indien die Vogten, door de kragt der warmte, van haar dunste en vloeibaarste deel berooft worden; zoo, *by voorbeeld*, worden onze Vogten, in heete Koortzen verdikt, want de ondervindinge leert, dat, zoo onze Vogten aan dezelve trap van warmte, als die is van een Mensch aan een heete Koorts ziek zynde, bloedgestelt worden, zy kort daar na zullen verdikt worden. 2. Worden onze Vogten ook verdikt onder 't stilstaan; want deze Vogten, zoo ze niet geroert en bewogen worden, verenigen zig in 't kort, als namentlyk derzelve vloeibaarste deel vervlogen is; waar van de verdikkinge voortkoomt.

3. Dewyl 't uit 't Mechanisch maakzel van 't Lichaam blykt, dat de (a) Afscheidende veel kleinder zyn als de bloedvaten, (zie hier over de *VOORBER. HOOFDST. V. §. I.*) daarom, kunnen daar door alleenlyk zeer dunne vogten afgescheiden worden, die zeker veel fynder als 't bloed zyn. Derhalven word het *Slym*, dat taay en dik is, niet onmidde-

P 2

lyk

(a) *Vasa Secretoria.* (b) *Coryza.*

lyk afgescheiden uit 't bloed; want 't is in geenen deelen waar, dat de onkundige van het dikke Slym geloven en zeggen, te weten, dat dit, zoo als het zig vertoont, uit de Klieren van 't Slymvlies afgescheiden word; want als dit Vlies, door koude toegetrokken, ontstoken word, gelyk in de verkoudheid geschiet, dan zal 't waarlyk een waterig en helder vogt afscheiden, 't welk in den volgenden morgenstont, na dat een Mensch geslapen, en deszelfs Zenu-gestel geruust heeft, dik snot worden zal, nademaal 't door 't stilstaan dusdanig gemaak is. Derhalven zyn'er geen Vaten welke zulk een, te voren in 't bloed zynde Slym, afscheiden: waar uit zeker volgt, dat'er zoodanige Geneesmiddelen niet zyn, welke dit, zoo dik te voren in 't bloed zynde Slym, uit de afscheidende Vaten leiden; bygevolg is'er overig, dat wy onderzoeken, welke de ware *Slymdryvende* middelen zyn.

4. De Geneesmiddelen, welke met den naam van *Slym-dryvende* middelen moeten geteekent worden, zyn tweederlei. 1. Die, welke de stoffe, die door hare natuur geschikt is om te *stremmen*, uit 't Bloed door de Darmen voeren. 2. Alle, welke de in de Darmen zynde *Slymige* stoffe daar uit dryven: Maar nu werkt elk *Slymdryvend* middel of op de Darmen zelve, of op het Slym zelve; want, zal dit Slym ontlast worden, moet het zekerlyk vloeibaar gemaakt worden: dit nu word verkregen, of door het Slym met het een of ander *scherp* Lighaam te verdedden, en daar eenig *vloeibaarder* vogt teffens by te doen; of door middel van een zekere prikkel, de *beweginge* der vaste deelen te vermeerderen, zoo dat het Slym van dezelve klein gevreeven en verdunt word.

I. De Eerste Clasfe der *Slym-dryvende* Middelen vervat die, welke het Slym door te *verdunnen* uitdryven: de zoodanige zyn, 1. Enkel water warm gedronken, of by wyze van een Klister in de Darmen

men gespuit, mits dat de Lugt koel zy, en de zieke zagties wandele (want men moet zig voor zweeten wagten); dog indien 't gedronken word, moet de Maag ledig zyn. 2. Water met Zeep-agtige middelen vermengt; gelyk heet *Honing-water*, gedronken met in agtneminge van 't bovengenoemde (a) bestuur: want dit ontbind sterk; vermids als 'er stremminge in 't bloed is, enkel heet water dezelve langzaam ontbind; maar *Honing-water* zulks spoediger verrigt: het zelve doet ook water met Pyp-cassie en Manna vermengt, als ook met Veneetsche Zeep, met Philosophische Zeep, en met de natuurlyke Zeep der dieren, dat is, met de Gal. 3. De Zeep-agtige Gommen, te weten de lymige Lighamen, welke teffens in water kunnen ontbonden worden, en eenigzints *scherp* zyn: zoodanige zyn de Aloë, Gom Ammoniac, (b) Duivels-drek, B-dellium, Galbanum, Myrrhe, Opopanax, Sagapenum, de natuurlyke Terpentyn, enz. Deze worden, in heet water ontbonden, ingenomen, want op deze wys werken ze veel beter. 4. Warm water met alle de Zouten der Plantgewassen (uitgenomen de zuure) in de derde Clasfe der *zachte Buik zuiverende* middelen opgesteld. 5. Alle die middelen, welke in de tweede en derde Clasfe dezer Geneesmiddelen vervat zyn.

II. De Tweede Clasfe der *Slym-dryvende* Middelen fluit die in, welke werken voor zoo verre ze in de Darm-vezelen *bewegingen* verwekken, door welkers middel de Slym geperst en gevreven in verscheide deelen gedeelt word, en verdeelt zynde eindelyk uitgeworpen word: de zoodanige zyn alle *scherpe lymige*, en niet al te vlugge Lighamen; te weten, die Lighamen, waar in 't *scherpe* van de andere deelen zoo omwonden is, dat schoon ze ontbonden worden, dat *scherpe* egter daar van niet gescheiden word, maar

(a) *Regimen.* (b) *Asa fetida.*

maar op de plaats, waar aan het geappliceert word, vast blyft hangen, en diensvolgens nog kan uitwaasfemen, nog in de Melk-vaten komen; en van dit soort zyn alle lymige Lighamen in de voorgaande Classe gemeld: hier toe behoort ook de (a) Azynhonig, dewyl'er geen beter middel is om het slym te ontbinden; dan de Elixir Proprietatis zoo men die met byvoeginge van Honig dik maakt; Azyn Tinctuur met zeer scherpe Speceryen; (b) Heilig-bitter van GALENUS; alle purgerende Gommen in de derde Nummer van de eerste Classe vermeld; zagte Quikmiddelen, als zoete Quik in een koude lugt ingenomen, want die moet na beneden geleid worden om de quylinge te vermyden; Antomonie of Spies-glas met een weinig Salpeter, als van Antimonium Diaphoreticum vyftien greinen; als mede alle Braak-, en sterk Prikkelende-middelen, in een kleinder gift ingenomen. Daarenboven zyn'er nog *Slym-dryvende Middelen*, welke genoemt worden *Officinalia*, dat is, zulke welke altyd in de Apotheecken moeten aangehouden worden: Deze alle nu werken door de Vezelen te prikkelen, door middel van een zekere scherpe vlugge en sterk prikkelende stoffe, maar welke door de lymige deelen omwonden en bedwongen is: De zoodanige nu zyn, 1. De (c) *Lorken-zwamme*, een uitgroeizel uit de stam des Lorken-booms: Waar van de kleinste gift in substantie, is tien greinen, de grootste twee dragma, en zomtyds drie dragma in sterke menschen; maar zoo ze in Water gekookt word, en 't uitgeperste Zap doorgezygt en gedronken word, moet de voornoemde gift verdubbelt worden: daarenboven word ze in Brandewyn ontbonden, even als 't (d) *Walschot*; de Gift van dit Extract is dan twee scrupels; maar ze zwelt zoo en zet zig als een spons uit; dat'er ter nauwernood Tinctuur uit kan getrokken worden; de beste Lorken-zwamme nu

(a) Oxymel. (b) *Hiera Picra Galeni*. (c) *Agaricus*. (d) *Sperma Cati*.

geeft in 't begin een lymige en zoetagtige smaak, maar laat eindelyk na zig een zeer bittere scherpte, waar uit blykt, dat deszelfs kragt t'eenemaal prikkelende is. 2. *De Zaden van (a) wilde Zaffraan*, welkers gift is van een half dragma tot drie dragma in substantie; maar zoo zy in een afkookzel ingenomen worden, moet men die gift verdubbelen: dog ze verwekken hevige Buik-pynen met opblasinge van den Onder-buik, zoo ze in substantie ingenomen worden; en daarom plegen ze verbeterd te worden met Gengber, (b) Galiga, Anyszaat, Kardamon, enz., waar door de winden verdreven worden: Voorts zyn ze in 't begin ook lymig en zoetagtig van smaak, maar naderhand scherp en walgagtig. 3. *De Koloquint*, die een soort van Komkommer is. De Vrucht van deze Plant, van hare Zaden berooft, en uitgedroogt, is een sterk Purgeermiddel, 't welk onder de naam van *Pulpa Colocyntidis*, dat is, 't Merg van Koloquint, voorgeschreven word, hebbende een zeer groote bitterheid, dog door lymigheid omzwagtelt, en om zyne lymigheid ligt aan de Darmen hangen blyvende; ja deszelfs scherpte is zoo groot, dat het de doot kan verhaasten; en daarom van de Zoonen der Propheten met de naam van de (c) *Doot* genoemd. De Gift nu van Koloquint is in substantie van vier greinen tot een scrupel: maar het word niet zonder gevaar ingegeven; om dat het woedende Buik-pynen, en (d) overmatige Buik-zuiveringen verwekt, en in de Darmen zweeren voortbrengt, en 'er zomtyds 't Bloed zelfs uitdryft (†).

Maar

(a) *Carthamus.* (b) *Galanga.* (c) 2 Koningen III: 46.

(d) *Hypocistis.*

(†) Waarom het van voorzigtige Geneesheeren aan die gene, welk zwakke ingewanden hebben, niet ingegeven word; ja men moet ook zorgvuldig in agt nemen, dat 't Merg van de Koloquint onder de Klysteren vermengt altyd in een popjen gebonden, en deszelfs afkookzel alleen gebruikt word; op dat namentlyk deszelfs fynste stofjes niet veroorzaken, en na zig laten verschrikkelyke Buik-pynen. Zie FULLER, *Pharmacop. Extempor. Reform.* pag. 106.

Maar deszelfs beste Scheivogt is Water, door welkers middel een Extract gemaakt word (†): dog de Gift van dit Extract is dezelve als in substantie, en de uitwerkinge is niet minder kragtig, maar zonder zulke verschrikkelyke pynen; en het Extract door middel van Brandewyn gemaakt heeft veel vermogen in koude en slymige Lighamen; dit is geweest 't geheim van MARTINUS RULANDUS, onder den tytel van (a) *Gulde levens Geest*, zoo genoemt om die kleur, die hy vertoont (‡); deszelfs Gift was tot twee of drie dragma, met een zekere Syroop zoet gemaakt; hy was gewoon'er Kruid-nagelen, of iets diergelyks by te doen, op dat 't bedrog niet ontdekt zoude worden: Maar, als deze Tinctuur dik gemaakt en gedroogt is, geeft ze een harst, welkers Gift is van vier tot agt greinen. 4. Den *Euphorbium*, welke 't Zap is van een plant, met driehoekig Zaat, zeer veel overeenkomst hebbende met onze (b) *Wolfs-melk*. Dit Gommeus harstagtig Zap is wit geel, en brande tonge door zyne vuurige lang by blyvende scherpte; 't is zeer lymig, en blyft daarom zeer vast aan de Darmen hangen, en kan daar van, niet als door Brandewyn of geest van Zout, losgemaakt en uitgedre-

(a) *Spiritus vitæ aureus*. (b) *Titbymalus*.

(†) Voornamentlyk zoo dit Water met een weinig *Alcalisch Wynsteep-zout* verandert is. Zie DANIELIS LUDOVICI *Pharmac. Modern. Sæcul. applicand. Cap. de Purgantibus Vegetabilibus*, pag. m. 58.

(‡) Zie RULANDI *Curation. Empiric. Centur. II. Cap. 96.* of TENTZEL *Exéges. Chymiatric.* en by ANGELUS SALA, pag. m. 637. Maar de Heer BOULDUZ zet, in *Actis Regiis Parisinis*, ann. 1701. *Memoir. pag. 15.* Edit. in 12. een Ontlediging van de Koloquint, ondernomen en in 't werkgestelt, nu door destillatie, dan door fermentatie of gistinge met most, dan door digestie, en dan door Extractie of uittrekkinge; en besluit ten laastten, dat dat Extract 't beste is, 't welk en de Gom, en de *Harstagtige* deelen in zig heeft, mits dat, door langduurige digestien, na by de fermentatie komende, de *slymige deeltjes*, die de prikkelinge veroorzaken, daar afgescheiden zyn.

dreven worden: De kleinste gift, te weten tot een half grein, *Purgeert* sterk, schoon een gift van twaalf greinen van stoute Quakzalvers zomtyds is voorgescreven, maar in Menschen, die ligt geroert worden, schrap 't eerst de Darm-slym af, dog haalt 'er vervolgens 't bloed uit; voor 't overige is 't zeer dienstig voor Water zugtige, in welke deszelfs kragt veel verbroken word: 't kan in Water ontbonden worden, dog dan is 't zoo leelyk van smaak, dat 't op deze wys niet kan gebruikt worden; maar zoo 't in Brandewyn ontdaan word, (waar door deszelfs Geest-en harst-agtige deel uitgetrokken word, zonder aanrakinge van 't aardagtige) verkrygt 't een grooter Kragt, en om die reden moet men deszelfs grootste gift bepalen tot vier greinen; maar zoo 't met Azyn gekookt word, gaat deszelfs geheele kragt te niet. 5. (a) *Hermodactyl wortel*: deze wortel is Gommeus, makende, als ze gekauwt word, 't Speekzel lymig, hebbende een bittere en walgelyke smaak. De Gift in substantie is van tien greinen tot twee dragma; dog zoo ze met Water gekookt word, kan ze in een verdubbelde Gift ingegeven worden: in (b) zuivere overgehaalde Brandewyn word 'er alleenlyk het harstagtige deel uitgehaalt, en in gemene Brandewyn word 'er een gemengt lighaam uitgetrokken, bestaande uit harstagtige en Zoute deelen. 6. De *Jalappe*: deze is de Wortel van een Plantgewas 't welk de (c) *Wonderbloem van Peru* genoemd word, en veele schoone in hare kouleur wonderlyk verschillende bloemen draagt: Indien ze (te weten de wortel) gekauwt word, bezet ze de geheele mond wel eerst met slym; maar verwekt kort daar na zweren in de keel; langzaam doorgezwolgen verbrand ze als 't ware, de tong, keel en maagpyp; dog dit gebrek kan door Azyn verbeterd worden. Deszelfs gift, in sub-

stan-

(a) *Hermodactylus*. (b) *Alcohol*. (c) *Mirabilis Peruviana*.

stantie, voor de Kinderen, voornamentlyk tegen de Wormen, is tot agt of negen greinen, maar in Bejaarde is deszelfs grootste Gift vier scrupels: zè feilt zeer zelden, tenzy'er veel zuurs in de maag is, dewyl de zuure Lighamen deszelfs kragten breeken: Indien ze in Water gekookt word, moet men de gift ook verdubbelen; want ze werkt op deze wys vaardiger, en met minder pynen, dog men moet'er Honing, Zuiker, of iets diergelyks by doen, om de keel niet te beschadigen: Daarenboven, zoo men de schyven van deze Wortel met een genoegzame quantiteit gemene Brandewyn kookt, word'er een Extract uitgetrokken, bestaande uit Olyägtige of Harstagtige en Zoute deelen, welkers gift dezelve is als in substantie: dog in (a) zuivere overgehaalde Brandewyn ontdaan en dik gemaakt zynde geeft ze Harst (†), waar van een scrupel zoo veel uitwerkt, als een dragma in substantie. 7. De (b) *Witte Rhabarber*, welke een soort is van *Wilde Wyngaart*, waarom ze ook (c) *Witte wilde Wyngaart Wortel* pleegt genoemd te worden: Deze werkt zagter als de Jalappe: en is een harstagtige Wortel, lymig en scherp van smaak. De gift is van twaalf greinen tot anderhalf dragma; voor 't overige word ze, even als de Jalappe, in Water en Brandewyn ontbonden. 8. *Zommige Pruimen*, (d) *Myrobalanen* genoemd, om dat ze zalfägtig zyn, en de gedaante van Eikels vertonen: men heeft hier van verscheidene soorten, welke onderscheiden worden na de verscheidenheid van hare natuurlyke plaats, koleur, of groote; dog in de Apothe-

(a) *Alcohol*. (b) *Mechoacanna*. (c) *Bryonia alba*. (d) *Myrobalanus*, zynde een woord van een Grieksche afkomst, t'zamen gestelt uit *μύρον* *Zalf*, en *Εάλανος* een *Eikel*. Anders noemt men deze Vrugten in 't Nederduitsch *Roode-loop nooten*.

(†) Zie Domini Boulduc *Observationes Analyticas de Jalappa* in *Actis Regiis Parisinis ann. 1701. Memoir. pag. 139. Edit. in 12.*

theken vint men vyf zoorten, in deze twee Verzen vermeld.

*Myrobalanorum species sunt quinque honorum ;
Citrinus , Chebulus , Belliricus , Emblicus , Indus .*

Dat is:

*Daar zyn vyf zoorten van goede Myrobalanen ;
Geele , groote of Swartbruine , Bellirische , Asverwi-
ge , Indiaansche of Zwarte .*

Alle deze Vrugten zyn lymig, met eenen aardagti-
gen, t'zamentrekkenden, en scherpen smaak, waar-
om ze in 't eerst wel sterk purgeren; maar naderhand
stoppen; ook zyn ze zeer wrang, en niet ligt te ont-
binden. De Gift is in substantie tot twee dragma;
in een Afkookzel, tot anderhalf once; in een infu-
sie, tot twee oncen. 9. De Gom-Gutta: deze is een
Aromatike Indische Gom, welke een stoffe als 't snot
der Neusgaten uitdruft. Deszelfs Gift is van ander-
half grein tot tien greinen. In een dooijer van een
Ey, of in Honing ontbonden, verkrygt ze een dub-
belde kragt; want 't Schei-vogt, door zig tusfchen
de lymige deelen te plaatzen maakt een doorgang
voor de scherpe deeltjes: in Water word deszelfs
kleinste deel ontbonden; dat egter ontbonden word,
werkt sterk genoeg (†). 10. De Gommeuse Turbith: Deze
is

(†) Gummi Gutta, die ook andere namen draagt (welke na-
derhand zullen opgetelt worden) purgeert de Kinderen wel
genoeg in een Gift van anderhalf of twee greinen met Zuiker,
maar in Bejaarde worden 'er vier of zes greinen vereist: maar zoo
men een grooter Gift gebruikt, dan doet ze doorgaans op een
zeer geweldige wys (*άνω & κάτω* purgat) braken en purge-
ren. Edog, schoon deze Gom zoo scherp is, is egter de Vrugt
van den Boom, waar van deze Gom voortkoomt, zoet en eet-
baar: dewyl men zegt dat ze van de Inwoonders van Cambodja
als Orange Appelen gegeten word. Zie van deze Gom meer
in *Actis Reg. Paris. 1701. Memoir. pag. 172. Edit. in 12.* alwaar de
BOULDUK verscheide proeven verhaalt, die van hem gedaan zyn
ontrent

is een soort van een Gomagtige Bol, of Wortel; en word *Gommeus* genoemd, om dat ze, als ze gekauwt word, zoodanig een lymigheid geeft, als Gom, met een scherpe bitterheid vermengt. De Gift in substantie is van tien greinen tot twee scrupels; tot een dragma in Water gekookt, werkt ze langzaam; maar zoo ze in gemene Brandewyn ontdaan word, word 'er een (a) *gemengt Lighaam* uit gemaakt inhoudende Water, Oly en Zout, en zagt genoeg werkende; zoo men ze in Alcohol ontbind, kooft 'er Harst uit voort, die zeer wel purgeert; zoo dat 'er in de wyze van bereidinge weinig verschil is. Deze zyn de *Slym-dryvende Middelen* der Oude, zoo men 'er de *Opopanax* en *Sagapenum* by doet, en de *Gummi Gutta* uit fluit.

De Nieuwe Geneesheeren hebben by deze ook gevoegt de *Manna* en de *Aloë*. En zeker de *Manna* is een lymig Lighaam, en met eenige scherpte voorzien: En de *Aloë* heeft dit, dat ze door hare lymigheid en bitterheid de Gal evenaart, welke Gal van HIPPOCRATES voor een natuurlyk *Clyssus* gehouden word. De Gift van de *Aloë* is van twee of drie greinen tot een dragma; by deze word ook gevoegt de (b) *Wilde Wyngaarts Wortel*; deze Wortel is sponsagtig en dik, zeer slymig en hebbende een scherp, bytenden, en walgelyken smaak. Deszeifs Gift is in substantie van een half scrupel tot een dragma; en in een infusie tot twee oncen, of meer: Deze wortel in Water of Bier gekookt, voert de slym langzaam, maar met brakingen en met geweld, uit 't Lighaam,

omtrent de bereidinge van deze Gom. Dog deszeifs Beschryvinge kan men leezen, voornamentlyk by CLUSIUS, *Lib. 4. Exoticorum*, *Cap. 8*; vervolgens by BONTIUS *de Methodo Medendi Indica*, *Cap. 9.*, en allerbest, in HORTO MALABARICO, *Tom. I. pag. 41.* Zie eindelyk LORTICHIUS *Tract. de Gbitta Femou.*

(a) *Clyssus* is een Konstwoord van meer als eene Betekenis; hier verstaat men 'er door een t'zamenbrenginge van onderscheidene en al rede gescheidene stoffen tot een Lighaam. (b) *Bryonia.*

naam, dog deszelfs smaak in een afkookzel is onverdraaggelyk: maar in Brandewyn gekookt en dik gemaakt, verkrygt ze een dubbelde kragt: ze is dienstig in de opgestopte stonden der Vrouwen veroorzaakt door slym, dat de Baarmoeder bezet. Men voegt bovendien by deze Middelen de *Wortel* van (a) *Eiken Boom-vaaren*; die ook door de kragt van hare slymigheid en scherpte werkt.

Hier toe behoren ook de *Quik-middelen*, en voornamentlyk het (b) *Zoete Quik*; 't welke, zoo het zeer fyn gevreven word, *Quyl-dryvende*, dog zoo het grof gevreven word, *Slym-dryvende* word; want het word in Schei vogten niet ligt ontbonden: Belangende deszelfs Gift, die is van vier tot vierentwintig of dertig greinen.

BESCHOUWENDE GEVOLGEN, ziende op de ontbindinge van de *Slym-dryvende Middelen*.

Nadien alle de genoemde *Slym-dryvende Middelen* bestaan uit een Lymig deel, 't welk of Gom-, of harst-agtig is, en uit een vlag doordringend, egter door Lym omwonden zout, vloeien omtrent derzelver ontbindinge, hier uit deze GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Indien een Lighaam, in 't welk nog 't Zoute, nog 't Gommeuse, nog 't Harst-agtige deel de overhand heeft, in water ontbonden word, zal dat gene, dat na de ontbindinge overblyft, de *Buik-zuiverende Kragt* behouden, niet tegenstaande dat ook de *Buik-zuiverende kragt* aan 't water zelfs is medegedeelt. Zoo vervolgens dat overblyfzel in gemeene Brandewyn ontdaan word, zal dat gene dat daar van overblyft *Buik-zuiverende* zyn. Maar zoo dit tweede overblyfzel in zuivere overgehaalde Brandewyn, zoo veel als mogelyk is, ontbonden word, zal het overblyvende ten eenemale *kragteloos* zyn, gelyk als een (c) dood overschot, en diensvolgens niet *Buik-zuiverende*.

II. GE-

(a) *Polypodium Quercinum*. (b) *Mercurius dulcis*. (c) *Caput mortuum*.

II. GEVOLG. Indien een Lighaam in 't welk 't Zoute de overhand heeft, in water, zoo veel mogelyk is ontbonden word, dan zal 't overblyfzel *kragteloos* zyn; gelyk geschiet in Lighamen, die niet Harst-agtig, maar Gommeus zyn, hoedanige zyn de (a) *Lorken-swamme* en de *Wilde Wyngaarts-wortel*.

III. GEVOLG. Indien een Lighaam half Zout, en half Harst-agtig is, en in gemeene Brandewyn, zoo veel mogelyk, ontbonden word, zal men 't overblyfzel ook *kragteloos* bevinden.

IV. GEVOLG. Maar zoo 't Harst-agtige alleen de overhand heeft, dan zal deszelfs geheele *Buik-zuiverende kragt*, door zuivere overgehaalde Brandewyn uitgetrokken worden, en 't overblyfzel zal *kragteloos* zyn.

V. GEVOLG. Indien de drie *ontbindingen* in 't *Eerste Gevolg* gemeld, onder malkanderen gemengt, en door een zag vuur dik gemaak worden, zullen wy daar van hebben de geheele kragten, of de *quinte essentie* van 't ontbondene Lighaam.

VI. GEVOLG. Alle deze Extracten in de opene Lugt bewaart, geven een *walgelyken* reuk van zig, en als die weggaat, gaat derzelve kragt te niete, maar de zwaarte blyft over.

VII. GEVOLG. Alle deze Middelen met *zuure Scheivogten* gekookt, als met Azyn, Vitriool-oly, Geest van salpeter, Geest of Oly van Zwavel door de Klok, enz. verliezen hare *Kragt*. (†)

BEOEFFENENDE GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Het gebruik van de verklaarde Geneesmiddelen is nootzakelyk in menschen, welkers *eerste* Ingewanden, dat is, de Werktruigen welke,
de

(a) *Agaricus & Bryonia*.

(†) Zie over deze GEVOLGEN, 't Tweede Deel van de *Elementa Chemicæ* van onzen AUTEUR,

de Chyl maken, *Zwak* zyn. Deeze werktuigen nu zyn van tweederlei soort; te weten, 1. De Mond met hare ter kauwing dienende werktuigen, de maag met haare verteerende Spieren, ende darmen met hare drukkende Spieren; 2. Het Middelfrif, voor zoo verre 't zyne beweginge aan alle die deelen mededeelt, de Spieren van den Onderbuik, en van de Borst, eindelyk de beweginge van de Slag-aderen en van de Lever.

II. GEVOLG. Het gebruik der *Slym-dryvende* Middelen is zeer nootzakelyk in alle ziekten veroorzaakt door de Chyl, welke wegens de *werkeloosheid* van de Gal bedorven is; want de Gal is een scheivogt, door welkers kragt de lymigheid der spyzen zeer gebrooken, en ontbonden word: daarom als de Gal al te *kragtelooz* is, of al te *wéinig* in de Darmen vloeit, wort'er in korten tyd Slym in de Darmen voortgebracht, en vermenigvuldigt daar; waar door de op deze wys aangedane menschen waterzugtige, of slymzugtige gemaakt worden: By gevolg zyn de *Slymdryvende* Middelen, in een kleiné, maar dikwils herhaalde gift, deze menschen zeer voordeelig. Ze zyn ook zeer dienstig in alle *Koude* ziekten, in die namentlyk, welke afhangen van de *werkeloosheid* van de eerste Ingewanden, teffens ook van derzélver scheivogten; want uit die twee gebreeken ontstaan witte gezwellen, *Slymgezwellen* genoemd; als ook verproppingen of verstoppingen van den Onderbuik; als mede de *Waterzugt*, de *Vrysterziekte*, of *Groene zugt*, (*Pallor Virginus* seu *Chlorosis*.) enz.

III. GEVOLG. De *Slym-dryvende* Middelen zyn die gene voordeelig, welkers geheele Lighaam bleek is, en welkers Speekzel, Alvleeschsap en Darmvogt *lymig* zyn, en welkers drek als met *Slym* omwonden word. Want men moet aanmerken, dat de roodheid des Lighaams afhangt van de roodheid van 't Bloed; maar dat deze afhangt van den omloop des Bloeds

Bloeds door de vaten, en voornamentlyk door die van de Longe, in welke de kleinste deeltjes zeer sterk t'zamen gebonden worden, van de tegenstaande Kragt der Vaten tegen de voortpersfende kragt van 't Harte; waar door zy tot vaste, en ronde, en by gevolg tot roode bolletjes gemaakt worden. Derhalven, zoo het geheele Lighaam *bleek* is, weten wy uit den aart der ziekte, 1. Of dat de Vaten al te slap zyn; 2. Of dat 'er gebrek aan Bloed is; 3. Of eindelyk dat 't Harte zig niet sterk genoeg toetrekt, en by gevolg dat de kragt der Vaste deelen op de vloeibare vermindert is: want als deze kragt ophoud, word het Bloed ten eersten *bleek*, gelyk de ondervinding leert; vermits het afgetapte en stilstaande roode bloed in korten tyd *bleek word*, en in slymige Wei ontbonden word. Derhalven zyn de *Slym-dryvende* middelen, welke verdunnen, ontbinden en prikkelen, in dit geval zeer dienstig; nadien ze 't gebrek van beweginge in de *eerste* wegen, waar van zelfs 't gebrek van 't Harte zeer veel afhangt, wegnemen.

IV. GEVOLG. De *Slym-dryvende* middelen zyn nuttig voor menschen, welke door een al te *zittend* Leven, of door een al te slymig voetzsel, gelyk door meelige spyzen alleen, die in 't geheel niet of ten minsten niet wel gegift zyn, *bleek* en *slymig* worden.

V. GEVOLG. De beste wys om de Ziekten te genezen, welke in de vier voorgaande *Gevolgen* opgetelt zyn, is aldus: 1. Laat 't Lighaam eenige dagen lang voor af bereid worden, door namentlyk die middelen in te geven, welke de Ingewanden prikkelen, en 't slym verdunnen en verdeelen; hoedanige zyn die, welke in de *tweede*, *derde*, en *vierde* nummer van de *eerste* Classe ontvouwt zyn, alwaar gehandelt word van de *ZEEP-agtige* middelen, en van de *stinkende Gommen*, als ook van die welke bestaan uit *Waterige deelen*, en uit *Zouten* door *Konst* gemaakt, te weten uit de *vaste Alcalische*. 2. Laat de ontbondene,

dene, en ter deeg vloeibaar gemaakte stoffe, uitgedreven worden door de *Slym-dryvende* middelen, in de *tweede* Clasfe beschreven. *By voorbeeld*, Laat een mensch door zyn geheele Lighaam kout, slymig en loom zyn, en daarenboven gewoon zyn spyzen te gebruiken, die rauw zyn, en niet wel kunnen verteert worden, en dat wy bedugt zyn, dat hy hier van binnen korten tyd zal Waterzugtig worden; dan, zegge ik, moet de genezinge op de volgende wys in 't werk gestelt worden: 1. Laten hem alle uur twee greinen Veneetsche Zeep tot pillen gemaakt ingegeven worden; en na elke gift van deze pillen vyf of tien greinen Salpeter, of vast Zout van GLAUBER, of vast zout van Wynsteen, of (a) Potasch, of Gomm-Ammoniak, met Spaansche-wyn, of (b) Kruisemunt Water. 2. Laat hem, na dat deze dingen eenige dagen lang gebruikt zyn, elken avond ingegeven worden een pil uit Aloë tot drie of vier greinen; en den volgenden morgen diergelyken pil met een half of een grein Euphorbium: en op deze wyze zal den Zieken in 't kort genezen worden.

VI. GEVOLG. Derhalven blykt uit 't gezegde, dat 'er door middel van *Buik-zuiverende* middelen na behoren gebruikt, ontelbare ziekten kunnen genezen worden; niet tegenstaande 't gevoelen van HELMONT en van andere Stoffscheiders deszelfs navolgers, die zeggen, dat *alle Buik-zuiverende Middelen Vergiften* zyn, en bygevolg dat ze ons Lighaam altyd verzwakken (†).

(a) *Cinis Clavellatorum.* (b) *Aqua Menthae.*

(†) Zie HELMONT. *Lib. de Febris*, Cap. 5. *integr. & alibi passim.*

Z E S D E H O O F D S T U K .

Van de (a) Gal-dryvende Middelen.

1. **L**Aat ons, eer wy den Waaren aart en de Uiterwerkinge van de *Gal-dryvende* Middelen openleggen, en derzelver Classen optellen, het gevoelen der Ouden hier over onderzoeken. De Ouden erkenden een tweederlei Gal; te weten, de eene de *Zwarte* of *Miltgal*, maar de andere de *Geele*, of *Levergal*; en aldus noemden ze de Geneesmiddelen welke de eerste uitdryven (b) *Zwartegal-dryvende*; maar die, welke de laatste ontlasten, (c) *Gal-dryvende* Middelen: En dezen laatsten naam gaven ze aan alle die Geneesmiddelen, en aan die alleen, welke den *drek*, die door zyne *Geele* koleur en andere eigenschappen na de (d) *Galblaas-gal* zweemt, uitwierpen: maar op deze wyze zyn ze in een tweederlei dwalinge vervallen; te weten, 1. Slooten ze uit 't getal der *Gal-dryvende* Middelen zommige Geneesmiddelen, die egter waarlyk *Gal-dryvende* Middelen zyn, te weten, de Geneesmiddelen welke de *Levergal*, in een nauwen zin zoo genoemd, uitdryven: want deze Gal, indien ze in den (e) *Boezem* of de *Holte* van *GLISSONIUS* onderzocht word, eer ze met de *Galblaas-gal* vermengt is, kooft in al haar Kenmerken, te weten, in smaak, reuk, koleur, dikte, t'eenemaal overeen met 't (f) *Water*; en bygevolg, schoon ze door middel van *Gal-dryvende* Middelen uit 't Lighaam geleid word, word egter den *drek* daar van niet geeld.

2. Dikwyls hielden ze voor *Gal-dryvende* Middelen zulke, welke in der daat geen *Gal-dryvende* Middelen zyn, gelyk terstont blyken zal: want dewyl de *Galblaas-gal* van alle andere vloeibare Lighamen, door deze

(a) *Cholagoga.* (b) *Melanagoga.* (c) *Cholagoga.* (d) *Bilis Cystica.* (e) *Sinus Glissonianus.* (f) *Lympha.*

deze vier Kenmerken, *α.* door hare bitterheid, *β.* door hare geele koleur, *γ.* door haren schynenden glans, *δ.* door hare dikte of taaite, onderscheiden word; hierom beslooten de Oude uit de tegenwoordigheid van de drie laatste Kentekenen in den (a) drek, (want van de tegenwoordigheid van 't eerste konden ze niets zeggen, dewyl ze niet gewoon waren den drek te proeven) dat die (te weten den drek) Galagtig was; en daarom noemden ze alle Geneesmiddelen, welke zoodanigen drek uitdreven, *Gal-dryvende*; maar te onrecht en al te onbezonnen: want deze geele koleur, en schynenden glans welke men zomwylen in den lymigen Dreik, door purgeer-middelen uitgedreven, waarneemt, kan een voortbrengzel zyn van de Geneesmiddelen zelfs, die de in de Darmen bevatte stoffen, en voornamentlyk het Darm-slym met een blinkend geel verwen, schoon 'er zelf in 't geheel geen Gal by is: want aldus verft de *Pyp-cassie*, in kleine quantiteit ingenomen, de Pis en den Dreik met een Geele Koleur, (die by gevolg te onrecht aan de Gal zou toegeschreven worden); zoo ze in grooter quantiteit ingenomen word, maakt ze een Groene Koleur; zoo in een nog grooter een zwarte; ja zelfs word den Dreik geel van ingenomen Manna; als mede van *Tamarinde*, van de welke dezelve ook slymig word; desgelyks word de *Aloë* in veel water ontbonden zeer lymig, en kooft zeer naby de Gal zelve, en maakt den Dreik altyd geel.

2. Uit 't gezegde blykt, hoe zeer de Oude dwaalden, als ze uit de uitwerkinge, welke zommige Geneesmiddelen hebben, van den Dreik als Gal gekoleurt uit te werpen, beslooten dat dezelve in der daat de Gal uitdryven. Derhalven, het gevoelen der Oude verworpen zynde, zullen wy alle *Gal-dryvende* middelen tot twee Classen brengen; welkers eerste bevat alle die middelen, welke door 't Lever bloed te

Q 2

ver-

(a) *Fæces Alvinæ.*

verdeelen de afscheidinge van de Gal overvloediger maken; en de laatste alle die, welke door het Middelft en den Onderbuik sterk te bewegen en te schudden, de Gal uit de Lever en uit 't Galblaasje, na de Darmen afleiden, waar van daan ze naderhand door den stoelgang uit 't Lighaam kan gedreven worden, zoo 't maar nodig is.

Onder de eerste Classe worden vervat alle Natuurlyke Zeep-agtige Middelen; als zyn de Zappen van alle zuur-zoete, en rype Tuinvrugten; te weten, van Druiven, Kersfen, Moerbezien, Vlierbezien, enz. van Braam-boizen, en 't gemeene zap van Appelen, Peeren, enz. Want deze maken vloeibaar alle die stoffen welke in de Vaten zyn, en dus ook de Gal, ja zelfs zomwylen zoo geweldig en overvloedig, dat ze (a) 't Boort veroorzaken. Hier toe moet men ook voornamentlyk brengen, 1. De Zappen van zommige Planten, welke opentlyk en blykbaar zeep-agtig zyn; als 't zap van (b) Zeep-kruid: hier toe behooren ook de Pyp-casfie, Manna, Honing, Zuiker, Tamarinde, 't Zap van bleeke Roozen, Aloë, Scammonie, Myrobalanen, Rhabarber. 2. Alle door konst gemaakte zeepige middelen, welke bestaan uit Oly en Zout door konst te zamen verëenigt, gelyk te voren gezegt is, en waar van verscheide zoorren zyn, boven opgetelt; dog het uitmuntenste van alle is dat; het welk gemaakt word uit een vlug Loog zout, en een vluggen Oly. Hier toe worden eindelyk gebragt den Elixir Proprietatis, en alle Syropen, die matig Aromatick zyn; gelyk de Syroop van (c) Byvoet van FERNELIUS, van (d) Druivenkruit, van de (e) vyf openende Wortelen, van (f) Zuikery, enkeld, en met Rhabarber, van Violen, enz. Laten alle die Syropen met Wei van melk, of met 't afkookzel van (g) Paarde-bloemen, of met een

(a) Cholera. (b) *Lychnis Saponaria dicta*. (c) *Artemisia*. (d) *Botrys*. (e) *Quinque radices aperientes*. (f) *Cichorium*. (g) *Taraxacum*.

een diergelyk verdunnend vogt ingenomen worden, en dat 's morgens op een ledige Maag.

De tweede of laatste Clasfe behelst alle de sterkere Braak-middelen, als zyn de bladeren van (a) Mansooren, en ook de Braak-middelen, welke uit Spiesglas, Quik, enz. bereid worden.

BEOEFFENENDE GEVOLGEN.

I. GEVOLG. De Gal moet nooit *ontlast* worden; want ze zondigt nooit in overvloed, dan in menschen welke zig al te lang van spys onthouden hebben, in welk geval 'er niets anders vereist word, als spys te gebruiken.

II. GEVOLG. Zoodanige Geneesmiddelen moet men gebruiken in alle Ziekten, welke voortkomen uit *verstoppinge* van de Lever- of Gal-buis, en by gevolg in de *Geel-zugt*; egter met eenige omzigtigheid: dewyl men in 't begin der ziekte zig van sterkere genees-middelen moet onthouden; want ze vermeerderen de Koorts, of liever de Ontsteeking, waar uit de Koorts ontstaat. De *Geel-zugt* nu kooft dikwyls voort van de verstoppinge van de Lever, door Kryt-agtige, Kalk-agtige, Steen-agtige, en andere t'zamen-groeizels; maar zomtyds van verstoppinge van de gemeene Buis, door een vast zittend Steentje, welke altyd een bovenmatige braking verzelt. Deze ziekte kwelt doorgaans de Geletterde, uit hoofde van 't zittende leven; om welke te verdryven de volgende wys de beste schynt: by voorbeeld, Laat 1. dagelyks, alle uur gegeven worden een Pil, uit *Veneetsche Zeep*, of een weinig *Aloë* met *Honing*; of *Heilig Bitter* in een kleine gift; of laat gebruikt worden *Sal Polychrest* met een weinig *Honing* en (b) *Zeep uit Khabarber*; en laat 'er op gedronken worden een dunne ge-

(a) *Asarum*. (b) *Smegma ex Rhabarbaro*.

gezuikerde, of gehoningde drank, of *Syrop van Vio-
len*, met in agtneming van een naukeurige levens-
wys; en laat 't gebruik van deze of diergelyke mid-
delen zoo lang vervolgt worden, tot dat alle t'za-
mengroeizels beginnen ontbonden te worden; 't geen
doorgaans binnen een of twee maanden pleegt te ge-
schieden, en dat 't geschiet is, kan gekent worden
uit de veranderinge van de koleur in de Pis, in den
Drek, en in de Huid. Maar laten dan ten 2. *sterke
Braak-middelen* ingegeven worden, waar door den
onderbuik sterk geschud, en de ontbondene stoffe
uitgeperst word: (dog deze moet men in 't begin niet
voorschryven, op dat ze, door 'er vloeibaarste deel
uit te persfen, de zamengroeizels niet harder en vaster
maken.) Laat vervolgens als de werkinge van 't
Braak-middel geeindigt is, des avonds een *Opiat* in-
gegeven worden, en laat zig den Zieken allengskens
gewennen aan bezigheid, en vaster spyzen. Dog de
Ziekten, welke uit gebrek van Gal ontstaan, moeten
genezen worden door die dingen toe te dienen, wel-
ke gemakkelyk ontbonden en verteert worden; hoe-
danige zyn de (a) Gerste-dranken, de dooijers van
Eyeren, en diergelyke met een *Zeep-pil* gebruikt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (b) Water-dryvende Middelen.

1. **D**E *Water-dryvende* zyn die *Purgeer-middelen*,
welke 't *Water*, dat is, de *Speekzel-agtige
Darm-wey* buiten 't *Lighaam* voeren. Voorts word al-
lerhande vogt, 't welk van 't *Bloed* afgescheiden nog
vet, nog rood is, *Wei* genoemd: En is of stremmen-
de op 't vuur, als 't wit van een *Ey*, tot eenen har-
den klomp; en zoodanig is de eigentlyk genoemde
Wei

(a) *Ptisane*. (b) *Hydragoga*.

Wei van 't Bloed: of niet stremmende maar uitwaasfemende, en agterlatende dikke, maar niet gestremde stoffen; en de zoodanige zyn het Speekzel, het Zweet, de Pis. De *Wei* nu die van de *Water-dryvende* Middelen buiten 't Lighaam gevoert word, is deze laatste: maar zy word *Darm-wei* genoemd, omdat ze na en in de Darmen afgeleid word; en dat tweezins: te weten, 1. Ze druipt uit de Speekzelsklieren van de mond, als ook uit de klieren van 't verhemelte en van de Maagpyp, en word vervolgens doorgezwoegen. 2. Ze word afgescheiden en vloeit in de Darmen niet alleen uit de Darm-klieren zelfs; maar ook uit de Klieren van de Lever door de (a) Lever-buis. Dog dit Vogt word 'er door middel van *Water-dryvende* middelen, in veel grooter menigte, als natuurlyk pleegt te geschieden, uitgeleid, en door den stoelgang uitgedreven.

2. Voorts kunnen de *Water-dryvende* middelen tot drie Clasfen gebragt worden: welkers *Eerste* vervat die middelen, welke de afscheidinge van dit Vogt bevorderen, door namentlyk de Darmklieren te prikkelen: de *Tweede* behelst die welke de afscheidinge van 't genoemde Vogt aanzetten, 1. Door 't Bloed te verdeelen in Deelen, die niet rood zyn, 2. Door 't zelve dus ontbonden, snelder te bewegen, waar door 't in grooter menigte aan de afscheidende Darmklieren geappliceert word. De *Derde* eindelyk sluit in de Geneesmiddelen welke dat beide te gelyk verrigten.

Eerste Classe der Water-dryvende Middelen.

De Geneesmiddelen van deze Classe, aan 't inwendige vlies der Darmen geappliceert, doen 't zelve, even als een blaartrekkend middel, tot blaren

Q 4

op.

(a) *Ductus Hepaticus.*

oploopen, maar welke ze naderhand door hare brandende kragt ontbinden; waar uit een geduurige lekkinge van 't Darmvogt volgt. Want 't gantsche oppervlak des lighaams, zoo uitwendig, als inwendig, is voorzien en vervult met Vaten die 't zoo genoemde vogt inhouden; zoo nu aan deze Vaatjes geapliceert worden scherpe Lighamen, welke dezelve kunnen ontbinden, en welke teffens zoo dik zyn, dat ze daar niet kunnen inkomen, dan zullen ze 't vogt daar uitleiden. Dog die scherpe Lighamen worden genoemd (a) *Blaartrekkende*, of *Water-dryvende*, na dat ze aan deze of gene Oppervlakte geapliceert worden, te weten, uitwendig, of inwendig: Waarom alle scherpe blaartrekkende Middelen welke zoo dik zyn, dat ze niet kunnen komen in de Melk-vaten, Water-dryvende worden, zelfs geen een uitgezondert, en hoe zy scherper en dikker zyn, hoe zy ook sterker zyn. Voorts moeten de Geneesmiddelen van deze Clasfe twee hoedanigheden hebben; namentlyk 1. is nodig, dat ze in zig hebben iets dat dun, scherp, bytende en brandende is; 2. is nodig dat dat brandende zoo omwonden is met een Gommeus of harstagtig Lighaam, dat 't geheel te gelyk niet uitwaasemt, maar allengskens; waar door 't ook geschieden zal, dat 't allengskens byt. Dog zoodanige Geneesmiddelen zyn tweederlei; want ze worden genomen of uit 't gegravene, of uit 't groeiende. Welke uit het groeiende genomen worden, zyn de volgende. (1) De (b) *Witte Rhabarber*, die reets onder de Slym-dryvende Middelen getelt is: ze heeft bykans de kragten van de Jalappe; in Alcohol ontbonden geeft ze een Tinctuur, welke zoo ze dik gemaakt word, harst word: Deze Tinctuur in de mond gehouden brand de keel met een onverdraagelyke hitte, en verwekt quylinge; maar zoo ze georgezwolgen word, ontsteekt ze de keel en de maag.

(a) *Vesicatoria* aut *Hydragoga*. (b) *Mecboacanna*.

maagpyp, en vervult die met Vogten; dog zoo 't harst gekauwt word, doet 't ook op een geweldige wys quylen en maakt zweeren in de mond; Eindelijk zoo ze met Eywit in vuile wonden gedaan word, vaagt ze dezelve af. De Gift van deze wortel is van een scrupel tot twee dragma; welke gift grooter is, als die welke vereist word voor 't gebruik van Slym-dryvende Middelen; nadien in dit geval de prikkel grooter zyn moet. Ze is een allerheerlykst *Water-dryvend* Middel; maar ze moet niet doorgezwolgen worden, of ze moet met een zeeker lymig Lighaam omwonden worden, om namentlyk de keel en maag-pyp niet te quetzen. (2) De *Jalappe*: dog zoo deze gekauwt word schynt ze in 't eerst wel kragteloos te zyn; maar word eindelijk zeer scherp bevonden: Deszelfs Tinctuur met Alcohol gemaakt, en in de mond gehouden, veroorzaakt insgelyk een zweringe in de keel: dog zoo 't Harst gekauwt word verwekt 't een onverdraaggelyke pyn en zwellinge, en vermeerdert zeer de afscheidinge van 't Speekzel; voorts zoo ze in Water ontbonden ingenomen word purgeert ze zeer sterk, als mede deszelfs Tinctuur met Zuiker zoetgemaakt. De Gift van de *Jalappe*, in substantie, is van een scrupel tot vyf scrupels; maar 't Harst van vyf greinen tot een scrupel. (3) De (a) *Hadig* of wilde *Vlier*: men gebruikt deszelfs vrugt en middelste bast. De Gift van de *Besiën* is van anderhalf scrupel tot vyf dragma; en derzelve Zap, als ook van de toppen pleegt gegeeven te worden van een dragma tot een onze. De middelste bast, zoo ze tot een scrupel Kinderen, en tot een half once bejaarde ingeeven word, voert de Wei zeer sterk buiten 't Lighaam, en werkt sterker als *Vlier*: Voorts zoo de *Beziën* en de Bast doorgezwolgen worden, geven ze een scherpen en pynelyken smaak.

(4) De

(a) *Ebulus sive Sambucus humilis.*

(4) De (a) *Purgerende Rbyn-beziën*, of *Doornige Rbyn-beziën*, of *verwende Doorne* (zoo wel genoemd, om dat ze van de Schilders gebruikt worden): Het uitgeperste Zap van de Beziën kan ingenomen worden tot een once, en tot Syroop gekookt tot twee oncen. En volgens de waarnemingen van Sydenham doet deze Syroop van Rbyn-beziën de Water-zugtige zeer veel voordeel, en maakt dat deze, welke ligt purgeren, zeer veel Water quyt raken (†): dog als 't zap in de mond gehouden word, geeft 't als 't ware een brandenden smaak. (5) De (b) *Kleine Zee-winde*: Dit is een Kruit dat aan de Zee-stranden groeit, en een soort van Winde; by de Batavieren die aan Zee wonen word 't voor een Goddelyk Geneesmiddel gehouden; dog het geeft een zeer scherpe Zoute smaak: men gebruikt 't rauw als Salaad met Azyn; maar door den Azyn word deszelfs kragt veel verbrooken: dit Kruit is lymig en kleefagtig met scherpte, en maakt Stoelgang met pynen. De Gift is van twee scrupels tot een once. (6) De (c) *Gods-genade*: deze heeft een brandenden en zeer bitteren smaak, met een lymig Zap; ze voert 't Water uit 't Lichaam met zeer zware pynen, en pleegt brakingen te verwekken. De Gift is van een scrupel tot drie dragmag in een infusie. (7) De (d) *Gemene Inlandsche Lisch*: deze werkt zeer sterk. De Gift van de Wortel, in Poeijer is van een half scrupel tot anderhalf dragma; in een infusie, van een dragma tot een half once. Dog de Gift van 't vers uitgeperste Zap is van een half once tot drie oncen: maar dit Zap, zoo men geen voorzigtigheid gebruikt, doet als 't ingenomen word de Maag-pyp tot blaaren oploopen met zeer groote pyn; dog die pyn word door 't gebruik van Azyn weggenomen. (8) De (e) *Wolfs-melk*;

wel-

(a) *Rhamnus Catharticus*, sive *spina Cervina*, vel *infectoria*.

(b) *Soldanella Minor*. (c) *Gratiola*. (d) *Iris vulgaris*, quæ

nostras dicitur. (e) *Esula*.

(†) Zie SYDENHAM, *Tract. de Hydrope*, p. m. 487.

welkers Zap, ten aanzien van de koleur en dikte, na Melk zweemt, maar 't is zoo brandende, dat als 't aan de huid geappliceert word, die, evens als 't Vuur doet zweeren; en zoo taai en vast, dat 't door een klein vuur uitgewaassemt tot harst word. MARTINUS RULANDUS hadde, in Duitsland, zeeker geheim voor de *Waterzugtige*, welke in groote menigte na hem toevloeden, en die hy genoegzaam alle genas. Dit geheim nu was de bast van *Wolfs-melk* in *Wei van Melk* gekookt, en met *Honing* zoet gemaakt. De Gift van de *Wolfs-melk* is van drie tot agt greinen in substantie, maar in een infusie word die gift verdubbelt. Hier toe worden ook gebragt de andere soorten van *Wolfs-melk*, als ook den *Euphorbium*. (9) De (a) *Gom-Gutte*, (waarover reets in 't Hoofdst. van de *Slym-dryvende Middelen* gesproken is): Zommige zeggen, dat deze Plant is een soort van *Wolfs-melk*, uit welke, als ze gesneden word, de *Gom* druipt, dog die men een geele koleur geeft, op dat 't bedrog niet ontdekt worde. Maar, zoo men die doorslikt, maakt zy een verzweringe in de keel, en blyft daar zeer vast aan hangen, en verwekt blaaren; zy is ook een zeer sterk en uitmuntend *Water-dryvend* Middel. De Gift is van drie tot vyftien greinen; dog zy verwekt in Lighamen, die moeilyk purgeren, doorgaans brakinge. (10) Het *Elate-rium*, of 't Zap uit wilde *Komkommers* in de Zon dik-gemaakt: Dit Geneesmiddel is zeer scherp, ja ook zoo lymig, dat, schoon 't hondert jaren lang bewaart word, egter klevende blyft; het word van Sydenham geprezen als 't laatste Plegt-anker in de *Waterzugt* (†). De Gift van 't *Elaterium* is van anderhalf tot

(a) *Gummi Gutta*, *Gutta Gamba*, *Gutta Gamandra*, *Gummi Gotta*, *Gutta Camboidia*, *Gutta Gemau*, *Gutta Gauma* of *Gemu*, *Gummi Peruvianum*, of de *Peru*, de *Femu*, of *Femou*, *Succus Cambici*, of *Cambrici*.

(†) *Tract. de Hydrope* p. m. 488. Zie ook byzonder LISTER, *Tract. de Morb. Chronicis*, *Exerc. de Hydrope* p. m. 17. ad 20.

tot twaalf greinen; want 't heeft een zeer sterke Buik-zuiverende kragt.

De *Water-dryvende* Middelen van deze eerste Clasfe uit het Gegravene genomen, zyn deze volgende. (1) Het (a) Zoete Quik, 't welke bestaat uit 't zuur van Zee-zout, en uit Quik dat daar mede geconcentreert, of daarin opgeslooten is: Maar dit Quik word een zeer heerlyk Water-dryvend Middel, zoo het tot een grof Poeijer gevreven, in gegeven word; want het word van onze vogten niet gemakkelyk ontbonden, en prikkelt daarom geduurende zyn verblyf in de Darmen, dezelve door de kragt van 't zuur, dat in het zelve is. Deszelfs Gift is van vier greinen tot een half dragma: dus voert het de wateragtige stoffen zeer sterk buiten 't Lighaam: maar zoo het zeer fyn gevreeven ingegeven word, verwekt het Quylinge, en, zoo het grof gevreven in een wonde gedaan word, is het zeer dienstig, om de eeltagtige hardigheden, die aan de kanten opkomen weg te vreten. (2) Het (b) *Witte neergeplofte Quik*, welkers kragt bestaat in de scherpe puntjes, welke niet opgesloten; maar open en bloot zyn; waarom dit Quik, zoo de puntjes door Alcalifche Zouten verbroken worden, of door kragt van 't Vuur gescheiden en uitgedreven worden, zoet word. Deszelfs Gift is van twee tot tien greinen, en purgeert zeer sterk. (3) Het (c) *Rode neergeplofte Quik*, dat nog sterker werkt, hierom is deszelfs Gift van een tot vier greinen. (4) Het (d) *Geele neergeplofte Quik*, of 't *Turbith Minerale*; 't welk ook een zeer goet Water-dryvend Middel is, maar 't moet met voorzigtigheid gebruikt worden, want anders verwekt 't quylinge: Het moet derhalven gegeven worden volgens die vier Wetten te voren voorgeschreven; te weten, dat

't na

(a) *Mercurius dulcis.* (b) *Mercurius Præcipitatus Albus.*
 (c) *Mercurius Præcipitatus ruber.* (d) *Mercurius Præcipitatus flavus, sive Turpetum aut Turbith Minerale.*

't na de Darmen geleid worde, en ingenomen worde zonder andere Geneesmiddelen, door welke het na de uitwendige deelen des Lighaams, te weten, na de huid kan gebragt worden, hoedanige zyn de (a) Uitwaasfemende of Zweet dryvende Middelen, en de Opiaten; 't byt daarenboven ook de Zweeren, en neemt 't overtollige weg, zelfs in de hartnekkigste eelten, maar niet zonder pyn. PARACELsus noemt dit Quik *Turbith Minerale*, om dat het op dezelve wys 't Water uit 't Lighaam voert als de Wortel *Turbith*, welke men meent, dat 't Water uit de binnenste leeden van een podagreus Lighaam leid en uitvoert. De Gift nu van dit Geele neergeplofte Quik is van een tot zes greinen. Men kan'er bydoen, ten (5) het (b) *Groene neergeplofte Quik*; welkers Gift dezelfde is als die van het Geele. Hier toe worden ook gebragt ten (6) de *Kryftallen der Metalen*; als *a.* De (c) *Vitriool van Zilver*, waar uit de *Lapis Infernalis* gemaakt word: de Gift is van een zesde grein tot drie greinen. *β.* De (d) *Vitriool van Koper*; welke *Vitriolen* de *Wateragtige stoffen* zeer sterk uitdryven, dog de Gift van dit laatste is een grein of daar omtrent. Tot deze Clasfe kan men ook brengen 't (e) *Vylzel van Koper*, 't welk, zoo van de Oude als Nieuwe Geneesheeren, als 't laatste Anker gepreezen word: Door dit Geneesmiddel is KAREL de V. van de *Waterzugt* geneezen. Zie FORESTUS: De grootste gift van dit *Vylzel* is van zes greinen. *γ.* De (f) *Vitriool van Staal*: de Gift is van zes greinen tot een scrupel. Eindelyk ten (7) de *Gemene of Witte Vitriool*: De gift is van twee tot vier scrupels.

GEVOLG. Alle deze Geneesmiddelen werken alleenlyk door hare fcherpheid; en derhalven niet door een

(a) *Diaphoretica.* (b) *Mercurius Præcipitatus viridis.* (c) *Vitriolum Lunæ.* (d) *Vitriolum Veneris.* (e) *Scobs Veneris.* (f) *Vitriolum Martis.*

een byzondere kragt: want dat dit zoo is bewyzen, 1. De scherpe smaak van alle deze middelen; 2. De hitte of brand, welke ze in de keel verwekken. 3. De Blaasjes welke ze alle, de Jalappe en (a) Witte Rhabarber niet uitgezondert, veroorzaken; 4. De Pyn welke ze in de wonden gedaan zynde verwekken; 5. De Scheikundige Ontleding: want zoo een van alle, welk 't ook zyn mag, in Water of Brandewyn, zoo veel mogelyk, ontbonden word, deelt het zyne zeer scherpe kragt aan zyne Scheivogten mede: maar dat gene 't welk onaangeraakt en onontbonden overblyft, heeft in 't geheel gene Kragten.

Tweede Classe van de Water-dryvende Middelen.

De Geneesmiddelen van deze Classe zyn die, welke 't Bloed tot een Weiagtig vogt *ontbinden*, en 't dus ontbonden zynde snelder *bewegen*, waar door 't in grooter menigte aan de Darm-klieren geappliceert word. Maar zullen deze twee dingen geschieden, zoo is nodig dat de Geneesmiddelen met den Bloedklomp vermengt worden. Dog op dat niemand denke dat zoodanige Buik-zuiverende Middelen met 't Bloed nooit vermengt worden, zullen wy ons gezegde staven met een drievoudig bewys. 1. De (b) Infusien uit Saffraan van Staal, Senubladeren, en Rhabarber, in de Lighamen, te weten, in de Borstholte van Menschen en Dieren, gespeuit zynde, by de Engelschen en Franschen en Italianen, hebben na een half uur Stoelgang verwekt; en daarom moet men niet twyffelen, of ze zyn van de Aderen opgenomen. 2. Het Quik aan de voeten gesmeert zynde om quiling te verwekken, veroorzaakt dikwyls Buikloop, die niet als door Zweet-dryvende Middelen en

Opia-

(a) *Mecboacanna.* (b) *Infusiones ex Croco Martis, Senna, & Rhabarbaro.*

Opiaten kan gestilt worden. 3. De Genezinge van alle (a) Weiagtige Buik-loop word allergelukkigst verrigt door middel van Zweet-dryvende Middelen en Opiaten.

Edog in deze Clasfe kennen we maar een Geneesmiddel, te weten, het *Quik*: want dit 't zy onbereid (*crudus*) 't zy zoet (*dulcis*), in een kleine gift, en die dikwyls herhaalt, en volgens de vier bovengenoemde Wetten ingenomen zynde, brengt na twee of drie dagen een Weiagtigen Buik-loop voort.

Derde Clasfe van de Buik-zuiverende Middelen.

Tot deze Clasfe behoren alle de Middelen van de *Eerste Clasfe*, welke zoo de Klieren prikkelen, en de afscheidingen vermeerderen, als 't bloed ontbinden of verdeelen, en 't zelve ontbonden zynde snelder bewegen: want gelyk de Spaansche-vliegen, uitwendig op de huid gelegd, blaaren trekken, teffens ook 't Bloed zoo ontbinden, dat ze zomtyds 't Bloed pissen veroorzaken, zoo brengen ook alle blaartrekkende en scherpe Middelen, als die zyn welke in de eerste Clasfe aangehaalt worden, inwendig aan de Darmen geappliceert, in dezelve blaaren voort, en ontbinden te gelyk 't bloed, en leiden 't daar na toe.

BEOEFFENENDE GEVOLGEN,

Van de Water-dryvende Middelen in 't Gemeen.

I. GEVOLG De *Water-dryvende* Middelen zyn dienstig in alle ziekten, daar te veel (b) *Speekzelagtig Water* in 't Bloed is: De zoodanige nu zyn alle de ziekten, in welke de eerste Ingewanden zwak en verstopt zyn; waar door de deelen der spyzen zoo niet kun-

(a) *Fluxus Serosus per alvum.* (b) *Lympha Salivosa.*

kunnen verdeelt worden, dat ze in de Melk-vaten komen, en met 't Water vermengt worden: de zoodanige zyn ook de Ziekten in welke de toetrekken- de kragt van 't Harte en van de Slag-aderen zwak is; waar door 't bloed zelfs al te dun word; want 't is bekend uit de (a) Natuurkunde van 't Menschelyk Lighaam, dat, hoe sterker de kragt van 't Harte en van de Slag-aderen is, hoe dikker 't bloed is, en in tegendeel dat hoe 't dunder word, hoe ook die Kragt zwakker is: want dus bevind men dat de Boeren, die sterk Werken, als ook Arbeiders, en andere dier- gelyke menschen, zeer gebonden Bloed hebben; maar in de Weeldrig en gemakkelyk Levende, en in alle die welke zwakke ingewanden hebben, gelyk in de Slym-zugtige, Tering-agtige, Blaau-schuitige, enz. is 't Bloed zeer Water-agtig.

II. GEVOLG. Dezelve Geneesmiddelen zyn ook heilzaam in alle buiten-vatinge en stilstand der Vog- ten, en by gevolg in (b) alle Slym-agtige en Wa- ter-agtige Zwellinge, en (c) Kneuzinge.

III. GEVOLG. Ze zyn ook voordeelig in Ziekten, in welke een *schielyke ontbindinge* of *ontlastinge* van Vogten nodig is: By gevolg komen ze te pas in Fis- tels, in Schurft, in alle soorten van Waterzugt, in Beroerte, (die dikwyls door Wei in de holligheden den der herzenen buiten gevat veroorzaakt word) in den (d) druiper, en in diergelyke ziekten.

IV. GEVOLG. Zoo dikwyls als deze Geneesmid- delen moeten gebruikt worden, moeten ze voor de eerstemaal in een genoegzaam *ruime* gift ingegeven worden, want anders, dewyl ze (e) brandende zyn, zullen ze zeer prikkelen, maar niets ontlasten; waar uit zelfs zware benautheden en pynen ontstaan zul- len.

V. GEVOLG. De *Water-dryvende* Middelen zyn scha-

(a) *Physiologia.* (b) *Tumor Ædematosus.* (c) *Contusio.* (d) *Gonorrhoea Virulenta.* (e) *Cautica.*

Schadelyk in alle ontstekende Ziekten, 't zy de ontstekinge zy in de Slag-aderen, 't zy in de Water-vaten: en daarom zyn ze in alle Koortzen, zoo 'er geen Aderlatinge voor af gegaan is, *nadeelig*.

VI GEVOLG. Ze zyn ook *Schadelyk* voor de Miltzugtige en die met Opstygingen gekwelt zyn; want deze worden van de Water-dryvende middelen dikwils zoo sterk gepurgeert, dat ze daar van in flauwten vallen.

VII. GEVOLG. Alle *Water-dryvende* brengen ligte en (a) *overmatige Buik-zuivering* voort; welke tweederlei is. De eerste soort word veroorzaakt door middelen, die te sterk ontlasten, als namentlyk de snelheid en de dunte der Vogten, door de Geneesmiddelen zoodanig vermeerderd worden, dat de ontlastvaten daar door boven *maten* opgespannen, en lam worden; waar door 't geschiet, dat ze zig niet kunnen toetrekken, maar open blyven, en dat 'er by gevolg de Vogten in een grooter menigte, als behoorlyk is, uitloopen. De geneezinge van deze ziekte word best verrigt door sterke t'zamentrekkende middelen, met Opiaten en Geesten: want alle Geestagtige middelen stremmen en verdikken, gelyk de Scheikunde leert; by gevolg moet men in dit geval altyd Wrange en Geest-agtige middelen gebruiken. De laatste soort van *overmatige Buik zuivering* is de Krampige, hoedanige HIPPOCRATES beschryft door Nies-wortel te zyn veroorzaakt (†); want de Krampen schudden 't Lighaam zeer sterk, en op deze wys worden 'er de Vogten uitgedreeven. In dit geval zyn de zuure Minerale middelen, te gelyk met Opiaten, en Warme Speceryen dienstig.

ACHT

(a) *Hypercatharsis*.

(†) *Apbor. Sect. V. Apb. I. § 4. Item Lib. de Veratri usis, Art. 7. ut § Coac. Sect. IV. vers 24. zie ook DURETI Enarrationem in hunc locum Lib. III. Tract. IV. Art. 17.*

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) Zwarte Gal-dryvende Middelen.

I. **D**E (b) *Zwarte Gal* was by de Oude tweederlei; De Eerste namentlyk uit de Milt, en wierd genoemd (c) *Zwaarmoedig Vogt*, den *Droessem* of 't *Grondzap*, en de *Vuiligheid* des Bloeds; en zy stelden dat deszelfs stoffe is (d) *Zwaarmoedig Bloed*: Maar de Tweede uit de *Lever*, en wierd genoemd (e) *Uitgedroogde* of *verbrande Lever-Gal*.

2. By gevolg wierden de *zwarte Gal-dryvende* Middelen van de Ouden genoemd, die, 1. Welke de (f) *zwarte Gal* uit de Milt door de *Darmen ontlasten*; en dat dit kan geschieden is te voren gezegt, teffens ook aangetoont de weg, door welke dit *Vogt* loopt, en by gevolg dwaalden ze in dit geval niet. 2. Welke de *Lever-gal* uit 't *Lighaam* leiden: maar zoo wy 'er naukeurig op letten, zullen wy zien, α . Dat 'er zeer veele *Purgeer-middelen* zyn, welke den *Drek* *zwart* maken: want dus geeft de (g) *Eike Boom-varen*, die voor 't voornaamste *zwarte Gal-dryvend middel* gehouden word, volgende de natuur van alle *Eike-boomen*, (welkers eigenschap is, genoegzaam alles *zwart* te verven) aan het *Darm-slym* een *zwarte* *kleur*; en wierd daarom van de Oude *zwarte Gal-dryvende* genoemd: desgelyks ook de *Armenische steen*, en de (h) *Lazuur-steen*, als mede de *zwarte Nieswortel*, (i) *Tym-zyde* en *Zenu-bladeren*, wierden van dezelve voor *zwarte Gal-dryvende* gehouden: dog 't is genoeg bekend, dat die twee steenen den *Drek* *zeer zwart* verwen, als ook alle *Vitriolen*. β . Dat 'er zomtyds door de kragt van de *Natuur* alleen,

ZON-

(a) *Melanagoga*. (b) *Atra Bilis*. (c) *Humor Melancholicus*, *Fex & Recrementum Sanguinis*. (d) *Sanguis Melancholicus*. (e) *Bilis Hepatica exasfata*. (f) *Atrabilarius Humor*. (g) *Polypodium Quernum*. (h) *Lapis Lasuli*. (i) *Epithymum*.

zonder ingeven van een Buik-zuiverend Middel, van boven en van beneden, een zwarte stoffe uitgeworpen word: en by gevolg, dat in dit geval al dat gene zwarte Gal-dryvende kan genoemd worden, dat deze stoffe op een zachte wys uitwerpt; want ze moet niet sterk aangetast worden, maar alleenlyk door zachte Purgeer-middelen uitgeworpen worden.

NEG ENDE HOOFDSTUK.

GEVOLGEN

Over de Buik-zuiverende Middelen in 't Gemeen.

Alle de soorten der *Buik-zuiverende Middelen* nu afgehandelt zynde, is 'er nog overig, dat wy in dit HOOFDSTUK, de volgende GEVOLGEN over deze *Buik-zuiverende Middelen in 't Gemeen* 'er byvoegen.

I. GEVOLG. 's Menschen geheele Lighaam kan door den *Buik* gezuivert worden, schoon dat HELMONTIUS 't tegendeel beweert. *Zuiveren* nu is zommige Deelen van een bepaalt Weefzel en Scherpthe af te scheiden; door welke eigenschappen zy verschillen van 't overige Bloed, waar mede zy omloopen: want deze Deelen zyn doorgaans kleinder als de Bloeddeelen; derhalven blykt 't van zelfs, dat, zoo wy in de Milt, Lever, en andere Ingewanden de laxiteit der ontlast-vaten kunnen verminderen, maar die der uitdryvende Buizen vermeerderen, die zondigende Deelen gemakkelyk kunnen afgescheiden worden.

II. GEVOLG. De *Buik-zuiverende Middelen* zyn niet vergiftig, zoo als PARACELSIUS beweert heeft, en HELMONTIUS (†) heeft willen bewyzen met deze re-

R 2

de-

(†) Zie HELMONT op de boven aangebaalde plaats, pag. 241.

denen: te weten, 1. Om dat ze in een vermeerderde gift ingegeven, altyd de Doodt veroorzaken: 2. Om dat de Theriaak, dewelke een vergift wederstaand middel is, dienstig is om de Kragt der Buik-zuiverende Middelen weg te nemen. Maar wy antwoorden hier op, 1. Dat niet alleen de Buik-zuiverende, maar alle de heilzaamste middelen zonder onderscheid, zoo ze in te grooten quantiteit gebruikt worden, doodelyk zyn: Vervolgens ten 2. Dat de Theriaak de Buik-zuiverende kragt der Middelen steuit, door de kragt van den Opium, welke daar onder vermengt is; want den Opium belet voor een tyd alle toetrekende bewegingen der vaste Deelen; waar door de uitwerpinge van Vogten, door de Afscheidende en Ontlastende Vaten, minder word.

III. GEVOLG. Daar zyn geen *byzondere Buik-zuiverende Middelen*, dat is, welke de Gal, 't Water, 't Slym, zonder aanrakinge van de overige, uitwerpen: Dit dog is overvloedig gebleeken uit de beschryvinge der Buik-zuiverende Middelen; want doe wy hier over in 't byzonder gehandelt hebben, hebben wy duidelyk gezien, dat ze op alle onze Vogten gelijkformig werken, maar dat 'er alleenlyk een Vloeibare stoffe geroert word en welke gemakkelyks kan ontlast worden.

IV. GEVOLG. De Kragten der Buik-zuiverende Middelen worden te onregt afgeleid, of van een Zuur-, of van een Loog-zout, of van een daar mede vereenigden zwavel: want, *by voorbeeld*, 't zap der Planten, en de Geest van Salpeter, purgeren, waar in egter niets Zwavelagtigs is; maar elk scherp Lichaam dat prikkelen kan, word uit dien hoofde, *Buik-zuiverende*.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Braak-middelen.

1. **D**oor Braak-middelen verstaan wy alle Geneesmiddelen door welkers Kragt, al dat in de Maag is van boven door de Mond ontlast en uitgeworpen word. Dog de naaste en onmiddelyke Oorzaak is een sterke drukkinge en persinge van de Maag op de daar in bevatte stoffen: Deze drukkinge nu kan veroorzaakt worden, of door de t'zamentrekkinge der Vezelen van de Maag zelfs, of door eene uitwendige, de Maag hevig persende en drukkende Oorzaak, of eindelyk van beide Oorzaken t'zamen.

2. Dit is derhalven de reden, dat 'er drie soorten van Brakinge zyn. De *Eerste* is eene hevige ontlastinge van de Maag van boven door de Mond, veroorzaakt door de toe of t'zamentrekkinge der Vezelagtige Deelen van de Maag zelfs; en tot deze soort word vereischt, 1. Eene bekwaamheid, dat is, eene vloeibaarheid van de te ontlastene stoffe tot ontlastinge, 2. Eene naukeurige toetrekkinge van de (b) Poortier, en openinge van de (c) bovenste mond; 3. Eene uitzettinge van de Maag, en daar op volgende toetrekkinge, welke afhangt van de te gelyk werkende Vezelen van de Maag. Zoodanig een soort van Brakinge hebben de Oude erkent; en dat deze in der daad zomtyds voorvalt, (schoon 't zommige Nieuwe Schryvers (†) ontkennen, welke staande houden, dat alle Brakinge voortkoomt van eene stuiptrekkinge der Spieren van den onderbuik) kan zelfs hier uit blyken, dat zoo
het

(a) *Emetica*, seu *Vomitoria*. (b) *Pylorus*. (c) *Orificium Superius*.

(†) Maar voornamentlyk den zeer vermaarden CHIRAC, den Auteur van dit gevoelen, en ook den zeer Beroemden DU VERNEY. Zie *Act. Reg. Parisin.* Anno 1700. *Histoire*, pag. m. 27.

het Lighaam, met een volle Maag, gebogen word, 'er terftont oprispingen door de mond'uitgelaten worden; dog die oprispingen ontstaan alleen daar uit, om dat het bovenfte mond-gat van de Maag dan geopent word, maar niet van een voor af gaande ftuip-trekkinge van 't Middelfrift, en van de Spieren van den Onderbuik.

3. En op deze wyze verwekken de volgende dingen gemeenlyk brakinge. 1. Alle fcherpe (a) *Plaatsmiddelen* aan de Maag geappliceert. 2. Alle *Ontsteking* van de Maag, gelyk gefchiet in quaataardige ziekten, en in de Kinder-pokken, als ook van ingenomene vergiften: egter niet dat de Maag in den ftaat der ruste, of als ze flap is, door de ontsteking tot brakinge aangezet word, maar dan alleenlyk, als 'er iets ingenomen is. 3. Een (b) *Knoestgezwel* in de Maag. 4. *Al te groote en te fchielyke opvullinge* van wat stoffe het ook zy. 5. *Ongeregelde beweginge* der dierlyke Geesten, van walagtige dingen, of van een andere oorzaak verwekt, dit is de reden, dat de Miltzugtige en hifterike of opftygende krampen gemeenlyk brakinge veroorzaken. 6. *Kramp* van de Maag door *ongewone Beweginge* des Lighaams; als door 't ryden op een wagen, fcheepvaaren, rondom-draaijinge van 't Lighaam, enz. veroorzaakt. 7. De (c) *Medelydige Kramp* van de Maag; *by voorbeeld*, in Wonden van 't Hooft, in Beroerte uit Buitengevaat vogt ontstaan, als mede in 't Kolyk, Graaveel, enz. want deze Kramp ontftaat uit de Gemeenfchap, welke de Zenuën van de Maag met de Zenuën van de beledigde deelen hebben; waar van daan 't ook koomt dat de brakinge genoegzaam alle de ziekten van de maag vergezellet.

4. De *tweede* soort van *Brakinge* is die, welke voortkoomt van de *drukkinge* der zyden van de Maag door de spieren van den Onderbuik: dewyl deze

zom-

(a) *Acria Topica.* (b) *Scirrbus.* (c) *Spasmus Sympatheticus.*

zomtyds zoo getrokken worden, dat alle de Onderbuiks ingewanden daar van sterk gedrukt en geperst worden, waarom'er nootwendig, zoo de bovenste mond van de Maag dan geopent word, brakinge opvolgen zal. In dit soort van Brakinge nu word de Onderbuiks-holte van de eigene spieren van 't Middelfrist en van den (a) Penszak, te gelyk werkende, zeer vernaut: waar door het Bloed in den geheelen onderbuik zeer geperst word; maar hier door geschieden zeer groote Affcheidingen in alle de Onderbuiks-ingewanden; ja zelfs worden'er zomtyds Bloed vaten in de Lever gebroken, waar door zwaare toevallen veroorzaakt worden: ja dat meer is 't Bloed, wegens de drukkinge welke 't in den Onderbuik ondergaat, geweldig na boven gedreven zynde, brengt zomtyds (b) Bloed-spouwinge, of Beroerte voort. Daarenboven, zoo de kragt van de Aars-fluitspier, in deze persfinge van den Onderbuik, zoo groot is, dat ze niet kan overwonnen worden, word de (c) Wormwyze beweginge der Darmen zomwylen omgekeert, en veroorzaakt (d) Drek-brakinge; maar indien die kragt overwonnen word, dan geschiet'er te gelyk ook ontlastinge door den Stoelgang; in welke niet alleen de in de Darmen bevatte stoffen worden uitgeworpen, maar ook de afgescheidene vogten, die uit alle ingewanden van den Onderbuik vloeijen. Voorts volgt dit soort van Brakinge doorgaans op 't eerste, zoo 't te lang duurt; want als de vezelen van Maag geprikkelt en getrokken worden, worden de Spieren van den Onderbuik ook eindelyk getrokken, te weten, wegens de (e) Medelydinge door de Zenu van 't agtste Paar.

5. De *Derde* soort van *Brakinge* is die welke geschiet door de *toetrekkinge* der vezelen van de Maag en van de Spieren van den Onderbuik te gelyk: en deze *Brakinge* is de allerheevigste.

R 4

GE-

(a) *Peritonæum.* (b) *Hæmoptysis.* (c) *Motus Peristalticus.*
 (d) *Ileus.* (e) *Consensus.*

GEVOLG. Die genoegzaam algemene dwalinge der Geneesheeren moet verbeterd worden; te weten, dat de werkinge der *Braak-middelen* niet kan verklaart worden, zonder eene voorafgaande beschryvinge van de rokken van de Maag; en dat dryven die gene, welke de brakinge van de beweginge der Maag alleen afleiden. Dog hoe verre dit van de waarheid is, blykt niet alleen uit de vorens gezegde zaaken; maar ook daar uit, dat zoo eenig vergift het begin van het tusfchen-ribbige Zenuën-paar geraakt heeft, daar op terftont brakinge volgt. Waarom men wel mag denken, of niet die Braak-middelen, welke niet als na eenige uren hare werkinge doen, eerst op de hersenen werken, en naderhand door medelydinge de maag beroeren?

6. De gemene Oorzaken nu van de drie zoorten van Brakinge zyn de volgende, 1. De sterk *Prikkelende Lighamen*, als een veder in de keel gestooken. 2. Alle die dingen welke de dierlyke Geesten *beroe- ren*, schoon ze niet onmiddelyk op de Maag werken; als ongewone bewegingen des Lighaams. 3. *Wal- agtige denkbeelden*. 4. Eene beweeggelyke in de Maag *schommelende Stoffe*, welke *fcherp* en prikkelende is. 5. Allerlei *fcherpte* die in de Maag van *teedere Men- fchen* koomt. 6. Allerlei *Purgeer-middelen*, of in te *grooten Gift*, of aan *zwakke Menschen* ingegeven. 7. *Scherpe* stoffen onder 't Bloed vermengt; *by voor- beeld*; de Infusie van Tabak, zoo hier mede de Kin- deren gewasfchen worden om de fchurft te genezen, waar tegen ze zeer dienstig is, doet ze dezelve *bra- ken*. Dus ook zoo de Infusien van de *Crocus Me- tallorum*, van de Nies-wortel, van het (a) Glas van Spies-glas, enz. in Water, Wyn, of Melk, in de Aderen gefpeuit worden, veroorzaken ze eerst *duize- linge*, vervolgens *fchuddinge*, kort daarna *walginge*, en eindelyk *brakinge*. Dog zoo de Braak-middelen

(a) *Vitrum Antimoni.*

onder de form van een klyfsteer ingespeuit worden, hebben ze geen uitwerkinge, ten zy in die Lighamen, welkers (a) Kartel-darms Klap-vlies flap is, zoo als 't gemeenlyk is in zwakke Menschen.

7. Voorts kunnen de *Braak-middelen* tot de *Vyf* navolgende Clasfen gebragt worden.

I. De eerste Classe behelst alle ons bekende Lighamen, welke in die quantiteit in de Maag komen dat ze dezelve te veel *opvullen*, en alle deszelfs vezelen *uitzetten*, en de rug vezelen doen t'zamentrekken; waar door 't geschiet, dat de Portier toegetrokken word, waar op in 't kort *walginge* en *brakinge* volgen: Dit is ook de rede, dat zelfs Water in groote menigte en schielyk gedronken, desgelyks Wyn, Bier, en allerhande Spyzen, op deze wys, *Braak-middelen* worden.

II. De Tweede Classe vervat alle Lighamen welke de Keel, Maag-pyp, Maag, en Darmen, zoo *laxeren* en *Gladmaken*, dat de van de Maag ingehoudene stoffen, op de minste beweginge, daar door ligt na boven gevoert worden. De zoodanige zyn allerlei vettigheden dikwyls en in groote quantiteit gebruikt, mits dat ze niet scherp zyn; als Oly, zoet vers en dik Bier, Meede, Syropen, Loogen (*Lixivia*), Zee-*pen*, gebootert Bier enz.

III. De Derde Classe sluit in de *Mechanische applicatien*, welke door de keel te prikkelen, de Vezelen van de Maag en van de naastgeleegene deelen doen t'zamentrekken. Want WILLIS toont, dat de Keel, de Longen, 't Harte, de tusfchen-ribbige Spiëren, de Maag, het Middel-rift, en het Darm-scheil Zenuën hebben van een en den zelven Oorsprong; waarom ook, als de deelen van de Keel geprikkelt worden, alle de gemelde deelen ligtelyk geprikkelt en getrokken worden: Dus, zoo men een vinger, of pen in de Keel steekt, of zoo men de tong neerdrukt,

ontstaat 'er ten eersten *Walginge*, en zoo men zulks vervolgt, volg'er eindelyk *Brakinge*.

IV. De Vierde Clasfe houd in al zulke Lighamen, welke *plaatzelyk* (*topice*) op de Maag zelfs werken, door namentlyk bykants op dat zelve tyd-ftip te prikkelen, op 't welk zy door gezwolgen zyn: De zoodanige nu zyn de volgende. 1. (a) *Gilla Vitrioli PARACELSI*; de gift hier van is van een scrupel tot een dragma, welke ingenomen zynde in 't kort brakinge verwekt. 2. (b) *Spaansgroen*, welkers gift is van een half tot twee greinen, en dit werkt bykans zoo fchielyk als 't doorgezwolgen word. 3. (c) *Trekzel van Tabak*, te weten, uit de bladeren van gemene Tabak, een weinig gedroogt zynde, door middel van (d) overgehaalde Brandewyn uitgetrokken; welke tot een of twee dragma ingegeven, ten eersten doet braken; maar zoo 't met Water verdunt word, dan kan deszelfs werkinge na welgevallen gesteuit worden: dog in die gene welke gewoon zyn Tabak te kauwen, heeft het zoodanige uitwerkinge niet. 4. (e) Zap van *Alsem*, of van *Gezegende Distel*, vers uitgeperst: de gift is van een once tot drie oncen. 5. (f) *Honing Azyn van Zee-Ajuin*: de gift is van een once tot vier oncen. 6. Vers uitgeperst Zap van (g) *Peperwortel*; dog dat verliest zyn kragten, zoo 't binnen 't uur niet ingenomen word: de Gift is van een once tot twee oncen. 7. Gestotene Zaden van (h) *Rammenas*: de Gift is een half once. 8. De Wortel van (i) *Melde*, desgelyks ook 't vers uitgeperste Zap: de Gift is van een scrupel tot een dragma. 9. *Persik-bloemen*; welkers Syroop aan Kinderen

(a) Zoo word van Paracelsus genoemd de Witte Vitriool, welke na de destillatie van de Spiritus Vitrioli overgebleven, en door opgietinge van warm-water geedulcoreert is. (b) *Viride aris*. (c) *Nicotianæ Tinctura*. (d) *Spiritus vini rectificatus*. (e) *Succus absinthii vel Cardui Benedicti*. (f) *Oxymel scilliticum*. (g) *Raphanus Rusticanus*. (h) *Raphanus*. (i) *Atriplex*.

ren tot een once gemeenlyk voorgeschreven word.
 10. Vers *Quee-Zap*; 't welk tot een Lepel vol ingenomen een vaardig *Braak-middel* is, schoon het de Brakinge, onstaan uit de Gelaxeerde of verslapte Maag-vezelen steuit. 11. (a) *Dil-zaad*: de gift is van twee dragma tot een half once; dog het laat een langdurige walginge na zig. 12. Zap van (b) *Varkensbrood*; welk ook uitwendig gebruikt word, te weten, in de *Unguentum Arthanitæ*. Voorts werken de genoemde Geneesmiddelen op dezelve wys op de Maag, als een pen op de Keel; te weten, zy prikkelen en byten. Wyders, belangende derzeiver gebruik, zyn ze dienstig voor die, welke ligt *braken*, die een genoegzaam (c) *gevoelige* Maag hebben, en welke tot *braken* genegen zyn, en enkel van de opvullinge *walgen*. Men kan uit deze Middelen ook uitkippen de zulke, welke in (d) *scherpe* en *langdurige* ziekten nuttig zyn; want onder deze zyn *Bittere*, *Zuure*, en *Aromatike* Middelen.

V. De Vyfde Classe behelst alle die Middelen, welke onder 't Bloed vermengt algemeene *Krampen* veroorzaken, dog welke voornamentlyk hare werkinge doen op de Maag en Darmen. Maar de middelen welke hier toe behooren, houden zig een uur of langer in 't Bloed op, eer dat ze werken: en zyn, 1. De (e) *Witte* en *Zwarte Nieswortel*; welkers eerste uit hoofde van de hevige *Krampen*, die ze veroorzaakt, voorzigtiger Geneesheeren niet durven voorschryven; dewyl ze tot een half schrupel ingegeven, op eene zeer hevige wyze werkt: dog het (†) *Extract* van de *Zwarte Nieswortel* word ingegeven van een schrupel tot een dragma. 2. De Bladeren van (f) *Mans-oor*: de gift is

(a) *Anethi Semina*. (b) *Cyclamen*. (c) *Sensibilis*. (d) *Morbi Acuti & Chronici*. (e) *Radix Hellebori Albi & Nigri*. (f) *Asarum*.

(†) Zie over de Scheikundige Ontleding van de *Zwarte Nieswortel*, de *Acta Reg. Parisina*. 1701. *Memoires*, pag. 252. Edit in 12vo. alwaar gecoordeelt word, het beste *Extract* van deeze Wortel te zyn, 't welk 'er door middel van Water uitgetrokken word.

is ten getale van vyf tot tien, men kan ze ook in drie of vier oncen Wyn vyf of zes uren lang laten trekken, en by wyze van Infusie ingeven: dog de Wortel pleegt in poeyer, van een half dragma tot een dragma; in een infusie van twee dragma tot een half once met vier oncen witte Wyn, te worden voorgeschreven. 3. (a) *Gom Gutta*: de gift is van vier tot twaalf greinen, in een lepel Wyn. 4. *Gommeuse Turbith wortel*. De gift in substantie is van een schrupel tot twee schrupels; het Harst word gegeven van zeven greinen tot een half schrupel; het Extract, dat 't allerbeste is, van vyftien greinen tot een schrupel; de Infusie van twee dragma tot een half once. 5. De wortel of 't zaat van de (b) *Wonderboom*: de gift is van een schrupel tot een dragma; maar ze werkt zeer hevig (†). Dog alle deze middelen kunnen door Zuure dingen zoo verzagt en ingetoomt worden, dat 'er geen Kragt in overblyft. 6. *Quikmiddelen*; als het *Turbith Minerale*, het (c) *witte, roode, groene neergelofte Quik*, enz. De *Antimoniale*, of de uit *Spiesglas* bereide middelen; gelyk de *Crocus, Regulus, Flores,*

Sul-

(a) *Gutta Cambodia.* (b) *Cataputia Major.* (c) *Mercurius præcipitatus Albus, Ruber, Viridis.*

(†) Daar zyn nog eenige andere *Braak middelen* uit de Plantgewassen; als de bladeren van *Gods genade (Gratiola)*: de gift is van een schrupel tot twee schrupels; de *kleine Huislook met wormagtige bladeren (Sedum vermiculatum)*: de gift is een half dragma; als ook de eerste bladeren van *Vlier en Wilde Vlier, (Sambucus & Ebulus)* welke de *Bloeizels voor de Vrucht, Botten of Knoppen (Fulj, Gemma, vel Turiones)* genoemd worden. Maar boven deze alle spant de Kroon die heerlyke wortel *Ipecacuanha* geheten, welke de Nieuwe Geneesheeren uitgevonden, en met zeer veel vrucht in gebruik gebracht hebben: want deze tot een fyn poeyer gemaakt, en van een schrupel tot een half dragma ingegeven, verschaft een zagt en heerlyk Braakmiddel; men pleegt ze in te geven in wat zoupe of in een Opiaat; ze word ook van zommige in een Infusie en in een afkookzel gebruikt. Zie verders de Historie en de Kragten van deze *Brafielsche wortel* over al in de *Nieuwe Schryvers*, en voornamentlyk by *Piso Histor. Natural. Brasiliæ, Lib. IV. Cap. 53.*

Edit.

Sulphur Antimonii, Mercurius vitæ enz., en voornamentlyk de (a) *Braak-wynsteen*, die 't allerveiligste is, en meest gebruikt word: Deszelfs gift is van twee tot zes greinen. Edog alle deze middelen verliezen hare kragt, als ze met Vitriool-Oly getrokken worden. Maar indien deeze sterke *Braak-middelen* in de Aderen gespeuit, onmiddelyk in 't bloed komen, zyn ze *vergiftig* en *doodelyk*: nadien de Proeve van WILLIS, derzelve Kragten, in dit geval, overtuigend genoeg bewyst; „ Want als hy sterke *Antimonie Wyn* tot zes oncen in de Krop-ader van een „ sterken Hond liet speuiten, begon die Hond na „ verloop van bykans vyf of zes minuten te struikelen, onder het voortgaan te trillen, en eindelyk „ geweldig te *braken*. Egter zou men mogen denken „ (zegt den AUTEUR) dat deze uitwerkinge van 't „ ingespeuite *middel*, eerder de hersenen als de maag „ aantastende, veroorzaakt is; dewyl dat een gelyke „ brakinge, na een strikzel, of stoovinge uit 't „ zap of afkookzel van *Tabak*, op 't hooft gelegd, „ doorgaans slaagt. ” Dit heeft WILLIS, in *Pharmaceut. Rational. Part. 1. Sect. 2. Cap. 1. pag. 54 & 55. Edit. Haganæ*. Daarenboven is aan te merken, dat 'er in Griekenland en in de Straat van Gallipoli een vergift is, waar mede de Degens bestreeken worden, waar van de toegebragte Wonden altyd doodelyk zyn, we-

(a) *Tartarus Emeticus*.

Edit. secund; alsmede in de *Woordenboeken* van Pometius en Lermery; dan by DALE *Pharmacolog. pag. 170 & 420. Edit. London. in 4to.*; en by JUNKER, *Conspect. Therap. pag. 33*. Voeg 'er TOURNEFORT by, *Traité de la Matière Medicinale, Tom. 1. pag. 438. & seqq.* Men kan over de Kragten en 't gebruik van de *Ipecacuanba*, ook nazien de Heer HELVETIUS, die deszelfs gebruik eerst vermaart gemaakt heeft, in zyn werk *Traité des Maladies, enz. Tom. II. pag. 271 & seqq. Edit. Ult.* Zie eindelyk over de Scheikundige Ontleding van deze Wortel, van den beroemden BOULDUCC verrigt, de *Acta Reg. Parisina, ann. 1700; Histoire pag. 59. Memoires, pag. 1 & 97. als ook ann. 1701, Memoir. pag. 249. Edit in 12vo.*

wegens de verschrikkelyke Krampen, welke ze altyd veroorzaken: Ook heeft de waarneming der Nieuwe Geneesheeren ontdekt, dat dat vergift is het zaps van de *Nieswortel*, in Griekenland en in de Straat van Gallipoli verzamelt.

BESCHOUWENDE GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Het is nog niet bewezen, of de sterkere *Purgeer- en Braak-middelen* ontlastende Krampen veroorzaken, voor zoo verre ze onmiddelyk op de Maag en Darmen werken; dan of voor zoo verre ze aan den *Oorsprong* der Zenuen geappliceert worden? Want men heeft in de *Brakinge* waargenomen, dat alle ontlastingen, als van zweet, drek, tranen, speekzel, enz. al zoo wel van gemoeds aandoeningen, of van eenig lighaam den *Oorsprong* der Zenuen werktuigkundig aandoende, kunnen voortgebracht worden.

II. GEVOLG. Waar uit derhalven blykt, dat de sterkere *Braak-middelen* op den *Oorsprong* der Zenuen werken.

III. GEVOLG. Hier uit blykt ook zonneklaar, waarom onder de Geneesmiddelen, wel de *vergiften* alleen, voornamentlyk die zeer sterk zyn, als ook de hevige *Braak-middelen*, Krampen voortbrengen.

BEOEFFENENDE GEVOLGEN.

I. GEVOLG. De stoffe, welke door de *Braak-middelen* uitgeworpen word is veelderlei: Dewyl'er ontlast word, 1. Overvloedig Speekzel. 2. 't Snot der Neusgaten; waar uit ook kenbaar word de wonderlyke uitwerkinge der *Braak-middelen* in die, welke wegens de Spaansche Pokken, met zeer stinkend Snot gekwelt worden. 3. 't Vogt van de Keel en de Maagpyp; waarom de *Braak-middelen* de beste Genees-

neesmiddelen zyn om de verzweringen dier Deelen af te vagen. 4. 't Maag-vogt. 5. 't Milt-vogt: derhalven zoo de Milt met de een of andere taaije stoffe bezet word, dan wanneer de Ziekte in haar begin is, als namentlyk de stoffe beweegbaar is, zyn de *Braak-middelen* zeer dienstig. 6. 't Olyagtige vogt van 't Net; want dat, gelyk MALPIGIUS (†) zegt, word ten dien einde verzamelt en in 't Net bewaart, te weten om de Gal en de overige Vogten, wegens al te groote beweginge scherp wordende, te temperen: dog dit Vogt, zoo 't 'er te veel is, en de Gal te taay maakt, word door een *Braak-middel* gemakelyk ontlast. 7. 't Darmscheil Vogt. 8. 't Lever Vogt; want 'er is geen Geneesmiddel, dat schielyker op de Lever werkt, als een *Braak-middel*. 9. 't Alvleesch-zap. 10. De stoffe der Darmen uit de genoemde Vogten verzamelt.

II. GEVOLG. Daar is geen vaardiger Geneesmiddel (uitgenomen de (a) Buik openinge) in het geneesfelyke (b) Buik-Water; want niets ontlast zoo vaardig de *buiten-gevaatte* Vogten van den onderbuik: waarom ook zoo de Oude, als de Nieuwe Geneesheeren, altyd genootzaakt zyn zoodanig een hevig geneesmiddel dan te gebruiken; om dat alle die Geneesmiddelen in deze ziekte de beste zyn, welke *Krampen* voortbrengen.

III. GEVOLG. Daar is geen uitnemender Middel om de (c) Etter-gezwellen van de Longen, van 't (d) Borst- of Ribbe-Vlies, van 't (e) Middelschot, van 't Middelfrift, van de Lever, en van alle de onderbuiks Ingewanden te breeken (‡) zoo ze maar ryp zyn.

IV. GE-

(a) *Paracentesis*. (b) *Ascites*. (c) *Apostemata*. (d) *Pleura*. (e) *Mediastinum*.

(†) *Traët. de Omento*, &c. pag. 44 ad 46. *Edit. Lond.*

(‡) Hier is egter zeer veel voorzigtigheid nodig. Zie STROTHER, *Pharmacop. Practic.* pag. 3 & 12.

IV. GEVOLG. De *Braak-middelen* brengen zeer veel toe om de *verstoppingen* van 't geheele Lighaam weg te nemen, voornamentlyk zoo ze in den onderbuik zyn: By gevolg zyn ze zeer goet om de *op een gepakte en stilstaande stoffen* te ontbinden, als ook om de *uitdruyvende Kragt* te vermeerderen.

V. GEVOLG. Derhalven zyn deze Geneesmiddelen dienstig in ontelbare, zoo *scherpe*, als *langdurige* ziekten.

VI. GEVOLG. De *Braak-middelen* zyn zeer gevaarlyk voor alle *Bloed-ryke* menschen (want in die brengen ze dikwyls *Beroerte* of *Bloedspuwinge* voort) als ook voor *alle, die de teering hebben*; voor die een (a) *Bloedspuwig* gestel hebben; voor alle die de *steen* hebben; (want daar op volgt *Bloedpissen*, wegens de *sterke vryvinge en schuuringe*, 't zy van de *Nieren*, 't zy van de *Blaas*, 't zy van de *Lever tegen den Steen*, waar door de *rondomleggende Vaten* gekwetst worden); en voor alle welke een *Knoest-gewel*, de *Kanker*, of een *Ontstekinge* hebben, welke zulks verbieden; als mede voor die, welke door te veel *Bloed beroert worden*; eindelyk voor alle, welke *bedorvene ingewanden* hebben.

VII. GEVOLG. In *Bloedryke* en *Scherpe* Ziekten, moet men altyd, zoo dikwyls als 'er een *Brakinge* nodig is, een *Aderlatinge* voor af laten gaan.

VIII. GEVOLG. Zoo men die geene, in welkers Lighamen eenige *min beweegbare* stoffe in het een of ander deel is, of verborgen is in de binnenste schuilhoeken der *Ingewanden*, moet laten braken, moet men, eer men 't *Braak-middel* ingeeft, laten gebruiken *insnydende, gladmakende, laxeerende, en prikkelende Middelen*: want dit behoorlyk in agt genomen zynde, kunnen 'er zeer veele Ziekten genezen worden.

IX. GEVOLG. Als de in de *Maag bevatte stoffen*,
door

(a) *Diathesis Hæmoptoica.*

door de eerste of tweede Brakinge uitgeworpen zyn, moeten 'er altyd *verdunnende*, *gladmakende*, en *laxeerende* Middelen gebruikt worden; want anders ontstaat 'er groote pyn en benautheit.

X. GEVOLG. Het (a) overmatig Purgeren in de Brakinge, ('t welk eigentlyk (b) *een al te sterk en overmatig Braken*, genoemd word) moet men altyd en zorgvuldig verhoeden; dewyl 't door geene Geneesmiddelen ligter veroorzaakt word, als door *Braakmiddelen*. Maar als 't 'er op volgt, kan 't gesteuit worden 1. Door (c) *Tegenkrampige* Middelen; te weten, door *verdunnende*, *laxerende* en *pyn- of beweging-stillende* Middelen: als door warm gedronken Water, door 't zap van Zoethout, door den Opium, als ook door om de armen en benen banden te leggen. 2. Door *verscheidene Aromatike* Middelen: als zyn alle 't (d) *Vergift weerstaande* Confectien; te weten de *Diascordium*, *Theriaak*, *Mithridaat*, alle *Philonia*, enz.; want deze leiden de beweginge der Vogten van 't middelpunt na den omtrek; want door middel van 't *Braak-middel* worden de Vaten van den omtrek toegetrokken, waar door de Vogten genootzaakt worden na 't middelpunt te loopen. 3. Zoo de overmatige en sterke Brakinge kooft van de *gelaxeerde Vaten*, en van een *flappe maag*, dan zyn 'er *wrange* en *zuure* middelen nodig, als (e) *Queevleesch*, in een genoegzaam rykelyke gift, by voorb. tot een half pond ingenomen; als ook de *Tormentil*, of (f) *Kreeftwortel*, de (g) *Kin-kina*, *Oranje Appelen*, enz. 4. De *Gefermenteerde* of *gegiste Geesten*, zyn ook zeer dienstig, mits dat men 'er genoeg van drinkt, als tot vyf oncen: dog zoo de zieke daar aan gewent is, dan moet men de gift nog vermeerderen. (†).

S

E L F.

(a) *Hypercatarsis in Vomitu*. (b) *Hyperemesis* vel *Hyperemesis*. (c) *Antispasmodica*. (d) *Confectiones Alexipharmacæ*. (e) *Myva Cydoniorum*. (f) *Bistorta*. (g) *Cortex Peruvianus*.

(†) Over de *Braak-middelea*, en derzelver gebruik en misbruik

ver-

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Pis-dryvende Middelen.

I. **D**E Ontlastinge van Pis, geschiet altyd door de (b) Pisgang: waar in ze uit de Blaas loopt: dog ze druipt uit de (c) Pisleiders in de Blaas, en 'er is geen andere weg om daar in te komen; het welk blykt, 1. Om dat men waargenomen heeft, dat die welke (d) moeielyk *Wateren*, uit hoofde van een steen, die in de Pisleiders vast zit, in 't geheel geen Pis in de Blaas hebben: 2. Om dat, zoo men in een Levend Dier, als den Onderbuik geopent is, beyde Pisleiders bind, daar na de Blaas ledig maakt,

en
(a) *Diuretica*. (b) *Urethra*. (c) *Ureteres*. (d) *Dysuria Laborantes*.

verdieneu nog nagezien te worden zeer veele Practikale Schryvers, en voornamentlyk de volgende; te weten, 1. JOHANNES HEURNIUS, *Method. ad Praxin Medic. Lib. II. Cap. 21. integr.* pag. m. 208; 2. ANGELUS SALA *Ternar. Hematicor. seu Hemitolog. p. m. 490. & seq.*; 3. VALENTIN. ANDR. MOLLENBROCCIUS *Medulla Totius Prax. Medic. Aphoristic. Lib. II. Cap. XVII. integr.* p. m. 331; 4. THOM. WILLIS, *Pharmaceut. Rational. Part. I. Sect. II. integr.*; 5. TH. SYDENHAM, pag. 56. 57. 58. 59. 73. 74. 86. 121. 145. 146. 159. 160. 208. 310. 370. 447. 489. 492. 493. 496. 592. 593. 597. *Edit. in 8vo. Lugd. Bat. ann. 1726*; 6. GEORG. PHILIPP. NENTER, *Fundament. Medicin. Theoretico Practica*, Tom. I. Tab. IV. pag. 254. & seq.; 7. MICH. ALBERTI, *Introduct. in Praxin Medic. seu Therap. Medic. enz. Sect. II. Cap. I. integr.* pag. 27.; 8. JOHAN JUNKER, *Conspect. Therap. General. Tab. II. integr.* pag. 21. & seq.; 9. FREDERIC. HOFFMANNUS, *Medicin. Rational. Systematic. Tom. III. Sect. II. Cap. v. §. 2. integr.* pag. m. 478. & seq.; 10. ADR. HELVETIUS, *Traite des Meladies, &c. Tom. I. pag. m. 247. & seq.*; 11. EDUARD. STROTHER, *Pharmacop. Practic. Cap. I. integr.*; eindlyk ten 12. onzen zeer vermaarden AUTEUR, in *Institut. Medic. § 1202. ad 1208*; desgelyks in *Aphorism de Cognosc. & Curand. Morb. § 605. N. 10. § 634. 659. 759. 1026. 1237. N. 3. § 1244. 1245. 1246. 1489* en in *Mater. Medic. pag. 116. 117. 122. 131. 132. 176. 208. 209. 259. Edit. Lugd. Batav.*

en den Buik toenaait, dan 't Dier door de *opgestopte* Pis, kort daar na zeer schielyk sterven zal, zonder dat 'er zelfs een druppeltje Pis in de Blaas kooft. Daarenboven al wat door de Pisleiders in de Blaas kooft, dat vloeit uit 't (a) Bekken, 't welk niet anders is als een Uitspanfel der Pisleiders; maar ze kooft in 't Bekken uit de takken van de Tepels, welke voortkomen uit onnoemelyke Nierbuizen, gelyk MALPIGIUS en RUYSCH aangetoont hebben: want alle die Buizen zyn ontlast-vaten van kleine Nierklieren; en al dat Pis-agtige dat hier in is, word afgeleid uit de takken van de (b) uitmelkende Slagaderen.

2. By gevolg blykt uit het gezegde, dat de *Pis-dryvende* middelen alleen de Geneesmiddelen zyn, (als de weg na buiten 't Lighaam open is) welke de quantiteit van het af te gescheidene vogt in deze Klieren *vermeerderen*: maar dit kan op vyf wyzen geschieden, en gevolgelyk zyn 'er vyfderlei *Pis-dryvende* middelen; te weten, 1. Zyn die *Pis-dryvende*, door welkers middel de Slag-aderlyke Niervaten, en hare Zytingsche Vaatjes *slap* gemaakt en *verwyd* worden, schoon de gesteltheit des Bloeds geheel onaangetaakt blyft. 2. Is *Pis-dryvende*, al wat meer als na gewoonte *ontbind*, of *verdunt*; voorts word 't Bloed gezegt *ontbonden te worden*, wanneer deszelfs bolletjes tot kleinere gemaakt worden: Maar 't Bloed zoo gestelt zynde word deeze afscheidinge ligt vermeerdert, als de Niervaten *slap* gemaakt of *verwyd* worden; ja die Vaten zyn altyd *slapper* als andere, dat is, ze bieden minder tegenstant aan 't daar invloeyende vogt als alle andere Vaten in ons Lighaam; dewyl ze zig in een open bekken ontsluiten. 3. Zyn *Pis-dryvende*,

(a) *Pelvis*. (b) *Arteriæ Emulgentes*.

welke het *verdunde* en *ontbondene* Bloed, aan de verflapte en verwyde Vaten, met een *grooter* snelheid, appliceren. Derhalven zyn de Geneesmiddelen van de tweede soort boven genoemt, om een tweederlei rede *Pis-dryvende*, maar die van de derde soort om een drierlei rede. 4. Zyn *Pis-dryvende*, welke den *Loop* des Bloeds meer na de Nieren als na andere deelen des Lighaams leiden, zonder eenige veranderinge te maken in de Vaten, of in de Vogten, of in de snelheid der Beweginge. Eindelyk ten 5. zyn die *Pis-dryvende*, welke de Vaten prikkelen en aanzetten tot (a) *Affcheidende* toetrekkingen.

3. Derhalven kunnen de *Pis-dryvende* middelen tot deze vyf Clasfen gebragt worden. Maar eer wy hier over in 't byzonder handelen, moeten wy onderzoeken de *Pis* zelfs: welke bestaat, 1. Uit de gebruike dranken; en dit is 't *Waterig* deel: 2. Uit zommige deelen van de Chyl; maar dit is 't (b) *ongekookte*: 3. Uit 't water des Bloeds; en dit is 't *gekookte*: 4. Uit deelen van de vaste deelen onzes Lighaams, door de Levens kragt afgeschrabt en afgeschuurt, als ook door den gedurigen omloop der *Vloeibare* deelen, tot zoo verre ontbonden dat ze *scherp* worden; en dit is 't gewone *roode, weinige, olyagtige, scherpe en aardagtige* deel: 5. Uit *Ziekelyke* deelen; maar deze word *dik*, en allezints *verschillende* geloost. By gevolg moeten de *Pis-dryvende* middelen na de verscheidenheid van deze *Pis*, ook verandert worden.

4. Nu volgen de Clasfen der *Pis-dryvende* middelen; welke vyf zyn.

I. De Eerste Clasfe houd in alle (c) *Afkookzels, Melken* en *Oliën*, welke zoo uit de Planten, als Dieren, onder den tytel van (d) *Slap- en Wcek-makende* middelen, vorens opgetelt zyn; als de (e) *Afkookzels*

(a) *Contrações Secretoriæ.* (b) *Pars Cruda.* (c) *Decocta, Emulsiones & Olea.* (d) *Laxantia & Emollientia.* (e) *Decocta Parietariæ, Malvæ, Mercurialis.*

zels van Glaskruid, Kaasjes-bladeren, en Bingelkruid; de Olien van zoete Amandelen, van Okkernoten, van Olyven, en diergelyke andere; de Terpentyn, enz. Dog men moet ze met dat (a) Bestuur toedienen, dat ze na de Nieren geleid worden: En daarom 1. moeten ze ingenomen worden op eene ledige Maag, in een koele Lugt, en met eene daar op volgende zachte beweginge: 2. Moeten ze ingespeuit worden onder de form van eën *Klysteer*, op dat ze die deelen stooven en verzagten; en deze dingen dus verrigt zynde, doen zomtyds wonder veel voordeel, als de andere middelen, zonder vrugt in 't werk gestelt zyn: 3. Moeten ze ook aan de Nieren geapliceert worden onder de form van een *Bad* of *Stoovinge*; nadien de ondervindinge leert, dat de menschen, als men ze tot de Borst toe in een Bad laat zitten, zeer veel Pis loozen. Voorts is het gebruik en nuttigheid van de Pis-dryvende middelen dezer Classe zoo groot, dat haar de Eerste plaats gegeven word; want zoo'er een verstoppinge is, vermeederen deze middelen die niet, gelyk de prikkelende doen; maar nemen dezelve weg, door de Vaten slap te maken. Tot deze Classe behoren ook die middelen, welke het *scherpe*, dat *Krampen* verwekt, verbeteren, of uitdryven van wat natuur dat scherpe ook zy; dus in Kinderen, welkers Water wegens de zuur wordende Melk, opgestopt is, als ook in menschen, welke met Opstyingen gequelt zyn, zyn de Aardagtige of Zuurbrekende Middelen, alsmede de vaste en ylugge Alcalische Zouten zeer dienstig.

II. De tweede Classe vervat alle die middelen, welke het Bloed *ontbinden* en *verdunnen*. Dog wy kennen maar een eenig *verdunnend* Middel, te weten, het water; want de overige welke verdunnen, doen dat voor zoo verre zy met Water vermengt zyn. De *Ontbindende* Middelen nu zyn tweederlei; te we-

S 3

ten,

(a) *Regimen.*

ten, of die welke met het Bloed vermengt, des zelfs *bolletjes*, door zig tusschen dezelve te plaatsen, ontbinden en verdeelen; of die welke, door de beweginge grooter te maken, de *aanschuuringe* der Vaten vermeerderen, en op deeze wys de *verkleininge* van 't Bloed bevorderen, derhalven zyn ze of zoute insnydende en doordringende, of Prikkelende. Bygevolg behoren tot deeze Classe, 1. De *Wateragtige* middelen; als zyn alle minerale wateren, Wei van Melk, karne-melk, de Infusien van Thee en Koffy, Dun bier, enz; welke alle hier toe gebragt worden, voor zoo verre ze water in zig houden. 2. Alle ons bekende *zoute* middelen, gene uitgenomen; als zyn

a. Alle vaste en vlugge Alcalische zouten: β. Alle zouten van Ammoniak, welke uit een vlugge zuure geeft en een vlug Alcalisch zout voortgebragt zyn:

3. De t'zamengestelde vaste zouten gemaakt uit een Alcalisch zout, wat 't ook zy, met allerhande zuur (uitgenomen 't gefermenteerde of gegiste der Plant gewassen); welke hoe zy fynder en scherper zyn, hoe zy beter zyn: 4. De Zeepagtige middelen, uit de loog zouten met allerhande Olyen gemaakt. En hier toe behoren alle vlugge Olyagtige zouten: zoodanig een is de *Offa* van *Helmont*, welke van ses greinen tot een schrupel gemenelyk word ingegeven; ze bestaat uit een vlug niet Olyagtig zout, welk het ook zy, by voorb., uit de zeer zuivere Alcalische Geest van 't zal Ammaniak waar op gegooten word, in een rol rond Glazen vat, eene ten naasten by gelijke quantiteit van zeer zuivere Alcohol vini; dit gedaan zynde word 'er in dat gedeelte, al waar de Oppervlakten dezer vogten zig raaken, aanstonds een stremzel voortgebragt; maar als men deeze twee Geesten dan schud, stollen ze terstont, tot de form van een Klomp (†): En op deze wyze zal men in

(†) Zie HELMONT *Tract. de Lithiasi*. Cap. 3. Sect. 5. alsook BOERHAVE, *Element. Chemicæ*, Tom. II. Procell. CXXII. p. m. 234.

korten tyd zoodanig een Olyagtig Zout hebben; maar om dat te bereiden op de wyze van STARKEY, (door namentlyk allerfynfte Terpentyn Oly te gieten, by een zeker zeer sterk en zeer zuiver vast Alcalifch Zout, door een zeer sterk vuur gefmolten en vloeibaar gemaakt zynde, enz., om de zoo genoemde (†) STARKEYAANSCHÉ Zeep te maken,) worden eenige maanden vereifcht: Hier toe behoren ook de *vaste* Zeepen; hoedanig een gemaakt word uit het zout van Wynsteen met Olyf of Terpentyn Oly lang gekookt zynde: 5. De zoute deelen der Dieren; gelyk hare zoute zappen, by voorb., het verfche zap van Zee Oesters, het zap uit Zee Mofselen en Kreeften geperft, en het zap van (a) Piffebedden, 't welk zweemt na de fmaak van (b) Bernagie. 6. De zappen dier Planten, waar uit weinig Oly, maar veel Effentiëel zout door middel van de Scheikunft gehaalt word; gelyk den Opium, die daarom onder de Pis-middelen getelt word; dus ook de (c) Zappen van Pieterfely, Zuring, Duivekervel, Kervel, Kruisdistel, enz. welkers Zouten zommige naby de Wynsteen, andere meer naby de Salpeter komen.

III. De Derde Claffe fluit in vier verfcheidene zoorten van Geneesmiddelen; welke zyn, 1. Alle *fcherpe* middelen, welke de Vaten, voornamentlyk de Nier-vaten, *prikkelen*: En onder deeze zyn de voornaamfte sommige Infeften; als (d) Byen, Krekels, Mieren, Spaanfche Vliegen, Piffebedden; welke het Bloed ook ontbinden, en deszelf beweginge vermeerderen, en als 't ware een artificiële Koorts verwekken. 2. Alle *zoute* middelen, welke het Bloed ontbinden; en te gelyk deszelfs snelheid vermeer-

(a) *Millepedes*. (b) *Borrago*. (c) *Succi Petroselini*. *Acetosæ*, *Fumariæ*, *Cherefolii*, *Eryngii*. (d) *Apes*, *Cicadae*, *Formicæ*, *Cantbarides*, *Millepedes*.

(†) Zie STARKEY, *Pyrotechn*, en BOERHAVE, als boven, *Process*. LXXIV. pag. 163. en 164.

deren. Hier toe behoort voornamentlyk ook het een en ander soort van Zout, hoedanig wy weten uit de (a) *Barn-steen*, en uit plant-gewassen gehaalt te zyn; dog het zout van *Barn-steen* is een soort van een Vlug zuur gerectificeert zout, en overtreft alle andere, zoo het in gegeven word tot een scrupel met (b) bestuur. 3. Alle *vaste en vlugge Alcalische Zouten* zonder onderscheid. 4. *Matige Warmte en Beweginge des Lighaams*, zonder Zweet.

IV. De Vierde Classe behelst sommige als 't ware (c) *Byzondere Pis-dryvende* middelen; welke zyn eenige *Balsmagtige speceryen*, dat is, welke bestaan uit een vlug zout met een Oly die 't zelve omwind; als (d) *Saffraan, Rhabarber, Aspersie, versche Pyp-Kassie, Noote-muskaat, Geneverbessen, Terpentyn*, alle natuurlyke *Balsmen*, enz. Want deeze ingenomen zynde vermeerderen de hoe veelheid van de Pis, ja veranderen ook alle deszelfs hoedanigheden, als de koleur, de reuk en de smaak; want dus geven de *Saffraan* en *Rhabarber* haar een brandende koleur; de *Pyp-Kassie*, in een kleine gift ingenomen geeft haar een groene koleur, in een grooter quantiteit, een bruine, in een nog grootere, een zwarte koleur; zoo ook maakt de *Aspersie* de Pis stinkende; en de *Terpentyn* geeft haar een reuk van *Violen* (†). Dog diergelyke veranderingen geschieden nooit in onze overige *Vogten*; en dit is de reede, dat deze *Pis-dryvende* middelen *Byzondere* plegen genoemd te worden

V. De Vyfde Classe behelst die *Middelen*, welkers uitwerkinge zig voornamentlyk en meer gevoelig aan de *Nieren* en *Blaas* ontdekken; als zyn de *Spaansche*

Vlie-

(a) *Succinum*. (b) *Regimen*. (c) *Diuretica Specifica*. (d) *Crocus, Rhabarbarum, Asparagus, Cassia fistula recens, Nux Moschata, Juniperus, Theribinthina, Balsama omnia nativa*.

(†) Zoo ook brengt de *Witte Americaansche Balsam* (*Balsamum Copayba*) een bittere smaak in de Pis, na 't getuigenis van *FULLER, Pharmacop. Extemp. Reform. de Mist. Balsam. pag. m. 233.*

Vliegen, van welke ingenomen zynde, Pyn in de Lendenen voortkoomt, als ook de (a) druppel-pis, of de koude Pis. Hier toe moeten ook gebragt worden de bovengenoemde Insecten; als ook 't Bier, in die gene welke daar aan niet gewent zyn; zoo verwekt de zuurwordende of verschaalde Melk ook de koude Pis. Eindelyk behoren hier toe alle scherpe en ontbindende Pis-dryvende Middelen.

BEOEFFENENDE GEVOLGEN.

I. GEVOLG. De *Pis-dryvende* middelen moeten, om te doen wateren, in zoodanig een order voorgeschreven worden, als ze beschreven worden; dat is, men moet altyd van de Eerste Clasfe beginnen, maar vervolgens tot de overige trapsche wys voortgaan.

II. GEVOLG. In *scherpe Ziekten* kan men alleenlyk de middelen van deze drie Classen gebruiken, te weten, de slapmakende, de verdunnende, en de 'scherp temperende.

III. GEVOLG. Indien 'er, in *langdurige Ziekten*, een ziekelyke stoffe door de Nieren moet uitgedreven worden, moeten eerst de Vaten slap gemaakt, vervolgens 't Bloed ontbonden en verdunt worden, daar na moeten gegeven worden middelen, welke den omloop versnellen, en eindelyk Prikkelende.

IV. GEVOLG. Door deze weg word het Bloed meer gezuivert, als door alle Buik-zuivering, dewyl de *Pis-dryvende* middelen op het Bloed zelfs werken, maar niet alle de *Buik-zuiverende* middelen; derhalven kan een Geneesheer, die op alles na behoren let, door die middelen, in hevige ziekten dikwyls een (b) heilzame *Scheidinge* bezorgen, zonder merkelyke ontroeringe des Lighaams. Daarenboven zyn de Nieren de allerbeste *zuiver-plaatzen* van 't Bloed; nadien de dikkere deelen van dit Vogt door dezelve kunnen loopen.

S 5

V. GE-

(a) *Urinæ Strillicidium*, sive *Stranguria*. (b) *Crisis Salutaris*.

V. GEVOLG. Daar zyn verscheidene soorten van *opgestopte Pis*, en wel zoo veel, als de opgetelde Clasfen van de *Pis-dryvende* middelen zyn; waar uit volgt, dat ook de wyzen van genezen verscheiden moeten zyn. De oorzaken nu van opgestopte Pis zyn verscheiden; te weten, 1. (a) Toetrekkinge van de Piswegen: 2. Derzelver verstoppinge van een steen, of van eenige andere stoffe: 3. Derzelver al te groote droogte, en gebrek van vogt; 't welk ontstaat of uit scherpheid, gelyk in scherpe ziekten; of uit al te grooten dikte der vloeibare deelen, en uit derzelver slymigheid, gelyk in menschen die een zittend leven leiden, geschiet: of eindelyk daar uit dat de Vogten te veel na andere deelen afgeleid worden: 4. Ten laasten Lammigheid der Nier deelen; maar deze is genoegzaam ongeneesfelyk.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Van de (b) Zweet-Middelen.

I. **E**EN *Zweet-middel* (in 't grieks *Ἰδρωτικόν*) wordt genoemd al zulk een *Genees-middel*, door welkers *Kragt* eene (c) *gevoelige Vogtigheid* door de *Huid* uitwaasemt, en gevolgelyk al wat door dat deel van de *Huid*, dat met *Zweet-pypjes* voorzien is, de *Vogten* gevoelig uitdryft. Dog deze pypjes zyn of ontlaf-buizen van de (d) *Klieren* onder de *Huid*, of zeer kleine *Vaten* voortgekomen uit de *Slag-aderlyke Wazervaten*, of derzelver laatste einden.

2. Waar uit derhalven blykt, dat de stoffe van 't *Zweet*, uit 't slag-aderlyk *Bloed* afgeleid word, en dat het geen (e) *uitwerpelyk* vogt is (gelyk gemeenlyk geoordeelt word) maar dat 't een *Vogt* is, ten uitersten nodig om ons *Lighaam* buigzaam te houden:

want

(a) *Constrictio* (b) *Sudorifera*. (c) *Mador Sensibilis*. (d) *Glandulae Subcutaneae*. (e) *Humor Excrementitius*.

want zal ons Lighaam *buigzaam* blyven, zoo moeten 'er tusfchen de deelen, die het zelve t'zamenstellen, veele tusfchenruimten zyn, (a) Poren genoemd; maar op dat die Poren, door de t'zamengroeijinge der vaste deelen, niet zouden verdwynen, waar door het Lighaam onbuigzaam zoude worden, heeft God bestelt, dat het SANCTORIAANSCHÉ *Vogt* door deze Poren gedurig uitvloeit: En dit *Vogt* is de stoffe van 't *Zweet* zelfs, en 't beweegelykste, fynste, en alleraangenaamste deel voor de Zenuen, zoo lang het in een gezonden staat is; en 't moet niet meer uit 't Lighaam gevoert worden als het bloed zelve, ten zy 't door den aart van eenige *Ziekte* bedorven word; en het *Zweet* zelve komt in een gezonden staat uit 't Lighaam nooit te voorschyn; maar zoo haast als 'er aan 't Lighaam eenige oorzaak geappliceert word, welke het evenwigt wegneemt, tusfchen de Vaten en tusfchen de daar in bevatte *Vogten*, zoo dat de *Kragt* der *Vogten* overtreft de tegenstant der Vaten, en dat 'er eenige werkinge (*functio*) te gelyk te veel vermeerdert word, als dan openbaart zig eerst 't *Zweet*. Derhalven geeft het *Zweet* altyd te kennen, dat het Lighaam *ziek* is; en dat het *ziekelyk* blyven zal, tot dat de *Zweet* verwekkende oorzaak weggenomen, en deszels uitwerkingen verbeterd worden.

3. Derhalven is de stoffe van 't *Zweet*, welke in een natuurlyken staat onder den naam van (b) *Ongevoelige uitwaassening* uit het Lighaam gaat, zeer zagt, en zeer verschillende van de *Pis*: maar zoo het (c) *Gevoelige Zweet* te veel geperst en uit 't Lighaam gedreven word, komt het de natuur van de *Pis* zeer na by; en is somtyds dik, olyagtig, en stinkende, ja 't word nu en dan by na bloedig, gelyk men zien kan in sommige arbeiders, wier *Oxelzweet* het linnen, even als bloed, somtyds verwt.

4. Het

(a) *Pori.* (b) *Perspiratio insensibilis.* (c) *Sudor Sensibilis.*

4. Het *Zweet* nu word, niet anders als de (a) *Piffcheidinge* of *Pisdryvinge* op vyf wyzen voortgebracht; te weten, 1. Door de *Ontlastbuizen flap te maken*, alle de vogten dezelve blyvende. 2. Door 't *Bloed te verdunnen* en te *ontbinden*: maar het word *verdunt* bloed genoemd als deszelfs fynder en dunder deel het roode deel in quantiteit overtreft, en het word *Ontbonden* genoemd, als de roode bolletjes ontbonden worden in die zes kleindere, uit welke ze bestaan, gelyk elders gezegt is (b). 3. Door te appliceren α . het *Bloed*, in den zelve staat blyvende, aan de ontlastbuizen, ook de zelve blyvende, met een grootere snelheid: β . het ontbondene en verdunde *Bloed*, met een *verhaafte* snelheid aan de verflapte ontlastbuizen; in welk geval 'er ongemeen veel zweet voor den dag komt. 4. Door het *Bloed* na de *uitwendige* deelen der *Lighaams* te leiden waarom al wat den *Loop des Bloeds* verandert, door 't van de *inwendige* deelen te leiden na de *uitwendige*, zweet verwekken zal, als gemoeds aandoeningen. 5. Door *Krampen* te verwekken in laatste *vezeltjes* van de klieren onder de huid.

5. De *Zweet-middelen* moeten verandert worden, na den verscheidenen aart van de stoffe, welke ontlast moet worden. want het *zweet* is veelderlei; en word gemaakt 1. Uit het *wateragtig* deel der dranken: 2. Uit de *Ongekookte Chyl*; hier van is het ook, dat alle die gene welke zwakke ingewanden hebben, op die tyd als de *Chyl* met 't bloed moet vermengt worden, gemenelyk *Zweeten*, gelyk in de *Tering* hebbende menschen, en zomtyds in zoggende *Kraamvrouwen*, waargenomen word: 3. Uit het *Gekookte Bloed*: dog voornamentlyk in *zwaarlyvege* *Menschen*, welkers ongevoelige *Uitwaasseming* van dag tot dag vermindert word, wegens het vet, dat de vaten verstoppt; maar de zelve *zweeten* ook meer van dag tot dag. 4. Uit het te veel *ontbondene*
Bloed

(a) *Diuresis*. (b) Voorbereid. Hoofdst. V. § 1. pag. 30.

Bloed en uit de te veel afgeschuurde vaten, waar uit een roodagtig, vet, fcherp, aardagtig en Zout zweet voorgebragt word, zoo dat 't aan de huid zelfs blyft hangen als of 't 'er in vast gehegt was. TACHENUS nam die Loog, waar in vuile hemden geweekt en gewaffchen waaren; welke Loog (enkel bestaande uit een Alcalifch zout) hy destilleerde, en had daar uit een zout gelyk aan 't zout van de Pis, dog zoo stinkende niet (†). op deze wys vint men ook een groote menigte vlug zout in 't afgeveegde zweet der Paarden (‡). Dog dit zweet breekt doorgaans uit, als het bloed zeer fterk door zyne vaten bewogen word; en kan daar om waargenomen worden in die menschen, welke door zwaren arbeid zeer afgemat worden. 5. Is het zweet zomtyds ziekelyk, en dit is zeer verschillende: want fomtyds is het geheel wateragtig, gelyk in de Kraamvrouwen en in de Teering hebbende menschen; in welkers zweet nauwelijks reuk, koleur of fmaak ontdekt word; zoodanig dat het het dunfte deel van 't bloed fchynt te zyn: maar zomtyds is het zeer taay, zeer geel, rood: dog fomwylen is 't zeer stinkende, hoedanig het zweet is van die menschen welke de Pest hebben, 't welk de zieken van de ziekte bevryd.

6. Nu volgen de Classen der zweet-middelen; welke vier zyn.

1. De Eerste Classe vervat alle die middelen welke de vaten *flapmaken*; en zyn of uitwendige of inwendige. De *inwendige flapmakende Zweet-middelen*, zyn alle die Genees middelen welke vermeld worden onder de *Pis-dryvende* middelen, uitgenomen die welke aan de Nieren byzonder toegeëigent worden; dus verwekt warm water, met honing zoetge maakt, overvloedig zweet; zoo ook is het afkookzel van Gerst, of iets diergelyks, in brandende ziek-

ten

(†) Zie TACHEN. Hippocr. Chym. Cap. 12. pag. m. 54.

(‡) DENZELVEN, in 't aangebaalde Werk, pag. 55.

ten een uitnemend zweet-middel om dat het de toegetrokkene vaten weder flapmaakt en opent. Hier toe behoren ook de *Kramp* der vaten *wegnemende*, of de *verzagtende* ende *fcherpheid tempeerende* middelen; gelyk den Opium, de Kreeften oogen, ende inzui-gende aardagtige middelen. Maar de (a) *Uitwendige flapmakende* zyn; 1. Alle vryvingen. 2. Alle lauw warme waassens, en byzonder de wateragtige. Hier toe behooren ook de Baden; dog die drukken 't Lighaam te veel, waar uit dikwyls flauwte ontstaat. Hier toe moeten ook gebragt worden de smeringen of strygzels, door zagte Olien, vettigheden, mergen, enz. welke de huid flap en zagt maken: schoon datze op zig zelfs het zweet eer steuiten; gelyk blykt uit de Oude Worstelaars of Kampvegsters, welke voor den stryd haar lighaam met Olyfalden, te weten, om haare Leeden beweegelyk en rat te maken; want het zweet was op die wyze belet. Eindelyk behoort hier toe de wasschinge des Lighaams door Zeepig water.

Voor 't overige komt het gebruik dezer *Zweet middelen* te pas, 1. In alle ziekte ontstaande uit zeer *grootte koude*; die de uitwendige huid en voornamentlyk de Longen beledigt, der zelve vaten styf-makende, en de vloeibare deelen stremmende. 2. In alle ziekte alwaar *vuiligheden*, (b) *verzworene* of allerlei *Ziekelyke Korsten*, *Schurft*, *Zweeren*, (c) *Melaatsheid*, de huid bezetten. 3. Alwaar *Kramp* der Ontlast-buizen is, welke kan gekent worden uit de droogte en hartheid van de huid. 4. zoo dikwyls als 'er een ziekte ontstaat van eenig *uitwendig* vast zittend *fcherp* lighaam; en daarom, dewyl de Pest de natuur heeft van een uitwendig geappliceert vergift, zyn deeze *Zweet middelen* om de zelve te verdryven zeer dienstig. 5. In zeer *fcherpe* ziekten, alwaar het

bloed

(a) *Externa Laxantia*. (b) *Crustæ Ulcerosæ*. (c) *Elephantiasis*
vel *Leprosæ*.

bloed zeer hevig na de *inwendige* Ingewanden loopt, als in de Kinder-pokken; in welke egter SYDENHAM de voortbrenginge van zweet door (d) *Hart-sterkende* en sterkere *Zweet-middelen* te regt afkeurt (†): maar dan gebruiken de Geneesheren met veel vrugt deze eerste Classe der *Zweet-middelen* (†); ja men kan 'er ook niet aan twyfelen, of de voortbrenginge van zweet, door deeze *zweet-middelen* ondernomen, zoude zeer veel uitwerken in de genezinge van allerlei ontsteekende ziekten.

II. De Tweede Classe behelst de 't Bloed *ontbindende* en *verdunnende* middelen, welke opgetelt worden in de tweede Classe der *Pisdryvende* middelen: Voorts is het *water* het beste verdunnende middel, welkers vermogen door de warmte veel vermeerders word; hierom is warm water het Grootste zweet-middel. Dog daar zyn sommige *Ontbindende* middelen welke de vogten Onmiddelyk ontbinden; en onder deeze is 'er maar een eenig, dat in scherpe ziekten veilig is, te weten de *Salpeter*, en deszelfs Toebe-reidingen; maar de andere schikken de vaten om op 't Bloed te werken, en het zelve te Ontbinden; dus is den *Azyn*, met honing zoet gemaakt en in water Ontdaan een zeer goet zweetdryvend middel in scherpe Ziekten: by voorb.

℞ *Aceti*
Mellis ana ʒj

Macis Q. S.

Diluantur in Aquæ ʒxij,
vel xiv. *Sumat æger, instar*

Neemt *Azyn*,

Honing van elks
een once.

Foelie, zoo veel
als genoeg is.

Laten ze met XII of XIV
oncen water gemengt wor-

Theæ

(†) Voornamentlyk pag. 139. 144. 145. 148. 149. 355.
363. 364. 590. & 591. Edit. Leid. 1726.

(†) Als ook onzen zeer vermaarden AUTEUR zelve, zie
BOERHAVE, *Apborism.* § 1399. No. 3. & § 1402. alsmede *Ma-*
ter. Medic. pag. m. 240, & 241,

*Theæ aut Caffè, & in
Lectò Sudorem expectet.*

den. De Zieke gebruike
het als Thee of Koffy, en
wagte het zweet af in het
Bedde.

Dit is een Geneesmiddel van HIPPOCRATES.

Want enkelen Azyn matig ingenomen, verdikt het Bloed niet, nog ook geene van de verdunde gegifte Vogten (+).

III. De derde Clasfe komt overeen met de derde der *Pis-dryvende* middelen, die alleenlyk uitgenomen, welke de Vogten na de Nieren afleiden: Derhalven zyn alle die middelen *heet* ingenomen, alsmede de *warme Speceryen, Opiaten*, desgelyk ook een *sterke beweginge*, hier de voornaamste Zweet-middelen.

IV. De Vierde Clasfe sluit in die middelen, welke de Vogten na de (a) *huid* afleiden; gelyk zyn, 1. Alle welke de *Uitwendige* deelen flap maken. 2. Welke verdunnen, ontbinden, en na de *uitwendige* deelen bewegen. 3. Welke de *uitwendige drukkinge* van de Lugt verminderen. 4. Welke de *Kragt* van 't Harte, of deszelfs *slagen*, ten aanzien van het getal en sterkte vermeerderen: hier uit volgt dan, dat alle (b) *Hart-sterkende Middelen Zweet-dryvende* zyn; als Rynsche Wyn, vers Citroen-zap, doordringende *Speceryen*, vlugge *Zouten*, enz. 5. Welke *uitwendig* prikkelen; als allerlei *scherpe Middelen* op de huid gelegd: hoedanige zyn Azyn en Gengber, het welk een zeer fyn en zeer doordringend Middel is, en van HELMONT zeer geprezen word (‡). 6. Eindelijk kunnen hier toe gebragt worden die Middelen, welke de *Belette Beweginge* in de *Inwendige* deelen herstellen; zoo, by voorb. herstellen de *Gemoetsbewegingen* de *belette Ademhalinge*.

Voor

(a) *Externus Corporis habitus.* (b) *Cardiaca.*

(†) Zie boven de *Voorbereid.* Hoofdst. IX. pag. 81. als ook II Deels VII Hoofdst. pag. 164, 165. (‡) In Tract cui Titulus est, *Tartarus non in Potu*, Sect. 9.

Voor 't overige moet men die dingen, welke van de (a) *Byzondere Zweet-middelen* breet opgegeven worden, voor beuzelingen houden; want alle deeze middelen worden dan eerst zweet-dryvende, als 't Lighaam tot zweeten geschikt is, andersins werken ze niets uit: want dus zal de Theriaak, schoonze tot een Once ingenomen word, als 't Lighaam tot zweeten niet geschikt is, alleenlyk uitdroogen, maar geen zweet uitdryven: Ja dat meer is, geen geneesmiddel verwekt ooit *byzonderlyk (specifice)* zweet; maar die middelen welke men meent, dat zulks doen, doen dat alleenlyk, of 1. voor zoo verre zy de stoffe tot het zweet versorgen; of 2. voor zoo verre zy de beletzelen van 't zweet wegnemen; of 3. voor zoo verre zy het Bloed na den omtrek des Lighaams leiden. Voorts worden 'er onder die *byzondere Middelen* eenige van de SCHRYVERS opgetelt; hoedanige zyn (b) *Gezegelde Aarde*, de *bladeren van Scordium*, en van (c) *Zwaluwe wortel* enz. als ook de *Bezoar steen*, de *Pedra del Porco* (†) en de *steen van Göä (Lapis de Goä)*, welke bestaat uit de *Bezoar steen*, *Amber*, en *Tragacanth* (‡); vervolgen

(a) *Sudorifera Specifica*. (b) *Terra Sigillatata*. (c) *Asclepias*.
 (†) De historie dezer Steenen vint men 't best van allen beschreven by ENGELBERT KÆMPFER, *Amanitat. Exotic. Fascic. II.* Sect. 3. pag. 391. ad 406. Dog belangende de Malaksche *Steelevarkenssteen (Lapis Histricis)* of de *Pedra del Porco*, hier van hebben wy reets boven (II. DEELS IV. HOOFDST. pag. 155, enz.) wydlopig genoeg gehandelt.

(‡) Deze Steen word van de Portugesen *Pedra Cordial* genoemd, en word te Goä in Indiën van de Vaders *Jezuïten* gemaakt, uit byzondere hartsterkende en 't Vergift wederstaande Middelen, waar onder de *Lapis Bezoär* koomt. Hy is eerst gemaakt van den Eerw. Vader GASP. ANTONIO, waar van hy ook de naam gekregen heeft; naderhand van den Eerw. Vader NICOL. MANUCHE, welke wy van de vorige onderkennen door de Letters N. M. in deszelfs oppervlakte gedrukt, en op de tegen overgestelde zyde door 't teeken van een Geit, of van

een

T

gens de (a) *Slangen - Koekjes*, enz. Dog onzen Auteur bewijst, dat hy voorheen de Opregte Bezoarsteen tot een dragma toe aan een twee jaarig kind, tot zweeten genoeg geschikt, ingegeven heeft, echter zonder eenige uitwerkinge; zoo ook was op een ingegevene gift van drie dragmen slangen-koekjes geen zweet te voorschyn gekomen; volgens het getuigenis van den zelvev Auteur.

Agter de verklaarde Classen der *Zweet-middelen*, moeten wy deze (b) **BETOOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN** in 't gemeen voegen.

I. **VOORSTEL.** De *Oorzaken van Zweet* zyn verscheiden en volkomen tegengesteld; als zeer groote Droefheid en Blydschap, Vrees en Hoop, warm en koud Water.

II. **VOORSTEL.** Ook zyn de *uitwerkingen van Zweet* verscheiden en t'eenemaal tegengesteld; want het zweet ontbind somtyds het Bloed, maar somtyds verdikt 't het zelve, te weten, na de gesteltheit van 't Onderwerp, waar uit men 't zweet dryft: Derhalven kan van de *uitwerkinge van 't Zweet* niets algemeen gezegt worden.

III. **VOORSTEL.** De grootste *Kragt der Zweet-middelen* bestaat in de *ontbindinge der Vogten*, en in de *ontsluitinge der Vaten*. Dog de Vogten worden ontbonden, of door te verdunnen, of door te verdelen; bygevolg in wat plaats men moet ontbinden, op die plaats zyn *Zweet-middelen* nodig. En de ontbindende *Kragt der Zweet-middelen* bestaat daar in, dat deze *Geneesmiddelen* of de *Vaten* slap- en open maken, of de daar in bevatte stoffen ontbinden.

IV.

(a) *Trochisci Viperarum*. (b) *Theoremata*.
een ander viervoetig Dier. Deszelfs *figuur* is eirond of rond. De *koleur* is inwendig asch-graauw; van buiten zwart-agtig; blinkende, en met goudene stippen geteekent, en somtyds geheel verguld. Het gebruik is gemeen en zeer beproeft onder de Europeanen van Indiën. Hy word verkogt tot een pond; en hier van daan is, na de verscheidene groote, de prys verschillende. Zie KEMPFER in 't *aangebaalde Boek*, pag. 397.

IV. VOORSTEL. In de Zweet-middelen, op zig zelfs beschout zynde, is een groote Kragt van te *verdikken*, en te *verstoppem*: waar door het geschiet dat dat gene dat overblyft, dik, geronnen, en zomtyds zoo hart als steen word, 't welk naderhand door geen Kunst kan ontbonden worden; en dit is de oorzaak dat gene ontsteekende Ziekten meer in (a) 't *Heete Vuur* veranderen, als die welke door sterken arbeid veroorzaakt worden.

V. VOORSTEL. De Zweet-middelen terwyl ze *verdikken*, *verstoppem* ook te gelyk; en terwyl ze het Vloeibare verteeren, trekken zig de Vaten toe en worden vernauwt, en deszelfs Vezelen styf.

VI. VOORSTEL. Bykans alle Geneesmiddelen kunnen in *Zweet-middelen* verandert worden: want dus zoo men een Purgeer-middel ingeeft, en een mensch ten eersten tot zweeten schikt, zal'er een uitnemende zweetinge op volgen; en hoe sterker het Purgeer-middel geweest is, hoe overvloediger de zweetinge zyn zal: ja het is, in langdurige ziekten, een Konstgeheim by *Zweet-middelen*, Purgeer-middelen te voegen, als (b) Koloquint-koekjes, enz. Even zoo is het ook met de *Braak- en Pis-dryvende* Middelen, zoo ze na de huid geleid worden.

Uit die dingen nu welke tot hiertoe van de *Zweet-Middelen* gezegt zyn, vloeijen de volgende

BEOEFFENENDE GEVOLGEN.

I. GEVOLG. Om *Zweet* te dryven, geschieden verscheidene *applicatien*; want het word voortgebracht zomtyds door waschinge van 't geheele Lighaam, zomtyds door deszelfs verwarminge, vryvinge, beweginge, zomtyds door toedieninge van verscheidene inwendige Geneesmiddelen.

II. GEVOLG. De *Nootzakelykheden* om *Zweet* te dry

T 2

(a) *Gangraena.* (b) *Trochisci Albandali.*

dryven zyn verscheiden: dus, by voorbeeld, moet men in 't (a) Lyf water prikkelen, en het trage en vastzittende uitdryven; Laat derhalven, alle morgen en avond, het volgende voorschrift ingegeven worden

℞ Theriac. ʒij

Sp. Juniper. ʒjβ

Oxymel. Scillit. ʒij

Diluantur in Vini vel

Cerevisiæ meracæ, vel

Hydromellis ʒix, aut x.

Sumat æger, & disponat

Corpus ad Sudorem.

Neemt Theriaak twee dragma.

Jenever anderhalf oncen.

Gehonigde Azyn van Zee-
Uyen, twee oncen.

Laten ze met ix of x. on-
cen Wyn, of best Bier, of

Meede vermengt worden.

De zieke neme dit in, en
schikke zyn Lighaam tot
zweeten.

Het zelve geschiet met vrugt in andere langdurige ziekten, als in de (b) Bleeke zugt of Vryster-ziekte: zoo ook in de (c) Melaatsheid, nadien al het voetzels gesteuut word, en daarom 't zweeten nodig is; maar niet door Aromatike Middelen, welke het Lighaam inwendig verwarmen, maar zoo dat uitwendig alles warm, en inwendig alles afgespoelt word: Men geevẽ derhalven als dan Pillen uit *Veneetsche Zeep*, alle uuren, zoo dat 'er in eenen dag twee dragma ingenomen worden; vervolgens kan de Zieke, na den zelve gebruik, drie dagen lang drinken eenig (d) Afkookzel tegen het Blauw-schuit, by voorb., uit (e) *Pokhout*; Laat hy zig dan in een warm bedde begeven, om te zweeten. Dog zoo men iets omtrent de eerste Vaten, gelyk in *Borst* en andere *scherpe* ziekten, moet ontbinden, en de Oorzaak van de ziekte ontstaat uit eene *Alcalische* stoffe, laat als dan ingegeven worden overvloedige drank uit *Honing*, *Azyn*, of *Rynsche Wyn*, met Water; en laat te gelyk de huid

(a) *Hydrops Anasarca*. (b) *Cachexia Virginea*. (c) *Lepros*.
(d) *Decoctum Antiscorbuticum*. (e) *Guajacum*.

slap en open gemaakt worden: dog midden in het Zweeten kan gegeven worden een Afkookzel met Salpeter. Eindelyk, zoo de Oorzaak van 't quaat uit een zuurre stoffe is, laten dan *Acalische* middelen ingegeven, en die dingen altyd zoo bezorgt worden, welke tegengesteld zyn tegen de Oorzaak van de Ziekte.

III. GEVOLG. De *Geleegentheden* of *bequame tyden* tot *Zweeten* zyn verscheiden; want op zommige tyden komt het zweet veel vaardiger en gelukkiger te voorschyn, als op andere: dog de onderscheidinge dezer tyden hangt t'eenemaal af van de waarnemingen der Geneesheeren; dus verwekt men zweet in de Kinder-pokken van den eersten tot den achtften dag toe, en deze tyd schynt tot zweeten bequaam genoegte zyn; dan kan de zieke door geduurig zweeten genezen worden, egter met dit bestuur, dat de Vogten zeer verdunt en de Vaten slap gemaakt worden: want men moet dan in 't geheel gene warme uitdrogende Middelen gebruiken, nadien ze zeer schadelyk zyn. Des niet tegenstaande zyn'er zeer veele Geneesheeren, welke met het gemene Volk willen, dat men in veele scherpe ziekten *Zweetmiddelen* moet gebruiken; nadien ze waarnemen, dat de Natuur op den veertienden dag dikwyls zig zelfs door zweeten ontlast; en daar door vallen ze in deze allerverderffelykste Praetyk om heete en uitdrogende middelen te gebruiken, maar op deze wyze helpen ze zeer veele van kant. Maar zoo zy, met verwerpinge van alle heete middelen, alleenlyk die *Zweetmiddelen* voorschreven welke het Bloed *verdunnen*, en de Vaten *slap en openmaken*, dan zouden de zieken daar gemakkelyk van Zweeten, en'er zoude een (a) goede scheidinge op den zevenden of veertienden dag geschieden, want dus wierden'er in het (b) *Engelsche* zweet zeer veele door middel van zweet, door inwendige verdunnende en uitwendige slapmakende middelen verwekt,

(a) *Crisis Laudabilis.* (b) *Sudor Anglicus.*

wekt, en vierentwintig uren lang voortgezet, geneezen; daar integendeel alle die gene, welke men geen inwendige verdunnende middelen hadde laten gebruiken, stierven.

IV. GEVOLG. Na de verscheidene Oorzaak der ziekte, moeten de *Zweet-middelen* verandert worden: dus, in ziekten uit eene *Alcalische* stoffe ontstaan, laat ons onderstellen, *by voorbeeld*, dat een Jongeling, in de Zomertyd, van een zeer heete of brandende Koorts aangetast word, dog om welke te geneezen een zeer schielyk werkend Geneesmiddel, te weten, een *Zweet-middel* nodig; Derhalven moet men dan, eer men dit laat gebruiken, onderzoek doen na de Oorzaak' dezer ziekte; en dewyl deze (Oorzaak) is al te grooten droogte en ontsteeking, blykt het van zelfs, dat in dit geval *verdunnende*, en te gelyk *Prikkelende* middelen moeten gebruikt worden, wegens gebrek van Kragten, en wegens verstoppinge, welke beide een prikkel aanwyzen. Men geve derhalven, om de verdunnende Middelen beter te doen werken, een dun of vloeibaar Geneesmiddel, welkers grond (basis) zy eenig *ontbindent Zuur*; en men doe'er, voor een *Prikkel*, by Rynsche-wyn, met een goet deel Water vermengt; men voege'er eindelyk, door middel van Salpeter, by eene (a) *Kragt tegen den Brand of Ontsteeking*: by voorbeeld,

℞ *Vini Rhenani* ℥vij

Nitri zij,

Succ. Limon. recent. expressi ℥ij;

Syr. Violar. Q. S. vel ad zij.

Diluantur hæc cum Aquæ Communis libr. iv.

Neemt Rhynsche-wyn acht oncen.

Salpeter twee dragma.

Vers uitgeperst Limoenzap, een once;

Syroop van Violen zoo veel genoeg is, of tot twee oncen.

Laten deze met vier ponden gemeen Water vermengt worden.

Laat

(a) *Vis Antiplogistica.*

Laat de Zieke hier van alle uren twee oncen warm innemen, met de vereifte ſchikkinge tot Zweet: dog zoo hy hier van te weinig zweet, moet men 'er meer *Wyn* bydoen, zoo te veel, dan meer *water*.

Maar zoo de Oorzaak der ziekte uit een *Zuur* ontstaat, dan moet men, in plaats van *Rhynsche-wyn*, een ander *Vogt* gebruiken, als het (a) *Vlug-olyagtig Zout*; dog zoo de Oorzaak is een *taaje vastzittende Stoffe*, moet men 'er ontbindende zouten bydoen.

V. GEVOLG. Na den verscheidenen aart der ziekte, moeten ook de *Zweet-middelen* verandert worden. Dog den aart der ziekte hangt af, α . van de *Zondigende stoffe*; β . Van de uitwerkende of applicerende oorzaak, dat is, van de levenskragt: Laten derhalven om die rede, zoo het een taaje Stoffe is, sterke ontbindende middelen ingegeven worden, als de *Alcalische*; dog zoo de stoffe van den aart der (b) *Venus-ziekte* is, dan is het *Quik* tot zweeten geschikt het beste *Geneesmiddel*.

VI. GEVOLG. Na de verscheidene zitplaats der ziekte, moeten de *Zweet-middelen* verandert worden.

VII. GEVOLG. In de verscheidene Trappen der Ziekte, worden verscheidene *Zweet middelen* vereischt: dus word 'er in't begin der *Kinder pokken* vereist, een *Zweet-middel* dat de ontsteeking we-derstaat; dog op den veertienden dag worden 'er doorgaans *Zeepagtige*, en *Aromatike opdrogende Afkookzels* aangewezen.

DE RTIENDE HOOFDSTUK.

Van de (c) Uitwaassemde Middelen.

I. **D**E *Uitwaassemde zyn Geneesmiddelen, welke de ziekelyke Stoffe, onder de Gedaante van het SANC-*

TO-

(a) *Sal Volatilis.* (b) *Lues Venerea.* (c) *Diaphoretica.*

TORIAANSCHÉ *Uitwaassemende vogt*, uit het *Ligbaam voeren*, of liever alle die middelen, welke de *SANCTORIAANSCHÉ Uitwaasseming* vermeerderen. Om dan den aart dezer Middelen des te beter te bevatten, moeten wy overwegen op hoe veel wyzen, of van welke oorzaken, de (a) *Uitwaasseming vermeerderd word*.

2. De Oorzaken dan van de *vermeerderde Uitwaasseming* zyn de volgende: 1. De *vermeerderde Kragt der Ingewanden*; welke onze vogten waarlyk in kleine deelen verdeelt. 2. Alle die dingen welke de vogten, op de zoo genoemde wys ontbonden, na de uitwendige deelen leiden: door de *uitwendige* nu verstaan wy alle die deelen welke van de uitwendige lugt kunnen aangeraakt worden; hoedanige zyn de Huid, de Mond, de Longen. 3. Welke de uitwendige huid zoo schikken, dat ze de Vogten op een (b) *Ongevoelige wyze*, en dat *vaardig* en gemakkelyk uitvoeren, dog niet op een gevoelige wyze en onder een dikke gedaante; om zulks uittewerken, moet de huid nog al te slap of te open, nog al te styf of te gesloten zyn. 4. Die dingen welke de *drie* bovengenoemde zaken te gelyk verrigten: dog dewyl ons van dit soort gene Middelen bekend zyn, besluiten wy daar uit, dat 'er gene (c) *Eigentlyke of Byzondere Uitwaassemende Middelen* zyn, dat is, welke zeker en ontwyffelbaar zulk eene uitwerkinge hebben.

3. Wy verdeelen derhalven de *Uitwaassemende Middelen*, na de drie voorgaande Oorzaken der *vermeerderde Uitwaasseming*, in de *drie* volgende Clasfen.

I. De *Eerste Classe* der *Uitwaassemende Middelen* behelst die welke de *Kragt der Ingewanden*, dat is de (d) *Veeragtigheid der Vaten*, vermeerderen: dog deze word zoo dikwyls vermeerderd, als de *Vezelen der vaten* styver en harder worden. Bygevolg behoren tot deze *Classe*, 1. Alle die middelen, welke t'zamentrek-

ken,
(a) *Perspiratio*. (b) *Forma Insensibilis*. (c) *Diaphoretica Propria*. (d) *Elasticitas*.

ken, of liever welke de *vasste deelen* toetrekken, dat is, welke door in de tusschen-ruimten der *laatste deelen* te dringen, en daar te blyven zitten, die deelen min buigzaam, of styver maken: En de zoodanige zyn den Opium, de Kin-kina, alle t'zamentrekken- de Wortelen, (a) Wrange Wÿn, enz. Voorts, dewyl dat alle *Uitwaassemde Middelen* t'zamentrekken, en niet verflappen, blykt daar uit, dat al wat de *gevoelige ontlastingen* vermeerdert, zulks de *doorwaasseming* vermindert, het welk ook in allen deelen met de SANCTORIAANSCHÉ Proeven overeenkomt.

2. (b) *Lighaams Oeffeningen*, als wandelen, 't ryden te paart, of op een wagen, enz., waar door, gelyk de Ondervindinge leert, de SANCTORIAANSCHÉ *Uitwaasseming* bevordert word. 3. *Prikkelende Middelen*, welke zeer zagt zyn, of ook welke sterker zyn, mits dat dezer kragt een weinig gebroken is: Want dus word een weinig Koloquint in Wÿn getrokken een zeer goet *Uitwaassemd Middel*; zoo ook de (c) Sublimaat doet, tot een of twee greinen, met twee of drie oncen (d) Conserf van Vlier vermengt, en dus tot een twintigste deel ingegeven voor eene gift, zeer veel voordeel in langduurige ziekten; ja op gelyke wyze kunnen zelfs alle scherpe Middelen zoo verzagt worden, dat ze *Uitwaassemde* worden.

II. De Tweede Clasfe fluit in alle die Middelen welke het SANCTORIAANSCHÉ *Vogt* na de huid leiden: de zoodanige zyn, 1. Een Matig *warme* lugt. 2. *Gematigde Oeffeningen*. 3. Een *gelykformigen* omloop der Vogten; welke op zulk een wyze geschiet, als alle deelen des Lighaams of gelykformig rusten, of gelykformig bewogen worden.

III. De Derde Clasfe Vervat die Middelen, welke een *behoorlyke gematigtheid* aan de huid geven, zoo dat

ze

(a) *Vinum Austerum.* (b) *Exercitia Corporis.* (c) *Mercurius Sublimatus -Corrosivus.* (d) *Rob sambuci.*

ze niet flapper of styver is als ze moet zyn. En dit Verrigten de *Wryvingen*, *Wasschingen* en *Afvagingen*.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Moeder-Middelen.

1. **T**ot de Moeder-middelen, of de *Geneesmiddelen* aan de Baarmoeder toegeëigent worden gebragt de (b) *Vloed-verwekkende*. de (c) *Kraam uitdryvende*, en de (d) *Vrugt uitdryvende Middelen*; of welke de *Stonden*, de *Kraam-zuiveringen*, en de *Lighamen in de Baarmoeder bevat*, (te weten de *Vrugt* enz.) daar uit dryven.

2. De *Vloed-verwekkende* zyn eigentlyk die *Middelen*, welke de *Afscheidinge en Ontlastinge van 't (e) Maandelyksche bloed bevorderen*. De *Afscheidinge* nu geschiet uit den geheelen *Bloed-klomp* in de *Vaten* van de Baarmoeder, maar de *Ontlastinge* geschiet uit de Baarmoeder door *Vaten* die zig ten deele in deszelfs holligheid ontsluiten, en ten deele geplaatst zyn beneden deszelfs (f) *inwendige mond*, te weten, in de (g) *scheede*.

3. Dog de *Oorzaak*, waarom deze *Afleidinge* in de Baarmoeder, en *Ontlastinge* daar uit geschieden, is, dat de voornoemde *Vaten* met veel bloed vervult, door de *Kragt van 't Harte* tot zoo verre uitgezet worden, dat de *mondjes der Slag-adertjes* eendelyk verwyd worden, waar op de *uitberstinge van Bloed* volgt; maar als de *Kragt van het harte* ophoud, en de *Bloedrykheid* vermindert is, trekken zig dezelve wederom toe. Dat nu het (h) *Baarmoederlyke Bloed* door de *kragt van 't Harte* geperst word, blykt daar uit, dat zoo de (i) *Moederkoek*

van
(a) *Uterina*. (b) *Emmenagoga*. (c) *Aristolochica*. (d) *Echolica*.
(e) *Sanguis Menstruus*. (f) *Orificium Uteri Internum*. (g) *Vagina*. (h) *Sanguis Uterinus*. (i) *Placenta*.

van de Baarmoeder eener zwangere Vrouwe afgescheurt is, de Vrucht ondertusfchen in de Baarmoeder blyvende, daar op zoo groote Bloedstortingevolgt, dat, zoo 'er de Vrucht niet uitgehaalt word, de Moeder sterft; om dat namentlyk het Bloed door de kragt van 't Harte voortgeperft word, en de Baarmoeder door de daar inzittende Vrucht zoodanig uitgezet word, dat zig de mondjes der Vaten niet kunnen toetrekken. Het zelve dat wy zoo even van de *Maandftonden* gezegt hebben, kan ook opgemaakt worden, uit den (a) Vloed der Kraam-zuiveringen.

4. Dog zoo men vraagt, waarom de Ontlastinge van Bloed uit die Slag-aderen niet altyd, maar alleenlyk op gezette tyden gefchiet? Moet men overwegen, dat de einden der Slag-aderen als drietakig, of in drie takken verdeelt zyn, welkers middelste in een Ader eindigt, dog de twee zylyngfche takken ontfluiten zig in Holligheden, de eene namentlyk in een Klier, maar de andere in Water-vaten: derhalven laat de eerste tak het dikkere Bloed door; en de twee overige, om dat ze dunder en fynder zyn, brengen alleenlyk deszelfs fynder deel over. Laat ons derhalven onderstellen dat 'er een beletzel is in de aderen (by voorbeeld uit Bloedrykheid), of een meer als gewone persfinge in de Slag-aderen, dan moeten de zylyngfche Vaten daar van tot zoo verre verwyd worden, dat die, welke in 't eerst niet als Water, nu rood Bloed inlaten; om dat ze van een fynder maakzel zyn, en zig openen in Holligheden daar geen beletzel is, 'twelk den aandrang wederftaat; maar het is geheel anders gelegen met den middelsten tak. Want zoo haast als dat beletzel in de Aderen weggenomen word, of als de persfinge of de kragt van 't Harte vermindert word (als namentlyk den overvloed van Bloed, door middel van de Maandelykfche ontlastinge, vermindert is), dan trekken zig deze zylyngfche

(a) *Fluxus Lochiorum.*

sche Vaten wederom toe, en 't Bloed gaat in de aderen over. Dit bewys kan opgeheldert worden met een voorbeeld van die oogrok 't (a) *Witte* of 't *Bint-vlies* genoemd; het welk in een natuurlyken staat t'eenemaal wit is, alzoo 'er door 't zelve genoegzaam geene andere Vaatjes als de zylyngsche taktjes der Slag-aderen loopen; Edog zoo men eenig beletzel legt ter plaats daar een Ader is, by voorbeeld, zoo die toegedrukt word, of zoo het einde van een Slag-ader verstoppt of toegetrokken word, zoo dat het Bloed niet vaardig kan loopen uit de Slag-ader in de Ader, by voorbeeld, zoo den hals nauw toegebonden word, dan zullen die Vaten van 't Bint-vlies eerst onzichtbaar, nu rood en zichtbaar worden, te weten van deze persfinge; om dat 't Bloed belet zynde in de Aderen te loopen, in de zylyngsche Vaten geperst word; maar deeze roodheid verdwynt als het beletzel weggenomen is. Even zoo is het gelegen met de Baarmoederlyke Vaten, alwaar Water-vaten zyn, of zeer kleine uiteindens der Slag-aderen, met opene mondjes in de Holligheid van de Baarmoeder eindigende. Dat nu dit Bloed, uit die verwyde Zylyngsche Vaten vloeit, (welke in haren natuurlyken staat, geen bloed, maar fynder vogt, voor de gladmakinge der deelen, ontfangen) blykt klaar genoeg uit den vloed *der Kraam-zuiveringen*; want deze verlaten allengskens hare bloedige koleur.

5. Nu moeten wy zien, welke de Oorzaak zy van de eerste ontlastinge der Maandstonden in de Vrysters. Deze nu (om 't met een woord te zeggen) is niets anders als *Bloedrykheid* of *overvloed van Bloed*; welke voortgebracht word, om dat in een Vryster, van hare geboorte tot hare huwbare jaren toe, de quantiteit van Bloed, door de Kragt der ingewanden gemaakt, toeneemt; want zulk eene vermeerderinge is ten uitersten nootzakelyk tot grootere uitzettinge der

(a) *Alluginea seu Conjunctiva.*

der Vaten en opwasfinge van een Vryfter; Maar na dat deze zal bereikt hebben de eindpalen van grootte, zoo dat de Vaten niet meer kunnen verwyd of uitgezet worden, moet 'er nootwendig een *Bloedrykheid* voortkomen, te weten, van die vermeerderinge van Bloed welke nog blyft: want daar is in 't minft geen rede, waarom die ophouden zoude; vermits 't 'er zoo verre van daan is, dat de Kragt der ingewanden, waar door 't Bloed gemaakt word, zoude verminderen, dat die (zegge ik) eer vermeerdert word. Derhalven moet 't overtollige Bloed uitgeworpen worden, door de minft tegenftant biedende Vaten, hoedanige zyn de Moeder-vaten; anderzints zal een Vryfter ziek zyn.

5. Zoo men vervolgens vraagt waar van daan 't koomt dat de Mannen die *Maandftonden* met de Vrouwen niet gemeen hebben? Is 't antwoord, en de rede hier van, om dat de Mannen langzamer en later haren vollen wasdom krygen als de Vrouwen; want zoo haast als zy die bereikt hebben, word ook in dezelve de een of andere ontlastinge op gezette tyden vermeerdert: Nadien 't blykt uit de waarnemingen van SANCTORIUS: dat de Mannen alle maanden Bloedryk worden, welke Bloedrykheid, of door 't overvloediger Zweet, of door een andere Ontlastinge weggenomen word (†). Iets diergelyks ziet men zomtyds in die Vrouwen, welke geene Maandftonden krygen; en daar door gezont blyven. Daarenboven moet men ook aanmerken, dat de Vrouwen in 't gemeen *minder* uitwaasfemen als de Mannen; en dat die Vrouwen welke *veel* uitwaasfemen, gelyk de sterke Vrouwsperzoonen, in 't geheel niet, of ten minften zeer weinig de Maandftonden hebben; dog die gene welke een flap en koud Lighaams gestel hebben, en een zittend leven leiden, hebben doorgaans sterke Maandelyksche ontlastingen.

BE-

(†) Zie SANCTORII *Med. Static.* Sect. I. Aph. 65.

BETOOG. BESP. VOORSTEL. Hoe nader wy aan onze geboorte zyn, hoe de *persfende Kragt* van 't Harte meer overtreft de *tegenstant* van alle de Vaten des Lighaams t'zamen: en dat blykt uit de aangroei-jinge der Dieren, welke na evenredigheid in de jonkheid meer groeijen als in vervolg van tyd: Dus dan moet dat Lighaam, welkers groeityd nader aan zyne geboorte is, 't overige gelyk gestelt zynde, flappe-re en zagtere Vaten hebben, als dat welkers groeityd verder van zyne geboorte is: Derhalven, dewyl de Vrouwen het toppunt van haren Wasdom eerder bereiken als de Mannen, moeten hare Vaten ook nootwendig uitzettelyker en zagter zyn.

7. Nu moeten wy vervolgens onderzoeken, waarom dat 't overtollige bloed na de Baarmoeder geleid word. De rede, waarom zulks geschiet, is zekerlyk deze: nadien 'er in een Vrouw, die na by de Eindpaal van haren Wasdom kooft, nergens *minder tegenstant* is als in den Onderbuik, hierom is 'er ook nergens *minder* tegenstant als in het Bekken, en in deze plaats nergens *minder* als in de Baarmoeder? Vermits de Vrouwen, na mate van hare groote een veel ruimeren en uitzettelyker Onderbuik hebben als de Mannen; want in het Bekken der Mannen word alleenlyk bevat de Blaas en den endeldarm; boven welke in 't bekken der Vrouwen ook de Baarmoeder is; voeg 'er by dat derzelve bekken gemeenlyk ruimer is als ten aanzien van de daar in bevattene ingewanden vereifcht wierd. Daarenboven, dewyl de Blaas elk oogenblik haar vogt ontfangt, en den Endeldarm van gelyke het hare, dog de Baarmoeder niets diergelyks, blykt hier uit, dat 'er in de Baarmoeder de minste tegenstant is. Voorts is 'er geen deel in het Vrouwelyk Lighaam bekend, waar in 't Bloed uit zoo veele verscheidene plaatzen loopt, als in de Baarmoeder; want verscheidene uiteinden der Slag-aderen van verscheidene Bronwellen (†) voort-

ko-

(†) Zie de *Institut. Med.* van onzen AUTEUR. § 664.

komende loopen daart'zamen. Daar komt nog by, dat in den geheelen omtrek van de Baarmoeder de Aderen zonder Klap-vliezen zyn, en dat dit gebrek niet vervult word door de toedrukkinge der Spieren, welke het Aderlyke Bloed voortdryven; want daar is geen deel des Lighaams, dat met minder (†) Spieren voorzien en omzet is: by gevolg wederstaat al het bloed, dat in de Aderen is, het bloed, dat uit de Slag-aderen aankomt, en dus, zoo haast als het in een weinig meerder quantiteit tegenwoordig is, word het ten eersten voortgeperst na de minst tegenstand biedende plaatsen.

8. Wy kennen nu drie soorten van Oorzaken, aan welke de ontlastinge der Maandstonden, in een gezonde Vrouw, toekomt; te weten, 1. De *Bloedrykheid*. 2. De Afleidinge van 't *overtollige* Bloed na de Baarmoeder, als namentlyk na een minst tegenstandbiedende deel. 3. De Bequaamheid of geschiktheid der Baarmoederlyke Vaten ter ontlastinge. Derhal-

(†) Den zeer beroemden Ontleeder FREDERIK RUYSCH heeft reets eenige jaren geleden, verzekert, dat hy in den bodem of grond van de Baarmoeder een nieuwe Spier ontdekt heeft, welke hy de *Ring-spier* of *Rondagtige Spier* (*Orbicularis*) genoemd heeft, om dat ze uit *ringswyze* draden bestaat, en heeft gezegt, dat deze diende ter scheidinge en ontlastinge van de nageboorte uit de Baarmoeder na de verlosinge van de Vrugt. Zie de *Ontleedkundige Verhandeling* van dezen AUTEUR, over een Spier in den Bodem der Baarmoeder ontdekt, in 't Latyn uitgegeven te *Amsterdam* Ann. 1726. Dog deze uitvindinge stemmen alle Ontleders zoo niet toe: want hier te *Parys* zyn sommige Beroemde Ontleeders zeer ervaren in de Ontleedkunde, welke (zoo als ik uit een van dezelve verstaan hebbe) alle drie te gelyk na deze Spier in eene gestorvene, en 't Kind, na de gewoone dragt tyd, reets gebaart hebbende *Kraamvrouw* (want RUYSCH zelfs leert in 't aangehaalde Werk, pag. 9. dat deze omstandigheden nootzakelyk zyn) zeer naukeurig gezogt hebben, maar te vergeefs. Derhalven schynt 't, dat men deze *Ruyschiaansche* Ontdekkinge, niet zonder rede, moet in twyfel trekken, tot dat ze door een overvloediger bevindinge bevestigd is; schoon egter de gelegenheid om zoodanigen Spier te ontdekken, zelden voortkomt.

halven kunnen de (a) *Vloedverwekkende* middelen ook tot drie Clasfen gebragt worden; welkers eerste bevat die Middelen, welke *Bloedrykheid* veroorzaken: De Tweede behelst die welke het bloed na de *Baar-moeder* leiden: de Derde eindelyk sluit in de (b) *Openende Plaats Moeder-middelen*. Daarom moet men, als men de *Opgestopte Maandstonden* der Vrouwen zal genezen, wel eerst onderzoeken, of 'er te ontlastene stoffe is, of, of 'er overtollig bloed is; want zoo deze stoffe ontbreekt 'zullen de Geneesmiddelen van de *tweede* en *derde* Clasfe meer schade als voordeel toebrengen.

9. De *Bloedrykheid* nu word voortgebragt, 1. Van elk Geneesmiddel, het welk maakt, dat uit de Spys en Drank, door de kragt der eerste Ingewanden, meer *Chyl* in de Aderen ontfangen word, als vereist word tot groeiinge of voetzels des Lighaams, en om het verlies weder te herstellen. 2. Van elk Geneesmiddel, dat de tweede Ingewanden, welke (c) *Bloedmakende* genoemd worden, zoo versterkt en aandoet, dat zy de *Chyl* in goed bloed veranderen. 3. Door wegneming der *Oorzaken* welke het gemaakte *Bloed* verdunnen en verspillen. Wy hebben derhalven drie verscheidene soorten van Middelen, onder de eerste Clasfe van de *Vloed-verwekkende*, dat is, van *Bloedrykheid* voortbrengende Middelen, vervat.

I. De Eerste nu dezer soorten vervat die middelen, welke de kragt der eerste Ingewanden, of der Ingewanden, aan de *Chylmakinge* toegewyt, vermeerderen: Waar onder ook getelt moeten worden, 1. Die welke de taaje en harde *Vuiligheden Ontbinden*; 2. Welke die, ontbonden zynde, door een prikkel *uitwerpen*. Want het is bekend, dat de holligheden der Darmen, door een zeker slym, van de *Klieren* daar ter plaats afgescheiden, altyd besmeert worden;

(a) *Emmenagoga*. (b) *Topica uterina aperientia*. (c) *Sanguifica* vel *Hæmatopœa*.

den; maar welk (slym), zoo het dik word, en aan de darmen blyft hangen, de Mondjes der kleinste Vaten verftopt, en dus den overgang van de Chyl in de Melkvaten belet; waar uit dan een (a) *Vermageringe* of *Uitdroginge* ontftaat, welke geheel tegen de *Bloedrykheid* ftrydig is. Derhalven moet zoodanigen slym, zoo het 'er is, eerft *Ontbonden*, en vervolgens *uitgeworpen* worden, op dat men *Bloedrykheid* voortbrengt: Waarom wy eerft zullen handelen van die Middelen, welke dit slym ontbinden en uitdryven; maar daarna van die, welke de Kragt der Eerfte Ingewanden vermeerderen.

Die Middelen, welke het genoemde slym *ontbinden*, zyn de volgende, i. Alle Aromatike ftinkende *Gommen*, Gommen tegen de *Moeder-ziekten* genoemd; want deze blyven 'er wegens hare Slymigheid aanhangen, en vermengen zig met het slym, door hare Zeepagtige kragt, en ontbinden het zelve, prikkelen ook te gelyk, en bevorderen dezelfs voortdryvinge. Waarom de Gom Ammoniac, (b) Duivelsdrek, B dellium, Galbanum, Myrrhe, Sagapenum, en Opopanax, van alle, *Gommen tegen de Moeder-ziekten*, genoemd zyn, nadien deze ingenomen zynde door de warmte van ons Lighaam gemakkelyk ontbonden worden, en, terwyl zy ontbonden zynde blyven hangen, waasfemt het fcherpe, dat in die Gommen is, uit, prikkelt de Ingewanden, en vaagt zeer zagt af: zy werken derhalven niet door eene zekere kragt eigentlyk aan de Baarmoeder toegeëigent, maar door haare ontbindende, te weten, door haare Zeepagtige en Aromatike eigenschap, zeer dienftig voor de Zenuen. Laat derhalven een Geneesheer, zullende een Vrouw geneezen, welkers Maandftonden, door gebrek van Bloedrykheid, opgestopt zyn, op deze wyze voorfchryven,

℞ Gum-

(a) *Inanitia five Atrophia.* (b) *Afa foetida.*

℞ Gummi Ammiaci,
Galbani,
Sagapeni,
Myrrhæ, ana ʒj,

Olei stillat. succini
rectific. Q. S.
M. Fiant inde Pilulæ
singulæ gran. iij
vel iv.

Neemt Gom Ammoniac.
Galbanum
Sagapenum,
Myrrhe, van elks
een scrupel,
Barnsteen-oly zoo
veel genoeg is,
Mengt ze, en maakt 'er
Pillen van, elk van drie
of vier greinen.

Deze zyn overal dienstig, alwaar, om de gezegde Oorzaak, den Ingang van de Chyl belet word, gelyk geschiet in de Miltzugtige, en in de met Opstyggingen gequelde Vrouwen. Daarenboven ontbinden ze het bovengenoemde Slym. 2. Alle *vaste zouten*, 't zy dat ze op de TACHENIAANSCHÉ Wys bereid zyn, 't zy dat ze Alcalisch zyn; die bovendien dit byzonders hebben, dat ze schielyk voorbyvloeijen; waarom derzelve uitwerkinge, voor een tyd, groot is, dog die houd binnen korten op. Hier toe behoren ook de *t'zamengestelde vaste zouten*; als Borax, Sal Ammoniac, Vitriool, Wynsteen, Sal Polychrest, Sal Regeneratus SENNERTI, enz. Dus dan neemt van dit of dat Zout een dragma, ontbind het in vier oncen Wynruit-water. Laat de Zieke op de Pillen hier van een lepel vol innemen. Zoo zullen ze malkanderen helpen. 3. Alle *Vlugge Alcalische Zouten*; als zyn alle Vlugge Olyagtige Zouten, de Geesten van Herts-hoorn, van Pis, van Bloed, enz. Eindelyk ten 4. Alle *Zeepen*, van welken aart zy ook zyn; want zy komen naby de natuur van een Gom; waarom de Zeep zoo zeer geroemt word om een Miskraam te veroorzaken en de Maandstonden te doen voortkomen. Derhalven, om het bovengenoemde Slym te ontbinden,

<p>℞ <i>Saponis Venet.</i> ʒiv;</p> <p><i>Bulb. recent. Ari</i> ʒj;</p> <p><i>Asæ fætidaë</i> ʒß.</p> <p><i>Fiant Pillulæ, singulæ</i> <i>gran.</i> iij.</p>	<p>Neemt Veneetsche Zeep vier dragma.</p> <p>Versche Bollen van Kalfsvoet een dragma.</p> <p>Duivelsdrek een half dragma.</p> <p>Mengt ze, en maakt 'er Pillen van, elk van drie greinen.</p>
--	---

Laat de Zieke 'er alle twee uren een van innemen. Deze zyn de *Afvagende* Middelen der Eerste Wegen. Nu volgen die Middelen, welke het ontbondene Slym *uitdryven*: En de zoodanige zyn Aloë, Rhabarber, Coloquint, Jalappe, Sagapenum, Opopanax, en voornamentlyk de Witte wilde Wyngaart-wortel. De Geneesheeren hebben den Naam van *Moeder-middelen* aan deze gegeven van wegens hare *Uitwerkinge*, nadien ze te gelyk *Ontbinden* en *Uitdryven*, Ten dien einde moet men zoodanigen voorschrift geven,

<p>℞ <i>Aloës opt.</i> ʒj</p> <p><i>Resin. Jalapp. gr.</i> xv.</p> <p><i>Colocyth. gr.</i> v. (<i>pro stimulo.</i>)</p> <p><i>M. Fiant Pilulæ, singulæ gr.</i> iij, <i>quæ deaurantur.</i></p>	<p>Neemt Beste Aloë een dragma.</p> <p>Harst van Jalappe xv. greinen.</p> <p>Koloquint v. greinen (voor een prikkel.)</p> <p>Mengt ze, en maakt 'er Pillen van, elk van drie greinen, die men moet vergulden.</p>
--	---

De Zieke neme hier van dagelyks met het aanbreeken van den dag, drie of vier in, als 'er tekenen zyn van ontbonden Slym, en slaape daarop een of twee uren lang.

Maar nu moeten wy zien, welke middelen aan de eerste Ingewanden grooter Kragt byzetten, zoo dat

ze goede Chyl maken, en die in de Melk-vaten voortdryven. De Kragt dan der eerste Ingewanden vermeerderen (door namentlyk derzelver toetrekken- de Kragt te vermeerderen) alle middelen welke de Vezelen *stwyver* maken: De zoodanige nu zyn, (1) De *t'zamentrekkende* Geneesmiddelen: als *a. Staal*; want niets is in dit geval meer dienstig, voornamentlyk, zoo het onder die form gegeven word, dat het met het bloed niet vermengt word, maar op de vaste deelen werkt door de Vezelen te versterken; want zoo't met het bloed vermengt word, word het een zeer sterk verdikkent middel, maar, met het bovengenoemde bestuur ingenomen, werk het zeer wel, en versterkt de Vezelen; gelyk dit hier uit blykt, dat na deszelfs gebruik, de bleeke koleur der Vrysters in 't kort verandert word in een glanzige, en de Pols te voren slap en traag, in een bykans Koortzige. Daarenboven heeft deszelfs gebruik plaats, wanneer de vereiste styfte der Ingewanden ontbreekt, en'er overvloed van Slym is: Eindelyk zoo'er te veel *Zuur* is, dan moet het staal in Substantie, of het Vylzel ingegeven worden; maar zoo een taaje en niet zuure Slym de overhand heeft, dan moet men dit middel in Rhynsche-wyn of in Azyn voorschryven; de andere bereidingen zyn zoo goed niet. *β. (a) KIN-KINA*, in allerhande form gegeven; en deze kooft zeer na by het Staal. *γ. De Rhabarber* zoo de *Levantsche*, als *Turksche* en *Moscovische*. *δ. Tamarisch*, en voornamentlyk de bast van deszelfs Wortel. *ε. Kappers*: en verscheidene bereidingen uit dezelve. Derhalven blykt hier uit, dat de sterkste *t'zamentrekkende* Middelen (b) *Vloed-verwekkende* kunnen worden.

Nu volgen de Voorbeelden voor (c) Recepten.

Zoo het *Zuur* de overhand heeft, zal het ontdekt kunnen worden uit de begeerte na ongevoeggelyke en gewone dingen, uit de zuure Oprispingen, uit de

Buik-

(a) *Cortex Peruvianus.* (b) *Emmenagoga.* (c) *Formula.*

Buik-pynen met een gevoel van koude, uit de knaginge van de Maag, uit de Winden, uit de Krampen, uit den Afgang een zuure reuk van zig gevende, uit de traagheid en werkloosheid van de Gal, enz. Derhalven, in dit geval,

℞ *Lim. Ferri* (*supra Porphyritim diu trit.* zij

Extract Rhei zijß

Cort. Peruv. zijß

M. F. Pillulæ, singulæ gran. v.

Neemt Vylzel van yzer (op een vryf-steen lang gevreven) twee dragma.

Extract van Rhabarber anderhalf dragma.

Kin-kina een half dragma.

Mengt ze en maakt 'er Pillen van, elk van vyf Greinen.

De Zieke neme hier van alle twee uur een in.

Zoo 'er geen overtollig zuur is, dan verwekt het Staal, in substantie gegeven, doorgaans benautheden, brakingen, Buik-loop en buikpynen; want het word niet ontbonden, maar werkt alleen door te prikkelen. In dit geval dan

℞ *Vini Rhen. Libr. iv.*

Chalybis grosso modo triti zij

Cort. Peruv. (grosfe pulver.) zij

Leni tepore, macerentur per 24 horas.

Neemt Rynsche Wyn, vier ponden.

Grof gevreven Staal, twee oncen.

Grof gepulverizeerde Kin-kina, een once.

Laten ze in een zagte warmte vierentwintig uren lang getrokken worden.

Men gebruike vervolgens van deze Infusie anderhalf oncen op een ledige Maag, driemaal des daags een uur voor 't eeten.

Hier toe behoren ten (2) die warme en prikkelende *Aromatike-Middelen*, welke onder het distilleren veel Oly geven, die zeer scherp is. De zoodanige

zyn de (a) Boom des Levens, Zeven-boom, Wynruit, voornamentlyk de Wilde-berg-ruit, Rosmaryn, Pulei, Majolein, Moederkruid, enz.

II. De Tweede soort van de *Bloedrykheid* voortbrengende Middelen behelst die, welke de (b) *Bloedmakende Kragt* in 't Harte en in de Bloedvaten vermeerderen. Deze kragt nu, is niet anders als de (c) open en toegaande kragt der Vaten: dog die word vermeerdert door dezelve Geneesmiddelen, welke voor de Vaten van de eerste soort, of die voor de Chylmakinge geschikt zyn, reets voorgeschreven zyn. Derhalven zyn alle middelen welke de (d) Chylmakinge bevorderen, ook genoegzaam om de Bloedmakinge te bevorderen; want het is niet mogelyk de eerste wegen te verbeteren, of de tweede worden teffens verbeterd; en de tweede kunnen niet verbeterd worden, ten zy de eerste wegen verbeterd zyn. Eindelijk komt hier ook nog by de Beweginge des Lighaams in een vrye Lugt.

III. De derde soort der gezegde Geneesmiddelen fluit die in, welke de al te groote *verteeringe* en *verspillinge* van 't gemaakte Bloed beletten. Derhalven moet men vermyden al dat Zweet of al te sterke doorwaasfeminge verwekt.

10. De *Tweede Clasfe* der (e) *Vloed-verwekkende* Middelen vervat die, welke het *overtollige* bloed na de Baarmoeder afleiden: En de zoodanige zyn alle, welke de *tegenstant* in de Baarmoederlyke Vaten verminderen, en te gelyk in andere vermeerderen. Dog de *tegenstant* der Baarmoederlyke Vaten word tweezints vermindert: 1. Door die Vaten *slap te maken*: 2. Door den *te rug loop* van 't bloed van de onderste Aderen na het Harte te *versnellen*. Wy verdeelen derhalven de Geneesmiddelen van deze tweede Clasfe ook in twee soorten. I. De

(a) *Tbuya sive Arbor Vitæ*, *Sabina*, *Ruta*, *Imprimis Montana*, *Rosmarinus*, *Pulegium*, *Majorana*, *Matricaria* (b) *Vis Hamatopasa*. (c) *Vis Oscillatoria*. (d) *Chylificatio*. (e) *Emmenagoga*.

I. De Eerste behelst die welke de Moeder-vaten slap maken: hoedanige zyn, 1. Alle *lauw warme Baden* tot aan de navel toe geappliceert; want op deze wys worden de Vaten van de onderste deelen des Lighaams slap gemaakt, terwyl de Vaten van de bovenste deelen door de koude van de Lugt t'zamengetrokken worden, voornamentlyk zoo die bovenste deelen in een koele Lugt geplaatst worden. 2. Alle *uitwendige warmte* aan de onderste deelen geappliceert. 3. *Zalven* welke bestaan uit vette Aromatike Olyagtige en zoute Middelen: hoedanige zyn *Unguentum Martiatum, Nervinum, Arthriticum*, enz. Want de zoodanige aan de Voeten, Schenkels en Liesfen gestreken zynde, doen zeer veel voordeel. Hier toe behooren ook de Slapmakende en Verwarmende *Pleisters*, en voornamentlyk die welke uit stinkende Gommen bereid zyn; want deze maken de Vaten Slap en bedwingen te gelyk het uitwaasfemende Vogt, waar op een grooter warmte volgt, onder de gedaante van een gedurig Bad. Daarenboven behoren hiertoe de zoogenoemde (a) Moeder-Kruiden; onder welke de voornaamste zyn de Wynruit, Zeven-boom, Jenever-beziën, de Boom des Levens, Majolein, Pulei: uit welke Baden, Pappen, Zalven, en Pleisters kunnen gemaakt worden.

II. De tweede of laatste soort der Geneesmiddelen van de *tweede* Classe fluit die in, welke den *te rug loop* van de onderste Aderen na het Harte *versnellen*: welke de volgende zyn: 1. De *Vryvingen* beneden van de voeten tot de Liesfen toe vervolgt, en dat met warm en droog Linnen, ieder reis een half uur lang. 2. (b) De *Wandelende Beweginge*; want de Spieren van de Scheenen, van de Schenkels en van de Dyen, drukken door hare gedurige werkinge hare Aderen veel toe, en dryven het Bloed voort na de bovenste deelen. 3. (c) De *Springende beweginge*; want deze is van

V 4

zoo

(a) *Plantæ Uerinæ*. (b) *Motus Ambulatorius*. (c) *Motus Saltationis*.

zoo groot een aanbelang, dat HIPPOCRATES zegt, dat die een *Miskraam* veroorzaakt (†). Alle deze Middelen bevorderen de ontlastinge der *Maandston-*
den,

(†) *Libr. de Natura Pueri, Sect. iv. vers 9. ad 22. Edit. LIND.* Dog het lust ons deze Plaats, nadien ze zeer aanmerkenswaardig is, geheel hier nu by te voegen; dus dan is de *Latynsche Vertalinge*: „ *Mulieris nobis familiaris Famula Cantrix*
„ *magnæ existimationis, ex Virorum consuetudine erat, quam in*
„ *ventre concipere non conveniebat, ne minoris existimationis red-*
„ *deretur. Audierat autem Cantrix ipsa, qualia Mulieres inter*
„ *se dicunt, quod quando Mulier conceptura est in ventre, genitu-*
„ *ra non egreditur, sed intus manet. Auditis autem bis atque in-*
„ *tellectis, hoc semper observavit; & quum quandoque, sentiret*
„ *genituram non exeuntem, Dominæ exposuit, & sermo statim ad*
„ *me pervenit. Ego vero, quum audiissem, jussi ipsam ad terram*
„ *saltare; & postquam exiliisset jam septies, genitura in terram*
„ *profluxit, & strepitus factus est, atque illa conspecta, ipsa admi-*
„ *rata est, &c. dat is, Een Zangster van groote agtinge, dienst-*
„ *maagt van eene ons welbekende Vrouwe, boeleerde met Manvolk,*
„ *welke het Zwanger zyn niet diende, op dat hare agtinge niet*
„ *zoude vermindert worden. Dog deze Zangster hadde geboort,*
„ *hoedanige dingen de Vrouwen onder malkanderen zeggen, dat,*
„ *als een Vrouw zal Zwanger worden, het Zaat niet uitloopt,*
„ *maar binnen de Boarmoesder blyft. Als zy dit nu geboort en ver-*
„ *slaan hadde, heeft zy daar altyd op gelet: en dewyl ze op zekere*
„ *tyd voelde; dat 'er het Zaat niet uitliep, heeft zy het aan hare*
„ *Vrouwe ontdekt, en het gesprek is my terstout ter ooren geko-*
„ *men. Dog ik, dit verstaan hebbende, hebbe haar bevolen ter deeg*
„ *op te springen; en na dat ze nu zevenmaal opgesprongen had-*
„ *de, is het Zaat op de aarde geloopt, en heeft een groot ge-*
„ *raas veroorzaakt, en dat bezien hebbende, was zy daar over*
„ *zeer verwondert, enz. ”* Waar uit inderdaat klaar blykt, dat
zig HIPPOCRATES, in dit geval geheel tegen zynen Eet gedragen
heeft; waar in by van zyne Leerlingen zelf vorderde, dat zy
zouden zweeren, dat ze een Vrouw nooit eenig Middel zullen
ingeven, om de Vrucht of de Dragt te verderven, & δὲ γυναικῶν
νὺν πρὸς οὐδὲν φθόρον δώτω. En zeker het schynt, dat by in geen
deele kan verontschuldigt worden; ten zy men met zommige
Schryvers zegge, dat dit Boek de *Natura Pueri* niet van HIPPOCRATES
is, maar van POLYBIUS, of (gelyk ANDREAS CAESALPINUS meent
Artis Medicæ, Lib. VIII. Cap. I.) van ALCMAEON den Crotoniater.
Dog hier over verdient vooral te worden nagez en de zeer geleerde
en uitmuntende Uitlegginge van J. H. MEIBOOM over den Eet van
HIPPOCRATES, *Cap. xv. pag. m. 144.*

den, door den tegenstant in de Aderen weg te nemen: want, als die weggenomen is, vloeid het Bloed in grooter overvloed na die deelen; waar door de persing van Bloed op en door de Zytingsche Vaten grooter word; en hier op volgt deszelfs ontlastinge.

II. De *Derde* Classe der *Vloedverwekkende* Middelen vervat die, welke de Baarmoederlyke Vaten schikken tot de *Ontlastinge*: als zyn, 1. De *Waasfems* van enkel *warm Water*, aan de onderste deelen des Lighaams geappliceert. 2. De *Slapmakende Stovingen*, door middel van Sponsen of Linnen geappliceert aan de Liesfen, Bil-naad, Scheede, Onderbuik: hier toe behooren ook de *Pappen*, *Pleisters*, *Moeder-pillen*, (*Pesfaria*) en diergelyke, bestaande uit Slapmakende Middelen; dog welkers stoffe men halen moet uit het vorige Leerstuk van de *Slapmakende* Middelen. 3. Word hier zeer geprezen de waasfem uit zommige *scherpe* Middelen, gelyk uit de *Alcalische Pisagtige Zouten*, in de Baarmoeder ontfangen, die egter niet zonder gevaar is, want hy prikkelt hevig, en brengt een zeer sterke toetrekkinge in de Baarmoederlyke *Vezelen*: derhalven moet zoodanigen waasfem voorzigtig gebruikt worden, dewyl die dikwyls de Baarmoeder onvrugtbaar maakt, en verschrikkelijke toetrekkingen en krampen voortbrengt: want die Waasfem is zeer scherp en ontsteekt de Baarmoeder; waar uit zelfs ligt het (a) heete *Vuur*, of een *Knoestgezwel* voortkoomt; ja ook, als de Baarmoeder hevig ontstoken is, word het geheele *Zenu-gestel* door *Krampen* getrokken: Waarom men, indien zoodanige Waasfem gebruikt moet worden, de uiterste voorzigtigheid moet aanwenden, dat de Waasfem niet al te scherp zy; Laat derhalven die Waasfem genoeg zyn, welke uitwaasfemt uit een weinig geest van *Sal Ammoniac* met veel water vermengt en warm gemaakt zynde; dog men moet geenzins gebruiken

(a) *Cangrena vel Scirrbus.*

die zeer scherpe Waassem, welke een zeker Kwakzalver ten dien einde gewoonelyk voortbragt, door namentlyk Pis en Levende Kalk onder malkanderen te vermengen, en die op 't vuur te zetten.

G E V O L G E N.

I. GEVOLG. Hier uit blykt, dat de (a) *Kraam-dryvende* Middelen van de derde Classe *Moeder-middelen* zyn; want daar word eene reets tegenwoordige Bloedrykheid, en deszelfs Afleidinge na de Lyfmoeder onderstelt; want anderzins is 't niet nodig *Kraam-zuiveringen* te verwekken.

II. GEVOLG. De (b) *Vrugt-uitdryvende* Middelen zyn dezelve, maar sterker; dog zoo men by dezelve de *Nies-middelen* voegt, dan werken ze waarlyk zeer sterk.

III. GEVOLG. De (c) *Miskraam-verwekkende* Middelen zyn die, welke de Baarmoeder *openen*, en de Vrugt en Moeder-koek *uitdryven*: De zoodanige zyn, 1. *Al te veel* Bloed. 2. Alle middelen, welke het Bloed *Sterk* na de Lyfmoeder *afleiden*. 3. Die, welke de Lyfmoeder hevig *toewringen* of *t'zamentrekken*: Dog hier toe moet men brengen de Waassem van *Sal Ammoniac*, van de *Baarmoeder* eener *Zwangere* Vrouwe ontfangen; dat een allersterkst *Miskraam-verwekkend* Middel is: egter heeft men daar van groot gevaar te verwagten, gelyk wy boven verhaalt hebben.

IV. GEVOLG. Alle *Vrugt-uitdryvende* en *Miskraam-veroorzakende* Middelen moet men zeer voorzigtig gebruiken; want zy zyn schadelyk voor 't Lighaam, en worden niet alleenlyk met gevaar van de Vrugt, maar ook van de Moeder ingeven.

(a) *Aristolochica*. (b) *Ecbolica*. (c) *Abortiva*.

DERDE CLASSE.

VAN ZOMMIGE ANDERE GENEESMIDDELEN
OP DE VASTE EN VLOEIBARE DEELEN
TE GELYK WERKENDE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) Openende-Middelen.

1. **D**E Openende zyn die Middelen, welke de verstoppte wegen openen. Van deze nu heeft men drie Classen, welkers *Eerste* vervat alle die Middelen, welke de Vaten Slapmaken; waar over wy te voren gehandelt hebben: de *Tweede* behelst die, welke de Vogten verdeelen, ontbinden en verdunnen; waar over te voren ook gesproken is: de *Derde* eindelyk fluit in alle welke, na dat de Vaten verslapt zyn, en het Vogt verdunt is, beide in beweginge brengen, en den Omloop bevorderen.

2. Want om eenig verstoppt Vat te *Openen*, worden deze drie dingen nootzakelyk vereist; 1. Dat de Vaten Slapgemaakt worden; 2. Dat de vastzittende Stoffe ontbonden, of ten minsten verdunt worde; 3. Eindelyk dat in dit Vat den omloop bevordert worde.

GEVOLG. Daar uit blykt dan, hoe onbedagt dat zommige beweren, dat 'er (b) *Byzondere openende* Middelen zyn; hoedanige zy zeggen te zyn de Scordium, witte Marrubium, Geest van Sal Ammoniac, enz.

(a) *Aperientia.* (b) *Specifica Aperientia.*

TWEDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Verdryvende Middelen.

1. **D**E Verdryvende zyn die Middelen, welke het, 't zy in, 't zy buiten de Vaten stilstaande of geronnen Vogt, verdryven, zonder merkelyke scheidinge van 't geheel in de uitwendige deelen. Dog deze zyn zoo veel, als'er verscheidene Oorzaken van stilstant of buitenvatinge zyn.

2. Het Vogt nu staat in de Vaten stil, en daar kooft een Gezwel voort, 1. Van *Overvloed van Bloed*, en dan verftoont zig dat Gezwel root: in welk geval het grootfte Verdryvende-middel is *Ontlastinge van Vogt*, waar van het stilstaande van agteren voortgeperft word; dit is dan de reede, dat een *Aderlatinge* deze roode gezwollen kan wegnemen. 2. Kooft zulk een Gezwel voort van *Ontsteeking*: maar dan is een waar *Verdryvend Middel*, α . Al wat de Vaten Slapmaakt; β . Al wat het Slapgemaakte Vât verscheidentlyk beweegt, te weten, door te appliceeren beweging makende Kragten, die sterk toetrekken en verwyden: dit dan geschiet door *Aderlatinge*, en door *Uitwendige Vryvingen*. γ . Al wat, door de Vaten te Ontlasten, de Vogten aftrekt, ontbint, verdeelt, en verdunt. 3. Heeft 't Gezwel zyn oorsprong van de dikte van het gebonden of geronnen Vogt: dog dit *verdryft* alleenlyk een *Openend Geneesmiddel*.

3. Voorts worden de Buitengevaate vogten verdreven, als zy wederom in hare Vaten gebragt worden: Maar zulks word te weeggebragt, 1. Daar de (b) opflorpemde of inzuigende Vaten, zoo veel mogelyk is, te ontlasten van hare uitzettende Vogten: (Deze Vaten, waar over reets gehandelt is in de *VOORBEREID. HOOFDST. V. § 1.*, zyn van *VIEUSSENS* (†), in de

(a) *Discutientia.* (b) *Vasa absorbentia.*

(†) Zie *Novum Vasorum Corporis Humani Systema*, van DEZEN SCHRYVER, pag. m. 23. & seq.

de meeste Ingewanden, door middel van 't vergrootglas ontdekt, en eindigen in de Aderen op dezelve wys als de Ontlast-vaatjes van de Slag-aderen voortkomen.) Dog dit geschiet door een groote Aderlatinge, of door het gebruik van (a) Waterdryvende Middelen, alwaar een Aderlatinge ongeoorlooft is: welke twee Middelen in dit geval niet verzwakken, maar zelfs eerder versterken; waarom zy dan zeer dienstig zyn, als zy te gelyk kunnen gebruikt worden. 2. Het zelve word verkregen door middel van alle openende Middelen. 3. Door eene uitwendige, 't zy drukkende, 't zy droogmakende Kragt, aan 't Lighaam geappliceert. Eindelyk is aantemerken, dat de *Verdryvende Middelen* tegen de (b) Knoestgezwellen geenzins dienstig zyn.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (c) Week- en Los-makende Middelen.

I. **W**EEK- en Los-makende is al dat gene, het welk een Verhart en tot eenen Klomp t'zamengevoegt deel wederbrengt tot den vorigen staat van 't bevatte Vloeibare en het Bevattende vaste deel. De Verhardinge word in ons Lighaam voornamentlyk op drie wyzen voortgebracht; te weten, 1. Van eene al te sterke kokinge en drukkinge der Vogten: want op deze wyze worden'er de Vloeibaarste deelen uitgeperst, en de dikkere worden tot een gebondenen Klomp gebracht; waar door veroorzaakt word, dat de ten deele ledig gemaakte Vaten, in zeer korten tyd tot een groeijen en hart worden, of dat de dikke stillstaande of op een gepakte Vogten met hare Vaten t'zamen groeijen. 2. Van een (d) Stremzel, dat uit den eigenen aart der Vogten voortkoomt: dog dat'er nu zoo een *Stremzel* is blykt uit het wit van een Ey, dat door

(a) *Hydragoga.* (b) *Scirrhi.* (c) *Emollientia.* (d) *Coagulum.*

door het vuur gestremt word, schoon het in de schaal beslooten blyft. 3. Van een *Stremzel* door vermenging van eenig bykomend *Stremmend Lighaam* veroorzaakt.

2. De *Week- en Los-makende* Middelen zyn of *Inwendige*, of *Uitwendige*. En wy noemen die *Inwendige*, 1. Welke gebruikt worden onder de gedaante van een waassem, of rookinge door de mond ontfangen, of ingespeuit: zoodanig nu is 't Water tot *Waassem ontbonden*, dat zeer *Week- en Los-makend* is; maar het moet niet al te heet zyn, want dan trekt het toe, maar matig warm, en dan is het een zeer *Week- en Los-makend Middel*; gelyk blykt in de *Philosophys gecalcineerde Beenderen en Hoornen*, welke door den Waassem meer week-gemaakt worden, als door de *Kokingen*. De *Week- en Los-makende Middelen*, welke inwendig gebruikt worden; zyn ten 2. de (a) *Zoupen* uit alle deelen der Dieren, en voornamentlyk uit 't *Darmscheil en Darmen* bereid. 3. *Rauwe Dooijers van Eyeren*; welke schoon ze gene scherpte hebben, egter de *Harsten en Gommen* ontbinden. 4. Alle *Afkookzels* uit zagte meelagtige *Zaden*, en voornamentlyk uit *Granen*, welke *Uitgeperst* zynde een zeer zagten *Oly* geven, door zyne zagtheid na den zoeten *Amandel Oly* gelykende: de zoodanige zyn *Rogge, Taruw, Haver, Gerst, Geerst, Pis-tasjes*; maar voornamentlyk het *Meel* van alle deze *Vrugten en Zaden*; als ook de vier koude groote, en kleine *Zaden*. 5. De *Afkookzels* uit *Slymagtige en meelige Kruiden*, welke bykans smakeloos zyn: Zoodanige *Kruiden* nu zyn alle (b) zoorten van *Kaasjes-bladeren, Beren-klauw, Wolle-kruit, Glas-kruit, Bingel-kruit, Viool-kruit, Zoethout, Klap-roozen, Zeep-kruit, enz.* welke alle uit de

(a) *Fuscula.* (b) *Malvarum Species, Branca Ursina, Verbas-cum, Parietaria, Mercurialis, Glycyrrhiza, Papaver Erraticum, Saponaria, &c.*

lymigheid van haar Zap gekent worden. 6. De *Afkookzels* uit diergelyke zoete slymige Vrugten: gelyk (a) Vygen, Borst-pruimen, Rosynen, Korenten. 7. De Zappen der Planten, welke niet scherp zyn: gelyk Honing, Zuiker, Pyp-kassie, Manna. 8. De *Uitgeperste* bykans smakeloze *Olien*: gelyk de (b) *Olien* van zoete Amandelen, van Kokos-nooten, van Pis-tasjes, van Wit Heul-zaat, van Bilzen-zaat, van Olyven, van Lyn-zaat, van Okker-noten. 9. *Room* van zoete Melk en versche *Booter*.

3. Voorts zyn de *Uitwendige Week- en Los-makende Middelen* dezelve, dog zy worden geappliceert onder de gedaante van een Strykzel, Stovinge, Bad, Waasfem, Pap, Pleister, Invryvinge.

De (c) *Strykingen* of *Strykzels* worden gemaakt uit een vette, olyagtige, mergagtige, gebondene stoffe, waarmede het Lighaam bestreeken word; gelyk uit 't Merg der Beenderen.

De (d) *Zalven* zyn dikkere *Strykzels*, en bestaan uit eenige *Olien* en *Vet*.

De (e) *Stovingen* zyn *Afkookzels*, door Sponsagtige Lighamen warm aan de Leden geappliceert.

De (f) *Pappen* zyn de *Week- en Los-makende Middelen* zelfs in Water gekookt, en aan 't Lighaam geappliceert.

Een (g) *Pleister* is iets diergelyks, tot een dikker consistentie gebragt.

De (h) *Inwryvinge* is een soort van Stovinge, nadien het Stovende vogt *al lekkende*, of *drupsche wys* op het deel, dat gestooft moet worden, gegoten word.

Dog geen van alle deze *Week- en Los-makende Middelen* is uitmuntender, als de warme Waasfem van een

(a) *Ficus*, *Sebesten*, *Passulae Majores*. (b) *Olea Amygdalarum Dulcium*, *Nucum Coquo*, *Pistaciarum*, *Seminis Papaveris albi*, *Hyoscyami*, *Olivarum*, *Lini*, *Nucum Juglandium*. (c) *Litus*. (d) *Unguenta*. (e) *Fotus*. (f) *Cataplasmata*. (g) *Emplastrum*. (h) *Embrocatio*, sive *Embroche*, *Impluvium*, *Irrigatio*, *Instillatio*, *Stillicidium*.

een *vers geslagt* dier; by voorbeeld, zoo een Arm, of ander ontbloot lit in 't Lighaam van een vers gedood dier gestoken word; welk middel nergens meer gebruikt word, als in Italiën (†).

Voorts zyn alle deze Middelen hier in allerbest, dat, schoon ze aan *verharde* plaatzen geappliceert worden, zy egter nooit schadelyk zyn; terwyl dat de Openende Middelen, enz. dikwyls de ontsteeking vermeerderen, en Knoest- en Kreeft-gezwellen voortbrengen.

(†) Onzen *AUTHOR* Zinspeelt zonder twyffel op dit merkwaardig geval, het welke de Historischryvers verhalen van *PAUS ALEXANDER DE SESDE* en van zyn Bastert zoon *CAESAR BORGIA Hertog van Valentinois*: welke, als zy voorhadden eenige Kardinalen, om zig van hunne rykdommen meester te maken, op een Gastmaal door *Vergift* van kant te helpen, is het gebeurt, door een misgreep van den Schenker, dat de *Vergiftigde Wyn* aan de *Vergiftigers* zelfs gegeven wierd; als *Alexander* die gedronken hadde, is hy kort daarna gestorven; maar *CAESAR*, die hem slapper gedronken hadde, hebben de Geneesheeren uit de kaken van de dood gerukt, te weten, door 't gebruik van bequame Geneesmiddelen, en voornamentlyk door hem naakt in den Buik van een *versch ontweiden Muil-ezel* te sluiten: dewyl de huid door zoodanige *Stovinge* zoo Week gemaakt, en de Doorwaasseming teffens zoo bevordert geweest is, dat het *Vergift* door de overal open zynde Mondjes der Zweetgaten is uitgewaasemt, en zoo is die Vorst de dood ontworstelt, egter met verlies van zyne hairen en vel, ja zelfs, nadien tyd van eene langdurige en moeiljyke ziekte gequelt. Zie *OLDONUS*, in addit. ad *CIACCONIUM*, *Histor. Pontif. Rom. & Cardin.* Tom. III. pag. m. 161 & 162. Over deze zaak kunnen ook nagezien worden veele andere Schryvers, als *GUICCARDIN*, *AUBERI*, *MARIANA*, enz. Zie ook *MARC. AUREL. SEVERINUS*, in *Trimembr. Chirurg.*, Cap. de *Medela ex Diffect. Vivis Animantibus*, pag. m. 221. Een gelyk geval verhaalt ook *RHODIUS* (*Observ. Medic. Centur. III. Obs. 37.*) van *FRANC. ALVAROT*, Marquis van *Falcin*, welke *Wyn* met *Sublimaat* gemengt gedronken hadde, en op dezelve wys (zoo men den *SCHRYVER* mag geloven) als *CAESAR BORGIA* behouden is.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (a) t'Zamentrekkende, en Verhardende Middelen.

1. **V**An deze Geneesmiddelen, als ook van de (b) *Versterkende* is reets gehandelt in de beschryvinge der Middelen, welke op de vaste Deelen werken, te weten onder den Tytel der t'Zamentrekkende Middelen; en in de Beschryvinge der gener, welke op de vloeibare Deelen werken, onder den Tytel van (c) *Dikmakende, Verdikkende, en Stremmende Middelen*. Dog hier worden de t'Zamentrekkende Middelen beschout, voor zoo verre zy de toetrekke kragt der Vaten vermeerderen, en de Vogten teffens *verdikken*: De zoodanige nu zyn alle onrype Vrugten; want deze verkorten de Vezelen, en verdikken de Vogten.

2. Voor 't overige komen die Middelen, welke *Verhardende* genoemd worden, met de t'zamentrekkende t'eenemaal overeen, en zyn van denzelven aart, en diensvolgens is 't niet nodig, dat wy daar van iets meer zeggen.

Maar van de *Afvagende, Zuiverende en Wegvreetende* moeten wy nu handelen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de (d) Afvagende, Zuiverende, en Wegvreetende Middelen.

1. **D**E *Afvagende* zyn die Middelen, welke, aan het Lighaam geapliceert zynde, eenig *Vreemd* aan-

(a) *Adstringentia, & Indurantia*. (b) *Corroborantia*. (c) *Condensantia, Incrasantia, & Coagulantia*. (d) *Detergentia, Emulsantia & Erodentia*.

aanhangend Lighaam kunnen wegnemen, zonder belediging van 't Lighaam daar het zig aan vast hegt. Wy noemen nu dat geene (a) *Vreemd*, 't welk met dat geene, daar het zig aan vast hegt, geen een Lighaam kan uitmaken; gelyk het geronnen Bloed, dat aan de kanten van een Wonde blyft hangen: Voorts moet deze vasthegtinge afhangen van de *Vastkleevenheid*; want een pyl of doorn, aan eenig Deel vast zynde, behoort hier geenzins toe.

Derhalven is het Voorwerp van een Afvagend Geneesmiddel alleen het (b) *Vastkleevende*; 't welk voorwaar nootzakelyk bestaat uit eenen verharde Oly, want andere verharde of gestremde Lighamen, houden zig niet vast van wegen de lymigheid en vastkleevenheid. Dus dan moet een *Afvagend Middel* dat vastkleevende eerst verdeelen, dan het zelve tot dien staat brengen, dat 't van 't Water kan ontbonden en afgespoelt worden; maar terwyl 't een Oly is, hierom word 't door middel van enkel Water in geen deelen afgevaagt, maar zoo 't eerst met een dooyer van een Ey gewreeven word, zal het vervolgens gemakkelyk met Water kunnen vermengt en 'er uitgehaalt worden,

Hier toe dienen dan alle *Zeepagtige Middelen*, en sterke (c) *Alcalische Loogen*; want die twee schikken het vastkleevende dat 't met Water vermengt word. De *Zeepagtige Middelen* zyn allerhande Olyen met Zouten vermengt, maar zoo deze inwendig gebruikt worden, dan moeten ze zagt zyn, want anderzints zullen ze wegvreeten: Deze nu zyn tweederlei, te weten, 1. De *Natuurlyke*: onder welke de voornaamste zyn Honing, Aloë, Manna, Pyp-Kasfie, Zuiker, allerlei zachte Melk der Plantgewassen, als van Latouw, Cichorey, Paardebloemen, Scorfonera, en 't zap van Zeepkruid. Hier toe behoort ook de Gal der Dieren; welke zeer dienstig is om lymige en vuile

(a) *Alienum*. (b) *Tenax*. (c) *Lixivia Alcalina*.

le Zweeren aftevagen. Hier toe behoort ook de dooijer van een Ey; die zeer goet is, mits dat hy met een weinig Gal vermengt word. 2. De (a) door kunst gemaakte: gelyk zyn de Veneetsche en de zwarte Zeep, het (b) vlug Olyagtig zout, het (c) geregenezeert Zout van SENNERTUS, Tinctuur van Wynsteen uit 't vaste Zout met Brandewyn, als ook de Elixir met Alcalifche Zouten en Water t'zamengestelt.

2. De (d) Zuiverende zyn die, welke afvagen en te gelyk afspoelen door een waterig Voeder. Hier toe derhalven worden gebragt alle middelen, welke door eigene Kragt al dat vast zit doorkleinzen, en het zelve door een Waterig voeder, verdunnen en uitdryven.

3. De (e) Wegvreetende moeten genoemt worden die middelen, welke, niet alleen het lymige vastkleevende, maar ook de half verrotte Vezelen der Vaten, tot het levende vleesch toe ontbinden: dog het is nootzakelyk, dat zy het levende Vleesch onaangeraakt laten; andersins zouden ze eigentlyk (f) Brand-middelen zyn.

De Wegvreetende middelen zyn derhalven de volgende. 1. Alle de Pyn-verwekkende, welke te voren reets beschreven zyn. 2. De Verdunnende, Ontbindende en Verrotting veroorzakende. Voorts zoo eenige quaataardige Zweeren (welke altyd in 't vet zitten, want daar kruipen ze ligt voort, en worden (g) Invreetende Zweeren genoemt) moeten genezen worden, zullen wy daar in niets kunnen vorderen, ten zy dat de Vogten door inwendige Geneesmiddelen sterk bewogen en uitgedreven worden, en scheidinge gemaakt worde door uitwendige Corrosyve Middelen; onder welke de (h) neergeplofte Quikmiddelen de voornaamste zyn, op een verwarmende Pleister gelegd; men neeme den volgenden dag het verrotte weg, en men applicere op nieuw het neergeplofte Quik, tot

(a) *Artificialia*. (b) *Sal Volatilis Oleosus*. (c) *Sal Regeneratus Sennerti*. (d) *Emundantia*. (e) *Erodentia*. (f) *Causfica*. (g) *Phagedanica*. (h) *Mercurialia Precipitata*.

tot dat alles dat verteert moet worden, verteert is, dat is, tot dat alle bedorvene Klieren weggenomen zyn. Dog zoo iemand, wegens den daar uit ontstaanden stank, van het gebruik der Quikmiddelen afkeerig is, dan kan men vlugge Pis-agtige Geesten gebruiken, waar in Koper ontdaan is: Laat derhalven met deze ontbindinge, welke allerbest is, het Zweer bestreken worden; of men neme in deszelfs plaats de Elixir Proprietatis met zout van Wynsteen en schoon water bereid.

S E S D E H O O F D S T U K .

Van de (a) Verwarmende Middelen.

1. **V**erwarmende is dat gene, 't welk de Warmte des Lighaams vermeerdert. Dog om de wyze van deszelfs werkinge des te beter te begrypen, zullen wy eenige dingen over de Warmte in 't gemeen moeten laten voorafgaan.

2. Al wat uit Koud Warm word, word daarom Warm, of om dat 'er dadelyk Vuur aan geapliceert word, of om dat 'er beweginge ingebracht word door (b) wryvinge. Dog om Warmte door wryvinge voort te brengen zyn drie dingen noodig; te weten, 1. De Aanrakinge der Lighamen: 2. De Beweging der Lighamen: 3. De Drukkinge der Lighamen tegen malkanderen. Want zoo deze drie niet t'zamenloopen, zal'er in 't minst gene Warmte voortgebracht worden; want de Aanrakinge der Lighamen maakt, zonder Beweginge en Drukkinge of Schuringe, geene Warmte; een ligte Schuringe, dat is, zonder merkelyke drukkinge der Lighamen tegen malkanderen, verwekt ook geene Warmte, ten minste gene Warmte, welke zig aan de zintuigen ontdekt.

3. Hier

(a) *Calefacientia.* (b) *Attritus.*

3. Hier uit vloeijen derhalven deze Vier (a) ZET-REGELS.

I. ZETREG. Hoe de tegen malkanderen wryvende Lighamen zig onderling in meerder punten raken, of dat het zelve is, hoe derzelve Oppervlakten, volgens welke zy malkanderen raken, grooter zyn, hoe, het overige gelyk gestelt zynde, de Warmte door wryvinge verwekt, grooter is.

II. ZETREG. Hoe de Beweginge der tegen malkanderen wryvende Lighamen heviger is, dat is, hoe de Lighamen snelder en aanhoudender tegen malkanderen bewogen worden, hoe ook, het overige gelyk gestelt zynde, hare Warmte grooter is.

III. ZETREG. Hoe de Kragt, waar door deze wryvende Lighamen tegen malkanderen gedrukt worden grooter is, hoe derzelve Warmte te gelyk meer toeneemt.

IV. ZETREG. Hoe vaster, (harder, veeragtiger) eenig Lighaam is, hoe het, 't overige gelyk gestelt zynde, door applicatie van dadelyk Vuur, of door Schuuringe van een ander Lighaam, heeter word.

4. Ons Lighaam nu kan, of uitwendig, of inwendig Warm worden. In ons Lighaam word Warmte verwekt, 1. uitwendig, α . Door applicatie van Vuur, of eenig Warm Lighaam: β . Door wryvinge en schuuringe. 2. Inwendig, α . Door uitwendig verwekte Warmte. β . Door Schuringe der vaste deelen tegen malkanderen, desgelyks ook door gelyke Schuringe of wryvinge der vloeibare deelen tegen malkanderen. Voorts kunnen de vaste deelen tegen malkanderen gewreven worden in alle gewrigten; maar terwyl in dezelve, behalven de Gebondene en Bindende deelen, ook gladmakende Vogten zyn, welke tusfchen deze deelen tegenwoordig zyn; blyk hier in allen deelen uit, dat zoo lang dat Vogt tegenwoordig is, de Warmte door Schuringe (der vaste deelen tegen

malkanderen) zoo niet kan vermeerderd worden, dat ze ziekelyk word: maar zoo haast dat vogt ontbreekt, dan neemt de Warmte, door Schuring der vaste deelen, al te veel toe; gelyk in de (a) Jigt, 't Voet-euvel, Blauwschuit, enz. γ. Van de onderlinge werkinge der vaste en vloeibare deelen op malkanderen.

BETOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN.

I. VOORTEEL. Indien de *snelheid* van de voortwerpen-
de of voortdryvende Beweginge in ons Lighaam ver-
meerderd word, de vaten en vogten dezelve blyven-
de, zal ook de Warmte vermeerderd worden, door
de II. & III. ZETREGEL. Uit dien hoofde dan is,
al wat de *snelheid* van den omloop vermeerderd, *Ver-
warmende*; en dieswegen vervat de Eerste Clasfe der
inwendige Verwarmende Middelen, alle welke, of door
de vaste Deelen te prikkelen, of door de Vogten te
bewegen, den omloop *vermeerderen*: hoedanige zyn
alle *scherpe* Lighamen; hierom, by voorb., is Bran-
dewyn, voor zoo verre die prikkelt, *Verwarmende*.

II. VOORSTEL. Indien de *Dikte* van 't Bloed, de
vaten en voortdryvende Beweginge dezelve blyven-
de, in ons Lighaam vermeerderd word, zal ook de
Warmte vermeerderd worden, door de II, III & IV.
ZETREGEL. Derhalven behelst de tweede Clasfe der
inwendige Verwarmende Middelen, die welke de vog-
ten verdikken: dit is ook de rede, dat de Koude des
te meer *Warm maakt*, hoe ze sterker werkt, indien
ze maar niet alle Beweginge t'onderhoud; want ze
verdikt onze vogten: daarom volgt op groote uit-
wendige Koude, altyd grooter inwendige Warmte;
en HIPPOCRATES heeft waargenomen, dat de *Buiken*
(of *Holligheden* welke vogten in zig houden) *in de*
Winter en de Lente Warmer zyn als in de Zomer. (b)

III.

(a) *Arthritis, Podagra, Scorbutus.* (b) *Aphorism. Sect. I.*
Aph. 15.

III. VOORSTEL. Indien de vaten in ons Lighaam vernaut worden, de vogten en voortdryvende Beweginge dezelve blyvende, zal de Warmte vermeerdert worden, door de I. ZETREGEL. Hierom bevat ook de Derde Clasfe der *Verwarmende Middelen*, 1. Alle welke de vaten *toedrukken*; gelyk zyn nauwe Kleederen, dikke Dekens, zware Lugt, koud Water, en Koude: By gevolg moet elk, die (a) bloedstortingen onderhevig is, die dingen, zoo veel mogelyk, myden 2. Welke de vaten *t'zamen-trekken* (zie de *t'zamen-trekkende Middelen*) 3. Welke de vaten *uitwendig verstoppen*; mits dat zy den Omloop des Bloeds niet beletten.

G E V O L G E N.

I. GEVOLG. Indien de warmte in ons Lighaam vermeerdert word, de Vaten en Vogten dezelve blyvende, geeft het in allen deelen te kennen, dat de *voortdryvende beweginge* vermeerdert is.

II. GEVOLG. Indien de Warmte vermeerdert word, de Vaten en voortdryvende beweginge dezelve blyvende, geeft het alleszins te kennen, dat de *dikte der Vogten* vermeerdert is. Derhalven zyn de (b) *Dunmakende* dan bequame middelen.

III. GEVOLG. Indien de warmte vermeerdert word, de Vogten en de voortdryvende beweginge dezelve blyvende, moeten de Vaten ook nootwendig *nauwer* worden; hierom is 't, dat de vogten zeer vermindert zynde, des niet tegenstaande de Warmte kan byblyven in zommige ziekten, gelyk in de *Teringe*; want alle die de (c) *Tering* hebben worden, wegens Warmte, uitgedroogt; waarom ook hare Vezelen zeer styf en zeer toegetrokken worden, en wegens *uitteeringe*, vallen zeer veele Vaten in dezelve toe; en daarom

word

(a) *Hæmorrhagiæ.* (b) *Rarefacientia.* (c) *Hæstici.*

word het Vogt (schoon dit ook vermindert is) in de overige Vaten zeer geprangt.

IV. GEVOLG. Indien de *snelheid* van 't Vogt en deszelfs *hoop* teffens vermeerderd worden, de overige dezelfde blyvende, dan zal de warmte zyn in een *t'zamengestelde rede* van beide; en, in 't gemeen, indien 'er *twee* van de bovengenoemde, welke zy ook zyn, vermeerderd worden, het *derde* ondertusfchen 't zelve blyvende, dan zal ook de warmte toenemen in een *t'zamengestelde rede* van die twee, welke vermeerderd zyn.

V. GEVOLG. Indien de *snelheid* en den *hoop* van 't Vogt, als ook de *vernauwinge* der Vaten te gelyk vermeerderd worden, dan zal 'er de grootste warmte uit voortkomen.

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

Van de (a) Verkoelende of Koud-makende Middelen.

I. **K**oude word in ons Lighaam verwekt door Oorzaken, welke gestelt zyn tegen de *Verwarmende*. Bygevolg word de *Uitwendige Koude* gemaakt, 1. Door Applicatie van *Koude Lighamen*: dog hoe vaster deze zyn, hoe zy meer verkoelen, gelyk de ondervindinge leert; want dus verkoelt kout water meer, als de koude Lugt; en de baden uit enkel water verkouden minder als die, welke bestaan uit Zout water. Voorts worden hier toe gebragt de *Winders* en (b) *Waijers*; welke het Lighaam Koud maken voor zoo verre zy een gedeelte van den ons naast omringenden Dampkring wegnemen, en een ander in plaats stellen; want 't gedeelte van den Dampkring, 't welk eenig warm Lighaam naast omringt, is altyd warmer als deszelfs afgelegener deelen. 2. Door

(a) *Frigefacientia.* (b) *Ventilabra.*

de *Wryvinge* van alle uitwendige Lighamen op ons Lighaam weg te nemen.

2. Dog de *Uitwendige Koude* word gemaakt, 1. Van *Uitwendige Koude*. 2. Door de *Wryvinge* der Inwendige Vaste en Vloeibare deelen tegen malkanderen weg te nemen of te verminderen; daarom is 'er niets dat het Lighaam kouder maken kan (de uitwendige Oorzaken weggenomen zynde) als dat gene, 't welk van de dood voortgebracht word.

BETOOGBARE BESPIEGELLENDE VOORSTELLEN.

I. VOORSTEL. Indien de Voortdryvende Beweginge in ons Lighaam vermindert word, de Vaten en Vogten dezelve blyvende, zal ook de Warmte vermindert worden, of de Koude vermeerderd worden, door de II. ZETREGEL van 't voorgaande HOOFDST. Hierom derhalven vervat de Eerste Classe der *Verkoelende Middelen*, die welke de voortdryvende beweginge *verminderen*: dog deze hangt af van de *toetrekkende Kragt* der Vaste deelen, en die (te weten, toetrekkende Kragt) van *een prikkel* aan de Vaste deelen geappliceert: want hoe die prikkel grooter is, hoe ook de Kragt der Vaste deelen grooter word, en in tegendeel. Al wat derhalven de Kragten der Prikkelende Lighamen verbreekt, dat moet men voor verkoelende houden. Dieswegen verkoelen, 1. Alle *Verdunnende* Middelen; hoedanige zyn Wei van Melk, Water, Waterdranken, enz. alle dewelke, zoo zy warm ingenomen worden, beter werken, te weten, door doortedringen en slap te maken. 2. De (a) *Verstompnde* Middelen, of welke den *scherpen prikkel* verbreeken; als zyn alle *zuure* Middelen ten aanzien van de *Alcalische*, en de *Alcalische* ten aanzien van de *zuure*: Dit is de reede dat zoo de Warmte van 't *Zuur* ontstaat, (gelyk dikwyls in de Miltzugtige gebeurt) dan de *Alcalische* verkoelende zullen zyn: dog zoo een *scher-*

pe Olyagtige stoffe de Oorzaak van Warmte is, dan zullen de zuure Zeepagtige Middelen dienstig zyn om te verkoelen, gelyk zyn de versch uitgeperste Zappen van rype Tuinvrugten; ja zelfs is de Kalk in water ontbonden verkoelende, ten aanzien van de Olyagtige Alcalische stoffen. 3. De (a) Inwindende of omzwagtende Middelen; te weten, die welke de scherpe prikkelende stoffe omzwagtelen of bedekken: de zoodanige zyn alle Olyagtige zagte s'Jeuleiagtige, meelige, aardagtige, vette Middelen der Plantgewasfen; hierom verkoelen de (b) Koeldranken, uit diergelyke middelen bereid, zeer wel. 4. De Uitdryvende Middelen, te weten, die welke de ingeslotene prikkelende stoffe uitwerpen, en buiten't Lighaam leiden: Derhalven zyn in dit geval verkoelende die middelen, welke egter op zig zelfs beschout verwarmeren; gelyk de Buik-zuiverende Middelen, de Braak-middelen, de Pis-dryvende, en Uitwaassende Middelen.

II. VOORSTEL. Indien de Vaten in ons Lighaam minder Veeragtig worden, het overige gelyk gestelt zynde, zal'er verkoelinge ontstaan, door de II. III. IV. ZETREG. van't voorgaande HOOFDST. Derhalven behelst de Tweede Classe der Verkoelende Middelen de (c) Slapmakende; ja ook kan hier door reede gegeven worden, waarom dat de Baaden Verkoelen.

III. VOORSTEL. Indien de Dikte der Vogten in ons Lighaam vermindert word, de overige dezelve blyvende, zal ook de warmte vermindert worden door de II. III. en IV. ZETREGEL. Dog de dikte der Vogten word vermindert door die te Verdunnen en te verdeelen. Bygevolg sluit de Derde Classe der Verkoelende Middelen in de Verdeelende en Verdunnende Middelen; hoedanige zyn alle Wateragtige middelen, en te gelyk de Salpeter, welke zeer Verdunt, hierom zyn alle Salpeteragtige Planten hier zeer dienstig. Daar uit blykt, waarom in ontsteekende ziekten, al-

waar

(a) *Involventia.* (b) *Ptisana.* (c) *Laxantia.*

waar het Bloed zeer dik is, de Verdunnende middelen zoo zeer gepreezen worden.

IV. VOORSTEL. Indien de Vaten in ons Lighaam ruimer of wyder gemaakt worden, alle de overige dezelve blyvende, zal de warmte vermindert worden, door de I. ZETREGEL. Derhalven vervat de Vierde Classe der Verkoelende middelen alle die, welke de ruimte der Vaten vermeerderen; gelyk zyn de Vogtigmakende, de Slapmakende, de Openende en de (a) Ontsluitende Middelen. Hier uit blykt dan, waarom op den *Donder*, welke de Lugt ligt maakt, altyd *Koude* volgt. Hier door word ook openbaar, waarom wy los gekleet zynde, of in 't Bed onder *ligte* dekens leggende, *Koud* zyn; als mede waarom Menschen, welke flappe Vaten hebben gelyk de Zwaarlyvige en de Vrouwen, doorgaans *kouder* worden als andere.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (b) Aantrekkende Middelen.

I. **D**E Aantrekkende zyn die Middelen, welke een zekere in ons Lighaam vastzittende Stoffe, uit de plaats daar ze vast zit, in een andere, door aan te trekken overbrengen. Maar zal zulks geschieden, zoo zyn 'er drie dingen nodig, te weten, 1. dat de stoffe *Vloeibaar*, of tot de beweginge *bequaam* gemaakt worde. 2. Worden 'er vereist Oorzaken welke de *Vloeibaar* of *doorgangbaar* gemaakte Stoffe na de bestemde plaats *dryven*, of welke op de bestemde plaats *geappliceert* zynde, de stoffe na die plaats *trekken*. 3. Word 'er vereist dat de weg tusfchen beiden vry zy, door welke de aangetrokkene of voortgedrevene Stoffe ter bestemder plaats zonder beletzel komen kan.

2. Hier uit vloeit dan, dat 'er drie Clasfen van *Aantrekkende* middelen zyn, welke zyn de volgende

1. De

(a) *Deobstruentia*. (b) *Attrabentia*.

I. De Eerste Classe vervat alle die Middelen welke de stoffe *Vloeibaar* of *doorgangbaar* maken: Gelyk
 1. Alle welke de vaste deelen *prikkelen*; waar over reets gehandelt is. 2. Alle welke de stoffe *beweegbaar* maken: hoedanige zyn de Verdeelende, Ontbindende, en Verdunnende Middelen; waar van te voren ook gehandelt is.

II. De Tweede Classe behelst alle die middelen welke de *Beweginge* en de *Overbrenginge* van de vloeibaar of doorgangbaar gemaakte stoffe voortbrengen: dog de zoodanige zyn, 1. Alle welke de stoffe uit de plaats waar uit zy moest gedreven worden, *dryven* na en in de bestemde plaats: gelyk, α . De Kragt van 't Harte en van de Slag-aderen: β . De Beweginge van wryvinge en drukkinge in Vaten welke zonder Klap-vliezen zyn; dus worden Gezwellen (doormiddel van toebindinge) van de eene plaats na de andere overgebracht. 2. Alle welke de tegenstant *verminderen* in de plaats naar welke men de stoffe moet leiden; gelyk zyn α . De Aderlatinge en (a) Slag-aderlatinge; dus kunnen wy door eene Slag-ader den geheelen Bloed-klomp ontlasten: vervolgens de (b) Scarificeringen, Fontenellen, Setonnen, Fistels, Brand-yzers, en alle diergelyke Weg-vretende Middelen zyn hier toe ook dienstig, door namentlyk den tegenstand weg te nemen. β . De Wryvinge; welke de tegenstand wegneemt, voor zoo verre zy door de Aderen de beweginge van 't bloed bevordert: γ . Alle welke de drukkinge van de uitwendige Lugt in de plaats wegnemen: gelyk (c) Koppen en 't zuigen; hierom heeft HIPPOCRATES in het Pleuris of Zyde-wee gewilt dat men breede en wyde Koppen zoude appliceeren, te weten, op dat de geheele Ontsteeking na de huid zoude afgeleid worden. δ . De Week- en Slap-makende middelen; waar over vorens gehandelt is. 3. Alle

(a) *Arteriotome*. (b) *Secarificationes, Fonticuli, Setacea, Fistulae, Cutteria*. (c) *Cucurbitae & Suctio*.

le (a) *Byzondere Aantrekkende Middelen*: hoedanige zyn de vergiftige Dieren, welke 't zy levend, 't zy dood aan 't Lighaam geappliceert, gezegt worden het Venyn van haren aart *na zig te trekken*. Dus een *Scorpioen* over de wonde, die zy toegebracht heeft, gewreeven, als ook een *Padde*, levend of dood aan 't beledigde deel geappliceert, trekken haar eigen vergift na zig en uit 't Lighaam. Op deze wyze zegt men dat het Vleesch van een *dollen Hond*, op de van hem gebetene wonde gelegd, voor dat 't vergift te diepe Wortelen geschoten heeft, zommige genezen heeft. Dus ook zegt men, dat de (b) *Slangensteen*, indien hy gelegd word op een wonde van een venynig Dier gemaakt, daar aan zoo lang blyft hangen tot dat hy al het vergift uitgetrokken heeft; en dat hy dan van zelfs afvalt: men verhaalt ook, dat zoo hy, na dat hy afgevallen is, in Melk gelegd word, op deze wys wederom gezuivert word, en zyne Kragt weder krygt (+).

III. De

(a) *Specifica Attrahentia*. (b) *Lapis de Serpente*.

(+) Voorwaar, de ondervindinge heeft tot nog toe zoodanige *byzondere middelen*, nergens zoo ontwyffelbaar bekragtigt, dat ze van alle verstandige Geneesheeren niet gehouden worden voor middelen, waar aan men klein geloof moet slaan: waarom men, zeker niet zonder reede, zeg en moet, dat deze middelen (zoo men maar de *Scorpioen* over een zeer versch gebetene wonde gewreeven, uitzondert) niet alleen onzeker, maar ook ydel zyn; Daarom zoude het, voorwaar! zeer onvoorzigtig en t'eenemaal reukeloos zyn op deze alleen te vertrouwen, terwyl'er en beproefder en kragtiger voorhanden zyn. Want, belangende de *Padde* gelegd op de wonde van haar zelf gebeten, en 't Vleesch van een *dollen hond* op gelyke wyze geappliceert, veele wyzere Natuurkundige houde het te regt daar voor, dat deze Dingen verdigtzels en loutere beuzelingen zyn: en onzen zeer uitmuntenden Aütheur stelt ook, in zyne *GULDENE KORTE STELLINGEN*, dit laatste *Byzondere Aantrekkende Middel* niet voor ter genezinge van de *Water-vrees* (*Hydrophobia*); maar weerlegt en vernietigt eer te regt alle tot hier toe zoo zeer geprezene *byzondere middelen* in deze ziekte, § 1147. Maar wat zullen wy zeggen van den *Slangensteen*, welkers Kragt (in den *Text* gemeld) zeer veele *SCHRYVERS* zoo hemel hoog verheffen, en haar gezegde, door zoo veele proeven, volgens

haar

III. De Derde Classe bevat die Middelen, welke den middel-weg *Voorbereiden*: hoedanige zyn, 1. Die, welke de Vaten slapmaken: 2. Welke de Vogten Vloeibaar of doorgangbaar maken: 3. Welke door Ettermakinge te bezorgen, den weg open maken.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Terug-dryvende Middelen.

1. **D**E Terug-dryvende zyn die Middelen, welke de Stoffe zittende in eenig inwendig deel des Lighaams, nog meer na de inwendiger deelen voordryven.

Dog

(a) *Repercussientia.*

haar zeggen, na vermogen tragten te staaven; en waar ondes uitmunten twee Philosophen van zeer grooten naam, ATH. KIRCHER in *China Illustrata*, en ROB. BOYLE in *Tract. de Medic. Specif.*? Dit Vraag- en Geschil-stuk heeft FRANC. REDI al over lang voldongen, in zynen *Brief de Naturalibus Experimentis* aan KIRCHERUS, pag. 3. en vervolgens, en door klaare Proeven, aan het Toscaansche Hof genomen, overtuigend bewezen, dat de Kragten van dezen Steen, hoe berugt ook, t'eenemaal ydel zyn. Over dit Stuk verdient ook voornamentlyk nagezien te worden ENGELB. KAEMPFER, *Amenit. Exotic. Fasc. III. Observ. X. Sect. 2.* Die voorts van deze zaak meer wil weten, zie daarenboven in DALE, *Pharmacolog.* pag. 395. *Edit. Londin.* in 4to *Ann.* 1737; alwaar zelfs de verscheidene gevoelens, zoo over de Natuur, als over de Kragten van dien Steen, by een verzamelt, gevonden worden. Men kan ook hier over nazien, FRIDERIC. HOFMANNUS, in *Clavi Pharmaceut.* SCHRODER. *Lib. V. Sect. I. § XXXIII.* pag. 685 & 686. Eindelyk, belangende de natuur van dusdanige Steenen; welke *Slangensteenen* (*Serpentini*) genoemd worden, is 't thans bekend, dat de meeste (en mogelyk alle) gemaakte Steenen zyn, als welke, in deze form, uit zommige gecalcineerde Beenderen, in Oost-Indiën nagemaakt worden. Hier uit blykt dan, dat het zeer twyffelagtig is; 't welk van dezen Steen by de Schryvers overal gevonden word, te weten, dat die gehaalt word uit het Lighaam van een zekere Slange, welke de Portugezen *Cobra de Capelo*, maar de Franschen *Serpent au Chaperon*, noemen. Zie LEMERY, *Dictionnaire Universel des Drogues Simples*, pag. 481. *Edit. Paris.* ann. 1733.

Dog de werkinge dezer middelen is dezelve met de werkinge der *Aantrekkende* Middelen, de plaatzen waar van, en waar na toe alleenlyk verandert zynde.

2. Om deze rede zyn 'er ook drie Clasfen van die Geneesmiddelen.

I. De Eerste Clasfe der *Terug-dryvende* Middelen verschilt niet van de Eerste der *Aantrekkende*.

II. De Tweede Clasfe vervat (in plaats van de *Aantrekkende*, welke niet gevoegelyk inwendig kunnen gebruikt worden) verscheidene *Ontlastingen*: hoedanige zyn de *Buik zuiveringen* door *Water-dryvende* Middelen, de *Aderlatinge*, *Quylinge*, enz. dog welke werken, voor zoo verre zy de *Stoffe* van een plaats aftrekken.

III. De Derde Clasfe sluit in 1. Alle (a) *dadelyk Koude* Middelen; nadien de *Vezelen* door de koude togetrokken, de *stoffe* na de *Inwendige deelen* voortdryven: dus dan zyn hier dienstig koud Water; kouden Azyn, enz. ja ook hoe dikker en gebondener een koud *Lighaam* is, hoe het beter Werkt. 2. Alle *Stoppende*, *v'zamentrekkende*, en *Toestoppende* Middelen, uitwendig geappliceert.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de (b) *Etter*-, en *Ryp-makende* Middelen.

1. **D**E *Ettermakende* zyn die Middelen, welke eenig deel van een *Levend Lighaam* in *Etter* veranderen: ik zegge van een *Levend Lighaam*; om dat niemant tot nog toe de vaste of vloeibare deelen van een *Lyk* in *Etter* heeft kunnen veranderen. Den *Etter* nu is een dikke, eenigzints vette, egter met Water vermengbare *Stoffe*, van een witte *Koleur*, zonder smaak en reuk, mits dat hy goet zy.

2. De

(a) *Astu frigida*. (b) *Suppurantia & Maturantia*.

2. De *Etter-makinge* geschiet nooit, of de vaten moeten gebroken zyn, zoo dat 'er het vogt uitloopt; nadien van niemant waargenomen is, dat 'er nooit uit eenig gebroken vat ten eersten na deszelfs breuk *Etter* vloeit; maar dat vogt, dat 'er dan uitloopt, word, na eenigen tydt, door stilstaan *Etter*; zoo als dit daar uit blykt, dat indien men een wonde gedurig afvaagt, daar in geenzints *Etter* gevonden word: By gevolg word het buiten gevaatte vogt door stilstaan in *Etter* verandert, door middel van de warmte; want het dunste deel waasemt dan uit, maar het lymagtiger deel maakt den *Etter* uit, en dezen *Etter*, zoo lang als hy zegt is, is zelfs den besten balsam; dog door langer vertoeven, word hy door dezelve warmte verandert in een zeer dun, geel, aschgrauw, roodagtig, en eindelyk zwart, scherp, wegvretend vogt, dat voor de Zenuen nadeelig is.

3. Derhalven is een *Ettermakend* Geneesmiddel al dat de vaten breekt, en 'er het vogt doet uitloopen, het uitgelopenne met de vaste gebrokene deelen vermengt, vervolgens het allerfynste verspilt, en eindelyk het overige roert en kookt.

4. De *Etter-makinge* is noodig als de vastzittende stoffe niet kan ontbonden worden, en de buitengevaatte van de vaten niet weder kan ingezogen worden. Derhalven moet men deze (*Ettermakinge*) myden als de zondigende stoffe niet tot *Etter* kan gemaakt worden. gelyk in een (a) Knoestgezwel, Kreeftgezwel, Beenknobbels: men myde dezelve ook in plaatzen, waar uit het gemaakte *Etter* niet gehaalt kan worden, gelyk in de inwendige deelen.

5. Alle *Etter-makende* Middelen kunnen tot de drie volgende Clasfen gebragt worden.

I. De Eerste Clasfe vervat die Middelen, welke de vaten, door zagt te prikkelen, ontbinden: hoedanige zyn, 1. De Gommen, welke Speceryagtige en

(a) *Scirrbus, Cancer, Exostosis.*

beweeggelyke deelen hebben; als Gom Ammoniac, Elemi, B-dellium, Galbanum, Opopanax, Sagapenum, Myrrhe, Tacamahaca, enz. 2. De *Gebra-dene Uyen* met Meel en Oly vermengt. 3. Den *Honing* met andere middelen gemengt. 4. Eenige *Planten*; als de (a) Laurier, Kamomille, Saffraan, Meloten, Vlier, enz.

II. De Tweede Clasfe fluit die middelen in, welke de te voren stillstaande en andere gefcheidene deelen met malkanderen vereenigen, door de overgeblevene levens-kragt: Dit nu gefchiet door middel van *Aantrekkende* middelen, welke de vloeibare deelen der vogten *leiden* na de plaatzen, daar den Etter moet gemaakt worden. Derhalven behoren hier toe, 1. Alle lauw warme Wateragtige middelen, welke de Vaten *flap maken*; waar door de beweginge na de bovengenoemde plaats grooter word. 2. De *Bevogtigende*, of de *Lymige Wateragtige* middelen; als (b) Guichelheil, Water-linzen, Plompen, Glaskruid, enz., welke alle Wateragtige en Lymagtige deelen in zig hebben.

III. De derde Clasfe behelst die Middelen, welke, door de vogten, na de bepaalde plaats bewogen, *in te fluiten*, beletten dat ze door de Warmte van 't Lichaam niet te veel *verspilt worden*. Hier toe behoren derhalven alle middelen welke de *poren* zoo toefluiten, dat de ftoffe daar gehouden word, ondertusfchen bewogen word, en egter niet kan uitwaasfemen: Deze nu zyn de *Kleef- of Plaafter-agtige* middelen; gelyk 1. De *Speceryagtige Gommen* ten aanzien van haar lymagtig en traag deel; maar ten aanzien van het fcherpe en vlugge deel werken ze door te prikelen. 2. Den *Honing* door kokinge dik gemaakt. 3. Alle (c) *Meelen uit Boonen, Erweten, Cicers, Lyn-zaat,*

(a) *Laurus, Chamamelum, Crocus, Melilotus, Sambucus.* (b) *Anagallis, Lens Palustris, Nymphaea, Parietaria.* (c) *Farinae ex fabis, Pis, Ciceribus, Lino, frumento.*

zaat, Koorn, enz. 4. De *Vygen*, voornamentlyk zoo 'er het scherper deel op een zagt vuur uitgedreven is. 5. Het *Was*. 6. De *Dooyers van Eyeren*. 7. De *versche Boter*. 8. 't *Vet* van alle Dieren. 9. De zachte uitgeperste *Olien*. 10. De *Kruiden verzagende* genoemd.

G E V O L G E N.

I. GEVOLG. Dewyl 'er drie dingen zyn welke tot de *Ettermakinge* nootzakelyk t'zamenloopen, blykt hier uit, hoe groot de dwalinge is van die gene, welke zommige *Geneesmiddelen*, *volstrekt* en op *zig zelfs* beschout, altyd voor *Ettermakende* houden; dewyl 'er zulke inderdaat niet zyn, als voor zoo verre zy, met andere t'*zamengevoegt*, geappliceert worden.

II. GEVOLG. Men kan en moet verscheidene *Recepten* voorschryven, naar de stoffe, welke tot *Etter* gemaakt moet worden, meer of min los of beweegbaar is, meer of min diep onder de huid zit, naar ze in een meer of min *Klieragtig* deel is. Derhalven zoo 'er een *Groote* ontsteeking tot *Etter* moet gemaakt worden, dan moeten 'er, met voorbygaan der *Geneesmiddelen* van de eerste *Classe*, alleenlyk gebruikt worden, die van de tweede en derde *Classe*; maar zoo de stoffe *traag* of *taay*, en de *Kragt* des levens *zwak* is, dan zyn de *Etter-makende* middelen van de eerste *Classe* nodig.

6. Nu volgen de *Recepten* of *Voorschriften* der *Etter-makende* middelen, voor de drie verscheide *Classen*.

A. Om een zeer *heete* *Ontsteeking* tot *Etter* te maken.

℞ *Acetosæ recent. m. iv*;

Butyr. recent. ʒij;

Farin. Secal. Q. S.

Neemt versche *Zuring*
vier handen vol;

Versche *Boter* twee oncen
Roggen Meel zoo veel
genoeg is.

M.

M. F. Cataplasma igne lenissimo. Mengt ze, en maakt ze tot een Pap, door een zeer zagt vuur.

De Zuring wederstaat de Loogzouten, (*Alcalina*) en 't Roggenmeel word in de Warmte t'ligst van allen zuur; maar in zeer heete Ontsteekingen hellen de vogten altyd na de natuur der Loogzouten; daarom is dit voorschrift zeer goet tegen de Pest-builen: Voorts word 'er geen grooter quantiteit Boter by gedaan, om dat men geen zwaarder Pleister moet gebruiken uit vrees voor 't heete Vuur.

B. In een Koud geval, of in een Koud gezwel, met een Loomheid van 't leven en van 't vastzittende Vogr.

℞ *Flor. Chamælini*

---- *Sambuci*

---- *Meliloti*, a ʒij;

Croci ʒʒ;

Gummi Galbani (in vitello Ovi Soluti)

Olei Chamæ. ana ʒij;

Farin. Orob. Q. S.

M. F. Cataplasma.

Neemt Kamil-bloemen

Vlierbloemen.

Meloten, van elks twee oncen;

Saffraan een half dragma;

Gom Galban, in een dooyer van een Ey ontbonden,

Kamil Oly, van elks een once;

Meel van Groote Krok zoo veel genoeg is.

Mengt ze, en maakt 'er een Pap van.

Deze manier van die Gommen te ontbinden, is zeer dienstig in gevallen, alwaar men Openen moet. En dit voorschrift is zeer goet, alwaar vrees voor een Knoest-gezwel is.

C. Om de Scirrheuse Klieren tot Etter te maken,

℞ *Mellis ad tenacitatem Cocti*

Ficuum recent. Contus.

aa. ʒij;

Neemt Honing tot een dikte gekookt,

Vers gestampte Vygen, van elks twee oncen;

Y 2

Ce-

<i>Ceparum sub Ciner. as-</i> <i>fat. ʒiv;</i> <i>Ol. Lilior. Alb. Q. S.</i> <i>M. F. Cataplasma.</i>	Euyen onder' de Asch ge- braden, vier oncen; Oly van witte Lelien zoo veel genoeg is. Mengt ze, en maakt 'er een Pap van.
--	--

Dit Voorschrift bevordert uitnemen de *Ettermakinge* zonder grooter ontsteeking: maar zoo'er een *stymig* gezwel is, als in een (a) Venus-buil, dan heeft men een ander voorschrift nodig.

7. De *Rypmakende* zyn eigentlyk die Middelen, welke de deelen, die tot *Etter* gebragt moeten worden, zoo ontbinden, dat zig de geheele *Stoffe* in eene plaats t'zamenvoegt, zonder eenige verdeeling of scheidinge door de *Celletjes* gemaakt, ten dien einde namentlyk, dat na gemaakte *Openinge*, al het veretterde in eenmaal uitgedreven worde. Dog dewyl de deelen, welke tot *etter* gebragt moeten worden, niets anders zyn, als halfgebroke vasten deelen en stilstaande *Vogten*, hierom is ook een *Rypmakend* Middel niets anders als een *Ettermakend*, zoo lang geapliceert, tot dat alles ontbonden word.

8. Dat, voorts, de *Rypmakinge* geschiet zy weten wy uit de zeer groote zagte en de schommelende beweginge (*fluctuatio*) van 't deel. Dog hoe lange de *stoffe*, die tot *etter* gebragt moet worden, besloten blyft, hoelichter dezelve gekookt word: en men moet voor al wel zorge dragen, dat alle verharde deelen over al zagt worden, eer dat de *huid* geopent word; want als die eens open is, kan men dat gene, het welk te voren niet verettert was, niet gemakkelyk tot *Etter* brengen.

(a) *Bubo Venereus.*

VIERDE CLASSE.

VAN DE PLAATS MIDDELEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) Plaats-middelen in 't Gemeen.

BETOGBARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN.

I. **V**ORSTEL. Een Plaats-middel is een *Plaatzelyk* Geneesmiddel, het welk een byzonder deel des Ligbaams geneest, door eene werkinge of zekere Kragt aan dat deel eygen en toegewyt.

II. VOORSTEL. Bygevolg moet elk *Plaats-middel* zoodanig een werkinge of kragt hebben, welke byzonderlyk herstelt de vaste en Vloeibare deelen van dat deel, waar aan het toegeëigent word.

III. VOORSTEL. Dog dit doet het, of om dat het met zynen *Klomp* na dat deel toeloopt; of om dat het die dingen, welke haren weg daar na toe zullen nemen zoo voor *af bereid*, dat zy, na die plaats overgebracht zynde, *plaatzelyk* werken. Hierom is 'er ook een tweederlei *Plaats-middel*; of dat met zynen *Klomp* en substantie aan 't deel geappliceert word, en daar werkt; of dat andere deelen, welke na het deel gebracht worden, voorbereid. Dus *by voorbeeld*, word dat een (b) *Hooftmiddel* genoemd, het welk van de *Maag* ontfangen, en na het *Hooft* overgebracht, op het zelve werkt; of dat het bloed, anders onbequaam, zoo voorbereid en schikt, dat het 't *Hooft* voordeel doet en geneest.

IV. VOOR-

(a) *Topica.*(b) *Cephalicum.*

IV. VOORSTEL. Al wat na eenig deel loopt, loopt daar na toe, of door de Wet van den algemenen Omloop, of word door een andere Kragt daar na toegeleid.

V. VOORSTEL. Door de wet van den algemenen Omloop kan 'er geen *Plaats-middel* zyn, ten zy dat 'er eenige *Mechanische* eigenschappen of hoedanigheden in zyn, zoo dat het door de Algemene beweginge meer na deze als na een andere plaats loopt, *by voorbeeld*, Indien een Bolletje uit *Quik* en een ander uit *Was* bestaande te gelyk uit het harte voortgeworpen of voortgedreven wierden, zyn 'er in deze Bolletjes zoodanige eigenschappen, dat, het eerste na boven, en het laatste na beneden gevoert word: want het *Quik-bolletje*, dewyl het zeer zwaar en zeer vast is, zal zyne beweginge in een regte Lyn lang behouden, en bygevolg na het Hooft gevoert worden: Ondertusfchen zal het *Was-bolletje*, terwyl het zeer ligt is, zyne beweginge na boven en in een regte lyn schielyk verliezen, en na beneden gedreven worden. De waarheid van dit Betoog kan ook overtuigend bewezen worden uit het Leerstuk van de voortweringe of voortdrijvinge der Vogten door Pypen. Bygevolg blykt het, dat 'er zoodanige Genees middelen kunnen zyn (†).

VI. VOORSTEL. De Bepalinge of Leidinge na een plaats word verkregen door *Aantrekkende* Geneesmiddelen, van welke te voren gehandelt is.

VII. VOORSTEL. De *Plaats-middelen*, *byzondere* genoemd, welke werken, gelyk reets gezegt is, of aan het deel zelfs *geapliceert* zynde, of door die stoffen, welke derwaarts zullen lopen *voor af te bereiden*, werken alle of door flap te maken, of door te prikkelen, of door t'zamen te trekken, of door te verdikken, of door te bewegen, of door te verdunnen, enz. volgens de tot hier toe verklaarde Leere over de werkinge der Geneesmiddelen.

VIII.

(†) Zie BOYLE in een Tractat. *de Medicina Hydrostatica*.

VIII. VOORSTEL. Derhalven blykt hier klaar uit, dat de Kragt der *Plaats-middelen* bestaat in de *Bepalinge* na een zekere *plaats*.

IX. VOORSTEL. Zoo dat de geheele Leere der *Plaats-middelen* bestaat in de beschryvinge der *bepalende Oorzaken*.

X. VOORSTEL. Alle *Plaats-middelen* worden van hare uitwerkinge gemeenlyk verdeelt in *Warme* en *Koude*.

Deze BETOGBARE BESPIEGELLENDE VOORSTELLEN over de *Plaats-middelen* in 't gemeen voorafgegaan zynde, is'er overig, dat wy nu in 't byzonder over dezelve handelen.

T W E E D E H O O F D S T U K.

Van de (a) Hoofd-middelen.

I. **D**E *Hoofd-middelen* worden genoemt die *Geneesmiddelen*, welke in het byzonder werken op de *hersenen*, en niet op andere deelen van 't *Hoofd*. De Werkingen van de *Herzenen* zyn twee; te weten, α . De dierlyke *Geesten af te scheiden*, en β . dezelve naderhand *te verspreiden*. Dog zullen deze werkingen welverrigt worden, zoo is'er nodig eene schikkinge der *Vaten* en eene behoorlyke ontbindinge der *Vogten*; hierom derhalven is, al wat de *Vaten* schikt of bequaam maakt, en de *vogten* behoorlyk ontbind, een *Hoofd-middel*.

2. Dog de *Hoofd-middelen* zyn tweederlei; namentlyk, 1. *Warme*, te weten, die, welke veel *fynen Oly*; *Zout* en *Geest* hebben: Bygevolg behoren hier toe alle *Verdeelende Middelen*, maar voornamentlyk welke te gelyk aangenaam van reuk en smaak zyn; gelyk (b) *Averuit*, *Betoni*, *Gamanderlym*,
Ber-

(a) *Cephalica*. (b) *Abrotanum tenuifolium*, *Betonica*, *Chamaedrys*, *Calamintha*, *Lavandula*, *Majorana*, *Melissa*, *Mentha*, *Origanum*, *Rosmarinus*, *Salvia*, &c.

Bergmunt, Lavendel, Majolein, Citroen-kruit, Oreggo, Rosmaryn, Saly, enz. Hier toe behoren ook eenige Insecten, als (a) Pissebedden; desgelyks de Geest van (b) Bevergeil; als ook het vlug Olyagtig Zout. de Speceryagtige Oliën, enz. 2. Koude, te weten die, welke door haren aangenaamen reuk de Neusgaten prikkelen zonder warmte; hoedanige zyn de (c) gemene Lelie, de Lelie van Dalen, de Rosen, enz.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de (d) Oog-, Tandpyn-, Oorpyn-, en Mond-middelen.

1. **D**E Werkinge van 't Oog is zien, en al wat deze Werkinge belet noemt men een Oog-ziekte: Gelyk de gebreken *der Oogleeden* voortkomende uit een lammigheid of gezwel (dog die verschillen niet van de ziekten van denzelfven naam in andere deelen); een belediginge of ontsteeking van 't (e) *Hoorn-vlies*, deszelfs (f) Water puisten, Water-blaasjes, niet natuurlyke koleur, ondoorschynentheid, verzwearinge, litteeken, een daar aan inwendig vastgroeijend Lighaam; welke alle zelfs op dezelve wys aangemerkt moeten worden, als of ze eenig ander deel beledigden. Vervolgens ziet het Oog niet, 't welk in zyne Vogten eenig quaat heeft, *by voorbeeld*, de (g) *Staar*, enz., of wegens gebreken der Gezigts-zenu; of als de Water-vaten, die in groote menigte door het (h) *Netvlies* (gelyk RIDLEY (†) aan-

(a) *Aselli*. (b) *Castoreum*. (c) *Lilium Vulgare*, *Lilium Convallium*, *Rosæ*, *Violæ*. (d) *Ophthalmica*, *Odontalgica*, *Otalgica* & *Stomatica*. (e) *Cornea*. (f) *Pblyctænæ*, *bydatides*, *Color non naturalis*. *Opacitas*, *Exulceratio*, *Cicatrix*. (g) *Suffusio seu Cataracta*. (h) *Tunica Retina*.

(†) In zyne *Ontleedkunde van de Herffenen*, van hem in Engels in

aangetoont heeft) verspreit zyn, zwellen: dog in deze laatste gevallen; dewyl'er niets uitwendig kan gebruikt worden, is het Quik, na behoren gebruikt, om quilinge te verwekken, het voornaamste Geneesmiddel, egter niet om dat het *byzonder* op 't Oog werkt, maar door een algemeene Werkinge op 't geheele Lighaam. Het Oog zondigt ook door onbeweegelykheid, het zondigt ook indien de Vaatjes welke het waterig Vogt weder inzuigen, het zelve niet weer te rug kunnen voeren.

Voorts moet men in alle deze ziekten de Tytels van *byzondere* Geneesmiddelen laten vaaren; maar onderzoeken, wat gebrek'er in de vaste en Vloei-bare deelen zit; en de genezinge moet uit deze algemeene (a) Aanwyzingen getrokken worden: maar dit schynt voornamentlyk met kragt te moeten worden ingescherpt; na dien zelfs de beste Geneesheeren de tytels der *Byzondere* Middelen nog niet kunnen nalaten, en altyd oordeelen dat'er iets byzonders vereist word; daar'er egter in der daat geen wezentlyk onderscheid is, of de ontsteking is in 't Oog, dan of in de hand, enz.

Om die rede derhalven moeten de Oog-middelen genoemd worden die middelen, welke de *Bloedige, Weiagtige of Wateragtige ontsteekingen wegnemen*. Want in alle is de Oorzaak overal dezelve.

2. De (b) *Middelen tegen de Tantpyn* zyn die, welke de *Bloedige Slag-aderlyke ontsteekingen, en de ontsteekingen in de Water-vaten, of in de Zenuen, wegnemen, en op deze wyze de Tantpyn stillen*. Waaron ook de Laxerende Buik-zuiverende Middelen, als ook de Opiaten, zomtyds *Tandpyn stillende* worden.

3. De (c) *Middelen tegen de Oorpyn* zyn die, welke
de

(a) *Indicationes.* (b) *Odontalgica.* (c) *Otalgica.*

in 8vo uitgegeven te Londen Ann. 1695, maar naderhand van een ander in 't Latyn vertaalt, en te Leiden gedrukt, Anno 1725. in 8vo.

de Oorpyl stillen. Dog deze sluiten wederom in alle die Middelen, welke de bovengenoemde drierlei ontstekingen wegnemen.

4. De (a) *Mond-middelen* worden genoemd zoodanige Geneesmiddelen, welke de ziekten van de mond genezen. Dog deze ziekten heeft de mond gemeen met andere deelen; zoo dat deze Geneesmiddelen niets *byzonders* hebben tegen deze ziekten.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de (b) Lugt-pyp Middelen.

I. De naam van een *Slag-ader* (*Arteria*) hebben de Oude gegeven aan het (c) *Strotten-hoof*t, (of eigentlijk aan die hardere *Buizen* welke in de *Longe* gaan (†), die de *Nieuwe Schryvers* de (d) *Lugt-ader*; *Lugt-pyp* of *Longe-pyp* noemen;) en *Lugt-pyp Middelen* genoemd die Geneesmiddelen, welke de ziekten van 't *Strottenhoof*t en van de (e) *Lugt-pypjes* (‡), maar in 't *byzondere* hare (f) *Rauwigheid* wegnemen: hoedanige *rauwigheid* in den *hoef*t gemeen is, en van *schaarsheid* of *gebrek* van *vogt*, dat daar *afgescheiden* word, zyn *oorspronk* heeft, waar door veroorzaakt word, dat de *Zenu-draden* naakt en droog blyven.

2. Derhalven zyn de *Lugt-pyp middelen* die Geneesmiddelen, welke diergelyken *Vogt* verzorgen, als
1. Alle *zagte Olyagtige Middelen*, langzaam doorgewolven. 2. Alle welke onder de gedaante van een *zagten Waassem*, met de *Lugt* in de *Longe* kunnen ontfangen worden; gelyk de *meelige* en *verzagtende Afkookzels*: hier toe worden ook gebragt de (g) *Melken*, *Likkingen*, *Syropen*, dik *gemaakte Zappen*;
dog

(a) *Stomatica.* (b) *Arteriaca.* (c) *Larynx.* (d) *Aspera arteria.* (e) *Bronchia.* (f) *Asperitas.* (g) *Emulfiones, Linctus, Syrupi, Succu Inspissati.*

(†) Zie GALENUS, Lib. 6. de HIPPOCR. & PLAT. Decr. Cap. 9.

(‡) GALENUS. Lib. 7. de Composit. Medicam. sec. Loc. Cap. 1. Zie ook CASP. HOFFMANN. Instit. Med. Lib. 2. Cap. 13. Sect. 2.

dog voornamentlyk zulke welke bereid zyn uit (a) zoete Amandelen, wit Heul-zaat, de vier koude grootē en kleine Zaden, Kokos-noot, Okker-noten, zeer versche Hazel-noten, en Pis-tasjes; uit welke den Oly gehaalt word of door uitpersinge, of in de Melken. Het voornaamste van alle *Lugt-pyp middelen*, is den *Opium*; die den Hoest stilt door 't gevoel van Prikkelinge weg te nemen: dog als deze gestilt is, houden zig de Vogten, in de Lugt-ader en de Lugt-pypjes afgescheiden, daar op, en nemen, dezelve gladmakende, de scherpte weg. Bygevolg zyn alle die Geneesmiddelen, welke den *Hoest* stillen, *Lugt-pyp middelen*.

V Y F D E H O O F D S T U K .

Van de (b) Borst- of Longe-Middelen.

I. **D**E Bedieninge of Werkinge der Longen is tweevoudig; te weten, *Adembalinge*, en *Voortdryvinge* van 't Bloed in de linker holligheid van 't harte. Voorts plegen alle middelen, welke deze twee werkingen bevorderen, *Borst- of Longe-middelen* genoemd te worden; maar daar zyn in der daad nauwelyks eenige *Byzondere Borst-middelen*, welke eigentlyk zoo genoemd kunnen worden; want alle middelen, welke met dezen naam vereert worden, werken t'eenemaal op dezelve wys als andere Geneesmiddelen, te weten, door te verdunnen, te verdikken, te prikkelen, enz. Want op deze wys werken de Hysfop, Majolein, Pulei, Scordium, Zwavel, enz., welke *Borst-middelen* genoemd worden, alleen door te verdeelen; dog dan moet men ze voor *Borst-middelen* houden, als het Aderlyke Bloed zoo lymig is,

(a) *Amygdalæ dulces, semina papaveris albi, femina quatuor frigida majora & minora, nuces Coquo, avellanae recentissime, & Pistaciae.* (b) *Thoracica seu Pulmonica.*

is, dat het nauwelyks door de Longen kan lopen: zoo ook is het (a) Long-kruit het beste *Longe-middel*; als het Bloed al te scherp en te vlug zynde moet verzagt en verdikt worden.

2. Dog zoo'er iets voor een opregt *Borst-middel* moet gehouden worden, zoo is het de Lugt zelfs, voor zoo verre ze namentlyk met zommige *Waassens* vermengt binnen de Longen ontfangen word: Dernalven 1. Als een al te scherp en te dun Water uit de te veel verslapte Water-vaten in de Longen valt, gelyk in de (b) Verkouthed, dan zyn de (c) *Rookingen* uit Mastik, Wierook, Benzoin, de beste *Longe-middelen*. 2. Indien'er eenige *Alcalische Uitwaassening* is, en van een verhittende scherpheid, gelyk in de Pest, Kinder-pokken en quaadaardige Koortzen, dan is den *rook* van Rhynsche-wyn Azyn, of van Bus-poeder door de Lugt-pyp ontfangen een opregt *Long-middel*. 3. Als de Geest van Vitriool, of de Uitvloeizels van sterk Water de Longen aantasten, (waar van dikwyls zware Long-ontsteekingen en Aamborstigheden voortkomen) is den *Waassens* van verrotte of stinkende Pis aanstonts door de mond ontfangen het beste *Longe-middel*; van welke *Waassens* het de Longen beschadigend zuur zelfs verandert word in een onschadelyk vlug Zout. 4. Indien een dikke en scherpe stoffe de Longen bezet, en derzelve openingen verstoppt, is de *Waassens* van warm Water met een weinig Zout van Wynsteen en van Pis vermengt, als ook met laxerende en prikkelende Kruiden, het Beste *Longe-middel*. 5. Als'er te grooten droogte en een taaije dikke stoffe in de Longen is, dan moet men verdunnen door *Waassens* van lauw Water; te weten, door aan de neus van de Zieke te appliceeren een spons met dat water bevogtigt, en hem te gelyk te belasten, dat hy door de neus inademe, maar door de mond uitademe.

ZES.

(a) *Pulmonaria*. (b) *Coryza*. (c) *Suffumigia*.

SESDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Hart-sterkende Middelen.

1. **D**E Beschryvinge der *Hartsterkende Middelen* is zeer moeyelyk; voornamentlyk dewyl dat gene het welk voor den eenen *Hartsterkende* is, dat zelve voor den anderen vergift is. Dog wy noemen een *Hartsterkend* middel dat gene, het welk de *Kragten van 't Lighaam* eerder als de *Kragten van 't Harte* vermeerdert: En wy maken deze onderscheidinge, om dat de *Kragten van 't Harte* kunnen vermeerdert worden tot nadeel van de *Gezontheit*; want indien in een *Ontsteekende Koorts* de *kragt van 't Harte* vermeerdert word, zal daar uit *Lighaams zwakte* voortkomen, waar op de *Doodt* zelfs zal kunnen volgen.

2. Door de *Kragten* nu verstaan wy de (b) *Lighamelyke Magten*, welke de *Spiere*n en *Vogten* bewegen: hierom zyn de *Kragten* tweevoudig, te weten, (c) *Dierlyke*, en *Natuurlyke*. Derhalven is een *Hartsterkend Middel* eigentlyk al dat de *dierlyke Kragt van de Spiere*n te bewegen, en de *Natuurlyke Kragt van de Vogten* te bewegen, vermeerdert.

3. De *Dierlyke kragt van de Spiere*n te bewegen, hangt t'eenemaal af van de *behoorlyke afscheidinge* der *dierlyke Geesten* in de *herzenen*; en deze van de *behoorlyke beweginge* der *Vogten* door de *vaten*. Dog tot deze beweginge word vereischt, 1. Dat de *toetrekende Kragt van 't Harte* het *vogt* zoo voortdryft, dat daar van een *genoegzamen overvloed* in alle deelen des *Lighaams* tegenwoordig is. 2. Dat de *Vaten* bekwaam zyn om 't *vogt* over te voeren. 3. Dat de *vogten doorgangbaar*, of tot den *Omloop* bequaam zyn.

4. Uic

(a) *Cardiaca*. (b) *Potentia Corporea*. (c) *Animales & Naturales*.

4. Uit dien hoofde brengen wy ook de *Hartsterkende Middelen* tot de drie volgende Clasfen.

I. De Eerste Classe behelst die Middelen, welke op de *Dierlyke Geesten* werken, 1. Door een bequame stoffe te verzorgen om die voort te brengen: en deze stoffe kooft zeer na by het Wit van een Ey (†); dewyl men ziet, dat die Menschen zeer sterk zyn, welkers Wei naast by het Ey-wit kooft; waar uit zeker blykt, dat de Dierlyke Geesten haren Oorspronk hebben uit de Spyzen zoo verandert, dat ze zeer na by het Ey-wit komen, maar door den Omloop zoo verdunt, dat ze op het vuur stremmen. Edog die dingen, welke de meeste stoffe der Geesten geven, zyn de ligte en voedende Spyzen en Dranken, voorzien met een smaak en reuk, die de Kinderen zelfs aangenaam is: gelyk zyn Melk, verdunde s'jeuën van gezonde Dieren, Wynen voornamentlyk die geurig zyn, behoorlyk gegifte Bieren, rype Tuinvrugten aangenaam en geurig; gelyk Rype druiven, Aalbesiën, Kersfen, voornamentlyk de zwarte, Moerbeziën, Appelen, Meloenen, Persieken, Orangien, enz. 2. Door de Geesten in deeze of gene Spier ongeregelt loopende na de Voor- en Agterherzens te *leiden*: dog dit doen alle Middelen tegen de Kramp, welke de (a) Moeder- en Milt-zugtige verstikkingen wegnemen; die alle werken of door te prikkelen, of door aantetrekken, of door te laxeren. 3. Door de rustende of stilstaande Geesten op te *wekken*: dit doen alle dingen, die een aangename smaak en reuk hebben; gelyk alle Speceryen, voornamentlyk de Oostersche Balsmagtige; te weten,

Ka-

(a) *Suffocationes Historicae & Hypochondriacæ.*

(†) Zie GULIELMI HARVEI *Exercitationes de Generatione Animalium*, *Exercitat.* XII, XXXVII, & LX. alwaar over het Wit van een Ey gehandelt word, als ook *Exercit.* LVIII. alwaar over de Voedinge van een Kieken in het Ey gesproken word; en teffens MARCELLUS MALPIGIUS in het Tractaat *de Ovo Incubato*, als ook 't Tractat. *de Formatione Pulli in Ovo.*

Kaneel, Moschaten Noot, Foely en Nagelen, (a) Zeverwortel, Galanga, enz. Desgelyks de schil van Orangien, Cineefche Citroenen, de aangename reuk van Granaat-Appelen, Averuit, Melisse, Thym, Lavendel, Rozen, Jasmyn, Lelien van Dalen, witte Leliën, Kermes Besiën, Saffraan, enz. Hier toe behoort ook den Opium (†); Desgelyks alle Wynen van een aangename smaak, Brandewyn, Vlugge Alcalische Olyagtige en Aromatike Zouten, en alle Compositien uit deze gemaakt; Alle (b) wezentlyke Speceryagtige Olien, Tincturen, (c) geolyde Zuikers, Syropen, en diergelyke (d) Toemaakzels.

II. De tweede Clasfe vervat die Middelen welke op de *Vaten* werken, te weten door die tot de overvoeringe der Vogten bequaam te maken: De zoodanige zyn, 1. Welke de al te styve en geslotene vaten *slap* en *open* maken; gelyk de Baden, die zeker in dezen zin *Hartsterkende Middelen* verdienen genoemd te worden. 2. Welke de al te *slappe Vaten* versterken, en hare verlorene Veerkracht herstellen; hoedanige zyn alle wrange Middelen: Derhalven verrigten de (e) Kin-kina, Quee-Appelen, Staal, wrange Wyn, enz. het werk van *Hartsterkende Middelen* in die menschen, welke werkeloze en *slappe Vaten* hebben; maar worden dodelyk in die welke *styre* en *geslotene Vaten* hebben: derhalven is op deze wyze het Staal een zeer uitnemend Middel in *Vryster-ziekten*, welke uit een zeer groote *slapheid* der *Vaten* haren Oorsprong hebben; maar even dat zelve Staal veroorzaakt in *scherpe ziekten*, alwaar

(a) *Zedocaria*. (b) *Essentialia*. (c) *Elæosacchara*. (d) *Confectiones*. (e) *Cortex Peruvianus*.

(†) Namentlyk voor zoo verre hy door 't Bloed te verdeelen, mits dat hy op een regte wys gebruikt word, de rustende dierlyke Geesten opwekt. Dog over deze verdunnende Kragt van den *Opium*, verdienen voor al nagezien te worden, de Bewysredenen en Proeven van den Beroemden FREIND. *Emmenolog. Cap. Ult.*

de Vaten toegetrokken zyn, ongeneesfelyke Knoestgezwellen of de Dood.

III. De derde Classe sluit in die Middelen, welke op de omloopende *Vogten* werken, te weten door die of te *verdunnen*, of te *verdikken*, naar ze al te dik of al te dun zyn: dog zoo de *Vogten* verdunt moeten worden, word 'er nauwelyks beter *Hertsterkend* middel gevonden, als matig warm Water.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Wind-dryvende Middelen.

1. **C***Arminare*, beteekent door *Gedigten* of *Gezangen* te verzagten: want de Oude waren van gedagten, dat de Poëten door middel van hare *Gedigten*, de Pynen en al te sterke *Bewegingen* konden verzagten; hier van is *APOLLO* gehouden voor den *Uitvinder* zoo wel van de *Digt-* als *Genees-kunde*.

2. Dog een *Carminans* is eigentlyk zulk een *Middel*, het welk de *Wind* te gelyk met de *Pynen* der *Ingewanden* wegneemt. Waarom wy, zullende verklaren de kragt van een *Wind-brekend* of *Wind-dryvend* *Middel*, moeten onderzoeken, hoe de *Pyn* en *Wind* te gelyk in de *Darmen* komen, en waar van zy voortgebracht worden.

3. De *Pyn* in 't *Gemeen* komt voort van een al te sterke *spanninge* of *uittrekkinge* van een gevoelige *Vezel* (†): Maar een *Wind* onderstelt, dat 'er een vloeibare *Veeragtige* stoffe in de *Darmen* is, door de warmte uitgezet, en door een zekere *Kragt* daar besloten, welke eindelyk, deze *Kragt* overwonnen zynde, met een groot geweld uitberst.

4. Deze vloeibare *Veeragtige* stoffe is de *Lugt* zelfs, wel-

(a) *Carminantia*.

(†) Zie hier over breeder in 't I. Deels. VI. Hoofdst. *Van de Pyn-verwekkende Middelen*.

welke of van boven, of van onderen uitberst, en door de Darmen nu op dit, dan op dat deel valt; waar van de Beslotene Winden voortkomen: Derhalven zyn 'er in Ziekten drierlei Winden, te weten (a) Oprispingen, Winden van onderen, en Beslotene Winden, of Rommelingen in de Maag en Darmen.

5. Deze *Veeragtige* stoffe nu, te weten de Lugt, kooft in 't Lighaam door de Maagpyp, en gaat door de Darmen, van waar ze, mits dat ze daar niet ingesloten, nog door de warmte uitgezet word, zonder voorbrenginge van pyn en winden, door den aars uitgaat; maar zoo ze ingesloten word, dan verwekt ze verschrikkelyke toevallen. Dog de Lugt word ingesloten, of van een uitwendige drukkende Kragt, zoo als men dikwyls ziet in Vrysters die haren Onderbuik zeer sterk in een dringen; of van de toetrekkinge der Vezelen, gelyk in de Krampen van de Darm-vezelen, of van de eerste wegen gebeurt: dus word de (b) sluitspier van de Maagpyp of van de Keel dikwyls krampig toegetrokken, gelyk in de met Opstygingen of Lyfmoeders verftikkingen gequelde Vrouwen; hier door word de Lugt daar ingesloten, maar uitgezet zynde, spant ze de Maagpyp sterk op; waar van de Lugtpyp dan gedrukt word, en zoo ontstaat 'er vrees voor verftikkinge; ja de met Opstygingen gequelde Vrouwen worden fomtyds, voor een korte tyd, waarlyk verftikt: en hier door word gemakkelyk genoeg ont-knoopt, waar van de zwellinge van den Onderbuik in die Menschen voortkooft. Zoodanige toetrekkinge geschiet fomwylen omtrent beide Monden van de Maag, waar van de Maag zeer uitgezet word: zoo iets geschiet ook, indien eenige Kramp by beurten nu dit, dan dat deel van de Maagpyp bezet; en hier door word verwekt een allervolmaakft gevoel van een na de Keel opklimmend bolletje: het zelve geschiet ook

ZOO

(a) *Ructus*, *Crepitus*, *Borborygmi*. (b) *Sphincter*.

zoo een deel van de Darm-pyp by wylen toegetrokken word. Dog de uitdryvinge van de *Wind* geneest alle deze pynen.

6. *Wind-dryvende* zyn derhalven die Middelen, welke zoodanige *Krampen* wegnemen; waar van daan het kooft dat de *Wind-dryvende Middelen* zyn laxeerende en openende Geneesmiddelen: Dit is dan de reede dat matig warm Water, in overvloed gedronken, van gelyken warme Oliën, vlugge Oliagtige geesten, alle middelen tegen de *Kramp*, uitwendige bewegingen, Baden en Stovingen hier toe behoren; dog het allervoornaamste is den *Opium*.

7. De *Oorzaken* nu van de genoemde *Krampen* in de eerste wegen zyn, 1. Zommige Ziekten, welke het Zenu-zap meer na het eene als na het andere deel leiden. 2. Vergiften, of scherpe ingenomene stoffen; welke dikwyls Buikpynen, Winden en zeer hevige *Zwellingen* veroorzaken, en die veelyds zoo groot, dat 'er de Darmen van bersten: want indien een Brandende kragt zig gevoegt heeft aan eenig deel van de Darm-pyp, zal dat deel zig ten eersten toetrekken en toewringen; waar van de Veeragtige Vloeistoffe zal worden ingesloten, door de warmte zal worden uitgezet, en pynen verwekken, de Geesten midlerwyl in een groote meenigte op de pynelyke plaats (gelyk in alle pyn pleegt te geschieden) vallende; hier van zal een heviger t'zamentrekkinge voortkomen. Derhalven zyn in dit geval die Middelen *Wind-dryvende*, welke of het *Vergift* kragteloos maken, of de *persfinge* en den loop van het Zenu-vogt na de beledigde plaats verminderen; gelyk den *Opium* en alle *Opiaten*, dog welke dan bykans op dezelve wys werken als een Aderlatinge in een Ontstekinge, te weten door de sterke Beweginge te verminderen.

8. Voorts werken de *warme Wind-dryvende Middelen*, voor zoo verre zy prikkelen en beweginge verwekken door de geheele reeks der Darmen, waar

van de toetrekkinge en insluitinge van de Lugt weg- genomen worden.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) Worm-doodende en-afdryvende Middelen.

1. **D**E *Wormen* worden in 't Grieks genoemd *ἐλμινθες*; hier van worden *Anthelminthica* genoemd die Geneesmiddelen, welke de (b) *Wormen*, of dooden, of uitdryven.

2. Maar de plaatzen in welke de *Wormen* voornamentlyk nesten en kruipen, zyn de Maag en alle Darmen, (egter zyn ze zelden in den (c) Kronkel-darm, ten zy dat ze door die Darm na andere overgaan): Dat nu deze plaatzen schuilhoeken van de *Wormen* zyn, bewyft de Kittelingē welke zy in de Maag en Darmen verwekken, en hare uitwerpinge door brackinge en stoelgang (†).

3. Voorts

(a) *Anthelmintica*. (b) *Vermes* seu *Lumbrici*. (c) *Colon*.

(†) De *Wormen* zyn Diertjes van verscheide zoort, in 's menschen lighaam geteelt uit de eyertjes der Insecten. Want als de Vliegen en Insecten van verscheide zoort, na hare vrugtbare t'zamenkomst (*Coitus*), hare bevrugte (*spermatica*) eyertjes, meer of min overvloedig, op zeer veele eetbare waren leggen, by voorbeeld, op Kruiden, Bloemen, Vruchten, of op andere eetbare en drinkbare dingen; en als deze dingen, met de genoemde bevrugte *Worm-eyertjes* (*spermatico verminosa*) besmet, of van menschen of van dieren, welke tot spys voor menschen dienen, genuttigt worden, dan worden zoodanige eyertjes te gelyk in de Lighamen der Menschen overgebracht. Voeg'er by, dat het reets genoeg bekend is door de Proeven der Nieuwe Natuurkundige, dat de Lugt zelfs welke wy in ademen en doorswelgen ook zeer vervult is met de eyertjes der Insecten; waar door het geschiet, dat zoodanige eyertjes, zoo met de spyzen en dranken, als met de Lugt te gelyk doorgeswolgen, ja zelfs by wylen ook met andere *Wormen*, welke zig in de bovengenoemde dingen onthouden, in ons lighaam

3. Voorts kunnen de *Worm-doodende* en -*afdryvende* Middelen tot de twee volgende Classen gebragt worden.

I. De

gebragt, en aldaar door de zachte Stovinge en Warmte van de Darmen of van andere deelen levendig gemaakt zynde, in kruipende dieren verandert worden (zoo als dit ook buiten het Lighaam geschiet); en dit geschiet veel meer en gemeender in de tedere *Magen* en *Ingewanden* der Kinderen, als in de sterkere der *Volwassene*. Voorts bemerkt men dat zoodanige *Wormen* hier van in verscheidene deelen van 's *Menschen* Lighaam voortgeteelt worden: Want zy zyn inderdaad niet alleen gevonden in de *Maag* en *Darmen*, maar ook dikwyls genoeg in de *Lever*, *Nieren*, *Blaas*, *Longen*, *Harte-zakjen*, *Hersenen*, *holle Tandden*, enz. Ja dat meer is, den zeer vermaarden *Ruyssch* heeft in de *Inwendige holligheden* der *Beenderen* ontdekt de uitgeschudde huid van *Goud-wormen* of van jonge *Byën*, zie deszelfs *Adversf. Anatom. Dec. III. pag. 18. & seq.* Voorts zegt den zelven beroemden *SCHRYVER* elders, te weten in *Adversar. Anat. Dec. I. pag. 18.*, te moeten aangemerkt worden. „ Dat „ 'er in 's *Menschen* Lighaam *Wormen* geteelt worden zeer van „ malkanderen in form verschillende, egter zoo verschillende „ van alle de andere die'er in de *Natuur* der dingen ooit ge- „ vonden zyn, dat men nergens een haar gelyk buiten 's *Men- „ schen* Lighaam gezien heeft; ondertusschen zyn'er zommige „ onder die *Wormen*, die de lengte van veele ellen krygen. „ Dat derhalven deze *Wormen* haren oorspronk niet hebben „ uit de *doorgeswolgene* eyertjes, maar dat ze eerder voortge- „ bragt zyn in 't zelve Lighaam, uit eyeren te gelyk in ons ge- „ teelt met de overige deelen van ons Lighaam, meent hy dat „ zeer waarschyntlyk is.” En dat komt over een met het gevoelen van *Hippocrates* en van zeer veele groote *Natuurkundige*, en voornamentlyk van den zeer ervaren *Paryschen* Geneesheer *Nicol. Andry*, die over de *Wormen* in 's *Menschen* lighaam voortgebragt een uitmuntend *Tractaat* in 't *Fransch* geschreven heeft. Maar, op wat wyze het ook zyn mag dat de *Wormen* in ons voortgebragt worden, die worden allermeeft bespeurt, waar over wy hier ter plaats spreken moeten, welke dikwyls in de darmen, en zomtyds in de maag schuilen. Van deze nu tellen de Geneesheeren doorgaans drie zoorten; namentlyk 1. *Langwerpig-ronde* *Wormen* (*Teretes*) in 't *Grieks* Ἐλμινθεσ Στρογγύλαι. 2. *Breedde*, in 't *Grieks* Πλατεῖαι zomtyds *Κερίαι*, ook *Ταινίαι*, dat is, *Linten* of *Banden*; waar van daan zy ook *Lind-wormen* (*Teniae* feu *Fasciati*) genoemd worden, daarom dat zy een dun

I. De Eerste Classe vervat die Middelen welke, gelyk de ondervindinge leert, de *Wormen* dooden: hoe-

ne band, of smal lind volmaakt verbeelden, uitgenomen het hoofd en staart, welke spits eindigen. 3. *Kleine (Minuti)* of *Aarsmaaijen*, in 't Grieks *Ασκαρίδες* welke naam haar *GALENUS* in *Exegesi*, byzonderlyk gegeven heeft. Dog de langwerpige-ronde *Wormen (Lumbrici Teretes)* zyn de allergemeenste en bekendste, en pleegen allermeest in de dunne darmen, doorgaans in een groote aantal, voortgebracht te worden, van waar ze dikwyls na de maag kruipen, en zomtyds door de mond, als ook door de neusgaten, uitgeworpen worden, alhoewel ze meermalen, nu levend, dan dood door den stoelgang uitgedreven worden: dog zy zyn den Kinderen zeer gemeen. Maar men kan de tegenwoordigheid van zoodanige Diertjes altyd zoo gemakkelyk niet ontdekken; nadien de Teekenen en Toevallen, welke van dezelve voortgebracht worden, doorgaans gemeen zyn met andere ziekten. Des niet tegenstaande zyn de *Bytingen*, *Knagingen*, en *schielyke en tusschenpoozende Buik-pynen*, voornamentlyk als de maag leedig is, vervolgens zekere magerheid, bleekheid des aangezigts, holligheid rond om de Ogen, onrustige nagten, en zwaare droomen, geduurige wryvingen der Neusgaten, stank uit de mond voortkomende, een droog kugje, somwylen met een moeilijke *Adembalinge*; dikwyls ook een *sluip-Koortsje* niet zonder dorst, *Huivering*, *Hoofd pynen*, *Maag-pynen*; somwylen *Flauweten*, *Zwellinge* en *Spanninge* van den *Onder-buik*; den *Hick*, *Walgingen*, *Brakingen*, menigvuldige appliceringe der handen aan den *Onder-buik*, ophoudinge van pynen na gebruik van spys, al te groote graagte, loozinge van grauwen drek gelykende na ontbondene potaarde, eindelyk rauwe en troebele pis, by kans gelyk als *Melk*, gemeenlyk tekenen van deze schuilende *Wormen*: schoon egter alle deze tekenen somwylen zeer verschillende zyn: want 'er is geen zoo vreemd toeval, dat van de *Wormen* somtyds niet voortgebracht word, gelyk de waarnemingen der Geneesheeren getuigen. Dog zoo wy de *Voorkeninge (Prognosis)* beschouwen, bevinden wy, dat 'er in 's Menschens Lighaam somwylen zeer lang *Wormen* kunnen huisvesten, zonder merkelyke schaade of ongemak: nogtans gebeurt het zeer dikwyls, dat daar van zeer zwaare toevallen voortgebracht worden; gelyk *Hondsbonger*, *Slaapzucht*, *Tiboufdigheid*, *Geduurige Koortzen* met verminderinge, *Sluip-*, en *Uit-teerende Koortzen*, ja niet zelden de zulke, welke men *Quaad-aardige* noemt, te gelyk met tegenatuurlyke trekkingen, en doodelyke *Stuipen*; of de *Darmen* en *Maag* worden van de *Wormen* doorboort, waar op de *Dood* volgt; met een woord, allerlei zeer zwaare Toevallen kunnen hier uit ont-

hoedanige zyn alle Oliën onmiddelyk aan de *Wormen* ge-

ontstaan. De *Breede* of *Lintwormen* komen zelden en het minst van allen voor; maar zoo wanneer zy'er zyn, op dien tyd is dit een *byzonder* teken met andere *gemene*, dat'er te gelyk met den stoelgang te voorschyn komen *Kauwoerde-zaat-gelyke* Lighaampjes, welke zelfs schynen *Uitwerpzels* te zyn van de *Breede* of *Lintwormen*: De *Lengte* nu van deze wormen strekt zig dikwyls tot veele ellen uit; en zy zyn in de darmen ook in geen groot aantal; maar daar schuilt doorgaans maar een eenige (die daarom van de Latynen *Solium* genoemd word) of zomwylen twee. Voor het overige, zoo iemand van deze *Wormen* meer wil weten; die zie de *SCHRYVERS* in welke over dit Stuk *byzonder* gehandelt hebben, en voornamentlyk *DAN. LE CLERC.*, *Histor. Latorum Lumbricorum*. Ten laastten die korte en kleine *Wormjes*, welke men *Aarsmaijen* (*Ascarides*) noemt, pleegen in een groot aantal en by hoopen in den *Endeldarm* voortgebracht en verzamelt te worden; en zyn in groote en dikte, ja in hare geheele gedaante gelyk zeer fyne en kleine naalden: Dog deze worden te gelyk met den drek door den stoelgang levendig ontlafst; en zyn aan de meeste *Kinderen* zeer gemeen, ja ook nu en dan aan *volwassene* *Menschen*: Het eigen teeken nu van deze lastige *Aarsmaijen* is *onverdraaggelyke* jeukt in den *Aars*, met een *geduurige* en *moeijelyke* *persfinge*, of *prikkeling* tot *afgang*; ja zelfs *quellen* die kleine *Beulen* zomtyds de *zieken* zoo *geweldig*, dat ze een *Befwykinge* of *Hartvang* (*Syncope*) veroorzaken; alhoewel ze eeter zelden zulke *zwaare* *toevallen* plegen voorttebrengen, als de andere: Voorts kan men over de *Manier* van zoodanige *Wormen* te dooden en uit te dryven nazien voornamentlyk *FULIER.* in *Pharmacop. Extempor. Reform.* onder den *Tytel* de *Enem. Amar.* pag. m. 101. 102. 103. Dog laat het gezegde over de *Wormen* tot hier toe genoeg zyn. Die meer begeert, die raatplege (behalven *NICOL. ANDRY*, & *DAN. LE CLERC*, in de bovengenoemde *Tractaten* gepreezen) verscheide *Schryvers*, die in een groot aantal over dit *Onderwerp* gehandelt hebben: te weten, De *Schryvers* der *Natuurlyke* *Historie*; gelyk voornamentlyk *ULYSS. ALDROVANDUS.* *Lib. VI. de Insectis*; *Cap. 2*; *FRANC. REDI* in *Observat. de Animalculis vivis quæ in Corporibus vivorum Animalium reperiuntur*, enz. Dan β . De *Verzamelaars* der *Geneeskundige* *Historien* en *waarnemingen*; en voornamentlyk *SCHENK*, *BARTOLINUS*, *STALPERT VAN DER WILL*, *PAULINUS* in *disquisit. de Morte Verminosa*, (schoon egter deze laatste na zyn gewoonte veele *vreemde* en *onnutte* *zaken* daar by lapt), *HILDANUS*, *FORESTUS*, *TULP*, enz. by welke men voegen moet de *Acta Re-*

geappliceert; welke dezelve in korten tyd dooden door alle hare Lugt-pypjes te verstoppen: Laat derhalven uit dien hoofde Oly gedronken, of onder de gedaante van een Klyfsteer ingespeuit worden; want op deze wyze heeft onzen zeer vermaarden Auteur een zeker Mensch met *Aars-maijen* gequelt, alle andere Middelen tegen de Wormen te vergeefs in werk gestelt zynde, genezen door een Klyfster enkel uit Oly lang binnen gehouden, den Buik voor af zagt gezuivert zynde; 't welk altyd moet geschieden.

2. Alle *Gehonigde* middelen; welke op dezelve wys werken: Dus dan is, na het gebruik van een zagt Purgeer-middel op een nugteren maag (op dat 'er niets in de weg zy) *Honing* gedronken het beste Wormdoodent middel, en voornamentlyk voor Kinderen.

3. Welke door te wonden, door te verbryffelen, door te steeken, de *Wormen* dooden: gelyk doorgezwolegene Visgraten, Hertshoorn, Vylzel van Staal, en diergelyke, welke even als *Spiesjes* werken; dog deze laten de tedere darmen zelden onaangeraakt.

4. *Vergiften* aan deze Wormen toegeëigent: gelyk het Quik zoo bereid, dat het maar door de darmen gaat, maar niet tot in de Melk-vaten kooft; zoodanige bereidinge is de *Æthiops Mineralis* gepulverizeert, en met een zagt Purgeer-middel ingegeven: desgelyks de Vitriolen der Metalen, als van Staal, Koper, Zilver, indien ze onder de gedaante van Pillen met byvoeginge van een zagt Purgeer-middel ingenomen en door den stoelgang ontlafst worden.

II. De Tweede Classe behelst die Geneesmiddelen welke de *Wormen* uitdryven: hoedanige zyn alle *Purgeer-* en *Braak-middelen*, van wat soort zy ook zyn

mo-

gia Parisina, & *Londinensia*, *Ephemerides Naturæ Curiosorum*, enz. Men zie eindelyk over de ziekten, welke van de Wormen veroorzaakt worden, te kennen en te geneezen na alle de beste Practicale Schryvers.

mogen zonder eenig onderscheid, als ze maar op een leedige maag ingenomen worden. Dog die *Bittere Middelen* welke als *Worm-doodende* en *afdryvende Middelen* gewoonlyk aangepreezen worden, en met dezen naam bestempelt worden, zyn maar by toeval dienstig; wanneer namentlyk de Darm-vezelen zwakker zyn, als vereïst word om de nesten der Wormen uit te dryven, maar deze bittere Middelen dooden geenzins de Wormen. Voorts is aan te merken, dat die geen kleinen misflag hebben welke zeggen, dat niemant van de Wormen kan bevryd worden, zoo ze door den aars niet uitgedreven worden op die tyd als zy gedood worden; daar ze egter, indien ze maar gedood zyn, in 't kort verrotten, en onder de gedaante van slym geloost worden, zoo teder van maakzel zyn ze.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de (a) Pyn-stillende Middelen.

I. **D**E *Pyn-stillende* zyn die *Geneesmiddelen*, welke de pyn in 't gemeen wegnemen. En onder deze zyn begrepen, 1. De (b) *Verzagtende Middelen*; welke de Pyn wegnemen door te verzagten. 2. De (c) *Slaapmiddelen*; welke de Pyn wegnemen door slaap te maken. 3. De (d) *Verdoovende Middelen*; welke de Pyn wegnemen door het gevoel te verdooven. 4. *Nepentes*, 't welk eigentlyk betekent een *Pyn-wegnemend Geneesmiddel*(†). Dog dewyl *Anodynum* (*Pyn-stillende*) een alge-

(a) *Anodyna*. (b) *Paregorica*. (c) *Hypnotica*. (d) *Narcotica*.

(†) Derhalven heeft in dezen zin het woord *Nepentes* dezelfde betekenis als het woord *Anodynum*, dat is, *Pyn-stillende*, en bygevolge schynt dit geen byzondere Classe te moeten uitmaken. Wat voorts eigentlyk dat *Nepentes*, waar van HOMERUS Lib. IV. *Odyss.* pag. m. 47. zulke groote

algemenen naam is, vervattende de voornoemde zoor-
ten.

groote dingen opgeeft, geweest zy, daar over is voorwaar geen klein verschil onder de *Schryvers*; dog het is hier de plaats niet derzelver gevoelens by te brengen: Het zy voor tegenwoordig genoeg, alleenlyk met korte woorden iets van dit Onderwerp te zeggen. Dat woord *Νηπενθές* (*Nepentes*) word t'zamengesteld uit het beroovend deelwoordje *νή*, en *πένθος*, *droefheid*; om dat namentlyk dit Geneesmiddel de *droefheid* verdryft, en vrolykheid veroorzaakt; vermits het (volgens het getuigenis van HOMERUS) om deze uitwerkinge voort te brengen, van HELENA vermengt is onder den Wijn der Gasten van MENELAUS; dog welke zoodanig Middel tot een geschenk gekregen hadde van de Ægyptische POLYDAMNA, THONIS Huisvrouw: dat nu het genoemde *Nepentes* dit vermogen hadde, beweert de POËET, op de aangehaalde plaats, dat al wie dat ingenomen heeft, alle qualen en verdrietelykheden t'eenemaal vergeet, en dat hy dien geheelen dag niet schreyen kan, schoon zyn Vader en Moeder gestorven waren, of zyn Zoon of Broeder voor zyne oogen gedood wierd. Waarom men wel zou mogen gissen, dat men door dat zoo beroemde HOMERISCHE *Nepentes* moet verstaan den *Opium* zelfs, of een zekere Compositie uit den zelve; te meer gemerkt ook die (*Opium*) voornamentlyk in Ægypten groeit, (alwaar hy tot een geschenk aan Helena gegeven was); en ook het vermogen heeft om de Menschen die 'er aan gewent zyn, vrolyk te maken, en alle vreeze uit haar gemoet te verbannen, gelyk overvloedig blykt uit het voorbeeld der *Turken*, en andere Oostersche Volkeren. Voorts schynt het, dat de STOFSCHEIDERS, om deze reede, dat woord overgebragt hebben tot een zekere Compositie met den *Opium*, welke genoemd word *Nepentes Aureum* ANGELI SALÆ, en van dezen Autheur beschreven word in *Opiolog.* pag. m. 610; Ja zelfs pleegt daarom de gemeene *Laudanum Opiatum*, in zommige Voorschriften der Geneesheeren den Naam van *Nepentes* te dragen. Voor het overige, zoo iemant over dit woord en deszelfs beteekenissen meer wil, die raatpleege voornamentlyk de geheele Disfertatie van CONRAD. BARCHUZEN over dit Onderwerp gehouden, dog welke hy gevoegt heeft by zyne *Geneeskundige Historie*; en insgelyks CASPO

ten der Pyn-stillende Middelen, hier om moeten wy
het eerst van allen voor af laten gaan eenige BETOOG-

BARE

REJES, *Elys. Fucund. Questionum Camp. Quæst. II. N. 12. & Quæst. LXXXVIII. No. 13*; alsmede LANG. *Epist. Medic. Libr. I. Epist. 56. en Libr. III. Epist. 6.*; als ook de Woordenboek-schryvers, en andere hier en daar. Dog over het hedendaagsche *Nepentes der Indianen*, kan men nazien ENGELB. KÆMPFER, *Amœnit. Exot. pag. 652.* Maar dit *Indisch Nepentes* was te voren reets beschreven van GARCIA AB HORTO, *Histor. Aromat. &c. Libr. II. Cap. 25.* en van CHRISTOFFORUS ACOSTA, *ibid. Libr. III. Cap. 53.* Welke zeggen, dat dat Geneesmiddel voornamentlyk bereid word uit een zekere soort van Indische Kennip, welke volgens het verhaal van ACOSTA van de Arabiers *Axis*, en van de Turken *Asarath* genoemd word, maar van de Perlianen als ook van de Inwoonders van het Landschap Decan, en van de meeste andere Gewesten *Bangué* genoemd word. Dog deze plant schynt CLUSIUS toe, een groote gelykheid te hebben met het *Mastac* der Turken, die te Constantinopolen wonen; waar over men kan nazien WEDELIUS, in 't II. Boek van zyn *Opiologie*, S. 4. P. I. pag. 168. „ De Indianen (zegt ACOSTA) eten de Bladeren „ en het Zaat, zoo om in 't Venus werk sterker te worden, als om een grage Maag te maken. Uit deze *Bangué* word een zekere Compositie gemaakt, die in die Gewesten zeer gemeen is tot verscheide uitwerkingen: „ Want de Grooten en Krygs Officieren, om, met ver- „ geetinge van hare moeiten, te geruster en te vryer te slapen, gebruiken deze gepulverizeerde Zaden en Bladeren, zoo veel haar genoeg schynt, en doen daar by „ *Pynang (Areca)*, of groene Inlandsche Hazelnoot, en „ een weinig *Opium*, naar het haar goeddunkt, en zwelgen dit alles, als zy het in Zuiker gewentelt hebben, „ door. Dog zoo zy in den slaap verscheide gedaanten van dingen begeeren te zien, dan doen zy daar by uitgelezene *Campher*, *Nagelen*, *Moscbaten Noot* en *Foely*: „ maar indien zy blyde en dartel willen zyn, en voornamentlyk tot het Venusspel meer genegen, dan, naar alvorens *Amberdegrysen Muskus* 'er bygedaan te hebben, vermengen zy dit alles met Zuiker, en maken 'er een *Electuarium* van. ”

BARE BESPIEGELENDE VOORSTELLEN over de Pyn in 't gemeen.

I. VOORSTEL. De *Vloeibare* deelen onzes Lighaams hebben geen pyn, maar alleen de *Vaste*; dog deze voor zoo verre ze uit Zenuen t'zamengesteld worden, en niet anders: Voorts zyn zommige Zenuen *open en hol*, en andere *toegegroeit*; maar de Zenuen van 't eerste soort zyn alleenlyk de onderwerpen van Pyn.

II. VOORSTEL. In alle nog *levendige* Zenu, zoo men deszelfs *laatste* t'Zamenstel overweegt, kooft alleenlyk voor een *zeer dun* Vlies, en te gelyk een Vogt daar in bevat en besloten: Maar elk laatst Zenuagtig Vlies van welke Zenu het ook zy, bestaat uit vaste en niet holle *Vezelen*; welke t'zamengesteld worden uit ongelooflyk geringe en zeer kleine deelen, door het Vuur of Water nauylks veranderlyk; gelyk zulks verklaart is in het IV, en V. HOOFDST. van de VOORBER. §. I. Voorts is het daar in bevatte Vogt het *alderfynste en dunste*, te weten, (zoo'er eenige vergelykinge kan gemaakt worden) eenigermate gelyk aan het Water dat uit het vogt van 't ey-wit voortkooft.

III. VOORSTEL. Bygevolg is alle pyn een zekere *aandoeninge* of van een vast Vlies, of voortkomende uit het daar in bevatte Vogt, of uit beide.

IV. VOORSTEL. Alle Oorzaken welke pyn voortbrengen, op wat wyze zy op de vogten mogen werken, en die veranderen, zullen nooit pyn kunnen verwekken, indien ze niet voor een uitwerkinge hebben zoodanige *veranderinge* der vogten, welke de vaste deelen aandoet.

V. VOORSTEL. Bygevolg hangt alle pyn af van een zekere *veranderinge van aanrakingen* in het vaste deel van een laatste Zenu, voor zoo verre zy als nog het vogt in zig heeft.

VI. VOORSTEL. Alle pyn word voortgebracht van de werkinge welke in de laatste *Vezel* zoodanige *beweginge* verwekt, die, zoo zy aanhoud, of vermeerdert word, den

den schakel van die Vezel nootzakelyk verbreekt; en dat leeren alle de verhaalen van allerhande pynen: Waarom ook alle zwaare pyn, lang aanhoudende, voor haar gevolg heeft de verbrekinge der Vaten en de vernielinge van het deel; op deze wys ontstaan 'er uit een ontsteeking eindelyk *veretteringe* en 't *heete Vuur*, en uit een Zenuagtige Pyn *ongevoeligheid*: Derhalven, die beweginge weggenomen zynde, word ook de pyn weggenomen.

VII. VOORSTEL. Alle Oorzaak van Pyn, voor zoo verre zy werkt op *eene Vezel*, werkt alleenlyk of door te trekken, of door te drukken, of door te verwonden; maar zoo zy op *meer*, een pyp t'zamenstellende Vezelen, werkt, dan kan ze aangemerkt worden als opblaazende en deze pyp uitzettende: Al wat derhalven pyn verwekt, dat werkt, of door te trekken, of door te drukken, of door uit te zetten, of door te verwonden.

VIII. VOORSTEL. Alle *Trekkinge*, in een zeer gezond Lighaam, verwekt pyn door de Vezelen te *verlengen* of *uit te rekken*; zoo als de Pynigingen der Beulen leeren.

IX. VOORTEL. Dat de groote Uitzettinge der Vaten van de daar in bevatte Vogten, door de Vezelen te *verlengen*, pyn veroorzaakt, leert de Geneeskundige geschiedenisse; want dat blykt uit de pynelyke gezwellen, alwaar, de zwellinge weggenomen zynde, de pyn ophoud: dog men moet aanmerken dat, schoon een uitgezet vat het zelve blyft ten aanzien van zyne lengte, egter de Vezelen van de zyden door die *uitzettinge* kunnen verlengt worden.

X. VOORSTEL. Alle *Wondende* Oorzaken, eigentlyk zoo genoemd, werken of door de steeken, of door te doorbooren, of door te snyden: en verwekken pyn door de Vezelen te *verlengen*, zoo lang zy werken; maar zoo ras als zy hare werkinge gedaan hebben, houd de pyn op: waarom ook een *afgesnedene Zenu* geenzins pyn heeft.

XI. VOORSTEL. Dat het *Vuur*, en alle *Scherpe* onzichtbare Lighamen, t'eenemaal op dezelve wys, als de opgetelde Oorzaken werken, is bewezen in de Beschryvinge der *Scherpe* Lighamen.

XII. VOORSTEL. De Pyn in eenig deel verwekt word weggenomen, 1. Als de Zenu *verbroken* is in het deel al waar de pyn is: maar een Zenu word verbroken, wanneer het vogt door dezelve niet meer kan lopen 2. Als de gemeenschap van de pyn verwekkende beweginge met het algemene Werktuig der zinnen *belet* is. 3. Als de Hersenen *onbequaam* gemaakt zyn om de mededeeling van de *pyn verwekkende* Oorzaak te ontfangen, gelyk blykt uit de *Geeraakten*, en alle die Menschen, welkers Herzenen van de eene of andere Oorzaak gedrukt zyn.

XIII. VOORSTEL. De *laagste* en *zagtste* pyn van een enkel *laatst* vezeltje, ontstaat uit een weinig meer als *gewone* beweginge aan dat vezeltje toegebracht; welkers gevolg is een zeer aangenaam en strelend gevoel: 't welk, voor zoo verre 't van een zachte prikkelinge veroorzaakt word, *Kitteling*; maar voor zoo verre het van eene knaginge van 't daar in bevatte vogt voortkoomt, *Jeukt* genoemt word. De aller-aangenaamste reuk en smaak, zoo zy lang en hevig gevoelt worden, verwekken op deze wys pyn: het zelve geschiet ook in de klanken of geluit-makingen.

XIV. VOORSTEL. De *Hoogste* en *hevigste* pyn van een enkel *laatst* Vezeltje koomt voort van deszelfs lang gecontinueerde *verlenginge*, zeer na by de *verbrekinge* komende, maar egter zonder *verbrekinge*.

XV. VOORSTEL. Dog de *Hoogste* vermeerdering van pyn ontstaat uit het getal der Vezeltjes die te gelyk beledigt zyn, want twee Vezeltjes dus beledigt verwekken zoo groote pyn niet, als wanneer'er meer beledigt waren.

2. Uit het gezegde is derhalven gebleken dat alle pyn ontstaat uit de *Uitrekkinge*, of al te groote *ver-*
len-

lenginge der *Vezelen*: welke zoo ze van een uitwendige *Oorzaak* voortkoomt, kan weggenomen worden door wegneming van die *Oorzaak*; maar zoo ze van een inwendige *Oorzaak* veroorzaakt word, moet men eerst onderzoeken welke die *Oorzaak* zy, zal men de *pyn* kunnen wegnemen. Maar nu worden de inwendige *Oorzaken* van *Uitrekkinge* tot vyf gebracht, en dieswegen zyn'er zoo veel *Classen* van *Pynstillende* *Geneesmiddelen*, welke zoodanige *Oorzaken* wegnemen.

3. Voorts zyn deze *Oorzaken* 1. *Een halve verbrekkinge* van een zekere *Zenu*: want dat deel van *de half gebrokene Zenu*, 't welk ongeschonden blyft, ondergaat een veel grooter beweginge of toetrekkinge, als in den gezonden staat dier *Zenu*; waar van deszelfs uitrekkinge of *verlenginge* voortkoomt. Laat ons *by voorbeeld*, (zie *Fig. 21.*) onderstellen, dat *A. B.* is een *Zenu* bestaande uit *drie* *Vezelen*, welke, terwyl ze geheel en ongeschonden zyn, t'zamen dragen die geheele *Kragt* waar door zig de *Zenu* tragt t'zamen te trekken, en na de punten *A. B.*, daar ze aan vastgehegt word, te rug te springen: Indien'er nu *eene* van die *Vezelen* gebroken word op *C.*, zullen de twee overige de geheele *Kragt* dragen, welke te voren van de drie gedragen was: dog hier van zullen ze nootwendig *eene* uitrekkinge en *pyn* ondergaan. 2. *Eene* al te sterke *opzettinge* of *opblazinge* van de *Kramp*. 3. *Eene* al te groote *Uitrekkinge* van iets verstoppens, en van de daar tegen aanpersende levens *Kragt*. 4. *Eene* al te groote *Uitrekkinge* van een scherp vastzittend *Lighaam*, en van de daar tegen persende levens *Kragt*. 5. *Eene* *Uitrekkinge* der *Zenuen* van hare eigene veerkragt over eenig hard en vastzittend *Lighaam*, als over een steen in de *Pis-leider*.

4. De eerste *Oorzaak* nemen weg, 1. De geheele *doorsnydinge*, of *brandinge* van *eene half gebrooken Zenu*: In dezen zin derhalven, zyn de *Mesjes*, het *Vuur*
er

en de vermogende Brand-middelen, groote Pyn-stillende middelen. 2. De byeenbrenginge der *Verbrōokene* deelen tot malkanderen: want deze helpt dikwyls wonderlyk in de zwaarste pynen, gelyk de ondervindinge leert. Want een *gewonde* Spier is pynlyk zoo lang zy gaapt; maar als de deelen tot malkanderen gebragt zyn, houd de pyn op: derhalven behoren hier toe de Zuigingen, Verbanden, Hegtingen. 3. De *Week- en Slapmakinge* van een geheele Zenu, welke te weeg brengt dat de ongeschondene deelen van een Zenu, zonder pyn verlegt en uitgerek worden: daarom behoren hier toe alle *Week- en Slap-makende* Middelen; hoedanige zyn, α. Warm Water. β. Ligten Water Azyn (Posca), te weten, uit een deel Azyn en drie deelen Water. γ. De verzagende meelige, olyagtige Afkookzels, en die middelen geappliceert onder de gedaante van een Pleister, Stovinge, Waassem, Pap, of Bad. δ. Een rykelyke haustus uit diergelyke middelen bereid. ε. Alle zeer zachte Balsemagtige Middelen; als den Balsem van Peru, Gom-elemi, Terpentyn, enz., in een dooijer van een ey ontbonden, en geappliceert dat ze tot het beledigde deel doordringen. ζ. De Warmgeappliceerde deelen van vers gedoode dieren; want zoo word voor een zeer groot *Pyn-stillend* middel gehouden, indien *by voorb.* den beledigden Arm in den buik van een vers geslagt dier gestoken word. 4. Eindelyk de eerste Oorzaak word weggenomen, indien de naast aan de wond gelegene deelen door eenig middel zoo verandert worden, dat ze *hart worden* en te rug springen, en op deze wys de *half gescheurde* kleine deelen volkomen *van een scheiden*: dog zoodanige veranderinge, in de naast aan de wond gelegene deelen, maken de Terpentyn-oly en den Alcohol vini warm in de wonde gegoten, en diergelyke middelen; welke onder het werken altyd zeer zwaare pyn veroorzaken. Dog zoo elders, diep in het

Lighaam, van een *half verbrookene* Zenu pyn voortkoomt, is'er geene hoop van geneezinge, ten zy dat, door de vermeerderde pyn, de beledigde Zenuen eindelyk geheel van een gescheiden worden: want dus, indien zoodanige pyn in de banden zit, kan ze niet weggenomen worden zonder verbrekinge van de Zenu, 't welke gedaan zynde houd de pyn terstont op, hierom is'er in het *Knobbelagtige Voet-euvel* bykans geene pyn.

5. De tweede Oorzaak nemen weg die middelen welke de Oorzaak van de *Kramp* wegnemen: Dog de Oorzaak van de *Kramp* zit, of in de Herzenen, of in een Zenu, of in het *Spieragtig dons*; en die is altyd of *scherp Prikkelende*, of een *ongelyke* beweginge van de dierlyke Geesten: Bygevolg zyn in deze gevallen de *grootste* Geneesmiddelen, 1. De verdeelende en verdunnende dranken, gestelt tegen dat scherpe welk prikkelt, overvloedig ingenomen. 2. De vermeerderinge van de beweginge der *Vogten*.

6. De derde Oorzaak nemen weg, 1. Die middelen welke het *scherpe vastzittende* Lighaam verbeteren; te weten, door deszelfs spitze figuur te veranderen in een stompe: dog dat geschiet, α Door het scherpe met andere deelen te vereenigen; β . Door deszelfs punt, of door kookinge, of door verettering, te breeken; γ . Door het zelve te omwinden door verzagtende middelen. 2. Die middelen welke het *scherpe vastzittende* Lighaam uit het Lighaam leiden: hoedanige zyn, α . Welke de wegen flapmaken; hierom heeft HIPPOCRATES gezegt, al het pynlyke van scherpte voortkomende moet flapgemaakt worden. β . Welke de *Vogten* verdunnen. γ . Welke na buiten leiden: Zie III. DEELS III. CLASSE. HOOFDST. VIII. *Van de Aantrekkende Middelen*. δ . Welke het *scherpe vastzittende* Lighaam tot rust brengen: het welk op vier wyzen te weeg gebragt, te weten, (α) Door de Beweginge der omlopende *Vogten*, en der t'za-

menttrekkende vaste deelen te verminderen; want indien het *vastzittende scherpe* Lighaam van de toetrek- kende kragt der Vloeibare deelen niet gedrukt wierd, zoude het zekerlyk geen pyn voortbrengen. De Toetrekkinge nu in de vaste deelen word vermindert door dezelve slap te maken: maar de beweginge in de Vloeibare deelen word vermindert, door dezelve nader aan den staat des doods te brengen, of na by de dood te doen komen; hierom houd ook alle pyn kort voor de dood op: Zie II. DEELS IX. *Hoofdst. Van de Beweging Stillende Middelen.* (β) Door de Beweginge na een andere plaats te leiden: Zie het HOOFDST. *Van de Aantrekkende Middelen.* (γ) Door Flauwtens te verwekken. (δ) Door de uitwendige Oorzaaken, welke door hare werkinge het op zig zelfs werkeloos *scherp Lighaam* tot werken aanzetten (hoedanige zyn warmte en beweginge van het Deel) weg te nemen.

7. De vierde Oorzaak nemen weg die Middelen welke de Vaten slapmaken, de *vastzittende vereenigde* stoffe ontbinden, en de *voortdryvende Kragt* der Vogten verminderen: Derhalven behoren hier toe de Aderla- tinge, alle groote Ontlastinge, als ook de Insnyden- de, Verdeelende, Ontbindende, en Verdunnende Middelen; als Baden, Stovingen, enz.

8. De vyfde Oorzaak nemen weg, 1. Alle die Mid- delen welke de eerste Oorzaak wegnemen. 2. Wel- ke door op een zachte wys glad te maken, te ontbin- den, en te prikkelen, de *vastzittende* stoffe bewegen en voortdryven. 3. Welke die *vastzittende* stoffe lei- den na een plaats, daar ze geen de minste schaade doen kan: zie het HOOFDST. *Van de Aantrekkende Middelen.*

9. Dog zoo de Pyn groot is, maar hare Oorzaak niet kan weggenomen worden, dan is de pyn een Genees- middel van haar zelve, te weten, door den Mensch te vernielen: niet te min zyn'er eenige Middelen wel-

ke, schoon ze de Oorzaak van de pyn niet wegnemen, egter deszelfs gevoel verminderen; dog de zoodanige zyn de (a) Slaap-middelen.

10. Maar alle *Slaap-middelen* kunnen tot de twee volgende Clasfen gebragt worden.

I. De Eerste Clasfe vervat alle Middelen welke *Slaap* maken, door de beletzelen van den slaap weg te nemen: dog deze beletzelen zyn doorgaans uiterlyke Voorwerpen, Pynen, Warmte, Zweet, verscheidene ziekten des Lighaams, en Gemoeds-aandoeningen; welke weggenomen zynde, de *Slaap* van zelfs volgt: op deeze wyze derhalven worden bykans alle Genees-middelen, als de Verdunnende, Ontbindende, Verdikkende, Natmakende, Droogmakende, Verwarmende, Verkoelende, Zuure, Alcalische, en de overige onnoemelyke, en gants tegengestelde middelen, *Slaap-middelen*; naar ze dit of dat Toeval, waar door de *slaap* belet word, of wegnemen, of verzagten: want dus brengen de Aardagtige inzuigende of zuurbrekende middelen in kinderen om het zuur (dat in haare maag en darmen zit) onder het waken door pynen gequeelt, dikwyls slaap voort: zoo ook zyn de Roosen, Wilge, Latouw, Paardebloemen, Endivie, Zuuring, Meloenen, Pompoenen, Komkommers, enz. uit- en inwendig gebruikt, in heete ziekten dikwyls *Slaap-verwekkende* middelen.

II. De Tweede Classe fluit in die middelen welke den *Slaap* voortbrengen, door de Natuurlyke Oorzaken van *waken* onder te houden, en voornamentlyk te beletten den loop van het zenuvogt door de zenuen: en deze zyn drierlei; te weten, 1. De zagte en veilige. 2. Sterke en gevaarlyke. 3. *Quade* en bykans doodelyke. De *Zagte Slaap-middelen* zyn de zoodanige, welke een natuurlyke, ligte, en gemakkelyk aftebreekene slaap verwekken: De zulke zyn Saffraan, alle delen van (b) Klap of Koornroos, als

(a) *Hypnotica* live *Soporifera*. (b) *Papaver Rhæas*.

als het zaat, de bladeren, de bollen, 't zap; en insgelyks (a) witte Heul, (b) Hondstonge in alle haare deelen, de (c) Nagtschaduw der Apotheken, en dat zagte slaap-makende Kruid (d) Spinnecop of Wolfsbesie genoemd; enz. De *Sterke* zyn die middelen, welke een gedwonge diepe en nauwlyks te verdryvene slaap veroorzaken, te gelyk met een grootte (e) ongevoeligheid; dog deze als ook de volgende, worden eigentlyk *Slaap-middelen* (*Narcotica*) genoemd: En hier toe behoren den Opium, het (f) Bilssemzaat, enz. De *Quade* zyn die, welke een zeer diepen slaap voortbrengen, welke doorgaans met de Dood eindigt; dog zoo het gebeurt, dat de menschen uit zulken slaap wakker gemaakt worden, volgt 'er een bedervinge van alle de ziels vermogens: Dog hier toe behoren de bladeren, bloemen, vrugten, wortelen en zap van beyde het Bilssem-kruid; als ook het zaat van doornappel (*stramonium*) het welk, tot een half dragma ingenomen, onzinnigheid of dolhied veroorzaakt, en tot een dragma dodelyk is (†).

ins-

(a) *Papaver Album*. (b) *Cynoglossum*. (c) *Solanum Officinale*.
 (d) *Paris*. (e) *Stupor*. (f) *Semen Hyoscyami*.

(†) Het Zaat van Doornappel (*Stramonium fructu Spinoso, sive Datura*) tot poeier gemaakt, en in een drank tot een half dragma ingegeven, beroert en vervreemt de zinnen, een zekere onzinnigheid voortbrengende, welke vier en twintig uren duurt. De Elendige, welke dit Zaat ingehomen heeft, blyft lang als van zinnen berooft, of laggende, of schreiende, of slapende, ook doorgaans met een ander gesprek houdende, en hem antwoord gevende: dat men zomtyds denken zou; dat hy gezonde zinnen heeft, schoon hy niet by zyn verstant is, nog hem kent, waar mede hy woorden wisselt, en het gehoudene gesprek t'eenemaal vergeten is, na dat hy weer by zig zelve gekomen is. Dit is ook de reede, dat de Dieven, volgens het verhaal van GARC. AB HORTO; de Bloem en het Zaat van den Doorn-appel werpen in de spyzen der gener; welke zy willen beroven: want dewyl die gene, welke dit middel ingenomen hebben voor een tyd van de zinnen berooft worden, laten ze inderdaad toe, dat de dieven haar niet groot-

insgelyks het meel van (a) doofkoorn, het zaat van de (b) yzere of scherpe Biese, (c) doodelyke Nagtschaduw, de (d) Goude Appelen (†), de Rook van tabak in al te grooten overvloed gebruikt in die 'er niet aan gewent zyn; ook den wyn te veel gedronken, de Geesten daar uit voortgebragt, enz. (†)

VYF.

(a) *Lolium*. (b) *Oxyshænos* is de *Funcus acutus Capitulis Sorghi*; C. B. P. Dog zie over de kragten van deszelfs Zaat. DIOSCORIDES EN MATTHIOLUS, Libr. IV. pag. 732. Edit. BAUH. (c) *Solanum Lethale Melanocerasos* aut *Belladonna dictum*. (d) *Aurea mala*, sive *Fruktus Solani Pomiferi fructu rotundo* CASP. BAUH. seu *Lycopersici* GAL. & ANGUILL.

te vryheid en gemak, van al dat haar aan staat, beroven. Ook verhaalt CHR. ACOSTA, dat zommige Indische Vrouwen zoodanigen vergift zoo weten te bereiden, dat zy voor een zeker getal van uren, min of meer na het haar lust, de zidders kunnen vervreemden. Ja ook (volgens het verhaal van zommige Reis-beschryvers) gebruiken de overspeelige Vrouwen in Indiën doorgaans deze list, om hare Mannen te bedriegen. Zie meer by GARC. AB HORTO, Libr. II. Cap. 24., en CHR. ACOST. pag. m. 301., en vervolgens, of by RAI, *Hist. Plant.* pag. 749. Zie eindelyk KAEMPFER over een zeker bereidzel by de Indianen, het *Betoverende Electuarium* (*Electuarium Magicum*) genoemt, gemaakt uit het Zaat van Doorn-appel, Opium, het meel van Persische Kennip, en andere dingen; waar van hy verhaalt dat hem de ondervindinge zeer wonderlyke dingen geleert heeft, *Amænit. Exotic. Fasc. III. Observat. XV. Sect. 3.* pag. 650. Voorts verhaalt CHRIST. ACOSTA de Toebereidinge van een diergelyke *Electuarium*, maar zonder het Zaat van Doorn-appel, welke men boven zien kan in dit Hoofdst. pag. 362.

(†) Des niet tegenstaande eeten de Italianen en Spanjaarden tegenwoordig deze Appelen met Azyn, Zout en Peperingelegt: ja dat meer is, zommige Schryvers, als HERNANDEZ, BELLOLIS, enz. verzekeren, dat de Vruchten van *Mandragers*, (*Mandragora*) en *Dul-appel* (*Melongena*) zonder schade of gevaar kunnen gegeten worden, schoon zy van veele Auteurs tot die bovengenoemde Classe gebragt worden.

(†) 'Er zyn nog eenige Vergiften over, die onder zoodanige sterke Slaap-middelen moeten getelt worden, welke en Slaap en verschrikkelijke Convulsien verwekken; als de Grootte Dulle-kervel, de Kleine Dulle-kervel gelyk Pietersely; en de Water Dulle-kervel VAN GESNERUS, *Cicuta Major*, *Minor Petroselino similis* & *Aquatica* GESNERI, (waar over men voor al WEPFER dient

V Y F D E C L A S S E.

DER GENEESMIDDELEN TE GELYK OP DE
VASTE EN VLOEIBARE DEELEN WER-
KENDE.

EENIGSTE HOOFDSTUK.

Van de (a) Tegengiften.

I. **A**ntidotus of Antidotum, Alexipharmacum, Alexi-
cacum, Alexiterium, en Theriaca, betekenen
een en het zelve Geneesmiddel; te weten dat gene,
't welk het vergift wederstaat.

Dog eer wy van de *Tegengiften* handelen, moeten
wy voor af laten gaan eenige BETOOGBARE BESPIE-
GELENDE VOORSTELLEN, over de *Vergiften* in 't Ge-
meen.

I. VOORSTEL. *Vergift* word eigentlyk genoemd dat
gene, 't welk (*schielyker* of *langzamer*) den *Doodt* ver-
oorzaakt, door een zekere byzondere *Kragt*.

II. VOORSTEL. De *Doodt* word veroorzaakt door
het *wegnemen* van den Omloop des Bloeds, uit het
Harte in de Longen en (b) Agter-herzenen, en uit
die weder in het Harte.

III.

(a) *Antidota*. (b) *Cerebellum*.

na te zien) en andere diergelyke soorten. Ook heeft de zeer zwa-
re en lang gevoelde reuk van *Saffraan* een zeer sterke slaapma-
kende, ja zelfs een doodelyke kragt; als welke de Herffenen
zoo schadelyk is, dat ze de dood zelve kan veroorzaken; waar
van PETRUS BORELLUS *Observat. Centur. IV. Observ. XXXV.*
pag. m. 303., een gedenkwaardig voorbeeld opgeeft. Einde-
lyk behoren de *Slaapmakende Middelen* van de tweede Nummer
ook tot deze derde, indien ze in te grooten gift gebruikt wor-
gen, als den *Opium*, enz.

III. VOORSTEL. Dog dezen Omloop kan *weggenomen worden*, 1. Door de beweging-makende Kragten weg te nemen: 2. Door de Vogten te verderven: 3. Door de Vaten te verbreken: 4. Door de drie voornoemde dingen te gelyk uit te werken.

IV. VOORSTEL. De Beweging-makende Kragten kunnen niet weggenomen worden, ten zy de Vaste en Vloeibare deelen *bedorven* zyn. Dog de Vogten op zig zelfs beschout, kunnen niet zondigen (zoo namentlyk, dat de beweging-makende Kragten daar door te niete gaan) dan door te *stremmen*: maar het stremzel word voortgebracht of in de Aderen, door *Ingenomene*, of in de Long-vaten, door *ingeademde Lighamen*: Zie II. DEELS VII. HOOFDST. *Van de Stremmende Middelen*. Voorts worden de Vaten verbroken, of voor zoo verre zy van Scherpheid (door *Vergiften* in de daar in bevatte Vogten gebracht) *doorknaagt worden*, of voor zoo verre zy te veel *vernaauwt worden*; hoedanige vernauwinge aan de Longe-vaten toegebracht, van den Rook van Zwavel, enz. veroorzaakt word.

V. VOORSTEL. Om die reden dan zyn alle middelen, welke de *kleinste Vaten* zeer *toetrekken*, of *doorknagen*, 't zy uitwendig, 't zy inwendig geappliceert, of welke de Vogten doen *Stremmen*, *Vergiften*: dog zoo die hare uitwerkingen schielyk voortbrengen, worden zy zeer *snelle* of *schielyke Vergiften* genoemd; maar zoo zy langzaam werken, dan worden ze ook *langsame* vergiften geheeten. Ja ook zeer veele van deze middelen oeffenen hare Kragt, door den Omloop des Bloeds, alsmede de Afscheidende en ontlastende beweginge, en die der Geesten te *ontstellen*, namentlyk door Krampen te verwekken.

VI. VOORSTEL. Hierom kunnen alle *enkele Vergiften* tot drie Classen gebracht worden; te weten, 1. Tot die welke de Vaten *toetrekken*, of *doorknagen*. 2. Tot die welke de Vogten doen *Stremmen*. 3. Tot die
wel-

welke de bovengenoemde bewegingen *ontstellen*. Voor 't overige kunnen uit deze *enkele* vergiften de *t'zamengestelde* gemakkelyk opgemaakt worden.

2. Uit het gezegde blykt derhalven, dat de *Tegengiften* zoodanige zyn moeten, welke of het vergift *verbeteren*, of het zelve *uitdryven*, of de Vaten tegen 't vergift *versterken* en *wapenen*, of welke de Krampen *bedwingen*.

3. De Tegengiften nu, welke de vergiften *verbeteren*, werken of door te verzagten, of door de Kragt van het stremzel weg te nemen, of door te ontbinden. Welke het vergift *uitdryven*, doen dat of door middel van de Omloopende beweginge, (en zoo is warm Water, met Azyn en Zout gedronken, om de vermeerderde beweginge en 't verwekte Zweet, een zeer out *Tegengift*), of door aan te trekken buiten het Lighaam: Zie III. DEELS, III. CLASSE. HOOFDST. VIII. Van de *Aantrekkende Middelen*. Dog de Vaten worden tegen de vergiften *gewapent* en *versterkt*, door Zagte, Lymagtige, Olyagtige, Zeepagtige Middelen: Zie I. DEELS III. HOOFDST. Van de *Slap-makende Middelen*, en ook II. DEELS, IV. HOOFDST. Van de *Verzagtende Middelen*, alsmede III. DEELS. III. CLASSE. III. HOOFDST. Van de *Week- en Losmakende Middelen*. Ten laatsten de beweginge in het Zenu-gestel, of de Krampen *bedwingen* alle die middelen, welke wy opgetelt hebben, te gelyk ook de Opiaten; hierom plegen ook de *Theriac*, *Diascordium*, en de overige *Tegengiften* bereid te worden uit sterke Zweet-dryvende, s'jeuagtige, verzagtende Middelen, enz. en te gelyk met Opiaten vermengt.

4. Dog alle *Tegengiften* kunnen tot de *twee* volgende Classen werden gebragt.

I. De Eerste Classe sluit in de *Enkelde Tegengiften*: En deze worden genomen, 1. Uit de Dieren: als het *Vleesch* van alle vergiftige Dieren, en hare *Zouten*: insgelyks de Oliën door infusie met zoodanig *Vleesch*

bereid; als ook de (a) *Steenen* van vergiftige Dieren: hier toe behoren vervolgens de (b) *Padden-koekjes* van HELMONT, de *Adder-koekjes* van ANDROMACHUS, en *Slangen-koekjes*: zoo ook houden de Italianen de *Oliën van Scorpioenen, Adders, Slangen, Padden, Kikvorschen* voor zeer uitnemende *Tegengiften*. Insgelyks behoren hier toe de (c) *Aantrekkende* of *Inzuigende* *Midde-len*: hoedanige zyn de beide *Bezoër Stenen*, te weten de *Oost- en West-Indische*, de (d) *Varken-steen*, de *Steen-agtige Traan* of *Traan-steen* (†), 't (e) *Herts-been*,

(a) *Lapides sive Calculi Concreti.* (b) *Trochisci de Bufonibus HELMONTII, de Viperis ANDROMACHI, atque de Serpentibus.* (c) *Attrahentia sive Absorbentia.* (d) *Lapis Hystricis sive Peda del Porco.* (e) *Os cervinum.*

(†) Verftaa door de *Steenagtige Traan* (*Lacryma Lapidosa*) die vuiligheden, welke in de *Herten* in de hoeken der *Ogen* gevonden worden, gelyk verhart was, van een zwaare en door-dringende reuk. Over wier vermogen MATTHIOLUS handelende, in *Comment. ad Libr. II. Dioscor. pag. m. 290*, schryft (volgens de Uitlegginge van SCRIBONIUS LARGUS) „ dat deze vui-
„ ligheden, zoo gedronken, als aan 't Lighaam gesmeert, won-
„ deren doen tegen de *beten* van vergiftige *Slangen*, en dat ze
„ daarom (volgens het getuigenis van SCRIBONIUS) van de Moor-
„ dadige *Jagers* vlytig verzamelt, en overal in een band by haar
„ gedragen worden.” SCHRODER pryft haar van gelyken zeer aan
tegen veele ziekten; in *Pharmac. Lib. V. Class. I. Art. 17. N. 7. pag. m. 283*: „ Zy droogen, (zegt hy) trekken t'zamen, verster-
„ ken, verwekken zweet; en worden daarom zeer geroemt te-
„ gen vergiften en besmettelyke ziekten, dat zy zelfs gezegt
„ worden voor de *Bezoër Stenen* in kragten niet te wyken. Dat
„ meer is, deze *Tranen* zyn ook dienstig in een moeiljyke ba-
„ ringe, zoo dat hare kragt nog onlangs ondervonden is in het
„ uitdryven van eene reets doode *Vrugt*. *De Gift is III. of IV. greinen.*” Dit zegt 'er SCHRODER van. Van andere Schryvers worden ook deze *Tranen*, tegen de vergiften en vergiftige ziekten, genoemd een *Tegengift* te waardeeren boven de kostelyke schatten der *Konin* en: Zie ZACUT. *Lusitan. de Medicorum Principum Historia, Libr. V. Histor. XXIX*, aan 't einde, pag. m. 901. Tom. I. alwaar een aanmerkelyk *Geval* verhaalt word van de zeer groote kragt van deze *Traan* (tot drie greinen ingegeven) tegen een zeer quaataardige *Koorts*: Zie ook FRIDER. HOFFMANN. *Clav. Pharmaceut. SCHROD. pag. 659*; als mede GASP. a REIES,

been, Kreeften-ogen, enz. 2. Uit de Planten: te weten die welke of t'zamentrekken, of openen, of verzagten; als de (a) Engel-wortelen, Gift-wortelen, Ever-wortelen, Tegen-gift-wortelen, Essen-kruit-wortelen, Zwaluw-wortelen, Virginiaansche Slangen-wortelen, Zevenblad-wortelen, enz. De Bladeren van Averuit, van Gezegende-distel, van Okkernote-boom, van Wynruit, van Scordium, de bast en Vrugten van (b) Essenboom, enz. Waar van alle Toebereidingen zeer goet zyn voor Tegengiften. 3. Uit de Mineralen: te weten alle (c) Inzuigende of Zuurbrekende; als de (d) vette Aarden, Aarden, enz.

II. De Tweede Classe behelst de t'zamengestelde Tegengiften: gelyk de *Theriaca Diatesaron* MESUE (welke zeer Uitwaassende en onschadelyk is), *Electuaria de succo Rutæ*, *de Baccis Lauri*, *de Satyrio*, *de Ovo*; *Confectio Hyacinthi*, *Alcermes*: Vervolgens de Tegengiften met *Opium* bereid; als *Requies NICOLAI*, *Philonium Persicum*, *Romanum*, enz. *Theriaca ANDROMACHI*, *Diascordium* van *Fracastorius*, en *Sylvius*, als ook de *Mithridaat*, en *Orvietaan*: maar dit laatste heeft zyn Meester bedroogen; want als die zig beroemde, dat hy door middel van den Orvietaan allerlei vergift inwendig gebruikt kon verdryven, en, naar het Voorschrift der Geneesheeren dertig grei-

nen

(a) *Radices Angelicæ*, *Anthoræ*, *Carlinæ*, *Contrajervæ*, *Dictamni albi* seu *Fraxinellæ*, *Hirundinariæ* seu *Vincetoxici*, *Serpentariæ Virginianæ*, *Tormentillæ*. (b) *Fraxinus*. (c) *Absorbentia*. (c) *Boli*, *Terræ*.

a REIES, *Elys. Jucundar. Quæstion. Camp. Quæst. LXVII.* pag. m. 537. Niet te min ontkent ETTMULLER alle deze dingen en staat 'er geen geloof aan, in *SCHROD. Dilucidat. Part. I. Sect. III.* pag. m. 221. alwaar hy zelfs zegt; „Een verdigzel der Ouden „te zyn dat die Tranen Tegengift-middelen (*Alexipharmacæ* & „*Bezoär.*) zyn, en dat ze niets uitwerken en gene nuttigheid „hebben.” Voor 't-overige, wat hier ook van zy, ten minsten schynen zy voor tegenwoordig bykans geheel buiten gebruik te zyn.

nen Ratte-kruit ingenomen hadde, is hy, niet tegenstaande dit zyn *tegengift*, binnen korten tyd gestorven.

GEVOLG. Uit het gezegde blykt, dat'er gene *Algemene Tegengiften* zyn, ja ook dat't stryd dat'er zoodanige zyn; maar dat de Geneesmiddelen *Tegengiften* worden, voor zoo verre zy deze of gene *verschillende uitwerkinge* in ons Lighaam voortbrengen (†).

(†) Zie van de *Vergiften* en hare *Tegengiften* breedvoeriger en beter dingen in *Institutionibus Medicis* van onzen zeer beroemden AUTHEUR, §. III 9. & seq. Voorts heeft over dit stuk, zeer wytlopig geschreven (die zelfs, onder de Oude, zoo veel als al de andere t'zamen, kan geschat worden) SANTES DE ARDOYNIS; wiens *Werk over de Vergiften*, te gelyk met de *Commentarien* van den Kardinaal FERDINAND PONZETTI, te Venetien uitgegeven is, 1492. in folio; maar naderhand (naar de *Verbetering* en met de *Voorreede* van THEODORUS ZWINGER) te Basel, 1562: in folio. Dog onder de Nieuwe verdienen over dit stuk voornamentlyk gelezen te worden de *Werken* van vier zeer geleerde SCHRYVERS; te weten, 1. Van RICHARD MEAD *Mechanical Account of Poisons*, in *Several Essays*, dat is, *Werktuigkundige Verklaringe der Vergiften*, in *verscheide Proeven* vervat; welk boek in't Engelsch uitgegeven is, te Londen, 1702, en 1708. in 8vo. en naderhand in het Latyn overgezet, en gedrukt te Leiden, 1737. in 8vo. 2. HET Boek van JOHANNES LINDELSTOLPE over de *Vergiften*, met *Aanmerkingen*, enz. van CHRISTIAAN GODOFREED SLENTZEL, te Francfort en Leipzig, 1739. in 8vo. Dog dit Boek was reets te voren, te weten 1708, te Leiden in 12. uitgegeven, van den Schryver zelfs JOHANNES LINDER, een Zweets Geneesheer, (die naderhand van den Koning van Sweden met het regt van Adeldom beschonken, met vermeerdering van zyn naam, LINDERSTOLPE, of LINDELSTOLPE, genoemd is) onder dezen Tytel, *De Venenis in Genere & in specie Exercitatio*. 3. De drie Boeken over de *Vergiften* van CHRISTIAAN GODFRIED STENTZEL onder den Tytel *Toxicologia Pathologico-Medica*, sive *de Venenis Libri Tres*, te Wittenburg en Leipzig 1733. in 4to. Eindelijk ten 4. *De Beschryvinge en de schadelykheid van de Water-Dulle-kervel* (*Cicuta Aquaticæ Historia & Noxæ*) van JOHANNES JACOBUS WEPFFER, (al waar ook andere Waarnemingen over veel andere vergiften gevonden worden) te Basel, 1679. en 1716. in 4to.

E I N D E.

BLAD-

Fig. 1

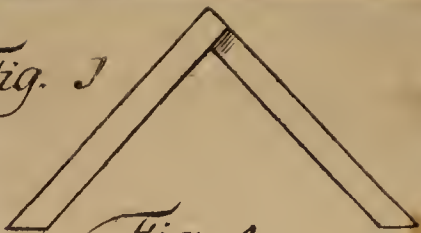

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

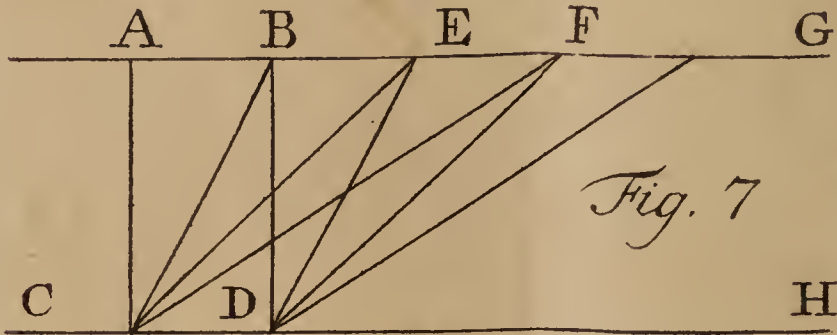

Fig. 7

Fig. 6

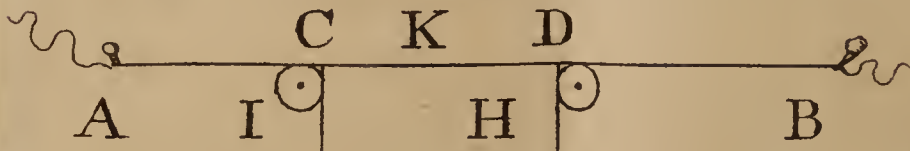

Fig. 9

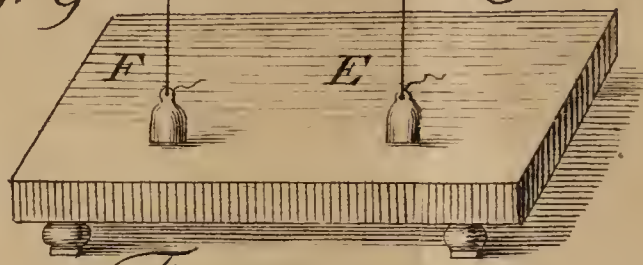

Fig. 11

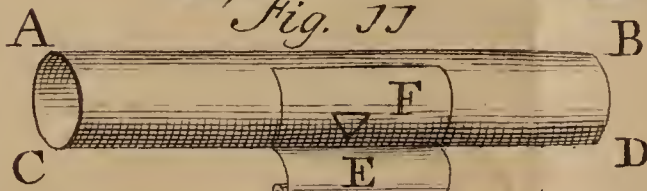

Fig. 12

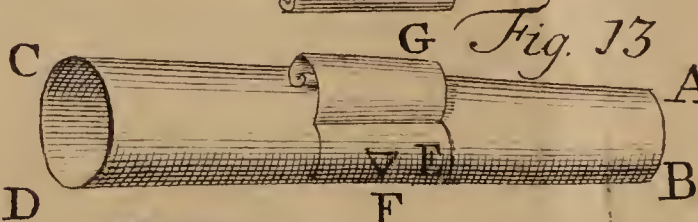
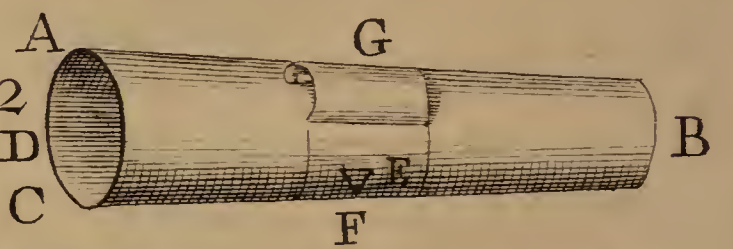

Fig. 13

Fig. 14

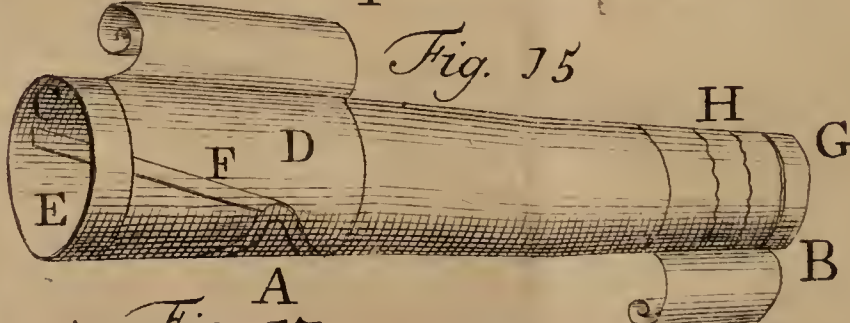
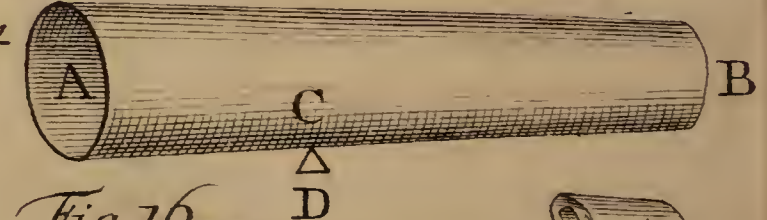

Fig. 15

Fig. 16

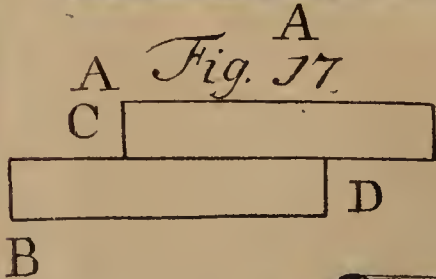
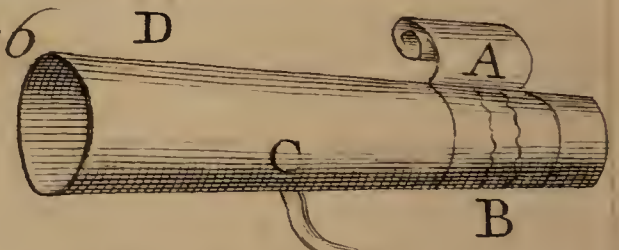

Fig. 17

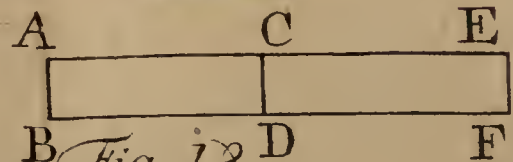

Fig. 18

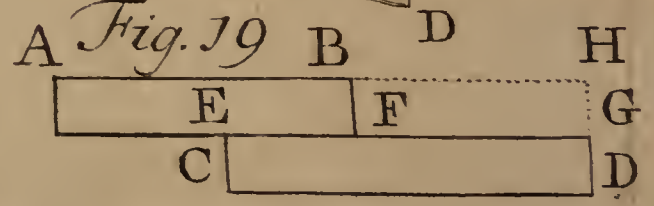

Fig. 19

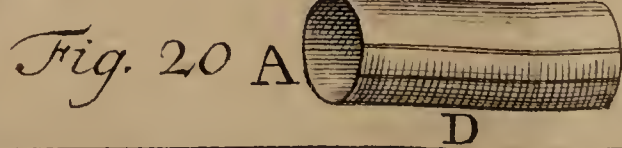

Fig. 20

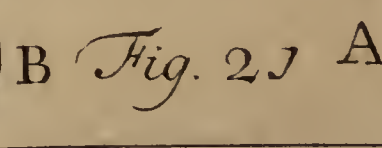

Fig. 21

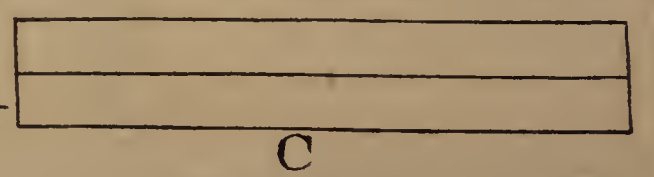

Fig. 22

BLADWYZER

V A N

ZAKEN EN WOORDEN.

A.

A *Ambeyën* (wat *Blinde* en *Opene*) zyn. 213. Wat dat voor menschen zyn, die dezelve onderhevig zyn, en hoe zy zoodanige worden. 212.

Aantrekkende middelen (wat) zyn. 107. 331. Welke hoedanigheden tot hare werkinge vereischt worden, 331. Hare drie Classen en stoffe, 331-334. Wat de zoogenaamde *Byzondere* zyn, 333, 334.

Aanwas of *Groeyinge* (wat de *Bepalinge* van den) nader by of verder van onzen oorsprong of geboorte, ten aanzien van de *Vaten* van ons *Lighaam* uitwerkt, 302.

Aardagtige Inzuigende of 't *Scherpbrekende* middelen (wat de) doen, 154, 164.

Adembalinge is nootzakelyk om den drek of de uitdygzels te ontlasten, 199. Op wat wyze deszelfs vermeerderde beweginge medewerkt tot verdunninge van 't *Bloed*, 162, 163. In welke ziekten zy in dit opzigt voordeelig is, 162, 163.

Aderen (wat) zyn, en wat een *Aderlyk Vat*, 32, 33.

Aderen (op hoe veelerlei wyze, en door welke hulpmiddelen de drukkinge der) geschiet, 168.

Adertjes (wat het werk van de *Inzuigende*) is, 44.

Æthiops Mineralis (het gebruik van) om de *Wormen* te dooden, 359.

Afkookzels (wat weekmakende of verzagtende) zyn, en wat zy doen, 209, 210.

Afscheidinge (wat) is, 57. Deszelfs vereistens, 58.

Hoe zy te niete gaat, 69.

Afvagende Middelen (wat) zyn, 106. 321. Hare stoffe, *Voorwerp* en *Werkinge*, 322, 323.

Alcalische Zouten zyn dierderlei, 159. Hoe zy t'ondergebracht worden, 126.

Aloë is een uitmuntende natuurlyke *Zeepe*, 222. Koomt in lymigheid en bitterheid zeer na by de *Gal*, 236. Deszelfs gift, *ibid.* Gelykt na *Gal*, als ze in water ontdaan is, en maakt den drek altyd geel, 243.

Alwleesch zap koomt in zyne

ne eigenschappen met 't Speekzel over een, 190. Hoe deszelfs ontlastinge is in den natuurlyken Staat, 191.

Apollo (waarom) gehouden is voor den Uitvinder zoo van de Geneesals Digt-kunst, 352.

Appelen der Liefde of Gouden appelen, worden van de Italianen en Spanjaarden gegeten, 372.

Azyn (Enkelen) en andere zuure gegifte Vogten, mits dat ze niet geconcentreert zyn, verdikken het Bloed niet, maar verdunnen het eer, 81. 165.

Azyn-boning is zeer goet om het Slym te ontbinden, 230.

B.

Baarmbeder (in de) loopt het Bloed uit meer plaatzen, als in eenig deel van het Vrouwelyk Lighaam, 302. Daar in is de minste tegenstand, 302. Geen deel des Lighaams is rondom met minder Spieren bezet, 303. Waarom te twyffelen aan de aanwezigheid der Baarmoederlyke Spier van Ruysch ontdekt, 303. Deszelfs Aderen hebben in haren geheelen omtrek geen Klapvliezen, 303. Wat bewyft dat het Baarmoederlyke Bloed door de

Kragt van 't harte voortgedreven word, 298.

Baarmoederlyke Vaten (de tegenstant der) word tweezins vermindert, 311. Door wat middel en zy slap gemaakt worden, *ibid.*

Baden (waarom de) verkoelen, 330. In welken zin zy hartsterkende kunnen genoemd worden, 351.

Balsam (wat den) der Planten is, 122. *De witte Americaansche of Wond-balsam*, word gezegt een merkelyke bitterheid in de Pis te brengen, 280.

Bangué (wat) is, en deszelfs Kragten, 362.

Barnetelen door het Vergrootglas beschout, vertoon en in twee gesplitste Spiesjes, 133.

Been (op wat wyze uit Kraakbeen) gemaakt word, 42. Hoe de groeven of vorendaar in uitgeholt worden, *ibid.*

Beenderen (waarom de) in het midden vaster zyn als aan de einden, 42. Waarom zy in het midden 't digst en 't hartst, maar ook 't dunst zyn, 43. Welke SCHRYVERS over de Beenwordingen men moet nazien, 43. Hoe bewezen word dat de beenderen vol vaatjes zyn, 45.

Beginzelen (de) der Lighamen

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

men zyn onveranderlyk
 3. zyn volgens HIPPOCRATES drie, welke
 's menschen geheele Lighaam t'zamenstellen, 17.
Beroerte word in bloedryke menschen zomtyds door sterke Braak-middelen veroorzaakt, 272.
Beroerde (waarom de) geen pyn gevoelen, 365.
Besmerende middelen (wat) zyn, 101. 121. Wat dezelve, als ook de *Verstoppende*, aan een Lyk geappliceert zynde, uitwerken, 123.
Beslotene Winden (waar van de) voortkomen, 353.
Betoverend Electuarium (waar uit het) der Indianen gemaakt word, 372.
Beweging-makende, τὸ Ἰσχυρὸν (welke by HIPPOCRATES) genoemd zyn, en wat hy door dit woord heeft verstaan, 17. Heeft daar door niet verstaan de dierlyke geesten, gelyk zyn *Verklaring-schryvers* willen, 17.
Bewegings-kragt (wat de volstreckte) is, en waar uit de byzondere opemaakt word, 146.
Beweginge (wat de voortdryvende) is, 84. Welke eigenschappen of hoedanigheden hier toe vereischt worden, 167. Welke deszelfs eerste Oorzaak, 85. Hoedanig de tweede Oorzaak, 86.

Hier van zyn verscheide-
 ne trappen in onze Vogten, 67. Waar die beweginge van afhangt, 329. Door welke Oorzaken zy vermeerderd word, 85. 88. Kan alleen een ziekte voortbrengen, 85. Hoe zy door droefheid vermindert ziekte voortbrengt, *ibid.* Op wat wyze zy zomtyds de Vogten verdeelt en verdunt, 144. De al te sterke, met verstoppinge in de kleine Vaatjes, word oorzaak van dikheid in het Bloed, 82. 144. Zie *Bloed* en *Omloop*.
Beweginge (de minste uitwendige; ongewoone; veranderde) der Dierlyke geesten kan allerhande zoort van veranderingen in ons Lighaam voortbrengen, 93. 94.
Beweging-makende Middelen (wat) zyn, 104. 167. Hare drie Classen, en Geneesmiddelen daar onder vervat, 167-169.
Beweging-stillende Middelen (wat) zyn, 104. 169. Welken prikkel der Zenuen zy byzonder verbreken, 169. 170.
Bezoär (hoe de) en andere byzondere Zweet-middelen alleen Zweet-dryvende zyn, 289. 290. worden dikwyls zonder vrugt gebruikt, 290.
Bind of *Witte Vlies* van 't Oog

Oog (op wat wyze het) uit wit rood word, 300.
Bittere Worm-doodende Middelen (wanneer) goet zyn, 360.

Blaar-trekkende Middelen, (welke en hoedanig de) zyn, 133-135. Die *Water-dryvende* worden, 248.

Blaartjes (door wat middelen) in de Opperhuid verwekt worden, 133. Wanneer zodanige middelen moeten gebruikt worden; 135.

Bleekheid (wat de) van het geheele Lighaam te kennen geeft, 239.

Bloed (wat is) 63. Bestaat uit ongelyk zoortige deelen, 63. Is in alle dieren het zelve, *ibid.* De *Onderdeeling* van deszelfs deelen, 63. 64. Bestaat voor een groot gedeelte uit Water, 68. De hoedanigheden van deszelfs Water, 63. Van wat oorzaken dit waterig deel veranderinge ondergaat, 68. Welke de eigenschappen van deszelfs *Wei* zyn, 63. 64. Van welken aart het roode deel is, 64. De gescheidene bolletjes verliezen hare roodheid. *ibid.* Waar deze afscheidinge geschiet, van wat nuttigheid zy is, en door welke *Geneesmiddelen* zy kan gemaakt worden,

ibid. Waar van de roodheid en bleekheid afhangen, 239. 240. Wat de deeltjes in de *Longe-vaten* ondergaan, 240.

Bloed (de eigenschappen van 't) zyn tweederlei, *Algemene*, en *Byzondere*, 66. Of de *Vloeibaarheid* bewarende oorzaak iets is aan het bloed eigen, en wat dat waarlyk is, 65. De *Vloeibaarheid* en beweginge is minder in de grootere *Vaten*, *ibid.* Hoe lange deze *Vloeibaarheid* in de aderen duurt, 78. Waar van de al te groote *Vloeibaarheid* of dunte afhangt, en op wat wyze zy in het bloed kan gemaakt worden, 82.

— (hoedanig de *zwaarte* van het) is tot *zout Water*, 83. Wat daar uit zoude voortkomen zoo 't ligter was als het water, 84. Waar door deszelfs *zwaarte* in de *Slymagtige blaaschuit* vermeerderd word, *ibid.* De bequaamheid of geneigtheid tot *stollen* is een eigenschap aan het zelve natuurlyk, 82.

— *Stolt* van zelfs, zoo ras als 't stilstaat, 121. brengt in gezonde menschen ligt *slymigheid* voort, maar in de meeste ziekten het tegendeel, 82. Door wat oorzaken de

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

de stolling of verdikkinge voortgebracht word, 81. 82. Wat'er geschiet, als deszelfs deeltjes dikker als na gewoonte worden, 68. Waar van zyne dikte of dunte afhangt, 256. In welke Menschen het dik of dun is, 256.

Bloed (hoe het) door stilstaan word, 72. Op wat wyze en door welke Oorzaken het dik en slymig word, 78-82. Wat aan het zelve geschiet, zoo men het, na dat 't door Ader-latinge afgetapt is, eenigen tyd laat stilstaan, 64. Wat'er geschiet, zoo het in een koude lugt geplaatst word, 79. Waarom het zig door de kragt van zyne veeragtigheid niet kan uitzetten om de Voortdryvende beweginge voort te brengen, 87. Wanneer men zegt, dat het ontbonden word, 275. Wanneer het verdunt, en ontbonden genoemd word, 284. Hoe het al te dunne wederom kan vereenigt en verdikt worden, 146. De middelen welke het zelve ontbinden, of scheiden zyn tweederlei, 277-279. Wanneer het als verbrand word, en een brandende Koorts ontstaat, 144.

Bloed is zynen uitgang uit het harte verschuldigt aan werkinge van het harte zelfs, maar niet aan de inwendige beweginge van de deelen des bloeds, 85. 86. Deszelfs omloop in 't gemeen wort driefins versnelt, en ook op eene drierlei wyze vertraagt, 88. Welke Oorzaken deszelfs snelheid vermeederen, en welke den omloop vertragen, 88. Wat deze al te snelle beweginge uitwerkt, 73. 161. Wat deszelfs zagten, en gelijkformigen omloop te te weeg brengt, 161. Wat deszelfs mindere als gewone beweginge, of omloop doet, en in welke menschen voornamentlyk, *ibid.* hoe deszelfs te rugloop na het harte uit de onderste Aderen door wandelinge bevordert word, 311.

Bloed (waar van daan het) kooft, 't welk uit de darmen na sterke Buikzuiverende Middelen of in de rode loop ontlast word, 192. 193. hoe 't uit de lever door de darmen kon ontlast worden, 193. Op wat wyze 't uit de milt kan voortkomen, 193. Hoe en wanneer 't uit het Alvleesch kan ontlast worden, 193. Wat het geronnen uit de
Maag

- Maag voortkomende te kennen geeft, 193.
- Bloed-makinge en Bloedrykheid* (door wat middelen de) bevordert word, 304.
- Bloed-rykheid* (waar de) in een Vryster van daan koomt, 300. Op wat wyze de Maandelyksche der Mannen, als ook zomtyds der Vrouwen, die gene Maandstonden hebben, ontlast word, 301.
- Bloed-spouwinge* word in Bloekryke dikwyls door sterkere braak-middelen verwekt, 272.
- Bloedstortingen* (wat dingen de zulke, die aan) onderworpen zyn, moeten myden, 327.
- Bolletjes* (wat voor middel-lyns proportie de) onzer Vogten, door 't Vergroot-glas beschout, hebben onder malkanderen, 29 30. 36. 37.
- BORGIA (CAESAR)** Hertog van Valentinois, in den buik van een versch ontweiden Muil-ezel gesloten, is de doodelyke Kragt van het ingedronken vergift te boven gekomen, 320.
- Borst- of Longe-middelen*, wat dat zyn, 108. 347. Verscheiden soorten in verscheidene gevallen te pas komende, 347. 348. 'er zyn nauwelyks eenige *Byzondere* eigent-lyk zoo genoemd, 347. Hoe de zoo genoemde werken, 347. Wanneer die alleenlyk voor dusdanige moeten gehouden worden, 347. Welk zulk een waar middel zy, 348.
- Borst-ontlastende Middelen* (wat) zyn, 105. 186. Hare Classen en stoffe, 186. 187. Wat'er tot de *Borst-ontlastinge* vereist word, 187.
- Boter* (uit welke deelen) bestaat, 208.
- Braakinge* word zomtyds veroorzaakt door eene walgagtige zaak alleen gehoord of gezien, 95. Volgt teneersten, indien eenig vergift het begin van 't tusschenribbige paar Zenuen aangeraakt heeft; en wat men daar uit mag voorzeggen, 264. Waarom ze verwekt word door mechanische applicatien, welke de keel prikkelen, 265. Hare naaste en onmiddelyke Oorzaak, 261. De Oorzaak van allerlei soort volgens eenige nieuwe Schryvers, *ibid.* In welke ziekten zy door een medelydige Kramp van de Maag veroorzaakt word, en waar van, *ibid.* Waarom ze meest alle de ziekten van den onderbuik verzelt, 262. 263.

Braa-

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

Braakinge ('er zyn drie soorten van), 261. Waar van de eerste voortkoomt, en wat daar toe vereischt word, *ibid.* Is erkent geweest van de Oude, schoon ze van zommige hedendaags ontkent word, *ibid.* Wat bewyft, dat 'er zoodanige is, 261. 262. Door welke middelen zy kan verwekt worden, 262. De tweede soort waar van, en hoe verwekt word, 262. 263. Wat in dit soort pleegt te geschieden in de Onderbuiks-ingewanden, als ook in de darmen zelve, en in de bovenste deelen, 263. Wat 'er op de eerste, te lang geduurt hebbende, doorgaans volgt, *ibid.* Waar van, en op wat wyze de derde voortkoomt, *ibid.* Welke de gemene Oorzaken van de drie soorten zyn, 264.

Braak-middelen (wat) zyn, 105. 261. Hare vyf Classen en stoffe, 265-269. De Quik en Spies-glas-middelen, 268. 269. Dat de Sterkere op het begin of den oorsprong der Zenuen werken is zeer waarschylyk, 270. Wat geschiet, zoo zy, uit de Infusien van scherpe middelen bereid, in de Aderen gespeuit wor-

den, 269. Wat geschiet, zoo ze ontfangen worden onder de form van een Klysteer, 265.

Braak-middelen (hoe velerlei stoffe de) uit 't Lichaam voeren, 270. 271. 'er zyn geen Geneesmiddelen, welke zekerder op de Lever werken, 271. Haar gebruik in verscheidene ziekten, 270-273. In wat ziekten zy gevaarlyk zyn, 272. Voorzigtigheden in der zelve gebruik in agt te nemen, 272. 273. Veroorzaken het ligt van allen een overmatige ontlastinge, 273. Welke Schryvers men over haar gebruik moet nazien, 273. 274.

Brand-middelen (wat) zyn, 102. Hare verschillende werkinge zoo in een gezond, als stervend Lichaam, 55. 56. Hare stoffe, 135. 136.

Buik (hoe men den) in de Sprouw zeer gesloten zynde, moet glad-en losmaken, 199. Hoe deszelfs ontlastinge zoo veel verschilt in twee menschen op dezelve wys levende, 189. 190.

Buik-loop (hoe de) uit zinkingen ontstaande veroorzaakt word, 189. Hoe de quaadaardige der Kinderen door 't eeten van Vrugten voortkoomt,

221. Hoe de Weiagtige genezen word, 255.

Buigzaamheid (waar van de) des Lighaams afhangt, 38. Wat 'er vereifcht word, zal ze in 't Lighaam ftant houden, 282. 283.

Buik-pynen (hoe de zagte) in eene Buik-zuivering van fcherpe prikkelende Middelen, als ook van zuur wordende Wei van Melk veroorzaakt, voortkomen, en ophouden, 217. 218.

Buik-zuiverende Middelen (welke Geneesmiddelen de) onder zig bevatten, 105. Der zelve verfchillenden en veelerlei werkinge, 205-207.

Buik-zuiverende Middelen (alle) zyn op zig zelfs Braak-middelen; en door welke eigenschappen zy de zoodanige worden, 205. 264. Op wat wyze de *fterkere*, als ook de Braak-middelen ontlastende Krampen kunnen voortbrengen, 270. Zy werken zomtyds of door de reuk, of door 't gezigt alleen, 206. Voorbeelden van beide, *ibid.*

Buik-zuiverende Middelen werken zomtyds door uitwendige applicatie alleen, *ibid.* En zomtyds wegens beletzel of verminderinge van uitwaasfeming alleen, *ibid.* Hoe

zy Zweet-middelen worden, 291. Dat zy geen Vergiften zyn, word tegen HELMONT bewezen, 241. 259. 'Er zyn geen *byzondere*, 260. Waar van hare Kragten t'onregt afgeleid worden, *ibid.* Van wat aart dat deel is, 't welk werkt, 98, 99. 207. Welke in warme, en welke in koude Landen moeten gebruike worden, 213.

Buik-zuivering (wat) is, 188. Wat men doen moet in verfcheide gevallen, zoo 'er iets in de weg is, zal ze van goed gevolg zyn, 200, 201. Waarom men menschen, die twee of drie dagen lang gefaft hebben, geen Buik-zuiverend middel moet ingeven, 200.

Buik-zuivering en *Brakinge* worden in zommige menschen door gemoedsbewegingen veroorzaakt en waar van, 205. Worden zomtyds alleen door een uitwendige beweging verwekt, 207.

Buik-zuivering (waarom een) geen uitwerkinge heeft in Zieken, die op 't fterven leggen, 200. Waar hare meerdere of mindere gemakkelyke werkinge van afhangt, 197.

Bytende of Knagende Middelen (wat) zyn, 102.

C.

Chyl (de vereischte hoe-
danigheden van de) in
de genezing der Won-
den door Byzondere
Heel-middelen, 126. Ha-
re overeenkomst met
Melk, 172. Door welke
Geneesmiddelen zy o-
vervloedig voortgebracht
word, 174. Door welke
zy na de Borsten geleid
word, *ibid*.

Chyl - makinge (door wat
hulpmiddelen de) bevor-
dert word, 173, 174.
304-310.

Chyl-makende (wat) werk-
tuigen zyn, 239.

Confectien (hoe de Spece-
ryagtige) de overmatige
ontlastinge, van 't Bra-
ken voortgekomen, kun-
nen steuiten, 273.

D.

Darmen (welke en hoe
velerlei stoffe de) in-
houden, en te gelyk de
Clasfen dier Stoffen,
welke in de Darmen kun-
nen bevat, en daar uit
ontlast worden, 188-195.
Waarom in den Buik-
loop zomtyds zoo groo-
te meenigte van Vogten
ontlast word, 191. De
Darmen zelve kunnen
door den afgang by stuk-
ken en brokken worden
uitgeworpen, 195.

Darmen (hoe groot de leng-
te der) is, 192. En hoe
derzeiver droogte, als

ook die der Ingewanden
veroorzaakt word, en
aan wien zy gemeen is,
212. 213. Hoe die wegen
in de Miltzugt gestelt
zyn, 209.

Darm-middelen (tweederlei
soort van) 109.

Darmscheil Middelen (wat)
zyn, 110.

Darm wei (wat) is, en op
hoe veelerlei wyze zy
na de Darmen gevoert
word, 247.

Dieren, (de zeer groote
deelbaarheid van de de-
len der) word bewezen
uit den reuk, die de Lig-
hamen uitgeven, 98.
Welke de Geilste zyn,
176.

Diertjes (de) van 't Man-
nelyke Zaad hebben on-
derscheidene delen, wel-
ke in een geformeerde
Vrugt naderhand te zien
zyn, 31.

Dieven (waar toe de) het
Zaad van Doorn-appel
gebruiken, 371.

Dikheid (hoe de) der Vog-
ten vermindert word,
330.

Dikmakende of Verdikkende
Geneesmiddelen (wat) zyn
102. 143. Op wat wyze
zy kunnen onderschei-
den worden, 102. Hoe
zy werken, 143, 144.
Optellinge van de Dik-
makende middelen, 143-
146

Dik-makinge (hoe de) ge-
B b 2 schiet,

schiet, 102.

Dollen-bond (het vleesch van een) op de, van hem gebetene wonde gelegd, word gezegt zommige te hebben genezen, 333.

Dood (wat da) is, 14. Hoe die in't Gemeen veroorzaakt word, 373.

Dood Ligbaam (op wat wyze een) verrot, 136.

Doorn-appel (wat het ingenomen Zaad van) uitwerkt, 371.

Dooyer (de) van een Ey, met een weinig Gal vermengt, is een zeer goed afvagend middel, 323.

Drek of Uitdygzal (waar van den) in de Darmen gemaakt word, 188. enz.

Waarom die zomtyds geel en blinkende gezien word, 243. Van welke

Geneesmiddelen dezelve Geel en ook slymig word, 243. Waar van

de Oude te onrecht besloten hebben, dat dezelve Galagtig is, 243.

Wanneer die tot eenen harden klomp t'zamenhangt, en welke middelen den zelve doorverdunnen ontlasten, 215.

Drek der Dieren (hoedanig en welke de beste zagte buikzuiverende) is, 219.

Houd Zalpeteragtige Zouten in, *ibid.* In welke Ziekten deszelfs uitgeperst Zap geprezen

word, 219. Wat *ERMULER, JUNCKER* en *LUDOVICUS* van dat soort van middelen geoordeelt hebben, 219, 220.

Droogmakende of Opdrogende Middelen in de genezinge der Wonden, 128.

Wanneer de opdroginge noodig is, *ibid.*

Dunmakende Middelen (wanneer 'er) moeten gebruikt worden, 327.

E.

E*Elt* (waar van't) voortkomt, 28. 46. Op

wat wyze het gemaakt in de genezinge der wonden, welke op de gemeene wys geschiet, 125.

Eeltmakende Middelen (wat zyn, 123, 124.

Eiland (wat het) in het Bloed, door Aderlatinge ontlast is, 64.

Etter-builen, het heete en koude Vuur (waar uit de) ontstaan, 78. 123.

Etter, wat dat is; Hoe en wanneer hy gemaakt word, 335. Is, als by

zagt is, een zeer goede Balzem, 336. Welke veranderingen hy, door lang

stilstaan, ondergaat, *ibid.* Moet niet al te dik zyn,

zal een wonde geheelt worden, 127. Is een gevolg van ontstekinge,

192. Waar van daan den *Etter*, die in de Darmen is, komen kan, en waarom hy zomtyds in zoo

groot

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

groot een meenigte ontlast word, 192.

Etter (wat tot) gemaakt moet worden, en wat men moet in agt nemen ten aanzien van de Stofse, welke tot Etter gemaakt moet worden, 340.

Etter-makinge (welke vereischens 'er tot de) nodig zyn, wanneer ze aangewezen word, en wanneer ze gemyd moet worden, 336.

Etter-makende Middelen welke en hoedanige die zyn, 107. 335, 336. Of 'er volstrekt en op zig zelf beschout dezulke zyn, 338. Derzelve drie Clasen en Stoffe, 336-338. Hoe de *Voorschriften* in verscheide gevallen moeten verandert worden, *ibid.* Voorbeelden voor *Voorschriften* in verscheide gevallen, 338-340.

Euphorbium (wat dat) is, 232. Deszelfs hoedanigheden, gebruik, toebe-reidingen en giften, 232, 233.

Evenredigheid (waar uit men de) van de Lighamelyke Stoffe opmaakt, 7, 8.

Evenwigt (de twee Oorzaken van 't) der vaste en vloeibare deelen, 52. Wat derzelve weg-neming uitwerkt, 52, 53.

F.

Fermentatie, zie *Gistinge*.

FORESTUS en *TULP* getuigen, dat de Lever zomtyds ontstoken word, en dat deze ontsteking naderhand verandert in een Etter-gezwel, of 't Heete Vuur, 195. Dat *KAREL* de V. door het *Vyzel van Koper*, van de Waterzugt genezen is, 253.

G.

GAL, hoe veelerlei, en welke? 242. De zwarte der Ouden wat? 203, 204, 242. 258. Hoe deze zwarte Stoffe gemaakt word, 204. wat daarop volgt, indien ze door sterkere Purgeermiddelen ontlast word, *ibid.* Op wat wys zy kan uitgedreven worden *ibid.* waar van ze kan voortkomen, *ibid.* Door welke Kenteekenen de Galblaas-Gal van de andere Vogten onzes Lighaam onderscheiden word, 242 243. De Lever-gal vloeit altyd in de Darmen, 190. Hoe zulks bewezen wort *ibid.*; Op wat wyze, binnen 24 uren; daar van zoo groot een meenigte kan geloost worden, 190; Dezelve, in den Boesem van *GLISSONIUS* beschout, gelykt na 't water (*Lympha*), 242.

Gal is Olyagtig en Gladmakende, 209. Is zeer goed om lymige en vuile

le Zweeren aftevägen en te zuiveren, 322. Verdeelt en ontbind zeer wel de lymigheid der Spyzen, 239. wat van deszelfs gebrek en werkeloosheid voortkoomt, *ibid.* Hoe de daar door veroorzaakte Ziekten moeten genezen worden, 245, 246. Moet nooit uitgedreven worden, 245. word zomtyds, door toorn, in groote meenigte uitgeworpen, 95.

Galagtige (wat menschen eigentlijk) moeten geheten worden, 214. Door welke Buik zuiverende Middelen zy moeten ontlast worden, *ibid.*

Galblaas-middelen (wat) zyn
110

Gal-dryvende Middelen (wat dat) zyn, 105. 202. 242. Die der Ouden, en 't onderzoek van haar gevoelen, 242, 243. De twee Clasfen en Stoffe van de ware Galdryvende Middelen, 244, 245. Haar gebruik, 245, 246.

GALENUS (wat manier) gebruikt heeft om de kragten der Geneesmiddelen na te speuren, 89-92. wat hy dien aangaande gestelt heeft, 89-92. wat aangaande de Hoedanigheden der Lighamen, 90. In hoe veel Clasfen hy alle Lighamen en Geneesmiddelen verdeelt

heeft, 90, 91. wat hy *Temperamenten* genoemd heeft, 90. wat de *Elementele* of *Hoofdstoffelyke*, en een *Geëlementeert Lighaam*, 90. waar van volgens zyne stelling de Ziekten ontstaan, *ibid.* wat hy *Graden* of *trappen* genoemd heeft, en wat hy daar door verstaan heeft, 90, 91. welke hy *Goddelyke* en *Onbekende* hoedanigheden genoemd heeft, 92. waar in hy gedwaalt heeft als hy de Kragten der Lighamen verklaart heeft, 92.

Geelzugt (waar van de) dikwils voortkoomt, 245. waarom de Geletterde dezelve dikwyls onderhevig zyn, 245. de wys om dezelve te verdryven, *ibid.*

Geest, wat die is by de *Stoffscheiders*, 21.

Geest (de kragt van den Heerschenden) in elk Geneesmiddel, en deszelfs fynte volgens *COSMOPOLITA*, 99.

Geest van Wyn (waarom 't misbruik van *Brandewyn* of van) zoo schadelyk is voor het Lighaam, 117. De Gerectificeerde, of de Alcohol, in de Aderen gespeuit doet 't bloed stremmen, 81.

Geest (wat de *Gulde Levens*) van *RULANDUS* is, 232.
Ge-

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

Geesten (den oorsprong der Dierlyke) waar van? 350. De stoffe bequaam om die voort te brengen, kooft zeer na by 't wit van een Ey, *ibid.* welke spyzen deze stoffe verzorgen, *ibid.* Deze geesten vloeyen in een groote meeningte na de pyne-lyke plaats, en wat daar uit voortkooft, 354.

Geesten (wat de veranderde beweginge der *Dierlyke*) alleen kan uitwerken, 95. De verstoringe van deze beweginge kan in ons verwekt worden van onzichtbare deeltjes, aan ons Lighaam geapliceert, 96.

Geesten (de Gegifte Brandende) zyn verzagten- de, ten aanzien van de zuure, 159. doen onze Vogten stollen; hierom zyn ze zeer schadelyk in de al te groote dikte en taaicheit van het bloed 165. Dezelve uitwerkinge doen ook de zuure *Geesten* uit het Gegravene, door een zeer sterk vuur gestookt, 165, 166.

Geesten (de zuure Gegifte), geconcentreert zynde, zyn zeer scherp, en doen onze Vogten schielyk stremmen, 150. 165. De enkele of flappe (gelyk den Azyn) verdunnen het bloed, 81, 165.

Geheimen (de twee) van **MARTINUS RULANDUS,**

voor waterzugtige, en voor slymige en koude Ziekten, 232, 251.

Geletterde (waarom de) hare onderbuiks ingewanden. plegen te drukken, 226. Moeten door zagte buikzuiverende Midde- len ontlaf worden, *ibid.* Hoe zy Geelzugtig wor- dende, kunnen genezen worden, 245.

Geneezen, wat dat is, 15.

Geneesmiddel, wat dat is, en in hoeveelerlei zin 't kan aangemerkt worden, 92. Hoe een en 't zelve Geneesmiddel kan zyn verdeelende, en strem- mende, 166.

Geneesmiddelen, wat dat zyn, 15. Wat zy onderstellen, *ibid.* Hoe zy hare werkinge voort- brengen, 16. Hoe zy in ziekten werken, *ibid.* Op welke deelen zy alleen- lyk hare kragt oefnenen, 50. Werken door een tweederlei hulpmiddel, 60. Hoe zy op de vaste deelen werken, 93. 101. In hoe verre hare geheele kragt werkt, terwyl ze op de vaste deelen werkt, 48.

Geneesmiddelen (de) welke op de Vloeibare deelen werken, werken twee- zins, 93. 102. Werken eigentlyk alle te gelyk zoo wel op de Vaste als Vloeibare deelen, 93. Hoe der zelve werkin-

- gen op zig zelfs afzonderlyk kunnen worden aangemerkt, 93. De Verdeelinge dier Geneesmiddelen, welke op de Vaste en Vloeibare deelen te gelyk werken, in vyf Classen 104 tot 111.
- Geneesmiddelen** (de) kunnen verdeelt worden, in ongelooftlyk kleine deeltjes, welke egter alle nog behouden zullen de byzondere kragten van den geheelen hoop, 96. Zulks word bewezen door voorbeelden uit 't drierlei ryk genomen, 96-98. Der zelve deeljes, aan verscheidene Zenuen geapliceert, brengen, verscheidene uitwerkingen voort, na den verscheiden staat der Zenuen, aan welke zy geapliceert worden, 99, 100.
- Geneesmiddelen** (hoe de zware) Vergiftig kunnen worden, 84.
- Geneesmiddelen** (Algemene Verdeelinge der) in drie Classen, 92. 101 tot 104. Waar in hare werkinge bestaat, 57. Hoe de kragten kunnen bepaalt worden, 139.
- Gewrigt-, of Zenu-middelen**, wat dat zyn, 111.
- Gezondheid** (waar in de) bestaat, 15.
- Gezwollen** (de voortbringinge van verscheidene) door verscheidene oorzaken, 122. 123.
- Gistinge** van 't Bloed heeft nooit plaats in 't harte, 88. Waarom ze in onze omlopende Vogten niet kan geschieden, 141. 142.
- Gladmakende Middelen** (wat dat) zyn, 185. 208 tot 211. Zie *Zagte Buik-zuiverende Middelen*.
- Godsgenade**, deszelfs hoedanigheden en giften, 250.
- Gom**, wat dat is, 122.
- Gom Guttæ**, wat dat is, 235. 251. Deszelfs eigenschappen, Giften, Gebruik, en Toebereidingen, 235. 251. 268.
- Gommen** (wat de Lymige en smakeloze) doen, 153. De stinkende Aromatische, Moeder-gommen genoemd, en hoe zy werken, 305. Hoe de Zeepagtige Slym-dryvende zyn, 229. welke de Prikkelende zyn, die zagte Buik-zuiveren, 222. Wat bewyft, dat de Gom Ammoniac een Prikkelende Kragt heeft, 222.
- Gorgeldrank**, wat dat is, 179.
- Goud** (hoe het) zoude kunnen worden een zeer goed ontbindent middel, 83.
- Graveel-middelen** (wat) zyn, 111.
- H.
- HAdig** of *Wilde Vlier*, deszelfs Giften, Gebruik en Kragten, 249.
- Hard-*

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

Hardheid van een Lighaam in 't gemeen, wat dat is, 2.

Harte (de Kragt van 't) kan tweezins vermeerderd worden, 88. Wat deszelfs vermeerderde beweginge te weegbrenghet, 167. 168. Hoe het met deszelfs drukkende of persende Kragt, en de tegenstant der Vaten, gelegen is in een mensch, hoe hy nader aanzyne geboorte is, 302.

Hart-kloppinge (waar van de) voortkoomt, 80.

Hart-sterkende Middelen (wat dat) zyn, 108. 349. Hare twee soorten, 108. Beschryvinge waarom moeielyk, 349. Hare drie Classen en Stoffen, 350. 352.

Harst. (wat dat) is, 122.

Heelmiddelen (byzondere) wat dat zyn, en wat zy onderstellen, 102. 123. 124. De vereifte hoedanigheden in de Vaste en Vloeibare deelen, op dat zy werken, 124. Waar hare werkingen geschieden, 124. Hoedanighare uitwerkingen zyn, 124. 125. Hare twee soorten, te weten, de Inwendige, 126. 127., en de Uitwendige, 127. 128.

Heete Vuur (waar door het) veroorzaakt word, 123.

Hermodaetyl-wortel, deszelfs Hoedanigheden, Giften, en Toeberedinge, 233.

Herzenen. (de werkingen der) hoedanig die zyn, en wat tot hare behoorlyke werkingen vereift word, 343. Wat Middelen de Oude *Herzenen-zuiverende* genoemd hebben, 178.

Hoedanigheden der lighamen volgens het gevoelen van GALENUS, 90.

Hoe grootheid (waar uit de) van de ware Lighamelyke stoffe, in een zekere plaats bevat, kan gekent worden, 7 tot 10.

Holligheid (ophoeveelerley wys de), doorgaande vande mond tot den aars, kan gesloten worden, 198.

Honing (wat) en welke deszelfs Kragten zyn, 187. 210.

Honing-middelen (hoe de) de wormen dooden, 359.

Hoofd-middelen wat dat zyn, 107. 343. Zyn tweederley, te weten, Warme en Koude en beider stoffe, 343. 344. Wat een Hoofd-middel genoemd word, 341. 343.

Hoofd-ziekten (waar van de pynelyke) afhangen, 107. Welke in deze ziekten Hoofd-middelen zyn, *ibid.*

Hoofd-stoffen der Lighamen wat dat zyn, 1.

Hoop (Den) des Lighaams, wat die is, 7. Moet in de metinge der Lighamen ten aanzien van de

- Kragten onderscheiden worden van den Lighamelyke Klomp, 7.
- Hoornen en Nagelen* (waar van de) voortkomen, 47.
- I.
- Alappe* (wat) is, 233. Deszels Hoedanigheden, Giften, Gebruik, en Toebereidingen, 233. 234. 249. Verscheide uitwerkingen, 170. Hare Kragten worden gebroken door veel zuur in de maag, 234.
- Jeukie of Kitteling* (waar van de) voorkomt, 131. Is een soort van Ontsteking, 131. Door welke middelen zy verwekt word, 131. Heeft twee Uitwerkingen, 133.
- Jeuleien* (wat) zyn, 154.
- Infusien* (welke by ondervindinge de Uitwerkinge geweest zy van de) uit Purgeermiddelen, gespeuit in de Borstholte der Dieren, 254.
- Ingehoudene* (τὰ ἐνιχόμενα) wat HIPPOCRATES daar door verstaan hebbe, en hoe die nu genoemd worden, 17.
- Inhoudende*, (wat de) τὰ ἰσχυόντα, by HIPP. geweest zyn, 17.
- Insecten* (welke Pisdryvende) zyn, 279.
- Inspeutingen* (waarom de Ontleedkundige) de kleinste vaten aan ons gezigt nooit vertonen, 32.
- Inwryvinge* (wat) is, 319.
- Ipecacuanha*, deszels Gebruik, en Gift, 268.
- K.
- K Aas*, in de maag zuur wordende, maakt loslyvigheid, 218.
- Kauw-middel* wat dat is, 179.
- Kind* (hoe een zuigend) door een van de Minningenomen Purgeermiddel loslyvig gemaakt word, 173. Een gedenkwaardige geschiedenis hier van, 173.
- Kinderen* (hoe de nieuw geborene) tot afgang moeten gebragt worden, 214.
- Kin-Kina* (het gebruik van de) in Vryster-ziekten, 308.
- Kitteling* of *Jeukie* (wat) is, 131. Waar van zy koomt, 365. Hoe zy van Jeukie verschilt ten aanzien van de Oorzaak, 365.
- Klanken* (de alleraangenaamste) die langdurig en sterk zyn, verwekken pyn, 365.
- Klier* (de Afscheidinge van een) word driezins vermeerdert, 191.
- Klieragtig* (wat dat het quyl afscheident) Uitspanzel, van VATER ontdekt, is, en waar gelegen, 181.
- Klieren* (Wat Quyl) zyn, 181. De NUCKIAANSCH E Oog klieren worden in menschen niet gevonden, 181.

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

Klyfsteer (voorschrift van een) uit den rook van Tabak, 225.

Knoest-gezwel, waar van? 123. Ontstaat zoo wel uit te groote warmte als uit te groote koude, 73.

Koloquint wat dat is, 231. Deszelfs Eigenschappen, Gebruik, Giften en Toebereidingen, 231, 232. Voorzigtigheid omtrent deszelfs gebruik nodig, 231.

Kolyk (waar aan de toeval- len van 't) doorgaans moeten toegeschreven worden, 109. 110.

Koortzen (Brandende of Heete) verdikken onze Vogten, 227.

Koper ontbonden in vlugge pisagtige Geesten, is 't beste wegvretend middel tegen de in-etende Zweren, 324. Deszelfs Vyfzel is een beroemt waterdrijvend middel, 253.

Korst, waar van zoo ge- noemt, 135.

Korst-makende Middelen (wat dat) zyn, 102. 135. Hoe zy verschillen van de Blaarttrekkende, en wat zy doen, 135.

Koude (hoe sterke) prik- kelende word, 114. De onmatige is oorzaak van dikte in 't Bloed, en brengt wonderlyke ziek- ten voort, 79, 80. Hoe de koude in warmte ver-

andert, en wat *HIPP.* hier omtrent waargeno- men heeft, 326.

Koude (hoe) Lighamen meer verkoelen, hoe zy vaster of zwaarder zyn, 328.

Koude, van welke oorzaken die in ons voortgebracht word, 328. Hoe de Uit- en In-wendige voortge- bragt worden, 328, 329. De inwendige van de verminderde voortdry- vende Beweginge, 329. Van de verminderde dik- teder Vogten, 330. Van de vermeerderde ruimte der Vaten, 331.

Koude Vuur (waar van het) voortkoomt, 123.

Kraakbeen, hoe dat gemaakt word, 40, 41.

Kraam-uitdrijvende (wat) zyn, 106. 298. 314.

Kraam-vrouwen (hoe de) welke een gesloten lyf hebben, door zagte buik- zuiverende middelen moeten gepurgeert wor- den, 225, 226.

*Kraam-zuivering*e bewyft, dat het maandstondig bloed uit de Zydlingsche vaatjes vloeit, 299, 300.

Kragt (in alle deelen eener stoffe schynt een aan- trekkende) te zyn, 139. Waar van de toe- of t'za- menttrekkende *Kragt* der vaste deelen afhangt, 329 waar van de *Dierlyke*, om de Spieren te bewegen, afhangt, 349.

Krag-

Kragten (hoe de) der Lighamen gevonden worden, 6. Hangen af van de zwaarte der Lighamen, 7. 8.

—— (wat, en hoeveelerleide) onzes Lighaams zyn, 349. Hoe de *Uitdryvende* in de Darmen verandert worden, en waar van zy afhangen, 197. Wat hare prikkels doen, *ibid.*

Kramp (waar de Oorzaak van) zit, en hoedanig die altyd is, 368.

Krampen (hoe de) veroorzaakt worden in de eerste wegen, 353. Wat daar uit voortkoomt, indien zy de Sluit-spier van de Maag-pyp, of ook beide monden van de Maag bezetten, 353. welke der zelve Oorzaken zyn in de eerste wegen, 354.

Kramp-kolyk (hoe het) in de met Opstygingen gequelde Vrouwen moet genezen worden, 110.

Kreeft-gezwel (waar door een) veroorzaakt word, 123.

L.

Lammigheid der Nierdeelen laat nauwelyks genezing toe, 282

Lapis Infernalis of *Brandsteen* (hoe de) van zyne brandende Kragt kan berooft worden, 157.

Leven (waar van het) des

Lighaams afhangt, 15.

Lever, (hoe de deelen van de) van het heete Vuur aangetast en afgescheiden, door den stoelgang kunnen worden uitgeworpen, 195.

Lever-middelen (wat) zyn, 110.

Lighaam (*Een*) wat dat is, 11. wat een allerenkelst 19. 20.

—— (t'zamenstel van 's menschen) 13. Deszels beledigden of ziekeleyken staat, 15. 16. waarom 't uitteert, 116. 't Kan geheel door den stoelgang gezuivert worden, 259.

Lighamen (het drierlei onderscheid der) in 't gemeen, 9. 10.

Lintworm wat, 356. 358. Zie verder *Wormen*.

Lisch (gemene Inlandsche) Deszels Gebruik, en Gift, 250.

Litteken, waar van, 125.

Longe-middelen. Zie *Borst-middelen*.

Longen (de) hebben tweederlei werkinge, 347. Verkleinen door hare drukkinge de alte groote en t'zamenhangende deeltjes der Vogten, 69.

Longezugt (van welke middelen men zig in de *Slymige*) moet wagten, 108.

Lorken-zwamme wat dat is, 230. Hare Giften, Toebereidinge, en Hoeda-

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

danigheid, 230.
Lugt (de) is zeer vervult met de eyertjes van Insecten, 355. wat dezelve, tot in de Darmen doordringende, uitwerkt, en hoe zy ingesloten word, 353. Waarom deszelfs drukkinge pynen verwekt in die deelen, welke gewond zyn geweest, 125. wat men doen moet om zoodanige pynen te vermyden, 125.
Lugt pyp-middelen (wat de Oude) genoemd hebben, en wat dezelve zyn, 108. 346. De Geneesmiddelen hier toe behorende, 346. 347.
Luis (de) heeft doorschynende Vaten, 36.
Lymig Lighaam (wat een) is, 60. Hoe het zig tweezins vasthegt aan de zydender Vaten, *ibid.* Hoe het 't Evenwigt van de open en toegaande beweging wegneemt, 61. Deszelfs uitwerkinge, zoo op 't Vat, daar het in vast zit, als ten aanzien van de zydlingsche Vaten, 61. 62.

M.

Maag-middelen, welke en hoeveelerlei, 109. Hare uitwerkinge, 174.
Maag-pyps (wat toevallen de) *Sluit-spier*, door Kramp toegetrokken in die gene voortbrengt, welke de

Opstygingen hebben, 353.
Maand-stonden, waarom de Mannen met de Vrouwen dezelve niet gemeen hebben, 301. Der zelve ontlastinge in een gezonde Vrouw is aan drie Oorzaken toetschryven, 303. De reede en Oorzaak der gezette tyden, 299.
Maan-stondig bloed (waar van en waarom de afleidinge van 't) in de Baarmoederlyke Vaten, en deszelfs ontlastinge daar uit, geschieden, 298. De Oorzaak van deszelfs eerste ontlastinge is niet anders als Bloed-rykheid, 300.
Maat (hoe de) van de Lighamelyke zelfstandigheid moet genomen worden, 5. 6. 7.
Manna (wat) is, 210. 243. Deszelfs tweederlei Uitwerkinge, 210.
Mastac der Turcken te Constantinopolen heeft, volgens CLUSIUS, groote overeenkoomst met een soort van Kennip, welke by de Persen en Indianen *Bangué* genoemd word, 362.
Meede (wat) is, 211.
Melaatsheid (hoe de) kan genezen worden, 292.
Melk (wat) is, en hoe zy met de Chyl overeenkoomt, 172. Wanneer zy Wei- of Pis-agtig word,

- word, 173. Word van ingenomene Geneesmiddelen aangedaan, gelyk de reuk en verf uitwyft, 172. 173. Hoe zy loslyvig maakt, en Buik-zuiverende word, 215. 217. Aan welke Menschen zy ten dien einde gegeven wort, 216. 217. Door wat Middelen zy uit de Borsten gevoert word, 175. De Oorzaak van deszelfs gebrek in de zoogende, 173.
- Melk-makende Middelen* (wat) zyn, 172. Hare drie Classen en Stoffe, 173-175.
- Metalen* (hoe de) Prikkelende en Brandende worden, 114. waarom hare deeltjes, tot een scherpe figuur gebragt, zig zoo scherp in ons Lighaam toonen, 55. Waarom zy, ontbonden en tot een Vloeibare form gebragt zynde, zulke zware en langdurige uitwerkingen voortbrengen, 97.
- Middelen tegen de Kramp* (hoe de) werken, 350.
- Middelën* (wat verrotting veroorzakende) zyn, 102. 136. Wat veranderingen zy in't Vleesch van een levendig Lighaam voortbrengen, 136. Werken, warm geapliceert zynde, doorgaans met meer vrugt, 137.
- Middelen tegen de ziekten der Ingewanden*, 109. Derzelve
- Uitwerkinge, 174.
- Milt-middelen* (wat) zyn, 110.
- Milt-zugtige* (waar van de) Spouwers genoemt worden, 182. Aan de zulke als ook aan die met opstygingen gequelt zyn, zyn de Waterdryvende Middelen schadelyk, 257.
- Minerale deelen* (waar uit de zeer groote deelbaarheid der) kan bewezen worden, 96. 97.
- Minnen* (welke de beste) zyn, 175. Hoe zy van een ingenomen Purgeermiddel geen ontlastinge hebben, maar in derzelve plaats het zuigende Kind. Een geval dien aangaande volgens het Verhaal van PROSP. MARTIANUS, 173.
- Miskraam*, word door springen veroorzaakt, volgens Hipp. 312. Wat men oordeelen moet van de plaats van het Boek over de Natuur van een Kind, alwaar gelezen word, dat op deze wys een Miskraam veroorzaakt is, 312.
- Miskraam veroorzakende en Vrugt uitdryvende Middelen* (wat) zyn, 298. 314. Waarom zy voorzigtig moeten gebruikt worden, 314.
- Moeder-middelen* (welke) genoemt worden, en hoedanige hier toe behoren,

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

105. 106. 298. Aan welke de Geneesheeren dezen naam gegeven hebben, en waarom, 307. Zie *Vloedwekkende Middelen*.

Moeder Genees-wyn, 309.

Moeder-planten (welke de beste) zyn, 311.

Mond-middelen (welke en hoedanige) zyn, 108. 346.

Myrobalanen, of *Roodelopenoten* (wat) zyn, 234.

Hare vyf zoorten, Eigenschappen, en Giften, 234. 235.

N.

Nagelen (den Oorsprong der) Zie *Hoornen*.

Natuur (wat de Oude) genoemd hebben, 188. Waar in deszelfs bestendigheid bestaat, 3.

Nepentes, wat dat is, 360.

Welke kragten het HOMERISCHE gehad heeft, en wat 't schynt geweest te zyn, 360. 361. Wat dat der Stoffscheiders is, 361. Wat hedendaagsche der Indianen is, 362.

Net (van wat gebruik het Oliagtige Vogt van het) is, 271.

Niesmiddelen (wat) zyn, en welke der zelve Classen en Stoffe, 104. 179. 180.

Nies-wortel (de Kragten en de Gift van de Witte en Zwarte) 267. Met der zelve zap word het ver-

giftige Moordgeweerbestreken, 269. 270.

Niezinge (hoe de) geschiet, en wat deszelfs Uitwerkinge is, 180. In wat ziekten dienstig, *ibid.* Wat onheilen zy, lang durende, veroorzaakt, *ibid.* Hoe zy van verscheide Geneesmiddelen meerder of minder gemaakt word, *ibid.*

Noorwegen (wat den Bevoonderen van) door zeer sterke koude aangetaft somwylen overkoomt, 80.

O.

Ofsa van HELMOND (wat dat) is, 278.

Oliën (hoe de) prikkelinge kunnen veroorzaken, 113. 114. Waarom de zagte in de Rodeloop stoppen, en in de Miltzugt loslyvig maken, 209. Welke, uit de plant gewassen geperst, te verkiezen zyn om door glad te maken stoelgang te verwekken, 209.

Oly (den) van een ding is de zitplaats van den Spiritus Rector, 99. Wat die der planten is, 122. Word in ons Lighaam ligt scherp, 148. Die van Lynzaat is zeer goet tegen de vliegende Jigt, of Zinkingen, 152.

Olyagtige of Zwavelagtige Middelen (welke de Stoffscheiders) noemen, 21.

Om-

- Omloop des Bloeds** (op hoeveel wyzen den), tot het leven nootzakelyk, kan worden weggenomen, en wanneer den gelykformigen geschiet, 374. 297. Zie voorts, *Voortdryvende beweginge*, en *Bloed*.
- Ondeelbaar deeltje** (wat een) is, 1. Wat'er **DEMOCRITUS** door verstaan heeft, en hoe bewezen word, dat 't 'er is, 2. 3. Wat een volmaakt vast is, 3.
- Ongevoeligheid en Onbeweegelykheid** (waar uit de) ontstaan, 78.
- Onreine Stoffe** (wat een) by de Ouden genoemt zy, 188.
- Ontbindende Uitdryvende Middelen** (wat dat) zyn, 107.
- Ontlastingen**, waar uit de *tegnatuurlyke* ontstaan, 58. De *al te sterke* verdikken 't bloed in de groote Vaten, 82. Waarom zy dat doen, 79. Op wat wyze de *niet al te sterke*, maar *gematigde* het bloed verdeelen, 140. Waarom de *al te sterke* de verdelinge van 't bloed beletten, 140. Hoe de *Overmatige* door Braak-middelen veroorzaakt moeten gesteuit worden, 273.
- Ontstekinge** (wat) is, 192. Deszelfs Oorsprong, 122. 131. Uitwerkinge, 192.
- Oog** (werkinge van 't) en ziekte, 344. Optellinge van deszelfs voornaamste ziekten, 344. Waarom in der zelve genezinge de tytels der byzondere Oog-middelen moeten nagelaten worden, maar wat onderzocht moet worden, en waar uit de genezinge in 't gemeen gehaalt moet worden, 345.
- Oog-middelen** (wat) zyn, 107. 345.
- Oorpyn-middelen** (wat) zyn, en welke Geneesmiddelen hier toe moeten gebragt worden, 107. 345. 346.
- Opbruizinge** (wat) is volgens de *Stoffscheiders*, 141. Kan in ons niet geschieden, *ibid.* Zie *Gistinge*.
- Open en Toegaande bewegingen** (wat) zyn, 53. Waar van 't zy afhangen, *ibid.*, wanneer haar evenwigt voornamentlyk weggenomen word, 53.
- Openende Middelen** (wat) zyn, 106. 315. Derzelver drie Classen, 315. Derzelver vereifte hoedanigheden om eenig verstoppt vat te openen, 315. 'Er zyn geen *Byzondere*, *ibid.*
- Opiaten** zyn Tegengiften tegen de Krampen, 375.
- Opium**, is 't voornaamste onder de Wind-dryvende Middelen, 109. 354.
- Hoe**

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

Hoe hy dan werkt, 354. Wat hy doet in 't stillen van den Hoest, 347. Op wat wyze hy hartsterkende word, 351. Waarom hy voor een Pis-dryvend Middel gehouden word, 279.

Orvietaan (hoe den) zyn Meester bedrogen heeft, 377, 378.

Overmatige Buik-zuivering (hoeveelerlei de) is, 257. genezing van die welke door Water-dryvende Middelen veroorzaakt is, 257.

P.

Paarde-bier (wat) is, en welk gebruik, zoo men voorgeeft, dat het heeft, 219. 220.

Padde, word van sommige, dog te onregt, gezegt haar eigen vergift uit de van haar gebetene wonde te halen, zoo zy op die wonde gelegd word, 333.

Pappen (wat) zyn, 132. 319. Op wat wyze zy werken 132. Voorschriften van *Ettermakende* in verscheidene gevallen, 338-340.

Pedra del Porco of *Varkensteen* (waar van daan de) tot ons overgebracht word, 155. Deszelfs verscheidene namen, *ibid.* Van wat Dier, en waar het gevonden word, *ibid.* Deszelfs natuur en beschryvinge, *ibid.* Moet onderscheiden worden

van de Varkensbal, en diensvolgens is de *Pedra del Porco* die niet, maar de *Bezoär*, tegen het gevoelen van SAM. DALE, *ibid.* De Kragten welke dezen Steen van de Indianen en verscheidene Schryvers toegeschreven worden, 156. Deszelfs Gebruik, Waren Aart, en Kragt, 156, 157.

Pillen (*Moeder*), De Afvaggende, 306, 307. De Buikzuiverende, 307. De versterkende voor de Vezen der Eerste Ingewanden, 309.

Pillen (zagte buikzuiverende) uit de Zeep van Pis, 217. Uit de dikgemaakte Gal, *ibid.*

Pis, uit wat deelen zy bestaat, 276. Hare Veranderinge, waar van, 58. Wat zy ondergaat, zoo ze aan koude bloot gesteld word, 79, 80. Welke veranderingen zy ondergaat van de Byzondere Pis-dryvende Middelen, ten aanzien van de Kolor, Reuk en Smaak, 280. Zy word in quantiteit vermeerderd, als iemand tot de borst toe in een bad zit, 277. Hoe zig de pis van een mensch door sterk en langdurig loopen afgemat, vertoont aan den haar bezienden Geneesheer, 85. Waarom zy zeer zwaar

C c

is,

- Pis**, in 't slymagtige blau-
schuit, 84. Hoe zy kan
buik-zuiveren, 217. De
wyze van hare lozinge,
274.
- Pis** (hoe veel soorten en
oorzaken van *opgestopte*)
'er zyn, 282.
- Pis-dryvende Middelen** wat
dat zyn, en welke alleen
Pis-dryvende zyn, 105.
275. Zyn vyfderlei, 275.
Derzelver vyf Clasfen,
Stoffe en gebruik in ver-
scheidene Ziekten, 276-
281. Zy zuiveren en ont-
lasten 't bloed meer als
eenige Buik-zuiverende
middelen, 281. De By-
zondere, en hare Uit-
werkingen, ten aanzien
van de kouleur, reuk en
smaak van de pis, 280.
- Pis-wegen**, (waar uit de
droogte der) en gebrek
van Vogt ontstaat, 282.
- Planten** (de) geven een
driederlei lymig Vogt,
122.
- Plant-gerwasfen** (hoe de zeer
grootte deelbaarheid der)
bewezen word, 98.
- Plaats-middelen**, wat dat zyn,
107. 341. Hoedanig der-
zelver Kragt in het ge-
meen zyn moet, 341.
Hoe zy die oeffenen, *ibid.*
Zyn tweederlei, *ibid.*
wat bewyft dat 'er waar-
lyk zulke zyn kunnen,
342. Hoe de Byzondere
werken, *ibid.* Waar in
derzelver kragt bestaat,
343. Derzelver verdee-
linge in twee soorten,
genomen van de Uit-
werkinge, 343.
- Pleister**, wat dat is, 319.
Wat de Verwarmende
en Slapmakende doen,
311.
- Poreusheid** der Lighamen is
tweederlei, 6. Het on-
derscheid tusschen deze,
en de Digttheid, 9. 10.
- Prikkelende Middelen** (hoe
de) beweginge maken,
168. in welke ziekten,
zy plegen gebruikt te
worden, *ibid.*
- Pyn** (wat) is, wanneer zy
ophoud, wat op dezel-
ve volgt, 59. 129. Hoe-
danig deszelfs gewaar-
wordinge is, 129. 363.
Waar van zy in het ge-
meen voortkoomt, 352.
Kan veroorzaakt wor-
den alleen van de uitrek-
kinge in een Zenuagtig
deel, 129. Is verschei-
den, nade verscheidene
trappen van belediginge
der Zenuen, *ibid.* Van
waar alle pyn koomt, en
waar zy van afhangt,
363. Wat de ontsteken-
de, en wat de Zenuagti-
ge ten laatsten voort-
brengt, 364. Welke dee-
len in ons Lighaam pyn
hebben, en in hoe verre,
363.
- Pyn** (van welke dingen)
verwekt kan worden,
130. Hoe zy verwekt
word

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

word van de uitrekkinge der Vezelen, van de uitzettinge der Vaten door de daar in bevatte vogten, van alle wondende Oorzaken, 364. Hoe zy na der zelve werkingen ophoud, 365. 366. Hoe zy voortgebracht word van't Vuur, en van alle scherpe onzichtbare Lighamen, 365. Waar van de laagste en zagste van een laatst Vezeltje voorkomt; waarvan de hoogste en hevigste, 365. en wat zy langdurende voor haar gevolg heeft, 364. Waar van de Doffe, die in slymige ziekten gevoelt word, voortkoomt, 61. Waar van zy voortkoomt, door ingenomene Purgeermiddelen, 199. Hoe zy van winden in de darmen veroorzaakt word, 352.

Pyn (hoe alle oorzaak van) werkt op eene Vezel, 364. hoe zy, op meer Vezels werkende, kan worden aangemerkt, en hoe zy werkt in 't gemeen, 364. De Inwendige Oorzaken van de al te groote, *pyn* veroorzakende, uitrekkinge der Vezelen worden tot vyf Classen gebracht, 366.

— (op hoeveelerlei wys de) in eenig deel verwekt weggenomen word, 365. Hoe zy van een Uitwen-

dige oorzaak voortkomende weggenomen word, 366.

Pyn (welke byzondere Middelen alle byzondere Oorzaken van verwekte) wegnemen, 366-369.

Pyn-stillende Middelen (wat) zyn, III. 360. Der zelve hoeveelheid en Classen, 365-369. Warme applicatien der deelen van een versch gedood dier worden voor voorname *pyn-stillende* gehouden, 367.

Pyn-verwekkende Middelen (van welke Oorzaken de) tot een volkomene werkinge gebracht worden, 137. Zie *scheidende Middelen*.

Pyp-kassie (wat) is, en welke hare kragten zyn, 221. Met wat verschillende Koleuren zy, naar de verscheidenheid van de ingenomene Gift, de pis en den drek verft, 243. 280.

Q

Q*uik* is het zwaarste van alle Vloeistoffen, ook zeer verdeelt, en deelbaar, 183. Deszels werkinge op onze daar mede omlopende Vogten hangt af van deszels vastheid of zwaarte, 184. Hoe deze werkinge kan vermeerdert worden, en waarom het met meer kracht werkt in een verftopt, als in een ander

Lighaam met een bygevoegt merkwaardig voorbeeld, 184. Waar in deszelfskragt op ons Lighaam bestaat, en door welken prikkel die vermeerdert word, 185. Deszelfs deelen blyven nooit hangen aan de kanten of zyden der Vaten, 185.

Quik (op wat wyzen het) een Quyl-middel word, 183. Verwekt, op allerhande wys aan ons Lighaam geappliceert, quylinge, ten zy het vermengt is met eenig middel, het welk deszelfs ingang in 't bloed belet, 183. Hierom, zoo het, met Zwavel vereenigt, ingenomen word, verwekt het geen quylinge, maar alleen loslyvigheid, *ibid.* Verwekt ook, uitwendig aan 't Lighaam, gewreven, dikwyls Buik-loop, 254. Deszelfs zoetë bereidinge tegen de hardigheden, welke aan de kanten der wonden groeijen, 252. Deszelfs Slym-dryvende bereidinge, 237. De Giften, Eigenschappen, en Gebruik van het zoete; Neergeplofte *Witte*, *Rode*, *Gele* en *Groene*, om water te dryven, 252. 253. Deszelfs gebruik in sommige ziekten, 345. Deszelfs bereidinge te-

gen de Wormen, 359.

Quik (hoe het opgeheve bytende) schadeloos kan gemaakt worden, 157. In wat ziekten en op wat wyze het kan gebruikt worden in langdurige ziekten om de Uitwaasfeming te bevorderen, 297.

Quylinge geneest de Venus-ziekte niet, maar volgt om dat de ziekte begint genezen te worden, 182.

Quyl-middelen (wat) zyn, 104. 181. Der zelve tweederlei soort, 105. **Drie Classen**, 181-183.

R.

R*Aak-punten* (hoe de) vermeerderen, 48.

Rattekruit (hoe de kragt van ingenomen) kan verdreven worden, 110.

Reuk (zeer zware) te hevig en te lang gevoelt, verwekt pyn, 365.

Rbyn-bezie, deszelfs Gift en Gebruik, 250.

Roode-loop (welke de Oorzaak van de) is, 209.

Roodheid (van welke Oorzaken de) voortkoomt, 131. 132. Waar van die van ons Lighaam, 239.

Rood-makende Middelen (wat) zyn, en waar van zoo genoemd, 102. 131. Der zelve Classen en Stoffe, 131-133.

Rug-dryvende Middelen (wat te) zyn, 107. 334. Der zelve drie Classen, Middelen

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

delen daar onder begrepen, en werkinge, 335.

Rust of *stilstant* in de Vogten maakt flymigheid, 80.

Ryp-makende Middelen (wat) zyn, 107. 340. Waar uit de volbragte *rypmakinge* gekend word, 340.

S.

Saffraan (de zeer zware, en langdurende reuk van) is zeer schadelyk voor de herzenen, 373.

Schakel (hoeden) in de Vezelen kan verbroken worden, 131.

Scheidende of *Pyn-verwekkende Middelen* (wat) zyn, 102. 130. Der zelve

Classen en *Stoffe*, 131-

137. Eenige aanmerkingen omtrent der zelve werkinge, 137. Zie *Pyn*.

Scherpe (hoe het) verbreekt 't *Evenwigt* van de open en toegaande beweging, 53. 54. Welke uitwerkinge 't heeft in

de rolronde en kegelwyzevaten, 56. Wat het, vastgehegt zynde in de

binnen zynde van eenig vaatje, uitwerkt, 53-

55. De uitwerkinge van het uitwendig vastgehegte, 57. Van waar het

zuure scherpe voortkoomt, 148. Hoe het *Olyagtige* voortgebracht word, 126.

148; is tweederlei, 149. 150; en waarom het bezwaarlyk weggenomen word, 126. Het *Alcalische*,

149. Al het scherpe, dat prikkelt, word daarom *Buik-zuiverende*, 260. Hoe het vastzittende verbetert, en op hoeveelerlei wyze tot rust gebragt word, 168.

Scherpe Lighamen (welke) zyn en hoedanige de zeer scherpe, 103.

————— (hoeveelerlei) 'er zyn, en hoe zy elk in 't byzonder verbroken worden, 126.

Kunnen oneindig zyn ten aanzien van de figuur, 146. Uit welke deelen zy bestaan, 53.

Welke voornamentlyk 't *Evenwigt* van de open en toegaande beweging verstoren, 55. Derzelve

kragt tweezins beschout, 146. Kunnen in ons tweezins aangemerkt worden, te weten, of in

ons bloed voortgebracht, of van buiten daar in gebragt, 71. 72. 147. Welke eigentlyk de in ons

bloed voortgebragte zyn, en hoe zy voortgebragt worden, 72. 147.

148. Zyn drie zoortig, 148. Door welke wegen de van buiten ingebragte in ons bloed komen, en

hoedanige zy zyn, 72. 149. 150.

Scherpe Lighamen (welke de *Gegravene* en *Minerale*) zyn, 149. Welke de *Alcalische* en *Zuure*, 149.

Welke de *Armatike* en *Olyagtige*, 149. 150.

————— Wel-

————— Wel-

————— Wel-

————— Wel-

Welke de Geestagtige en Zoute, 150. Welke de Aardagtige, 126. 149; en hoe zy in de Vaten vastzittende, daar uit kunnen gedreven worden, 126. 127. Hoe de uitwendige prikkelende werken, en welke derzelver itoffe is, 12-135. Hoedanige de lymige moeten zyn voor het gebruik van Slymdryvende Middelen, 229. 20.

Scherpe Middelen (hoe alle) Uitwaasfemende kunnen worden, 297.

Scherpheid (wat) is, en welke *scherpheid* voortbrengende Middelen zyn, 146.

Scorpioen (den) over de wonde, van hem gebeten, gevreven zynde trekt zyn eigen vergift daar uit, 333.

Schuringe of *wryvinge* in 't Bloed geschiet tweezins, 72. Wat die der vaste op de Vloeibare deelen uitwerkt, 160. Op wat wyze zy verandert word, en verscheide veranderingen in 't Lighaam voortbrengt, 160. 161

Slaapmiddelen (wat) zyn, en wat zy doen, 360. 370. De zachte en veilige, 370. 371. De sterke en gevaarlyke, 371. 372. Derzelver twee Classen en Stoffe, 370. 372.

Slag ader (*arteria*) wat de Oude daar door verstaan

hebben, 346.

Slag aderen (wat) zyn, 32. Hoe derzelver einden verdeelt worden, en op wat wyze de Zydingfche verwyd worden, 299.

Slangensteen (wat den) gezegt word te doen, 333. Of hy een byzondere Aantrekkende kragt heeft, 333. 334. Welke den waren aart is van de meeste en mogelyk van alle zoodanige Stenen, 334.

Slappe Menschen (welke *slappe*) genoemt worden, en door wat Buikzuiverende middelen zy ontlast moeten worden, 214.

Slapheid of *Buigzaamheid* (hoe de verlorene) der kleinste Vaatjes weer herstelt word, 118.

Slapmakende Middelen (wat) zyn, 101. 119. Derzelver Stoffe, 119. Tweederlei Uitwerkinge, 119.

Slapmakinge (wat) is, 118. Waar de Geneeskundige en eigentlyke alleenlyk plaats heeft, 118.

Slym of *Snot* (wat het) van 't *Slym-vlies* is, 178. waarom het in het begin der verkouthed in groote menigte uit de neusgaten pleegt te druipen, 180.

Slym (wat de Oude eigentlyk) genoemt hebben,

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

201. Uit hoeveelerlei Stoffe 't *Darmen-slym* bestaat, 201. 202. en wat het Dikwordende uitwerkt, 305.
- Slym* (wat) is, en hoeveelerlei deszelfs oorsprong, 227. In welke menschen het door lymig voedzel voortgebracht word, 227. Welk. en op hoevelerlei wyzen het uit niet slymige vogtén voortkoomt, 227. Het taaje en dikke word niet onmiddelyk uit 't bloed afgescheiden, 227. 228. en hoe het vloeibaar gemaakt word, 228.
- Slym-dryvende Middelen* (wat) zyn, 105. 201. 226. Derzelver optellinge, 228. enz. Hoe zy werken, 230. De twee zoorten van de eigentlyke, 228. Detwee Classen en Stoffe, te weten, 1. De *Slym-dryvende*, welke 't slym door te verdunnen uitdryven, 2. Welke de Darm-vezelen prikkelen, 228. 229.
- Slym-dryvende Middelen* (wat in de Ontbindinge der) met verscheidene Scheistoffen geschiet, 237. 238. Derzelver gebruik in verscheide ziekten, 238-241. Hoe zy aan *Slym- en Water-zugtige* Menschen moeten toegedient worden, 230. De wyze op welke zy moeten gebruikt worden; 240. 241.
- Slym-gezwel* (waar door een) veroorzaakt word, 123.
- Slym-proppen* (waar door de) en andere verstoppingen dikwyls veroorzaakt worden, 75. 77. hoe zy uit dik en taai bloed ontstaan in de grootere Vaten, in het Harte, en in de holligheden der Herzenen, 77. Hoe de witte gemaakt worden in het begin der Watervaten, 78. Hoe zy geformeert worden in de Herzenen der Geworgde, 77. Wanneer zy in 't harte voortkoomen, 81.
- Slym-zuiverende* (welke middelen) genoemd worden, 104. 109. Wat voor middelen zy behelsen, 179. Hoe zy gebruikt worden, en tot welke Geneesmiddelen zy gebragt kunnen worden, 179. enz.
- Slym of Witte-zugtige* (de) hebben zeer dun bloed, 82. Door wat Geneesmiddelen zy geholpen worden, 168. 169.
- Smaak* (de aangenaamste, dog hevig en langdurende) verwekt pyn, 365.
- Snelheid* (waar van de) afhangt, 88.
- Spaansche Vliegen* zyn *Pys-dryvende*, en derzelver Uitwerkinge, 279. 280.

Speceryen (alle) zyn met een Balsam voorzien, 127.

Spiegel-barst (Gebruik van) om Fistels op te drogen, 128.

Spiere Derzelve vrijwillige beweginge vermeerderd de doorstralinge der Vogten, en waarom zeer nuttig in langdurige ziekten, 163. Waarom men het aanwezen van de Ringwyze Spier der Baarmoeder door **RUYSCH** ontdekt, schynt in twyffel te moeten trekken, tot dat het door een overvloediger ondervindinge bevestigd is, 303. Hoe lang een gewonde Spier maar pyn heeft, 367.

Spies-glas (uit welke deelen 't) bestaat, en hoe het Zagt-buikzuiverende word, 224. Hoe het een Quyl middel word, 182. Wat de Infusie van deszelfs Glas of Saffraan uitwerkt, 98.

Springinge kan een Miskraam veroorzaken. Zie *Miskraam*.

Sprouw word somtyds door den stoelgang ontlast, 195.

Staal, met het Bloed vermengt zynde, wordeen zeer verdikkend en stremmend middel, 308. Deszelfs gebruik en uitwerkinge in Vrysterziekten, 308. In welke

ziekten het nuttig, en in welke het nadeelig is, 351. Voorschriften van *Staalmiddelen* in Vrysterziekten, 309.

Stank (waar uit de) ontstaat, 103.

Steen-brekende Middelen (welke) genoemd worden, 111.

Steen van Goa (wat de) is, 289. Uit welke Geneesmiddelen hy gemaakt word, en deszelfs gebruik, 289. 290.

Sterkte en *zwakheid* (waar van, en hoe de) in een Mensch voortkomen, 28. Waar in de Sterkte bestaat, 145. welke de sterkste menschen zyn, 350.

Stilstant (van welke oorzaken) van Vogt in de Vaten, en de daar op volgende *Zwellinge* voortkomt, 316.

Stoppende Middelen (wat) zyn, 106

Stovingen (wat) zyn, en wat zy doen, 319.

Stremmende Middelen (wat) zyn, 103. 163. Hoe zy in 't Gemeen werken, 163. Maken in het bloed komende, het zelve terstont dik, 81. Hoe de Inzuigende werken, en derzelve Classen en Stoffe, 164-166. Hoe de Uitperssende of Utdryvende werken, en derzelve Classe en Stoffe, 164-166.

Strem-

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

Stremminge in de Vogten kan uit derzelve eigen aart voortkomen, 317.

Strottenhoofst, en van de *Lugt-pypjes* (waar uit de rauwigheid van het) in den hoest voortkoomt, 346.

Strykingen (wat) zyn, 319.

T.

T *Aayheid*, *Dikheid*, *Slymigheid*, of te groote t'zamenhanginge (waar van de) in het Bloed voortkoomt, en hoeveelerlei deszelfs Oorsprong, 77-78. Koomt van stilstant, in de Vogten, 80. Wat zy in de groote Vaten, enz. voortbrengt, 77. Wat in de kleine Slagaderlyke, hoe zy klop-pinge en pyn verwekt in de Slag-aderen, en hoe zy gelegentheid geeft tot voortbrenginge van Puisten, het heete Vuur, enz. 77. Wat zy voortbrengt in het begin, en wat in het einde der Watervaten, 78. Hoe zy Ettergezwollen, het heete Vuur en de Teringe veroorzaakt, 78. Aan wat ziekten zy misschien, zoo zy in de Zenuvaten ontstaat, hare Oorsprong geeft, en waarom zy zelden in deze Vaten voortkoomt, 78. Deszelfs ses verscheidene Oorzaken in onze Vogten, 78-82. Deszelfs verscheidene

Uitwerkingen, 76-78.

Tabak (het Afkookzel, de Infusie, of het Zap van), uitwendig aan het hoofd geapliceert, veroorzaken brakinge, 264, 269.

Tand-pyn Middelen (wat) zyn, 107. 345.

Teel-leden (waarom de) der Dieren, door het Venus-spel geprikkelt, rood worden, 131.

Tegen-giften (wat) zyn, III, 373. Zyn drierlei, en hoedanige zy moeten zyn, 374, 375. Hoe de't Vergift verbeteren, en de het Vergift uiddryvende werken, 375. Welke de middelen zyn, die de Vaten tegen het vergift wapenen, en welke, die de beweginge, door 't vergift voortgebracht, stuiten, 375. Der zelve twee Classen, te weten, de Enkelde, 375-377, en de t'zamen-gestelde, 377, 378. 'Er zyn gene algemene Tegen-giften, 378.

Θείον (τὸ) wat dat by de Oude geweest zy, 73.

Teringagtige (op wat wyze de) door warmte aangedaan worden, 327.

Theriaak (wat) genoemd word, 373. Hoe die van ANDROMACHUS de buikzuiverende kragt des Geneesmiddels steunt, 260. Op wat wyze zy zweeft dryft, 289. Is goet te-

gen de vergiften , 260,
373, 377.

Toedrukkinge (waarom de
Uitwendige) der Vaten
de Vogten verdikt, 145.

Toegroeiing (hoe de) ge-
schiet in de Vaten onzes
Lighaams, 40-43.

Toestoppende Middelen (wat)
zyn, 101, 120. Hoe zy
alle werken, 120. Der
zelve tweederlei foort,
121. Hoedanig de Uit-
werkingen van alle deze
Middelen zyn, 122, 123.

Toe- of t'Zamen-trekkinge
(hoe de) der deeltjes
geschiet, 115. Door wel-
ke Oorzaken zy bevor-
dort word, 115-117. Hoe
zy in de vaste deelen
vermeerdert word, 117.
Welke deszelfs oorzaak
en gevolg is in de Vaten,
116.

Touwen (waarom de droog-
gemaakte), in 't water
gestoken zynde, zig toe-
trekken, en styf worden,
117.

Traan-steen (wat) is, en
welke deszelfs kragten,
376.

Turbith Minerale, of *geel*
Quik (wat) is, en des-
zelfs Werkingen en Gif-
ten, 99. 252. 253.

Turbith - wortel. Deszelfs
Hoedanigheden, Giften,
en Toebereidingen, 235.
236.

U.

Uitdroginge of *Vermagerin-*
ge (waar uit de)
voortkoomt, 82.

Uitperssende Middelen, *Uit-*
dryvende eigentlyk ge-
noemt (wat) zyn, en
wat zy doen, 164. Wel-
ke hoedanigheden 'er
vereift worden tot uit-
dryvinge eener stoffe uit
de Darmen, 198-201.

Uit-rekkinge (de drie trap-
pen van) van een Zenu-
agtigtig deel, en van 't
daar door veroorzaakte
gevoel van pyn, 129.

Uit-waassemende Middelen
(wat) zyn, 105. 295. 'Er
zyn geen byzondere of
zekere, 296. Der zelve
drie Classen en Gebruik,
295, 297.

Uitwaasseming (De zeer
grootte fynte van de On-
gevoelige *Doorwaasse-*
minge of) van Sancto-
rius, en van deszelfs
Vaten, 30. 31. Deszelfs
aart, 283. De hoeveel-
heid der Oorzaken van
deszelfs vermeerdering,
296. Zy word vermin-
dert van alle dingen,
welke de gevoelige Ont-
lastinge vermeederen,
297.

Uitwaasseming (de) van 't
Vloeibaarste deel word
oorzaak van taayheid en
dikheid in 't bloed, 78.

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

V.

Vaatjes (hoe de tegenwoordigheid van) in elk punt des Lighaams bewezen word, 44, 45.

Varen (De Kragten van Eike-boom) 237, 258.

Vast deel (wat een) is, 3.

11. Wat en hoeveelerlei een volmaakt vast is, en hoeveelerlei deszelfs maat, 4, 5. Hoe deszelfs evenredigheid en kragt tot de daar in bevatte Vloeistoffe toeneemt of vermeerdert word, 48.

49. Wat deze Kragt is, 49.

Vaste deelen (De t'Zamenhegtinge van onze) aan malkanderen, 13. Te gelyk ook de vervolginge en gemeenschap der vogten in ons Lighaam. 14. Derzelve gelykformigen tegenstant, 15. Hoe dezelve genoemd worden, 17. Waar uit zy bestaan, 17, 18. Derzelve Beschryvinge, 18. kleinheid, *ibid.* Zelfsheid, gelykheid en onveranderlykheid, 19, 20. Onderscheid en Enkelheid, en Aardagtigheid, 20, 21. Affscheidinge uit de Vogten, en voeginge aan alle deelen, 23. Derzelve tweederlei soort, 24. Hoe derzelve laatste Vezeltjes geheel Zenuagtig zyn, 40, 46. Hoe de kleinste zig zelfs niet kunnen toetrekken, 115.

Derzelve beweginge word in ons tweezins vermeerdert, 142. Waar van derzelve kragt op de vogten afhangt. Zie *Vaten*.

Vaste Lighamen (waarom de) hare bewegingelanger behouden als de andere, 74. Welke de tegen natuurlyke zyn, die zig in de Darmen onthouden, 194.

Vastheid (wat) in 't Gemeen is, 73.

Vast-klevende, uit welke stoffe het bestaat, en door wat Middelen het verdeelt, ontbonden, en afgespoelt word, 322, 323.

Vat (wat in 't Gemeen een) genoemd word, 24. Wat een laatst en enkelst, 19, 25, 27. Een groot kan niet gequetst worden, of 'er worden zeer veele kleine verbroken, 116.

Vaten. De Optellinge van de voornaamste ontlastende Vaten, 14. Wat wy eigentlyk bevatten kunnen onder den naam van Vaten, waar van 'er in 't Gemeen eigentlyk drie soorten zyn in ons Lighaam, 32, 33. Hoe veel soorten en afgaande Ordens van Vogt o-
vervoerende Vaten 'er ons Lighaam zyn, 32, 33, 39. Waar in derzelve bepalinge bestaat, 26, 27, 46. Hoe zy allengskens

toe-

toegroeijen , 40. 41. Hebben , nog niet kraakbenig zynde , een onbepaalde maat . 194. Kommen uit de Slag-aderen tweezins voort , 69. Welke Inzuigende zyn , en wat zy doen , 44. 316. Hoe de Zydlingſche droog worden , en toe groeijen , ook hoedanige ziekten daar door veroorzaakt worden , 70, 71. Hoe de kleinſte uit de gekende grootere Vaten kunnen nagespeurt worden , 28. Waarom 'er deze in ons zyn moeten , en welk haar werk is , 38. Hoedanige de Zenu Vaten zyn , 33. 38. 39. Waar van de kragt der kleinſte Vaten op de daar in bevatte Vogten afhangt , en waar van die der grootere , 49, 50. Wat de verlen- ginge der Vaten uit- werkt ; 49.

Veeragtigheid (hoe de) der Vaten de Oorzaak is van de Voortdryvende Be- weginge , 86.

Velmakende Middelen (wat) zyn , 102. 124. Zie *Heel- middelen*.

Vel roodmakende en blaartrek- kende Middelen (wat) zyn , 134.

Veranderende Middelen (wat) zyn , 103. 159. Welke hier toe gebragt moeten worden , 103. Eigent-

lyk zyn 'er zeer weinig , 160. Welke derzelve onmiddelyke , allene en eenige oorzaak is , 160.

Verdeelende of Ontbindende Middelen (wat) zyn , 106. 138. Derzelve waren aart , en ſtoffe , 139-141. Waarom derzelve wer- kinge zoo gemakkelyk niet kan bepaalt en be- grepen worden , 142. Derzelve wyze van werken in 't gemeen , 139. Waarom derzelve ge- bruik zo geprezen word in ontstekende ziekten , 330. De Oorzaak van de Verdeelinge der deelen van malkanderen , 140.

Verdikkinge (hoe de) ge- ſchiet , en van de Dik- makinge kan onderschei- den worden , 102. Door 't misbruik van welke Middelen dezelve ver- oorzaakt word , 145. Waarom de Middelen , welke 't Bloed tot een be- hoorlyke graat verdik- ken , een Menſch verſter- ken , en tot een hogen Ouderdom ſchikken , 145.

Verdovende Middelen (wat) zyn , 360. Derzelve ſtoffe , 371. 372.

Verdryvende Middelen (wat) zyn , 106. 316. Hoevee- lerlei die zyn , 316. Zyn verſcheiden naar de ver- ſcheidene oorzaak der Gezwellen , 316. Doen niets

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

niets tegen de Knoestgezwellen, 317.

Verdunnende Middelen (wat) zyn, 103. 161. Hoe zy verdunnen, 140. Derzelve Stoffe, 140, 141. Gebruik in ziekten van de dikheid der vogten afhangende, in welk geval de Zweet-middelen zeer schadelyk zyn, 145. Derzelve vereifte hoedanigheden, 161. 162. 'Er is eigentlyk maar een waar verdunnt *Middel*, 162.

Vergiften (wat) zyn, 373, 374. Welke zeer snelle, en welke langzaam werkende genoemd worden, 374. Werken in 't Gemeen drievoudig, en zyn ook drie zoortig, 111. 374. Hoe zy op onze Vaste en Vloeibare deelen werken, *ibid.* Waar en hoe zy onze vogten doen stollen, en onze Vaten verbreken, *ibid.* Wat zy in de Darmen voortbrengen en op wat wyze, 354. Waarom de sterkste, als ook de sterke *Braak-middelen* Krampen veroorzaken, 270. Hoeveelerlei de Enkele zyn, 374. Welke *SCHRYVERS* over de *Vergiften* en derzelve *Tegengiften* verdienen te worden nagezien, 378.

Verhardende Middelen (wat) zyn, 106. 321. Op hoe

veel wyzen de verhardinge in ons geschiet, 317.

Verkselende Middelen (wat) zyn, 106. 329. Derzelve vier Classen, en Middelen daar onder vervat, 329, 330.

Verrottinge. In de Vogten waar van en wanneer die geschiet, 72. 102. waar van in ons Bloed, en hoe die bevordert word, 72.

Verstoppende Middelen (wat) zyn, 101. De Inwendige, en hoe zy alleen werken, 121.

Verwarmende Middelen (wat) zyn, 106. 324. Derzelve drie Classen, 326. 327.

Verzagtende Middelen (wat) zyn, en hoe zy werken, 103, 151. Zyn tweederlei, te weten *Algemene*, en *Byzondere*, 151. Beider Classe, Stoffe en Gebruik, 151-159.

Vezel (hoe een) uit een vat gemaakt word, 40, 41. Waar deszelfs aanwas geschiet, en welke kragt in elk punt is 50 51. Wat die toetrekkinge kragt bedwingt en tegenhoud, 51. Op wat tyd deze kragt werkt, 51. 52. Hoe deszelfs open en toe gaande beweginge vermeerderd word, 112.

Vezelen. Hoedanig de laatste en kleinste zyn, 18, 19. 25. Deze kunnen niet ver-

verlengt worden, maar alleenlyk de laatste Vaatjes uit deze Vezeltjes t'zamengestelt, 118. De drierlei loop der Vezelen en Vaten formeert andere groote deelen, 25-43. Waar van derzelve veeragtigheid afhangt, 40, 41. De Oorzaak van derzelve toetrekkinge, 50, 51. Wat evenwigt de toetrekken- de kragt heeft, en waar van, 52. Derzelve toe- of t'zamentrekkinge ver- meerdert de sterkte des des Lighaams, 117.

Vischlym (wat) is, en waar van gemaakt word, 122.

Visschen (wat Bloed de) hebben, 87. Waarom der- zelve huid met talloze Oly- afscheidende Klie- ren voorzien is, 122.

Vleesch (wat weeldrig uit- wassend en spongieus) te kennen geeft, 128.

Vleesch - makende Middelen (wat) zyn, 124. Zie *Heelmiddelen*.

Vlies. Wat een enkel laatst en kleinst Vlies is, en uit wat deelen het be- staat, 19. Hoe de t'za- mengestelde vliesen be- nevens andere deelen des Lighaams geformeert worden, 25. 27. 40-43.

Vloed - verwekkende, of de Maandstonden ontlastende Middelen (wat) zyn, 106, 298. Derzelve drie Clas- sen, 304. De eerste Clas-

se in drie verscheidene zoorten van Middelen begrepen, benevens der- zelve stoffe, 304-310. Voorschriften hier toe- behorende, 306-309. De tweede Classe in twee zoorten van Middelen verdeelt, en derzelve stoffe, 310-313. De der- de Classe, 313.

Vloeibaarder maken (wat men) noemt, 161. Ge- schiet tweezins, 161, 162.

Vloeibaarheid (wat tot de) der Vogten vereist word, 167.

Vloeistoffen (wat) zyn, en uit welke deelen zy be- staan, 11. 18. 24. 57. Hoeveelerlei derzelve onderscheid in het ge- meen is, en waar in het bestaat, 12. Door middel van dezelve geschieden bykans alle Natuurkun- dige veranderingen, 12. Hoe de Water-weegkun- dige dezelve aanmer- ken, *ibid*. Derzelve vereiste Eigenschappen in't gemeen, 76, 77. Van onze *Vloeistoffen*, Zie *Vogten*.

Voedzels, welke veel Chyl maken, 174.

Vogten. (onze) Welke der- zelve gelykformige be- weginge is, 15. en op hoe- veelerlei wyze die ver- broken word, 16. Waar en op hoeveelerlei wyze alle hare veranderinge ge-

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

geschiet, en waar van dezelve afhangt, 24. 50.
 Wat gevolgen haar stilstaan heeft, 58, 59. 227.
 Derzelver byzondere Eigenschappen, 67, 68.
 Hoe zy in het Harte zyn, 67. Dezelve bewaren hare Vloeibaarheid in ons tweezins, 76. De Oorzaken van derzelver poginge om zig met malkanderen te vereenigen, 139. Derzelver vereifte hoedanigheden om door de Vaten behoorlyk omgevoert te worden, 149. Derzelver deelen worden tweezins door aanschuringe verkleint, 141. Derzelver inwendige beweginge kan op vier wyzen vermeerderd worden, 141. Zie *Bloed*, enz.
Vogten (hoeveelerlei de gebreken van de deelen onzer) t'Zamenbeschout, in het gemeen kunnen zyn, 77. 169. Hoe zoo een tweevoudig algemeen gebrek kan verholpen worden, 169. Hoeveelerlei derzelver gebreken, byzonderder beschout, zyn kunnen, 68-76. Het tweederlei gebrek ten aanzien van de vermeerderde grootte, 68-70. De Middelen om dit gebrek te verbeteren, 68, 69. Het tweederlei gevolg van de vermeerderde grootte der

deeltjes, 69. Waar op de genezinge van dit gebrek ziet, en hoedanig het middel zyn moet om het zelve te verbeteren, 69, 70. Hoe de verminderinge van de grootte der deeltjes geschiet, 70. De Oorzaken en gevolgen van dit gebrek, 70, 71. Door welke middelen het verbetert word, 71. Hoedanig het gebrek is ten aanzien van de figuur, 71. Welke deelen met een stompe figuur voorzien zyn, en hoedanig derzelver eigenschap is, 71. Waar van de scherpe deelen voortkomen, 71, 72. welk het tweederlei gebrek is ten aanzien van de vastheid, 73-76. Het tweederlei gevolg van de al te vaste deeltjes, 74. Hoedanige de Geneesmiddelen van dit gebrek moeten zyn, 75. Wat het gevolg is van de niet genoeg vaste deeltjes, 76.

Vogten (welke vereiftens'er zyn moeten om de Buitengevaatte) door den stoelgang uit te dryven, 197. welke de tegennatuurlyke zyn, die zig in de Darmen onthouden, 192, 193. Hoe de stilstande, en hoe de Buitengevaatte verdreven worden, 316.

Vreemd (wat) is, 322.

Vrou-

Vrouwen (waarom de) in het gemeen minder uitwaassenen als de Mannen, en waarom de zulke, welke een slap en koud lighaams gestel hebben, en die een zittend leven leiden, overvloedige Maandstonden hebben, maar de sterke in het geheel niet of ten minsten zeer weinig, 301. Waarom zy eerder haren vollen wasdom krygen als de Mannen; en wat daar uit volgt, 302. Waarom derzelve overtollige bloed na de Baarmoeder geleid word, 302. 303 waarom zy na mate van hare groote een ruimeren en uitzettelykeren Onderbuik hebben als de Mannen, 302. wat een Geneesheer moet onderzoeken in de Genezinge van derzelve opgestopte Maandstonden, 304. Hoe die gene, welke met opstygingen gequelt zyn, zomtyds voor een ogenblik verstikt worden, en waar uit de zwellinge van den Onderbuik in de zulke ontstaat, 353. Waarom in de zoodanige verwekt word het gevoel van een na de keel opklimmenden brok, *ibid.*

Vrugt (uit welke deelen een *Onvolwasse*) in 't begin der formeringe be-

staat, 38. 40. 41. Hoe zy geformeert word, 47.

Vrugt-uitdryvende Middelen (welke) zyn, 314. Moe-ten voorzigtig gebruikt worden, 314.

Vrugten (welke zagte buikzuiverende) zyn, en derzelve gebruik om loslyvig te maken, 210. De *Tuinvrugten* zyn zagtbuikzuiverende, en verwekken winden, 220, 221. waar van derzelve kragt afhangt, 221.

Vryvingen (wat) zyn, 131. Hoe zy de beweginge in devaste deelen vermeerderen, 142.

W.

Wassem (wat den) van warm Water doet, 318. Die van een versch gedoot dier is een zeer goed weekmakend, Pyn-stillend, Uitwaassemend, en 't vergift wederstaande Middel, 319, 320. 367. Zulks word bewezen met 't voorbeeld van CAESAR BERGIA en FRANC. ALVAROT., 320. Die uit pis-agtige Alcalische zouten, als uit Sal Ammoniak, is een allersterkst maar allergevaarlykst *Miskraam veroorzakend* of *Vrugt-uitdryvend Middel*, 313, 314.

Walginge en Brakinge worden verwekt van Werktuigkundige applicatien, 265. *Warmte*

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

Warmte (Onze Natuurlyke) is geen Oorzaak, maar alleen een gevolg van de schuuringe der omlopende Vogten, 141. Waarom zy de Oorzaak niet is welke den gelykformigen omloop van het bloed bewaart, 65. Zy is alleen een bykomende, of medewerkende Oorzaak van de beweginge des Bloeds, maar geen Eerste, *ibid.* Door deszels gebrek stremmen onze vogten, en waar van de Oorzaak van dit gebrek, *ibid.* Waarom zy in Koortzen terstont op koude volgt, 62. Alle deszels trappen de natuurlyke trappen van ons bloed te boven gaande worden Oorzaak van taayheid of dikheid des bloeds, 79. Hoe de te groote en tegennatuurlyke het bloed verdikt, 79, 143. Hoe zy dan werkt, als zy onze Vogten onrbind, schoon zy dat nooit onmiddelyk en op zig zelfs doet, 144. Hoe dezelve voortgebracht word, 324. **VIER ZETREGELS**, over de graden of trappen der warmte, voortgebracht van de schuringe der Lighamen tegen malkanderen 325. Hoe zy oornit-, als inwendig in ons kan verwekt worden, 325. Waar van dezelve

in 't voeteuvel, Jigt, Blauschuit, Gewrigten, enz. voortkoomt, 326. waarom zy in zommige ziekten blyft, schoon de Vogten vermindert zyn, 327. wat zy in die de Teringe hebben voortbrengt, *ibid.* De warmte voortgebracht van de snelheid der voortdruvende beweginge, 326. Van de dikte der Vogten, 326; van de vernauwinge der Vaten, 327; van deze drie te gelyk, 328. De warmte van 't Zuur, en Olyagtige scherpte voortkomende door Loogzouten kan worden weggenomen, 329, 330.

Water (wat) genoemt word by de Stoffcheiders, 21. Deszels zwaarte ten aanzien van de Lugt, en de onbepaalde groote, doorschynendheid, en kleinte der Water-deeltjes, welke gaan door Poren daar de Lugt niet door kan, 67. 68. Het is het eenigste en voornaamste verdunnend Middel, 162. 287. Het maakt door warmte en zouten geholpen 't best dun, 162. Hoe gemeen water moet gebruikt worden om den drek te verdunnen. 215. Deszels vereifte hoedanigheden om na de Darmen te lopen, *ibid.* Het is

matig warm 't beste hart-sterkende Middel, alwaar de Vogten moeten verdunt worden, 352, ook een zeer groot Zweet-mideel, 287. Insgelyks een zeer goet Ontbindend en Verdunnend Middel, 82. Hoe enkel warm water slymdryvende kan worden, 228. Desgelyks met Zeepagtige Middelen vermengt zynde, en met zommige zouten der Planten, 229. Waarom het eerste slap, en naderhand styfmaakt, 119.

Water. (*Lympha*) Waterden het water van allerlei soort houd in zynen omloop, 38. Hoe dat van de eerste soort aan 't einde der bloedvoerende Slag-adertjes van de rode Bollertjes afgescheiden word, 36. 37. De huishoudinge van 't Water druipende in de holligheden des Lighaams, 43. Het kan uit alle deelen des Lighaams door Buik-zuiverende Middelen uitgedreven worden, 195. Het buitengeaatte in de Waterzugt word zomtyds in groote menigte ontlast, met eene daar op volgende slinkinge van den buik, 195. In wat ziekten te veel speekzelagtig water in 't bloed is, 255, 256.

Wateragtige, wat dat voor Menschen zyn, 214. Moeten door geen sterke Purgeer-middelen ontlast worden, 215.

Water-dryvende Middelen.

Wat dat zyn, 105. 202. 246. Hoedanig derzelver gebruik in 't gemeen zyn moet in verscheide ne ziekten, 255-257. Moeten voor de eerste maal in een genoegzaam rykelyke Gift ingegeven worden, 256. In wat ziekten zy schadelijk zyn, 256. 257. Verorzaken ligt overmatige buik-zuivering, 257. Derzelver verdeelinge in drie Claffen, en werkinge in elke Classe, 247. Hoe die der Eerste Classe werken, 247, 248; waar in het onderscheid tusschen deze en de Blaartrekkende Middelen bestaat, 248. Hoe veele en welke derzelver vereistens zyn, 248. waar in hare kragt bestaat, 253. Derzelver kragten uit de gevolgen getoont, 254. Derzelver Stoffe uit het groeiende en gegravene, 248-253. Welke die der tweede Classe zyn, en hoedanig derzelver werkinge en stoffe, 254, 255. welke die van de derde Classe zyn, 255.

Wateren. Hoedanige die der Dieren zyn, 215.
De

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

De Minerale veroorzaken de dood in de waterzucht uit slapheid der Vaten ontstaan, 216.

Waterig Bloed, Ichor, (waar van daan het) in de darmen kan komen, 194. Hoe het in de Watervaten voortgebracht word, 194. Het is oorzaak van Puisten en schurft, 194.

Water-vaten (wat alle tot hier toe ontdekte) zyn, 33-35. Derzelver onderzoek, 33-39. Hoe zy in haar begin en vervolgens zyn, 34. Hebben alle Klap-vliezen, 34. Waar zy na toe lopen, *ibid.* Gelyk'er Aderlyke zyn zoo moeten'er ook Slag-aderlyke zyn, en waarom, 35. Hoedanige evenredigheid de Middelyn van de eerste soort of orden heeft met de Middelyn van de laatste bloed-voeren de Slag-ader, 30. 36. De natuur van de tweede soort of orden, 37. Hoe verre de afgaande ordens reiken, 33. 37. 39. Hoedanig de Middelyns proportie van alle de *Water-vaten* onder malkanderen schynt te zyn, 39. wat een Slag-aderlyk Water-vat van de eerste soorte of een Wei-voerende Slag-ader is, 34-37; en waarom het niet kan onderscheiden worden, 34, 35; Hoe alle die Slag-adertjes in een Aderlyk Water-vat ein-

digen, en ten laatsten een zichtbare tak maken, 36. 37. De Slag-aderlyke *Water-vaten* eindigen met opene mondjes tweezijs in ons Lichaam, 43. Hoedanig de ontstekingen der *Water-vaten* zyn, 194.

Water-weegkunde (de Nuttigheid van de) in de Natuur- en Genees-kunde, 12.

Week en Losmakende Middelen (wat) zyn, 106, 317. Zyn tweederlei. 318. Beider stoffe, 318, 319. De wyze, bepalinge en gebruik der uitwendige, 319, 320.

Wegvretende Middelen (wat) en welke hare stoffe, 106. 323.

Wei van Melk (voor welke menschen de) meest dienstig is. 169. Hoe zy of Gladmakende, of Uitwaassende, of Pisdryvende kan worden, 215.

Wy van Bloed (wat) is, 247. Is tweederlei, 246, 247. Waarom zy op het *Eiland* dryft, 83. Deszelfs aart, 63, 64. Middelyn, 30. Zwaarte zoo tot het Water als tot het bloed zelfs, 83, 84. Zie *Bloed* en *Water*.

Werkeloosheid, of onbequaamheid tot de beweginge (van welk gebrek in 't Bloed de) voortkoomt, wat zy in ons voortbrengt, en waarom deszelfs oorza-

- ken niet zeer menigvuldig zyn, 76 Welke ziekten der eerste ingewanden en der Maandstonden zy voortbrengt, 239.
- Werktuigkundige werkinge* (wat de Uitwerkinge van de) is, en waar van zy afhangt, 16.
- Wilde Zaffraan* (de Gift, Uitwerkinge, Verbeteringen, Hoedanigheid van het Zaat van) 231.
- Wilde Wyngaart Wortel* (wat) is, 236. Deszelfs Hoedanigheden, Gift, Toebereidingen en Gebruik, 236, 237.
- WILLIS** (Proeve van) aangaande de werkinge der Braak-middelen in de Aderen gespeuit, 269
- Winden en Waaijers* (hoe de) ons Lighaam verkoelen, 328.
- Wind-dryvende Middelen* (wat) zyn, 109. 352. 354. Hoe zy werken, 109, welke de ware zyn, 109, welke Middelen zy inhouden, 109, 110 welke dienstig zyn tegen de Krampen, zoo uit de onregtmatige beweginge der Geesten, als uit een ingenomen vergift voortkomende, 354. Hoe de warme werken, 354.
- Winden* (wat) zyn, 109. 352, 353. Zyn drierlei in de eerste wegen, 353. hoe zy uitbreken, *ibid.* wat toevallen zy voortbrengen, *ibid.*
- Wit van een Ey* komt zeer naby de stoffe bequaam om de dierlyke Geesten voortbrengen, 350.
- Witte Rhabarber* (wat) is, en welke deszelfs Eigenschappen, Giften en Toebereidzels, 234. 248.
- Wolfs-melk.* Deszelfs Hoedanigheden, Gebruik en Giften, 250, 251. Deszelfs Bast, zie *Geheimen.*
- Wonden* (waarom de) plegen te gapen, 52. Waarom hare kanten droog worden, 116. Hoe zy best genezen worden zonder litteken, 125. Wanneer zy op deze wyze kunnen genezen worden, 127.
- Wonden* (te) wat dat is, 113.
- Worm doodende en uitdryvende Middelen* (wat) zyn, 110. 355. Derzelve Classen met de Middelen daar onder begrepen, 110. 357-360. wat de Bittere doen, 360.
- Wormen* (wat) zyn, 355. waar van, hoe, en in welke deelen, zy geteelt worden, 355, 356. Zyn overal in 't lighaam gevonden, zelfs ook in de inwendige holligheden der Beenderen, *ibid.* Het byzondere gevoelen van eenige **SCHRYVERS** over derzelve voortbrenginge, 355, 356. De aanwyzinge der **SCHRYVERS** over dezelve, 358. Hoe veel soorten en hoedanige 'er gemeenelyk in de Maag en Darmen zyn,

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

zyn, 356, 357. Waar die, welke *Aarsmaijen* genoemd worden, ple-
gen geteelt en verzamelt te worden, en hoe der-
zelve figuur is, 357, 358. Wien zy gemeen zyn, en welk het kenteken is derzelve tegenwoor-
digheid aantonende, 358. Welke de *Brede* of *Lint-
wormen* zyn, en derzel-
ver gedaante, 356. Der-
zelve Lengte, Getal en
eigentlyk Kenteken, 358. Welke *Langwerpig-ronde*
genoemt worden, waar
zy geteelt worden, en
wien zy gemeen zyn,
356, 357. Het eigentlyk
kenteken van derzelve
tegenwoordigheid, en
voortzegginge, 357.

Wrange Middelen (voor wel-
ke Menschen de) hart-
sterkende, en voor wel-
ke zy schadelyk zyn,
351, 352.

Wynen. In welke ziekten
de Moezel en Rynsche
Wynen zeer goed zyn,
158. Hoe de Wynen ver-
dunnen, 162.

Wynsteen (wat) is, 222.
Hoe hy in de Darmen
werkt, 222. Koomt nooit
in de Bloedvaten, *ibid*.
Word zeer bezwaarlyk
in water ontbonden, 223.

Y.

Ydel (Het) is in de natuur
der zaken, volgens de
aantoninge van NEW-
TON, 6.

Ydels (*Wysgerige*) wat dat
zyn, 7.

Tzere of *scherpe Bieze* (wat)
is, 372.

Z.

Zaad (hoeveelerlei Vogt
'er om) te maken ver-
eist word, 175, 176.

Zaad-makende Middelen (wel-
ke) zyn, en derzelve
vier Classen en Stoffe,
175-177. De Byzondere
der Oude, en hoe zy
werken, 177.

*Zagte Buik-zuiverende Mid-
delen* (wat) zyn, 201.
208. Voeren altyd iets
uit de Darm-klieren, 208.
Derzelve algemene
Classen, Stoffe en Ge-
bruik, 208-226. welke de
Verdunnende zyn, 105.
215, en haar gebruik,
216. welke de *Glad ma-
kende* zyn, en derzelve
stoffe, 105. 208-211. De
beste wyze van haar
gebruik, 211. Voor wien
zy dienstig, en voor wien
zy schadelyk zyn, 212-
215; waarom zy na de
Buik-zuivering geen
gesloten Tyf maken, 214.
De *Zagt-prikkelende*, 216.
Derzelve vereistens,
216. Stoffe uit het drie-
derlei ryk, en hoe zy
moeten gebruikt wor-
den, 217-225.

Zagte Lighamen worden
tweezins scherp, 147.
Waar derzelve eigen-
schap bestaat, 209, 210.

Zalven (wat) zyn, 319.

Dd 3

Zal-

Zalvingen (hoe de Olyagtige) het zweet of voortbrengen, of steuiten, 286.

Zamentrekkende Middelen (wat) zyn, 106. 114. 321. Waarom zy in de kleinste Vaatjes gevaarlyk zyn, 117. Derzelver wyzen van werken, 115. 321. Derzelver uitwerkingen, 101. Hoe zy zeer sterke Vloed-verwekkende Middelen kunnen worden, 308.

Zap (wat het) uit wilde Komkommers is, hoedanig deszelfs Gebruik en Gift, 251, 252.

Zappen (de onrype) der Planten verdikken onze Vogten, 164.

Zeep der Darmen (wat de) doet, 199. Wat nadeel deszelfs gebrek veroorzaakt, *ibid.*

Zeep (wat) en wat *Zeepagtige Middelen*, hoeveelerlei, en welke de voornameste zyn, 210. De zes soorten van natuurlijke, en twee van door konst gemaakte Zeep, 210, 211. Van gelyken welke hier onder begrepen zyn, 211. 322. De *STARKEYAANSCHÉ*, 279. De *Zeep* is zeer Vloed-verwekkende, 306.

Zee-winde (wat *kleine*) is, deszelfs Eigenschappen, en Gift, 250.

Zenuen (In welken zin men verstaan moet, dat'er

overal) zyn, en waar van zy haren oorsprong hebben, 40. Derzelver groote fynte, en van het Vogt, dat zy voeren, 38, 39; het welk een bykans onveranderlyke vastheid heeft, en daarom door de kragt der koude of warmte niet kan verdikt worden, en word uit dien hoofde zelden ziekelyk, 78. Wat uitwerkinge derzelver meerdere of mindere bloote, door applicatie der Geneesmiddelen, voortbrengt, wat de nabyheid aan haren oorsprong in dit geval doet, en hoe de gemeenschap van de eene met andere Zenuen als ook deszelfs loop na deze of gene deelen de uitwerkingen der Middelen doet veranderen, 100. De Zenuen zyn tweezootig, en de natuur van derzelver Vlies met het daar in bevatte Vogt, 363. welke Zenuen door pyn aangetast worden, 363. Indien een Zenu doorgesneden word heeft zy geen pyn, en wanneer zy in het gemeen verbroken word, 363, 364. Wat een half verbrokene Zenu voortbrengt, 366.

Zenu-middelen, zie *Gewrigtmiddelen*,

Ziekte (waar in) in 't gemeen bestaat, 14. Waar van

VAN ZAKEN EN WOORDEN.

- van deszelfs natuur af hangt, 295. Welke ontstekende ziekten, 't meest in 't heete Vuur veranderen, 291.
- Zout* (hoe het *Zee-*) kan worden, of zagt-buikzuiverende, of Pis-dryvende, of Uitwaassende, 223. Hoe het voordeelig of schadelyk is, 84. Deszelfs nuttigheid in 't Bloed, 84.
- Zouten* (welke Lighamen de Stoffscheiders) noemen, 21. Hoe zy in ons Lighaam scherp worden, 148. Waarom zy in 't kort in ons verandert worden, en hare scherpheid afleggen, 160.
- Zouten.* De verdeelende of ontbindende, 82. 83. 140. 141. Waar uit de Ammoniac zouten bestaan, 140. 278. De scherpheid voortbrengende, 149, 150. De dierderlei Alcalische of Loogzouten; en welke, 158, 159. De Verdikkende of Stremmende, 165. De wezentlyke, 150 222. De vaste door kunst gemaakte, welke tweezootig zyn, 150. 223. De natuurlyke gegravene, 223. De t'zamengestelde, 278. De zachte Buik-zuiverende, 222, 223. De Pis-dryvende, 278-280. De vrgt uitdryvende of Miskraam verwekkende, 313.
- Zuide en Noorde Winden* (wat de) voortbrengen, 207.
- Zuigingen* (hoe de) roodheil voortbrengen, 132.
- Zuiker* (wat), en hoedanig deszelfs gebruik zoo in Borst-ziekten, als om zagt loslyvig te maken, 187. 211. 221.
- Zuiveren* (wat) is, 259.
- Zuiverende Middelen* (wat) zyn, 106. 323.
- Zuur* (op hoeveelerlei wyze allerlei) kan verbroken worden, 126. Het is hoe zwaarder, hoe zuurder, 149. Hoe het, in een Vryster prædominerende kan gekent en genezen worden 308, 309.
- Zuur-brekende Middelen* (wat) zyn, 154-157.
- Zuuren* (alle) zyn verzagten-de ten aanzien van de Alcalische of Loog-zouten, 157, 158. Breken zeer het Loogzout, en maken daar mede gefatureert een zagt Lighaam, 159. Alle zuuren, door een sterk Vuur uit de Mineralen gedistilleert, stremmen schielyk het Bloed, 81. De gegiste zuuren, en in welke ziekten zy goed zyn, 158. De zuuren uit het gegravene zyn twee zootig; of natuurlyke, of door konst gemaakte, 158.
- Zwaarte der Lighamen* (wat de) is, 83. Is altyd evenredig aan derzelve vastheid; 7. 74. Waar van die van de geheele stoffe voortkoomt, 66.
- Zwaarte* (de *Byzondere*) der Lighamen, 7. enz.
- Zwaarlyvige Menschen* (waarom de) minder onzichtbaar Uitwaassemen, maar meer zweten als andere, 284. Waarom zy kouder worden, 331.
- Zwarte stoffe.* Zie *Gal*.
- Zwarte Galagtige* of *zwaarmoe-dige* (wat) voor menschen zyn, 212. Waarom zy door Glad-makende, maar niet door sterkere Geneesmiddelen

len moeten gepurgeert worden, 213.

Zwarte Gal-dryvende Middelen (wat) zyn, 105. 203. 258.

Wat die der Oude, 242. 258.

Het onderzoek van haar gevoelen hier over, 258.

Zweet. Hoe en wanneer het te voorschyn kooft, wat het altyd te kennen geeft, en deszels hoedanigheden verscheide veranderingen, 283.

Waar uit het bestaat, 284.

Dat deszels zout aan het Piszout gelyk is dewyl de Proeve van TACHENIUS, 285. De wyzen om het zelve voorttebrengen, 284. Deszels verscheidene gantsch tegengestelde Oorzaken, en uitwerkingen, 290. Hoe het door gemoets bewegingen voortgebracht word, 284. Waarom het uit rauwe Chyl voortkooft, en wanneer het in Menschen, die zwakke ingewanden hebben, uitbreekt, 284. In welke het uit gekookt bloed voortkooft, 284. De hoedanigheid van 't zweet uit te veel ontbonden bloed en afgeschuurde Vaten voortkomende, 284, 285. Het is zomtyds ziekeleyk, en zeer verschillende, 285. Deszels hoedanigheid in Kraamvrouwen en die tering hebben, 285. Het is stinkende en Pestziekten, *ibid.* Word door verscheidene applicatien verwekt, 291. De verscheide gelegtheden en nootzakelykheden om het voorttebrengen, 291, 292, 293. Hoe en wanneer men het in de Pokjes moet voortbrengen, 293. Door welke middelen

het Engels zweet genezen word, 293, 294.

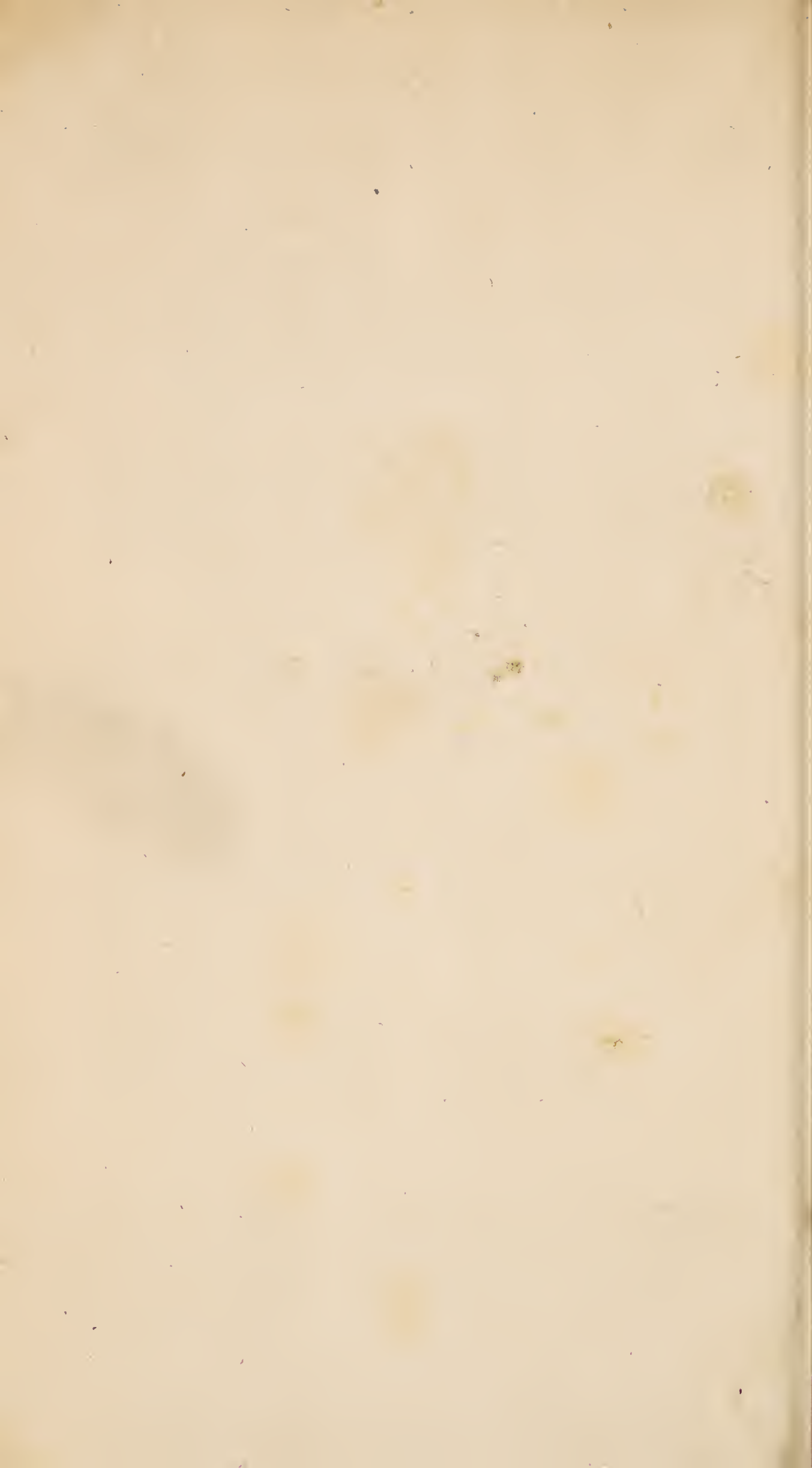
Zweet (welke de Ontlastbuisjes van 't) zyn, 282, 283.

Derzelve aart en gebruik, *ibid.* Waar uit de Kramp van deze buizen gekent word, 286.

Zweet-gaten stoppende Middelen (wat) zyn, 101. 121. Derzelve Uitwerkingen, en vyf zoorten, 121, 122.

Zweet-middelen (wat) zyn, 105. 282. Derzelve vier zoorten, en middelen daar onder bevat, 285-288. Derzelve verschillend gebruik, 284. 294. 295. De slapmakende zoo uitals inwendige met derzelve gebruik, 285, 286; waarom zy goed zyn om de Pest te verdryven, 286. De het Bloed-verdunnende en ontbindende, 287. Die van de derde Classe, 288. Die welke de Vogten na de uitwendige deelen leiden, 288. De zoenamde *byzondere*, en derzelve werkinge, 289. By *Zweet-middelen* worden gevoegt Purgeer-middelen in langdurige ziekten, 291. Bewys dat bykans alle middelen *Zweet* middelen kunnen worden, 291. Hoe en wanneer zy in Borst, en andere scherpe ziekten moeten gebruikt worden, 292, 293. Verscheidene Voorchriften in verscheidene gevallen, 287, 288. 292. 294. Waar in derzelve kragt bestaat, 290; 291.

Zyworm (Hoedanig een Lengte, Kragt en Gewigt men bevonden heeft, dat den draad van een) heeft, 97.

Red West
H

